

**HEVŐ
PÉTER**

VISSZA a FEGYVEREKHEZ?

A hadsereg és külpolitika kapcsolata
az újraegyesített Németországban

Hevő Péter

Vissza a fegyverekhez?

A hadsereg és külpolitika kapcsolata
az újraegyesített Németországban

Hevő Péter

Vissza a fegyverekhez?

A hadsereg és külpolitika kapcsolata
az újraegyesített Németországban

Budapest, 2023

© Hevő Péter, 2023

ISBN 978-963-489-602-9

ISBN 978-963-489-603-6 (pdf)

DOI 10.21862/XTHU3530

ELTE | EÖTVÖS
KIADÓ

ELTE | TáTK

eltebook.hu

Felelős kiadó: az ELTE Társadalomtudományi Kar dékánja

Kiadói szerkesztő: Kiss Ernő Csongor

Projektvezető: Csanádi-Egresi Nóra

Tipográfia: Balázs Andrea, Farkas Milán

Borítótervező: Kmotrik Ildikó

Nyomdai kivitelező: Multiszolg Bt.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	7
1. BEVEZETÉS	11
1.1. A kutatás fókuszsa	11
1.2. Szakirodalmi áttekintés és forrásbázis	15
2. ELMÉLETI KERET	21
2.1. Hadsereg és társadalom: a „belső vezetés” elve	21
2.2. Átalakuló világrend – a NATO, az ENSZ és a nemzetközi válságkezelés a hidegháború után	26
2.3. A „civil hatalom” Németország és külpolitikai döntéshozatala	36
2.4. A német „out-of-area”-vita korai szakasza	46
3. A KATALIZÁTOR: A MÁSODIK ÖBÖLHÁBORÚ	53
3.1. Nyugatnémet reakciók a kuvaiti krízis első felében	53
3.2. Felfedik a fegyverkereskedelmi szálakat	67
3.3. Német katonák az öbölben? A török kérés és a kezdődő alkotmányjogi vita	70
3.4. A nyugati kritikák hatása a külpolitikai irányváltásra	80
3.5. Egy újabb Auschwitz? Az Izrael elleni gáztámadás rémképe	85
3.6. Kompenzáció és „csekk-könyv-diplomácia”	91
3.7. Összefoglaló	98

4. ÚT AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI DÖNTÉS FELÉ **101**

4.1.	A közös minimum: a kéksisakos bevetés?	101
4.1.1.	Az SPD útkeresése az 1991-es brémai pártnapig	104
4.1.2.	Hidegháborús reflexek a stratégiai kultúrában	110
4.2.	Ellenségekből bajtársak: a Szövetségi Véderő és a Nemzeti Néphadsereg „egyesítése”	114
4.3.	A Bundeswehr átalakítási kísérletei egy modern haderő irányába	122
4.4.	A CDU/CSU mint az „out-of-area”-vita motorja	129
4.5.	Az aknák földjén: Kambodzsa	135
4.6.	A délszláv háború hatása az „out-of-area”-vitára	140
4.7.	Az időzített bomba felrobban: az AWACS-ügy	156
4.8.	Afrika szarvánál – a somáliai kaland	162
4.9.	Az alkotmánybírósági ítélet	176
4.10.	Összefoglaló	189

5. AZ ÚJ NÉMET FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A GYAKORLATBA ÁTÜLTETVE **191**

5.1.	A Tornadók támadása	191
5.2.	Zöld fordulat és szociáldemokrata elnökváltás	203
5.3.	Bosznia-Hercegovina újjáépítése: az IFOR- és SFOR-bevetések	217
5.4.	Ellenzékből kormányra kerülve – A nagy vörös-zöld külpolitikai fordulat a koszovói háború árnyékában	229
5.5.	Az „out-of-area”-bevetések társadalmi megítélése	256
5.6.	Összefoglaló	264

6. ÖSSZEĞZÉS **267**

6.1.	Következtetések	267
6.2.	Vita lezárva?	273

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS BIBLIOGRÁFIA **283**

FÜGGELÉK **317**

ELŐSZÓ

Németország sajátos külpolitikai magatartása hosszú idő óta kutatások tárgya, szövetségei részéről pedig gyakran élénk kritikát vált ki. E sorok írása közben éppen arról folyik a vita, hogy célszerű-e Leopard-2 harckocsik Ukrajnának való szállításával átlépni az orosz–német-kapcsolatok egy újabb vörös vonalán, mialatt a NATO-partnerek többsége nyomást gyakorol Berlinre az Oroszországgal szembeni határozottabb fellépésért.

Németország útkeresése a nemzetközi rendszerben természetesen nem újkeletű. A második világháború után a (nyugat)német stratégiai gondolkodásban számos önkorlátozó elem alakult ki, a hatalmi érdekek katonai erővel való érvényesítése pedig elképzelhetetlen volt. Az 1990-es újraegyesítéssel és a szovjet fenyegetés elhárulásával azonban az európai és transzatlanti partnerek eleinte óvatosan, majd egyre nyíltabban követelték Németországtól a tehermegosztást, vagyis hogy gazdasági súlyának megfelelően járuljon hozzá a nemzetközi stabilitás fenntartásához. Berlin a külső elvárásoknak csak részlegesen tett eleget, emiatt az utóbbi évtizedekben fokozott médiafigyelem irányult rá a válságok idején, ahogyan az látható például az Ukrajnában zajló háború alatt. Ezen problémakör egyik alapvető kérdése, hogy Németország mennyiben tekint a fegyveres erőkre a kül- és biztonságpolitikájának eszközeként.

Jelen kötet alapjául a doktori disszertációm szolgál, amely az újraegyesített Németország nemzetközi szerepének újradefiniálására, a Bundeswehrnek a NATO területén kívüli bevetéseire és elsősorban mindezeknek a kormánypárti és ellenzéki megközelítésére és kezelésére fókuszált. A kötetben egy olyan folyamat bemutatására vállalkozom, amelynek kezdete valamikor az 1970-es évek végére, az 1980-as évek elejére datálható, és lényegében máig érzékelhető, de az igazán turbulens időszakát az 1990 és 1999 közti évekre tehetjük. A témát időrendben haladva mutatom be, mert így látszik igazán a Szövetségi Kormány (*Bundesregierung*) mozgásterének kibővülése, a parlamenti ellenzék nézeteinek és a lakosság közhangulatának változása. Eközben egy-egy nemzetközi esemény kapcsán – primer források elemzésén keresztül – eleinte a német pártok álláspontját ismertetem, amelyet kibővíték a kormánykoalíció, illetve a parlamenti ellenzék frakcióinak véleményével, majd pedig mindezek fogadtatásával a külföldi partnerek és sajtó, valamint a német közvélemény körében. Kiemelt figyelmet fordítok emellett a pártokon belüli vélemények ütköztetésére, és komparatív vizsgálatnak vetem alá azokat.

A könyv elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy Németország hogyan mozdult el az aktívabb nemzetközi szerepvállalás irányába, milyen akadályokat kellett leküzdenie ehhez, és a német kormány hogyan próbált egyensúlyozni a szövetségi elvárások és a nemzeti fenntartások között. A kötet nem tárgyalja hosszasan az egyes külföldi missziók lefolyását, ezekre csak érintőlegesen, legfeljebb egy-egy alfejezetben térek ki. Szintén nem célom az 1999 utáni időszak részletes bemutatása, ugyanakkor a zárófejezetben igyekeztem átfogó képet nyújtani az utóbbi negyed évszázad eseményeiről, hogy az 1990-es évekbeli folyamatokat hosszabb idősíkon belül el tudjuk helyezni.

A könyvet mindazoknak ajánlom, akiket kifejezetten érdekel, hogy milyen biztonságpolitikai kihívásokkal kellett szembenéznie a nemzetközi közösségnek közvetlenül a hidegháború utáni években, és Németországban ezekre milyen válaszok születtek. Ugyancsak hasznos lehet azon olvasóknak, akik nem ismerik a német külpolitikai döntéshozatal működését, az egyes intézmények szerepét és a pártok véleményét a különböző kül-, biztonság- és védelempolitikai kérdéseket illetően. Végezetül azoknak ajánlom, akik napjaink híradásait követve nem értik, honnan ered a német stratégiai visszafogottság, a korlátozott nemzetközi ambíciószint, és miért éppen Berlin kerül oly gyakran a kritikák célkeresztjébe.

A kötet a bevezetón kívül öt fejezetből áll. A bevezetőben megismerkedünk a vizsgált tárggyal, a megválaszolandó kérdésekkel, valamint a téma szakirodalmi háttérével és a feldolgozott forrásokkal.

A második fejezetet a civil-katonai kapcsolatok elemzése, a Bundeswehr alapítása és társadalmi megítélése nyitja. Annak érdekében, hogy a német hadsereg feladatainak és struktúrájának 1990-es évekbeli átalakítását keretbe helyezzem, a poszt-hidegháborús biztonsági architektúráról, a nemzetközi biztonság- és védelempolitikai együttműködésről és azon belül a NATO transzformációjáról is szó esik. Ezek után szűkítem a látószöveget, és összehasonlítom az újraegyesítés előtti és utáni NSZK nemzetközi szerepfelfogását, külpolitikáját és annak mozgatórugóit. Németország külpolitikai döntéshozatalának működéséről és a biztonság fogalmának értelmezéséről szintén szó esik, majd a fejezet végén a Bundeswehr külföldi bevetéseiről szóló vita egészen kezdeti szakaszára, az 1980-as évekre térek rá, ezzel felvezetve a kötet központi témáját.

A könyv harmadik fejezetében már az újraegyesítésnél járunk, amikor a katonai erő használatával kapcsolatos korábbi konszenzus kezdett megszűnni. E fejezet elsősorban a második öbölháborút és a szövetségeseknek Németországra kifejtett nyomásgyakorlását taglalja. Alfejezetként olvashatunk nyugatnémet vállalatok Irakkal folytatott fegyverkereskedelméről, a Törökország katonai segítségnyújtása körüli vitákról, az öbölháború németországi megítéléséről, majd a koalíciónak nyújtott óriási

kompenzációról. A fejezet végén láthatjuk, hogy mely tényezők hatására fogalmazódik meg a korábbi önkorlátozó attitűd meghaladása, és hogy az akkori német kormány-pártok hogyan képzelték el az aktívabb német katonai felelősségvállalás felé tett első lépéseket.

A negyedik fejezet az 1991 és 1994 közti éveket, pontosabban a második öbölháború lezárása és az 1994. július 12-i alkotmánybírósági ítélet közti időszakot taglalja. Lényegében ez volt a kötetben feldolgozott vita legintenzívebb szakasza, amikor a kormánypártok és az ellenzék a parlamentben (és azon kívül is) sokszor rendkívül hevesen igyekeztek egymást meggyőzni Németország jövőbeli nemzetközi szerepének általuk vélt helyes irányáról. A fejezetben az álláspontok összeütköztetésén kívül szóba kerül az egykori kelet- és nyugatnémet hadsereg egyesítése, az új Szövetségi Véderő kiépítése, majd annak korai külföldi bevetései – Kambodzsában, Szomáliában, Grúziában, Sarajevó felett vagy az Adrián.

Az ötödik fejezet az 1994-es alkotmánybírósági ítéletben lefektetett tételek gyakorlatba való átültetését járja körül. Kiderül, hogy a délszláv háború egyik legsúlyosabb szakasza, a boszniai háború milyen következményekkel járt a német baloldali pártok világnézetének átalakulásában, majd hogyan fejlődött ki szinte teljes egyetértés a Bosznia-Hercegovina pacifikálásában vállalt német szerepről. Egy hosszú alfejezet taglalja az 1998–1999-es koszovói konfliktust és Németország útját Jugoszlávia bombázásáig. Ugyancsak ebben a fejezetben összegzem a közvélemény-kutatásokból felállítható képet a Bundeswehr külföldi bevetéseinek társadalmi beágyazottságát illetően.

Az utolsó fejezet a kutatási eredmények bemutatására szolgál: a bevezetőben felállított hipotézisekre visszatérve igyekszem válaszolni a könyvben felvetett legfontosabb kérdésekre. Emellett a kötetben megjelölt időkereten túllépve, az 1999 utáni időszakra is rövid kitekintést nyújtok, képet adva arról, hogy a Bundeswehr átalakítása és az annak bevetéséről folytatott vita azóta milyen irányt vett.

A könyvet kiegészítő függelékben a Bundeswehr már lezárt és jelenleg is zajló külföldi bevetéseiről szóló táblázatot és térképeket találunk, és ugyancsak itt látható egy ábra a hadsereg állományának változásáról.

A kutatás és a kötet megszületése kapcsán sokaknak tartozom köszönettel és hálával. A könyv témájával még a 2010-es évek elején, a berlini Humboldt Egyetem egyik kurzusán kezdtem el foglalkozni, amikor Németországban heves viták folytak a hadsereg átalakításáról és az afganisztáni bevetésről. Köszönet illeti az említett kurzus oktatóját, Frank Reichherzert, amiért biztatott elindulni ezen az úton, akárcsak Winfried Heinemann ny. ezredest a potsdami Hadtörténeti Kutatóintézetből, aki szintén fontos ötletekkel látott el. Az intézményi és szakmai háttér biztosításáért hálával tartozom egykori oktatóimnak az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékről,

valamint az ELTE TÁTK Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Intézetében dolgozó kollégáimnak. Kiemelten Maruzsa Zoltánnak, Kiss J. Lászlónak, Székely Gábornak, Erdődy Gábornak és Majoros Istvánnak, akik időt és energiát nem sajnálva elolvasták a könyv alapjául szolgáló doktori disszertációt, és megjegyzéseikkel, tanácsaikkal segítették e munka csiszolását és befejezését.

A témából adódóan főként külföldön fellelhető anyagokat dolgoztam fel. Németországi és amerikai kutatásaimban komoly segítséget nyújtottak a Campus Hungary és Campus Mundi, valamint az Új Nemzeti Kiválósági Program ösztöndíjai, a könyvkiadás pedig nem jöhetett volna létre az ELTE Oktatási és Képzési Tanács tankönyv- és jegyzettámogatási pályázata nélkül. Végezetül köszönöm a családom végtelen türelmét és támogatását az íráshoz szükséges nyugodt légkör megteremtésében.

2023. január

A szerző

1. BEVEZETÉS

1.1. A kutatás fókuszja

1999 tavaszán Németország háborús lázban égett. A sajtó az 1914. nyári események megismétlődésével riogatott, Gerhard Schröder kancellár és Joschka Fischer külügyminiszter pedig nem győzték bizonygatni, hogy nem hadat viselnek, mindössze egy népirtást próbálnak katonai eszközökkel is elkerülni Koszovóban. A nyugtalanság abból eredt, hogy az *Allied Force* nevű hadműveletben, Jugoszlávia bombázásában a német légiőrség is részt vett, még hozzá tizennégy Tornado típusú harci repülőgéppel. Az ügy pikantériája valójában nem az volt, hogy a szerbeknek adott ultimátummal indult és zárult is le a „rövid” 20. század, hanem a Szövetségi Véderő (*Bundeswehr*) történetében és az újraegyesített Németország kül- és biztonságpolitikájában tett óriási lépés: a második világháború óta most először vettek részt német csapatok egy offenzív, háborús bevetésen, és mindezt a korábban magukat pacifistaként és antimilitaristaként hirdető szociáldemokraták és zöldek vezette kormány rendelte el. A döntést a német parlamentben (*Bundestag*) ülő képviselők túlnyomó többsége támogatta. A háborúval szinte egy időben költözött át a parlament a hidegháború alatti NSZK központjából, Bonnól az egykori birodalmi fővárosba, Berlinbe. E két eseményt sokan az ország „normalizálódásának”, felnőtté válásának tekintették, amikor többé már nem gyámkodnak felette idegen hatalmak, hanem egészséges önbizalommal veszi kezébe saját sorsát, s alakítja másokkal egyetértésben a nemzetközi rendszert.¹

Ha visszatekerjük néhány évvel az idő keretét, az évtized elején egy tabuk és külpolitikai korlátok közt szorongó Németországot találunk, ahol a Bundeswehr katonáinak külföldi bevetését csak igazán kivételes és indokolható esetben, például természeti katasztrófák sújtotta térségekben tudták elképzelni. Mindezt a súlyos német történelmi terhekkal magyarázták. Két elveszített világháború után nem csupán elpusztított országok hada és egy felborult világrend maradt hátra, de a nemzeti büszkeségükre 1945 óta kétkedve tekintő németek is, akik ráadásul negyven éven át két ellenséges országban, a hidegháború túszaiként éltek életüket. Hans-Peter Schwarz

1 HILDEBRANDT, Tina – PÖRTNER, Rainer – SCHUMACHER, Hajo (1999): „Nicht mit Tschingderassabum” – CDU-Parteichef Wolfgang Schäuble über den möglichen Einsatz von Nato-Bodentruppen, eine Koalition mit der SPD und die Regierungsfähigkeit der Union. *Der Spiegel*, 1999. április 26. 1999(17). 42.

történész sok vitát kiváltó könyvének² szavaival élve, a hatalmi megszállottságból (*Machtbesessenheit*) a hatalomfelejtettség (*Machtvergessenheit*) állapotába kerültek, tehát a szélsőségek közt ingázva nehezen találtak egyfajta arany középutat. A hidegháború alatt még ritkán szűrt szemet a Németországi Szövetségi Köztársaság³ tartózkodása a nemzetközi konfliktusok kezelésétől, hiszen egy igencsak bonyolult helyzetű országról volt szó. Az 1989–1990-es kelet-európai változások viszont felborították a korábbi rendet. Bonn kifejezetten gyorsan és kedvező feltételekkel zárhatta le az egyesítési folyamatot, viszonzásképp a NATO-partnerek elvárták a lényegesen jobb geopolitikai helyzetbe került NSZK-tól, hogy vegye ki a részét a nemzetközi biztonság fenntartásának terheiből. Annak a stabilitásnak, amelynek gazdasági előnyeit, a piacok hozzáférhetőségét ő maga is élvezhette, és abból biztosíthatta állampolgárai jólétét.

Németország és a Bundeswehr számára a poszthidegháborús évek számos kihívást tartogattak, köztük voltak olyanok, amelyek az újraegyesítésből kifolyólag kötelezően teljesítendőek voltak: így például az egykori kelet- és nyugatnémet hadseregből egy olyan, 370 ezres haderőt kellett felállítani, amelybe igyekeztek integrálni a keletnémet Nemzeti Néphadsereg (*Nationale Volksarmee*) katonáinak egy részét is. Ezzel kívánták demonstrálni, hogy baráti jobbkezet nyújtanak az egykori hidegháborús „ellen-ség”-nek, akivel évtizedeken át farkasszemet néztek a vasfüggöny két szembenálló oldalán. Mindez számtalan infrastrukturális és egyéb nehézséggel járt, hiszen egy egész apparátust kellett kiépíteni a keletnémet tartományokban. Emellett – elsősorban külső nyomásra – kezdetét vette egy politikai, közéleti vita az új, erősebb Németországnak a világban betöltendő szerepéről, és ennek a diskurzusnak fontos komponense volt az ún. „*out-of-area*”-kérdés.⁴ Az aktívabb nemzetközi szerepvállalást a német döntéshozók közül eleinte kevesen támogatták, de bizonyos tényezők hatására idővel nemcsak hogy többségbe kerültek, de egyre többen vették át az érvrendszerüket az ellenzők soraiban is. A könyv és az említett folyamat egyik kiemelt szereplője az 1992 és 1998 között hivatalban lévő védelmi miniszter, Volker Rühe, aki egy parlamenti beszédében kiválóan összefoglalta politikai krédóját és céljait:

2 SCHWARZ, Hans-Peter (1985): *Die gezähmten Deutschen. Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit*. DVA Verlag, Stuttgart.

3 A *Bundesrepublik Deutschland* jogilag helyes fordítása: Németországi Szövetségi Köztársaság. A kötetben ezt az elnevezést fogom használni, kerülve a magyar államszocializmusból örökölt, a mai napig gyakran helytelenül használt Német Szövetségi Köztársaságot.

4 Ez az ún. *területen kívüliség*, amely az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének szövetségi területén kívüli fegyveres bevetéseit takarja. Németország – a NATO tagjaként – partnereihez hasonlóan szintén érintett volt az ügyben, mivel az 1990-es években egyre inkább sokasodtak az ilyen, a szövetségi kötelezettségeken túlmenő katonai szerepvállalások.

A pártoknak és a kormánynak ebben a helyzetben meg kell találniuk a biztonságpolitikai konszenzust, amely megfelel a megváltozott kül- és biztonságpolitikai körülményeknek. Országunk érdekeit ugyanúgy figyelembe kell venniük, mint népünk félelmeit, érzéseit és vágyait. Amire elsősorban szükségünk van, az a mentalitásváltás, hogy a németek tudatában legyenek a megváltozott helyzetnek. [...] Nekünk, németeknek lépésről lépésre kell búcsút vennünk a saját magunk által felállított tartózkodástól.⁵

Jelen kötetben ezt a (legalább) tízéves intenzív vitát, a fent említett érdekeket és értékeket szeretném megvilágítani. A vizsgálat elsősorban német szemszögből fókuszál a témakör politikai, katonai, gazdasági és társadalmi elemeire, ugyanakkor igyekszem mindezt beágyazni a nemzetközi folyamatokba és biztonsági környezetbe. Az ezredforduló utáni első évtizedre a német katonák külföldi jelenléte szinte megszokottá vált, és bár a számuk a legnagyobb missziók lezárása miatt az utóbbi években visszaesett, jelenleg három földrészen több mint 3000 Bundeswehr-katona teljesít szolgálatot.⁶ 1992 óta összesen 116-an vesztették életüket ezeken a bevetéseken.⁷ Minden egyes sajnálatos haláleset kapcsán újra és újra felüti a fejét a diskurzus arról, hogy Németország érdekében áll-e fiai életét veszélyeztetni, akár többezer kilométerre az ország határaitól. Reményeim szerint a könyv az „out-of-area”-vita hőskorszakának elemzésével hozzájárulhat e bonyolult probléma megértéséhez, hiszen a német külpolitikában a katonai eszközök helyének, szerepének pontos meghatározása egy a mai napig nem lezárult folyamat.

Kutatómunkám során az alábbi három hipotézist állítottam fel – ezekhez természetesen további kérdések kapcsolódnak, amelyek megválaszolására vállalkozom:

(1) Az aktívabb német katonai szerepvállalásra való hajlandóság (az 1990-es években) elsősorban külső nyomásból eredt, és a folyamatban katalizátorként hatott Németország rövid távú nemzetközi elszigetelődése a második öbölháború idején.

Míg az 1980-as években az NSZK pártjai között gyakorlatilag konszenzus uralkodott a Bundeswehr külföldi bevetetőségét illetően, az újraegyesítés küszöbén Bonnt a nyugati partnerei részéről olyan fokozódó kritika érte, hogy az akkori kormánypártok, a CDU/CSU és az F.D.P. a német stratégiai kultúra átértékelésébe kezdtek.

5 Volker Rühe védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1992. október 8-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/110, Bonn, 1992. október 8. 9422 B–D. [A kötetben közölt fordítások, amennyiben nincs másként jelölve, a szerzőtől származnak.]

6 A kézirat lezártakor (2023. január) ez egészen pontosan 3155 főt jelentett 13 bevetésen. STATISTA RESEARCH DEPARTMENT (2022): *Anzahl der an internationalen Einsätzen beteiligten deutschen Soldaten der Bundeswehr* (Stand: 19. Dezember 2022). <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/72703/umfrage/anzahl-der-soldaten-der-bundeswehr-im-ausland> (Letöltés ideje: 2023. január 10.)

7 Lásd <https://www.bundeswehr.de/de/ueber-die-bundeswehr/gedenken-tote-bundeswehr/todesfaelle-bundeswehr> (Letöltés ideje: 2023. január 10.)

Bár a későbbi években is érezhető volt egyfajta nyomásgyakorlás az USA vagy bizonyos nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO) irányából, intenzitását és következményeit tekintve az 1990/1991-es kiemelten kezelendő.

De vajon miként változott a parlamenti frakciók körében a Bundeswehr külföldi bevetéseinek támogatottsága a vizsgált időszak során? Miként igazolták a Bundestagvitákon a bevetésekről szóló döntéseket? Milyen érveket használt a kormány és az ellenzék? Hogyan képzelték el a német haderő átalakítását az utóbbi évtizedekben? Miként változott a fenyegetettség fogalma? Hogyan és milyen célból vált a vizsgált időszakban a Bundeswehr a német külpolitika egyik legfontosabb eszközévé?

(2) A Bundeswehr külföldi jelenlétével szembeni ellenállás, annak hátráltatása magyarázható alkotmányjogi és strukturális okokkal, ugyanakkor legalább ilyen fontos szerep tulajdonítható az 1945, a „Stunde Null” utáni (nyugat)német gondolkodásmódnak.

A két elveszített világháború után, majd negyven éven át a szembenálló katonai blokkok perifériáján, az NSZK-ban kialakult – Volker Rühe védelmi miniszter szavaival élve – a „tartózkodás kultúrája”, amely szerint Bonn az ország érdekeit, ezzel együtt állampolgárainak magas életszínvonalát gazdasági eszközökkel is képes biztosítani, a külföldi katonai kalandokkal azonban csak veszíthet. Ám míg a hidegháború alatt ezt a többi NATO-tagállam többé-kevésbé tudomásul vette, az újraegyesítés után követelték e kényelmes német pozíció feladását.

A politikai eliten túl a német társadalom vajon hogyan gondolkodott a Bundeswehr külföldi, akár a NATO területén kívüli bevetéseiről? Mennyire volt, és milyen mértékben kellett erre egyáltalán tekintettel lennie a bonni kormányoknak?

(3) A németek körében az 1990-es évek során egyre inkább elfogadottá vált a nemzetközi konfliktusok katonai megoldása és – ha sürgőszerű volt – a Bundeswehr részvétele is a válságkezelésben. A közvélemény átformálása Volker Rühe kiemelt célja volt, aki az ún. „lépésről lépésre”-politikája révén nemcsak a parlamenti ellenzéket, de a lakosságot is kész tények elé állította egyre komolyabb bevetések vállalásával.

A közvélemény-kutató intézetek adatai némiképp eltérőek, a tendencia és bizonyos jellegzetességek viszont mindegyikből kiolvashatók. A felmérések alapján a különböző pártok álláspontja a kül- és biztonságpolitikai kérdésekben mikor távolodott el szavazóik véleményétől, és mikor közeledtek egymáshoz?

A könyvből az is kiderül majd, hogy a külső tényezők (például a délszláv háború elhúzódása) hogyan befolyásolták a német közvéleményt. Tegyük hozzá: ha a Bundeswehrt komolyabb incidensek érték volna a kambodzsai, szomáliai vagy balkáni missziókban (ahogyán később Afganisztánban), ez a folyamat egészen más irányba is elmozdulhatott volna.

1.2. Szakirodalmi áttekintés és forrásbázis

Az „out-of-area”-vitával, főként a német nyelvterületen sokan, sokféle megközelítésből foglalkoztak. A művek túlnyomó része az 1990-es években készült, tehát akkor, amikor még nem lehetett tisztán látni, milyen irányba halad a diskurzus. Ezek közül kiemelendők a pusztán a német alaptörvényre (*Grundgesetz*) és annak értelmezésére koncentrááló művek, amelyek a politikai részlelhajlást mellőzve, az alkotmányjogászok precizitásával elemzik, értelmezik a kétes megítélésű cikkelyeket.⁸ Ugyancsak ebben az évtizedben íródtak olyan, az új német külpolitikát és hatalmi státuszt hirdető művek, amelyeket talán inkább primer forrásnak, kordokumentumnak tekinthetünk, mintsem szakirodalomnak. Közülük a legismertebb Hans-Peter Schwarz az „európai központi hatalomról” szóló könyve, amely szerint az újraegyesítéssel és a teljes szuverenitás visszanyerésével az NSZK ismét egy „normális nemzetállammá” válhat.⁹ És természetesen az aktívabb német katonai fellépéstől tartó művekből is szép számmal akad.¹⁰

Az újraegyesített Németország kül- és biztonságpolitikájának legnagyobb szakértői kétségtelenül Christian Hacke,¹¹ Karl Kaiser,¹² Ulf von Krause,¹³ Gunther Hellmann,¹⁴ Thomas Jäger¹⁵ és Ulrich Roos,¹⁶ akiknek munkái sokat segítettek az NSZK-t mozgató érdekek és normák megértésében. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában az állandó tagságért folyó német küzdelmet Eva Mareike Schmitt és Lisette Andreae dolgozta fel, az ő műveik¹⁷ fontos adalékokkal szolgáltak Klaus Kinkel külügyminiszter

8 PANNKOKE, Jörg (1998): *Der Einsatz des Militärs im Landesinnern in der neueren deutschen Verfassungsgeschichte*. IUS VIVENS Rechtsgeschichtliche Abhandlungen, Münster; PRÜFERT, Andreas (Hrsg.) (1991): *Einsatz der Bundeswehr außerhalb des NATO-Bündnisses*. Karl-Theodor-Molinari-Stiftung e.V., Bonn; OUYEN, Robert van (2014): *Das Bundesverfassungsgericht und der Einsatz der Bundeswehr*. Verlag für Verwaltungswissenschaft, Frankfurt am Main; ZIMMER, Mark (1995): *Einsätze der Bundeswehr im Rahmen kollektiver Sicherheit*. Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main.

9 SCHWARZ, Hans-Peter (1994): *Die Zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne*. Siedler Verlag, Berlin.

10 GRÄSSLIN, Jürgen (1997): *Lizenz zum Töten? Wie die Bundeswehr zur internationalen Eingreiftruppe gemacht wird*. Knaur, München; BRUNNER, Stefan (1993): *Deutsche Soldaten im Ausland. Fortsetzung der Außenpolitik mit militärischen Mitteln?* Verlag C. H. Beck, München.

11 HACKE, Christian (2004): *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Ullstein, Berlin.

12 KAISER Németország „új” külpolitikájáról az 1990-es években más szerzőkkel együtt kiadott egy sorozatot *Deutschlands neue Außenpolitik* címen.

13 KRAUSE, Ulf von (2013): *Die Bundeswehr als Instrument deutscher Außenpolitik*. Springer VS, Wiesbaden.

14 HELLMANN, Gunther – WAGNER, Wolfgang – BAUMANN, Rainer (2014): *Deutsche Außenpolitik*. Springer VS, Wiesbaden.

15 JÄGER, Thomas – HÖSE, Alexander – OPPERMAN, Kai (Hrsg.) (2011): *Deutsche Außenpolitik*. Springer VS, Wiesbaden.

16 ROOS, Ulrich (2010): *Deutsche Außenpolitik. Eine Rekonstruktion der grundlegenden Handlungsregeln*. Springer VS, Wiesbaden.

17 SCHMITT, Eva Mareike (2013): *Weltordnung in der Revision. Die deutsche Politik zu der Reform des Sicherheitsrates 1990–2005*. Springer VS, Wiesbaden; ANDRAE, Lisette (2002): *Reform in der Warteschleife. Ein deutscher Sitz im UN-Sicherheitsrat?* Oldenbourg Verlag, München.

politikájának felvázolásában, akárcsak a német NATO-politikáról szólóak.¹⁸ Az előbbiekből ugyanakkor nem derül ki, hogy Kinkel az említett célt követve milyen szerepet szánt a Bundeswehrnek, és ez milyen folyamatot indított el az akkori kormánykoalícióon belül. Bár az egyes német pártok külpolitikai nézeteiről már születtek monográfiák,¹⁹ kifejezetten az „out-of-area”-vitával kapcsolatosak azonban nem, az álláspontokat ütköztető, összehasonlító művek pedig még kevésbé. Két kivételt azonban mindenképp megemlítenék. Egyrészt Nina Philippi 1997-ben kiadott könyvét, amely e témával kapcsolatban mind alaposágát, mind következtetéseit tekintve alpműnek számít.²⁰ Sajnos a kutató csak 1995-ig bezárólag foglalkozott a kérdéssel, elsősorban alkotmányjogi aspektusokra koncentrált, és később, új források felszínre kerülése után sem szentelt már újabb kötetet a téma időbeli kibővítésének, így adott volt a terület, amely új kutatási eredményekkel szolgálhatott. A másik Timm Schöneberger 2014-es monográfiája,²¹ aki bár mind a nemzetközi, mind a belpolitikai eseményeket párhuzamosan vizsgálta a Putnam-féle kétszintű játékelmélet alapján, az olvasónak mégis némi hiányérzete támadhat, mert mindkét szinten figyelmen kívül hagyott bizonyos tényezőket és az ügyet árnyaltabban mutató forrásokat.²² Az NSZK-nak a második öbölháború²³ idején

18 TOGNONI, Stefan (2012): *Deutschland und die NATO*. Salon Literatur Verlag, München; OVERHAUS, Marco (2008): *Die deutsche NATO-Politik*. Nomos, Trier.

19 KÜSTERS, Hanns Jürgen (Hrsg.) (2014): *Deutsche Europapolitik Christlicher Demokraten von Konrad Adenauer bis Angela Merkel (1945–2013)*. Droste Verlag, Düsseldorf; KRAMER, Andreas (1995): *Die FDP und die äußere Sicherheit. Zum Wandel der sicherheitspolitischen Konzeption der Partei von 1966 bis 1982*. Holos Verlag, Bonn; DITTRICH, Denise (2009): *Die FDP und die deutsche Außenpolitik*. Universitätsverlag Potsdam, Potsdam; GERSTER, Florian (1994): *Zwischen Pazifismus und Verteidigung: Die Sicherheitspolitik der SPD*. Nomos Verlag, Baden-Baden; HERKENDELL, Michael (2012): *Deutschland. Zivil- oder Friedensmacht? Außen- und sicherheitspolitische Orientierung der SPD im Wandel (1982–2007)*. Verlag J. H. W. Dietz, Bonn; HUBERT, Hans-Peter (Hrsg.) (1993): *Grüne Aussenpolitik*. Verlag die Werkstatt, Göttingen; VOLMER, Ludger (1998): *Die Grünen und die Außenpolitik – ein schwieriges Verhältnis. Eine Ideen-, Programm- und Ereignisgeschichte grüner Außenpolitik*. Westfälisches Dampfboot, Münster.

20 PHILIPPI, Nina (1997): *Bundeswehr-Auslandseinsätze als außen- und sicherheitspolitisches Problem des geeinten Deutschlands*. Peter Lang, Frankfurt am Main.

21 SCHÖNEBERGER, Timm (2014): *Vom Zweiten Golfkrieg zum Kampfeinsatz im Kosovo. Eine Zwei-Ebenen-Analyse der Bundeswehreinsätze in den 90er Jahren*. Springer, Wiesbaden.

22 Az 1950-es évektől a nemzetközi kapcsolatok tudományágán belül egyre inkább a szakértők figyelmének fókuszába került az államok belügyeinek és külpolitikai tevékenységüknek a párhuzamos vizsgálata. Az elemzési szintek közti kapcsolatok és különbségek feltárásának igazi úttörőjévé Robert D. Putnam amerikai politikatudós vált, aki az 1988-ban megjelent, *Diplomacy and domestic politics: The logic of two-level games* című tanulmányában az 1978-as bonni G7-csúcstalálkozón született egyezség hátterét igyekezett a saját elméleti kereteibe beágyazva bemutatni. Putnam az elméletében a nemzeti kormányokat az állami külpolitika racionális, stratégiai gondolkodású szereplőiként modellezi, és domináns szerepet tulajdonít nekik a nemzetközi rendszerben. Csak ennek tudatában válhat a kormány egyfajta közvetítővé (*gatekeeper*) a két szint között: a nemzetközi tárgyalások során más államok kormányaival tárgyal, annak tudatában, hogy tárgyalási eredményeiket, a megkötött szerződéseket a belügyi szinten a ratifikációig el kell juttatni. Mindezen sikereket vagy kudarokat a közvélemény is értékeli, és ez befolyásolhatja a döntéshozó pozícióját, így a későbbi újraválasztását is. PUTNAM, Robert D. (1988): *Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-Level Games*. *International Organization* 42(3). 427–460.

23 Az ehhez kapcsolódó szakirodalomban nem használnak egységes terminológiát az öbölháborúk számozását illetően. A könyvben az 1980 és 1988 között folytatott iraki–iráni háborút nevezem első, az 1990–1991-es konfliktust második öbölháborúnak.

játszott szerepéről már írtak az 1990-es években,²⁴ de ezekből a művekből nem derül ki, hogy mindez milyen következményekkel járt a német bel- és főként külpolitikára. Kifejezetten az 1990–1991-es fegyverkereskedelmi botrányról pedig még senki sem vállalkozott monográfia megjelentetésére, noha ez az esemény a hatásait tekintve mindenképp több figyelmet érdemelne. A Bundeswehr külföldi bevetéseinek társadalmi beágyazottságáról is született néhány mű, amelyeket igyekeztem beépíteni a könyvbe.²⁵ Ezek azonban leginkább néhány évet felölelő esettanulmányok, és nem egy hosszabb folyamatot mutatnak be.

Külön csoportot alkot a két német hadsereg, a Bundeswehr és a *Nationale Volksarmee* egyesítéséről szóló, kisebb könyvtárnyi szakirodalom, amelynek szellemi műhelye kétségtelenül a Potsdamban székelő *Militärgeschichtliches Forschungssamt*. E csoporton belül elkülönítendő a technológiai, infrastrukturális kihívásokra, az NVA-fegyverektől való megválásra összpontosító művek,²⁶ illetve azok, amelyek arra voltak kíváncsiak, hogy miként integrálódtak az egykori keletnémet katonák és tisztek, egyáltalán egyenrangú bajtársakként érezhették-e magukat abban a hadseregben, amelyre néhány évvel korábban még halálos ellenségként kellett tekinteniük.²⁷

A hazai történet- és politikatudományi szakma elsősorban a jelenlegi német kül-, biztonság- és védelempolitika elemzése közben említi előzményként az „out-of-area”-kérdéskört. Bár monográfia szintjén egyik szerző sem foglalkozott az 1990-es

24 INACKER, Michael J. (1991): *Unter Ausschuß der Öffentlichkeit? Die Deutschen in der Golfallianz*. Bouvier, Bonn; KAISER, Karl – BECHER, Klaus (1992): *Deutschland und der Irak-Konflikt. Internationale Sicherheitsverantwortung Deutschlands und Europas nach der deutschen Vereinigung*. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V., Bonn; BEEGER, Peter – HUMM, Thomas (1992): *Rolle und Beitrag Deutschlands*. In: ZEHNER, Hartmut (Hrsg.): *Der Golfkonflikt. Dokumentation, Analyse und Bewertung aus militärischer Sicht*. Verlag E. S. Mittler & Sohn, Herford und Bonn; MEYFARTH, Lothar (1991): *Der Einsatz deutscher Soldaten im Falle eines bewaffneten Angriffs auf die Türkei*. Diskurs 14, Führungsakademie der Bundeswehr, Fachzentrum Dokumentation.

25 BIEHL, Heiko (2001): *Wendepunkt Kosovo? Sicherheitspolitische Einstellungen in den alten und neuen Ländern*. SOWI-Arbeitspapier, Nr. 128, Strausberg, 2001. május; SPANGENBERG, Stefan (1998): *Bundeswehr und öffentliche Meinung*. SOWI-Arbeitspapier, Nr. 114, Strausberg, 1998. november; OLDHAVER, Mathias (2000): *Öffentliche Meinung in der Sicherheitspolitik. Untersuchung am Beispiel der Debatte über einen Einsatz der Bundeswehr im Golfkrieg*. Nomos Verlag, Baden-Baden; HERBRINK, André (1997): *Bundeswehr missions out-of-area*. Norwegian Institute of International Affairs, 1997. december.

26 OVENS, Ove (2003): *Die Nationale Volksarmee der DDR zwischen „Wende“ und Auflösung. Der Untergang der NVA im Lichte des Zusammenbruchs der DDR*. PhD Dissertation, Universität Regensburg, Ingolstadt; DÖRR, Torsten (2009): *Die Nationale Volksarmee im Beitrittsprozess zur BRD*. Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, München; LAPP, Peter Joachim (1992): *Ein Staat – eine Armee. Von der NVA zur Bundeswehr*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn – Bad Godesberg; HERSPRING, Dale R. (2000): *Requiem für eine Armee. Das Ende der Nationalen Volksarmee der DDR*. Nomos, Baden-Baden.

27 COLLMER, Sabine – KLEIN, Paul – LIPPERT, Ekkehard – MEYER, Georg-Maria (1994): *Einheit auf Befehl? Wehrpflichtige und der deutsche Einigungsprozeß*. Westdeutscher Verlag, Opladen; MEYER, Georg-Maria – COLLMER, Sabine (1993): *Kolonisierung oder Integration? Bundeswehr und deutsche Einheit. Eine Bestandsaufnahme*. Westdeutscher Verlag, Opladen; BRINNER, Falko – STORCK, Michael (1998): *Vom Feindbild zur Armee der Einheit*. Universität Rostock, Rostock; KLEIN, Paul – ZIMMERMANN, Rolf (Hrsg.) (1993): *Beispielhaft? Eine Zwischenbilanz zur Eingliederung der Nationalen Volksarmee in die Bundeswehr*. Nomos, Baden-Baden.

évek vitáival, Kiss J. László,²⁸ Hettyey András²⁹ és Csiki Varga Tamás³⁰ publikációi mégis fontos meglátásokkal szolgáltak jelen mű elkészítéséhez. Érdekes még megemlíteni Keller Krisztina 2002-ben írt doktori disszertációját, amely az akkor elérhető forrásanyag alapján rekonstruálta a néhány évvel korábban zajló eseményeket.³¹

A külpolitikai döntéshozatal folyamatának vizsgálata miatt a könyv talán legfontosabb primer forráscsoportját a törvényhozó hatalom, valamint a kormányzervek dokumentumai jelentik. Előbbihez sorolandók a Szövetségi Gyűlés (*Bundestag*) üléseinek jegyzőkönyvei, a parlamenti frakciók előterjesztései, törvényjavaslatok, a kormányhoz intézett írásbeli és szóbeli kérdések, valamint az azokra adott válaszok. A kormány tevékenységét illetően nyilatkozatokat, döntéseket, kommunikékat, közleményeket és a parlamentnek benyújtott indítványokat vizsgáltam. A kötet témájából kifolyólag a kormányzervek közül elsősorban a Szövetségi Külügyi Hivatal (*Auswärtiges Amt*), a Szövetségi Védelmi Minisztérium (*Bundesministerium der Verteidigung*) és a Szövetségi Kancellári Hivatal (*Bundeskanzleramt*) dokumentumaival foglalkoztam. Mivel az „out-of-area”-vitának nemcsak politikai, de alkotmányjogi vetülete is volt, a Szövetségi Alkotmánybíróságnak (*Bundesverfassungsgericht*) három ügyben, az ún. Adria-eljárásban, az AWACS-eljárásban és a Szomália-eljárásban hozott ítéletét is vizsgáltam. Mivel két alfejezetet szenteltem a Bundeswehr és a Nationale Volksarmee egyesítésének, illetve a Bundeswehr 1990-es évekbeli átalakításának, a keletnémet Leszerelési és Védelmi Minisztérium bizonyos forrásait is felhasználtam, akárcsak a Szövetségi Védelmi Minisztérium éves költségvetéseinek adatait.

Második csoportként a parlamentben is képvisellel rendelkező pártok iratait nevezném meg: határozatokat, hivatalos állásfoglalásokat, pártkongresszusok és pártnapok jegyzőkönyveit, választási programokat és természetesen a pártokhoz kötődő parlamenti frakciók munkáját rögzítő dokumentumokat. Ugyancsak ide sorolnám kormánypárti és ellenzéki politikusok nyilatkozatait, visszaemlékezéseit,

28 Lásd többek közt: Kiss J. László (2005): Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben. In: Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 51–159; Kiss J. László (2007): Német külpolitika és az iraki válság – változás a folytonosság útján? *Külügyi Szemle* 6(nyár-őszi). 86–115.

29 HETTYEY András (2014): A vonakodó szövetséges? – Németország külföldi katonai bevetései a viták és a számok tükrében. *Külügyi Szemle* 13(tavaszi). 69–87.

30 CSIKI Tamás (2012): A német védelempolitika régi-új alapjai és új felépítménye. *SVKI Elemzések* 2012(1). 1–18; CSIKI Tamás (2014): Német stratégiai és védelempolitikai jövőkép I. *SVKK Elemzések* 2014(2). 1–8; CSIKI VARGA Tamás (2019): Vezetőváltás a német védelmi tárca élén. *SVKI Nézőpontok* 2019(3). 1–8.

31 KELLER Krisztina (2002): *Az újraegyesült Németország növekvő nemzetközi biztonságpolitikai szerepvállalása, a Bundeswehr „out-of-area” bevetéseinek tükrében*. PhD-értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest.

publikációit, legyenek azok cikkek vagy könyvek,³² valamint a velük készített interjúkat. A pártiratok egy része elérhető az interneten, emellett ezen pártok rendelkeznek saját könyvtárakkal és levéltárakkal. A Zöldek iratait például a *Heinrich-Böll-Stiftung* tárolja, rendszerezi és teszi hozzáférhetővé.

Hogy nemzetközi kontextusba helyezzek egy nem feltétlenül csak német belügyet, az ENSZ, a NATO és az EBEÉ/EBESZ, valamint Németország partnerállamai, elsősorban az USA kormányának bizonyos dokumentumai is megjelennek a könyvben. Ennek kapcsán időnként magyar külügyi jelentéseket használtam fel kontrollforrásként. Kiemelt jelentőséget tulajdonítottam a német és külföldi sajtóanyagoknak. Ezekből ugyanis nemcsak a politikusok nyilatkozatairól, a pártok kommunikációjáról nyerhetők ki adalékok, de nagyon érdekes a cikkírók és szerkesztők véleményének metamorfózisa az „out-of-area”-vitában az 1990 és 1999 közötti időszakban. Az óriási elérhető sajtóanyag kiválasztása során meg kellett húznom egy határt, így a német napi- és hetilapok közül a legolvasottabbakra koncentráltam (*Der Spiegel, Die Zeit, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Die Welt, Frankfurter Rundschau, Süddeutsche Zeitung*), a külföldieknél pedig néhány, a német „out-of-area”-vitát taglaló lapokra szűkítettem az áttekintést (*Wall Street Journal, International Herald Tribune, Neue Zürcher Zeitung, Washington Post, Time, New York Times, Los Angeles Times*).

Az utolsó nagyobb forráscsoportot a közvélemény-kutatások eredményei jelentik. Az intézetek közül kiemelném az *Emnid*, az *Institut für Demoskopie Allensbach*, a *Wickert Institut*, az *Infä* és a *SOWI* intézetek kutatásait. Vannak köztük, amelyek napi- vagy hetilapok megbízásából gyakran (akár néhány hetente) megkérdezték a közvéleményt a Bundeswehr és külföldi bevetéseinek társadalmi megítéléséről. Ezek mellett olyanokat is találunk, amelyek csak évente, de annál átfogóbban és több faktort figyelembe véve vizsgálták a német lakosság vélekedését biztonságpolitikai kérdésekről, katonai feladatokról, majd egy évkönyvben, kötetben publikálták eredményeiket (például az *Allensbach Intézet* vagy 1996-tól az akkori nevén *Bundeswehr Társadalomtudományi Intézet*).

32 Volker Rühle védelmi miniszter például előszeretettel használta a nyilvánosság ezen formáját imidzsupításra, illetve a közvélemény hangulatának befolyásolására. Lásd többek közt: RÜHE, Volker (1993): *Betr.: Bundeswehr, Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Wandel*. Verlag E. S. Mittler & Sohn, Berlin – Bonn – Herford; RÜHE, Volker (1994): *Deutschlands Verantwortung. Perspektiven für das neue Europa*. Berlin, Ullstein; RÜHE, Volker (1999): *Die Bundeswehr der Zukunft*. In: DÖNHOF, Marion (Hrsg.): *Was steht uns bevor? Mutmaßungen über das 21. Jahrhundert. Aus Anlaß des 80. Geburtstages von Helmut Schmidt*. Siedler, Berlin. 35–42; MILITÄRGESCHICHTLICHES FORSCHUNGSAMT (Hrsg.) (2012): *Volker Rühle – in der Mitte Europas*. Militärgeschichtliches Forschungsamt, Potsdam.

2. ELMÉLETI KERET

2.1. Hadsereg és társadalom: a „belső vezetés” elve

A hadseregnek olyan formát kell öltetnie, amely visszatükrözi a társadalom formáját, és ugyanolyan szelleművé kell válnia, amilyen az egész, amelynek a része. A katonák korunk gyermekei, a hadseregek azokat a társadalmi, politikai uralkodóformákat reprezentálják, melynek részei, eszközei.³³

Wolf Stefan Tragott Graf von Baudissin

A civil-katonai kapcsolatokkal a biztonságpolitikán belül önálló tárgyként a hidegháború „forró éveiben”, az 1950-es évek végén kezdtek el foglalkozni az Egyesült Államokban.³⁴ A társadalom és politika, valamint a fegyveres erők közti – olykor ambivalens – viszonyok vizsgálata természetesen már korábban is felmerült. Platón *Az állam* című művében³⁵ teszi fel a nagy kérdést arra vonatkozóan, hogy hogyan lehet egy olyan csoportot a társadalom ellenőrzése alatt tartani, amelyet éppen az utóbbi védelmére állítanak fel: vajon „ki őrzi az őrzőket?”. A 20. század második feléig az erre vonatkozó gondolkodás akörül forgott, hogy miként lehet azt elérni, hogy a hadsereg ne forduljon a saját társadalma ellen, vagyis ahogyan Platón írja, „meg kell akadályoznunk, hogy az őrök [...] jóindulatú szövetségesekből vad zsarnokokká váljanak”.³⁶ A hidegháborús erőltetett fegyverkezések közepette a kutatók figyelme már inkább abba az irányba mozdult el, hogy a civil és katonai szféra viszonyának egy olyan rendszerét fejlesszék ki,

33 GRAF VON BAUDISSION, Wolf (1969): *Soldat für den Frieden, Entwürfe eine zeitgemäße Bundeswehr*. Piper Verlag, München. 29. Magyarul idézi: GYÖRY-BARCSA Andrea (2014): *A NATO stratégiai koncepciónak tükröződése a Németországi Szövetségi Köztársaság biztonság- és védelempolitikájában*. PhD-értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 39, 81.

34 HAGEN, Ulrich vom (2005): „Zivil-militärische Beziehungen”. In: LEONHARD, Nina – WERKNER, Ines-Jacqueline (Hrsg.): *Militärsoziologie. Eine Einführung*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 68–90; LÜKŐ Dénes (2003): A demokratikus államokban a civil-katonai kapcsolatok legfontosabb jellemzői, törvényi és intézményi háttere, levonható következtetések. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 7(2). 17.

35 Platón műve Jánosz István fordításában elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban: <http://mek.niif.hu/03600/03629/03629.htm#152> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

36 Uo. Harmadik könyv.

„amely más társadalmi értékek legkisebb mérvű feláldozásával maximalizálja a katonai biztonságot. Ennek a célnak az eléréséhez a civil és a katonai csoportok hatalmának és hozzáállásának komplex kiegyensúlyozására van szükség”.³⁷ Ezen kiegyensúlyozáshoz a politikai vezetésnek meg kellett találnia a legalkalmasabb eszközöket egy olyan hadsereg ellenőrzéséhez, amely elég erős marad a társadalom által rászabott feladatok elvégzéséhez. A katonák tehát ne avatkozzanak bele a politikába, miközben a politikusok egyensúlyozzanak a hadsereg észszerű civil ellenőrzése és annak felesleges gyengítése közti átmeneten.

Mivel az egyes országokban, főként a nyugati polgári demokráciákban a polgári-katonai kapcsolatokban több közös jellemző figyelhető meg, az 1950-es évek végétől néhány társadalomtudós megpróbálta ezek fejlődési folyamatait összefoglalni. A két legjelentősebb kísérlet Samuel P. Huntington és Morris Janowitz nevéhez fűződik.

Huntington amellet, hogy elsősorban az Egyesült Államokban uralkodó, a hadseregről alkotott értékrendet, és annak evolúcióját vizsgálta, igyekezett olyan általánosan érvényes tételeket felállítani, amelyek más demokratikus államokra is igaznak bizonyulnak. *A katona és az állam* című művében a civil kontroll legmegfelelőbb módjának a professzionalizmus intézményesülését tartja. A professzionalizmusba tartozik a speciális szaktudás, az egyetemes felelősség és a testületiség, amelyek a hadsereget a katonai hatékonyság növelésére ösztönzik, miközben az teljesen apolitikus marad, és a politikai döntéseket a legteljesebb módon végrehajtja. A fegyveres erők professzionalizmusa és politikai semlegessége tehát Huntington szerint a kulcsa a polgári és katonai szféra teljes elkülönülésének. A kutató koncepciója a mű megjelenésekor nagy sikert aratott, ugyanis a fegyveres erőkkel némiképp ellenséges amerikai liberálisokat sikerült megnyugtania, már ami a civil kontroll lehetőségeit illeti.³⁸

Morris Janowitz néhány évvel később Huntington elméletét igyekezett azzal cáfolni, hogy a két szférát nem lehet teljes mértékben szétválasztani, sőt az nem is túl szerencsés.³⁹ Mivel a hadsereg nem teljesen zárt, autonóm rendszer, így kétségtelenül és elkerülhetetlenül hat a társadalmi folyamatokra (például társadalmi nevelés, technikai újítások, szocializáció).⁴⁰ Janowitz abból indul ki, hogy a katonák és a tisztek – a társadalom tagjaiként – a polgári demokrácia feltétlen hívei, így nincs értelme

37 HUNTINGTON, Samuel P. (1994): *A katona és az állam*. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest. 9.

38 MÁRTON Andrea (é. n.): *A civil társadalom helyzetének és szerepének változásai*. 1. http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1327252926_Marton_Andrea_Civil_tarsadalom_helyenek_es_szerepenek_valtozasai_-_biztonsagpolitika.hu.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.).

39 Janowitz gondolatmenetét lásd: JANOWITZ, Morris (1960): *The Professional Soldier*. Free Press, New York; JANOWITZ, Morris (1964): *The Military in the Political Development of New Nations*. University of Chicago Press, Chicago.

40 TÓTH Sándor (1999): A hadsereg és a társadalmi elvárások változása. *Repüléstudományi Közlemények* 11(27). 136.

őket az államon belül izolálni. A hadsereg feletti civil kontroll gyakorlásához mégis felsorolt három lehetséges mechanizmust:

- (1) a költségvetési folyamatot,
- (2) a missziók és szerepek rendszerének kialakítását, illetve
- (3) a külpolitikai ügyekben az elnöknek való tanácsadást.⁴¹

Az 1950-es évek Nyugat-Németországában, a demokratikus struktúrák konszolidációja alatt a negatív példa kétségtelenül a weimari köztársaság volt. Egy – főként a német baloldal szemében – komoly reményekkel induló, ugyanakkor rossz csillag alatt születő átmeneti időszak volt ez, amely során a pluralizmusnak a gyakorlatba való szerencsétlen átültetése egy olyan kancellár kinevezését eredményezte, aki a mozgalma élén komolyabb ellenállás nélkül felszámolhatta ezt a rendszert. Az 1919-es alkotmány gyenge pontjai, a birodalmi elnök túlzott jogkörei és az „állam az államban”-elven működő *Reichswehr* mind-mind olyan elkerülendő hibák voltak, amelyek következményeit az NSZK későbbi vezetői közül sokan a saját bőrükön tapasztalhatták meg. Témánk szempontjából főként az utóbbit érdemes kiemelni, mivel a tíz évvel a második világháború lezárta után felállított, bel- és külföldön egyaránt számos tiltakozást kiváltó Bundeswehrben egy nagyon érdekes kísérletbe kezdtek.

Huntington az 1871 utáni német hadseregge vonatkozóan írta a fent idézett művében: „Nincs a világon még egy tisztikar, amely elérte volna a professzionalizmus ilyen magas szintjét, s egyetlen más nagyhatalom tisztikara sem prostituálódott végül ilyen abszolút mértékben. A német történet minden egyes fejezetének megvan a tanulsága és vészjelzése.” A császári birodalomban a főparancsnoki hatalom a császár kezében összpontosult, aki nem tartozott felelősséggel a parlamentnek. A hadügyminiszter többnyire adminisztratív feladatokat látott el, ezért hiányolja Huntington a civil ellenőrzést a haderő felett. Az első világháború idején a „rettenetes ikrek”, Paul von Hindenburg és Erich Ludendorff politikai befolyásának növekedésére utalva azt írja, „az első világháború rávilágít arra, milyen katasztrofális következményekkel jár, ha katonák politikai szerepet vállalnak”. A császárság bukása után „a köztársasági időszak azt szemlélteti, milyen nehezen valósítható meg az ellenőrzés politikai zűrzavar közepette”. 1933 után pedig fokozatosan egy kézbe került a Wehrmacht feletti irányítás: Adolf Hitler volt egy személyben a hadügyminiszter (1938-tól) és a főparancsnok, ami a háború elején látszólag előnyös volt, később azonban számtalan hibás hadászati döntést eredményezett. „A náci uralom azokra az ugyancsak katasztrofális következményekre irányítja a figyelmet, amikor is figyelmen kívül hagyják a katonák figyelmeztetéseit, és a politikai vezetők átgázolnak a katonákon.”⁴²

41 Uo. 139.

42 HUNTINGTON 1994: 102.

Ennyi negatív tapasztalat után a Bundeswehr megteremtői a militarizmus⁴³ kialakulását a csírájában szerették volna elfojtani, ezért komoly katonai reformok kidolgozásába kezdtek. Egyik legfőbb törekvésük az volt, hogy a demokratikus rend kiépítésébe a fegyveres erőket is teljes mértékben bevonják.⁴⁴ De vajon mi lehetett ennek az integrációnak a legjobb módja? Az új koncepció célja „egy olyan modern katona típusának megalkotása és képzése” volt, aki „egyszerre szabad ember, jó állampolgár és teljes értékű katona”.⁴⁵ A Bundeswehr egyik alappillére a sorkötelezettség lett, amely mellett lehetővé vált az alternatív polgári szolgálat teljesítése is. A németek az 1950-es években hallani sem akartak egy hivatásos hadsereg felállításáról, amely adott esetben a Reichswehr sorsára juthatott volna. Az új haderő alapítóatyái, Wolf Stefan Tragott Graf von Baudissin, Ulrich de Maizière és gróf Johann Adolf von Kielmansegg úgy gondolták, hogy a polgár az országának „született védelmezője”, akitől elvárható a lelkes honvédelem, ha a keleti végeken veszély fenyeget. Meg kellett szüntetni a Thomas Hobbes és John Locke által leírt örökös ellentétet a polgárok és a katonák között,⁴⁶ hiszen a sorkötelezettségnek köszönhetően a Bundeswehr is folyamatosan frissülni tudott a kívülről beérkező társadalmi és szellemi áramlatok segítségével.

A Szövetségi Véderő második nagyon fontos építőeleme a katonai vezetési és magatartáselvi rendszer, az ún. „belső vezetés” (*Innere Führung*) lett. Ezen magatartás-kódex célja az volt, hogy az alaptörvény értékei és normái (szabadság, demokrácia, jogállamiság) beágyazódjanak a hadseregbe, ezzel létrehozván az állam, a társadalom és a hadsereg demokratikus kapcsolatrendszerét. Az új szemlélet az emberi méltóságot helyezte középpontba, az állampolgári jogok korlátozását pedig a szolgálati érdek által indokolt mértékűre kívánta csökkenteni.⁴⁷ Az 1950-es évektől kezdve tehát az eszményi nyugatnémet katonának a lelkiismeretet, az egyéni felelősséget, a kritikus gondolkodást kellett előnyben részesítenie a régi időkben elsődleges fontosságú

43 Johannes Messner és Oswald von Nell-Breuning teológus-szociológusok a „militarizmust” társadalompolitikai értelmezésben a következőképp írták le: a fegyveres erők intézményének önállósodása a hatalom gyakorlásának céljából; a parancs és engedelmség katonai elveinek ráerőltetése a társadalmi rendre, a közre; az állami cselekvés legitimációs elvének a sikerességet fogadják el. MESSNER, Johannes (1958): *Das Naturrecht, Handbuch der Gesellschaftsethik, Staatsethik und Wirtschaftsethik*. Tyrolia Verlag, Innsbruck – Wien – München. 837; NELL-BREUNING, Oswald von (1960): Art. Militarismus. In: SACHER, Hermann – NELL-BREUNING, Oswald von (Hrsg.): *Gesellschaftliche Ordnungssysteme*. Wörterbuch der Politik, Heft V, Verlag Herder, Freiburg.

44 DOERING-MANTEUFFEL, Anselm (1988): *Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer, Außenpolitik und Innere Entwicklung 1949–1963*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. 132.

45 Az 1953-as mondat Theodor Blanktól származik, idézi: NAUMANN, Klaus (1999): Zur Aktualität des „wehrhaften” Staatsbürgers. Das Problem militärischer Obligationen in der Zivilgesellschaft. In: JACOB, Ludwig – JUSTENHOVEN, Heinz-Gerhard (Hrsg.): *Wehrstruktur auf dem Prüfstand*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart – Berlin – Köln. 120.

46 COHEN, Eliot A. (1985): *Citizens and Soldiers. The Dilemmas of Military Service*. Cornell University Press, Ithaca – New York. 5. és 6. fejezet

47 LÜRKÖ 2003: 27.

„paranccsal és engedelmességgel” szemben.⁴⁸ A katonák jogait, kötelességeit és elvárt magatartását pontosan lefektették, akárcsak a katonai vezetők hatáskörét, így növelve felelősségtudatukat, egyszersmind a Huntington által kulcsfontosságúnak tartott professzionalizmusukat is.

A „belső vezetés” emellett a hadsereg feletti civil kontroll szimbóluma is lehetne. A nyugatnémet alaptörvény értelmében a Bundeswehr szigorú parlamenti ellenőrzés alatt áll, úgymond „parlamenti hadsereg” (*Parlamentsarmee*). A politikusok határozzák meg a biztonság- és védelempolitikai irányelveket, feladatokat, ennek műhelye pedig a parlament Védelmi Bizottsága, amely adott esetben vizsgálóbizottságként is működhet. A parlament ellenőrző tevékenységében komoly szerepet játszik a Költségvetési Bizottság és az ún. védelmi megbízott. Utóbbi gyakorlatilag egy olyan katonai ombudsman, aki az „egyenruhás állampolgárok” emberi jogainak megsértése esetén vizsgálatot rendelhet el, és folyamatosan tájékoztatja a Bundestagot vagy a Védelmi Bizottságot, ha az alkotmányt vagy a „belső vezetés” elveit megsértik.⁴⁹ A Bundestag tagjai titkos szavazással választják meg öt évig szóló tisztségére, és nem lehet sem tagja, sem tisztségviselője a parlamentnek.

A fegyveres erők főparancsnoka békeidőben a védelmi miniszter, tehát egy civil politikus, aki egyben tagja a parlamentnek és a védelmi ügyeket irányító Szövetségi Védelmi Minisztérium vezetője. Rendkívüli állapot esetén ezen főparancsnoki hatalmat a szövetségi kancellár veszi át.⁵⁰ A civil kontroll nem csupán a miniszter személyében valósul meg, hanem azzal is, hogy bizonyos feladatokat polgári vezetés alatt álló igazgatóságok hajtanak végre. A Szövetségi Védelmi Minisztérium – más minisztériumokkal ellentétben – magában foglalja a vezérkari funkciót ellátó katonai főcsoportfőnökségeket is. A miniszter mellett az intézmény legfőbb irányítói a parlamenti államtitkárok, a közigazgatási államtitkárok, a fegyveres erők főszemlézője, a haderőnemi szemlézők és a polgári főosztályvezetők. A főszemléző (*Generalinspekteur*) a szövetségi kancellár és a védelmi miniszter első számú katonai tanácsadójának számít, de nem előljárója a csapatoknak. A három haderőnem – a légierő (*Luftwaffe*), a szárazföldi erők (*Heer*) és a haditengerészet (*Marine*) – szemlézői (*Inspekteur*) saját haderőnemiük szolgálati előljárói, valamint minisztériumi csoportfőnökök is egyben, akik személyesen tartoznak beszámolási kötelezettséggel a miniszternek.

Az „egyenruhás állampolgár” és a „belső vezetés” új, az idő tájt még szokatlan struktúrái legkésőbb az 1960-as évek végére általánosan elfogadottá váltak a nyugatnémet

48 GYÖRY-BARCSA 2014: 82.

49 BENDEL, Lothar (1998): Die Legitimität von Streitkräften im demokratischen Rechtsstaat. Thesen zur Konzeption „Innere Führung”. In: JACOB, Ludwig – JUSTENHOVEN, Heinz-Gerhard (Hrsg.): *Wehrstruktur auf dem Prüfstand: zur Debatte über die neue Bundeswehr*. Kohlhammer, Stuttgart. 78.

50 LÜKÖ 2003: 26.

társadalomban és stratégiai kultúrában.⁵¹ A sorkötelezettség és a hadseregnek a politikához való ilyesfajta „hozzáláncolása” a nagy hidegháborús fegyverkezés idején évtizedekre megoldotta a fegyveres erők számára az utánpótlási problémákat, ráadásul úgy, hogy látszólag sikerült kiküszöbölni a Reichswehr és a Wehrmacht fennállása idején vétett hibákat.⁵² Ami azonban többé-kevésbé működött a kelet–nyugati szembenállás idején, 1989–1990 után erősen megkérdőjeleződött.⁵³ Ahogyan látni fogjuk, az új Németországban nem is elsősorban az újraegyesítés társadalmi és gazdasági következményei, sokkal inkább a demográfiai folyamatok, a szociológusok által „értékváltozás”-nak (*Wertewandel*) nevezett jelenség és a Németország új geopolitikai helyzetéből adódó biztonságpolitikai változások miatt került fókuszba a sorkötelezettség és a „belső vezetés” létjogosultságának újragondolása.

2.2. Átalakuló világrend – a NATO, az ENSZ és a nemzetközi válságkezelés a hidegháború után

A Mihail Gorbacsov nevével fémjelzett szovjet átalakulás hatására az 1980-as évek második felében a keleti blokk államainak többségében is elindult egyfajta destabilizáció, amelynek egyik ikonikus pillanata a berlini fal leomlása volt. Bár a német egyesülési folyamat rendkívüli gyorsasággal ment végbe, azt a második világháború egykori győzteseinek sikerült többé-kevésbé mederben tartaniuk. Ezzel párhuzamosan a neorealista perspektívából úgy tűnt, a két szuperhatalom bipoláris konfrontációja egy unipoláris rendszer irányába tart.⁵⁴ Mások ellenben egy multipoláris világot képzeltek el, ahol több nagyhatalom – köztük Németország – konkurál, illetve kooperál

51 A civil-katonai kapcsolatokról számtalan közvélemény-kutatás készül, amelyek során általában három aspektust vizsgálnak: a polgárok véleményét a biztonságpolitikával, a katonai feladatokkal és bevetésekkel kapcsolatban; a fegyveres erőkről mint intézményről alkotott véleményüket; a hadsereg támogatását és a katonák társadalmi megbecsültségét. KÜMMEL, Gerhard – BIEHL, Heiko (2015): Gradmesser der zivilmilitärischen Beziehungen. Der Beitrag von Umfragen und Einstellungsforschung zur Militärsoziologie. In: BIEHL, Heiko – SCHOEN, Harald (Hrsg.): *Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Urteil der Bürger*. Springer, Wiesbaden. 25.

52 BREDOW, Wilfried von (1998): Sicherheitspolitik, Streitkräfte und Wehrstruktur vor den Herausforderungen einer turbulenten Weltordnung. In: JACOB, Ludwig – JUSTENHOVEN, Heinz-Gerhard (Hrsg.): *Wehrstruktur auf dem Prüfstand: zur Debatte über die neue Bundeswehr*. Kohlhammer, Stuttgart. 22–23. Természetesen abból számos konfliktus adódott, hogy a Bundeswehr felállításakor a tisztikar jelentős része egykor a náci Németországnak is szolgált. 1956 októberében a Bundeswehr 38 tábornoakából és 237 ezredeséből 31 táborno és 100 ezredes volt korábban tagja a világháborús vezérkarnak. MARUZA Zoltán (2012): *A német újrafegyverkezés és a hidegháború 1945–1969. Összegzés és dokumentumok*. L'Harmattan, Budapest. 51.

53 Az erről szóló német vitával kapcsolatban lásd: KÜMMEL, Gerhard (2001): *Civil-Military Relations in Germany: Past, Present and Future*. SOWI Arbeitspapier Nr. 131. Strausberg; COLLMEYER, Sabine (2002): Einstellungsmuster der Deutschen Bevölkerung zu Fragen einer Gemeinsamen Europäischen Sicherheitspolitik. In: KERNIC, Franz – ERNST, Werner (Hrsg.): *Öffentliche Meinung und europäische Sicherheitspolitik. Eine gesamteuropäische Vergleichsanalyse*. Nomos, Baden-Baden. 147–197.

54 HELLMANN–WAGNER–BAUMANN 2014: 99.

majd egymással. Az események gyors alakulásán kívül azok békés lefolyása is sokakat meglepett. 1990 novemberében az EBEÉ tagjainak államfői – köztük a NATO és a Varsói Szerződés huszonkét tagja – kiadták a *Párizsi nyilatkozat az új Európáért* című dokumentumot, amelynek elején ez olvasható: „A megosztottság és a feszültség kora Európában véget ért. [...] Európa megszabadult a múlt örökségétől.”⁵⁵ Különböző egyezmények születtek a lefegyverzések ellenőrzéséről és a nukleáris arzenál leépítéséről,⁵⁶ és emiatt a fegyveres erők „klasszikus” feladata, a nemzeti territórium külső veszéllyel szembeni védelme már elveszítette elsőbbségét. Ehelyett egy kollektív biztonsági zóna kiépítését tervezték, és ez az új biztonságpolitikai gondolkodás nagy hatással volt az európai államokra.⁵⁷

A NATO hidegháborús győzelmét talán semmi sem szimbolizálhatná jobban a Varsói Szerződés 1991. július 1-jei prágai felbontásánál, illetve a Szovjetunióknak még ugyanazon év decemberében végbement szétesésénél. Már azonban korábban, a szovjet impérium agóniája közepette megmutatkozott a második öbölháborúban tanúsított tartózkodó szovjet magatartás, valamint az egyesített Németország NATO-taggá válása (maradása) alatt, hogy a szövetség kohéziós ereje, a keleti veszedelemtől való félelem többé nem aktuális. Legfőbb céljának elérésével a NATO gyakorlatilag elveszítette legitimációs bázisát, és sokakban felmerült a kérdés: van-e értelme, egyáltalán létjogosultsága továbbra is fenntartani a NATO-t; vagy hidegháborús ellenfelével, a Varsói Szerződéssel együtt meg kellene szűnnie? A korántsem alaptalan kérdés ellenére a tagállamok egységesen gondolkodtak⁵⁸ a további fennállás szükségességét illetően, hiszen egy olyan óriási, bürokratikus intézményről volt szó, amely bár elsősorban a szövetség territóriumának védelmére szolgált, de a konfliktusok megoldásában politikai funkciókkal is bírt.⁵⁹ Az akarat tehát megvolt, már csak a valódi tartalom hiányzott.

55 *Charter of Paris for a New Europe*, 1990. november 21. A nyilatkozat több nyelven is olvasható itt: <https://www.osce.org/mc/39516> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

56 Többek közt az INF-szerződés (*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*) vagy a START-egyezmények (*Strategic Arms Reduction Treaty*).

57 VON BREDOW 1998: 13.

58 Egy Németországban készített közvélemény-kutatás szerint 1990 szeptemberében az NSZK-ban és NDK-ban megkérdezettek 57%-a, 1991 júniusában/júliusában az egyesített Németországban élők 72%-a tartotta a NATO-t a béke biztosításához továbbra is szükségesnek. Külön érdekesség, hogy pártpreferenciák alapján is kíváncsiak voltak a megkérdezettek véleményére: a CDU/CSU szimpatizánsai 77%-a, majd 90%-a; a szociáldemokrata érzelműiek 49%-a, majd 70%-a; az F.D.P.-re szavazók 62%-a, illetve 75%-a állt a NATO mellé, míg a Zöldeknel ez a szám csak 30% és 42% volt, a PDS-re voksolóknál pedig a legalacsonyabb, 14% és 24%. Ami a területi eloszlást illeti, 1990 szeptemberében még nagy volt a különbség: Nyugat-Németországban 64%, míg Kelet-Németországban ennek a fele, 31%. Ez a különbség azonban a második öbölháború után, 1991. június/júliusban csökkent, mivel nyugaton már 77%-nyian, keleten 55%-nyian támogatták a NATO-t. Forrás: Forschungsinstitut der Konrad-Adenauer-Stiftung, Archiv-Nr.: 9007, 9008, 9101, 9102. Közli: REEB, Hans-Joachim (1992): *Bundeswehr – wozu? Auftrag und Legitimation von Streitkräften im vereinten Deutschland*. Verlag Ernst Knoth, Melle. 33.

59 WIJK DE, Rob (1997): *NATO on the Brink of the New Millenium. The Battle for Consensus*. Brassey's Ltd., London – Washington. 2.

Ehhez azonban a NATO „szerencséjére” néhány nagyratörő diktátor és eszkalálódó polgárháborúk sorozata biztosította a muníciót.⁶⁰

A bipoláris világ szétesése idején a sajtótermékeket olvasva egy rövid pillanatra úgy tűnhetett, hogy hamarosan beköszönt a Francis Fukuyama által megjósolt világrend,⁶¹ ez az ábránd ugyanakkor Kuvait Irak általi lerohanásával, majd a délszláv háborúval némiképp kezdett szertefoszlni. Mert bár az igaz volt, hogy a terjeszkedő Szovjetunió és befolyási övezete szétesett, a világ különböző pontjain létrejött hatalmi vákuumokban egy sor új kockázati tényező lépett fel: regionális középhatalmi törekvések, etnikai válságok, tömegpusztító fegyverek ellenőrizetlen elterjedése, a nemzetközi terrorizmus előretörése. Ehhez a helyzethez alkalmazkodni kellett, és elfelejteni a hidegháború idején megfogalmazott stratégiai koncepciókat, erősíteni a szövetség politikai és stabilizáló szerepét, valamint átszervezni a nukleáris háborúkra felállított haderőket. Ha a Bundeswehr általunk vizsgált időszakát tekintjük kiindulási alapnak, akkor a NATO-ra vetítve lényegében az 1991-es római *Stratégiai Koncepció* a kiindulópont, a végpont pedig a NATO fennállásának 50. évfordulója apropóján megtartott washingtoni csúcstalálkozó, ahol 1999. április 24–25-én elfogadták az új, átdolgozott és módosított *Stratégiai Koncepciót*. Ezen majdhogynem egy évtized alatt – mint látni fogjuk – a szövetség a következő területekre helyezte a hangsúlyt:

- (1) növelni az „európai vonalat” a szövetségben belül, ezzel együtt tehermentesíteni az USA-t,
- (2) terjeszkedés és bővítés Közép- és Kelet-Európa irányába, együttműködés a szövetséggel határos államokkal,
- (3) élni az ENSZ, illetve az EBEÉ/EBESZ mandátumai adta lehetőségekkel,
- (4) vagy – ha a helyzet azt kívánja – akár ezen mandátumok nélkül is beavatkozni bizonyos területeken.⁶²

Az egyik legfontosabb intézkedés az egykori ellenséggel való formális kibékülés volt. 1990 nyarán a NATO tagállamainak állam- és kormányfői először Turnberryben,⁶³ majd

60 Hevő Péter (2019): A NATO az iránykeresés évtizedében. In: BARANYI Tamás Péter – STEPPER Péter (szerk.): *Fókuszban – NATO 70/20*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 35.

61 Francis Fukuyama, az amerikai *Rand Corporation* szovjet külpolitikával foglalkozó szakembere egy 1989 nyarán megírt esszéjében többek közt azt állította, hogy a nyugati liberális demokrácia hegemoniájával elérkezett a történelem vége, hiszen a tekintélyelvű rezsimek bukása rávilágított arra, hogy más alternatíva híján, ennél működőképesebb politikai berendezkedés nem létezik. A *National Interest* című neokonzervatív lapban megjelent írás később alapjául szolgált *A történelem vége és az utolsó ember* című könyvének. A tanulmány az alábbi honlapon elérhető: <http://www.wesjones.com/eoh.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

62 VARWICK, Johannes – WOYKE, Wichard (1999): *NATO 2000. Transatlantische Sicherheit im Wandel*. Springer VS, Opladen. 55.

63 NORTH ATLANTIC COUNCIL (1990): *Final Communiqué*. Turnberry, 7–8. June 1990. <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900608a.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

Londonban⁶⁴ kihangsúlyozták a szövetség politikai jellegét, de a tagok területi integritásának védelme továbbra is prioritás maradt. Eközben a Szovjetunióknak és a kelet-európai országoknak „a barátság és együttműködés kezét” nyújtották, és felkérték őket, hogy hozzanak létre rendszeres diplomáciai kapcsolatot a NATO-val.⁶⁵ A *Londoni Nyilatkozat* szerint amennyiben a szovjet csapatok kivonulnak Kelet-Európából, és a kívánt módon csökkentik fegyverzetüket, a NATO is átalakítja az Európában állomásoztatott haderejét. Az új irányelvek szerint változtatni kellett az „előretolt védelem” stratégiáján, akárcsak a „rugalmas reagálás” koncepcióján is, vagyis kisebb mértékben támaszkodni a nukleáris eszközökre.

A Londonban kijelölt irányon haladva eljutunk az 1991. november 7–8-i római csúcstalálkozóig, ahol elfogadták azt a *Stratégiai Konceptiót*, amely majdnem egy évtizeden át meghatározta a szövetség feladatait, integrálta a NATO biztonságpolitikájának politikai és katonai elemeit, lefektette a stratégiai elveket, a hagyományos fegyveres erők jellemzőit és azok eloszlását.⁶⁶ Emellett olyan iránymutatást jelentett a NATO-tagállamok egy része (köztük Németország) számára, amely alapján belezdthettek a fegyveres erők bonyolult és sok áldozattal járó reformjába. Rómában kimondták, hogy a „masszív és közvetlen fenyegetés, amely a szövetség negyvenéves fennállása során a fő aggodalmat okozta, megszűnt”,⁶⁷ de kialakultak új, az instabilitásból eredő biztonsági kockázatok, amelyek a korábbiaknál sokszínűbbek és kiszámíthatatlanabbak voltak.⁶⁸ Az általános stratégiai elvek mellett (a területvédelem fontossága, a kollektív biztonság, együttműködés más nemzetközi intézményekkel) kitértek a konkrét gyakorlati megvalósításokra is. Ezek a következők voltak:

- A hagyományos erők legfőbb feladata továbbra is a szövetségi terület védelme maradt, de méretüket a lehető legalacsonyabbra csökkentették, miközben hangsúlyozták a rugalmas alkalmazhatóságot, a mozgékonyt, valamint a megerősítő vagy tartalékerők befogadási képességét.
- A szárazföldi, légi és haditengerészeti haderőnemi csapatokból álló összhaderőnemi erőknek azonnali és gyorsreagálású alakulatokból kellett állniuk, amelyek a nem előre látható és széles spektrumú ügyekre megfelelően tudtak reagálni.

64 Az 1990. július 5–6-i *Londoni Nyilatkozat az Átalakult Észak-atlanti Szövetségről* németül a következő linken található: <https://www.chronik-der-mauer.de/material/178915/erklaerung-der-nato-gipfelkonferenz-in-london-6-juli-1990> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

65 *Europa-Archiv*, 45/17 (1990), D 447., D 456.

66 MAKK László (2008): *A haderő átalakítása a hidegháború utáni korszak biztonsági kihívásainak tükrében. A Magyar Honvédség haderőátalakításai a rendszerváltástól a NATO-tagságig (1989–1999)*. PhD-értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest. 32.

67 *A Szövetség Új Stratégiai Konceptiójának* 5. bekezdése, https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_23847.htm (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

68 Gondoljunk itt Irakra, hiszen már a második öbölháború után járunk, vagy a balkáni feszültségre, amelyek a NATO tagállamait is komolyan érintették, hiszen a szövetségi terület periferiáján zajlottak.

- Mivel a szárazföldi haderőnemet jelentősen csökkentették, szükségszerűvé vált a szövetséges csapatok szorosabb együttműködése, és ebben a többnemzetiségű formációk kulcsszerepet játszottak.⁶⁹
- Jelentős mértékben csökkentették a nukleáris erőket.⁷⁰

A római *Stratégiai Konceptió* kiemelten fontosnak tartotta egy önálló európai védelmi képesség, identitás és a többnemzetiségű európai katonai struktúrák létrehozását. Emögött feltehetően az Egyesült Államok abbéli nézete állt, hogy a Varsói Szerződés megszűnésével eljött az ideje a transzatlanti szövetségben belüli erőviszonyokat, jogokat és kötelességeket átgondolni, a kártyákat újrakeverni. A játék tétje az volt, hogy ebben a viszonylag nyugodt Európában az amerikaiakat némiképp tehermentesítsék, miközben a támaszpontjaik továbbra is a kontinensen maradhatnak. Ez tehát még a nyomaiban sem hasonlított az első világháború utáni „visszavonulásra”, az 1920-as, 1930-as évek jól ismert izolacionizmusára.

A NATO római csúcstalálkozóján az állam- és kormányfők kiadták a *Békéről és együttműködésről* szóló nyilatkozatot,⁷¹ amelyben kifejezték szándékukat az európai biztonsági és védelmi identitás (*European Security and Defence Identity – ESVI*) kialakításáról, és megerősítették elkötelezettségüket az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) jogköreinek kibővítése iránt. A már évtizedek óta mondhatni fantomszervezetként működő Nyugat-európai Unió újjáélesztése is felmerült, és ennek érdekében főként a franciák és a spanyolok kardoskodtak.⁷² Ahogyan azonban az lenni szokott, hamarosan megjelentek az európai önállósodás ellenzői is. Ők voltak azok, akik szerint az európai biztonság- és védelempolitika, valamint a szoros transzatlanti szövetség egymással párhuzamosan nem létezhetnek, tehát a NATO európaizálódása egyben annak gyengítését is jelentené. Ezen aggodalmakat igyekeztek az állam- és kormányfők eloszlatni a római csúcson, amikor kimondták, hogy az európai vonal megerősítése nem jelenthet a NATO számára konkurenciát. A következő években az európaiak hozzájárulása a védelmi költségekhez folyamatosan nőtt, majd az Északatlanti Tanács 1994. decemberi zárónyilatkozatában kihangsúlyozták a NATO-n belül

69 1990 és 1993 között a tagállamok védelmi kiadásait átlagosan 22%-kal, a fegyveres erők létszámát 24%-kal, a szárazföldi csapatok állományát 35%-kal, a fontosabb haditengerészeti egységek számát 32%-kal és a repülőszázadokat 41%-kal csökkentették. Németországban ez jóval magasabb volt: az odatelepített erők 60–70%-át kivonták, míg az Európában állomásozó amerikai katonák száma 100 ezerre csökkent. DEMETER György (szerk.) (1997): *NATO kézikönyv*. XVI. számú függelék, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest. 256.

70 Nagy-Britannia például megsemmisítette a nukleáris bombáit, de még az Egyesült Államok is csökkentette nukleáris hadászati eszközeinek mennyiségét először 40%-kal, majd a megmaradtakat további 50%-kal.

71 *Római Nyilatkozat a „Békéről és együttműködésről”,* angolul a következő linken: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c911108a.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

72 LAUGEN, Torunn (1999): *Stumbling into a new role. NATO's out-of-area policy after the Cold War. Forsvarsstudier* 1999(5). Institutt for Forsvarsstudier, Oslo. 26.

az összhaderőnemi alkalmi harci kötelékek többnemzetiségű alkalmazhatóságának (*Combined Joint Task Force*, a továbbiakban: CJTF) eredményeit.⁷³ A koncepciót főleg a balkáni háborúk ihlették, és lényegében arról volt szó, hogy az európaiak a szövetség perifériáján a konfliktusok megoldását az amerikaiak nélkül is rendezhetik. A *separable but not separate*-elv⁷⁴ mellett lényeges volt, hogy a NATO vezette műveletekben a tagállamokon kívül más országok is részt vehettek, többnemzetiségű, a feladatra speciálisan felállított, koordinált fegyvernemű egységekkel.⁷⁵

Alig fél évvel a római csúcstalálkozó után, 1992. február 7-én az Európai Gazdasági Közösség tizenkét tagállama aláírta a maastrichti szerződést, amelyben az újonnan felállítandó Európai Unió második pillérévé a közös kül- és biztonságpolitikát (*Common Foreign and Security Policy* – CFSP) tették. Az EGK ezen változása mellett a Nyugat-európai Uniónak is nagy szerepet szántak, amit a Petersbergi Nyilatkozatban lefektettek.⁷⁶ Eszerint a NYEU vezetése alatt álló katonai feladatok kiterjedtek a humanitárius missziókra, a békefenntartó műveletekre, akárcsak az ún. béketeremtő akciókra is. Az aláíró felek itt is igyekeztek kihangsúlyozni, hogy a NATO-ra partnerként, nem pedig kerékkötőként tekintenek, és kizárólag olyan krízisekben kívánnak beavatkozni, amelyekben a NATO teljes mértékben nem tudna vagy nem kívánna részt venni. Az amerikai bizalmatlanság azonban a továbbiakban is érezhető volt, és ennek leküzdésében jelentett nagy előrelépést az Észak-atlanti Tanács 1996. június 3–4-i berlini miniszteri ülésén elfogadott CJTF-koncepció, amely szerint a NYEU a továbbiakban a NATO Tanács beleegyezésével a szövetség integrált fegyveres erőihez nyúlhatott. Ez lényegében kompromisszumos megoldásnak tekinthető, hiszen látszólag kialakult egy európai védelmi identitás, amely azonban nem ásta alá a transzatlanti kapcsolatot, mivel a NYEU bevetéséhez a NATO Tanács áldására is szükség volt.⁷⁷ A számtalan erőfeszítés, konfliktus, vita, terv és kisebb eredmény ellenére a Nyugat-európai Unió végül egy sikertelen próbálkozás maradt, és önállóan soha nem indított katonai akciót.

Épp a Szovjetunió szétesésének pillanatában, 1991. december 20-án tartotta meg a NATO az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (ÉAET) alakuló ülését, amelyen

73 Az Észak-atlanti Tanács miniszteri ülésének 1994. december 1-jei ülésének zárónyilatkozata: M-NAC-2(94)116, Brüsszel, 1994. december 1., 14. pont. <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c941201a.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.) [A továbbiakban: M-NAC-2(94)116]

74 Javier Solana NATO-főtisztár 1996. szeptember 19-i beszéde: *NATO: Shaping Up for the Future*, IISS, London, 1996. szeptember 19. A beszéd teljes egészében itt olvasható: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_25147.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

75 VARWICK-WOYKE 2013: 87.

76 A NYEU Miniszteri Tanács Petersbergi Nyilatkozata, Bonn, 1992. június 19., németül az alábbi linken elérhető: https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/16938094-bb79-41ff-951c-f6c7aae8a97a/publis-hable_de.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

77 SCHÖNEBERGER 2014: 90.

elfogadták a *Párbeszédéről, Partnerségről és Együttműködéséről* szóló nyilatkozatot. A Var-sói Szerződés egykori tagállamai számára ez már többet jelentett a *Londoni Nyilatkozat*-nál, és a következő hónapokban, 1992 márciusától az egykori szovjet tagköztársaságok is bekerültek a Tanácsba. Innentől kezdve már sejteni lehetett, hogy a NATO keleti terjeszkedése előbb-utóbb bekövetkezik. A korábban említett 1994-es zárónyilatkozatban a NATO „várta és üdvözölte”⁷⁸ a szervezet keleti bővítését, amelynek nem minden tag-állam örült, és amelyet elsősorban az USA erőltetett. A németek – az EU-csatlakozással ellentétben – ebben sokáig nem foglaltak nyíltan állást, ugyanis Helmut Kohlnek több fontos tényezőt is figyelembe kellett vennie:

- Németország többé ne kerüljön olyan kiszolgáltatott helyzetbe, mint amilyenben a hidegháború idején, egy katonai tömb periferiáján volt. Az újraegyesítéssel még mindig a NATO keleti határát alkotta, így legalább a legközelebbi – a visegrádi – országokat érdemes volt bevonni a szövetségbe. Ráadásul az integráció akár gyógyírt is jelenthetett a bipoláris világ szétesése után jelentkező közép-európai nacionalista konfliktusokra.
- Emellett tekintettel kellett lenni a bővítésért nem túl lelkes Franciaországra⁷⁹ és a kifejezetten tiltakozó Oroszországra is. Kohl gyakran utalt rá, hogy az európai stabilitás csakis Oroszországgal, és nem annak ellenében érhető el, tehát minden mást felülír, hogy Oroszország a NATO partnere legyen a problémás helyzetek megoldásában.⁸⁰

A két tényező prioritását tekintve a Szövetségi Kormány erősen megosztott volt: Volker Rühe (CDU) védelmi miniszter a gyors bővítést támogatta,⁸¹ míg Klaus Kinkel (F.D.P.) külügyminiszter óvatosabban fogalmazott. Az 1990-es évek közepéig a kancellár inkább az utóbbi miniszter álláspontjával szimpatizált, és kimondta, hogy a NATO és az EU bővítésének egymással párhuzamosan kell folynia, Oroszország biztonsági érzékenységre pedig tekintettel kell lenni. Kohlnek végül – miután egy ideig az orosz tiltakozások és a közép-európai államok vezetőinek panaszáradata között vívódott – nem kellett egyedül támogatnia a bővítést, hiszen annak elsősorban a Clinton-kormány vált a motorjává.⁸² Csehország,

78 M-NAC-2(94)116, 5. pont

79 A hirtelen és túl nagy bővítésnek Jacques Delors, az Európai Bizottság elnöke nem volt őszinte híve. Honfitársa, Édouard Balladur francia miniszterelnök egyetértett vele, mivel szerinte az elhamarkodott bővítés nem oldana meg akut problémákat, csak újakat teremtené. HACKE, Christian (1997): *Die Haltung der Bundesrepublik Deutschland zur NATO-Osterweiterung*. In: PRADETTO, August (Hrsg.): *Ostmitteleuropa, Rußland und die Osterweiterung der NATO. Perzeptionen und Strategien im Spannungsfeld nationaler und europäischer Sicherheit*. Westdeutscher Verlag, Opladen. 238.

80 HEVŐ Péter (2018): A korlátozott terjeszkedés. Helmut Kohl és Közép-Európa. In: LUKÁCS István – MAJOROS István (szerk.): *Közép-európai arcképcsarnok*. ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest. 160.

81 VARWICK, Johannes (2013): Nordatlantische Allianz. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (szerk.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 772.

82 VARWICK-WOYKE 2013: 99–126.

Lengyelország és Magyarország 1999-es csatlakozása azt jelentette, hogy Németországot Svájc, Svédországon és Ausztrián kívül már csak NATO-tagállamok vették körül, ugyanakkor a folyamat Oroszországgal a későbbiekben még számtalan vitát szült.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének 1990-es évekbeli átalakulásának talán leginkább látványos eleme a korábbi „out-of-area”-politikától való elmozdulás volt. Ebben a második öbölháborúnak nevezett 1991-es fegyveres konfliktus játszott fontos szerepet. Az Irak ellen indított offenzívát némelyek a NATO első „out-of-area”-bevetésének tekintik, ez azonban erősen félrevezető. Mert bár az igaz, hogy a közel-keleti konfliktus a szervezet számára is fontos tanulságokkal szolgált, de a NATO politikája még mindig a hidegháborús sémákat követte, és a szövetséget egyébként is csak részlegesen vonták be a konfliktus rendezésébe.⁸³ Egy új helyzet közeledtét jelezte azonban két tényező:

- A Szovjetunió meglepően együttműködő, de mindenesetre nem ellenséges magatartást tanúsított Irak „megleckéztetése” során, annak ellenére, hogy mindez egy olyan régióban történt, amelyben kifejezetten érdekelt volt a korábbi évtizedek alatt. A szovjetek kooperációs készségében, mint látni fogjuk, nagy szerepet játszott az is, hogy a nyugati országok a Szovjetunió belül, elsősorban a Baltikumban kitört felkelések véres elfojtását szovjet belügynek tekintették.
- Az „out-of-area”-vitát erősen befolyásolta az Irak ellen alakult koalíció gyors és hatékony fellépése. A győzelem hatására sokakon indokolatlanul erős optimizmus lett úrrá lett, és szinte irreális elvárások születtek az ENSZ jövőbeni szerepét illetően. Ebben az új világban egy olyan globális kollektív biztonsági zónát képzeltek el, amelyben minden, a rendszerrel vagy annak mechanizmusával ellenszegülő tagra a világszervezet gyakorolt volna nyomást különböző eszközökkel, és a NATO egyfajta segédszervezetként funkcionált volna.⁸⁴

Az említett tényezők ellenére még legalább egy éven át nem történt elmozdulás a NATO korábbi „out-of-area”-politikáját illetően, ezért nem is volt különösebben szó erről az 1991. novemberi *Stratégiai Koncepcióban*. A stagnálás oka az volt, hogy a szervezetben belül és kívül is sokan úgy gondolták, hogy a Szövetség feladatainak újradefiniálására és akciórádiuszának kibővítésére nincs semmi szükség.⁸⁵ A tagok egy része attól tartott, hogy az új missziók gyengítenék a NATO-n belüli kohéziót, mások pedig

83 LAUGEN 1999: 12.

84 Uo. 15.

85 Ahogyan 1992-ben Nicole Gnesotto és John Roper kutatók írták: „Azok számára, akik a NATO növekvő felelősségét kívánták az out-of-area-missziók irányába, a második öbölháború gyorsan rámutatott ennek lehetetlenségére; jelentős számú európai ország közvéleménye mutatott a krízis alatt erős ellenérzéseket ezen változással szemben”. GNESETTO, Nicole – ROPER, John (1992): *Western Europe and the Gulf: a Study of West European reactions to the Gulf War*. Paris Institute for Security Studies of Western European Union, Paris. 4. A kötet öbölháborúról szóló, 3. fejezetében látni fogjuk, hogy olykor Németországban is hisztérikus reakciókat szült a NATO esetleges katonai fellépése.

attól, hogy a túlzott szerepvállalás rossz hatással lenne a Szovjetunió, majd pedig az utódállamainak belpolitikai folyamataira.⁸⁶ 1992 és 1995 között azonban kiderült, hogy a szövetséges területen kívüli akciókkal igenis számolni kell, és az ezektől való ódzkodástól és részleges elutasítástól mindössze hét évnek kellett eltelnie odáig, hogy a NATO az évezred végén több ezer katonát állomásoztasson Bosznia-Hercegovinában, valamint a Jugoszlávia elleni masszív légitámadásokban is oroszánrészt vállaljon.

Erre a folyamatra nagy hatással volt a délszláv háború, hiszen az Észak-atlanti Szerződés Szervezete 1992-től kezdve egyre inkább belekeveredett a boszniai krízisbe. Az 1992 és 1995 közti időszakban a NATO eleinte az ENSZ-szel, az EBEÉ/EBESZ-szel és a NYEU-val együttműködésben kívánt részt venni a különböző helyi és regionális konfliktusok kezelésében és a békefenntartásban. Reagálva a délszláv helyzet elmérgesedésére, a Nukleáris Tervező Csoport 1992. október 21-én kijelentette, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetével és a Nyugat-európai Unióval együttműködve az Adrián haditengerészeti megfigyelést, Bosznia-Hercegovinában a repülési tilalmi zónák ellenőrzését vállalja, a NATO tagállamai pedig kontingensekkel támogatják a UNPROFOR misszióját.⁸⁷ Másfél hónappal később, december 11-én a NATO Védelmi Tervező Bizottságának miniszteri értekezlete pedig elfogadta, hogy mivel a NATO rendelkezik a békefenntartó műveletekhez szükséges egyedülálló képességekkel, a NATO-n belül közösen vagy a tagállamok egyénileg hozzájárulnak az ENSZ vagy EBESZ támogatásához az effajta missziókban.⁸⁸

Mindösszesen néhány év szükségeltetett ahhoz, hogy számtalan elhibázott tervnek, lassú döntéshozatalnak és a be nem avatkozásnak köszönhetően olykor népszerűség fajuló konfliktusok hatására az ENSZ mint igazságos világszempont keltette remények elhalványodjanak. Az 1995-ig terjedő időszakban a NATO szerepe a balkáni helyzet kezelésében egyre inkább nőtt, és az ENSZ megfelelő kényszerítő eszközeinek hiányát látva a békefenntartó missziót a háború alakulásába való belenyúlással békét kikényszerítő akcióvá alakította.⁸⁹ A boszniai háborúban való viszonylag sikeres

86 LAUGEN 1999: 23.

87 A NATO Nukleáris Tervező Csoportjának Nyilatkozata, 1992. október 21., Gleneagles (Skócia), angolul a következő linken: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c921021a.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

88 MAKK 2008: 41.

89 A békefenntartó (*Peacekeeping*) vagy köznyelven kéksisakos intézkedéseket az ENSZ Alapokmánya külön nem említi meg, és nemzetközi jogi alapját tekintve az Alapokmány VI. és VII. fejezete között helyezkedik el. A hidegháború alatt a kéksisakos katonák főként megfigyeléseket, tudósításokat, fegyverszünetek felügyeletét végezték, az 1990-es években viszont már civil struktúrák újjáépítését is. Utóbbi főleg annak volt köszönhető, hogy az ENSZ BT-ben egyre ritkább volt az orosz vagy kínai vétó. A kéksisakos katonák csak könnyűfegyverzettel rendelkeztek, és azt is csak önvédelemre használhatták, ebből aztán számtalan tragikus eset született (például Bosznia-Hercegovinában). A békefenntartó eszközökről bővebben: BOKODI Ágnes (2011): Mit tartanak fenn a békefenntartók? Az ENSZ békefenntartó műveletek sikerének értékelése. *Külgügyi Szemle* 2011(nyár). 91–115. A békét kikényszerítő intézkedések (vagy harci bevetések, angolul *Peace Enforcement*) annak az eredményeként jöttek létre, hogy egyre gyakoribbá váltak a kéksisakos katonák elleni támadások helyi irreguláris erők által, amelyek így nem tudták végrehajtani feladatukat. A harci bevetést folytató csapatok a céljuk eléréséhez – tehát nem csak önvédelemhez –

részvétel után a NATO eljutott a teljesen független, „out-of-area”-politika folytatásáig, amely az egykori Jugoszlávia ENSZ-mandátum nélküli, 1999. márciusi bombázásában csúcsonyosodott ki. A már mindenki számára nyilvánvaló új szerep hivatalos formába öntése azonban még hátravolt, de ez sem váratott sokat magára, hiszen a NATO fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmából szervezett, 1999. április 23–24-i washingtoni csúcstalálkozón az új *Stratégiai Koncepció*ban erre sor került.⁹⁰

Torunn Laugen norvég kutató szerint a NATO „out-of-area”-politikájának 1990-es évekbeli alakulása bizonyára nem nevezhető szándékos vagy tudatos döntések sorozatának. Véleménye alapján a folyamatot inkább egyedi esetek szülte reakciók alkották, amelyek során a következményeket a döntéshozók sem mérték fel pontosan. Ráadásul ezt a politikát formálisan csak azután fogalmazták meg, miután az a gyakorlatban, *de facto* már megvalósult: „Ezen folyamat során a NATO többször is a sarokba szorította magát csak azért, hogy olyan helyzetbe kerüljön, amelyben a szövetség hitelessége nagymértékben attól vált függővé, hogy az »out-of-area«-konfliktusokat hatékonyan tudja-e kezelni.”⁹¹ Mint a későbbiekben kiderül, a NATO átalakulása és a Bundeswehrben véghezvitt reformok kapcsán tisztán kikristályosodik a belpolitikai és a külpolitikai szint összemosódása: a megváltozott nemzetközi környezet komoly kihívások elé állította a NATO-t, ez pedig Bonnra, így a Bundeswehrre is hatással volt. Látszott az is, hogy amennyiben a német kormány nem szeretne elszigetelődni a szövetségen belül, változtatnia kell a külpolitikáján, ezzel együtt az „out-of-area”-bevetések iránti álláspontján is. Az irányváltással kapcsolatos elkötelezettségüket a Helmut Kohl vezette kormányok egyértelművé fogják tenni, az izgalmas kérdés már csak az volt: hogyan reagál mindezen a német ellenzék, az újraegyesülésből származó számtalan egyéb gonddal küszködő lakosság és maguk a bizonytalan jövő előtt álló katonák és tisztek. A német külpolitikában ugyanis voltak olyan, a hidegháborúból örökölt (ön)korlátozó elemek, amelyeket nem lehetett egykönnyen leépíteni, sem a politikai döntéshozók körében, sem a társadalomban. Így a Szövetségi Kormánynak erősen lavíroznia kellett a külföldről kifejtett nyomás és a lakosság véleménye között, és ösztönösen megéreznie, hogy melyik időszakban melyik élvezzen prioritást, majd összeegyeztesse a kettőt. Mielőtt rátérnénk erre az óvatosságot jelölő hintapolitikára, nézzük meg röviden, milyen keretek között mozgott az 1945 utáni (nyugat)német külpolitikai gondolkodás.

alkalmazhatnak erőszakos eszközöket, de a katonai műveleteket rendszerint diplomáciai tevékenység támogatja. A hidegháború utáni konfliktusok alatt a békefenntartás és a béke kikényszerítése összemosódott, ezért volt nehéz a német jogászok számára megállapítani, hogy milyen jellegű bevetésre küldik a Bundeswehr katonáit, és hogy az az alaptörvénybe ütközik-e. A harci bevetésekről lásd: GELSEI András (2002): Békekikényszerítő műveletek. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 2002(2). 7–12.

90 BARANYI, Tamás Péter (2019): The Evolution of NATO against a European Geopolitical Background. In: BARANYI, Tamás Péter – STEPPER, Péter (ed.): *NATO in the 21st Century – A Central European Perspective*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 24.

91 LAUGEN 1999: 10.

2.3. A „civil hatalom” Németország és külpolitikai döntéshozatala

Németország – földrajzi, politikai, demográfiai és gazdasági helyzete miatt is – központi helyet foglal el Európában. Ebből természetesen előnyei (például a kereskedelemben) és hátrányai (területe gyakran európai harcok színtere volt) is származnak. A második világháború vége és az NSZK alapítása Európa történelmében meghatározó korszakhatárt jelent, különösképpen a német külpolitikában. Olyan mély ez a törésvonal, hogy az 1945 előtti és utáni külpolitika nehezen hasonlítható egymáshoz, kontinuitásról pedig végképp nem beszélhetünk.⁹² A nyugatnémet állam külpolitikáját a bipoláris konfrontáció idején alapvetően három tényező befolyásolta:

- (1) Két, állig felfegyverzett katonai szövetség határvonalán terült el, ebből fakadóan folyamatos fenyegetettség alatt állt.
- (2) Az NSZK önmagát képtelen volt katonailag megvédeni, ezért az USA és a NATO védelmére szorult, azok nukleáris fegyverezésétől függött.⁹³
- (3) A német újraegyesítés iránti vágy: az 1949-ben elfogadott alaptörvényben (amelynek eleve provizórikus voltát jelezték azzal, hogy nem alkotmánynak nevezték el) is kifejezték az aggodalmat minden olyan német iránt, aki az NDK-ban élt.

A hidegháborús feszültség tehát erősen meghatározta az NSZK cselekvési szabadságát, korlátozottan szuverén helyzetében pedig a külpolitikai kultúráját⁹⁴ alapvetően négy dolog jellemezte:

- (1) *A nyugati kötődés (Westbindung)* – Az 1945 utáni nyugatnémet külpolitika egyik alappillére Konrad Adenauer kancellár azon gondolata volt, amelyhez hajthatatlanul ragaszkodott, vállalva annak minden rövid és középtávú negatív következményét: Németország jövője a nyugati államok közti egyenjogúsodásban rejlik. Mivel a második világháború után az NSZK-t eleinte nem szívesen látták a nemzetközi közösségben, Adenauernek mindenekelőtt egy olyan bizalmi tőkét kellett kiépítenie, amelyhez hasonlóval az 1920-as években még Gustav Stresemann próbálkozott.⁹⁵ A legnagyobb sikereket

92 HELLMANN–WAGNER–BAUMANN 2014: 81.

93 HEVŐ Péter (2019): Egy érdekházaság, túl a gyémántlakodalmon – Németország helye és szerepe a NATO-ban. In: BARANYI Tamás Péter – STEPPER Péter (szerk.): *Fókuszban – NATO 70/20*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 81.

94 KUTZ, Magnus-Sebastian (2014): *Öffentlichkeitsarbeit in Kriegen. Legitimation von Kosovo-, Afghanistan- und Irakkrieg in Deutschland und den USA*. Springer VS, Wiesbaden. 117.

95 HEVŐ, Péter (2019): A Step-by-Step Revision of the Treaty of Versailles? Gustav Stresemann's Eastern Policy. *Corvinus Journal of International Affairs* 2019(2–4). 80.

a NATO-tagság és az európai integráció jelentette, az ENSZ-be majd csak az általános enyhülés idején, 1973-ban nyert felvételt. Az európai hegemoniáért folytatott két vesztes küzdelem után a németek belátták, hogy érdekeiket, az ország jólétét egy egyre erősödő és egységesülő integrációban is biztosítani tudják, ehhez igyekeztek a „legeurópaibb” nemzetté válni.⁹⁶ Ebben a „rehabilitációs” folyamatban egy saját, nyugatnémet haderő felállítása (és annak engedélyezése a NATO-tagállamok által) fontos lépésnek számított.

- (2) *A szuverenitás feladása és a multilaterális megoldásokra való hajlam* – A nyugati orientációhoz az NSZK-nak nemcsak a „különutakról” (*Sonderwege*), a különutas politikáról kellett letérnie, hanem vállalnia kellett azt is, hogy szuverenitásának egy részéről lemond a szupranacionális intézmények javára. Tehát szuverenitását csak úgy nyerheti vissza, ha annak egy részére nem tart igényt. Ezzel egyébként a nyugatnémeteknek különösebb bajuk nem volt, hiszen cserébe más területeken nőtt a külpolitikai mozgásterük, ráadásul a gazdasági növekedés eredményei meglepően gyorsan megmutatkoztak. „Semmi sem határozta meg annyira a nyugatnémet államot, mint gazdasági fejlődése”, írta Werner Abelshauser gazdaságtörténész az 1980-as években.⁹⁷ Az ország kereskedelmi volumene valóban ugrásszerűen nőtt, és elterjedt a „kereskedő állam” (*Handelsstaat*) kifejezés.⁹⁸
- (3) *A jóvátétel és a kibékülés (több irányban)* – Ezen a ponton értendő a nemzetiszocializmus zsidó áldozatai és Izrael állam iránti jóvátételi politika, valamint a nyugat-európai egység alapfeltétele, a német–francia-kibékülés, amelyet az egyre erősebb egymástól való gazdasági függés is fémjelzett. A kelet–nyugati enyhülés időszakában pedig Willy Brandt először külügyminiszterként, majd kancellárként fektette le annak az *Ostpolitik*nek az alapjait, amely hatására az NSZK egyre jobb pozícióba került a KGST-tagállamok körében is.

96 Ebben a nézetben Jeffrey Anderson és John Goodam amerikai politológusok odáig mennek, hogy szerintük a németek 1945 utáni betagozódása a nemzetközi intézményekbe főként az NSZK azon stratégiájának szolgáltak eszközül, hogy gazdasági és politikai érdekeinek érvényesítését lehetővé tegye, tehát a (nyugat) német politika leginkább az európai keretekben teljesezhet ki. ANDERSON, Jeffrey – GOODMAN, John (1993): Mars or Minerva? A United Germany in a Post-Cold War Europe. In: KEOHANE, Robert – NYE, Joseph – HOFFMANN, Stanley (ed.): *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe, 1989–1991*. Cambridge, MA. 23.

97 ABELSHAUSER, Werner (1983): *Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland (1945–1980)*. Suhrkamp, Frankfurt am Main. 8.

98 Az NSZK kereskedelmi volumene 1960-ban 10,8 milliárd dollár volt, 1970-ben 32,09 milliárd, 1980-ban már 190,27 milliárd, 1990-ben pedig 376,55 milliárd. Bár ezzel jóval az USA kereskedelme alatt volt, de jelentősen Japáné, Nagy-Britanniáé és Franciaországé előtt. BEISHEIM, Marianne – DREHER, Sabine – WALTER, Gregor – ZANGL, Bernhard – ZÜRN, Michael (Hrsg.) (1999): *Im Zeitalter der Globalisierung? Thesen und Daten zur gesellschaftlichen und politischen Denationalisierung*. Nomos Verlag, Baden-Baden. 269. A „kereskedő államról” lásd például STAACK, Michael (2000): *Handelsstaat Deutschland. Deutsche Außenpolitik in einem neuen internationalen System*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn.

(4) *A katonai konfliktuskezelő eszközök elutasítása* – Németország és Európa második világháborús elpusztítása után az NSZK-ban kialakult a „tartózkodás kultúrája”, amely nemcsak a támadó háborúk, a tömegpusztító fegyverek használatának elutasítását jelentette, hanem a Bundeswehr külföldön (de lényegében az 1962-es hamburgi árvízkor nyújtott segítségig belföldön is) való bevetése iránti társadalmi bizalmatlanságot is. A nyugatnémet hadsereget lényegében az elrettentés céljából állították fel, ahogyan azóta elterjedt a mondás: azért jött létre, hogy azt sose kelljen bevetni. Külön bonyodalmat okozott a „haza” fogalmának bizonytalansága, hogy adott esetben egyáltalán melyik területet kell megvédenie a hadseregnek, és mindezt milyen áron tege, teheti meg.

A kötet szempontjából főleg a negyedik pont érdekes, hiszen neorealista szemszögből az NSZK-nak, gazdasági súlyát tekintve, komolyabb szereplővé kellett volna válnia a nemzetközi közösségekben. Míg gazdasági érdekeiért bátran kiállt, abban a rendszerben, amelynek piaci előnyeit élvezte, vezető politikai funkciót mégsem vállalt. Ez a hidegháború alatti különleges helyzete idején nem volt állandó beszédtéma, az újraegyesülés után azonban jelentős feszültséget szült Németország és nyugati partnerei között. A német döntéshozók az önként vállalt „cselekvőképtelenséget” mondhatni nem racionális okokból vállalták, abban sokkal mélyebb, a történelmükből fakadó tényezők játszottak közre.

1945-ben a németek nem csupán súlyos katonai vereséget szenvedtek, de a holokauszt és a megszállt területeken elkövetett bűnök miatt egyfajta erkölcsi megsemmisülés is osztályrészül jutott nekik, amelynek vélt és valós terheit mind a mai napig gyakran kihangsúlyozzák. A nyugatnémet politikusok az NSZK születésétől fogva nem győzték újra és újra emlegetni azokat a kulcsszavakat, amelyekkel a nemzetközi megbecsülést kívánták kiépíteni: kiszámíthatóság, visszafogottság, felelősségtudat, a német „hatalmi politika” és a „különút” tiltása, a multilaterális konszenzus keresése, az NSZK „europaizálása”.⁹⁹ Ez a tartózkodásra való hajlam, a vezetői ambíciókról való lemondás az évek során politikai és társadalmi szinten is a tudat mélyéig hatolt.¹⁰⁰ Tegyük hozzá, ez nemcsak belső indítatásból történt így, vagyis hogy a németek tanultak történelmi hibáikból, hanem a megszálló hatalmak és a politikai elit igyekezett a lakosságot „re-educálni”, és ez a politikai képzés az intézmények felállításában is meghatározó volt.¹⁰¹ Az Egyesült Államok gyámsága alatt a németek megtanultak nem

99 BREDOW, Wilfried von (2011): Mühevolle Weltpolitik. Deutschland im System internationaler Beziehungen. In: JÄGER, Thomas – HÖSE, Alexander – OPPERMAN, Kai (Hrsg.): *Deutsche Außenpolitik*. Springer VS, Wiesbaden. 723.

100 GYÖRY-BARCSA 2014: 140.

101 FRÖHLICH, Claudia (2009): Rückkehr zur Demokratie – Wandel der politischen Kultur in der Bundesrepublik. In: REICHEL, Peter – SCHMID, Harald – STEINBACH, Peter (Hrsg.): *Der Nationalsozialismus – die zweite Geschichte. Überwindung, Deutung, Erinnerung*. C. H. Beck, München. 110.

teljesen önálló külpolitikát folytatni, és a birodalmiságot, a nemzeti nagyságot teljesen kitörölni a közbeszédből.¹⁰²

Miután a német nemzetállam kifejezetten későn jött létre a 19. században, a 20. század első felében a nemzetértelmezés kulturális változatai éles, etnikai felhangot kaptak, amelyek aztán a német identitás náci változatával és annak népirtó politikájával egy nagyon különös és végletes formát öltöttek.¹⁰³ Auschwitz után nem volt magától értetődő, hogy a németek patriotizmust vagy büszkeséget érezzenek nemzetük iránt, ráadásul két, egymással ellenséges országban éltek, és ezen a helyzeten saját erőből nem is tudtak változtatni.¹⁰⁴ Ennek ellenére mindkét államban meg kellett találni a társadalom számára a kohéziós erőt, és ebben a történelemnek és annak értelmezésének kulcsszerep jutott. Az NSZK és az NDK igyekeztek egymást túlszárnyalni abban, hogy melyikük tud a náci örökségtől élesebben elhatárolódni, és újraértékelni a közös múlt bizonyos eseményeit.

Az NSZK-ban a nemzetiszocializmus a német politikai kultúra központi hivatkozási alapja lett, és az attól való elhatárolódás 1949 után a politikai rendjének legitimitását képezte.¹⁰⁵ A lakosság részéről ez a távolságtartás a náci diktatúrától az 1940-es évek végén még alacsony volt,¹⁰⁶ de aztán a társadalmi feldolgozás hosszú folyamatának¹⁰⁷

102 Ahogy ezzel kapcsolatban Roosevelt elnök mondta még az 1943-as teheráni konferencia idején: fontos, „hogy ne maradjon meg a német tudatban a Birodalom eszméje, és hogy a fogalmat ki kellene törölni a német nyelvből is”. Idézi: GÖRTEMAKER, Manfred (2003): *A Német Szövetségi Köztársaság története*. Korona Kiadó, Budapest. 18.

103 FULBROOK, Mary (2001): *A német nemzeti identitás a holokauszt után*. Helikon Kiadó, Budapest. 16.

104 Karl Dietrich Bracher bonni politológus és történész az NSZK-t egyenesen a „nemzetállamok között létező posztacionális demokráciá”-nak nevezte. Más nyugatnémet értelmiségiek, főleg baloldaliak, mindebben egy vívmányt láttak: azt, hogy az NSZK a partnerei előtt jár a nemzetállam és a nemzet meghaladásában. WINKLER, Heinrich August (2005): *Németország története a modern korban*. II. kötet, Osiris Kiadó, Budapest. 398–399.

105 SCHWAB-TRAPP, Michael (2001): Der Kosovokrieg und die deutsche politische Kultur des Krieges. *Sozialer Sinn* 23(2). 233.

106 Az Allensbach Intézet 1948-as közvélemény-kutatásában a megkérdezett nyugatnémetek 57%-a „jó ötlet”-nek tartotta a nemzetiszocializmust, amelyet „rosszul kiviteleztek”. Tíz évvel a háború után, 1955 májusában a következő kérdést tették fel: „A háborúban elpusztult minden, ami 1933 és 1939 között épült, sőt annál is több. Ön szerint, ha nem lett volna háború, akkor Hitler minden idők egyik legnagyobb német államfője lehetett volna?”. A kérdés 48%-ban igenlő választ kapott, és csak alig több mint egyharmad (36%) válaszolt akkoriban egyértelműen nemmel. NOELLE, Elisabeth – NEUMANN, Erich Peter (Hrsg.) (1956): *Jahrbuch der Öffentlichen Meinung 1947–1955*. Band 1, Verlag für Demoskopie, Allensbach. 277. 1990 szeptemberében feltették ugyanezt a kérdést, vagyis hogy vajon Hitler lehetett volna-e az egyik legnagyobb államférfi, ha nem veszíti el a háborút. Ekkor már a nyugatnémetek 67%-a teljesen biztos volt abban, hogy nem lett volna az, és már csupán 26% csodálta Hitlert a háború előtti tetteiért. NOELLE-NEUMANN, Elisabeth – KÖCHER, Renate (Hrsg.) (1993): *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1984–1992*. Band 9, K. G. Saur, Verlag für Demoskopie Allensbach am Bodensee, München – New York – London – Paris. 375.

107 A történelemszemléletben az elmozdulás főleg az 1950-es, 1960-as években indult be, és több tényező közrejátszott benne: a közbeszédet uraló körökben végbement generációváltás; a koncentrációs táborok és a szisztematikus emberirtás történetének feldolgozása; a nemzetiszocializmus jogi értékelése és a bűncselekmények végrehajtói elleni nagy bírósági perek (az Eichmann elleni 1960/61-ben, az Auschwitz-perek Frankfurtban, 1963 és 1965 között stb.); irodalmi művek tuatjai, majd a filmek. Sőt, van, aki Beate Klarsfeld híres pofnját is idesorolja, amelyet Kiesinger kancellárra mért, és amelyről aztán intenzív vita alakult ki. WINKLER 2005: 399; KUTZ 2014: 115.

hatására az 1980-as évekre megváltozott, s ezzel párhuzamosan az NSZK-ban mélypontra került a nemzeti büszkeség.¹⁰⁸ Éppen emiatt a hidegháború utolsó évtizedében a konzervatív nyugatnémet történészek megpróbálták a történelmüket újraértékelni, „normalizálni”, ezzel a nemzeti identitás megteremtését pozitív irányba előmozdítani.¹⁰⁹ Tehát már az újraegyesítés előtt is történt egy kísérlet egy olyan nemzettudat kialakítására, amely nem(csak) a nemzetiszocialista bűnök, a – Mary Fulbrook szavaival élve – „rituális szegyenkezés”¹¹⁰ körül forog, a hidegháború hirtelen végével pedig még a korábban a posztnationalista német identitást hirdetőik közül is sokan a nemzetfogalom újraértelmezését követelték.

Mind bel-, mind külföldön sokan aggodalommal figyelték 1990-ben a nyolcvanmillió Németország létrejöttét, és a gyors változásokból olykor egészen hisztérikus következtetéseket vontak le.¹¹¹ A többség mégis úgy gondolta, hogy a németek most egy újabb esélyt kaptak, és ha ezzel élni tudnak, gazdasági súlyuknak megfelelően vezető szerepet vállalhatnak nemcsak az európai integrációban, de egy stabil, békés új világrend fenntartásában is. Az új Németország geopolitikai helyzete teljesen megváltozott a régi Nyugat-Németorszáéhoz képest. A hidegháború alatti nyugati világ peremvidékéről, ahol két ellenséges katonai tömb találkozott, ismét visszakerült Európa középeré, míg Oroszország még a két világháború közti pozíciójához képest is keletebbre csúszott. Az új központi hatalom vagy *Zentralmacht*,¹¹² ahogy Hans-Peter Schwarz, a CDU/CSU-hoz közelálló konzervatív történész nevezte, nagyobb területe, lakossága

108 Míg az 1970-es évek végén az amerikai polgárok 79%-a volt „különösen büszke” arra, hogy amerikai lehet, vagy a britek 55%-a érzett így, a nyugatnémetek csupán 21%-ának dagadt a keble nemzete miatt. NOELLE-NEUMANN, Elisabeth – KÖCHER, Renate (1978): *Die verletzte Nation. Über den Versuch der Deutschen ihren Charakter zu ändern*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart. 50. A nemzettudattal szembeni alternatívát a regionális – például bajor, hamburgi – vagy a „jó európai polgár”-tudat jelentette. Főleg az utóbbi érdekes, ahogyan a németek a sajátjuknak tekintették az európai ügyet, és a szorosabb európai együttműködésnek jellemzően komoly társadalmi támogatottsága volt, mind gazdasági, mind politikai téren. FULBROOK 2001: 27.

109 Megemlíthetjük itt Ernst Nolte álláspontját az ún. *Historikerstreit*ban vagy a Kohl kancellárhoz közel álló Michael Stürmer történészt, aki szerint „egy történelem nélküli országban azok nyerik meg a jövőt, akik kitöltik az emlékezetben keletkezett hézagokat, rajtahagyják kézjegyüket a fogalomrendszeren, és újból jelentést adnak a múltnak”. Idézi: FULBROOK 2001: 179–180.

110 FULBROOK 2001: 60.

111 Jó példa erre Günter Grass író, aki 1990-ben így figyelmeztetett: „Minden okunk megvan arra, hogy féljünk önmagunktól mint egységtől. Sem a nemzeti összetartozás érzése, legyen bármily idillikusra festve, sem a későn születettek jóindulatú bizonykodása, semmi nem tudja megváltoztatni vagy meg nem történté tenni azt a tapasztalatot, amit mi, bűnözők az áldozatainkkal együtt mint egységes Németország megtapasztaltuk. Auschwitzot nem kerülhetjük meg. És akarjuk bárhogy, meg sem szabad kísérelnünk megkerülni, mert Auschwitz hozzánk tartozik, a történelmünk állandó stigmája – és egy pozitív nyereség! Ez tette lehetővé, hogy szert tegyünk erre a tudásra: végre ismerjük önmagunkat”. Magyarul idézi: FULBROOK 2001: 262.

112 SCHWARZ, Hans-Peter (1994): *Die Zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne*. Siedler Verlag, Berlin. Egy *Spiegel*-cikk szerint a könyv címében eredetileg a „nagy hatalom” szó is szerepelt volna, de a kiadó, tartva a reakcióktól, ezt „központi hatalom”-ra módosította. GLOTZ, Peter (1994): *Der traumatisierte Riese. Der Spiegel*, 1994. október 17. 1994(42). 41.

és gazdasági ereje ellenére beépített korlátokkal volt körülveve: az ABC-fegyverekről le kellett mondania, hadseregének nagyságát 370 ezer főben maximalizálták, állandó ENSZ BT-tagságra hiába pályázott, erőforrásai egy komoly részét a keleti tartományok felzárkóztatására és Oroszország hitelezésére kellett fordítania, belpolitikailag pedig szintén erősen megosztott volt a világban betöltendő új szerepét illetően. Szuverenitásának elnyerése előtt az NSZK komoly katonai kérdésekben, háborúról és békéről nem dönthetett önállóan, most viszont – ahogy majd látni fogjuk a következő fejezetekben – elvárták tőle, hogy a katonai eszközök iránti ellenérzéseitől szabaduljon meg. Míg a Bundeswehrt korábban csak az ország területét ért támadás esetén vagy bizonyos katasztrófák bekövetkeztékor (belföldön) kívánták bevetni, a nyugati partnerállamok most éppen azon korlátok leépítését követelték Bonntól, amelyeket a német militarizmus feléledése elleni garanciákként fektettek le 1945-ben. Mivel a régi, negyven éven át fenntartott reflexek, a „hatalomfelejtettség” (*Machtvergessenheit*)¹¹³ még mindig élt a köztudatban, és az NSZK önmagát „civil hatalom”-ként definiálta, így kifejezetten nehéz volt elfogadni, hogy mostantól a Bundeswehrt a külpolitika eszközeként kelljen használni.

A „civil hatalom” kifejezést Louis-François Duchêne francia politikai elemző alkalmazta elsőként az 1970-es évek elején, még hozzá az akkoriban éppen a „brenter”, vagyis a britek csatlakozása miatt egyszerre optimista és aggódó Európai Gazdasági Közösségre. Míg azonban Duchêne ezt egy olyan sikeres integrációs projekt „belpolitikájára” értette, ahol a tagállamok békésen élnek egymás mellett, húsz évvel később Christopher Hill angol történész már az Európai Közösség külpolitikáját is „civil”-ként aposztrofálta.¹¹⁴ Ugyanebben az időben, az újraegyesítési folyamat kellős közepén honosították meg a fogalmat Németországban a német külpolitika nemzetközi hírű kutatói, Hanns W. Maull és Knut Kirste. A könyv tárgyának szempontjából főként Maull elmélete irányadó, ezért néhány mondatban tekintsük át gondolatainak legfontosabb elemeit.

A koncepció azon alapszik, hogy a mai nemzetközi rendszerben az államoknak nincs már a korábbihoz fogható mozgásterük.¹¹⁵ A technológiai fejlődés és az azzal járó gazdasági és társadalmi változások következtében ugyanis kialakultak olyan,

113 Az eredeti kifejezés Hans-Peter Schwarztól származik: SCHWARZ, Hans-Peter (1985): *Die gezähmten Deutschen. Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit*. DVA Verlag, Stuttgart. 107. A magyar nyelvű szakirodalomban Kiss J. László használja így, pl. Kiss J. László (2007): *Német külpolitika és az iraki válság – változás a folytonosság útján? Külügyi Szemle* 6(nyár-őszi). 90.

114 HILL, Christopher (1990): *European Foreign Policy: Power Bloc, Civilian Model – or Flop?* In: RUMMEL, Reinhardt (ed.): *The Evolution of an International Actor, Western Europe's New Assertiveness*. Boulder, k. h. n. 31–35.

115 MAULL, Hanns W. (1993): *Großmacht Deutschland? Anmerkungen und Thesen*. In: KAISER, Karl – MAULL, Hanns W. (Hrsg.): *Die Zukunft der deutschen Außenpolitik*. Arbeitspapiere zur Internationalen Politik, Band 72, Bonn. 53–72.

határokon átívelő problémák (például a migráció, a környezetszennyezés vagy az illegális fegyverkereskedelem), amelyeket az államok egyedül nem, csak kooperatív módon képesek kezelni. A liberális alapfeltevés szerinti növekvő együttműködés végül azt eredményezi, hogy az államok mozgásteret megváltozik: „alulról” a transznacionális szereplők (például a multinacionális vállalatok) gyengítik nemzetközi aktori pozíciójukban, „felülről” pedig olyan inter- és szupranacionális szervezetek, amelyeknek a nagyobb integráció jegyében átadják felségjogaikat vagy azok egy részét.¹¹⁶ Egy olyan világban pedig, ahol az államok belügyeit és a nemzetközi politikát nem lehet élesen szétválasztani, Maull célszerűnek tartotta Norbert Eliasnak a társadalom és politika civilizálódásáról alkotott belpolitikai modelljét¹¹⁷ kiterjeszteni a nemzetközi kapcsolatokra. Az effajta civilizált rendszerben a résztvevők az erőszakmentesség elvét igyekeznek megkérdőjelezhetetlenné tenni, amelyben a háború és az erőszakos eszközök nemcsak az államközi viszonyokban, hanem a belpolitikában (például népi irtás, polgárháború, etnikai, vallási vagy más kisebbségek üldözése) sem elfogadhatóak.¹¹⁸ Ezen elv megsértése esetén elsősorban gazdasági és politikai szankciókhoz és kényszerítő eszközökhöz kell nyúlni, és csak végső soron nemzetközi katonai akciókhoz. Utóbbira egyébként is csak az Egyesült Nemzetek Szervezetének jóváhagyása után kerülhet sor. Az ENSZ és a tagállamok többségének beleegyezéséhez azonban szükséges minél pontosabban meghatározni az emberi jogok, a kisebbségek és bizonyos univerzális értékek védelmének lehetőségeit. Az 1990-es évek elején, a „nyugati modell” ideiglenes győzelmének mámorában Maull a demokratikus struktúrák más államokban való kiépítését is támogatta, mivel véleménye szerint a békés külpolitikához az adott ország kiegyensúlyozott, demokratikus belső rendje szükséges.

A „civil hatalmak” (*Zivilmächte*) demokratikus államberendezkedésén és az ennek a stabilitásához fontos anyagi jóléten kívül Németország és Japán bizonyos történelmi tanulságokkal is gazdagodott. A második világháború két fő vesztes állama keserűen megtapasztalhatta, ahogyan a túlzott katonai terjeszkedés végül az ország idegen hatalmak általi megszállását vonta maga után, majd pedig azt, hogy egy „kereskedő állam” számára a nemzetközi munkamegosztás és a szuverenitás egy részének átadása előnyös és jövedelmező is lehet. Így vált az NSZK a hidegháború idején Európa legerősebb gazdaságává, amelyet a keletről leselkedő veszéllyel szemben a NATO védelmezett.¹¹⁹ Az 1990-es világtörténelmi változások után Maull szerint az újraegyesített

116 MAULL, Hanns W. (1992): *Zivilmacht: Die Konzeption und ihre sicherheitspolitische Relevanz*. In: HEYDRICH, Wolfgang (Hrsg.): *Sicherheitspolitik Deutschlands: Neue Konstellationen, Risiken, Instrumente*. Stiftung Wissenschaft und Politik, Baden-Baden. 771–786.

117 ELIAS, Norbert (1976): *Über den Prozeß der Zivilisierung*. Band 2, Frankfurt am Main. 313–320.

118 MAULL 1992: 775–777.

119 MAULL, Hanns W. (1990/1991): *Germany And Japan: The New Civilian Powers*. *Foreign Affairs* 69(5). 96.

Németországnak folytatnia kell korábbi külpolitikáját, és a „soft power”¹²⁰ eszközeivel meggyőzni partnereit a nemzetközi kapcsolatok civilizálódásának szükségességéről. Ezen külpolitika megköveteli a lehető legszorosabb és legkiterjedtebb kollektív fellépést a globális, de akár regionális problémák felmerülése esetén, amelyben fegyverhez nyúlni csak a legvégső esetben – és akkor is az ENSZ BT felhatalmazása mellett – szabad. A német politikusok egyik fő rémálma, az 1945 előtti „különutas” pályára való visszatérés elleni harc közben, az 1990-es évek első felében olykor nem érzékelték egy-egy katonai megoldás szükségességét. A történelmi tapasztalatokból és negyven évnyi külpolitikai tartózkodásból kifolyólag a hadsereg külföldi bevetésének lehetőségétől – mint látni fogjuk – a lakosság nagy része is ódzkodott, bizonyos esetekben azonban nem ismerte fel, ha csak intervencióval lehetett egy lokális háború vagy népirtás elejét venni.¹²¹ A kötet szempontjából tehát a „civil hatalmi” elmélet érthetőbbé teszi¹²² azon elkéseredett – és egy külső szemlélő számára olykor parttalanok tűnő – vitákat, amelyek a német közvéleményt uralták például a második öbölháború vagy a srebrenicai vérengzés idején.

Mielőtt magukra a vitákra rátérnénk, röviden azt is tisztázni kell, miként működik a Németországi Szövetségi Köztársaság külpolitikai döntéshozatala. Ezen terület irányítása alapvetően három intézmény, a Külügyi Hivatal, a Szövetségi Védelmi Minisztérium és a Szövetségi Kancellári Hivatal között oszlik el.¹²³ Az „out-of-area”-vitában kifejezetten gyakran volt észlelhető a három szerv viszonyában feszültség – a hatáskörök nem egyértelmű elválasztása, valamint bizonyos személyes ambíciók miatt. És bár a külpolitikában a kezdeményezés joga messzemenően a végrehajtó hatalmat, vagyis a Szövetségi Kormányt illeti meg, a pártoknak és frakcióknak a Bundestagban

120 NYE, Joseph S. (1990): *Soft Power. Foreign Policy* 80(6sz). 153–171.

121 PHILIPPI 1997: 25.

122 A „civil hatalmi” koncepciót azért előnyös használni, mert a társadalmi értékeket, gondolatokat és normákat is figyelembe veszi az állami szereplők érdekeinek megfogalmazásában. Ezzel szembenállt például Kenneth Waltz neorealista prognózisa, miszerint Németország a szuverenitásának visszanyerése után atomhatalommá akar majd válni. A hibás következtetés során Waltz nem vette figyelembe azt, hogy a német döntéshozók szemében bizonyos értékek és történelmi tanulságok milyen súlyt képviselnek a racionalitással szemben. Természetesen ezen elméletnek is vannak gyenge pontjai, például a „civil hatalom” ismérvei nincsenek pontosan lefektetve, így az is viták tárgyát szüli, hogy egyáltalán melyik országok tekinthetők „tipikusan” ilyen hatalomnak. HERKENDELL 2012: 23–25.

123 Utóbbi 1949. szeptember 16-án állították fel, és annak ellenére, hogy 1951-től ismét működött a Külügyi Hivatal, Konrad Adenauer kancellár továbbra is külügyminiszter maradt, és egészen 1955-ig a Kancellárián folyt a félszuverén NSZK külügyeinek irányítása. 1955 után a hivatalban lévő kancellárok továbbra sem szívesen adták ki a külpolitikát teljes mértékben a kezükből, annak ellenére sem, hogy az 1966-os nagykoalíció óta a Külügyi Hivatal élére rendszerint a kisebbik kormánykoalíciós partner választja a sorából vezetőt. Ez betudható annak, hogy a külpolitika gyakran a kormányfők számára is vonzó területet jelent, emellett nem engedhették meg maguknak, hogy az esetleges sikerek gyümölcsseit kizárólag a másik párt arassa le. BUSSE, Volker (2005): *Bundeskanzleramt und Bundesregierung. Aufgaben, Organisation, Arbeitsweise*. C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 23.

is megvan a lehetőségük a külpolitikai döntéshozatal befolyásolására.¹²⁴ Mivel az „out-of-area”-bevetésekre a törvényhozó hatalomnak is – egyszerű többséggel – áldását kell adnia, a kormánypártok frakciói, vagy ha nincs köztük egyetértés, az ellenzéki frakciók központi szereplőkké válnak. Eközben a frakciókhoz kötődő pártokat az a feladat terheli, hogy a lakosságban, a külpolitikáról elterjedt nézeteket, érdekeket vagy elképzeléseket felismerjék, képviseljék, és a politikai folyamatba bekapcsolják, hiszen egy reprezentatív demokráciában azok alkotják a hidat a lakosság és a parlament között.¹²⁵ Ezen kiemelt helyzetük miatt a könyvben a pártok véleményeit és azok változásait különös alapossággal vettem górcső alá.¹²⁶

A végrehajtó hatalom hatáskörével kapcsolatban alapvetően négy konkuráló elv létezik: a kancellári, a kabineti, a koalíciós és az ágazati felelősség elve:

- (1) Karl-Rudolf Korte szerint a „kancellári demokráciában” alapvetően a kancellár határozza meg a politika irányvonalait. Ebben támogatja őt az alap törvény által lefektetett kormányalakítási joga és vezetői kompetenciája, de a hatalom gyakorlása az ő konkrét és individuális kormányzási stílusától függ. Ez a stílus, a személyiségi jegyek az olyan krízishelyzetekben kerülnek előtérbe, amikor gyorsan és határozottan kell cselekedni, amikor az események nem a megszokott mederben folynak, precedens nélküli esetek adódnak, mint ahogyan például az 1989–1990-es folyamatok alatt történt.¹²⁷
- (2) A törvényhozási folyamatban elfoglalt jelentős helye miatt a kabinetnek formálisan komoly szerepe van a külpolitikai folyamatokban is, de gyakorlatilag a döntésekről már azelőtt egyeztetnek, mielőtt odakerülnének. A biztonságpolitikai szempontból releváns kérdéseket elsőként gyakran csak

124 A Bundesrat (Szövetségi Tanács) az „out-of-area”-kérdésben azért nem vált kifejezetten a vizsgálat tárgyává, mivel a Bundeswehr külföldi bevetései körüli döntéshozatalban formálisan nem vesz részt.

125 OPPELLAND, Thorsten (2013): Parteien. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 269; HÖHNE, Benjamin (2015): Parteien als Vertreter außen- und sicherheitspolitischer Bevölkerungseinstellungen? Responsivität politischer Parteien in einem gouvernemental geprägten Politikfeld. In: BIEHL, Heiko – SCHOEN, Harald (Hrsg.): *Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Urteil der Bürger*. Springer VS, Wiesbaden. 208.

126 Jelen kötetben a rögtön a második világháború után újraalapított Kereszténydemokrata Unióról (*Christlich Demokratische Union*, CDU), Keresztényszociális Unióról (*Christlich-Soziale Union*, CSU), Német Szabaddemokrata Pártról (*Freie Demokratische Partei*, 1968 és 2001 közti rövidítése: F.D.P.), Németország Szociáldemokrata Pártjáról (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD), valamint az 1980-as évek elején párttá alakult zöld mozgalomról (*Die Grünen*, majd 1993-tól a keletnémet zöldekkel egyesülve *Bündnis 90/Die Grünen*) és a keletnémet állampárt jogutódjáról, a Demokratikus Szocializmus Pártjáról (*PDS/Linke Liste*) lesz szó.

127 Erről bővebben lásd: KORTE, Karl-Rudolf (1998): Kommt es auf die Person des Kanzlers an? Zum Regierungsstil von Helmut Kohl in der „Kanzlerdemokratie” des deutschen „Parteienstaates”. *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 29(3). 387–401; KORTE, Karl-Rudolf (2013): Bundeskanzleramt. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 204.

a kancellár, a védelmi és külügyminiszterek tárgyalják meg szűk körben.¹²⁸ Léteznek emellett tárcák közti bizottságok, amelyek közül a Szövetségi Biztonsági Tanácsot (*Bundessicherheitsrat* – BSR) hozták létre legkorábban, és amely idővel kizárólag a fegyverexport engedélyezésére szakosodott.¹²⁹

- (3) Az ágazati felelősség elvének esetében a hatáskörök iránti felelősség áll az előtérben, és itt sem a Külügyi Hivatal a külügyek kizárólagos irányítója, hiszen a különböző szakterületeket gyakran át kell adnia más minisztériumoknak.
- (4) A végrehajtó hatalom informális döntéshozatali elveként alapvetően a koalíciós elv honosodott meg, mivel az NSZK eddigi minden kormánya koalíció volt, így a pártok állandó konszenzusi kényszer alatt álltak. Ezen elv megköveteli a kormánypártok közti tárgyalásokat a kormányalakítás előtt, majd a mindennapi politikai ügyekben is, legyenek azok bizottsági ülések, a pártelnökök találkozói vagy mások.¹³⁰

Az NSZK megalapítása óta egyre több (akár nem kormányzati) szereplő jelent meg a külpolitikai döntéshozatalban, ami adott esetben befolyásolja az irányvonalat: míg eleinte elsősorban a kancellárt illette meg ez a jog, idővel ez a folyamat egyre bonyolultabbá vált, és a kancellárnak immár figyelembe kell vennie a releváns minisztériumok, a szövetségi elnök, a pártok, a sajtó és a közvélemény álláspontját.¹³¹

A Bundeswehrnek – egy demokráciában lévő haderőként – aktívan tennie kell a társadalomba való beilleszkedésért, és ezt a „belső vezetés” elve is megköveteli.¹³² A közvélemény támogatására való törekvés szinte minden demokratikus ország politikai elitjére jellemző, hiszen a politikusok kezeit a választási logika bizonyos mértékben megköti: mivel tevékenységüket a szavazópolgárok legitimálják, és hatalmukat periodikusan megtartott választásokon szerzik meg, ezeken a szavazásokon minél több támogatóra van szükségük. Emiatt érdekükben áll, hogy az eljárásukat a társadalom többsége üdvözölje. Ez a választási logika érvényes a kül- és biztonságpolitikára is,

128 RUDZIO, Wolfgang (2006): *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 246.

129 Ahogy Hettyey András egy tanulmányában rámutatott, a BSR akadályozta meg például 1992-ben, hogy Magyarország az egykori keletnémet hadsereg támadó fegyvereihez jusson. Az előzetes ígérek ellenére így végül nem szállítottak Budapestnek harcokocikat, légvédelmi eszközöket vagy tábori ágyúkat. HETTYEY András (2017): Ki az úr a házban? – A német külpolitikai döntéshozatal struktúrája. *Európai Tükör* 20(1). 65–66.

130 SIEWERT-PROBST, Judith (1998): Die klassischen außenpolitischen Institutionen. In: EBERWEIN, Wolf-Dieter – KAISER, Karl (Hrsg.): *Deutschlands neue Außenpolitik. Band 4: Institutionen und Ressourcen*. Oldenbourg Verlag, München. 19–20.

131 OPPERMANN, Kai – HÖSE, Alexander (2011): Die innenpolitischen Restriktionen deutscher Außenpolitik. In: JÄGER, Thomas – HÖSE, Alexander – OPPERMANN, Kai (Hrsg.): *Deutsche Außenpolitik*. Springer VS, Wiesbaden. 71–72.

132 BIEHL, Heiko – SCHOEN, Harald (Hrsg.) (2015): *Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Urteil der Bürger*. Springer VS, Wiesbaden, 7.

de ezek olyan területek, ahol léteznek hosszú, évtizedeken át kialakult értékek és elképzelések (például az NSZK „civil hatalomként” való definiálása), valamint viszonylag gyorsan – akár a híradásokkal – befolyásolható elemek is.¹³³ Mivel az egyénnek alig van lehetősége külpolitikai témákban a médián kívül egyéb forrásból érdeklődni, nagyon fontos a legolvasottabb, legtöbb embert elérő sajtóorgánumok által közvetített kép vizsgálata.¹³⁴ A német közvéleményben megfigyelhető a külpolitikai témák iránti élénk érdeklődés, de ezek az NSZK történetében ritkán döntöttek el szövetségi választásokat.¹³⁵ Így például bármennyire is mélyen élt a köztudatban a „civil hatalmi” szerep és a katonai eszközök nemzetközi konfliktusokban való használatának elutasíthatósága,¹³⁶ a vizsgált időszakban a Szövetségi Kormány katonai akciói (például az 1999-es, Jugoszlávia elleni) sosem váltottak ki akkora felháborodást, hogy ebből egy, az ország nagy részét maga mellé állító radikálpacifista mozgalom tudjon kinőni.¹³⁷ Ettől függetlenül természetesen a mindenkori kormányoknak figyelemmel kellett követniük (és adott esetben formálniuk) a közvéleményt, hiszen annak ignorálása akár középtávon is a kormánypártok megbüntetéséhez vezethetett.

2.4. A német „out-of-area”-vita korai szakasza

A Bundeswehr – a korábban ismertetett nehézségek mentén – végül a párizsi szerződések 1955. május 5-i életbe lépése nyomán jött létre, amelyhez az NSZK-ban a jogi alapot az alaptörvény 1956. május 22-i módosítása adta (*Wehrverfassung*). Annak ellenére, hogy a Bundeswehr a hidegháború alatt alapvetően az ország védelmére, illetve az ellenséges katonai tömb elrettentésére szolgált, az NSZK a nemzetközi szervezetekbe való belépéssel vállalta, hogy nemcsak a tagsággal járó jogosultságokat fogja élvezni, hanem bizonyos kötelezettségeknek is eleget tesz. A nyugatnémet alaptörvény 24. cikkének (2) bekezdése pedig kimondta, hogy az NSZK a béke védelméért alárendelheti magát egy kölcsönös kollektív biztonsági rendszernek, felségjogait átruházhatja arra,

133 BIEHL, Heiko (2001): *Wendepunkt Kosovo? Sicherheitspolitische Einstellungen in den alten und neuen Ländern*. SOWI-Arbeitspapier, Nr. 128, Strausberg, 2001. május. 8.)

134 WELLER, Christoph (2000): *Die öffentliche Meinung in der Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 121.

135 Ez alól talán csak az 1972-es parlamenti választás volt kivétel, amelyben Willy Brandt győzelméhez valószínűleg a keleti politikája is hozzájárult, illetve a 2002-es választás, amikor Gerhard Schröder sikeres kampányt épített fel az iraki háború és az amerikai intervenciók politika elutasítására.

136 HOLST, Christian (1998): *Einstellung der Bevölkerung und der Eliten: Vom alten zum neuen außenpolitischen Konsens?* In: EBERWEIN, Wolf-Dieter – KAISER, Karl (Hrsg.): *Deutschlands neue Außenpolitik. Band 4: Institutionen und Ressourcen*. Oldenbourg Verlag, München. 227–238; PETERS, Dirk (2007): *Ansätze und Methoden der Außenpolitikanalyse*. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 822.

137 JACOBS, Jörg (2013): *Öffentliche Meinung, Bundeswehr und Informationsarbeit*. In: WIESNER, Ina (Hrsg.): *Deutsche Verteidigungspolitik*. Nomos, Baden-Baden. 307–318.

így ebben az értelemben a szuverenitásának egy részéről is lemondhat.¹³⁸ Ez, valamint az NSZK feltételek nélküli belépése az ENSZ-be 1973-ban voltak azok a fő tényezők, amelyek – elsősorban más NATO-tagállamok körében – megkérdőjelezték azon német álláspontot, miszerint a Bundeswehr kizárólag az NSZK határain belül tevékenykedjen, és kerüljön el mindenféle külföldi kalandot.

Bonn annak érdekében, hogy passzivitása miatt elejét vegye a külföldi kritikáknak, illetve hogy szimpátiát szerezzen a német katonák ténykedése iránt (és némiképp feledtesse a Wehrmacht után maradt kellemetlen emlékeket), már fennállása elejétől fogva természeti katasztrófák sújtotta térségekbe küldte a Bundeswehrt. Az első komolyabb esetre 1960 márciusában, tehát még működésének első öt évén belül került sor. A marokkói Agadir térségében ugyanis óriási földrengés pusztított, amely körülbelül tizenkétezer halálos áldozatot követelt.¹³⁹ A Bundeswehr mentőcsapatai egy ideiglenesen felállított kórházban segítettek a sebesült lakosokon, a nyugatnémet légierő pedig heteken át segélyszállítmányokat juttatott a térségbe. A német katonák tehát furcsamód egy szerencsétlenség következtében tértek vissza Agadirba, éppen oda, amelynek partjainál 1911-ben a „párducgrással” tesztelte a császári vezérkar az antant szilárdságát krízishelyzetekben.

Az agadiri bevetés bel- és külföldön egyaránt pozitív visszhangot eredményezett, így a következő évek során folytatták a kezdeményezést. 1970 őszén, három hónapig tartózkodtak német katonák Algériában és Tunéziában egy árvízi katasztrófa idején. 1973 márciusától 1974 nyaráig a Száhel-övezetben aszály pusztított, s ezalatt körülbelül 9000 tonna élelmiszert szállítottak az itt élő lakosságnak. A földrengések gyakori okai voltak a Bundeswehr riadóztatásának: így történt ez például 1976-ban Észak-Olaszországban és Törökországban, 1980-ban Dél-Olaszországban vagy 1988-ban az örmény területeken. Az 1985-ös szudáni éhínség vagy az 1990/1991 telén bekövetkezett szovjet élelmiszerhiány ugyancsak megmozgatta a Bundeswehr csapatait.¹⁴⁰

138 A kollektív biztonsági rendszer tagjai kötelezik magukat arra, hogy egy (vagy több) tagnak egy másik (vagy több) tag általi fenyegetettsége vagy megtámadása esetén katonai eszközök bevonásával közösen segítséget nyújtanak. A kollektív védelemmel ellentétben a kollektív biztonság befelől irányul, s nem egy bizonyos állam vagy államszövetség ellen. Az ENSZ Alapokmánya a kollektív biztonság fogalmát nem említi szó szerint, de 43–48. cikkei a kollektív biztonság kényszerjellegű intézkedéseit irányozzák elő, ezeket az intézkedéseket azonban eddig még nem fogantatosították. *Nemzet és biztonság kislexikon* 2012(2). 95. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb12_02_kislexikon.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

139 UZULIS, André (2005): *Die Bundeswehr. Eine politische Geschichte von 1955 bis heute*. Mittler, Hamburg. 121. A marokkói bevetésről bővebben: CHIARI, Bernhard (2010): *Agadir 1960: Der Erdbebeneinsatz in Marokko*. In: CHIARI, Bernhard – PAHL, Magnus (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 25–32.

140 HOFFMANN, Oskar (1993): *Deutsche Blauhelme bei UN-Missionen. Politische Hintergründe und rechtliche Aspekte*. Verlag Bonn Aktuell, München. 83. A mentőakciók nem kizárólag emberi életek mentésére korlátozódtak. Egy híres példája ennek, amikor 1974 októberében két Transall repülőgépen kétszáz ezer fecskét szállítottak át Németországból Portugáliába. A hirtelen bekövetkezett fagyok ugyanis a madarakat váratlanul érték, így a biztos halál elől megmenekítve, Dél-Európában helyezték el azokat. UZULIS 2005: 121.

Az 1960 utáni három évtized alatt a hadsereg 53 országban, 130 ilyen küldetésen vett részt. Az üzenetük egyértelmű volt: az új nyugatnémet haderő működőképes, de a honvédelmen kívül nem kívánják külföldön bevetni, legfeljebb ott, ahova természeti katasztrófák idején hívják, tehát ahol nem harci cselekményekről van szó.¹⁴¹ Helmut Schmidt kormányának ezen álláspontján az 1982-es kormányváltás¹⁴² után eleinte Helmut Kohl sem kívánt változtatni.

Noha a CDU/CSU-n belül már az 1970-es évek közepe óta támogatták néhányan a Bundeswehr NATO-területen kívüli katonai megjelenését, a Kohl-kormányon belül náluk jóval erősebb volt Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter szava, aki gyakorlatilag egy személyben szimbolizálta bizonyos kérdésekben az SPD–F.D.P.- és a CDU/CSU–F.D.P.-kormányok közti külpolitikai kontinuitást.¹⁴³ Az „out-of-area”-vitával kapcsolatban a genscheri „pragmatizmust”, vagyis a külpolitikai visszafogottságot 1982-ben igyekeztek jogilag is lefektetni. Helmut Schmidt megbízásából ekkor Jürgen Schmude igazságügyi miniszter egy olyan szakértői véleményt terjesztett elő, amely szerint az alaptörvény csak abban az esetben engedélyezi a Bundeswehr külföldi katonai bevetéseit, ha az NSZK-t fegyveres támadás fenyegeti, tehát pusztán gazdasági vagy más érdekből nem.¹⁴⁴ Az ENSZ-bevetésekben való német részvételről nagyon ködösen fogalmazó vélemény szolgált végül a BSR két, 1982-es határozatának alapjául. Ezek megismételték az alkotmány fentebb említett értelmezését, és ez alapján „a Bundeswehr katonai bevetései a NATO területén kívül alapvetően nem jöhetnek szóba, kivéve, ha egy olyan konfliktus alakul ki, amely egy, a Szövetségi Köztársaság elleni, a nemzetközi joggal ellentétes támadásból származik”.¹⁴⁵ Nyugodtan mondhatjuk, hogy ekkoriban még széles körű konszenzus uralkodott a nyugatnémet politikai palettán arról, hogy a Bundeswehrnek a NATO területén kívül semmi keresnivalója sincs, és az említett két határozattal már jogilag is indokoltnak érezték ezen álláspont képviselőit, elsősorban külföldön. Erre szükség is volt, ugyanis a NATO-partnerek részéről már a hidegháború alatt is érezhető volt egy olykor-olykor visszatérő nyomás az aktívabb nyugatnémet katonai szerepvállalás iránt.

141 Ahogyan Maruzsa Zoltán kutatásaiból kiderült, a honvédelem ilyesfajta felfogása azonban nem zárta ki magából az országhatárokon kívüli katonai jelenlétet. Bonnban azzal a forgatókönyvvel is számoltak, hogy a harmadik világháború kitörése esetén az NSZK infrastruktúrájának jelentős része megsemmisül, emiatt bizonyos NATO-szövetségesek területén (például Portugáliában vagy Belgiumban) katonai bázisokat és raktárakat működtettek, ahonnan a harcot folytathatták volna. MARUZSA 2012: 59–60.

142 Miután először a koalíciós partner F.D.P., majd a saját pártja, az SPD is kihátrált Helmut Schmidt kancellár mögül, 1982. október 1-jén a Bundestag konstruktív bizalmatlansági indítvány útján eltávolította őt hivatalából, és Helmut Kohlt választotta kancellárrá.

143 VON KRAUSE 2013: 162.

144 INACKER 1991: 28.

145 Idézi: SIEDSCHLAG, Alexander (1995): *Die aktive Beteiligung Deutschlands an militärischen Aktionen zur Verwirklichung Kollektiver Sicherheit*. Europäische Hochschulschriften, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien. 35.

Talán az első ilyen jellegű a vietnámi háború alatt hangzott el, amikor az amerikaiak az NSZK segítségét kérték, majd 1967-ben Izraellel kapcsolatban, valamint tizenöt évvel később, 1982-ben az iraki–iráni háború idején. Nem véletlen, hogy éppen az utóbbi kapcsán nyúlt Schmidt kancellár az alaptörvény értelmezéséhez, és utódja, Helmut Kohl még ugyanabban az évben a Bundeswehrnek „a Perzsa-öbölben, egy nemzetközi haderőben való részvételét” teljes mértékben kizártnak tartotta.¹⁴⁶ A következő fél évtizedben a téma háttérbe szorult, majd 1987 második felében, amikor a két katonai tömb közti feszültség már enyhült, ugyanakkor az öbölháború még tombolt, az USA felszólította európai partnereit, köztük az NSZK-t, hogy vegyenek részt a Perzsa-öböl aknátlanításában. A Szövetségi Kormány ezt alkotmányjogi indoklással ismét elutasította, mivel az öbölháború „a Szövetségi Köztársaság biztonságát közvetlenül nem fenyegeti. Ezalól a kivételt csak az aknátlanításban való részvétel jelentené, amennyiben német kereskedelmi hajók akut veszélyeztetéséről lenne szó”.¹⁴⁷ Hogy ennek ellenére jó pontokat szerezzenek Washingtonban, a nyugatnémetek októberben a Földközi-tengerre küldték három hajójukat, hogy ezzel tehermentesítsék az ott lévő amerikai egységeket. Tegyük hozzá, a Földközi-tenger a NATO felelőssége alá tartozó területnek számított, így az „out-of-area”-vitáról kialakult konszenzust egyelőre nem bontották fel.

A nyílt állásfoglalásra való készítés hatására elkezdődtek a hidegháború végi első viták, összetűzések a kormányon és a pártokon belül, az NSZK jövőbeli nemzetközi szerepét illetően. Nagy lépés volt annak az 1987. október 16-i titkos szakvéleménynek a megjelentetése, amelyben a bonni köztársaság évtizedek óta először nem kizárólag csak a keleti, tehát a Varsói Szerződés államai felőli fenyegetettségre vezette vissza a hadsereg legitimitását, hanem új aspektusokat is figyelembe vett a nemzeti érdeket illetően.¹⁴⁸ A CDU/CSU-ban Rupert Scholz védelmi miniszter, Kohl külpolitikai tanácsadója, Horst Teltschik, Michaela Geiger külügyi szakpolitikus, valamint Franz Josef Strauß CSU-vezető erőltették az ügy újratárgyalását.¹⁴⁹ Az uniópártokban egyre többen gondolták úgy, hogy a Bundeswehr számára lehetővé kell tenni az ENSZ békefenntartó misszióiban való részvételét, ezzel növelve az NSZK külpolitikai mozgásterét,

146 BALD, Detlef (2005): *Die Bundeswehr. Eine kritische Geschichte 1995–2005*. Verlag C. H. Beck, München. 143.

147 „*Rechtliche Bewertung der Einsatzmöglichkeiten der Seestreitkräfte. Nicht-öffentliches Papier aus dem Bundesverteidigungsministerium Herbst, 87*“. Bundeswehr und Grundgesetz. Zur neuen Rolle der militärischen Intervention in der Außenpolitik. Frankfurt/M.: Haag und Herchen, 1991 (= Militärpolitik-Dokumentation, H. 78/79), 72–74. Idézi: VON KRAUSE 2013: 162.

148 Dokument vom 16. Okt. 1987. Idézi: THOMAS, Caroline – NIKUTTA, Randolph (1990/1991): *Bundeswehr und Grundgesetz. Zur neuen Rolle der militärischen Intervention in der Außenpolitik. Militärpolitik Dokumentation*. Band 78/79. 1990/1991. Frankfurt am Main, 70.

149 SCHREITTER-SCHWARZENFELD, Horst (1988): Genscher wehrt Angriff aus der Union ab. Rolle Bonns als Weltpolizei verworfen. *Frankfurter Rundschau*, 1988. május 18.; SCHOLZ, Rupert (1989): Deutsche als UNO-Soldaten. *Die Welt*, 1989. május 24.

sőt ehhez néhányan még alkotmánymódosítást sem tartottak szükségesnek. Ahogy az utóbbi csoport létszáma nőni kezdett, az SPD-ben megijedtek, hogy a CDU/CSU-ban hamarosan ennél is többet akarnak, ezért egy számukra is elfogadható alkotmánymódosítással akarták rövidre zárni az ügyet.¹⁵⁰ Az SPD parlamenti frakciójának Leszerelési és Fegyverzetellenőrzési Munkacsoportja 1988-ban kidolgozott egy olyan alkotmánymódosítást, amely a 24. cikket kiegészítette volna egy bekezdéssel, és ez az SPD későbbi álláspontjához képest is igencsak merésznek számított, mert a békefenntartó bevetéseken túl az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete szerinti katonai kényszerítő intézkedésekben való német részvételt is engedélyezte volna.¹⁵¹ A javaslatról az 1988. szeptemberi münsteri pártnapon kellett dönteniük, és rögtön látszott, hogy a párttagok nem állnak készen egy ilyen kaliberű külpolitikai váltásra. Az óriási tekintélyt élvező Willy Brandt egykori kancellár támogatta a tervet, és így szólalt fel: „Még a Németországi Szövetségi Köztársaságot is elérheti valamikor a felkérés, [...] hogy az egyik vagy másik esetben a béke biztosításában vegyen részt.”¹⁵² Brandt szavai azonban süket fülekre találtak, mivel a többség a 20. századi történelmi tapasztalatokra, valamint a bizonytalan nemzetközi jogi körülményekre hivatkozva elutasította a munkacsoport indítványát, ezzel együtt a kéksisakos bevetésekben való német részvételt.¹⁵³

Az SPD-ben tehát egyelőre elzárkóztak a Bundeswehr akcióradiusának kibővítésétől, de nem nézett ez ki másképp a kormánypárt F.D.P.-ben sem. 1988-ban még csak egy kisebbség vette a bátorságot, hogy eltérjen a párt hivatalos álláspontjától, amelynek irányát Hans-Dietrich Genscher határozta meg. A külügyminiszter a kelet–nyugati enyhülési folyamatot nem akarta feleslegesen terhelni Európán kívül masírozó nyugatnémet katonákkal, ezért még az alkotmánymódosítást is kizárta, és a nemzetközi felelősségvállalást katonai kalandok helyett az ENSZ masszív pénzügyi támogatásával tervezte kiváltani. Irmgard Adam-Schwätzer, a Külügyi Hivatal szabaddemokrata államminisztere a parlamentben elmondta, hogy a Szövetségi Véderő „kiválóan alkalmas lenne az ENSZ keretein belül békeakciók teljesítésére”, de a kormány egyelőre ragaszkodik a biztonságpolitikai konszenzushoz.¹⁵⁴ Egy évvel később aztán hirtelen megváltozott Genscher véleménye, és 1989 szeptemberében az ENSZ

150 Ezt elsőként Karsten D. Voigt külügyi szakértő fogalmazta meg egyértelműen egy vele készített interjúban: BERBALK, Ottmar (1988): Bundeswehr außerhalb der Nato. Voigt: Einsatz nur auf UNO-Weisung. *Hessische Allgemeine*, 1988. augusztus 18.

151 A munkacsoport tagjai voltak: Norbert Gansel, Florian Gerster, Gernot Erler, Hermann Scheer, Helga Timm, Dietrich Stobbe, valamint tanácsadójuk volt az *Ostpolitik* egyik szellemi atyja, Egon Bahr. PHILIPPI 1997: 63–64.

152 BRANDT, Willy, in: *Parteitag* (1988), 314. Idézi: HERKENDELL 2012: 94.

153 BENDER, Thomas (1991): *SPD und europäische Sicherheit. Sicherheitskonzept und Struktur der Sicherheitssysteme in den achtziger Jahren*. Tuduv, München. 113.

154 Irmgard Adam-Schwätzer, a Külügyi Hivatal államminiszterének beszéde a Bundestag 1989. június 1-jei ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/146, Bonn, 1989. június 1. 10884 C.

Közgyűlésén, New Yorkban kijelentette, hogy az NSZK „időközben már átvette a nemzetközi szerepét az Egyesült Nemzetek Szervezetében, amely azt is megkívánja, hogy megteremtsük a feltételeket az ENSZ békemisszióiban való hozzájárulásra”.¹⁵⁵ Nina Philippi kutató ezt a hirtelen pálfordulást Mihail Gorbacsov békülési politikájával indokolja, valamint azzal, hogy a korábbi szokásokkal ellentétben egyre több közép- és nagyhatalom küldte katonáit kéksisakos missziókba.¹⁵⁶ Ez azonban még messze nem jelentette a Bundeswehr külföldi bevetését, hiszen az alkotmánymódosítást a CDU/CSU egy kis csoportján kívül mindenki kívánatosnak érezte.

A vitát eközben még két külső tényező mozdította elő. 1989 elején Pérez de Cuéllar ENSZ-főtitkár az NSZK-t (is) arra kérte, hogy küldjön csapatokat a namíbiai választások biztosítására. Mivel arra esély sem volt, hogy a UNTAG-misszióban (*United Nations Transition Assistance Group*) nyugatnémet katonák vegyenek részt, a kormány kompromisszumos megoldásként a Szövetségi Határőrség 50 tisztviselőjét küldte az afrikai országba. Ezt még éppen alkotmányjogilag legitimnek ítélték, és ez az akció lett a nyugatnémet fegyveres egységek NSZK területén kívüli első bevetése.¹⁵⁷ Emellett a NATO 1989. decemberi brüsszeli ülésén James Baker amerikai külügyminiszter a szövetség jövőbeni legfőbb funkciójaként az „out-of-area”-bevetéseket határozta meg.¹⁵⁸ Baker történelmi jelentőségű mondatait azonban ekkor már beárnyékolta az NDK szétesése, és Bonn elsősorban Moszkvára, Budapestre vagy Prágára szegezte tekintetét, nem pedig Európán kívülre. A két német állam egyesítése körül folyó viták és tárgyalások következtében a kérdés egy ideig lekerült a napirendről, de hamarosan, 1990 augusztusától a Szövetségi Kormány ismét kénytelen volt foglalkozni vele: méghozzá egy időközben kitört konfliktus, a második öbölháború hatására.

Láthattuk tehát, hogy a nyugatnémet „out-of-area”-vita korai fázisában, az 1980-as évek első felében még széles körű konszenzus uralkodott a parlamenti pártok között arról, hogy a hidegháborús nemzetközi konstellációban veszélyes, de semmiképpen sem lenne hasznos elrugaszkodni a Bundeswehr addig megszokott feladataitól. Az enyhülés, valamint az NSZK-ra kifejtett külföldi nyomás következtében a kormánypártokon belül egyre többen szorgalmazták az alkotmánymódosítást, ehhez azonban szükség lett volna a parlament kétharmados többségére, amelyhez az egyelőre tartózkodó SPD-t

155 Am Rande der Vollversammlung. Genscher befürwortet UNO-Einsätze der Bundeswehr. *Süddeutsche Zeitung*, 1989. szeptember 26. 1.

156 PHILIPPI 1997: 66.

157 A UNTAG számára a Bundeswehr egy Boeing 707-ese két időszakban, 1989. szeptember 14. és 17., valamint 1990. április 4. és 7. között személyeket is szállított. A Szövetségi Kormány válasza Bundestag-képviselők kérdéseire. Bundestags-Drucksache, 12/3558, 1992. október 27. 2. A misszióról bővebben: BUWITT, Detlef (1991): Erfahrungen des Bundesgrenzschutzes aus der UNTAG-Friedensmission in Namibia. In: KOCH, Ernst (Hrsg.): *Die Blauhelme. Im Einsatz für den Frieden*. Report Verlag, Frankfurt am Main. 229–245.

158 BALD 2005: 144.

kellett volna meggyőzni. Nina Philippi és Arne Neubeck kutatók véleménye egyezik abban, hogy alapvető hiba volt az egész ügyet politikai helyett jogi síkra terelni, így az 1982-ben hozott határozatokkal a kormány olyan alkotmányjogi bilincseket rakott magára, amelyek súlya alatt még éveken át vergődött az újraegyesítés után, és ezek alól majd csak a Szövetségi Alkotmánybíróság 1994. július 12-i ítélete tudta kiszabadítani.¹⁵⁹

159 NEUBECK, Arne Freiherr von (2007): *Die Transformation der Bundeswehr von der Verteidigungs- zur Einsatzarmee. Eine sicherheitspolitische Analyse unter Berücksichtigung politischer, verfassungspolitischer und militärpolitischer Aspekte*. PhD Dissertation. Julius-Maximilians-Universität, Würzburg. 83; PHILIPPI 1997: 67.

3. A KATALIZÁTOR: A MÁSODIK ÖBÖLHÁBORÚ

3.1. Nyugatnémet reakciók a kuvaiti krízis első felében

A hidegháború utáni első komoly nemzetközi konfliktus 1990. augusztus 2-ának hajnalán vette kezdetét, amikor Irak lerohanta szomszédját, Kuvaitot. Az iraki–iráni háborúban rettenetesen eladósodott ország korábban már követelte – többek között – Kuvaittól, hogy engedje el a hiteleit, és azzal vádolta a miniállamot, hogy a két ország által közösen birtokolt olajmezőn a kvótán felül kitermelt olajmennyiséggel alacsonyan tartja az olaj világpiaci árát. Irak számára ugyanis kiemelt fontosságú lett volna, hogy olajját a lehető legmagasabb áron értékesítse, ezzel növelve fizetőképességét.¹⁶⁰

Hosszú fenyegetések után Szaddám Huszein végül úgy ítélte meg, hogy a nagyhatalmak az éppen folyó európai változásokra koncentrálnak, és ezt a közel-keleti légüres teret kihasználva megtámadta déli szomszédját. A diktátor azonban rosszul mérte fel a helyzetet, ugyanis a kuvaiti kérdésben a hidegháború egykori szemben álló felei addig soha nem látott egyetértést tanúsítottak. Az irakiak a nemzetközi közvéleményt végképp maguk ellen haragították, amikor a Kuvaitban és Irakban tartózkodó külföldi diplomatákat, különböző vállalatok munkatársait és az egyszerű turistákat nem engedték hazautazni, és gyakorlatilag túszként kezelték őket. Az ENSZ válasza nem is várta sokat magára. A Biztonsági Tanács még az agresszió napján elfogadta a 660. számú határozatát,¹⁶¹ amelyben a megszálló csapatokat azonnali visszavonulásra szólította fel. A nemzetközi közösség eleinte természetesen nem katonai, hanem diplomáciai és gazdasági eszközökkel igyekezett akarátát érvényesíteni. Augusztus 6-án a 661. számú határozat¹⁶² kimondta, hogy mivel Irak nem teljesítette a BT felszólítását, ezért gazdasági szankciókkal sújtja az országot. Szankciók alatt értette az Irakba

160 BULLOCK, John – MORRIS, Harvey (1991): *Saddam's War. The Origins of the Kuwait Conflict and the International Response*. Faber and Faber, London, 99–106.

161 660. számú határozat (1990), 1990. augusztus 2. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/660> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

162 661. számú határozat (1990), 1990. augusztus 6. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/661> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

történő bevitel és az onnan való kihozatal teljes betiltását – ezzel próbálván leállítani a fegyverkereskedelmet –, valamint a humanitárius segélyek befagyasztását. Néhány héttel később, augusztus 25-én pedig a tilalom fenntartása érdekében a 665. számú határozatban¹⁶³ elrendelte a tengeri blokádot a Perzsa-öböl térségében.

A nyugati országok közül az USA és Nagy-Britannia voltak az elsők, amelyek tiltakoztak az iraki eljárás ellen.¹⁶⁴ A nyugatnémet politikusok és a sajtó – követve a szövetségeseik által diktált trendet – természetesen szintén elítélték Kuvait megszállását. Az SPD nevében Horst Ehmke „önkényes cselekedetnek” nevezte az akciót. A Német–Arab Társaság elnöke, Jürgen Möllemann oktatási miniszter az iraki vezetés eljárását „a béke és a jog teljességgel elfogadhatatlan veszélyeztetésének” tartotta.¹⁶⁵ A CSU külügyi és védelmi politikai szakértője, Ortwin Lowack kissé leegyszerűsítve azt mondta, hogy „Szaddám Huszein örült, de legalábbis megalomániás, abszolút gátlástalan bűnöző”.¹⁶⁶ A szociáldemokrata Hans-Jürgen Wischnewski szerint éppen ellenkezőleg, Huszein nem vesztette el az eszét, minden lépését pontosan megtervezi, akárcsak a hozzá hasonló hatalommániások: „Az arab világ vezérévé akar válni. Ez nem örülség. Ez a brutális, de jól átgondolt valóság.”¹⁶⁷ A szabaddemokraták elnöke, Otto Graf Lambsdorff pedig rámutatott arra, hogy „Szaddám Huszein rablópolitikájának valódi célja a kuvaiti olaj”. A nyugatnémet sajtóban hasonlóan vélekedtek az eseményekről, és többnyire személy szerint Huszein felelősségét firtatták, akit „orientalista despota”, „agresszor” és egyéb jelzőkkel illettek.¹⁶⁸

A bonni kormány rögtön az elsők között volt, amely az ENSZ Irak ellen hozott embargóját támogatta, és követelte a Kuvaitból való azonnali és feltétel nélküli kivonulást. Augusztus 7-én Kohl kancellár messzemenő támogatásáról biztosította George H. W. Bush amerikai elnököt egy telefonbeszélgetés során, főként a német infrastruktúra rendelkezésre állításának formájában.¹⁶⁹ Genscher külügyminiszter a Bundestag augusztus 23-i ülésén – szövetségeseinek álláspontjával egyetértésben – kijelentette:

163 665. számú határozat (1990), 1990. augusztus 25. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/665> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

164 KHADDURI, Majid – GHAREEB, Edmund (1997): *War in the Gulf, 1990–1991, The Iraq–Kuwait Conflict and Its Implications*. Oxford University Press, New York. 122.)

165 Einmarsch des Irak in Kuwait. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. augusztus 3. 1990(178). 2.

166 CSU: Bundeswehr soll sich an UNO-Aktion beteiligen. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. augusztus 9. 1990(182). 8. (A továbbiakban: CSU: Bundeswehr soll sich an UNO-Aktion beteiligen)

167 Hans-Jürgen Wischnewski beszéde a Bundestag 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17470 D.

168 Orientalische Despot mit Militärmacht. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. augusztus 3. 1990(178). 3; Saddam Hussein steht auch im Nahen Osten als Aggressor da. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. augusztus 3. 1990(178). 3.

169 The President’s News Conference on the Persian Gulf Crisis. *PPP* 1990(2), 1990. augusztus 22. 1160. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=18780> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

„A Szövetségi Kormány elítéli az agressziót és az annektálást. Az állampolgáraink és más külföldiek fogva tartásában a nemzetközi jog és az alapvető emberi jogok súlyos megsértését látjuk.”¹⁷⁰ Az Európai Politikai Együtműködés¹⁷¹ augusztus 10-i miniszteri tanácskozásán pedig csatlakoztak azon nyilatkozathoz, amely az ENSZ BT 662. számú határozatának¹⁷² betartására és Kuvait szuverenitásának helyreállítására¹⁷³ szólította fel Irakot. Az amerikaiak ekkor még külön kiemelték, hogy örülnek az NSZK elkötelezettségének,¹⁷⁴ ez az elismerés azonban rövid idő alatt szertefoszlott.

Az ezekben a hónapokban folytatott nyugatnémet külpolitika mozgásterét ugyanis több tényező erősen behatárolta, és ez alapvetően arra vezethető vissza, hogy a háború kitörésekor a németek az újraegyesítési folyamat kellős közepén voltak.¹⁷⁵ 1990 augusztusának elején az NSZK és az NDK közti valuta-, gazdasági és szociális unió alig négyhetes volt, a két német állam egyesítésének nemzetközi háttere pedig még nem volt teljesen egyértelmű. Kohl és Gorbacsov emlékezetes júliusi moszkvai és kaukázusi tárgyalása óta is alig két hét telt el, ahol a felek gyakorlatilag megegyeztek az egységes Németország NATO-tagságában, a Bundeswehr létszámának 370 ezresre csökkentésében, illetve a Szovjetunió pénzügyi támogatásában.¹⁷⁶

A Külügyi Hivatal tevékenységét – legalábbis a kuvaiti konfliktus első szakaszában – a hidegháború öröksége befolyásolta, és itt érdemes néhány tényezőt kiemelni:

- Az NSZK elsődleges külpolitikai érdeke az újraegyesítés nemzetközi bebiztosítása volt. Ehhez egyrészt meg kellett nyugtatni a nyugati partnereket, hogy nem kíván európai hegemoniára törekedni. Mint tudjuk, ez nem volt teljesen evidens, hiszen politikusok és publicisták hada is olykor-olykor egy „negyedik

170 Hans-Dietrich Genscher beszéde a Bundestag 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17468 B.

171 Az Európai Politikai Együtműködés (*European Political Co-operation – EPC*) a közös kül- és biztonságpolitika laza, kormányok közti egyeztetésen alapuló szervezeti formája volt, amely 1970 és 1993 között működött. Megfelelő eszközöket (közös akciók, információcsere) és konkrét jogalapot 1986-ban az Egységes Európai Okmányban kapott. Az EPC keretében számos informális együtműködési mechanizmus alakult ki a közös külpolitika területén. DEÁK Péter (szerk.) (2007): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris, Budapest. 632.

172 662. számú határozat (1990), 1990. augusztus 9. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/662> (Letöltés ideje: 2022. december 11.) vagy *Europa-Archiv*, 46/2 (1991), D 48.

173 PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1990): *Bulletin* 1990(102), 1990. augusztus 25. 863.

174 Lásd például a Fehér Ház sajtótitkárának, Marlin Fitzwater 1990. augusztus 11-i sajtótájékoztatóját. *Weekly Compilation of Presidential Documents* (A továbbiakban: *WCPD*), 26(33), 1990. augusztus 11. 1239.

175 Erről bővebben: POND, Elizabeth (1993): *Beyond the Wall. Germany's Road to Unification*. Brookings Institution Press, Washington; WEIDENFELD, Werner – WAGNER, Peter M. – BRUCK, Elke (1998): *Außenpolitik für die deutsche Einheit. Die Entscheidungsjahre 1989/90, Geschichte der deutschen Einheit in vier Bänden*. Band 4. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart.

176 WINKLER 2005: 518–534.

birodalom” rémképével riogatták a nemzetközi közvéleményt.¹⁷⁷ Emellett azonban hajlandóságot kellett mutatni annak irányába, hogy az új, szuverén Németország nagyobb felelősséget vállal a világban zajló krízisek megoldásában, és legalább némiképp viszonzza azt a szolidaritást, amelyet az USA-tól, Franciaországtól és Nagy-Britanniától kapott negyvenévnnyi hidegháború, majd az újraegyesítés alatt.

- Másrészt pedig ott volt a gazdaságilag és belpolitikailag rendkívül instabil Szovjetunió, amelynek 370 ezer katonája állomásozott az egykori Kelet-Németországban. Az óvatosabb politikusok – Genscher külügyminiszter vezetésével – előszeretettel utaltak arra, hogy amíg a szovjet parlament a kettő plusz négyes megállapodást nem ratifikálta, addig Bonn nem hívhatja fel magára a figyelmet a fegyveres erők bárminemű bevetésével.¹⁷⁸ És mivel a NATO 1990 nyarán Turnberryben és Londonban a szövetség politikai jellegét hangsúlyozta ki, és a Szovjetunióknak „a barátság és együttműködés kezét” nyújtotta, szerintük a túlzott német katonai szerepvállalás az egész szervezet szavahihetőségét megkérdőjelezte volna.¹⁷⁹ Ez pedig már Gorbacsov, egyszersmind a német újraegyesítést támogató szovjet vonal pozíciójának megrendülését, rosszabb esetben bukását okozhatta volna. A Németországban csak „Gorbi” néven elhíresült politikushoz való ragaszkodás számtalan esetben tetten érhető, legyen az a Szovjetunióknak nyújtott gazdasági segítség vagy a baltikumi vérengzések alatt tanúsított bonni „szemellenzős” magatartás.
- Szintén fontos tényező volt az Izrael léte iránti – természetesen történelmi okokból fakadó – különleges német felelősségvállalás.¹⁸⁰ Látni fogjuk 1991 januárjában, hogy amikor Szaddám Huszein német segítséggel fejlesztett iraki

177 Ebben a második világháború győztes hatalmai közül a britek jártak az élen. Az NDK feletti sötét felhők gyülekezésének idején, de még a berlini fal leomlása előtt, 1989. október 31-én Conor Cruise O’Brien ír történész a londoni *The Times*ban, *Beware a Reich resurging (Óvakodjunk a feltámadó Birodalomtól)* című cikkében ezt írta: „A Negyedik Birodalomnak, ha megszületik, természetes hajlama lesz, arra, hogy hasonlítson elődjére.” Mint tudjuk, Margaret Thachertól szintén nem állt távol ezen gondolat, és 1990. február 25-én a *The Sunday Times*nak azt mondta, hogy Németország újraegyesítése Európa számára „hatalmas felbolydulás”: „Nem hagyhatjuk egyszerűen figyelmen kívül ennek az évszázadnak a történelmét, mint ha meg sem történt volna, hogy aztán azt mondjuk: »Most egyesülünk, és minden egyebet később dolgozunk majd ki.« Ez így nem mehet”. A „vaslady”-nél Nicholas Ridley kereskedelmi és iparügyi miniszter 1990. július 14-én a *The Spectator*nek még élesebben nyilatkozott: a németek megpróbálják majd Európát a maguk képére formálni, „ennyi erővel köntörfalazás nélkül mindent Adolf Hitler kezébe adhatnánk”. Amikor a riporter rámutatott arra, hogy Hitler és Kohl nem említhetők egy platformon, Ridley azt mondta: „Nemsoká át fog jönni, és megpróbálja megmondani, mit kell tennünk a bankok frontján, és hogy milyennek kell lenniük az adóinknak. Úgy gondolom, hamarosan meg fogja kísérlni, hogy mindent kézbe vegyen”. Mindkét cikket idézi: WINKLER 2005: 519–520.

178 Genscher az akaratát még Klaus Naumann vezérőrnaggyal és Kohl külpolitikai tanácsadójával, Horst Teltschikkal szemben is érvényesíteni tudta. Utóbbiak ugyanis szorgalmazták a Bundesmarine legalább szimbolikus megjelenését a Perzsa-öbölben. VON KRAUSE 2013: 168.

179 SIEDSCHLAG 1995: 39.

180 KAISER–BECHER 1992: 21.

Scud rakéták és vegyi fegyverek bevetésével fenyegette meg Izraelt, valóságos hisztéria tört ki Németországban.

A kelet–nyugati konfliktus enyhülésével nőtt – és nem csupán a németek körében – a remény, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának cselekvőképessége javulni fog, és a jövőben betöltheti az eredetileg is neki szánt szerepet, vagyis hogy a nemzetközi közösség rendjének őrévé váljon. Ha ez így alakul, az mindenképp növelte volna Európa és azon belül Németország biztonságát és stabilitását, a NATO szerepe pedig másodlagossá csökkenhetett volna. Néhány év alatt azonban, főképp a ruandai, szomáliai és a balkáni események hatására ezen illúzió elpárolgott, és ismét az Észak-atlanti Szerződés Szervezete került előtérbe.

A korábban említett „out-of-area”-vita már a Kuvait megszállása utáni héten visszatért a nyugatnémet közbeszédbe, mielőtt még a frakciók egységes állásfoglalásokat adtak volna ki a további teendőket illetően. A CSU-n belül a párt kül- és biztonságpolitikai szakértője, Ortwin Lowack a saarlandi rádióban azt mondta, hogy addig kéne nemzetközi – köztük német – csapatoknak a Közel-Keleten megjelenniük, amíg Huszeint komolyabb áldozatok árán még meg lehet állítani.¹⁸¹ Párttársa, Hans Graf Huyn bár nem tartotta jó ötletnek fegyveres egységek küldését Szaúd-Arábiába, ugyanakkor német mentő- és szállítóhajókat szívesen látott volna a régióban.¹⁸² A CDU-ban az ehhez hasonló álláspontot a Külügyi Bizottság képviselője, Hans Stercken és a CDU/CSU védelmi politikájának szóvivője, Bernd Wilz képviselték,¹⁸³ az SPD-ben pedig Erwin Horn és Walter Kolbow képviselők,¹⁸⁴ valamint a Bundeswehr egyik „szülőatyja”, Wolf von Baudissin.¹⁸⁵ Az ő hangjuk azonban rövid időn belül háttérbe szorult, és a nyugatnémet pártok körében széles körű konszenzus született arról, hogy a NATO területén kívül, így a Perzsa-öbölben sincs egyelőre keresnivalójuk a Bundeswehr katonáinak. Az alaptörvény ugyanis az akkori értelmezésük szerint ezt nem engedélyezte, és a parlamentben az alkotmánymódosításhoz kétharmados többségre lett volna szükség. Az is egyértelmű volt, hogy az amerikaiakkal kötött korábbi egyezményekből – például az 1982. április 15-i, ún. WHNS-szerződésből¹⁸⁶ – nem származik semmiféle, erre vonatkozó konkrét

181 CSU: Bundeswehr soll sich an UNO-Aktion beteiligen 8.

182 Hans Graf Huyn keresztényszociális képviselő beszéde a Bundestag 1990. szeptember 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/224, Bonn, 1990. szeptember 13. 17680 C.

183 Streit um Bundeswehreininsatz am Golf. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. augusztus 10. 1990(183). 2.

184 „An Waffenproduktion nicht beteiligt”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. augusztus 13. 1990(186). 4.

185 Baudissin für Einsatz der Bundesmarine im Golf. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. augusztus 22. 1990(192). 2.

186 A szerződés (*Wartime Host Nation Support* – WHNS) valójában egy, az USA és NSZK közti kormányegyezmény volt, amelyben a felek megegyeztek arról, hogy egy esetleges krízisben az NSZK az amerikaiak pontosan milyen jellegű – katonai és civil – segítségére számíthat. A nyugatnémet ellenszolgáltatásokat majd egy 1986. júniusi egyezmény fektette le. KALDRACK, Gerd (1986): WHNS-Unterstützungskommando Neuer Großverband des deutschen Heeres. *Truppenpraxis* 1986(3). 225.

kötelezettség.¹⁸⁷ Arra az esetre azonban, ha a nyugati szövetségesek mégis a bevetés irányába kívánnák terelni az országot, a kormánynak ki kellett dolgoznia a nemleges válasz védhető pozícióját. Helmut Kohl kancellár erről előzetesen, már 1990. augusztus 20-án meggyezett a külügyminiszterrel, Hans-Dietrich Genscherrel és a védelmi miniszter Gerhard Stoltenberggel.¹⁸⁸ A két miniszter ennek jegyében járt el külföldön, például a Nyugat-európai Unió ülésein.¹⁸⁹ Sőt, Kohl már a döntés megszületése előtt néhány nappal a nyilvánosság előtt beszélt erről, ezzel leszűkítve a kormánytagok mozgásterét a kérdésben.¹⁹⁰ A NYEU kül- és védelmi miniszterekből álló augusztus 21-i tanácsán Stoltenberg alkotmányjogi akadályokra hivatkozva kizárta az Irak elleni embargó felügyeletében való német részvételt.¹⁹¹ A kormánypárti politikusok úgy gondolták, hogy ezen álláspont a NATO-partnerek számára elfogadhatóbbá válik, ha a kuvaiti krízisből való kimaradás mellett az esetleges jövőbeli bevetésekhez már megkezdik az alkotmánymódosítás előtti akadályok felszámolását. Egy augusztus 22-i telefonbeszélgetésen Kohl ugyanilyen szellemben mondta el Bushnak, hogy bár a jelenlegi konfliktusban nem kívánnak részt venni, az alaptörvény kiegészítése után a későbbiekben számíthatnak rájuk.¹⁹² A kormánypártokban néhányan tehát már hónapokkal az újraegyesítés előtt tisztában voltak azzal, hogy bár ezúttal talán még kibújhatnak Irak megregulázása alól, de az új, erősebb Németországban az „out-of-area”-kérdésben az előző évtizedben kialakult konszenzus már tarthatatlanná válik.

Augusztus 20-ától a kormány az SPD-t is bevonta az egyeztetésekbe, és szigorúan olyan akciókról volt szó, amelyek az ENSZ Biztonsági Tanácsának döntései alapján születtek.¹⁹³ Hans-Jürgen Wischnewski szociáldemokrata politikus erről pozitívan nyilatkozott: „Hajlandóságunkat mutatjuk az iránt, hogy egy olyan alkotmánymódosításon dolgozzunk, amely a Bundeswehr ENSZ-en belüli bevetéseit engedélyezi. Nem azért tesszük ezt, mert azt hinnénk, hogy már valakik vagyunk, hanem mert szerepet kell vállalnunk a szövetségünkön kívüli világban való béke megteremtésében vagy helyreállításában.”¹⁹⁴ Az SPD ugyanakkor megszabta ennek az árát: a fegyverkereskedelmi

187 Willy Wimmer, a Védelmi Minisztérium államtitkára ezt a Zöldek egyik képviselőjének, Angelike Beer 1990. szeptember 10-i írásos kérdésére ki is fejtette. Deutscher Bundestag, Drucksache 11/7880, Bonn, 1990. szeptember 14. 30.

188 KAISER–BECHER 1992: 15. A találkozóan főképp Genscher vitte végig az akaratát, aki hajlandónak mutatkozott elmozdulni az alkotmánymódosítás irányába, de erre az öbölháborúban való német részvétel már nem vonatkozott. PHILIPPI 1997: 70.

189 Hans-Dietrich Genscher beszámolt erről a Bundestag 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17469 B.

190 Bonn sucht nach einer Einigung im Streit um Golfeinsatz. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. augusztus 18. 1990(191). 4.

191 SIEDSCHLAG 1995: 236.

192 TELTSCHIK, Horst (2015): 329 *sorsfordító nap. A német újraegyesülés – belülről* (Csősz Róbert ford.). Antall József Tudásközpont, Budapest. 307.

193 Erről a külügyminiszter kifejtette a véleményét a Bundestag 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17469 C.

194 Hans-Jürgen Wischnewski szociáldemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17471 D.

törvények szigorítását kérte.¹⁹⁵ „Örültség lenne a német katonákat annak a veszélynek kitenni, hogy az NSZK-ban gyártott fegyverek sebesítsék vagy öljék meg őket.”¹⁹⁶ Az Iraknak nyújtott nyugatnémet fegyverkezési támogatásra a 3.2. *alfejezetben* bővebben kitérünk.

És ha már a jövőbeli bevetéseket illetően elkezdődtek a tárgyalások, természetesen a pártokon belül is akadtak eltérő vélemények. A CDU/CSU frakció politikusainak többsége egyelőre csak az ENSZ békefenntartó, tehát kéksisakos akcióiban való részvételét támogatta. Ehhez azonban nem mindenki érezte egy alkotmánymódosítás szükségességét, többek közt a keresztényszociális Günther Müller sem, aki azt állította, hogy az NSZK gyáva külpolitikát folytat, és hogy kijelentésének megfelelő drámaiságot adjon, a német történelem egyik legérzékenyebb pontját idézte fel: „Képzeljék csak el: a zsidó nép egy második holokausztjára kerülne sor, eközben a német nép vagy a német kormány csak a fejét vakargatva nézné ezt végig, az alkotmányra utalva, tétlenül.”¹⁹⁷ Az F.D.P. számára az ENSZ BT által elrendelt, valamint egy kollektív európai biztonsági rendszer keretein belüli akció volt a felső határ.¹⁹⁸ Genscher külügyminiszter kijelentette, hogy „további törekvéseknek nincs alapjuk. És ez így is marad”.¹⁹⁹ A Zöldek pedig az NSZK „teljes katonai önmegtartóztatását” követelték, valamint a német fegyverexport leállítását,²⁰⁰ akárcsak az újraegyesítés után a PDS (a posztkommunista *Partei des Demokratischen Sozialismus*).²⁰¹ A legkomolyabb viták és a legellentetesebb álláspontok az SPD-n belül figyelhetők meg, de ennek felszínre törése bő fél évvel később, 1991 januárjától vált igazán láthatóvá.²⁰²

195 Ezt például az SPD kancellárjelöltje, Oskar Lafontaine is több alkalommal kifejtette. SÜSKIND, Martin E. (1990): Lafontaine: Forderungen der USA überzogen. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. szeptember 8./9. 1990(207). 2. (A továbbiakban: LAFONTAINE: Forderungen der USA überzogen)

196 Hans-Jürgen Wischnewski szociáldemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17471 D.

197 Günther Müller keresztényszociális képviselő beszéde a Bundestag 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17478 D.

198 Olaf Feldmann szabaddemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17478 A.

199 KIESSLER, Richard – FUNK, Werner – KOCH, Dirk: Geheimnis des Genscherismus. SPIEGEL-Gespräch mit Außenminister Hans-Dietrich Genscher über Deutschlands neue Rolle in Europa und der Welt. *Der Spiegel*, 1990. október 1. 1990(40). 21.

200 Angelika Beer zöldpárti képviselő beszéde a Bundestag 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17477 A.

201 Sylvia-Yvonne Kaufmann, a PDS képviselőjének beszéde a Bundestag 1990. november 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/236, Bonn, 1990. november 22. 18883 D.

202 A vita ezen szakaszában a kéksisakos missziókban való német részvétel támogatójának számított például Norbert Gansel vagy Karsten D. Voigt, markáns ellenzőjének pedig Alwin Brück. A már a választási kampányra készülő Oskar Lafontaine véleménye leginkább Genscher külügyminiszterére hasonlított: szerinte nem volt kérdés, hogy „a jövőben kéksisakos akciókban, békeakciókban részt veszünk majd. [...] De ha az ENSZ katonai bevetéseiben való német részvételtől van szó, visszafogottságot és megfontoltságot tanácsolok”. Oskar Lafontaine beszéde az SPD berlini pártnapján 1990. szeptember 28-án. *SPD Pressemitteilung*, 1990(417). 1990. október 1. 5.

A Perzsa-öbölben tehát a Bundeswehr egyelőre nem jelenhetett meg, ugyanakkor a bonni kormány – az amerikaiak felé tett gesztusként – 1990. augusztus 16-án elrendelte az egyik aknaelhárító egységének (*Minenabwehrverband Südflanke*) a Földközi-tengerre való vezénylését, mely összesen öt aknakereső- és két ellátóhajóból állt.²⁰³ A szeptember 3-ától egy krétai támaszponton lévő egység a kereskedelmi hajózás biztonságának felügyeletéért volt felelős. A kormány azzal indokolta a lépést, hogy az irakiak megpróbálhatják repülőgépek segítségével elaknásítani a Földközi-tenger keleti felét.²⁰⁴ Természetesen az ellenzék ebben is talált kivetnivalót. Széles körben elterjedt azon nézet, hogy Németország így válik a „világcsendőr” USA intervenciós politikájának egyik „segédseriffjévé”.²⁰⁵ Néhányan már augusztusban azt találgatták, hogy vajon ez lesz-e a Közel-Keletre irányuló német tengeri hadműveletek főpróbája,²⁰⁶ de az aknakereső hajók végül csak a második öbölháború után, 1991 márciusában kerültek a Perzsa-öbölbe, ahol egy nemzetközi együttműködés keretein belül az elaknásított területek hajózhatóvá tételében vettek részt.²⁰⁷

Míndeközben az amerikai kormány 1990. augusztus 30-án felhívást intézett a szövetségi irányába, amelyben a gazdasági szankciók által leginkább sújtott országok gazdaságainak talpra állításához, valamint a Szaúd-Arábiában állomásozó amerikai csapatok költségeihez való pénzügyi támogatásukat kérte.²⁰⁸ Emellett Bush elnök még aznap felhívta Kohlt, és konkrét követeléseket nem említve, a német hozzájárulás lehetőségeiről érdeklődött.²⁰⁹ A következő két hét során azonban – annak ellenére, hogy a kormánynak egy miniszterekből álló munkacsoportja kidolgozott egy segítségnyújtási csomagot az Irak elleni alakuló koalíció számára²¹⁰ – a Külügyi Hivatal hallgatásba burkolózott. Emögött a kancellár egy politikai manővere állt, ugyanis az amerikai külügyminiszter, James Baker szeptember 15-i németországi látogatásán személyesen kívánta felajánlani

203 KAISER-BECKER 1992: 41.

204 Bonn schickt Minenräumer. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. augusztus 11. 1990(185). 2.

205 Lásd például Karsten D. Voigt SPD-képviselő kijelentéseit egy 1990. augusztus 9-i rádiós interjúban, idézi: *Süddeutsche Zeitung*, 1990. augusztus 10. 1990(183). 2.

206 Ezen sejtésüket főleg a kormányzóvivő, Hans Klein egy augusztus 9-i kijelentésére alapozták, aki eljárt annak gondolatával, hogy az aknakeresők később a Perzsa-öbölben jelenjenek meg. Bonn schickt Marine ins Mittelmeer. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. augusztus 11/12. 1990(184). 1.

207 A *Werra* tenderen, a *Westerwald* ellátóhajón, a *Koblenz*, *Wetzlar* és *Marburg* aknavadász-hajókon, valamint a *Laboe* és *Überherrn* gyors aknakereső hajókon szolgálatot teljesítő 385 fős legénység eleinte lelkesen, majd egyre fásultabban várt a rengeteg gyakorlat közt egy-egy valódi bevetésre. 1990 őszén a krétai Maleme város katonai temetőjét is meglátogatták, ahol a Wehrmacht 1941-ben komoly veszteségeket szenvedett. A második világháborús sérelmek ellenére a görögök a beszámolók szerint szívesen fogadták őket. WERMELSKIRCHEN, Axel (1990): Die Soldaten sind besser motiviert als sonst. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. szeptember 5. 1990(206). 8; KOHLER, Berthold (1990): Fliegerangriff mit chemischen Waffen, Wassereinbruch, Feuer im Vorderschiff. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. szeptember 25. 1990(223). 3.

208 U. S. Asking Allies to Share the Costs. *Washington Post*, 1990. augusztus 29. 1.

209 Bonn bestätigt Bushs Bitte um Finanzhilfe. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. szeptember 1. 1990(203). 4.

210 Bonn liefert Riad 500 000 Gasmasken. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. szeptember 27. 1990(223). 2.

a csomagot. A taktika célja valószínűleg az volt, hogy a partneri viszonyon belül jobb pozícióban találja magát, ez azonban – mint kiderült – elhibázott döntés volt.

Kohl azzal nem számolt, hogy néhány nap alatt jelentős mértékben megváltozhat az Irak elleni fellépés mértéke. Szeptember 7-én az Európai Közösség Minisztertanácsa az Európai Politikai Együttműködés keretében elfogadott egy kommunikét, amelyben bejelentette, hogy részt vesz az embargó sújtotta országok gazdasági támogatásában.²¹¹ Ezzel szemben az EK-elnökség képviselője, Gianni de Michelis olasz külügyminiszter kijelentette, hogy az amerikai csapatok állomásoztatásának költségeihez közvetlenül nem járulnak hozzá, mivel a csapatok kiküldéséről szóló döntéshozatalba sem volt beleszólásuk.²¹² Az európai egység ilyesfajta demonstrálása ellenére néhány nappal később Németország mégis magára maradt az USA európai szövetségesei között. Az Észak-atlanti Tanács szeptember 10-i ülésén James Baker kijelentette, hogy a korábban kért pénzügyi hozzájárulások mellett európai fegyveres erőket is szívesen látna Szaúd-Arábiában. Nagy-Britannia erre szeptember 14-én a hétezer katonából és több mint száz páncélosból álló Rajna-hadsereg 7. páncélos dandárját az Arab-félszigetre küldte. Ugyanaznap, amikor az iraki hatóságok behatoltak a kuvaiti francia követség területére, Franciaország bejelentette a *Daguet* hadműveletet Michel Roquieffre ezredes irányítása alatt.²¹³

Ilyen körülmények között tehát az ezekben a sorsdöntő napokban képviselt német visszafogottság igencsak szerencsétlenül hatott. Ráadásul kormánypárti és ellenzéki politikusok egyaránt az amerikai katonai költségekhez való hozzájárulás ellen szólaltak fel. Úgy gondolták, hogy az amerikai csapatok kiküldése nem európai, hanem szigorúan egy, az USA és Szaúd-Arábia közti bilaterális ügy. Volker Rühe, a CDU főtitkára csak az embargó által leginkább sújtott államok gazdasági talpra állítását támogatta: „Az ilyesfajta segítség megfelel a világpolitikában játszott szerepünknek, és ezt az amerikaiak is biztosan elismerik a szolidaritásunk kifejeződésé-ként.”²¹⁴ A CDU/CSU-frakció elnökhelyettese, Karl-Heinz Hornhues arra utalt, hogy az arab olajállamok „nyugodtan kifizethetnék maguk az állomásozás költségeit”.²¹⁵ Az SPD kancellárjelöltje, Oskar Lafontaine egy kétnapos amerikai útján azzal utasította el a kéréseket, hogy a szovjet csapatok kivonulásának tetemes költségeit is a németeknek kell állniuk.²¹⁶ A Zöldek képviselője, Angelika Beer szintén tiltakozott egy katonai

211 *Bulletin der Europäischen Gemeinschaften* 1990(9). 73.

212 RIDING, Alan (1990): EC Backs Emergency Aid, but Not for U. S. Forces. *International Herald Tribune*, 1990. szeptember 8./9. 1.

213 KAISER-BECHER 1992: 18.

214 Rühe: Kein Geld für UN-Einsatz am Golf. SZ-Gespräch mit dem CDU-Generalsekretär. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. szeptember 7. 1990(206). 2.

215 *General-Anzeiger* (Bonn), 1990. szeptember 11. 3.

216 Lafontaine: Forderungen der USA überzogen 2.

megoldásra szánt milliós összegű támogatás ellen, mert szerinte ez csak a washingtoni „nagyhatalmi politika” finanszírozását jelentené. Ehelyett egy, az ENSZ irányítása alatt álló segélyalap felállítását követelte, amely főként a krízis alatt szenvedő „állam nélküliek”, a palesztinok és kurdok javát szolgálta volna.²¹⁷

Szeptember 15-én a két tűz között őrlődő Kohl végül egy 3,3 milliárd márka értékű csomaggal várta a Németországba látogató Bakert, amely hatvan Fuchs típusú vegyifelderítő páncélosból és egyéb hadi eszközökből,²¹⁸ az iraki krízisben közvetlenül érintett államok – főleg Törökország, Jordánia és Egyiptom – pénzügyi támogatásából, valamint a németországi légi támaszpontok rendelkezésre bocsátásából állt.²¹⁹ A Bundesmarine földközi-tengeri szolgálatával együtt a bonni kormány szemében ez a szövetségesi kötelezettségeknek már megfelelt az elégséges mértékben.

Csakhogy azon néhány hét alatt, amikor a Külügyi Hivatal nem jelezte egyértelműen az amerikai eljárás helyességét, az újraegyesülés folyamatában lévő Németország már megszületésekor bűnbakká vált némely nyugati politikus és publicista szemében. Sokan a korábbi figyelmeztetéseknek adtak igazat, amelyek szerint az új, szuverén Németország a szövetségeseit figyelembe se véve ismét a saját játékszabályai szerint játszik, ezért is igyekszik az USA lépéseitől elhatárolódni.²²⁰ A Nyugat-európai Unió kül- és védelmi miniszterekből álló augusztus 21-i tanácsa után az egyik résztvevő állítólag azt mondta: „A legnagyobb csalódást a németek okozták. Pozitív színben akarnak feltűnni, de egyébként semmit sem csinálnak.”²²¹

A németek elleni, 1990 késő nyarán-őszén intézett verbális támadások élén kétségtelenül az amerikai sajtó és politikusok álltak. „Hol [...] vannak a szövetségeseik”, amikor a terheken kell osztozni? – kérdezte többek között az NSZK-ról a *New York Times*.²²² „Úgy tűnik, Németország az asztal alatt bujkál” – írták az augusztusban el-tűnt németekről egy másik cikkben.²²³ És bár Kuvait anektálása után Bush elnök még

217 Bonn zu weiterer Golf-Hilfe bereit. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. szeptember 1./2. 1990(201). 1; Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/231, Bonn, 1990. október 25. 18318 A–B.

218 Az 1,265 milliárd márka értékű fegyverek majdnem felét – főleg szállító járműveket – a keletnémet haderő, a Nemzeti Néphadsereg készleteiből szolgáltatták. KAISER–BECHER 1992: 19.

219 Bonn verspricht Soforthilfe in Höhe von 3,3 Milliarden Mark. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. szeptember 17. 1990(216). 1–2; INACKER, Michael J. (1991): Der deutsche Golfkrieg. *Rheinischer Merkur*, 1991. szeptember 20. 1991(38). 4.

220 DROZDIK, William (1990): Bonn Rejects to Aid U.S. Forces in the Gulf. *International Herald Tribune*, 1990. szeptember 6. 2; AEPPEL, Timothy (1990): Bonn is Unlikely to Bankroll U. S. Military Moves in Gulf. *Wall Street Journal (Brussels)*, 1990. szeptember 10. 2.

221 A kijelentést Günther Müller Bundestag-képviselő idézte a parlament 1990. augusztus 23-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23. 17478 D. A mondat ugyancsak megjelent a *Süddeutsche Zeitung* egy cikkében. Drückebergerei und Staatsräson. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. augusztus 23. 1990(193). 4.

222 Share More Than the Gulf Burden. *New York Times*, 1990. december 11. A26.

223 SAFIRE, William (1990): Trial By Crucible. *New York Times*, 1990. augusztus 17. A29.

dicsérte Bonn gyors reagálását, a hónap végén már más szellemben nyilatkozott.²²⁴ Az amerikaiak a szavak helyett tetteket akartak látni, és a németek támogatását evidensnek tekintették, hiszen negyvenöt éven át ők biztosították az NSZK védelmét, ráadásul az újraegyesítésben is kulcsszerepet játszottak.²²⁵

A kongresszusban is elég gyakran szerepelt napirendi pontként a vonakodó szövetséges.²²⁶ Az 1990. szeptember 12-i ülésen Bonn és Tokió kerültek célkeresztbe: a németek és a japánok alacsony hozzájárulása a költségekhez „szinte sértő” – mondta a demokrata szenátor, John Kerry.²²⁷ Republikánus kollégája, William Cohen szerint az eddigi finansziális segítség „zsebpénz”-nek tekinthető. A legolvasottabb sajtótermékek egyetértettek velük,²²⁸ az egyik cikk pedig Kohl kancellárnak a következőt üzenté: „A fukarsága rossz hírnevet ad az újraegyesített Németországnak”.²²⁹ A szokatlanul éles kritikának valószínűleg belpolitikai okai voltak: a költségvetési problémák miatt a választók részéről elégedetlenséget szült egy lehetséges háború pénzügyi vetülete. Ezen pedig természetesen a jólét két másik szimbólumának, Németországnak és Japánnak kellett enyhítenie. Az amerikaiak haragja főként az előbbire zúdult, ugyanis az amerikai közvéleményben elterjedt az az egyébként téves nézet, miszerint az NSZK több kőolajat importál a Perzsa-öbölből, mint az USA, tehát az érdekei azt diktálnák, hogy a nyersanyaghoz való hozzáférést védje is meg.²³⁰ A Johns Hopkins Egyetemnek az előbb említett két ország kapcsolataira specializálódó kutatója, Stephen Szabó szerint ehhez még hozzájárult azon hidegháborús gondolkodás, amely szerint Amerika kiadja az irányelveket, a szövetségesei pedig követik azokat. Helmut Kohl végül túl

224 George H. W. Bush 1990. augusztus 30-i sajtókonferenciáját lásd: *WCPD*, 26(35). 1308.

225 Erről egy cikkben így írtak: „A németek, sok más nemzet segítségével elnyerték az újraegyesítés nagydíját, most pedig elfordulnak a más nemzetek iránti felelősségük elől.” A German Response. *Washington Post*, 1991. január 25. A22. Hasonló szellemiségű írások: WICKER, Tom (1990): Fair-Weather Allies. *New York Times*, 1990. szeptember 7. A27; BAKER, James (1995): *The Politics of Diplomacy*. Putnam's and Sons, New York. 299.

226 US-Kongressz fordert höherem Beitrag von Deutschland und Japan. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. szeptember 12. 1990(210). 1.

227 SCHILLER, Ulrich (1990): Schelte für die Freunde. *Die Zeit*, 1990. szeptember 21. 1990(39). 1. <http://www.zeit.de/1990/39/schelte-fuer-die-freunde> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

228 A teljesség igénye nélkül lásd: NELLAN, Bruce W. (1990): Call the Arms. *Time*, 1990. szeptember 24. 32; Is the Peace Dividend Being Engulfed? *New York Times*, 1990. szeptember 19. A28; Why Scapegoat Germany, Japan? *Los Angeles Times*, 1990. szeptember 13. B6. A *Time*-ban pedig azt írták, a németek az amerikai politikuskokat átverik, mert „Uncle Samet palimadárnak veszik”, és még alapvető kötelezettségeiket sem teljesítik. CHURCH, George J. (1990): Is Uncle Sam Being Suckered? *Time*, 1990. december 24. 38.

229 HAMMER, Joshua (1990): Gulf Crisis Edition. *Newsweek*, 1990. szeptember 17. 6.

230 Jim Sasser demokrata szenátor, a szenátus költségvetési bizottságának elnöke a *New York Times* című lapban ilyen szellemben teszi fel költői kérdését: „Hol vannak a pénzügyi hozzájárulások kulcsszövetségeinktől, főleg azoktól, akiknek több veszítenivalójuk van a Perzsa-öböl olajától való elzárásnak, mint nekünk?”. A kérdés elsősorban Németországnak szólt, amely szerinte a legtöbbet nyerne a stabil olajárak és a megbízható új világrend miatt. Ezen gondolat egyébként olykor még német politikuskok szájából is elhangzott, amikor újabb érveket sorakoztattak fel a Bundeswehr „out-of-area”-bevetése mellett. SASSER, Jim (1990): Is Uncle Sam Getting Stuffed? *New York Times*, 1990. december 19. A25.

sokáig húzta a hozzájárulások bejelentését, emiatt a közfelháborodás a Bakernek szeptember 15-én tett nagyvonalú ígéreték után sem enyhült. A 3,3 milliárd márka értékű csomag hiába jelentette az Irak elleni koalíciónak ekkor nyújtott támogatás 10%-át,²³¹ az ajándéknak keserű mellékíze volt. Úgy tűnt, mintha a németek megijedtek volna a kongresszus reakcióitól, és csak az újraegyesítés egyezményeinek amerikai ratifikációját vásárolták volna meg sebtében.²³²

A németek iránti türelmetlenség látszott egy John McCain arizonai szenátorral készített interjúban is, amelyben a republikánus politikus élesen támadta a bonni kormány magatartását. A szenátus fegyveres erő bizottságának tagja kijelentette, hogy az ő katonáik, „nem pedig a németek azok, akik az életüket kockáztatják, hogy elejét vegyék egy agresszióknak, amelynek hatásai a németeket is érintenék”.²³³ Szimbolikus jelentőségűnek tartotta volna, ha a németek a pénzügyi támogatás mellett legalább egy kisszámú légi és szárazföldi kontingenst a régióba küldtek volna, miközben nyíltan a világ tudtára adják, hogy teljes mellszélességgel – függetlenül az eljárás hosszától és költségeitől – az amerikaiak mögé állnak. A szenátor nevetségesnek minősítette, hogy a Földközi-tenger keleti felére küldték a német aknakereső hajókat, ahol aknák egyáltalán nem is voltak. Szerinte a japánokéhoz hasonlóan nagyon rugalmas a német alaptörvény, és ha ezt a továbbiakban nem használják ki, komoly károk keletkezhetnek a két ország kapcsolatában. McCain ugyanakkor nem támogatta John Dingell képviselő ötletét, aki a képviselőházban olyan törvénytervezetet nyújtott be, amely szerint 20%-os büntetvámot szabnának ki az azon országokból származó cikkekre, amelyek nem veszik ki kellőképpen a részüket az Irak elleni expedícióban.²³⁴

Voltak tehát, akik a pénzügyi segítségen túl minimális számú nyugatnémet katonát is az Öbölbe küldtek volna, és úgy gondolták, az NSZK a nemzetközi felelősségvállalás alóli kibújárásra használja a mondvacsinált alkotmányos akadályait. „Németország [...] a második világháborús vereségből fennmaradt legalizmus hálója mögé rejtőzködik”, írták az egyik cikkben.²³⁵ A német alkotmányjogi háttérrel egyedül a *Washington Post*-ban elemezte komolyabban James Wilson politológus, aki szerint Németország és Japán azért álltak félre, mert „erőteljes politikai és alkotmányos korlátozásokkal kell szembenéznük, ami a katonai erőknél a határaikon kívülre való kiküldését illeti. Bizonyára emlékeznek rá, a második világháborúban azért harcoltunk, hogy meggyőzzük őket, hogy effajta korlátokat fogadjanak el. Hát elfogadták”.²³⁶ Voltak, akik a visszafogottságot

231 BAKER, James (1990): Diplomatic Efforts to Establish International Solidarity. *American Foreign Policy 1990*, Dokument 324. 1990. szeptember 15. 508.

232 US Lawmakers Deride Bonn and Tokyo Aid Level. *International Herald Tribune*, 1990. szeptember 13. 1.

233 Bonn soll seinen Beitrag leisten. *Der Spiegel*, 1990. szeptember 17. 1990(38). 21.

234 Uo. 22.

235 SAFIRE, William (1990): Pacifism in the Pacific. *New York Times*, 1990. szeptember 27. A23.

236 WILSON, James Q. (1991): Why We Are Fighting... *Washington Post*, 1991. január 17. A21.

Helmut Kohl számlájára írták, akit középszerűnek, kevés vízióval megáldott provinciális politikusnak tartottak: „A minimális érdeklődése minden iránt, ami a saját határain túl van, a biztosíték arra, hogy Németország az új erejét nem fogja geopolitikai kalandokra használni. A német választók ezért bíznak meg Mr. Kohlban.”²³⁷

A francia sajtóban hasonlóan vélekedtek. A párizsi *Figaro* című lap például augusztus végén ezt írta:

A legmagasabb fokú nemzetközi kríziseknek legalább egy előnyük van: megmutatják a nemzetek valódi hierarchiáját... Nézzük meg például Japánt és Németországot. Sokszor mondták, hogy a második világháború két vesztese az évszázad utolsó évtizedének domináns hatalmává válik. De azt közben elfelejtették, hogy olyan nemzetekről van szó, amelyeknek nincs fegyverük, és amelyek még félnek attól, hogy veszélyes zónákba hatoljanak be. Ennek tudható be nagy hallgatagságuk. [...] Németországnak megfelel, hogy a nagyhatalmakat kövesse – és ezt lenyűgöző diszkrécióval teszi. Németország – Irak nagy beruházója – csaknem elfeledetté akarja magát tenni?²³⁸

Egy másik lap, a *Le Parisien* nem tartotta a németeket ilyen félszegnek, inkább arról lehetett szó, hogy míg a világ a Perzsa-öböllel foglalkozott, az NSZK csendben, a saját feltételei szerint alakította az újraegyesülést: „Németország eldöntötte, hogy a saját útját járja. [...] Az európai egység és a német egység között Németország nyilvánvalóan döntött.”²³⁹

Szaúd-Arábiában szintén csalódtak a bonni magatartásban, és a szaúdiak utaltak arra, hogy amennyiben a Bundeswehr nem vesz részt a multinacionális bevetésen, meggondolandó, hogy az NSZK továbbra is a harmadik legnagyobb importőrük maradjon-e.²⁴⁰

Ezen időszak lefektette annak a – német külpolitika ellen irányuló – sajtóhadjáratnak az alapját, amelyet 1991 januárjától láthattunk, és amelynek hatására a külföldi bevetéseket korábban elutasító bonni politikusok is átgondolták az álláspontjukat.²⁴¹

Mindeközben a német belpolitikát főleg az újraegyesítési folyamat, majd az 1990. októberi tartományi és a decemberi parlamenti választások határozták meg,²⁴² így az „out-of-area” kérdése ideiglenesen háttérbe szorult. Hosszas viták és tárgyalások után a nyugatnémet

237 Mr. Kohl's Steamroller. *Washington Post*, 1990. december 4., A16.

238 Idézi: Diskretes Deutschland. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. augusztus 27. 1990 (198). 2.

239 Idézi: Deutsche Prioritäten. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. szeptember 13. 1990(213). 2.

240 Standpauke aus Riad. *Der Spiegel*, 1990. augusztus 17. 1990(38). 16.

241 HEVŐ Péter (2017): Az NSZK külpolitikája a kuvaiti krízis első felében. In: NOVÁK Anikó (szerk.): *Kölcsönös átszövődések*. Külgazdasági és Külügyminisztérium, Budapest. 357.

242 WINKLER 2005: 531–546.

kormány augusztus 9-én meghatározta az első össznémet Bundestag-választások napját, december 2-t. Innentől kezdve gyakorlatilag az egész ügy a választási kampány részévé vált, hiszen a kormánypártok az újraegyesítés iránti hálával, az ellenzékiek pedig az azzal járó hibák és problémák világgá kürtölésével akarták megnyerni a választásokat. Augusztus 23-án a keletnémet Népi Kamara elfogadta az NDK-nak az NSZK-hoz való csatlakozását, és azt, hogy erre október 3-án kerüljön sor. Augusztus 31-én a bonni kormány és a kelet-berlini minisztertanács aláírták a Németország egyesítéséről szóló szerződést, amely szerint az öt új tartomány, Brandenburg, Mecklenburg–Elő-Pomeránia, Szászország, Szászország–Anhalt és Thüringia az NSZK tartományaivá válnak.

Szükség volt azonban még a nagyhatalmak hozzájárulására. Kohl és Gorbacsov szeptember 10-én megegyeztek a Szovjetuniónak ítélt nyugatnémet pénzügyi támogatás mértékéről, amelyet 12 milliárd márkában, valamint 3 milliárd márkás kamatmentes hitelben határoztak meg. Két nappal később Moszkvában került sor az utolsó kettő plusz négyes külügyminiszteri találkozóra, ahol aláírták a *Németországot illető végső rendezésről szóló szerződést*.²⁴³ Ezzel megszűntek az egykori győztes hatalmak Berlinre és az ország egészére vonatkozó jogai, a Németországi Szövetségi Köztársaság pedig elnyerte szuverenitását bel- és külügyi fölött. Két héttel később, szeptember 24-én az NDK kilépett a Varsói Szerződésből, a Népi Kamara pedig október 2-án a Schauspielhausban rendezett ünnepség keretében befejezte működését.

Az október 2-áról 3-ára virradó éjszakán Németország-szerinte méltóságteljes, ám nagyon visszafogott ünneplésre került sor. A németek ugyanis ezzel akartak üzeni: itt nem egy európai hegemoniára törekvő új birodalom megszületéséről, a negyven éven át fojtogató láncok levetéséről van szó, hanem egy szétszakított, békés nép állampolgárainak egymásra találásáról. Richard von Weizsäcker szövetségi elnök a Berlini Filharmónia épületében tartott állami ünnepségen is erről beszélt:

A németek most először nem jelentenek vitás pontot Európa napirendjén. Egységünket senkire sem kényszerítettük rá, az békés megállapodás eredménye. Annak az összeurópai történelmi folyamatnak a része, amely a népek szabadságára és kontinensünk új békerendjére irányul. [...] Most olyan államunk van, amelyet nem kell átmenetinek tekintenünk, és amelynek identitását és integritását szomszédaink nem vitatják már. A mai napon a német nemzet elfoglalja megbecsült helyét Európában. [...] Németország újraegyesítése más, mint az NSZK pusztá kibővítése. Elérkezett a nap, amelyen a történelemben először egész Németország megtalálja tartós helyét a nyugati demokráciák körében.²⁴⁴

243 *Europa-Archiv*, Folge 19/1990. D 509–512. Magyar nyelven közli: NÉMETH István (válogatta) (1993): *A német kérdés 1945–1990*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 244–249.)

244 Weizsäcker szövetségi elnök beszéde: http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Richard-von-Weizsaecker/Reden/1990/10/19901003_Rede.html (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*) A beszédet magyar nyelven idézi: WINKLER 2005: 542.

3.2. Felfedik a fegyverkereskedelmi szálakat

1990 őszén a német sajtó főleg az újraegyesítés lefolyásával, körülményeivel, rövid és hosszabb távú hatásaival foglalkozott, emellett viszont egy kifejezetten kényes ügy is borzolta a kedélyeket: az Irakkal folytatott fegyverkereskedelem botránya. A Szövetségi Kormányra kifejtett bel- és külpolitikai nyomás érezhető mértékben nőtt, amikor olyan hírek kerültek napvilágra, amelyek szerint Irak felfegyverzésében nyugatnémet cégek is komoly szerepet játszottak. A *Der Spiegel* már az 1990. augusztus 20-i számában beszámolt arról, hogy az 1980-as évek elejéig a Nemzeti Néphadsereg tisztjei irányították egy Bagdad melletti sivatagos területen egy atom-, vegyi- és biológiai fegyverek tesztelésére alkalmas hadgyakorlótér kiépítését.²⁴⁵ A projekt egykori vezetője, Rolf Büttner ezredes a cikkben megerősítette, hogy iraki kollégáiknak tanácsokat adtak a vegyi hadviselés szabályairól; az építkezések a keletnémet „példakép”, a brandenburgi Storkow gyakorlótér mintájára zajlottak, ugyanakkor harci gázok átadására nem került sor.

A nyugatnémet közvéleményt ez különösebben nem lepte meg, és nem is reagált érzékenyen, hiszen úgy tűnt, az NSZK ebben közvetlenül nem érintett. Hamarosan azonban kitudódott, hogy már 1990 augusztusáig körülbelül hatvan nyugatnémet vállalat ellen indítottak eljárást, amiért azok enyhébb vagy súlyosabb mértékben megsértették az Irakkal folytatott kereskedelemre vonatkozó szabályozásokat.²⁴⁶ Az idő előrehaladtával kiderült, hogy ezek a cégek tevékenyen részt vettek az iraki vegyi fegyverek kifejlesztésében, akárcsak a szovjetek gyártotta Scud rakéták hatótávolságának növelésében is.²⁴⁷ Utóbbira Bagdadnak azért volt szüksége, mivel a Szovjetuniótól és Észak-Koreától vásárolt rakéták hatótávolsága csupán 300 kilométeres volt, és annak érdekében, hogy Izrael is fenyegethesse, ezt meg kellett duplázni, sőt háromszorozni. Az „Al-Huszein”-re keresztelt változathoz 1988 óta összesen 189 darabot lőttek ki Iránra. A rakéta-program vezetője az az Amer el-Szaadi altábornagy volt, aki az 1960-as években az NSZK-ban tanult, folyékonyan beszélt németül, és németországi, valamint londoni tanulmányai befejeztével egy német feleséggel tért haza.²⁴⁸

245 Irak: NVA übte Gaskrieg. *Der Spiegel*, 1990. augusztus 20. 1990(34). 14–15.

246 Az egyik első, erről szóló, de még csak felszínes információkkal szolgáló újságcikk az FAZ-ban jelent meg: Sieben Festnahmen wegen Verdachts auf Lieferung einer Giftgasanlage in den Irak. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1990. augusztus 18. 1990(191). 4.

247 Iraq's Atom Equipment Came from Germans, Swiss, U. S. *Wall Street Journal (Brussels)*, 1991. december 12. 2; Iraks Atomwaffenprogramm weit fortgeschritten. *Neue Zürcher Zeitung*, 1992. január 16.; Iraq Had Full Atomic Bomb Program. *International Herald Tribune*, 1992. január 15. 1.; UNO-Untersuchungen belegen tiefe Verstrickung deutscher Firmen in die Aufrüstung des Irak. *Süddeutsche Zeitung*, 1992. január 18./19. 1990(16). 1; Mein Vetter in Bagdad. *Der Spiegel*, 1991. január 28. 1991(5). 25. (A továbbiakban: Mein Vetter in Bagdad)

248 Wir haben Kraft im Tank. *Der Spiegel*, 1991. február 25. 1991(9). 114.

A legtöbb vétséggel gyanúsított cégek a Karl Kolb GmbH, a Havert Consult Project Engineering, a Ferrostaal, a Pilot Plan GmbH, a Preussag és a W.E.T. GmbH voltak, de még olyan, széles körben ismert nagyvállalatok is gyanúba keveredtek, mint a Carl Zeiss, a Rheinmetall, a Strabag, a Thyssen Industrie AG vagy a Siemens.²⁴⁹ A vádak célkeresztjébe került cégek hamarosan megkapták a cseppet sem hízélgő „a halál exportőrei” bélyeget, mivel rakéták, helikopterek, biológiai és kémiai fegyverek előállításához szükséges alkatrészekkel, navigációs rendszerekkel látták el Irakot. Emellett például a Gildemeister leányvállalata, a Projecta GmbH Moszulban a Közel-Kelet legnagyobb, 1,6 milliárd márka értékű katonai kutatási központját állította fel.²⁵⁰ Ráadásul az efféle szállítások mellett 1990-ben több mint 150 olyan esetre derült fény, amikor német vállalatok megszegték az Irak ellen meghirdetett nemzetközi embargót.²⁵¹ Ezen kisebb és közepes nagyságú cégek kifejezetten az Irakkal folytatott kereskedelemről tudtak komolyabb profitot termelni, így a szállítások leállítás helyett egy harmadik – többnyire török, jordán, sőt iráni²⁵² – felet bevonva, már félig legálisan bonyolíthatták le üzleteiket.

A botrány természetesen rövid idő alatt politikai jelleget öltött, és több komoly kérdést is felvetett:

- Tudtak-e minderről a nyugatnémet politikai elit tagjai?
- Ha igen, miért nem tettek ellene semmit? Vajon az ő kezük is benne volt Irak felfegyverzésében?
- Ha nem tudtak róla, miként történhetett meg mindez a szigorú fegyverkereskedelmi törvényeiről ismert NSZK-ban?
- És természetesen a legtöbb állampolgárt foglalkoztató két kérdés:

Milyen büntetés lehet méltányos az olyanok számára, akik egy Izraelt is veszélyeztető, az egész közel-keleti régióban hegemoniára törekvő Szaddám Huszeint felfegyvereztek? Hogyan lehet megakadályozni a hasonló, és nem utolsósorban az ország számára is jelentős presztízsveszteséget eredményező botrányokat?

Hamarosan láthatóvá vált, hogy az 1980-as években a bonni kormányok a fegyverkereskedelemmel kapcsolatban túlságosan elnéző politikát folytattak, és a hatóságok vizsgálatai számtalan esetben csak felületesen bizonyultak. Amikor például

249 Lásd Willi Hoss, a zöldek képviselőjének beszédét a Bundestag 1990. november 15-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/235, Bonn, 1990. november 15. 18850 A.

250 Mein Vetter in Bagdad 26.

251 A Szövetségi Kormány jelentése az Irakkal folytatott legális és illegális fegyverkereskedelemlről, valamint a Németországi Szövetségi Köztársaság vállalatainak az Irak felfegyverzésében betöltött szerepéről, Deutscher Bundestag, Drucksache 12/487, 1990. augusztus 5.

252 Deutsche liefern weiter. *Der Spiegel*, 1990. december 24. 1990(52). 17.

1983–1984-ben a CIA figyelmeztette az NSZK-t a Karl Kolb GmbH iraki tevékenységéről, a cég a nyomozást évekig meg tudta azzal hosszabbítani, hogy váltig állította, csak növényvédőszer gyártásához alkalmas berendezéseket exportált, majd elzárja és osztrák közvetítőkön keresztül bonyolította le az üzletet.²⁵³ Problémát jelentett emellett annak a megállapítása, hogy mely termékek szerepeljenek a tiltott cikkek listáján, hiszen egy kis leleményességgel az egyébként békés célokra gyártott alkatrészeket is a háború szolgálatába lehetett állítani.

A nyugati titkosszolgálatok figyelmeztetései mellett az ellenzék már az 1980-as évek eleje óta felhívta a kormány figyelmét a törvények hiányosságaira. Annak elenére, hogy éppen Irakkal kapcsolatban a Külügyi Hivatal 1984-ben módosított²⁵⁴ a kiviteli listáján, volt még példa olyan cikkek legális úton való exportálására, amelyekből később fegyvereket gyártottak.²⁵⁵ 1983-tól ellenzéki képviselők folyamatosan nyújtottak be írásos és szóbeli kérdéseket az Irakkal folytatott fegyverkereskedelmi aggályait illetően. A kormánypártok reakciója többnyire a tagadásból, bagatelizálásból, a tiltólistára való hivatkozásból és a termékek eltérő definiálásából állt. Amikor aztán 1990-ben az ezzel foglalkozó államszervek hibái nyilvánvalóvá váltak, az egy évtizeddel korábban tett nyilatkozatokkal szöges ellentétben álló kijelentések is megfogalmazódtak.²⁵⁶

Az ellenzék természetesen igyekezett kihasználni az alkalmat arra, hogy a fegyverkereskedelmi törvénykezés szigorításának kérdésében nyomást gyakoroljon a kormányra. Ahogyan korábban már említettük, az SPD – többek közt – ezt szabta feltételül, amiért hajlandóságot mutatott közeledni a kormánypártok irányába a Bundeswehr kéksisakos missziókban való engedélyezésének ügyében.²⁵⁷ A Zöldek pedig egyik sokat hangoztatott témájukat, az iraki és törökországi kurd kisebbség

253 HOFFMANN, Wolfgang (1991): Die große Heuchelei. *Die Zeit*, 1991. január 25. 1991(5). 2. <http://www.zeit.de/1991/05/die-grosse-heuchelei> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

254 Helmut Schäfer államminiszter (F.D.P.) 1990. szeptember 10-i válasza Norbert Gansel (SPD) képviselő írásos kérdésére. Deutscher Bundestag, Drucksache 11/7880, Bonn, 1990. szeptember 14. 2.

255 Christa Vennegerts zöldpárti képviselő beszéde a Bundestag 1990. szeptember 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/224, Bonn, 1990. szeptember 13. 17676 D.

256 Jó példa erre Erich Riedl államtitkár és kollégája, Klaus Beckmann esete. Riedl ugyanis 1988 júniusában még kizártnak tartotta, hogy Irakba tiltott nyugatnémet termékek kerültek volna, és emiatt egy ilyen jellegű listát a nyilvánosságra kéne hoznia. (Erich Riedl, a Gazdasági Minisztérium parlamenti államtitkárának [CSU] 1988. június 6-i válasza Ellen Olms zöldpárti képviselő írásos kérdésére. Deutscher Bundestag, Drucksache 11/2468, Bonn, 1988. június 10. 17.) Beckmann két és fél évvel később, már a botrány közepette kénytelen-kelletlen kiadta az 1982 és 1989 közötti Iraknak szállított cikkek pontos leírását és összetételét. Ebből kiderült, hogy Riedl állítása nem volt helytálló, ugyanis az állam 1982 és 1984 között az ún. A-embargólistán szereplő áruk szállítására adott ki engedélyeket. A cikkek értéke 288 millió márka volt. (Klaus Beckmann, a Gazdasági Minisztérium parlamenti államtitkárának [F.D.P.] 1990. november 23-i válasza Christa Vennegerts és Angelika Beer írásos kérdéseire. Deutscher Bundestag, Drucksache 11/8482, Bonn, 1990. november 23. 1–4.)

257 Norbert Gansel szociáldemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1990. szeptember 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/224, Bonn, 1990. szeptember 13. 17684 A.

nyomorúságos helyzetének javítását is ehhez kapcsolták.²⁵⁸ A törvénymódosítás ideje azonban ekkor még nem jött el, ahhoz szükség volt arra, hogy a német külpolitika mozgásterre lehetőleg tovább szűküljön. Végtére is, kétségtelen, hogy a nyugatnémet cégek komoly segítséget nyújtottak az 1980-as években az Iránnal háborúban álló Iraknak, de a fegyverek 80%-a a Szovjetunióból, Kínából és Franciaországból származott, ráadásul ezen országok kormányainak engedélyével.²⁵⁹ A nyugati országok kritikája²⁶⁰ így tehát megalapozott volt, ugyanakkor Németországnak Szaddám Huszein ámokfutásában nem volt egyedülálló szerepe.

3.3. Német katonák az Öbölben? A török kérés és a kezdődő alkotmányjogi vita

Németország és talán a nyugati világ számára is történelmi pillanat volt az 1990-es év első adventi vasárnapja, december 2-a.²⁶¹ 1932 novembere óta, tehát majdnem hatvan évnyi „szünet” után ugyanis ez volt az első, az egész Németország területén tartott szabad parlamenti választás. Ahogyan Norbert Blüm kereszténydemokrata munkaügyi miniszter mondta: „Az 1990-es választási kampányt ne csak az 1949-essel hasonlítsuk össze. Hazánk történelmében egy új szakasz veszi ezzel kezdetét!”²⁶² Ennek megfelelően viszonylag magas volt az urnához járulók aránya: a választásra jogosultak 77,8%-a, tehát majdnem 47 millió polgár nyilvánította ki így a véleményét.

A szociáldemokraták támogatottsága az 1980-as években fokozatosan zuhant, és ez 1990-ben sem történt másként. Az újraegyesítési folyamat alatti passzivitás, valamint az új kancellárjelölt, Oskar Lafontaine kampányának eredményeképpen az SPD 1957 óta nem volt ilyen népszerűtlen. Míg ugyanis Kohl egy csodás, virágzó jövőt

258 A Zöldek frakciója már korábban, például 1989 őszén is kimondta az NSZK felelősségét az iraki kurdok vegyi fegyverekkel való üldöztetésében. Lásd például Angelika Beer képviselő 1989. június 22-i beszédét a Bundestagban. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/152, Bonn, 1989. június 22. 17470–17471. 1990. október 4-én pedig egy olyan állásfoglalásra irányuló indítványt fogalmaztak meg, amelyben követelték a Szövetségi Kormány bocsánatkérését az iraki és kurd néptől, amiért az felfegyverezte Szaddám Huszeint. Emellett szerintük az ötezer meggyilkolt iraki kurd hozzátartozóit kártérítés, a menekülttáborokban lévő kurdokat pedig németországi menedékjog illette volna meg. A Die Grünen/Bündnis 90 állásfoglalásra irányuló indítványa. Deutscher Bundestag, Drucksache 11/8040, Bonn, 1990. október 4. 1–4.

259 Willy Wimmer, a Védelmi Minisztérium parlamenti államtitkárának (CDU) 1991. február 11-i válasza Klaus Kirschner szociáldemokrata képviselő írásos kérdésére. Deutscher Bundestag, Drucksache 12/84, Bonn, 1991. február 15. 32.

260 Lásd például KEMPE, Frederick (1990): Germans Had Big Role in Helping Iraq Arm, International Report Shows. *Wall Street Journal (Brussels)*, 1990. október 5./6.; LEDEEN, Michael (1991): Iraq's German Connection. *Commentary*, 1991. április, 27–30.

261 KAASE, Max – GIBOWSKI, Wolfgang G. (1990): Deutschland im Übergang. Parteien und Wähler vor der Bundestagswahl 1990. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 1990(37–38). 14–26.

262 Lásd https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2010/32428961_kw48_gesamtdeutsche_wahl/203386 (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

festett a nyugat- és keletnémet polgárok elé, Saar-vidék miniszterelnöke csak „vért, veritéket, könnyeket” és rengeteg munkát ígért a zuhanó életszínvonallal küszködő volt NDK lakosai számára. Talán nem véletlen, hogy míg a régi tartományokban az SPD 35,7%-ot szerzett, addig az újakban mindössze 24,3%-ot. A választási eredmények végül nem jelentettek komolyabb meglepetést: a CDU/CSU a szavazatok 43,8%-át, az SPD a 33,5%-át, az F.D.P. a 11%-át zsebelte be, így az uniópártok és a szabaddemokraták közti koalícióalakítás folytatódhatott. A kelet- és nyugatnémet zöldek csak az egyesülésükkel kerültek be a parlamentbe, Bündnis 90/Die Grünen néven, az egykori keletnémet állampárt utódját, a PDS-t pedig az mentette meg, hogy a karlsruhei alkotmánybíróság az új tartományokban eltörölte az 5%-os bejutási küszöböt.

Mivel a kormánykoalíció 1990 őszén nem képviselt egységes álláspontot a Bundeswehr-bevetések alkotmányjogi legitimitását illetően, ezért a választásokat megelőzően az „out-of-area” a CDU/CSU és az F.D.P. számára nem vált kampánytémává.²⁶³ Bár a kormánypártok a régi álmot, a német újraegyesülés tető alá vitele miatt jó esélyekkel indultak a választásokon, a közvélemény-kutatásokból látható elutasító magatartás miatt a katonai bevetéseket egyelőre nem erőltették.²⁶⁴ Inkább vártak vele az egységes Németország első szabadon választott parlamenti üléséig, 1991. január 17-ig. Annak ellenére, hogy ezzel fennállt az ország nemzetközi elszigetelődésének veszélye, Kohl kancellár megkockáztatta a választási győzelem érdekében: „Folyamatosan követelték, hogy Németország katonák kiküldésével vegyen részt az öbölháborús koalícióban. Én ezt nem akartam, és sokat dolgoztam azon, hogy a szövetségeseink számára ezt tudatosítsam.”²⁶⁵

Miközben a német politikusok és a közvélemény jelentős hányada még bízott a konfliktus békés megoldásában, és a Bundeswehr jövőbeli bevetéseit elodáznivaló kívánta, egy külső tényező miatt a nyilvános vitát mégis kénytelen-kelletlen el kellett indítani. A török vezérkar ugyanis 1990. december 17-én a NATO segítségét kérte, hogy légierijének egy részét bevetve, biztosítsa a török–iraki határt.²⁶⁶ Noha az erőviszonyok az irakiaknak kedveztek, egy NATO-tagállam elleni szárazföldi offenzíva nagyon valószínűtlennek

263 SCHÖNEBERGER 2014: 119.

264 A ZDF *Politbarometer* által a manheimi *Forschungsgruppe Wahlen* szervezettől rendelt kutatás szerint például 1990 augusztusának végén a nyugatnémet lakosok 77%-a elutasította és csak 17%-a támogatta, hogy német csapatokat küldjenek az öbölbe. Angst vor einem Krieg am Golf. *Süddeutsche Zeitung*, 1990. augusztus 28. 1990(197). 1. (A továbbiakban: Angst vor einem Krieg am Golf). Az Allensbach Intézet is arra az eredményre jutott ebben a hónapban, hogy a lakosság többsége még ellenezte, hogy a Bundeswehrt a jövőben a NATO területén kívül is bevessék. A válaszadók fő érve az akkor még szükségesnek vélt alkotmánymódosítás volt, amelyet csak 32%-uk kívánt, 53% egyáltalán nem. Itt tehát jól látszik, hogy a nyugatnémet kormánypártok és a lakosság többségének akarata akkoriban még nem egyezett. NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1993: 1085.

265 KOHL, Helmut (2007): *Erinnerungen, 1990 bis 1994*. Droemer Knaur Verlag, München. 220.

266 LAUGEN 1999: 17.

túnt. Szaddám Huszein ugyanakkor légitámadásokkal fenyegetőzött, amennyiben az USA törökországi bázisokról bombázná az országot.

A török kéréshez egy nappal később csatlakozott a NATO európai főparancsnoka (*Supreme Allied Commander Europe* – SACEUR), John R. Galvin, annak érdekében, hogy az elrettentés céljából felállítsák az ehhez szükséges légi egységet. Ekkor derült ki, hogy a döntésmechanizmus relatíve hosszú időt vesz igénybe, ugyanis a törökök segítségkérelmétől a politikai döntés megszületéséig tizenhat nap telt el. 1991. január 2-án a Védelmi Tervezési Bizottság (*Defence Planning Committee*) teljesítette a kérést, és a tizennyolc belga Mirage VB, tizennyolc német Alpha Jet és hat olasz F-104-es gépközből álló egység Törökországba való küldéséről döntött.

A kelet-anatóliai Erhaçba küldött Szövetséges Európai Parancsnokság Mobil Kötelékének [*Allied Command Europe Mobile Force* – AMF (A)]²⁶⁷ áthelyezése január 4. és 9. között tervszerűen haladt. Németországból az oldenburgi 43. vadászpilóta ezred (JaboG 43) 2. százada csatlakozott hozzájuk, és a feladat különösebb komplikációkat nem okozott, köszönhetően a sokéves tapasztalatnak és a már korábban kidolgozott terveknek.²⁶⁸ Január 8-án az egységet a NATO európai főparancsnoka alá rendelték, ugyanakkor a teljes körű vezetés (*Full Command*) a védelmi miniszter kezében maradt.²⁶⁹

A német egység ekkor már három évtizede tartozott az AMF (A) kötelékébe, és nem először jelent meg a NATO területének déli végein.²⁷⁰ Hamarosan azonban kiderült, hogy még a harmincévnyi gyakorlás sem mérhető az első éles bevetéshez. Számptalan olyan probléma tört felszínre, amelyek korábban nem, vagy csupán kisebb súlyban jelentkeztek.²⁷¹ Például a gyakorlatok egyszer sem zajlottak télen, vagy hiányzott az esetleges biológiai és vegyi fegyverek elleni védőfelszerelés, a pilóták ezek ellen védtelenek voltak. A problémákat ugyanakkor gyorsan felismerték, és néhány kreatív ötlet segítségével többségüket orvosolták is: a pilóták és a kiszolgáló személyzet védőfelszerelését tesztprogramokból, a téli ruházat egy részét pedig az évtizedeken át felhalmozott óriási keletnémet raktárakból pótolták.

267 Az AMF egy 1960 és 2002 között fennálló, multinacionális légi és szárazföldi csapatokból álló mobil egység volt a Szövetséges Európai Parancsnokságon (ACE) belül. Célja az elrettentés volt, úgy alakították és képezték ki, hogy bármikor, rövid idő leforgása alatt meg tudjon jelenni akár az északi, norvégiai, akár a déli, törökországi végeken. Állandó főhadiszállása az NSZK-ban, Heidelbergben volt. <http://www.globalsecurity.org/military/ops/adventure-express-97.htm> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

268 *Allied Command Europe Force. Soldat und Technik*, 1991(3). 170.

269 Ludwig-Holger Pfahls, a Védelmi Minisztérium államtitkárának válasza Heidemarie Wiczorek-Zeul szociáldemokrata képviselő 1991. január 21-i írásos kérdésére. Deutscher Bundestag, Drucksache 12/43, Bonn, 1991. január 25. 19.

270 SCHUELER, Hans (1991): Kein Kampf um Kuwait. Aber der Beistand für die bedrohte Türkei gehört zu den Bündnispflichten. *Die Zeit*, 1991. január 11. 1991(3). 1. <http://www.zeit.de/1991/03/kein-kampf-um-kuwait> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

271 BEEGER – HUMM 1992: 315–316.

Az 1990. decemberi török kérést követően természetesen jelentős nézetkülönbségek alakultak ki a bonni pártok között. A Bundestag frakciói abban mind egyetértettek, hogy a Bundeswehr szárazföldi alakulatainak semmi keresnivalójuk nincs a NATO déli tagállamában. Az Alpha Jetek áthelyezéséről pedig alapvetően két lényeges körülmény értelmezésében nem volt egységes álláspont: kinek áll jogában kiküldeni ezeket a gépeket; illetve mit jelent a NATO *kollektív védelmének esete*, valamint a *védelmi helyzet*, és ezek milyen kötelezettségeket róhatnak Németországra?

Eközben az ENSZ BT 678. számú határozatában 1990. november 29-én ultimátumot intézett az iraki kormányhoz, követelve a 660. határozat 1991. január 15-ig történő végrehajtását, tehát a Kuvaitból való azonnali és feltétel nélküli kivonulást.²⁷² Ahogyan egyre közelgett a rettegett határidő, különböző amerikai, francia és szovjet megoldási javaslatok születtek. Gorbacsov például a saját, megrendült pozíciójának helyreállítása, valamint az amerikaiak közel-keleti befolyásának visszaszorítása érdekében az ENSZ égisze alatt képzelte el egyfajta regionális biztonsági övezet kialakítását, ezzel párhuzamosan Irán felé is közeledett.²⁷³ Az ENSZ főtitkára, Pérez de Cuéllar az amerikai elnök kérésére január 11-én Bagdadba utazott, de a látogatás rendkívül kényszeres sikerült. Miután Huszein két napon át váratta a neves vendéget, nem túl lelkesen fogadta Cuéllart, és tudatta vele, hogy Irak nem fog meghátrálni az amerikai fenyegetésektől.²⁷⁴ Miután az ultimátum lejárt, január 17-ének hajnalán az Irak ellen alakult koalíció, a *Sivatagi Vihar* nevű hadművelet keretében bombázni kezdte az országot. Ezzel kitört a szakirodalomban többnyire *második öbölháborúnak* nevezett konfliktus. Egy hónappal később, február 24-én pedig a szövetségesek összehangolt szárazföldi, légi és tengeri offenzívát indítottak Bagdad meghátrálása érdekében.

Az Irak elleni fegyveres erőszak alkalmazását az egyéni és kollektív önvédelemre való természetes jog (az Egyesült Nemzetek Alapokmányának VII. fejezetének 51. cikke alapján), valamint a katonai szankciók gyakorlása (Egyesült Nemzetek Alapokmánya VII. fejezet, 42. és 48. cikk) volt hivatott legitimálni. A jogi felhatalmazást az ENSZ BT 678. számú határozata adta, amely felhatalmazott minden tagállamot, hogy működjön együtt Kuvait kormányával a béke helyreállításának érdekében, ezzel biztosítva a kollektív jogos védelem lehetőségét.

A német kormány és az ellenzék is azt az álláspontot képviselte, hogy a Bundeswehr részvétele az ENSZ szankcióiban kizárt, mivel a külföldi bevetések csak azzal

272 678. számú határozat (1990), 1990. november 29. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/678> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

273 SCHMIDT-HÄUER, Christian (1991): Gewagtes Spiel. Nicht nur am Golf, sondern auch im Kreml steht die Entscheidungsschlacht bevor. *Die Zeit*, 1991. február 22. 1991(9). 1. <http://www.zeit.de/1991/09/gewagtes-spiel> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

274 KHADDURI-GHAREEB 1997: 157–158.

indokolhatók, ha azzal közvetve Németországot is védenék.²⁷⁵ A védelem fogalmának illetően magyarázatát a német alaptörvénynek a Szövetségi Köztársaság védelméről szóló 79. cikk (1) bekezdése, valamint a 87a. cikk (2) bekezdése szolgálta.²⁷⁶ Ezzel azonban főképp a nemzetközi jogra szakosodott jogászok vitatkoztak, akik szerint nem volt szabad figyelmen kívül hagyni az alaptörvény 25. cikkét, amely kimondja, hogy a nemzetközi jog közvetlen része az állam jogrendszerének, tehát a védelem fogalmát is elsősorban abban kell keresni.²⁷⁷ Németország tagja volt a NATO-nak, a NYEU-nak és az ENSZ-nek, és a nyugatnémetek a szervezetekbe való belépéskor semmiféle fenntartást nem jeleztek, így tehát ezen szövetségi rendszereken belül a kötelezettségeknek adott esetben a gygyveres erők operatív bevetésével is eleget kell tenniük.

Ha az 1991. január közepén történeteket nézzük, úgy tűnik, a bonni kormányt a háború kitörése meglepetésként érte. Helmut Kohl a kancellárrá kinevezése napján, a január 17-i Bundestag-ülésen kimondta Irak felelősségét a konfliktus eskalálásában, amiért az az utolsó pillanatig vonakodott teljesíteni az ENSZ ultimátumának követeléseit: „Irak a jóindulat halvány jelét sem mutatta. Ezért a katonai megoldásért teljes felelősség terheli.”²⁷⁸ Ennek ellenére a szövetségesekkel való – a korábbi hónapokban már egyébként sem felhőtlen – viszony több okból is súlyos károkat szenvedett.

A kancellár január 17-i kormánynyilatkozata,²⁷⁹ valamint az aznap, a Bundestagban elhangzott beszéde növelték annak a benyomását, hogy Kohl tanácstalan, és nem igazán tudja kezelni a háborús helyzetet. Ahelyett, hogy a harcoló szövetségesei iránt rögtön kinyilvánította volna a német alaptörvénnyel összeegyeztethető maximális támogatást, kétértelmű és nem túl eredeti ötletekkel állt elő. Beszédeiben kiemelte: mivel az amerikaiak, britek és franciák viselik a legnagyobb terhet a béke helyreállításában, „megilleti őket a német szolidaritás”.²⁸⁰ A háború után a palesztin önrendelkezést Izrael biztonságának garantálásával összhangban képzelte el, és a közel-keleti országok gazdaságának talpra állításához egy „új Marshall-terv” kidolgozását szorgalmazta.

Mialatt Helmut Kohl kereste a saját és kormányának helyét a nemzetközi kapcsolatok hálójában, Gerhard Stoltenberg védelmi miniszter nem válaszolt a sajtó kérdéseire, Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter pedig napokig – a nagy jelentőséggel bíró január 17. és 22. közti időszakban – nem mutatkozott a német nyilvánosság előtt.

275 MEYFARTH, Lothar (1991): *Der Einsatz deutscher Soldaten im Falle eines bewaffneten Angriffs auf die Türkei*. Diskurs 14, Führungsakademie der Bundeswehr, Fachzentrum Dokumentation, 1991. 8.

276 A német alaptörvény a jelenlegi formájában az alábbi honlapon, német nyelven elérhető: <http://www.gesetze-im-internet.de/BJNR000010949.html> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

277 BEEGER–HUMM 1992: 310.

278 Helmut Kohl beszéde a Bundestag 1991. január 17-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/3, Bonn, 1991. január 17. 46 D.

279 PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1991): *Bulletin*, 1991. január 19. 1991(6). 35.

280 Helmut Kohl beszéde a Bundestag 1991. január 17-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/3, Bonn, 1991. január 17. 47 B.

Genscher ezt egy későbbi interjúban cáfolta, ugyanis szerinte a sajtó tudatosan hallgatott arról, hogy ő ekkor Nyugat-Európában tanácskozott, ahol más országok képviselői előtt, például a NYEU január 18-i párizsi ülésén kinyilvánította a német támogatást. Egyébként sem tartotta jogosnak az őket tétlenséggel vádolók kritikáját, mivel Németország már a háború előtt kivette a részét a konfliktus megoldásából. „Lehet, hogy nyilvánosan nem gyakoroltunk elég öndicséretet” – mondta.²⁸¹

Többen is azzal indokolták a kormánypolitikusok néhány napos hezitálását, hogy a január 20-i hesseni tartományi választások miatt tartottak attól, hogy a háború melletti állásfoglalásuk miatt pártjuk népszerűsége csökkenne.²⁸² A kampány ugyanis elmozdult az azon való versengés irányába, hogy melyik párt támogatja leginkább a békés megoldást. A hallgatás végül nem hozta meg a gyümölcsét, mert a választásokat az SPD nyerte meg, és a Zöldekkel koalícióra lépve leváltotta a CDU és az F.D.P. alkotta kormányt.²⁸³

1991 januárjának első felében a német ellenzék politikusainak többsége még elutasította az Alpha Jetek Törökországban való állomásoztatását.²⁸⁴ Úgy gondolták, hogy egy ilyen lépés kontraproduktív lehet, hiszen Huszein ellenállása növekedni fog, és ezzel teljesen ellehetetlenül a békés megoldást szorgalmazók munkája. A CDU/CSU-frakció politikusa, Wolfgang Bötsch szerint az egység kiküldése éppen a krízis megoldásához elengedhetetlen eszköz, mert a megfélemlítés csak ily módon lehet hatásos. A hidegháborúból jól ismert elrettentés elvére emlékeztet következő mondata is: „A hatalom nélküli diplomácia hatástalan. Az agresszorok útját határozottan el kell állni, ha vissza akarjuk őket tartani más lerohanásoktól.”²⁸⁵ A védelmi miniszter, Gerhard Stoltenberg pedig azzal vágott vissza a szociáldemokraták vádjaira, hogy ők is a kormány tagjai voltak, sőt Willy Brandt személyében a külügyminiszter is az SPD soraiból került ki, amikor 1969 őszén az AMF szabályait elfogadták.²⁸⁶

281 Ich habe Kurs gehalten 22–23.

282 KAISER–BECHER 1992: 29.

283 A kormányt alakító SPD a szavazatok 40,8%-át, a Die Grünen pedig 8,8%-át szerezte meg. A CDU csak a második helyre futott be (40,2%), a szabaddemokraták pedig a Zöldek mögött végeztek (7,4%). <http://web.statistik-hessen.de/themenauswahl/wahlen/daten/ltw03/landtagswahlen-zeitreihe-seit-1946/index.html> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

284 Jó példák erre az SPD-elnök, Hans-Jochen Vogel, illetve Norbert Gansel és Karsten Voigt szociáldemokrata képviselők január eleji megnyilvánulásai. Entsendung der Flugstaffel abgelehnt. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 4. 1991(3). 2; Entschließung des SPD-Parteirates zum Golfkrieg. *SPD Pressemitteilung*, 1991. február 5. 1991(35); WEICK, Curd-Thorsten (2001): *Die schwierige Balance. Kontinuität und Brüche deutscher Türkei-politik*. Lit Verlag, Münster i. Westf. 176.

285 Wolfgang Bötsch keresztényszociális képviselő beszéde a Bundestag 1991. január 14-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/2, Bonn, 1991. január 14. 29 D.

286 „Minden későbbi Szövetségi Kormány tisztában volt azzal, hogy egy szövetségi partner esetleges fenyegettsége esetén a fegyveres erők kiküldésére sor kerülhet.” Idézi: Genscher warnt vor Automatik des Krieges. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 7. 1991(5). 1.

A tiltakozás ebben a fázisban még nem vetett fel alkotmányjogi kérdéseket, hiszen a német egységnek egy NATO-tagállamba való áthelyezéséről volt szó. Bár a szociáldemokraták elnökségi tagja, Heidemarie Wieczorek-Zeul és a védelmi ügyekre specializálódott politikus, Hermann Scheer alkotmányellenesnek ítélte a kormány lépését, az SPD vezetősége gyorsan kihátrált a jogilag nehezen védhető vád mögül.

A háború kitörése után, a január 16-áról 17-ére virradó éjszakától – amikor amerikai bombázók törökországi repülőterekről indulva kezdtek Irak bombázásába – ez megváltozott, és a vita olyan irányt vett, amely rövid távon megkérdőjelezte Németország hitelességét a NATO-szövetségi jellegét illetően. Néhányakban már az is erős ellenérzéseket szült, hogy a török kormány decemberi kérése idején az amerikai bombázók ilyesfajta repülési útvonaláról még szó sem volt.²⁸⁷ Az ellenzék és néhány kormánypárti politikus a legsúlyosabb váddal Törökországot illette: a török kormány az előbb említett közvetett módon belenyúlt a háború alakulásába, ezzel „provokálva” Irakot, így ne csodálkozzon azon, ha Szaddám Huszein erre megtorló akcióval válaszol.²⁸⁸ Azt sugallták, hogy a törökök valódi célja ezzel az, hogy Németországot beletárogassák a háborúba, és így kapjanak szabad kezet az Irakba való bevonuláshoz.²⁸⁹ Mivel pedig szándékos provokációról van szó, egy esetleges iraki támadás nem váltaná ki az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke szerinti támogatási kötelezettséget. De mire vonatkozik ezen kötelezettség, és mit jelentenek a kollektív védelem esete, illetve védelmi helyzet kifejezések?

A kollektív védelem esete (Bündnisfall) a latin *casus foederis* kifejezés magyar megfelelője, és azt a helyzetet jelenti, amelynek bekövetkezte esetén a szövetségi szerződést kötő államok a szerződésben magukra vállalt kötelezettséget teljesíteni tartoznak.²⁹⁰ A NATO-val kapcsolatban itt a washingtoni szerződés 5. cikke²⁹¹ az irányadó, amelyben az „egy mindenkiért, mindenki egyért” elv alapján a tagországok kötelezettséget vállaltak arra, hogy ha valamelyiküket külső fegyveres támadás éri, azt mindannyiukat érő támadásként kezelik.²⁹² A szerződés rugalmasságára vall, hogy ezen kötelezett-

287 Lásd például: SCHUELER, Hans (1991): Bündnisfall in der Türkei? Kein Anschlusszwang. *Die Zeit*, 1991. január 25. 1991(5). 1. <http://www.zeit.de/1991/05/kein-anschlusszwang> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*) (A továbbiakban: Bündnisfall in der Türkei?)

288 Bonn nicht im Einklang mit dem NATO-Generalsekretär. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 21. 1991(17). 1.

289 Az SPD 1990-es kancellárjelöltje, Oskar Lafontaine egyenesen az USA-t támadta verbálisan, amiért az az ENSZ-en és a NATO-n keresztül szeretné Németországot hadviselő féllé tenni. Saar-vidék tartomány miniszterelnöke a saját bevallása szerint éppen emiatt már évekkorábban követelte az NSZK-nak a NATO-ból való kilépését. In den Wolken. *Der Spiegel*, 1991. február 4. 1991(6). 37. (A továbbiakban: In den Wolken)

290 HORVÁTH Jenő (szerk.) (2005): *Világpolitikai lexikon (1945–2005)*. Osiris Kiadó, Budapest. 113–114.

291 A szerződés magyar nyelven a következő honlapon elérhető: http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

292 MARTINUSZ Zoltán (2007): Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO). In: DEÁK Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris, Budapest. 548.

ségvállalás nem jelentett automatikus fegyveres beavatkozást minden egyes tagállam részéről a megtámadott oldalán, így engedélyezve bizonyos mozgásteret a nemzeti döntéshozó szervek számára. A német alaptörvény 24. cikke szerint a Szövetség a béke védelméért alárendelheti magát egy kölcsönös kollektív biztonsági rendszernek, felségjogait átruházhatja. A szövetségi kötelezettséget illetően a német jogrend szerint a végrehajtó hatalom dönt.²⁹³

A védelmi helyzet (*Verteidigungsfall*) a Németországi Szövetségi Köztársaság azon különleges jogrendi esetkörét jelenti, amikor az állam területét a „fegyveres erőszak” eszközével megtámadják, vagy ilyen fenyegetés áll fenn. A védelmi helyzetről az alaptörvény egy külön fejezete, azon belül tizenegy cikk rendelkezik,²⁹⁴ és elfogadása idején parázs viták tárgya volt. Alapvetően a Bundestag kétharmados többségére, valamint a Bundesrat jóváhagyására van szükség a *Verteidigungsfall* megállapításához. Ugyanakkor ha a parlament – különböző okoknál fogva – nincs abban a helyzetben, hogy megfelelő határozatot hozzon, ezen döntés átruházható az ún. Közös Bizottságra (*Gemeinsamer Ausschuss*).²⁹⁵ Az esetkör gyenge pontjának számít még a támadás miatti közvetlen fenyegetettség megállapítása, hiszen a pontos ismérvek hiánya miatt többféle értelmezhetőség képzelhető el.

A német politikusok egy része úgy gondolta, hogy csak a védelmi helyzet beállta idején kell a Bundeswehrnek fegyvert ragadnia, az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkében talált „kibúvónak” köszönhetően a kollektív védelem esetében nem. Akik az utóbbi megállapítással nem értettek egyet, sem voltak biztosak abban, hogy milyen minőségű Törökország elleni iraki támadás váltja ki a szövetségi kötelezettséget. A védelmi minisztérium álláspontja szerint a kollektív védelem esetében a kormánynak még mindig van beleszólása az AMF (A)-ban szolgáló német gépek bevetésébe.²⁹⁶

Az ellenzék megkérdőjelezte, hogy Törökországot egyáltalán fenyegeti-e valós veszély Irak részéről, hiszen Huszein sem lehet annyira őrült, hogy az egész NATO-t maga ellen haragítsa.²⁹⁷ Még a külpolitikai kérdésekben óvatosan megszólaló Willy Brandt is úgy nyilatkozott egy interjúban, hogy Törökország visszatartása a háborútól rendkívüli fontossággal bír: „Én azt mondom: Törökország részvétele szintén

293 JESCHKE, Axel – MALANOWSKI, Wolfgang (1991): *Verteidigt uns mal schön. Spiegel-Interview mit dem Staatsrechtler Albrecht Randelzhofer über den Kriegseinsatz deutscher Soldaten. Der Spiegel*, 1991. február 18. 1991(8). 41.

294 Az alaptörvény X a. fejezetéről van szó, azon belül a 115a–115l. cikkekről.

295 A Közös Bizottság az NSZK egy olyan állandó alkotmányos szerve, amely egy védelmi helyzet bekövetkezése után az akadályoztatott Bundestag helyett funkcionál. Tagjainak kétharmada a parlament képviselőiből, egyharmada a Szövetségi Tanács tagjaiból áll. http://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_53a.html (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

296 Ludwig-Holger Pfahls államtitkár válasza Heidemarie Wiczorek-Zeul szociáldemokrata képviselő 1991. január 21-i írásos kérdésére. Deutscher Bundestag, Drucksache 12/43, Bonn, 1991. január 25. 19.

297 Például Hans-Jochen Vogel a Bundestagban tartott január 17-i beszédében. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/3, Bonn, 1991. január 17. 48 D.

megváltoztatná a háború jellegét. Legalább egy ország, ha nem mindjárt kettő, azt a következtetést vonná le ebből, hogy megkezdődött a zsákmány felosztása.”²⁹⁸

Természetesen az SPD-n belül is voltak olyanok, akiknek nem tetszett a pártvezetés magatartása a törökkérdésben. Volker Kröning, brémai igazságügyi és alkotmányügyi szenátor, aki nem mellesleg a párt Biztonságpolitikai Bizottságának tagja is volt, kijelentette, hogy az NSZK az ENSZ tagjaként kötelezhető lett volna Törökország támogatására, és egy fenyegető veszély esetén Bonn nem engedhette volna meg magának a csapatai hazahívását.²⁹⁹ Hans-Ulrich Klose, akiről később látni fogjuk, hogy az SPD-n belül sajátos külpolitikai elveket vallott, pedig nyíltan kritizálta a párt baloldali szárnyát: „Elfogadhatatlan, ahogyan a politika olykor művészien próbál a szavak mögé bújni, miközben a realitások elől menekül.”³⁰⁰ Az pedig, hogy baj esetén a szociáldemokraták kivonnák a német Alpha Jeteket Törökország területéről, Erwin Horn védelmi szakértő szerint végzetes hiba lenne: egy ilyen lépés „Németországot világszerte elszigeteltté és hiteltelenné tenné.”³⁰¹

A Külügyi Hivatal szóvivője, Jürgen Chrobog által „szerződésjogilag különösen kényes”-nek³⁰² nevezett kérdésre még a kormánypártok felől sem érkezett egyértelmű válasz. Hans-Dietrich Genscher véleményének metamorfózisa jól tükrözi a kormány álláspontjának változását. A külügyminiszter a szabaddemokraták január 21-i gyűlésén azt mondta, hogy a németek nem lehetnek részesei a török elnök expanziós játéknak. Turgut Özal ugyanis – miközben az Oszmán Birodalomról álmodozik –, be akar lépni a háborúba, ezzel belerángatva Németországot a konfliktusba.³⁰³ Genscher ezzel éles ellentétbe került a korábbi kereszténydemokrata védelmi miniszterrel, Manfred Wörnerrel, aki kijelentette, hogy a NATO tagállamai – köztük Németország is – mindenképpen megvédik Törökországot egy külső fenyegetéssel szemben.³⁰⁴ Az Észak-atlanti Szövetség első és eddigi egyetlen német származású főtítkára³⁰⁵ a nézeteltérésről tárgyal is

298 PETERSEN, Olaf – WIRTGEN, Karl (1991): Warum sollen wir nicht dabeisein? Spiegel-Gespräch mit dem SPD-Ehrevorsitzenden Willy Brandt über den Golfkrieg und den Beitrag der Deutschen. *Der Spiegel*, 1991. február 11. 1991(7). 27. (A továbbiakban: Warum sollen wir nicht dabeisein?)

299 KRÖNING, Volker (1991): Keine Weltmachtrolle für die Bundesrepublik. Golf-Krieg und Beistandspflichten der Bundesrepublik Deutschland. *Sozialdemokratischer Pressedienst* 46(16). 1991. január 23. 2.

300 KLOSE, Hans-Ulrich (1991): Die Deutschen und der Krieg am Golf – eine schwierige Debatte. Eine sozialdemokratische Einladung zur Selbstkritik. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1991. január 25. 1991(21). 3.

301 Rückzug von „Alpha Jets” in der SPD umstritten. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 26./27. 1991(22). 2.

302 Der Himmel schließt sich. *Der Spiegel*, 1991. január 21. 1991(4). 20. (A továbbiakban: Der Himmel schließt sich)

303 Das wird ein schwieriges Jahr. *Der Spiegel*, 1991. január 28. 1991(5). 19. (A továbbiakban: Das wird ein schwieriges Jahr)

304 Bündnisfall in der Türkei? 1. A cikk szerzője megjegyzi, hogy „a német hadba lépés keresése közben az okot nem kell okvetlenül egy németnek szolgáltatnia; mások is készségesen megteszik ezt”.

305 A nyugatnémet védelmi miniszter Wörner 1987. december 17-én választották a NATO főtítkárává, amely hivatalt 1988. július 1-jétől 1994-ben bekövetkezett haláláig töltötte be. BERTRAM, Christoph (1994): Zum Tode von NATO-Generalsekretär Manfred Wörner. Ein Staatsmann erst in Brüssel. *Die Zeit*, 1994. augusztus 19. 1994(34). 1–3. <http://pdf.zeit.de/1994/34/ein-staatsmann-erst-in-bruessel.pdf> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

Genschelrel, és elmondta neki, hogy ez esetben helytelen török provokációról beszélni. A külügyminiszter álláspontja, mint ahogyan hamarosan látni fogjuk, Izrael rakétákkal és vegyi fegyverekkel való fenyegetése idején már láthatóan enyhült, és a kollektív védelem esetének fogalmát is másképp értelmezte. Arról pedig, hogy az amerikaiak török repülőterekről bombázzák Irakot, már ezt mondta: „Törökország a szövetségesek rendelkezésére bocsátja repülőtereit. Ezzel ugyanazt teszi, mint Németország. Németországban is a szövetséges csapatok és a muníció szállítása érdekében a repülőtereket rendelkezésükre bocsátották. Ez politikailag helyes és a nemzetközi jogban legitim.”³⁰⁶

A szintén szabaddemokrata Klaus Kinkel nemzetközi jogi szempontból közelítette meg a kérdést.³⁰⁷ A frissen kinevezett igazságügyi miniszter kiemelten fontosnak találta megkülönböztetni a NATO és az ENSZ jogkörét: Törökország az amerikai bombázók bevetésének engedélyezésével csak az ENSZ határozataihoz tartotta magát, ebből nem vezethető le a NATO-tagként neki járó segítségnyújtási kötelezettség. Máskülönben a NATO tagállamai az egyoldalú akcióikon keresztül – és itt utalt Ciprus 1974-es török megszállására – is belerángathatnák partnereiket egy háborúba. Az Alpha Jet repülőgépeket egyébként sem a NATO-kötelezettségek értelmében küldték, hanem az ENSZ-küldetés jegyében, Irakot elriasztván Törökország megtámadásától.

A CDU/CSU-frakcióban szintén nem alakult ki egységes álláspont a kérdéseket illetően. Az egykori védelmi miniszter, Rupert Scholz a NATO-főtitkár Wörnerhez hasonlóan úgy gondolta, hogy „egészen groteszk egy ENSZ-akció kapcsán azt hinni, hogy ez ne lenne legitim védekezés”.³⁰⁸ Ha a németek az amerikaiakat ebben egyedül hagyják, „az óriási politikai károkat okozna”. A keresztényszociális Ortwin Lowack kijelentette, ha Szaddám Huszein érzi a szövetségesek bizonytalanságát, nő az önbi-zalma. A CDU külpolitikai szakembere, Karl Lamers szerint a török provokáció vádjá „egy rossz tréfa”. Velük szemben például Volker Rühle, a CDU főtitkára, miután Helmut Kohllal egyeztetette álláspontját, a Bundestag Külügyi Bizottságának január 18-i ülésén azt mondta: „Az öbölháborúba való török beavatkozás nem válthatja ki a kollektív védelem esetét.”³⁰⁹ Két héttel később már némileg változott az álláspontja, amikor a Bundestagban kijelentette, hogy aki Törökországot megtámadja, az egyben a szövetség és így Németország ellen is támadást követne el.³¹⁰

A kormány végül – kéthetes bizonytalanság után – nyilvánosan beállt a török szövetséges területi integritását megerősítő, a NATO bizottságaiban többször megszavazott

306 Das wird ein schwieriges Jahr 20.

307 Uo. 19.

308 Uo. 20.

309 Der Himmel schließt sich 20.

310 Volker Rühle kereszténydemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. január 31-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 160 A.

egyértelmű garancianyilatkozatok mögé, de a hosszú várakozás jelentős mértékben hozzájárult Németország nemzetközi elszigeteltségéhez.³¹¹

3.4. A nyugati kritikák hatása a külpolitikai irányváltásra

A kormánypárti politikusok hallgatása a háború első heteiben; a vonakodás a koalíciónak nyújtandó segítségtől; az AMF-ről szóló vita, amelyben a német ellenzék „provokátor”-nek nevezte Törökországot; a fegyverkereskedelmi botrány és nem utolsósorban a több tízezres Amerika-ellenes tüntetések³¹² – ezek mind hozzájárultak ahhoz, hogy a nemzetközi sajtó és néhány politikai erő szemében Németország legyen egy rövid ideig a „vonakodó szövetséges”, a bűnbak, amely mihelyst elérte az újraegyesülést, máris cserben hagyja partnereit, és a saját játékszabályai szerint játszik.

Amikor az Alpha Jet repülőgépek Erhaçban állomásoztak, és az amerikaiak anélkül, hogy a németekkel is tanácskoztak volna, török területről kezdték el bombázni Irakot, érezni lehetett, hogy Németország ideiglenesen „másodosztályú szövetségessé” vált.³¹³ Más beszámolók szerint a német tisztek ezekben a hetekben csak szégyenkezve mutatkoztak a brüsszeli NATO-központ folyosóin.³¹⁴ Ronald D. Asmus, az akkori legnagyobb amerikai kül- és biztonságpolitikával foglalkozó kutatóintézet, a Rand Intézet munkatársa egy cikkben³¹⁵ igyekezett megmagyarázni az amerikai társadalomban végbemenő folyamatokat. Véleménye szerint Washington számára a második öbölháború nemcsak az európai–amerikai kapcsolatok és az új világrend főpróbája, hanem egyben az egyesült Németország nemzetközi magatartásának tesztje is volt. Ezen a vizsgán a korábbi mintadiák – legalábbis a háború első hetei alapján – megbukott, és ez több okra vezethető vissza.³¹⁶

311 KAISER–BECHER 1992: 30–31.

312 1991 januárjában a háborúellenes tiltakozások a nyugati tartományokban olyan méreteket öltöttek, amelyekre utoljára az 1980-as évek első felében volt példa. A tüntetéseket markáns kapitalizmus- és Amerika-ellenes szölamok hatották át, gyakran az amerikai katonák kaszárnyái és konzulátusok előtt zajlottak, miközben a tüntetők „Amcsik, kifelé Szaúd-Arábiából!”, „Olajért egy csepp vért sem!” és hasonló jelszavakat skandáltak. Időnként erőszakos túlkapasokra is sor került, például Berlinben a tömeg a kapitalizmust megtestesítő Coca-Cola-vállalat teherautóit feldöntötte és kirabolta. STEPHAN, Cora (1991): An der deutschen Heimatfront. *Der Spiegel*, 1991. március 4. 1991(10). 242. (A továbbiakban: An der deutschen Heimatfront)

313 Der Himmel schließt sich 20.

314 Das wird ein schwieriges Jahr 23.

315 ASMUS, Ronald D. (1991): Fragen unter Freunden. *Die Zeit*, 1991. február 15. 1991(8). <http://www.zeit.de/1991/08/fragen-unter-freunden> (Letöltés ideje: 2022. december 11.). (A továbbiakban: Fragen unter Freunden)

316 Ahogy a *New York Times*ban írták: „A nemzeti karakter a bajban mutatkozik meg. A kultúrák és nemzetek közötti különleges kapcsolatokat a háború kovácsolja össze, mert a vér sűrűbb az olajnál. [...] Az amerikaiak ezen generációja a sivatagban emlékezni fog, hogy ki a gyáva és vonakodó, kik azok, akik csak a saját érdekeikkel foglalkoznak, és ki a barátok.” SAFIRE, William: Friends, More Than Interests. *New York Times*, 1991. február 7. A25.

Először is a németek nem értették meg, hogy az amerikai politikusok és társadalom számára a hidegháború lezárásával milyen nehéz volt egy újabb háború mellett dönteni. A szolidaritás hiánya pedig főként azért volt fájó, mert még a fülükben csengett az újraegyesítés miatti, egy évvel azelőtti nagy hálálkodás. Henry Kissinger egykori külügyminiszter szerint a bonni kormány „éppenséggel nem tolakodott a támogatása kinyilatkoztatásával”, ez pedig „különösen sértő” egy olyan országtól, amelynek újraegyesítését az USA tartósan támogatta, és évtizedeken át védte a kelet felől leselkedő veszély ellen.³¹⁷ Hiába a kései segítőkészség, az egekbe szökő pénzügyi hozzájárulás, ez már a „barátság megvásárlása”-nak tűnt, ahogyan ekkor nevezték, „csekk-könyv-diplomácia”-nak.³¹⁸

A második lehetséges ok, hogy Németország a krízisben „rossz európai” benyomását keltette, aki a többi EK-tagállamhoz – Nagy-Britanniához, Franciaországhoz, Hollandiához, Belgiumhoz, Olaszországhoz –, sőt még a gazdasági helyzetükért korántsem irigylésre méltó egykori KGST-tagokhoz képest is keveset tett a győzelemért.

Az amerikaiak elhidegülésének harmadik oka pedig a „kollektív védelem” és a „közös biztonság” szelektív német értelmezése lehetett. Washingtonban ugyanis megdöbbenve figyelték, ahogyan a bonni politikusok közül néhányan provokációnak nyilvánították Törökország magatartását, és azon morfondíroztak, hogy milyen típusú támadás váltja csak ki a kollektív védelem esetét. „Elképzelhetjük, milyen német reakciót eredményezett volna, ha egy NATO-partner egy kelet–nyugati krízis kellős közepén egy Bonn vagy egy Hamburg elleni rakétatámadást nem tekintett volna elegendőnek a NATO támogatásához, csak egy szovjet szárazföldi offenzívát.”³¹⁹

A külföldi reakciók is igencsak sokatmondóak voltak ezekben a napokban. A politikusok közül az egyik legélesebben Robert Byrd amerikai szenátor fogalmazott, aki „Németország lusta magatartását [...] óriási szégyennek” titulálta,³²⁰ amelyre „az amerikai nép még emlékezni fog”.³²¹ A kongresszusban olykor abszurd vádak is elhangzottak: a wyomingi Malcolm Wallop szerint a németek a visszafogottságukért cserébe Szaddám Huszeintől engedményeket kapnak az olajárból. Amerikai diplomaták pedig állítólagos titkosszolgálati jelentésekre utalva azt állították, hogy a nyugatnémet tartományokban az egykori NDK „protestáns fundamentalistái” gerjesztik az Amerika-ellenes hangulatot.

Az amerikaiak bonni nagykövete, Vernon Walters a háború előtt még azt írta, hogy hálások a német kormánynak, amiért az az újraegyesítés és a parlamenti választások közepette is támogatta a nemzetközi törekvéseket. Emellett figyelmeztetett, hogy

317 Das wird ein schwieriges Jahr 18.

318 UZULIS 2005: 123.

319 Fragen unter Freunden 4.

320 Das wird ein schwieriges Jahr 18.

321 Absolut unehrenhaft. *Der Spiegel*, 1991. március 4. 1991(10). 26.

„az újraegyesített Németországnak az Európában megnőtt szerepének köszönhetően hamarosan döntenie kell, milyen eszközöket kíván bevetni az életbevágó érdekeinek megvédéséért egy olyan régióban, mint például a Perzsa-öböl”.³²² Január végén viszont már jelezte, hogy a németeket az elszigetelődés veszélye fenyegeti, és felsorolta a Washington leginkább zavaró tényezőket.³²³ Ezek egy egocentrikus, protekcionista, megbízhatatlan és talán túlságosan szovjetbarát Németországot festettek le. Ernest F. Hollings, a szenátus kereskedelmi bizottságának elnöke szerint az USA ez idáig a jóindulatú házigazda szerepét játszotta³²⁴ az NSZK-val szemben, most pedig már ideje visszakérni a szívességet.

Az amerikai sajtóban megfigyelhető volt néhány olyan elem, amelyekbe kapaszkodva a cikkírók újból és újból támadták a Szövetségi Kormányt:

- A szolidaritás hiánya volt tapasztalható német részről, főleg az USA és Törökország iránt, valamint az alaptörvény mögé rejtőzés.³²⁵
- Miközben az amerikaiak az életüket kockáztatják az öbölben, a két gazdasági óriás, Németország és Japán csak elfordítja fejét, és a katonai passzivitásból tovább gazdagszik.³²⁶
- A német magatartás különösen dühítő az Irakkal folytatott nyugatnémet fegyverkereskedelem fényében.³²⁷ Születtek olyan hangulatkeltő cikkek, amelyekből úgy tűnik, Huszein fegyverarzenálja kizárólag az NSZK-nak volt köszönhető.³²⁸

322 WALTERS, Vernon (1991): Ein Angriff auf die Entspannung. Warum Saddam Hussein seine Beute nicht behalten darf. *Die Zeit*, 1990. december 28. 1991(1). 2. <http://www.zeit.de/1991/01/ein-angriff-auf-die-entspannung> 2 (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

323 HANKE, Thomas (1991): Höhere Steuern für den Krieg? *Die Zeit*, 1991. január 25. 1991(5). 1. <http://www.zeit.de/1991/05/hoehere-stuern-fuer-den-krieg> (Letöltés ideje: 2022. december 11.) (A továbbiakban: Höhere Steuern für den Krieg?)

324 „Hitelek, segítség és szakértelem sokaságát nyújtottuk, a piacunkat pedig az importnak szélesen megnyitottuk.” HOLLINGS, Ernest E. (1991): No More Uncle Sucker. *New York Times*, 1991. március 26. A23.

325 MEYER, Michael (1991): A New Backlash Against 'Buying German'. *Newsweek*, 1991. február 25. 64.; ROSENTHAL, Abraham (1991): The First Battle. *New York Times*, 1991. január 18. A31.

326 A *Washington Post* szerint a két állam gazdasági sikere is erre az erkölcsstelen politikára vezethető vissza, vagyis hogy elsősorban mások háborús bevetéséből profitálnak. RASKIN, Marcus (1991): A Permanent War Mentality. *Washington Post*, 1991. március 16. A23. A *Wall Street Journal* ezzel egyetértett, hiszen a németek és japánok abban érdekeltek, hogy a gazdaságukon nyugodtan ügyködhessenek, amíg mások végzik a piszkos munkát. GARTEN, Jeffrey E. (1991): Allies Who Fail Us. *Wall Street Journal*, 1991. március 29. A10.

327 Germany's Ostrich-Politik. *New York Times*, 1991. január 26. 1/24. Az egyik cikk szerint Kuvait annak-találásért bizonyos szempontból az NSZK is felelős, amelynek vállalatai kapzsjk, hivatalnokai pedig hanyagok, könnyelműek. Germany Needs to Face This Honestly. *Los Angeles Times*, 1990. október 5. B6.

328 Egy Abraham Rosenthal nevű szerző először 300 ezer amerikai katonáról ír, akik „a sivatagban szembenállnak Irak vegyi fegyveres erejével, amelyet német vállalatok adtak el nekik”. ROSENTHAL, Abraham (1991): The Poison Gas Trade. *New York Times*, 1990. november 2. A35. Majd néhány hónappal később: „Németország fegyverezte fel Irakot a Scudokkal és technológiával, amely végül amerikai csapatokat ölt meg Szaúd-Arábiában”. ROSENTHAL, Abraham (1991): Lessons of the War. *New York Times*, 1991. február 26. A23. Egy másik cikkben a *Wisconsin Projekt on Nuclear Arms Control* igazgatója szólalt meg: „Nyugat-Németországnak vezető szerepe volt a nukleáris fegyverek, vegyi fegyverek és nagy hatótávolságú rakéták terjesztésében a harmadik világban.” MILHOILIN, Gary (1990): Poison Gas Laws Still Leaking. *New York Times*, 1990. április 6. 4/19. A *Los Angeles Times* szerint is az NSZK állt a fegyverexport élén, a Szövetségi Kormány és az illegális fegyverszállítók között pedig egyáltalán nem tettek különbséget. The West's Full Service to a Weapons Buyer. *Los Angeles Times*, 1991. február 18. B4.

- A németek felejtsek el végre a második világháborúban elkövetett bűneiket, és ahelyett, hogy a múltjukon lamentálnak, egy virágzó jövőbe tekintenek, amelynek megteremtéséhez viszont az amerikaiaknak szükségük van rájuk.³²⁹ Ahogy az egyik cikkben találóan összefoglalták: „Kohl kancellár politikájának valódi oka Németország félelme a világtól, nem pedig a világ félelme Németországtól.”³³⁰

A brit sajtóban a németeket kicsinyesnek, siránkozóknak és képmutatónak tartották, akik a történelemből egyáltalán nem tanulnak: a megbékítés vagy *appeasement* politikája erkölcsileg helyes, de ha az csődöt mond, mint Huszein esetében, nincs más választás, mint fegyverhez nyúlni.³³¹ Alan Clark brit védelmi miniszter pedig megjegyezte, hogy bár a németek az európai integrációs folyamat közepette közös biztonságpolitikát támogatnak, de „az első komolyabb teszt során [...] futva menekülnek a pincébe”.³³²

Az egykori bonni olasz nagykövet, Luigi Ferraris egy cikkében az USA ellen tüntető német fiatalokat arra emlékeztette, hogy Európát az amerikaiak mentették meg kétszer is a német hegemoniatörekvésektől; majd ezek után nagyvonalúan bántak a németekkel, „elvittek” nekik a demokráciát, és negyven éven keresztül felügyeltek a biztonságukra. „Soha többé háború? Ha 1940 nyarán a derék angolok engedtek volna ennek a felhívásnak, ma Európában mindannyian németül beszélünk – de az erőszak és embertelenség ronda német nyelven”.³³³

François Heisbourg, az egykori francia védelmi miniszter, Charles Hernu bizalmasa a német szolidaritás hiányát kritizálva azt írta: „Amíg Németország nem tanúsít megértést a Perzsa-öbölben harcoló legszorosabb szövetségeseinek áldozatai iránt, az atlanti és európai szolidaritás elmerül Arábia homokjában”.³³⁴ Franz Olivier Giesbert, a *Figaro* főszerkesztője szerint „az öbölháború egyik legfőbb tanulsága, hogy a német óriásra nem lehet számítani”. Egy másik szerző szerint az újraegyesített Németország legerősebb európai „gazdasági hatalomként nem állt készen, hogy fontos

329 SCHWARTZ, Amy E. (1991): Germany's „Special Way”. *Washington Post*, 1991. február 13. A19; America's Giant Step. *Newsweek*, 1991. március 11. 71.

330 LIND, Michael (1991): Surrealpolitik. *New York Times*, 1991. március 28. A25. Lindnek ugyanezen írásában voltak még érdekes gondolatai: „Némelyek Németországban azt feltételezték, hogy fegyveres erők kiküldése a katonai kalandozás szellemét hívná elő. Nonszensz. Semmi sem úzte volna el jobban a Harmadik Birodalom fantomjait, mint néhány német harcos, akik levadászzák a Scud rakétavetőket, hogy megvédjék Izraelt a német üzleti segítséggel gyártott rakéták támadásaitól”.

331 KRÖNIG, Jürgen (1991): Reich, aber von Ängsten geplagt. *Die Zeit*, 1991. február 15. 1991(8). 1. <http://www.zeit.de/1991/08/reich-aber-von-aengsten-geplagt> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

332 WALSH, James – BENJAMIN, Daniel – HILLENBRAND, Barry (1991): The Allies: Good Riddance to Arms. *Time*, 1991. február 11. <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,972313,00.html> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

333 FERRARIS, Luigi (1991): Das Gewissen der Menschheit? Die „Ohnemichel“ in der Bundesrepublik. *Die Zeit*, 1991. február 1. 1991(6). 2. <http://www.zeit.de/1991/06/das-gewissen-der-menschheit> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

334 FRITZ-VANNAHME, Joachim (1991): Schonfrist für den Nachbarn. In Frankreich klingt die Kritik noch verhalten. *Die Zeit*, 1991. február 1. 1991(6). 1. <http://www.zeit.de/1991/06/schonfrist-fuer-den-nachbarn> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

politikai szerepet vállaljon”.³³⁵ A francia sajtóban az effajta vélemények furcsamód annak ellenére is ritkaságnak számítottak, hogy egy évvel korábban, az újraegyesítést megelőzően aggódva és olykor hisztérikusan reagáltak a bonni politikusok szerencsétlenül elejtett félmondataira. Kohl és Genscher öbölpolitikáját talán azért vették oly könnyen tudomásul, mert Bonnban és Párizsban hasonszórú problémák merültek fel: François Mitterrandnak is szembe kellett néznie az izraeli, amerikai, brit és saját pacifistái kritikájával; a francia fegyvergyártók is sárosak voltak az iraki üzletekben, és Párizsban is nagy tömegtüntetések zajlottak. Giesbert a németek hasonló helyzetére utalt, amikor azt írta: „Franciaországnak nem kell szégyenkeznie”.

A törökök szintén furcsa szemmel nézték a bonniak magatartását. Turgut Özal elnök – valószínűleg visszavágva a korábban őt ért intervenciók vádakra – az *ARD Aktuell* című műsor 1991. január 24-i adásában azt mondta, hogy „Németország olyan gazdag lett, hogy ott már teljesen elfelejtették, mit jelent a harci szellem”. Szaddám Huszein biológiai és kémiai fegyvereinek származását illetően pedig ezt: „Ők a felelősök ezért. Nem nekik kéne most segíteniük, és vállalni a felelősséget?”³³⁶

Passzív külpolitikája miatt a kormányt ekkor már az ellenzék és a saját soraiból is kemény kritikák érték. Willy Brandt egy interjúban kifejtette, hogy a németek nem dőlhetnek hátra a fizető nézői helyeikben, miközben a barátaik végzik a piszkos munkát. „Fennáll a veszélye, hogy mindenki kedvenc adományozójából egy zsémbeskedő szerencsétlenné váljunk.”³³⁷ Különösen Genscher külügyminiszter került ösztűz alá: a CSU szerint a médiában való gyakori megjelenése mögött nincs érdemleges munka; ő egy „utazó- és televízió-miniszter”, aki „csekk-könyv-diplomáciát” folytat. A kereszténydemokrata Alfred Dregger a főtítkárhoz, Volker Rühéhez hasonlóan – Genscherre utalva – nagyobb német „jelenlétet” követelt Washingtonban, mielőtt Kohl utasítására visszavonulót fűjtak. Még Otto Graf Lambsdorff, a szabaddemokraták pártelnöke is azt kívánta, hogy a minisztert gyakrabban lehessen látni az USA-ban. A közismert német publicista, Karl Heinz Bohrer a német politikusokat provincializmussal vádolta, akik közül még a legszélesebb látókörű Genschernél is megfigyelhető a világpolitikából a mesevilágba való menekülés, „ahol már nem talál meg minket senki, csak a jó tündér, aki hozza az üzenetet, hogy kitört a világbéke”.³³⁸

A felelős kormánypárti politikusok természetesen igyekeztek a vádakot visszautasítani, az ország helyzetét jobb színben feltüntetni vagy átvenni a külföldi kritikusok

335 GUÉRIN-SENDELBACH, Valérie (1999): *Frankreich und das vereinigte Deutschland, Interessen und Perzeptionen im Spannungsfeld*. Leske + Budrich, Opladen. 230.

336 Das wird ein schwieriges Jahr 16.

337 Warum sollen wir nicht dabeisein? 27.

338 HOFMANN, Gunter (1991): Attacken auf eine Institution. Hans-Dietrich Genscher und die Schwierigkeiten der deutschen Außenpolitik. *Die Zeit*, 1991. február 22. 1991(9). 1. <http://www.zeit.de/1991/09/attacken-auf-eine-institution> (Letöltés ideje: 2022. december 11.). (A továbbiakban: Attacken auf eine Institution)

érveit. Otto Graf Lambsdorff az amerikai kongresszusban kinyilvánított bírálatokat igazságtalannak nevezte.³³⁹ Richard von Weizsäcker szövetségi elnök sem értette (vagy nem akarta érteni) a helyzetet: a korábbi türelemből

most – szinte teljesen ellentétes hangulatban, mint amivel Németországot illette Európa és a világ 1990-ben – egy sortűzszerű kritika vált a németek ellen. Én ezt elsősorban a felfokozott emocionalitás és ellentmondásosság jeleként fogom fel, kevésbé német részről, mint azokéról, akik minket kritizálnak. [...] Senki sem akarja és tudja magát megszabadítani a németek 20. századi történelmi terhéől. Ennek ellenére a normális német a második világháborúban sem vérszomjas, háborúra vágyakozó ember volt. Pont amennyire a mai németek sem kizárólag a kényelemre, jólétre és az általános lapításra törekednek. A németek meglehetősen normális emberek, másokhoz hasonlóan. Egyszerűen nem igaz, hogy a szenvedélyesség és az érzelmi ingadozások speciálisan német tulajdonságok lennének.³⁴⁰

A Weizsäcker-interjúnak lett is aztán belföldi visszhangja. A CSU külpolitikai szakértője, Ortwin Lowack szerint a köztársasági elnök mondatai a kormány hibáinak bagatellizálását jelentik. Egyik párttársa, Günther Müller nála indulatosabban reagált: „Ahelyett, hogy az elszigeteltség óráiban – amikor német ezredesek Brüsszelben csak civilben mutatkoznak, hogy ne köpjék le őket – a politikai sarokból kivezetne, az elnök még inkább az izolációba taszít minket.”³⁴¹

A kormány külpolitikájának változásához nagymértékben hozzájárultak ezen hónapok külföldi – és főleg amerikai – kritikái, de az igazi elmozdulást egy másik tényező eredményezte: Izrael német fejlesztésű fegyverekkel való elpusztításának rémképe. Mindez megerősítette azon politikai erők pozícióját, amelyek az „out-of-area”-vitában Németország nagyobb nemzetközi szerepéért kampányoltak.

3.5. Egy újabb Auschwitz? Az Izrael elleni gáztámadás rémképe

Szaddám Huszein már 1990 első felében nyilvánosan eljátszott annak gondolatával, hogy Izraelre vegyi fegyveres csapást mérjen, ha „a cionisták, akiknek atombombájuk

339 Otto Graf Lambsdorff szabaddemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. január 14-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/2, Bonn, 1991. január 14. 33 C.

340 HOFMANN, Gunter – LEICHT, Robert – SOMMER, Theo (1991): Der Golfkrieg weist nicht in die Zukunft. Ein ZEIT-Gespräch mit Bundespräsident Richard von Weizsäcker. *Die Zeit*, 1991. február 8. 1991(7). 1–2. <http://www.zeit.de/1991/07/der-golfkrieg-weist-nicht-in-die-zukunft> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*). (A továbbiakban: Der Golfkrieg weist nicht in die Zukunft.)

341 PERGER, Werner A. (1991): Ein ganz normaler Staat. *Die Zeit*, 1991. február 15. 1991(8). 1. <http://www.zeit.de/1991/08/ein-ganz-normaler-staat> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*). (A továbbiakban: Ein ganz normaler Staat)

van, meg mernék támadni Irakot”. A diktátor ekkor még a közel-keleti béke öreként igyekezett fellépni, és azt kérdezte: „Vajon a vegyi fegyverek valóban veszélyesebbek az emberiségre a nukleáris fegyvereknél?”³⁴² A kuvaiti krízis idején aztán, 1990 őszén és 1991 legelején a verbális offenzíva az iraki–amerikai–izraeli háromszögben folyt: Irak azzal fenyegetőzött, hogy egy amerikai támadás esetén lőni kezdi Tel-Avivot; az USA kijelentette, hogy egy ilyen támadás vérlázító provokációt jelentene; az izraeliek pedig figyelmeztettek, hogy bármilyen támadás esetén az agresszornak az ellencsapás miatt nem lenne többé ideje és lehetősége megbánni tettét.³⁴³ Iraki részről végül a szavakat tettek követték, és az öbölháború legelején, a január 17-éről 18-ára virradó éjszakán nyolc Scud rakéta csapódott be Tel-Avivban és Haifában. 1948 óta ez volt az első légitámadás izraeli város ellen. A károk azonban nem voltak jelentősek, részben a Scud rakéták elavultsága miatt, részben pedig azért, mert ezeket csak kisebb robbanófejekkel szerelték fel a nagyobb távolság elérése érdekében. Sőt, az egyik robbanófejben mindössze cementet találtak. Január 19-én újabb öt rakétát lőttek ki Tel-Avivra. És bár Huszein fenyegetése ellenére a Scudokban nem tároltak vegyi vagy biológiai fegyvereket, fennállt a veszélye annak, hogy az irakiak mégis átlépik ezen határt, így a támadások igenis komoly pánikot keltettek az országban. És pontosan ez volt Huszein célja: pszichológiai nyomást gyakorolni az izraeli kormányra annak érdekében, hogy az belépjen a háborúba. Ezzel ugyanis már egy újabb arab–izraeli háborút robbantott volna ki, amelyben – reményei szerint – az arab államok Irak mellett viseltek volna hadat.³⁴⁴

Az izraeli eseményeknek két okból volt különösen nagy visszhangjuk Németországban: a zsidó nép megsemmisítésének megakadályozását Bonnban „becsületbeli ügy”-nek tekintették; illetve az iraki vegyi fegyverek és a Scud rakéták fejlesztésében való hathatós nyugatnémet segítség miatt. A múltjuk tehát továbbra is kísértette a németeket, és ez az ország számára a külpolitikai mozgástér jelentős beszűkülését eredményezte.³⁴⁵

Izrael fenyegetettségének kérdésében nagyjából azonos véleményen voltak a német politikusok és a sajtó véleményvezérei. A zöldpárti Vera Wollenberger már január 14-én – tehát a valódi támadás előtt – kijelentette, hogy Huszein fenyegetése egy jól kitervelt provokáció, amely növeli a megelőző csapásokra egyébként is hajlamos zsidók elhatárolását.³⁴⁶ Január 18-án Dieter Vogel kormányzóvivő, Gerhard Stoltenberg

342 Szaddám Huszein 1990. április 1-jei beszédét idézi: KHADDURI–GHAREEB 1997: 102.

343 SCHLAIM, Avi (1994): *Israel and the Conflict*. In: DANCHEV, Alex – KEOHANE, Dan (ed.): *International Perspectives on the Gulf Conflict, 1990–91*. St Martin's Press, London. 79–99. <http://users.ox.ac.uk/~ssfc0005/Israel%20and%20the%20Conflict.html> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

344 KHADDURI–GHAREEB 1997: 172.

345 HEVŐ Péter (2014): „A halál exportőrei”: Egy német fegyverbotrány a második Öböl-háború elején. In: MAJOROS István (szerk.): *Öt Kontinens – Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék Tudományos Közleményei* 2014(2). 112.

346 Vera Wollenberger zöldpárti képviselő beszéde a Bundestag 1991. január 14-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/2, Bonn, 1991. január 14. 37 C.

védelmi miniszter, Rita Süßmuth, a Bundestag elnöke, Richard von Weizsäcker szövetségi elnök és Hans-Jochen Vogel, az SPD vezetője figyelmeztették Izraelt, hogy ne dőljön be a csapdának.³⁴⁷ Genscher külügyminiszter – hosszabb hallgatás után – a parlamentben január 31-én szólalt meg ezzel kapcsolatban: „A történelmi és erkölcsi felelősség Izrael ezen halálos fenyegetése idején különösképpen összeköt minket, németeket a zsidó néppel”.³⁴⁸ A világhírű német filozófus, Jürgen Habermas egy cikkében kifejtette, hogy az izraeli események idején szinte ösztönösen merül fel – két tekintetben is – a fasiszta múlt, ez pedig azt diktálja: soha többé nem kérnek az antiszemitizmusból és az állampolgári jogok megsértéséből, valamint a nacionalizmusból és a háborúból! „Az általános erkölcsi kötelezettségeink keretein belül Izraellel szemben különösen most, amikor a védelme érdekében segítségre, katonai segítségre is rászorul, különleges kötelezettségeink vannak.”³⁴⁹

Hogy a sajnálatuknak valóban hangot adjanak, kormánypárti és ellenzéki politikusok egyaránt Izraelbe siettek. Mivel ebben a kérdésben a politikai paletta és a lakosság körében is nagyjából egyetértést lehetett sejteni, a pártok igyekeztek egymást túlcitálni a nyilvános megbánás tanúsításában. Az Izraelbe látogatók közt ott találjuk a házelnököt, a kereszténydemokrata Rita Süßmuthot, a zöldpárti Konrad Weißt vagy a szociáldemokrata pártelnököt, Hans-Jochen Vogel is.³⁵⁰ Frankfurt főpolgármestere, Volker Hauff – miután hazatért a testvérvárosból, Tel-Avivból – azt mondta, hogy elképzelhetetlen, mi történne, ha német segítséggel gyártott iraki vegyi fegyvereket vetnének be Izrael ellen. Ezzel ugyanis a Németország és Izrael közti kapcsolatok „generációkra tönkremennének”.³⁵¹

A legrangosabb és az Izrael ügyéért legtöbbet tehető német vendég maga a külügyminiszter, Hans-Dietrich Genscher volt. Január 20-án, két nappal azt követően, hogy német hírcsatornák először tudósítottak a Tel-Aviv épületeibe becsapódó iraki rakétákról, Kohl és Genscher eldöntötték, hogy a külügyminiszter sürgősen Izraelbe repül, egy 250 millió márkás segítségnyújtási ajánlattal a zsebében.³⁵² A január 24–25-i látogatásra Genschert Carl-Dieter Spranger gazdasági együttműködési miniszter és Volker Rühe CDU-főtitkár kísérte el. A fogadtatás nem volt éppenséggel melegszívű.

347 Bonn warnt Israel vor Gegenschlag. In: *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 19–20. 1991(16). 7.

348 Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter beszéde a Bundestag 1991. január 31-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 136 C.

349 HABERMAS, Jürgen (1991): Wider die Logik des Krieges. Ein Plädoyer für Zurückhaltung, aber nicht gegenüber Israel. *Die Zeit*, 1991. február 15. 1991(8). 6. <http://www.zeit.de/1991/08/wider-die-logik-des-krieges> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

350 „Deutsche stehen an der Seite Israels”. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 25. 1991(21). 1.

351 HOFMANN, Gunter (1991): Der Rest ist Schadensbegrenzung. *Die Zeit*, 1991. február 1. 1991(6). 2. <http://www.zeit.de/1991/06/der-rest-ist-schadensbegrenzung> (Letöltés ideje: 2022. december 11.) (A továbbiakban: Der Rest ist Schadensbegrenzung)

352 Bonn gewährt Israel 250 Millionen Mark Soforthilfe. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 24. 1991(20). 1.

Rögtön a repülőtéren „Képmutatók!”, „Álszentek!”, illetve „Ez nem a ti háborútok, de a ti gázotok!” feliratú transzparenszekkel várták a vendégeket, majd amikor a Scud rakéták becsapódási helyszíneit látogatták meg, a helyiek „Jobb, ha nem is jöttek volna!” és hasonló mondatokat kiabáltak.³⁵³ A Knesszetben is ellenséges hangnem uralkodott. Joas Ciddon, a Comet Párt képviselője például kijelentette: Iraknak nincs szüksége barátokra, amíg olyan „ellenségei” vannak, mint a fegyvereket szállító Németország vagy Franciaország.³⁵⁴

Genscher a látogatás során rendkívül bűnbánónak mutatkozott, ez sokakban egyfajta Canossa-járás benyomását keltette. Jichák Sámir miniszterelnök a tárgyalásokon konzolidált hangnemben beszélt, külügyminisztere, Dávid Lévi a nyilvánosság előtt azonban kihasználta a helyzeti előnyét: „Ki gondolta volna, hogy az a generáció, amely szemtanúja lehetett annak, amit német földön el kellett szenvednünk, most olyan gyilkos fegyvereket szállított, amelyeket egy, a népének a harmadát a gázkamrákban elvesztő ország ellen irányítanak?”³⁵⁵ A közös sajtótájékoztatón – ahogy arról egy cikkben beszámoltak – az előbbihez hasonló mondatokkal Lévi gyakorlatilag a vádlottak padjára ültette német kollégáját, aki szótlannul hallgatta a vádat.³⁵⁶

A megbánás és együttérzés azonban ezúttal nem csak üres szölamokig terjedt. Genscher január 25-én, a hazaút előtt még azt mondta, hogy bár Jeruzsálem a tárgyalásokon „semmilyen különleges kívánságot nem fogalmazott meg”, de ha konkrétan jelzi, „hogyan védelmének hogyan erősíthetjük meg, komolyan elgondolkodunk rajta”.³⁵⁷ És Izrael jelezte is kívánságát, tehát a német kormány már a segítség formájában törhette a fejét. A következő napok Bundestag-ülésein heves viták zajlottak a kérés miatt, de végül a Zöldeken és a PDS/Linke Liste-csoporton kívül konszenzus született a frakciók közt. A szociáldemokraták e kérdésben azért álltak a kormánypártok mögé – természetesen emellett, hogy újra és újra emlékeztették őket a fegyverkereskedelemben elkövetett hibáikra –, mert ahogy később Norbert Gansel képviselő megfogalmazta, az SPD-s delegáció is érezhette a rakétákkal és vegyi fegyverekkel fenyegetett emberek dühét és megvetését. „A szemrehányások németként értek minket. Ismét van okunk a kollektív szégyenre.”³⁵⁸

Január 29-én így a Szövetségi Kormány – a komoly társadalmi és politikai hátszél tudatában – kidolgozhatott egy segítségnyújtási csomagot, amely az eredeti terv szerint a következőket tartalmazta: vegyi fegyverek elleni védőfelszereléseket;

353 Der Rest ist Schadensbegrenzung 2.

354 Protest mit dem Judenstern gegen Deutschland. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 25. 1991(21). 8.

355 Das wird ein schwieriges Jahr 17.

356 Der Rest ist Schadensbegrenzung 2.

357 Das wird ein schwieriges Jahr 17.

358 Norbert Gansel szociáldemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. január 31-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 139 C.

gyógyszereket; valamint olyan légvédelmi rakétákat, amelyeket igény és alkalmasság esetén akár a Bundeswehr készleteiből is szolgáltathattak.³⁵⁹

Az 1,1 milliárd márka értékű „humanitárius segélycsomag” azonban Németország ekkor már egy évtizede fennálló fegyverkereskedelmi politikájától való elfordulást jelentette. 1982-től a nem NATO-tagállamokkal folytatott fegyverexportot a kormány politikai irányvonalai határozták meg: „A háborús fegyverek és a háborús fegyverekhez közeli egyéb hadianyagok szállítása a meglévő feszültségek növekedéséhez nem járulhat hozzá. Emiatt alapvetően kizárhatók az olyan országoknak való szállítások, amelyeknél fennáll a veszély egy fegyveres konfliktus kirobbanására.”³⁶⁰ Az arab–izraeli-viszonyban pedig valóban fennállt egy újabb háború kitörésének veszélye, ezért mindkét félre vonatkoztak az említett irányelvek. Érdekes, ahogyan a kormánytagok ezt az ellentmondást 1991 elején tagadták, és játszottak a megfogalmazásokkal: az Izraelnek szállított fegyverek „szigorúan véve nem fegyverek, hanem az iraki rakétákkal és vegyi fegyverekkel való fenyegetés elleni védelmet biztosító eszközök és hadianyagok”.³⁶¹ Genscher külügyminiszter szerint

az volt itt a mérvadó, hogy Szaddám Huszein Izrael népének kiirtásával fenyegette meg. Az európai zsidók népirtása óta ez volt az első eset, hogy háborús célként kitűzték egy egész ország és nép megsemmisítését. Egy ilyen helyzetben egy olyan állam, mint Németország sem visszakoehat.³⁶²

Arra a kérdésre pedig, hogy feladták-e az alapelveiket, így válaszolt:

Nem adtuk fel az alapelveinket. Ez egy kivételes eset. Ezen szituáció egyedülálló, és nem teremthet precedenst a fegyverexport-politikánk irányváltásához. A harci gázok előállításában való német közreműködést szörnyű bűncselekménynek tartom azok után, ami Auschwitzban történt, és ezt biztosan nem hagytam figyelmen kívül a döntésem meghozatala során³⁶³

359 KAISER–BECHER 1992: 35.

360 PRESSE- UND INFORMATIONSSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.): *Bulletin*, 1982. május 5. 1982(38). 309., 13. bekezdés

361 A Szövetségi Kormány válasza a PDS/Linke képviselőinek írásos kérdéseire. Bundestags-Drucksache, 12/535, 1991. május 31. 3.

362 KIESSLER, Richard – LERSCH, Paul (1991): Ich habe Kurs gehalten. Außenminister Hans-Dietrich Genscher über die Deutschen und den Krieg am Golf. *Der Spiegel*, 1991. február 4. 1991(6). 24. (A továbbiakban: Ich habe Kurs gehalten)

363 Uo. 25. Persze voltak olyanok is, akik még az ellentmondás tényét sem tagadták, mint a szabaddemokrata Hermann Otto Solms. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 114 B.

A korábbi fegyverkereskedelmi politika ideiglenes hatályon kívül helyezéséhez még az SPD is hozzájárult, de mivel a január 29-i segítségnyújtási csomagban felsorolt tételek közül nem támogatta mindegyik szállítását, végül az ígéretek csak részlegesen teljesültek.³⁶⁴

Ahogy korábban írtam, a német pártok között sem volt azért teljes egyetértés Izrael felfegyverzését illetően, és itt elsősorban a Bündnis 90/Die Grünen-frakció balszárnyára, valamint a Német Szocialista Egységpárt utódjára, a PDS/Linke Liste-re gondolok. A PDS magatartása nemcsak a pártnak a fegyverkereskedelemben és a fegyveres konfliktusokban képviselt szélsőséges álláspontjával³⁶⁵ magyarázható, hanem azzal is, ahogyan az NDK évtizedeken át viszonyult a Közel-Kelet-kérdéshez. A nyugat-német sajtó az új tartományokban szervezett demonstrációk kapcsán is úgy érvelt, hogy a fiatalok nem tudják, mit csinálnak, hiszen egy olyan NDK-ban nőttek fel, ahol *Izraelt* egy távoli, ámde annál agresszívebb imperialista államként bélyegezték meg, miközben a *zsidók* egy letűnt kor történelmi csoportja voltak. A náci által szenvedők így absztrakt fogalmakká váltak, és Auschwitzot is könnyebben fel lehetett dolgozni. Ezt az érvelést azonban az öntudatos keletnémet fiatalok kikérték maguknak: „Ugyanaz a demagógia, mint annak idején. Ha valami nem tetszett nekünk a Szovjetunióval kapcsolatban, az máris szovjetellenesség volt. Most Amerika-ellenességgel vádolnak minket, mert virasztunk és tüntetünk. Vagy nacionalizmussal. Vagy antiszemitizmussal.”³⁶⁶

A nyugatnémet békemozgalomban és a Zöldek balszárnyában már az 1980-as évek eleje óta jelen volt egyfajta Izrael-ellenesség, amely a szabad Palesztina kikiáltásáért vívott harccal párosult. 1982-ben a Zöldek egy delegációt küldtek Izraelbe és Jordániába, és az utazás előtt kiadtak egy olyan nyilatkozatot, amelyben kizárólag Izraelt tették felelőssé a régióban kialakult feszült helyzetért. Mindezek mögött az az elmélet állt, hogy a „világcsendőr” Egyesült Államok a harmadik világ tartós leigázásában érdekelt, amelynek a „közel-keleti helytartója” természetesen Izrael.³⁶⁷ Az 1991-es tüntetések

364 KAISER, Carl-Christian (1991): Geld statt Soldaten. Die Bonner Beiträge zum Golfkrieg. *Die Zeit*, 1991. február 8. 1991(7). 1. <http://www.zeit.de/1991/07/geld-statt-soldaten> (Letöltés ideje: 2022. december 11.). (A továbbiakban: Geld statt Soldaten)

365 Gregor Gysi például a Bundestag 1991. január 17-i ülésén kijelentette, hogy ebben a világban nincsenek igazságos háborúk, csak bűnösök. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/3, Bonn, 1991. január 17. 53 A. Hans Modrow január 31-én pedig egy egész iparágat kívánt ellehetetleníteni azzal a követeléssel, hogy német vállalatok többé ne szállíthassanak külföldre fegyvert. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 119 A.

366 RAUCH, Renate (1991): Die reagieren wie früher. Wut, Enttäuschung, Resignation – der Protest der Jugend im Osten gegen den Golfkrieg hat viele Motive und Adressaten. *Die Zeit*, 1991. március 1. 1991(10). 2. <http://www.zeit.de/1991/10/die-reagieren-wie-frueher> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

367 KOSTEDE, Norbert (1991): Unfriede unter den Pazifisten. Christian Ströbele steht mit seinen Ansichten in der deutschen Linken nicht allein. *Die Zeit*, 1991. március 1. 1991(10). 2. <http://www.zeit.de/1991/10/unfriede-unter-den-pazifisten> (Letöltés ideje: 2022. december 11.). (A továbbiakban: Unfriede unter den Pazifisten)

„Olajért egy csepp vért sem!” szlogenje igen közel állt az előbbi elgondoláshoz, hiszen arra utalt, hogy az öbölháborúban elsősorban a fejlett kapitalista államok – köztük az USA és Izrael – gazdasági érdekeiről van szó.

A Tel-Avivba becsapódó Scud rakéták azonban a német Zöldek korábbi politikájukkal való meghasonlását eredményezték. A Bündnis 90/Die Grünen frakció egyik legismertebb tagja, Hans-Christian Ströbele szóvivő a támadást „Izrael politikájának logikus, szinte elkerülhetetlen következménye”-ként írta le.³⁶⁸ Éppen emiatt az Izraelnek szállítandó légvédelmi rakétákat is ellenezte, „mivel minden fegyver, a Patriot rakéták is, nem csupán védelemre szolgálnak. Nincs olyan fegyver, amely pusztán védelemre szolgálna”.³⁶⁹ Az eset botránnyá duzzadt, emiatt a szóvivő két hónappal később, 1991 áprilisában kénytelen volt lemondani. Mások – érezve a változások szelét vagy valódi megbánást tanúsítva – a korábbi hagyományok felülvizsgálatába kezdtek. Joschka Fischer például egyre nyíltabban támadta a békemozgalmat,³⁷⁰ amiért az Szaddám Huszein korábbi, például a kurdok ellen elkövetett bűnei idején „nem kiabált elég hangosan”, amit ő visszatekintve „mulasztás”-ként értékelte.³⁷¹ Hamarosan látni fogjuk, hogy Fischer új külpolitikai irányvonalát sokan követték.³⁷²

3.6. Kompenzáció és „csekk-könyv-diplomácia”

A folyamatos külföldi kritikák hatására a bonni kormány nem csak Izrael támogatása kapcsán szánta el magát határozott lépésekre. A segítségnyújtás több formájára is sor került, röviden tekintsük át ezeket.

A németek számára jelentős fejtörést okozott, hogy milyen módon és milyen mértékű segítségben részesítsék a szövetségeseket. Természetesen ez elsősorban a háború időtartamától, a hadi helyzettől és a Huszein által bevetett fegyverektől függött. A legmerészebb ötletek szerint Németország akár szárazföldi csapatokkal is részt vehetne a háborúban, de ennek az elképzelésnek sem társadalmi, sem pártpolitikai támogatottsága nem volt. Amikor például Ortwin Lowack felvetette, hogy miért nem küldenek önkéntes katonákat a háborúba, pártelnöke, Theo Waigel állítólag azt kérdezte: „Te mikor mész az öbölbe?”.³⁷³ Alfred Dregger kereszténydemokrata képviselő

368 Gefundenes Fressen. *Der Spiegel*, 1991. február 25. 1991(9). 26; An der deutschen Heimatfront 242.

369 Unfriede unter den Pazifisten 2.

370 Fischer fordert Solidarität mit Israel. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 26./27. 1991(22). 6.

371 MARKOVITS, Andrei S. (1991): Eine ernüchternde Erfahrung. Die Friedensbewegung aus der Sicht eines amerikanischen Juden. *Die Zeit*, 1991. február 15. 1991(8). 2. <http://www.zeit.de/1991/08/eine-ernuechternde-erfahrung> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

372 Realos wünschen sich Fischer als Chef. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 26–27. 1991(22). 6.

373 Das wird ein schwieriges Jahr 20.

pedig azt javasolta, hogy Törökországba küldhessenek olyan sorköteleseket, akik önként vállalják a bevetést.³⁷⁴ Ahogyan korábban kifejtettem, arról szó sem lehetett, hogy a Bundeswehr szárazföldi csapatai a régióban megjelenjenek, emiatt a „kompenzáció” egyéb formáiról kellett gondoskodni.

Fentebb már szó esett arról, hogy január első felében milyen fogadtatásra lelt Németországban egy 18 Alpha Jet repülőgépből és 200 fős személyzetből álló egység Törökországba való áthelyezése. Az ellenzék – és néhány kormánypárti képviselő – kétségbe vonta, hogy az egységet egyáltalán be szabad-e vetni éles helyzetben, mások pedig nevetségesnek tartották, hogy az iraki–török határtól 450 kilométerre lévő erhaçi repülőtérré a pilótaszargonban „törpe hajtóművű kacagógerlé”-nek nevezett Alpha Jeteket küldtek.³⁷⁵

Hamarosan kiderült, hogy az egyesített Németországtól ez segítségként túl kevés lesz, és a bonni kormányra egyre nőtt a nemzetközi nyomás. Miután Özal török elnök az *ARD Aktuell* című műsor 1991. január 24-i adásában kritizálta Németország magatartását, Helmut Kohl izgatottan hívta fel Ankarát, és biztosította a törököket arról, hogy eleget tesznek az Észak-atlanti Szerződésben lefektetett kötelezettségeiknek.³⁷⁶ Bush elnöknél a kancellár már néhány nappal korábban, január 22-én telefonon jelentkezett, és a kormány nevében szolidaritását fejezte ki, valamint biztosította őt materiális támogatásáról.

Kohl szavait tettek követték, és január 26-án a Szövetségi Kormány az AMF (A)-erőket további légvédelmi egységekkel erősítette meg. Rövid idő alatt Törökországba irányítottak Roland és Hawk típusú légvédelmirakéta-komplexumokat (légvédelmi rakétákkal és ütegharcálláspontokkal együtt), az azokat kezelő hatszáz fős személyzet kíséretében.³⁷⁷ Természetesen az NSZK nem pusztán saját indíttatásból tette mindezt, az erről szóló török kérelem még a háborút megelőzően, január 11-én született meg, a NATO Szövetséges Európai Haderők főparancsnoka pedig egy héttel később, 18-án

374 Alfred Dregger kereszténydemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. január 31-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 112 C.

375 A brit *International Institute for Strategic Studies* (IISS) szövivője, Andrew Duncan szerint az Alpha Jetek „katonai szempontból nem igazán tudnak segíteni” egy háborúban, legfeljebb szárazföldi harcok és főleg páncélosok megsemmisítésében. Viszont a török magashegységben aligha lennének tankcsaták egy esetleges háború idején. Duncan – akárcsak Manfred Wörner, a NATO főtitkára – utalt arra, hogy a repülőgépek hatótávolsága is rövid. Vorkommando schon unterwegs. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 5./6. 1991(4). 5. Ráadásul a fegyverzetük sem volt éppenséggel tekintélyt parancsoló, ahogyan ezt az egyik tiszt is bevallotta: ezekkel a gépekkel „egy T-72-est nem lehet megsemmisíteni, kivéve, ha az érzékeny pontjainál találjuk el”. Az Alpha Jetek áthelyezésének tehát valószínűleg csak szimbolikus értéke volt, mintsem valódi hadászati. SCOTLAND, Egon (1991): Ein Stolperdraht, gespannt den Bündnisfall. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 15. 1991(12). 3.

376 Das wird ein schwieriges Jahr 16.

377 MEYER, Georg-Maria – SEIFFERT, Ruth (1991): Tapfer Verteidigen – Die Bundeswehr und die Möglichkeit des Krieges. *Information für die Truppe*, 1991(5). 62; KAISER–BECHER 1992: 30–31.

fordult az ügyben a szövetségesi felé.³⁷⁸ Az erősítés azt a célt szolgálta, hogy a Törökországban állomásozó belga, olasz és német csapatokat iraki légitámadások ellen védjék.

A légvédelmi egység áthelyezésével kapcsolatban számtalan logisztikai probléma került felszínre, ráadásul ekkor vált tömegessé a katonai szolgálat megtagadása. Ennél pozitívabb visszajelzéseket szült a német haditengerészet tevékenysége. Ahogyan már a 3.1. *alfejezet*ben is említettem, az újraegyesítést megelőzően, röviddel Kuvait annektálása után, a nyugatnémet kormány az egyik aknaelhárító egységét egy krétai támaszpontra küldte. Az egységet a NATO Védelmi Tervezési Bizottságának döntése alapján 1991. január 23. és március eleje között a NATO parancsnoksága alá helyezték.³⁷⁹ Erre azért volt szükség, mert január 20-án a Földközi-tengert krízisterületté nyilvánították. Néhány héttel korábban, 7-én pedig a Bundesmarine két hajója, a *Bremen* és a *Rhön* átkerültek a Földközi-tenger keleti részére, hogy a Port Szaídtól északra lévő zónát ellenőrizzék. Január 30-án három Bréguet Atlantic típusú tengeralattjáró-vadász repülőgépet a sardíniai Elmasba küldtek, amelyek összesen 52 repülést hajtottak végre a Földközi-tenger nyugati részén. Röviddel ezután ugyanebbe a városba egy mindössze néhány fős legénységű Dornier Do 28-as gépet irányítottak, amely az ellátáshoz járult hozzá az Elmas, Nápoly és a krétai Szouda háromszöge között.³⁸⁰ A földközi-tengeri német jelenlétet február elején két rombolóval erősítették meg, amelyek a hatékonyabb légvédelem céljából a NATO COMNAVSOUTH (*Commander, Allied Naval Forces, Southern Europe*) irányítása alá kerültek.³⁸¹ Ebben az időszakban a Bundesmarine 2274 katonája teljesített szolgálatot a Földközi-tengeren, és bebizonyosodott, hogy a haditengerészet esetében a multinacionális vezetés működőképes alternatíva. Természetesen az egységek gyenge pontjai is felszínre kerültek, amelyek közül a légvédelemben, a navigációs rendszerben, a mentőszolgálat felszerelésében és az ABC-fegyverek elleni védelemben felmerülő problémák voltak a legégetőbbek. A bevetés 1991 márciusáig tartott, bármilyen feltűnőbb eset vagy incidens nélkül.

A katonák küldetése ezzel azonban nem zárult le, mert az ENSZ kérésére, a kormány március 6-i döntése alapján áthelyezték őket a Perzsa-öbölbe, ahol – a Nyugateurópai Unió irányítása alatt – egy kilenc nemzetből álló aknakereső csapatban dolgoztak tovább.³⁸² Alkotmányjogi okokból a bonni kormány a bevetést humanitárius misszióknak nevezte, amelynek célja a nemzetközi kereskedelmi hajózás biztonságosabbá tétele és a Perzsa-öböl békéjének helyreállítása volt.³⁸³ A Külügyi Hivatal

378 BEEGER–HUMM 1992: 316.

379 Vö. A Szövetségi Kormány egy válaszával a Bundestagban feltett írásbeli kérdésre, Bundestags-Drucksache 12/66, 15.

380 BEEGER–HUMM 1992: 318.

381 HOWE, Jonathan T. (1991): NATO and the Gulf Crisis. *Survival* 1991(3). 252.

382 GRÄSSLIN 1997: 93.

383 A bevetésről bővebben: HIRTZ, Klaus-Peter (1991): Operation Südflanke. *Truppenpraxis* 1991(6). 622–627.

államminisztere, Helmut Schäfer külön kiemelte, hogy a döntés annak volt köszönhető, hogy ekkorra a háború már befejeződött, tehát harci cselekményekben már nem vettek részt.³⁸⁴ A Bundesmarine számára ez volt az első valóban „éles” bevetés,³⁸⁵ a német közvélemény és az ellenzéki pártok részéről pedig alig hallatszottak tiltakozó hangok, hiszen a kuvaiti partok több mint száz robbanószerkezettől való megtisztítása a lakosokban is szimpátiát keltett. Ez annak tekintetében különösen figyelemreméltó, hogy az alig vitatott döntés a Bundeswehrt közelebb sodorta a NATO területén kívüli jövőbeli bevetésekhez, mint bármi azelőtt.³⁸⁶

A háborút követően nem csak a Bundesmarine egységei számára akadt teljesítendő feladat a régióban. A német hadsereg ötszáz fős, utászokból, pilótákból és mentősökből álló önkéntes csapata a török–iraki–iráni határövezetben a törökországi Batman és az iráni Baktaran között kialakított állandó léghídon keresztül segített az ellátásban. A humanitárius misszió másik célja a másfél millió – elsősorban iraki kurd – menekült egykori lakóhelyére való visszavezetése és védelme volt. A délkelet-törökországi Dügün Dağı nevű hegyláncnál szolgálatot teljesítő önkéntesek a beszámolók szerint³⁸⁷ borzasztó körülmények között dolgoztak, és a török hatóságok folyamatosan akadályozták a munkájukat.

Akárcsak a *Minenabwehrverband Südflanke* nevű aknaelhárító egység küldetése a kuvaiti partoknál, a kurd menekültprobléma hathatós német kezelése sem volt belpolitikai vita tárgya, sőt, Bonnt büszkeséggel töltötte el, hogy a teheráni kormány az Iránba szökött kurdokhoz a nemzetközi szervezetek dolgozóin kívül csak a németeket, a svédeket és a franciákat engedte. Az iraki kisebbségek üldözése egyébként még a német csapatok NATO-területen kívüli tartózkodásának legádázabb ellenzőit is arra készítette, hogy átgondolják a nemzetközi szervezetek – főleg az ENSZ – lehetséges szerepvállalását a népiirtások megakadályozásának érdekében.³⁸⁸ A pártokon belüli konszenzus ellenére a kormány azt már túl merész lépésnek tartotta, hogy az Észak-Irakban

384 A kormány nevében a Külügyi Hivatal államminisztere, Helmut Schäfer szóbeli válasza Günther Müller keresztényszociális képviselő kérdésére. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/18, Bonn, 1991. március 21. 1192 C.

385 HECKNER, Peter (1991): „Auf Wiedersehen“ und „Gülle, Gülle“. *Luftwaffe* 1991(5). 20–21.

386 KAISER–BECHER 1992: 42.

387 A Német Vöröskereszt egyik sebésze, Horst Glück által a „szörnyüeségek táborá”-naknevezett helyen a menekültek a kiszáradás, az állandó hasmenés és a fagyhalál ellen küzdöttek. A török hatóságok ugyanis nem engedélyezték, hogy a sebesülteket a Bundeswehr helikoptereivel kórházba szállítsák, a helyi kisebb egészségügyi központokban pedig olyan szörnyű körülmények uralkodtak, hogy azokban komolyabb beavatkozásokat nem lehetett végrehajtani. BRÄUTIGAM, Hans Harald (1991): „Willkommen im Lager des Grauens“. *Wie deutsche Soldaten den kurdischen Flüchtlingen an der türkischen Grenze helfen. Die Zeit*, 1991. április 26. 1991(18). 1–2. <http://www.zeit.de/1991/18/willkommen-im-lager-des-grauens> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

388 KAISER–BECHER 1992: 43.

elő civil lakosság védelmére és élelmezésére felállított multinacionális csapatokból álló hadműveletben (*Operation Provide Comfort*) a Bundeswehr is részt vegyen. A legyőzött és szigorú felügyelet alatt álló Irakban ekkor német egységek még nem tevékenykedtek. Ám szeptembertől kezdődően a német hadsereg szakemberei a következő öt éven át már szerepet vállaltak egy szimbolikusnak szánt akcióban. A UNSCOM (*United Nations Special Commission*) nevű ellenőrző bizottság munkáját erősítve, 1991 augusztusától 1996. szeptember 30-ig az iraki tömegpusztító fegyverek felkutatásában segédkeztek.³⁸⁹ A 37 főből álló német kontingens legfontosabb feladata az ellenőrök légi szállítása, valamint különböző logisztikai problémák megoldása volt.³⁹⁰ Mindehhez a kormány három darab CH-53 típusú szállító helikoptert és két, a Luftwaffe Bahreinben állomásozó Transall C-160 típusú szállító repülőgépet bocsátott a rendelkezésükre.

Németország a koalíciónak 2,6 milliárd márka értékben nyújtott materiális jellegű segítségét, és ebben az újraegyesítés két szempontból is kapóra jött: a Bundeswehrt az únkettő plusz négyes egyezmény alapján néhány éven belül át kellett szervezniük és egy 370 ezres létszámú hadsereggé csökkenteniük,³⁹¹ emellett az egykori Nemzeti Néphadsereg készletei nagy számban álltak a rendelkezésükre. A kétpólusú világ felbomlásával pedig – noha aggodalommal figyelték a délkelet-európai regionális konfliktusokat – keletről érkező komolyabb fegyveres támadásra nem kellett számítani.

Ami a fegyverek, muníciók és alkatrészek szállítását illeti, főleg az USA, Franciaország, Nagy-Britannia, Izrael, Olaszország és Törökország részesült belőlük. A teljesség igénye nélkül ezek páncélosok, légvédelmi fegyverek, aknakeresők, teherautók, különböző alkatrészek és egészségügyi felszerelések voltak.³⁹² Valószínűleg a január első felében, a kollektív védelem esete körüli kínos belpolitikai vita kompenzációjaként Törökország egyedül jutott nyolcvan Leopard-1 A és más típusú harckocsizhoz, tizenötezer páncélöklökhöz, szállításra alkalmas járművekhez, valamint ABC-támadások elleni védőfelszereléshez.³⁹³ A keletnémet hadsereg fegyvereit nemcsak szétosztogatták a sorban állók között, hanem a tanulmányozás szempontjából is fontos szerepet

389 A kezdeti nehézségekről bővebben az egyik résztvevő, Heinz Dieter Jopp beszámolójában: Spurensuche im Irak. ABC-Waffen im Kräftefeld der orientalischen Konflikte. *Europäische Sicherheit* 1992(1). 26.

390 NAUMANN, Klaus (2007): Der Wandel des Einsatzes von Katastrophenhilfe und NATO-Manöver zur Anwendung von Waffengewalt und Friedenserzwingung. In: NÄGLER, Frank (Hrsg.): *Die Bundeswehr 1955 bis 2005*. Oldenbourg, München. 482.

391 *Szerződés a Német Szövetségi Köztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, Franciaország, Nagy-Britannia, a Szovjetunió és az Egyesült Államok között a Németország-kérdéséről szóló befejező szabályozásról*, 3. cikk, 2. bekezdés. In: *A német kérdés 1945–1990. Dokumentumgyűjtemény*. Magyar nyelven közli: NÉMETH 1993: 246.

392 Geld statt Soldaten 1.

393 SCHWELLEN, Michael (1991): Wasserspiele an Euphrat und Tigris. Die Türkei baut ihre Macht im Nahen Osten aus. *Die Zeit*, 1991. február 15. 1991(8). 3. <http://www.zeit.de/1991/08/wasserspiele-an-euphrat-und-tigris> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

töltöttek be. Az USA az egykori Varsói Szerződés legmodernebb fegyvereinek – például MiG-29-es vadászpilóták – használatát és megsemmisítését Bajorországban gyakorolta, ugyanis tudvalevő volt, hogy Szaddám Huszein is szovjet gyártású fegyverekkel készült a háborúra.³⁹⁴

Németország volt az amerikai és brit csapatok számára az egyik legfontosabb stratégiai útvonal és újratöltési bázis, ezért az ország nemzetközi jogi szempontból komolyabb szerepet játszott a háborúban, mint a kormány azt a német nyilvánosság előtt bevallotta. Az Európában állomásozó amerikai fegyveres erők német területen tartották a legfontosabb parancsnokságaikat, köztük az EUCOM-ot (*United States European Command* – Amerikai Egyesült Államok Európai Főparancsnoksága) Stuttgartban és az USAFE-t (*United States Air Forces in Europe* – Amerikai Légierő Európai Parancsnoksága) Ramsteinban.³⁹⁵

A Németországból a Perzsa-öbölbe áthelyezett amerikai és brit egységeket a Bundeswehr a szállításban, a közlekedés szabadabb tételében és a műveletek ellenőrzésében segítette. Kiemelendő a szövetségesek második felvonulásakor, 1990 novemberének harmadik hetétől végzett tevékenység, amikor néhány hét leforgása alatt az amerikai szárazföldi hadsereg VII. hadtest felszerelésének, valamint a brit Rajna-hadsereg 1. páncélos hadosztályának szállítását végezték el. Mindehhez 900 tehervonatot, 450 rajnai hajót, valamint számtalan teherautót – köztük a csehszlovák hadiipar ékköveként számontartott Tatra T813-asokat – vettek igénybe.³⁹⁶ A fegyvereket és muníciót főleg vasúton szállították az északi kikötőkbe, így Nordenhamba, Emdenbe, Brunsbüttelbe, Wismarba és Bremerhavenbe, ahol azok már hajókra pakolva jutottak ki a világtengerre.³⁹⁷

Természetesen a légi közlekedésnek is fontos szerepe volt mindebben. A frankfurti és ramsteini repülőtereket a szövetségesek előszeretettel használták az utánpótláshoz,³⁹⁸ a Bundesluftwaffe szállító repülőgépei pedig összesen 8962 óra szolgálatot teljesítettek, amely 64,7 millió márka nagyságú költséggel járt.³⁹⁹ A Bundeswehr ugyanakkor a légi úton való szállítással volt a legkevésbé elégedett. 1991 januárjában kifejezetten kellemetlen szituációk keletkeztek abból, hogy a légierő óriási hiányt szenvedett a nehéz teherszállító repülőgépekből, és ebben más államokra volt utalva. A háború szolgálatába állított polgári repülés pedig nem mindig volt megbízható, hiszen a légitársaságok nem vállalták azt a kockázatot, hogy krízisterületekre behatoljanak.⁴⁰⁰

394 Deutsche Bomben auf Bagdad. Die alliierten Truppen werde aus Deutschland aufgerüstet. *Der Spiegel*, 1991. január 28. 1991(5). 23. (A továbbiakban: Deutsche Bomben auf Bagdad)

395 Lásd <http://www.eur.army.mil/organization/ERMC.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

396 INACKER 1991: 100.

397 Deutsche Bomben auf Bagdad 22.

398 Geld statt Soldaten 1.

399 BEGER–HUMM 1992: 320.

400 Szemléletes példa erre a német Lufthansa légitársaság, amely legfeljebb Isztambulig volt hajlandó a repülőgépeit küldeni.

Korábban már kifejtettem, hogy Németország 1990 őszén, még az újraegyesülést megelőzően komoly pénzügyi támogatást nyújtott az Irak elleni embargó miatt leginkább szenvedő országoknak, valamint az ENSZ határozatait Irakkal betartatni kívánó szövetségeseinek.⁴⁰¹

A háború elindításakor aztán – ha már a második világháború két vesztes állama, Németország és Japán fegyveres erőikkel nem kívánt részt venni Kuvait felszabadításában – a szövetségeseik nyomására kénytelenek voltak bőkezűen a pénztárcájukba nyúlni. Az 1991. januári G7-találkozót az Egyesült Államok többek közt erre próbálta felhasználni.⁴⁰² Január 17-én a németek kijelentették, hogy készen állnak újabb hadihajókat küldeni a Földközi-tengerre, de Kohl és Genscher visszautasították azon kérést, hogy havonta 300 millió dollárral járuljanak hozzá a háború költségeihez.⁴⁰³ Ahogyan a materiális jellegű támogatás esetében is láthattuk, a külföldi kritikák, Németország elszigetelődése és Izrael fenyegetettsége következtében a bonni kormány álláspontja is módosult. Jelen esetben ez azt jelentette, hogy a pénztárcák kinyíltak, és minden érintett ország igyekezett a németek átmeneti – büntudattal párosuló – nagyvonalúságát kihasználni. A német külpolitika villámgyors változását kiválóan szemlélteti Theo Waigel pénzügyminiszter amerikai útja, aki mindössze egy héttel Kohl és Genscher fentebb idézett kijelentése után informálisan rábólintott amerikai kollégája, Nicholas F. Brady havi 300 millió dolláros támogatásról szóló ötletére.⁴⁰⁴ Tekintsük át röviden, hogy ezen „pálfordulás” után mely államokba milyen indoklással pontosan mekkora összegek érkeztek.

A háború legnagyobb terheit viselő Egyesült Államok természetesen a legmagasabb, 10,3 milliárd márka összegű pénzbeli és materiális jellegű támogatáshoz jutott.⁴⁰⁵ Németország – Japánnal, Kuvaittal, Szaúd-Arábiával, az Egyesült Arab Emírátsukkal és más államokkal együtt – a harcokban érintett országok védelmi költségeinek komoly hányadát fedezték. Így jutott például Nagy-Britannia a németektől 800 millió márka, Franciaország pedig 300 millió márka támogatáshoz. Törökország inkább fegyvereket,

401 1990. augusztus és december között ezen 21,27 milliárd márka költség a következő tételekből állt: az Ammán és Kairó közti léghíd (1,3 milliárd márka); élelmiszersegély, sátrak, mentőkocsik, takarók és egyéb eszközök (1,4 milliárd márka); a menekültek számára biztosított élelmiszer-ellátás (1,27 milliárd márka); a Jordániából, Törökországból, Irakból és Iránból evakuált 150 ezer menekült élelmezéséhez való hozzájárulás a Nemzetközi Migrációs Szervezet számára (15,8 milliárd márka); a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának támogatása (1,5 milliárd márka). In: Rudolf Bindig szociáldemokrata képviselő 1991. február 11-i írásbeli kérdésére adott február 12-i válasz Ursula Seiler-Albring külügyi államminisztertől. Deutscher Bundestag, Drucksache 12/84, Bonn, 1991. február 15. 3.

402 Höhere Steuern für den Krieg? 1.

403 Der Himmel schließt sich 20.

404 Das wird ein schwieriges Jahr 20.

405 A támogatás a következőkből állt: 8,7 milliárd márka az amerikai védelmi költségekhez való hozzájárulásként; 1,2 milliárd márka értékű materiális szállítások; valamint 400 millió márka utalása a fegyverek tengeri és légi úton való szállításához. KAISER-BECKER 1992: 47; BEEGER-HUMM 1992: 319; Deutsche Bomben auf Bagdad 22.

muníciót, alkatrészeket kapott, mintsem pénzbeli hozzájárulást, de mindez 1,5 milliárd márka értékű volt. Izrael ún. „humanitárius segítség”-et kapott a védelme biztosítása és a háborús károk helyreállítása céljából, 1,3 milliárd márka értékben.⁴⁰⁶

Az ún. frontállamok – elsősorban Egyiptom, Jordánia és Szíria – is komoly összegekhez jutottak, a gazdaságuk stabilitását és az újjáépítést biztosító vissza nem térítendő támogatások és kedvező hitelek formájában.⁴⁰⁷ Külön kategóriát jelentett a menekültkérdés finanszírozása. Megemlítendő az Irak által megszállt Kuvaitból elüldözöttek – köztük 250 ezer palesztin – ellátásának társfinanszírozása. Emellett a Szövetségi Kormány bilaterális alapon azonnali humanitárius segítséget nyújtott a Jordániában és Izraelben lévő menekülteknek különböző állami és nem állami szervezeteken keresztül.⁴⁰⁸ 1991 áprilisában az iraki menekültek, főleg kurdok számára 469 millió márkát szabadítottak fel. A háborúban részt vevő amerikai és brit katonák azon családtagjait is segítették, akik a háború alatt Németországban maradtak.⁴⁰⁹ Végezetül érdemes megemlíteni a kormánynak a régiót sújtó ökológiai katasztrófa enyhítéséért és felszámolásáért hozott erőfeszítéseit.⁴¹⁰

Az iraki krízissel kapcsolatban Németország 1990 második felében és 1991-ben összesen 18 milliárd márkát (10,84 milliárd amerikai dollárt) költött.⁴¹¹ Ez az 1991-es védelmi költségvetésének egyharmadát jelentette, és szinte pontosan megegyezett Angola, Omán vagy Szíria 1990-es bruttó hazai termékének nagyságával.⁴¹² A németek az amerikaiak háborús költségeinek 10%-át, a britek 10-20%-át, a franciák 15%-át állták.⁴¹³

3.7. Összefoglaló

A fentiekből láthattuk, hogy a kuvaiti konfliktus idején a szövetségeseknek nyújtott német segítség elsősorban nem fegyveres alakulatok mobilizálását jelentette, hanem materiális és pénzbeli támogatást. A kormánynak ezzel az óriási, 18 milliárd márkás „kompenzációval” valószínűleg az volt a célja, hogy az egyesített Németországra kifejtett nemzetközi nyomást csökkentse, a bírálóit lenyugtassa, de legalábbis sokan abban

406 BEEGER–HUMM 1992: 321.

407 Geld statt Soldate. 2.

408 Rudolf Bindig szociáldemokrata képviselő írásos kérdésére Ursula Seiler-Albring államminiszter válaszolt, és kifejtette, hogy német támogatással épült fel egy menekülttábor és egy ellátóközpont. A Szövetségi Kormány válasza a Bundestag egy írásos kérdésére, Bundestags-Drucksache 12/84, 2.

409 WILLE, Walter (1992): Die Spearhead Division verläßt Deutschland. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1992. január 17. 6.

410 Bonner Windei. *Der Spiegel*, 1991. május 6. 1991(19). 63–65.

411 INACKER 1991: 104.

412 Lásd <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

413 KAISER–BECHER 1992: 50.

reménykedtek, hogy ez így fog történni. Ahogy Michael Inacker írta, „a tehermegosz-
láshoz való német katonai hozzájárulás – akármilyen lenyűgöző is volt – legtöbbször
túl későn érkezett, sose tűnt önként vállaltnak és a németek saját biztonságpolitikai
érdekei diktálta eredménynek, hanem külső nyomás következményének”.⁴¹⁴ Bonn
1990 szeptemberében, majd 1991 januárjában mutatott, néhány hétig tartó hallgatag-
sága és a később kapkodva meghozott döntései külföldön azt a benyomást keltették,
hogy a hálátlan és gyáva Németország a hátsó sorokban meglapulva figyel, ahogy
más nemzetek – az ő érdekeiért is – harcba szállnak, majd amikor ez nyilvánvalóvá
válik, jótékonyan előhúzza a pénztárcáját. A német magatartást a sajtóban különféle
jelzőkkel illették – „csekk-könyv-diplomácia”-nak, kómának vagy struccpolitikának
nevezték,⁴¹⁵ és ezen megbélyegzés egy ideig jól láthatóan fennmaradt. Amikor például
Bush elnök felsorolta azon csúcspolitikusok nevét, akik az amerikaiakkal együtt meg-
próbálták a háború kitörését megakadályozni, és Irakot jobb belátásra bírni, egy német
nevet sem említett. Az NSZK kritizálásában kétségtelenül az amerikai sajtó és politi-
kusok jártak az élen.⁴¹⁶

A másik oldalon elterjedt az a nézet, miszerint Németország, amennyiben – némi
diplomáciai ravaszsgal – néhány repülőgépet és hadihajót rögtön a Perzsa-öbölbe
küldött volna, megspórolt volna több milliárd márkát, amelyet a keleti tartományok
felzárkóztatására költhetett volna. Ehelyett mindig túl későn reagált, és végül más
lehetősége nem maradt, mint „a szövetségesek kritikájából kivásárolni magát”.⁴¹⁷ Ezen
vélemény képviselői a dánokat, a görögöket és a portugálokat hozták ellenpéldaként,
akik már 1990 késő nyarán késznek mutatkoztak a cselekvésre, ennek köszönhetően
arányaiban is olcsóbban és nem utolsósorban emelt fővel fejezték be a háborút. Két
külügyi szakértő, Karl Kaiser és Klaus Becher szerint Németország esetében ez a le-
hetőség nem állt fenn, hiszen gazdasági és politikai súlya az előbbi országokhoz nem
volt mérhető, és Bundeswehr-egységek szimbolikus kiküldése nem lett volna elegendő.

Pusztán pénzügyi szempontból valóban kedvezőbb alternatívát jelentett volna
egy aktív német katonai bevetés a második öbölháborúban, ez azonban az akkori al-
kotmányjogi helyzetet tekintve szinte lehetetlen volt. Ugyanakkor sokan azt is látták,
hogy az addig képviselt német külpolitika felett eljárt az idő. Úgy gondolták, hogy
a bipoláris világ szétesésével és a regionális konfliktusok elterjedésével a hidegháborús
nyugatnémet berögződésektől meg kell szabadulni, és az ország gazdasági súlyához

414 INACKER 1991: 86.

415 UZULIS 2005: 123; BEEGER–HUMM 1992: 307.

416 RIESS, Cornelia B. (1997): *Der überforderte Partner? Konzepte amerikanischer Deutschlandpolitik nach dem Ende des Ost-West-Konflikts*. Lit, Münster. 214; SCHMIESE, Wulf (2000): *Fremde Freunde. Deutschland und die USA zwischen Mauerfall und Golfkrieg*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 274–277.

417 INACKER 1991: 10. A szerző Olaszországot hozta fel példaként: INACKER 1991: 91.

mérten felelősséget kell vállalni a nemzetközi rend fenntartásában. Ahogyan Ronald D. Asmus amerikai biztonságpolitikai szakértő írta,

[...] természetesen Németországnak jobban az ínyére lett volna, ha maradt volna ideje az újraegyesítést megemészteni, és elég lett volna azután, alaposabban felkészülnie a világban betöltendő jövőbeli felelősségére. De a történelem nem mindig a német elképzelések szerint alakul. Németország szövetségesei is jobban örültek volna, ha az újraegyesítés más tempóban és körülmények között zajlik. Az államvezetés művészete márpedig abból áll, hogy váratlan kihívásokra választ adjanak.⁴¹⁸

A második öbölháború az „out-of-area”-vita érdemi – tehát a Bundestagban és a nyilvánosság előtt is rendszeresen tárgyalt – fázisában katalizátorként hatott. Kuvait megszállását követően, 1990 második felében, sőt már az 1980-as évek végén is megfogalmazódtak javaslatok az aktívabb nemzetközi szerepvállalásra, de akkoriban ezek a vélemények még inkább kivételnek számítottak. 1991 januárjától, a háború kirobbanásával és Németország elszigetelődésével azonban a kormánypártok addigi elzárkózó magatartása alábbhagyott, és kénytelenek voltak beismerni: a korábbi évtizedek kül-, biztonság- és védelempolitikája elavult, azokat alapjaiban véve kell átgondolni.⁴¹⁹ A Bundeswehr „out-of-area”-bevetéseihez alkotmánymódosításra és nem utolsósorban társadalmi támogatásra lesz szükségük, így a kitűzendő cél a parlamenti ellenzék és a közvélemény meggyőzése volt az új politika szükségességéről. A következő, 4. fejezetben áttekintjük a vita alakulásának érettebb szakaszát, tehát az 1991-től 1994-ig tartó időszak jellegzetességeit.

418 Fragen unter Freunden 5.

419 Hevő Péter (2015): Visszaszámlálás a „Sivatagi Vihar” előtt. Német belpolitikai viták a második Öbölháború elején. In: ERDŐDY Gábor – Hevő Péter (szerk.): *Kút – az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola kiadványa*. 14(1). 194.

4. ÚT AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI DÖNTÉS FELÉ

*Legkésőbb az öbölháború óta a „nélkülünk” mottó többé nem érvényes.*⁴²⁰

Florian Gerster szociáldemokrata politikus

4.1. A közös minimum: a kéksisakos bevetés?

Az 1991-es parlamenti jegyzőkönyvekben megfigyelhető, hogy az öbölháború előtti utolsó Bundestag-ülésein a kormánypárti politikusok még egy szóval sem említették Németország pontos szerepét és kötelezettségeit egy esetleges háború idején, értelemszerűen az „out-of-area” kifejezés sem nem hangzott el. Helmut Kohl kancellár kifejezte az iránti örömét, hogy a kelet–nyugati konfliktus enyhülésével az ENSZ Biztonsági Tanácsának cselekvőképessége javult, és a jövőben betöltheti az eredetileg is neki szánt szerepet, vagyis hogy a nemzetközi közösség rendjének őrévé váljon. Bár a kancellár kijelentette, hogy mindent meg fognak tenni azért, hogy „az Egyesült Nemzetek Szervezetét az igazság és béke őrzőjének szerepében” megerősítsék, konkrét akciótervet nem vázolt fel.⁴²¹ A keresztényszociális Wolfgang Bötsch a január 14-i ülésen szintén rébuszokban beszélt: a külpolitikai önmegtartóztatásról azt mondta, Németország nem fordíthatja el a fejét, ha egy krízis megoldásáról és a világ békéjének fenntartásáról van szó.⁴²² A következő két hét során aztán nagyot fordult a világ, köszönhetően az olykor rendkívül keményen megfogalmazott külföldi kritikáknak, valamint annak, hogy Irak Izraelt – többek közt – német fejlesztésű fegyverekkel fenyegette.

A pénzügyminiszter, Theo Waigel (CSU) szerint azok, akik az európai integrációt támogatják, gondoljanak az abból fakadó biztonságpolitikai következményekre is.⁴²³

420 GERSTER, Florian (1991): „Ohne uns“ ist keine Politik. Deutschland muß Lehren aus dem Golfkrieg ziehen. *Die Zeit*, 1991. május 3. 1991(19). 1. <http://www.zeit.de/1991/19/ohne-uns-ist-keine-politik> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

421 Helmut Kohl kancellár beszéde a Bundestag 1991. január 14-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/2, Bonn, 1991. január 14. 22 B.

422 Wolfgang Bötsch kereszténydemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. január 14-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/2, Bonn, 1991. január 14. 30 A.

423 Theo Waigel pénzügyminiszter beszéde a Bundestag 1991. január 31-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 128 A.

A szabaddemokrata Hermann Otto Solms már kimondta, hogy Németország többé nem bújhat ki a nemzetközi felelősség alól, mivel a „próbaidőnek”, a hidegháborúnak vége, az ország a szuverenitását pedig visszanyerte. Ez sokak számára fájdalmas lehet, a „Paradicsomból való kiűzetésként” hat, de amennyiben az ENSZ súlyát nem növelik, ugyanolyan jelentéktelenné válik, mint egykor a Népszövetség.⁴²⁴ A CDU főtitkára, Volker Rühe másokhoz hasonlóan azt hitte, hogy lesz idejük lelkileg felkészíteni az újraegyesített Németországot a világpolitikai kötelezettségeire, de ennek az ellenkezője hamar kiderült.⁴²⁵ Az F.D.P. elnöke, Otto Graf Lambsdorff megértőnek mutatkozott a német lakosság visszaközösítését illetően, hiszen a negyvenéves politikai „kiskorúság” és „önállótlan” cselekvés bizonyos beidegződések formájában nyomot hagyott maga után, ugyanakkor Rühével egyetértett abban, hogy mihamarabb cselekedni kell.⁴²⁶

Február elején pedig már az egyébként a szavait gondosan megválogató Hans-Dietrich Genscher is azt mondta: „Senki se panaszkodjon, ha a németek a háború és béke kérdésében megfontoltabbak, és nem kapkodnak. Én ebben az országunk egy új és demokratikus érettségét látom”. Ugyanakkor az volt a véleménye, hogy „az egyesített Németországnak nagyobb felelősséget kell vállalnia, ha az Európai Unióról”, az EBEÉ-ről vagy az ENSZ-ről van szó. Végül pedig kimondta a varázsszót, az alkotmánymódosítást, amely „az Egyesült Nemzetek olyan akcióihoz való hozzájárulást engedélyezzen, amelyeket az ENSZ-szabályzat lehetővé tesz – ne többet és ne kevesebbet”.⁴²⁷ Ugyan ebben az interjúban a külügyminiszter kitarított a sorkatonai szolgálat mellett is.⁴²⁸ Ezt később azzal indokolta, hogy ez egy biztonságpolitikai konszenzus eredménye, amely mélyen gyökeret vert a német demokratikus társadalomban.⁴²⁹

Az alkotmányjogi helyzet felülvizsgálata tehát már nem volt tabu, és ez a háború után, 1991 márciusától tetten is érhető a Bundestag ülésein vagy kormánypárti politikussokkal készített interjúkban. A március 13-i ülésen a kancellár ráadásul – Genscherrel ellentétben – már nemcsak az ENSZ-ről beszélt, hanem a Bundeswehr esetleges részvételéről más kollektív biztonsági szervezet, például a Nyugat-európai Unió katonai intézkedéseiben is. Kohl figyelmeztette a hallgatóságot, hogy az európai integrációs folyamatok közepette legkésőbb 1993-ig erről döntésnek kell születnie, mert „az elképzelhetetlen, hogy [...] igent mondunk a politikai unióra, [...] igent mondunk az Európai Parlament jogainak kibővítésére, de a védelmi kérdésben félreállunk. Ez elképzelhetetlen,

424 Hermann Otto Solms szabaddemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. január 31-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 117 D.

425 Volker Rühe kereszténydemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. január 31-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 161 A.

426 Otto Graf Lambsdorff szabaddemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. február 1-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/7, Bonn, 1991. február 1. 250 D.

427 *Attacken auf eine Institution* 4.

428 *Ich habe Kurs gehalten* 23–24.

429 Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter beszéde a Bundestag 1991. március 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/14, Bonn, 1991. március 13. 796 B, C.

ez nem lehet a német politika!”⁴³⁰ Néhány párttársa ennél tovább ment. Alfred Dregger a Bundeswehr bevetettségét már nemcsak az ENSZ és a NYEU, hanem a NATO „szolgáltatásban” is elképzelhetőnek tartotta.⁴³¹ A Bundeswehr „out-of-area”-bevetéseinek zászlóshajójává ekkortájt vált a CDU főtársa, Volker Rühe, aki szerint a németek „1990-es évekbeli megbecsülése” azon fog múlni, hogy hajlandók lesznek-e a nemzetközi krízisek megoldásához akár katonai eszközökkel is hozzájárulni.⁴³² Ehhez Németországnak – Nagy-Britanniához vagy Franciaországhoz – hasonlóan „normális állammá” kell válnia, amely semmiféle különutasságon nem gondolkodhat.⁴³³ Majd ironizálva hozzáfűzte: „Az biztosan nem mérhető Németország súlyához, ha néhány száz katona kéksisakot húz a fejére, és azt mondja, ez a mi világpolitikai felelősségünk.”⁴³⁴ Érdekes, hogy Dieter Wellershoff, a Bundeswehr főszemlézője szinte ugyanezeket a szavakat használta: „Valamikor ennek az országnak normálissá kell válnia.”⁴³⁵

A CDU/CSU állásponjtjában tehát 1991 kora tavaszán elindult egyfajta elmozdulás a Bundeswehrnek az ENSZ misszióin kívüli bevetettségének irányába, és ez – többek közt – a szövetségi elnök nézeteivel is ütközött. Richard von Weizsäcker egy interjúban kijelentette: „Azok közé tartozom, akik már régóta azt tanácsolták, hogy a németek alakítsák ki az alkotmányjogi kereteit annak, hogy az ENSZ béketermelő megbízásaiban – a »kéksisakosokban« – részt vehessenek”. Ugyanakkor attól félt, hogy egy túl lelkes szerepvállalás kiválthatja a szomszédok rosszallását: „Nemsokára megmutatkozik, hogy a világ nem is akarja újrafelfedezni, hogy a németek milyen jó katonák tudnak lenni.”⁴³⁶ Ortwin Lowack keresztényszociális képviselő helytelenítette az elnök szavait, ugyanakkor némi megértést tanúsított, hiszen – vele és sokakkal elmentésben – Weizsäcker tudja, mit jelent a háború, és ezért másképp gondolkodik: „Mi, fiatalok szintén tiszteljük a múltat, de mi a jövőbe tekintünk.”⁴³⁷

430 Helmut Kohl kancellár beszéde a Bundestag 1991. március 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/14, Bonn, 1991. március 13. 774 C.

431 Alfred Dregger kereszténydemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. március 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/14, Bonn, 1991. március 13. 748 D.

432 Normale Rolle. *Der Spiegel*, 1991. március 11. 1991(11). 22. (A továbbiakban: Normale Rolle)

433 PERGER, Werner A. (1991): Alles in bester Ordnung? Hans-Dietrich Genscher fühlt sich seiner amerikanischen Verbündeten sicher. *Die Zeit*, 1991. március 18. 1991(11). 1. <http://www.zeit.de/1991/11/alles-in-bester-ordnung> (Letöltés ideje: 2022. december 11.). (A továbbiakban: Alles in bester Ordnung?)

434 Worte der Woche. *Die Zeit*, 1991. március 18. 1991(11). 1. <http://www.zeit.de/1991/11/worte-der-woche> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

435 Uo. 2.

436 Der Golfkrieg weist nicht in die Zukunft 3.

437 Ein ganz normaler Staat 1. Annak ellenére, hogy a későbbi szövetségi elnök apja, Ernst von Weizsäcker államtitkárként működött Joachim von Ribbentrop külügyminiszter alatt, fiai, Richard és Heinrich rögtön a második világháború kitörésétől kezdve részt vettek a harcokban. Heinrich a lengyelországi hadjárat legelőjén, 1939. szeptember 2-án esett el, Richard pedig a háború végéig megfordult Luxemburgban, Moszkva, majd Leningrád térségében, Dániában és Kelet-Poroszországban. Bátor helytállásáért első osztályú Vas-keresztrel tüntették ki. KILIAN, Dieter E. (2011): *Politik und Militär in Deutschland: die Bundespräsidenten und Bundeskanzler und ihre Beziehung zu Soldatentum und Bundeswehr*. Miles Verlag, Berlin. 168.

A „legjobb védekezés a támadás”-elven a kormánypárti politikusok ellentámadásba lendültek, ugyanis egyértelműen látszott, hogy Németország és a Bundeswehr jövőbeli szerepét illetően mély szakadékok húzódnak az ellenzéki pártok, elsősorban az SPD különböző szárnyai közt.

A vita ezen szakaszában a legnagyobb egyetértés még a Bündnis 90/Die Grünen, valamint a PDS/Linke Liste frakciókon belül volt. Ahogyan korábban kifejtettem, a második öbölháború kapcsán érezhető volt a Joschka Fischer vezette csoportosulás elfordulása a Zöldek korábbi külpolitikájától, de kenyértörésre még nem került sor. A keletnémet NSZEP utódpártjának álláspontja pedig egyértelmű volt: az újraegyesítéskor mindkét katonai blokkból ki kellett volna lépni, és aktív semlegességi és békepolitikával Németország a nemzetközi közösség megbecsült tagjává válhatott volna ahelyett, hogy az USA újabb vazallusa lett a NATO-n keresztül.⁴³⁸

Az előbbi két frakcióval ellentétben az SPD helyzete korántsem volt könnyű. A kormánypártok ugyanis folyamatosan cselekvésre és egyértelmű állásfoglalásra sürgették a párt vezetését, és azzal vádolták a szociáldemokratákat, hogy éppen az ő háborúellenes megnyilatkozásaik és a Törökország védelméről szóló parttalan vita kirobbantása miatt esett csorba Németország nemzetközi megítélésén. A sarokba szorítás célja valószínűleg az volt, hogy ezzel az SPD-n belül az aktívabb német külpolitika támogatóinak pozícióját erősítsék, ezzel közelítve a pártot a saját álláspontjukhoz. A következőkben megvizsgálom, hogy a kormánypártok törekvéseit siker koronázta-e.

4.1.1. Az SPD útkeresése az 1991-es brémai pártnapig

A 2.4. alfejezetben már szó esett arról, hogy az 1980-as évek második felében a nyugat-német szociáldemokraták körében hosszabb – de messze nem olyan intenzitású, mint az 1991-es – vita folyt az „out-of-area”-kérdésről, mígnem az 1988-as münsteri pártnapon győzött a baloldali szárny álláspontja, amely ellenezte az ilyesfajta bevetéseket. A második öbölháborúval tehát egy olyan témakör jelent meg ismét a napirenden, amelyet sokan már lezártnak tekintettek, és nem is szívesen nyúltak hozzá. Jelen alfejezetben azért foglalkozom kiemelten az SPD-vel, mert a vita ezen szakaszában a kormánypártok a Bündnis 90/Die Grünen és a PDS/Linke Liste frakciókban nem láttak potenciális szövetségeseket, tehát az áhított kétharmados alkotmánymódosítás az SPD esetleges külpolitikai irányváltásán múlt.

438 Gregor Gysi, a PDS/Linke Liste képviselőjének beszéde a Bundestag 1991. január 17-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/3, Bonn, 1991. január 17. 53 C. Egy kifejezetten mulatságos jelenetre került sor, amikor a PDS képviselője, Kelet-Németország Minisztertanácsának egykori elnöke, Hans Modrow az alkotmánymódosításról beszélve elszólta magát, és a német fegyveres erőknek az NDK (nem pedig az NSZK) területén kívüli bevetése ellen tiltakozott. Főként a kormánypárti képviselők részéről újra és újra előfordult, hogy az ilyen „pacifista” felszólalások közepette a prágai tavasz tankokkal való elfojtására emlékeztette azt kiabálták: „Pont a kommunisták mondják!”, „Maga hol volt a csehszlovák események idején?”, „1968!”, „És Csehszlovákia?”. Hans Modrow, a PDS/Linke Liste képviselőjének beszéde a Bundestag 1991. január 31-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 119 B.

A Kuvait anektálása utáni hetekben a kormánypártok kezdeményezésére az SPD hajlandó volt ismét felmelegíteni az „out-of-area”-vitát, ugyanakkor az is látszott, hogy Irak esetében „már elúszott a hajó”, tehát ez csak az öbölháború befejezése után lenne aktuális. Az alkotmánymódosítás árát az SPD egyértelműen megszabta: a fegyverkereskedelmi törvények szigorításához – kiváltképp az 1990. őszi botrányok után – foggal-körömmel ragaszkodott. Ahogyan haladunk 1991 januárja felé, a téma iránti érdeklődés érezhetően alábbhagyott, köszönhetően az újraegyesítés okozta kihívásoknak, valamint annak, hogy bel- és külföldön egyelőre a háború kitörésének megakadályozásáért szólaltak fel a szociáldemokrata politikusok. Egon Bahr, az SPD korábbi külpolitikai stratégája, a Brandt-féle Ostpolitik egyik legjelesebb képviselője például ekkor nem tartotta időszerűnek a kérdés megvitatását, mivel „még épp hogy csak belecsöppentünk az újraegyesítésbe”.⁴³⁹

Miután az ENSZ ultimátuma lejárt, és megkezdődött Irak bombázása, az SPD elnöksége az 1991. január 29-i ülésén arról határozott, hogy az ENSZ számára minden segítséget megadnak egy fegyverszünet előkészítéséhez.⁴⁴⁰ Nem minden szociáldemokrata volt hajlandó azonban a háború ellen állást foglalni. A párt kincstárnoka, Hans-Ulrich Klose, Wiesbaden főpolgármestere, Achim Exner vagy Észak-Rajna-Vesztfália tartomány környezetvédelmi minisztere, Klaus Matthiesen szerint például addig esély sincs a közel-keleti békére, míg Szaddám Huszein Irakban hatalmon marad.⁴⁴¹ A diktátor megbuktatására pedig a fegyverek ropogása nélkül valószínűleg nincs lehetőség. Velük szemben az előző évi kancellárjelölt, Oskar Lafontaine és az alsó-szászországi miniszterelnök, Gerhard Schröder vezette táborban arra figyelmeztettek, hogy nem szabad a háborús eszkaláció logikáját követni. Ebben ugyanis nincs visszaút: ha a szövetségesek bombázni kezdik Irakot, az vegyi fegyveres támadással válaszolhat, amelyet a koalíció akár taktikai nukleáris fegyverek bevetésével torolhat meg.⁴⁴²

Az SPD-n belüli két tábor közt a háború alatt kisebb csörtékre sor került, volt azonban egy kérdés, amelyben az SPD többsége egyetértett: az Izrael elleni rakétatámadások után a korábban „szent tehén”-ként kezelt, 1982 óta érvényben lévő közel-keleti fegyverexport tilalmát – legalábbis ideiglenesen – hajlandóak voltak félretenni. A frakcióban csak négy, kérlelhetetlen pacifista ellenzavazata volt az, ami elcsúfította a teljes konszenzust demonstrálni kívánó SPD képét azzal kapcsolatban, hogy Izrael védelméhez Németország Patriot rakéták szállításával hozzájárulhat-e. A szintén igenel szavazó Oskar Lafontaine a hirtelen véleményváltozásra megtalálta a megnyugtató magyarázatot: „Védelmi rendszerek átadását nem lehet megtagadni” Izraeltól.⁴⁴³

439 Alle Fäden in der Hand. *Der Spiegel*, 1990. október 1. 1990(40). 21.

440 In den Wolken 37.

441 Das wird ein schwieriges Jahr 23.

442 Der Rest ist Schadensbegrenzung 7.

443 Uo. 3.

Látszik tehát, hogy a szociáldemokraták a kuvaiti krízis alatt rendkívül intenzíven foglalkoztak a háború és béke, a közel-keleti problémák, a fegyverkereskedelem és a német katonák bevethetőségének kérdéseivel. Valószínűleg szerepet játszott ebben az, hogy a választási vereségek hatására az SPD-ben felismerték: az 1980-as évek végén a külpolitikában és főként a *Deutschlandpolitik*ban nem mutatkoztak eléggé aktívnak, és ezt a látszatot most mindenképpen el kellett kerülni. Némelyek szerint ezzel átestek a ló túlsó oldalára, mivel olyan szenvedéllyel vitáztak az említett kérdésekről, mintha nekik kellene lezárniuk a háborút és megoldani a régió problémáit. Willy Brandt óva intette pártját önmaga túlbecsülésétől, és némi szarkazmussal azt kérdezte: a „világhatalom SPD” hogyan kívánja végigvinni azt, amibe még az ENSZ bicskája is beletört?⁴⁴⁴

A kormánypártok ezalatt élénken figyelték az SPD agóniáját. Theo Waigel pénzügyminiszter megköszönte „Klose kolléga bátor kiállítását”, amiért a kincstárnok nem fogadta el szó nélkül pártjának irracionális gondolatmenetét.⁴⁴⁵ A második öbölháború után pedig a CDU főtitkára, Volker Rühe jelezte, hogy a szociáldemokraták többé nem kerülhetik meg a kérdést, és nyíltan állást kell foglalniuk az „out-of-area”-vitában.⁴⁴⁶ Björn Engholm SPD-s pártelnökjelölt eleinte nagyon óvatoss volt, és nem ragadtatta magát meggondolatlan kijelentésekre. Az akkori elnök, Hans-Jochen Vogel pedig csak a kéksisakos akciókat tartotta a németek számára szalonképesnek, de ehhez sürgette az ENSZ mihamarabbi reformját, főként az Alapokmány VII. fejezetében lefektetett kötelezettségeket illetően. Szerinte az alkotmánymódosítás szükségessége nem lehet vita tárgya, ugyanakkor ez más, az újraegyesülés kapcsán felmerülő ügyeket nem előzhet meg, és ehhez kétéves határidőt szabott.⁴⁴⁷ Az F.D.P. elnöke, Otto Graf Lambsdorff jelezte, hogy egy ilyen hosszú folyamatot a nyugati partnerek nem néznének jó szemmel, tehát hamarabb kell döntésnek születnie.⁴⁴⁸ Kohl kancellár pedig nem kívánt Vogelnek tanácsot adni, de azt mondta: „Kérem, hogy mielőtt döntene – beleértve a pártnapokon hozott döntést –, gondolja át, hogy az, amit ma megnevezett – ha jól értettem: a Bundeswehr részvétele pusztán az ún. kéksisakos missziókon –, megfelelő-e a nemzetközi pozíciónknak.”⁴⁴⁹

444 „De az okoskodás jelen pillanatban éppoly kevésbé segít, mint önmagunk túlértékelése; a nagy döntések márpedig nem Bonnban születnek.” BRANDT, Willy (1991): Eine Friedensordnung für den Nahen Osten. *Europa-Archiv, Zeitschrift für Internationale Politik*, 46(5). 138.

445 Theo Waigel pénzügyminiszter beszéde a Bundestag 1991. január 31-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31. 128 A.

446 Alles in bester Ordnung? 1.

447 Hans-Jochen Vogel szociáldemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. március 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/14, Bonn, 1991. március 13. 739 A–B.

448 Otto Graf Lambsdorff szabaddemokrata képviselő beszéde a Bundestag 1991. március 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/14, Bonn, 1991. március 13. 756 D.

449 Helmut Kohl kancellár beszéde a Bundestag 1991. március 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/14, Bonn, 1991. március 13. 774 A–B.

Az SPD belügyeire még mindig komoly befolyással bíró és nem melleleg külföldön is nagy népszerűségnek örvendő Willy Brandt a nemzetközi elköteleződések felé terelgette pártját. Egy 1991. februári interjúbán kijelentette, hogy néhány év alatt nagyot fordult a világ, és az SPD többsége most már valószínűleg támogatná a német katonák kéksisakos bevetéseit.⁴⁵⁰ Brandt szerint ki kell végre lépni a komfortzónából, hiszen „egy olyan korszakban, amikor még Svájc is az EK-hoz való csatlakozáson gondolkodik, egyre groteszkebb, hogy némelyek azt hiszik, hogy egy svájci idillbe menekülhetnek”. Hogy az NSZK tudatosan egy „nagy Svájc” lehetne, „számomra nagyon szimpatikus, csakhogy az nem tartana sokáig”.⁴⁵¹ Éppen ezért Brandt a tettek mezejére lépett, és az 1991. májusi pártnapra a vele személyesen is jó kapcsolatokat ápoló Günter Verheugennel, a Külügyi Bizottság tagjával egy törvényjavaslat kezdeményezését dolgozta ki, amelyben a kéksisakos missziókban való részvételt támogatták, de ehhez kötötték az ENSZ reformjait és a hidegháború lezárta miatt „az új biztonságpolitikai fogalmak” kidolgozását.⁴⁵² Brandt tisztában volt vele, hogy az SPD a külpolitikai gondolkodást illetően évek óta egy lépéssel a kormánypártok mögött lohol, és ha még valaha kormányzóképesnek akarna tűnni, akkor ezen változtatni kell. A brémai pártnap a külpolitikai irányváltásra kiváló alkalommal szolgálhatott, főleg mivel ekkor már egy hónap eltelt az április 12-i fegyverszünet óta, tehát a háborús események nem befolyásolhatták a párttagokat.

A „nagy összecsapás” előtt már körvonalazódni kezdett a három legnagyobb tábor, amelyek aztán Brémában nagyon szenvedélyes vitát folytattak:

- A „pacifisták” vagy „antimilitaristák” a jogi akadályok említésén kívül teljes mértékben elvetették a háborút, amely a politika és a konfliktuskezelés eszköze lehet. A Heidemarie Wieczorek-Zeul, Hermann Scheer és Katrin Fuchs vezette szárny még az ENSZ békefenntartó akcióiban való német részvételt is elutasította, mivel ez lehet az első lépés az amerikaiak és britek vezette „posztblokk”-világrend kialakulásában való néma asszisztálás felé.⁴⁵³ Többször kihangsúlyozták, hogy az újraegyesült Németország nem válhat a „Pax Americana zsoldosává”, az ENSZ katonáit pedig olyan kisebb országokban kell toborozni, amelyek nem érdekeltek a nagyhatalmi politikában.⁴⁵⁴

450 Warum sollen wir nicht dabeisein? 30.

451 HOFMANN, Gunter (1991): Wieder einmal ein neuer Anfang. *Die Zeit*, 1991. május 24. 1991(22). 1. <http://www.zeit.de/1991/22/wieder-einmal-ein-neuer-anfang> (Letöltés ideje: 2022. december 11.). (A továbbiakban: *Wieder einmal ein neuer Anfang*)

452 Uo. 3–4.

453 GUTJAHR, Lothar (1994): *German Foreign and Defence Policy after Unification*. Pinter Publishers, London. 145.

454 EPPLE, Erhard: Parteitag (1991), 477; FUCHS, Katrin – ZAPP, Uta, in: Parteitag (1991), 476, 532. Idézi: HERKENDELL 2012: 117.

- A pártvezetés többsége hajlandó volt a Bundeswehrt kéksisakos missziókba küldeni, de elvetette a NATO, az ENSZ vagy a NYEU parancsnoksága alatti fegyveres bevetésekben való részvételt. Ezen tábor szószólója volt az előző évi kancellárjelölt, Oskar Lafontaine, valamint két feltörekvő tartományi miniszterelnök, Gerhard Schröder és Rudolf Scharping.⁴⁵⁵
- Az ún. reálpolitikai szárny pedig már egy olyan alkotmánymódosítás támogatásáért lépett fel, amely engedélyezte volna a kéksisakos akciókon kívül az ENSZ fegyveres bevetéseiben való részvételt is, feltéve, ha azt a Bundestag engedélyezi. Hans-Ulrich Klose, Norbert Gansel, Egon Bahr, Björn Engholm vagy épp az egykori kancellárok, Willy Brandt és Helmut Schmidt szerint ezzel az SPD egyértelműen jelezte volna, hogy már érett az újabb kormányzásra, és nem ijed meg a felelősségtől.⁴⁵⁶

A pártnap előtt egy héttel az SPD Biztonságpolitikáért Felelős Bizottsága a harmadik tábor nézetei mellett foglalt állást,⁴⁵⁷ a pártvezetés pedig egy olyan indítványt terjesztett a párttagok elé, amelyben azt tanácsolta, hogy az SPD „az alaptörvény továbbfejlesztéséért” lépjen fel annak érdekében, hogy a Bundeswehr az ENSZ békefenntartó intézkedéseiben részt vehessen.⁴⁵⁸

Brémában végül a harmadik tábor lépett fel offenzíven, és magát progresszívként feltüntetve igyekezett a másik két csoportot sarokba szorítani, gyakran elég súlyos jelzőket használva. Renate Schmidt például a kritikusok érveit „naiv pacifizmus”-nak, gyáva és felelőtlen butaságnak nevezte.⁴⁵⁹ Amikor Hans-Ulrich Klose a beszédében azt mondta magáról, hogy „szinte fáj, amikor az ember hirtelen a »bellicisták« táborába besoroltnak találja magát”,⁴⁶⁰ állítólag Oskar Lafontaine így válaszolt: „Ha harcolni szeretnél, vegyél egy pisztolyt, és utazz az öbölbe.”⁴⁶¹

Természetesen a többség ennél visszafogottabb módon vitázott. Willy Brandt igyekezett kihasználni a befolyását, és rámutatott arra, hogy ha az SPD egy erősebb ENSZ-ről álmodozik, abban az esetben Németországnak segítenie kell a szervezetet.⁴⁶² A frissen megválasztott új pártelnök, Björn Engholm Brandt mellett állt ki. Az egyik legérdekesebb érvet pedig Erhard Eppler húzta elő, aki szerint az ENSZ kifejezetten

455 PERSER, Werner A. (1991): Nicht gefragt und doch betroffen. *Die Zeit*, 1991. február 8. 1991(7). 1. <http://www.zeit.de/1991/07/nicht-gefragt-und-doch-betroffen> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

456 PHILIPPI 1997: 114.

457 Stellungnahme der Kommission Sicherheitspolitik beim SPD-Parteivorstand zur sicherheitspolitischen Verantwortung der Bundesrepublik Deutschland. *SPD Pressemitteilung*, 1991. május 17. 1991(163). 4.

458 HERKENDELL 2012: 116.

459 SCHMIDT, Renate, in: *Parteitag* (1991) 472. Idézi: HERKENDELL 2012: 117.

460 KLOSE, Hans-Ulrich, in: *Parteitag* (1991) 474. Idézi: HERKENDELL 2012: 117.

461 Weit hinein in die Wurzelzone. *Der Spiegel*, 1992. július 27. 1992(31). 33. (A továbbiakban: Weit hinein in die Wurzelzone)

462 HERKENDELL 2012: 117.

baloldali téma, és csak az, illetve az Európai Közösség képes az USA fölényét ellen-súlyozni. De az elvtársaknak tudatosítaniuk kell, hogy ebben a németeknek kell alkotniuk a mérleg nyelvét, és ezzel azon kritikusaikat akarta meggyőzni, akik számára Európa jelentett mindent, önmagában Németországgal pedig nem tudtak mit kezdeni.

Hiába azonban a „régí generáció” figyelmeztetései, hiába a leköszönő pártelnök, Hans-Jochen Vogel kissé drámaira sikeredett záróbeszéde, hiába a 97,45%-kal megválasztott Björn Engholm győzködései, a többség nem a reálpolitikai szárnyalattal tartott.⁴⁶³ Az ENSZ – és természetesen a NATO és a NYEU – katonai akcióiban való részvételt a többség elutasította, a kéksisakos missziókra pedig csak 230-an mondtak igent, 179-en pedig még erre is nemmel válaszoltak. Bár az 1988-as münsteri szavazás után ez mindenképpen előrelépést jelentett, Brandtéknak mégis csalódottak voltak. Egy közös kül- és biztonságpolitikai koncepciótól a párt még nagyon messze állt, és ez különösen annak tükrében volt fájó, hogy a „nagy enyhülés” időszakában, az 1960-as évek második és az 1970-es évek első felében az SPD diktálta a külpolitikai irányvonalat.⁴⁶⁴ A dicső évek azonban már messze voltak, a külpolitika vált az SPD „mostohagyerekévé”, és ezen csak rontott, hogy éppen a brémai pártgyűlésen zárult le az 1987 óta tartó generációváltás olyan, diplomáciai körökben elismert szakértők visszavonulásával, mint Egon Bahr, Klaus von Dohnanyi és Erhard Eppler.

A brémai szavazás után az SPD hivatalos álláspontja most már az volt, hogy Németországot a kéksisakos missziókban való részvételhez kell vezetni, ehhez pedig az alaptörvény megváltoztatására is hajlandónak bizonyult. A kormánypártok számára ez azonban ekkor már kevés volt. Genscher külügyminiszter az „ENSZ [...] és az európai fegyveres erők keretein belüli katonai bevetések”-ről, valamint közös európai biztonságpolitikáról beszélt.⁴⁶⁵ A CDU/CSU-n belül voltak olyanok – Rupert Scholz, Franz Möller vagy Bernd Wilz –, akik ráuntak arra, hogy a széttöredezett SPD-t győzködjék, ezért inkább alkotmányjogászokkal igyekeztek bebizonyítani, hogy az ENSZ katonai bevetéseire alkotmánymódosításra nincs is szükség.⁴⁶⁶

Ennél nagyobb fejtörést okozott a kormánynak, hogy hiába indult el egy irányváltás a bonni politikusok körében a Bundeswehr külföldi bevetései irányába, a lakosok közt végzett közvélemény-kutatásokból ez még nem igazán látszott. Tekintsük át röviden, hogyan vélekedtek az állampolgárok a kuvaiti krízisről, az öbölháborúról és egyáltalán Németországnak a világpolitikában betöltendő szerepéről.

463 Tolerant, karakterfest. *Der Spiegel*, 1991. június 3. 1991(23). 20. (A továbbiakban: Tolerant, karakterfest)

464 HERKENDELL 2012: 119.

465 Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter beszéde a Bundestag 1991. március 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/14, Bonn, 1991. március 13. 795 D.

466 Normale Rolle 23; Tolerant, karakterfest 20.

4.1.2. Hidegháborús reflexek a stratégiai kultúrában

A stratégiai kultúrába tartoznak mindazon elvek, eszmék, normák, amelyek kialakítják egy közösség (köztük a politikai elit és társadalom) elvárásait a biztonság- és védelempolitikával kapcsolatban. Idesorolható az adott ország nemzetközi szerepfelfogása és külpolitikai orientációja, azon belül a katonai erő alkalmazásához fűződő viszonya.⁴⁶⁷ Miért fontos a társadalomban elfogadott stratégiai kultúra a döntéshozók szemszögéből? A normatív demokraciaelemélet szerint a demokratikus államokban a politikai vezetés a döntései során szem előtt tartja a polgárok preferenciáit, mivel véleményük markáns eltávolodása nem felelne meg a reprezentáció elvének.⁴⁶⁸ A német külpolitika irányítása sem kivétel ezalól, tehát a kormány mozgásterét a nemzetközi rendszerben befolyásolják a közvéleményben elterjedt nézetek és értékek. Más államokkal ellentétben Németországban (szövetségi szinten) népszavazás útján nem dőlnek el nagy külpolitikai kérdések, ahogyan például az újraegyesítésről is a parlamentben határoztak.⁴⁶⁹ Amennyiben viszont a választópolgárok elvárásai tartósan eltérnek a politikai elit által hirdetett állásponttól, és úgy ítélik meg, hogy ez képes megváltoztatni pártpreferenciájukat, a szavazófülkékben tudják kifejezni elégedetlenségüket. Éppen emiatt tehát a kormánynak érdekében állt az „out-of-area”-kérdésben is figyelemmel kísérni a lakosság véleményét, és amennyiben az nem tükrözte a remélt eredményt, igyekezett azt különböző eszközökkel befolyásolni.

A közvélemény-kutatások szerint 1990 augusztusában a nyugatnémetek 48%-a gondolta úgy, hogy Kuvait felszabadítása csak háborúval válik lehetségessé, amelyben a nyugati országok is részt vesznek majd. De ekkor még a legfontosabb közéleti téma az újraegyesítés volt (52%), nem pedig az Irak által kiváltott krízis (23%).⁴⁷⁰ Ahogyan egyre inkább távolodunk 1990 októberétől 1991 januárja felé, ez a két ügy helyet cserél egymással a prioritási sorrendben.⁴⁷¹ Az ultimátum lejártá előtt még sokan reménykedtek abban, hogy Szaddám Huszeint jobb belátásra bírják, és a megkérdezettek 79%-a további tárgyalásokat sürgetett.⁴⁷² Amikor végül ez egyre valószínűtlenebbé vált,⁴⁷³ és megszó-

467 ALTDORFER Domonkos – CSIKI VARGA Tamás (2021): A német stratégiai vízió átalakulása a 2010-es években. *Nemzet és Biztonság* 2021(1). 6.

468 PÖTZSCHKE, Jana – RATTINGER, Hans – SCHOEN, Harald (2015): Mehr als ein Thema für Spezialisten? Der Afghanistaninsatz der Bundeswehr und das Wahlverhalten bei der Bundestagswahl 2009. In: BREHL, Heiko – SCHOEN, Harald (Hrsg.): *Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Urteil der Bürger*. Springer, Wiesbaden. 123.

469 HETTYEY 2017: 70–71.

470 A ZDF-Politbarometer megbízásából készült tanulmány, amelyet a mannheimi *Forschungsgruppe Wahlen* végzett. Angst vor einem Krieg am Golf 1.

471 Umfrage: Deutsche stehen hinter Golf-Politik der USA. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 10. 1991(8). 1.

472 Az Allensbach Intézet 1990 októberében a nyugati tartományokban 44%-ot mért azok körében, akik a háborút mindenképp el akarták kerülni, 1991 januárjában 50%-ot. Az SPD-vel és a Zöldekkel szimpatizálóknál utóbbi időpontban ez magasabb (55%, illetve 64%), a CDU/CSU- és F.D.P.-szavazóknál alacsonyabb (40%, illetve 46%) volt. NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1993: 1086.

473 Umfrage: Deutsche stehen hinter Golf-Politik der USA. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 10. 1991(8). 1.

laltak a fegyverek, a „békemozgalom újjáéledésének” országában a lakosok 75%-a egyetértett „az amerikai vezetés alatt álló szövetségesek eljárásával”.⁴⁷⁴ És hiába hallatszottak a tüntetéseken Amerika-ellenes jelszavak, a túlnyomó többség (85%) Huszeint, és csak egy elenyésző kisebbség (3,5%) tette Bush elnököt felelőssé az eseményeket illetően.

Fontos kérdés volt az is, hogy Németország milyen formában segítse szövetségeseit. 1990 augusztusában a nyugatnémetek 41%-a a pénzügyi hozzájárulást tartotta a megfelelő eszköznek.⁴⁷⁵ Ugyanezen tartományokban, de már az újraegyesítés utáni gazdasági nehézségek közepette, 1991 januárjában ez a szám 57%-ra nőtt, de csak 48%-uk fogadta el, hogy ehhez adókat is lehessen emelni.⁴⁷⁶

A fegyveres erők bevetésének kérdésében nem történt komolyabb elmozdulás, így a nagyobb nemzetközi szerepvállalást sürgető politikusok a számokat tekintve bizonyára nem örültek. A nyugatnémetek 77%-a elutasította és mindössze 17%-a támogatta 1990 augusztusában, hogy a kormány csapatokat küldjön az öbölbe.⁴⁷⁷ Már a háború idején, amikor egy pillanatig fennállt a veszélye annak, hogy Irak megtámadja Törökországot, a megkérdezettek 47%-a hazahívta volna a kint állomásozó katonákat.⁴⁷⁸ A lakosok több mint 70%-a egyetértett az SPD akkori álláspontjával, hogy mivel a törökök „provokálták” az irakiakat, ellencsapás esetén Bonnra nem vonatkozna a szövetségi kötelezettség.⁴⁷⁹ Más kutatások ennél alacsonyabb számot mértek, de a kormány szemszögéből azok sem adtak okot az optimizmusra, hiszen távol álltak a széles körű konszenzustól.⁴⁸⁰

474 Der Rest ist Schadensbegrenzung 3. A háború kitörése után az Emnid 80%-os, a Wickert Intézet 57%-os támogatottságot mért. Az Allensbach Intézet februárban végzett erről kutatást, és eszerint 56% helyeselte a háború folytatását, és még a zöld szavazók sem utasították el a háborút egyöntetűen, inkább jellemzően bizonytalanok voltak. A kutatásokat közli: OLDHAVER 2000: 204.

475 Angst vor einem Krieg am Golf 1.

476 Angst vor dem Krieg am Golf. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 29. 1991(24). 10. (A továbbiakban: Angst vor dem Krieg am Golf)

477 Angst vor einem Krieg am Golf 1. A Wickert Intézet kutatása szerint a megkérdezettek 74,9%-a utasította el a Bundeswehr részvételét a háborúban, és csak 20,7%-uk vágyott arra, hogy a németek – az olaszokhoz és a franciákhoz hasonlóan – legyenek aktívak az öbölben. A kutatás eredményeit közli: OLDHAVER 2000: 204.

478 Angst vor dem Krieg am Golf 10.

479 A Wickert Intézet kutatásának eredményeit közli: OLDHAVER 2000: 205.

480 Az Emnid 1991. január 29. és február 4. között végzett kutatása. Kérdés: Helyesli vagy ellenzi, hogy Bundeswehr-csapatokat a NATO keretein belül Törökország védelméért bevessenek? A válaszadók 27%-a „nagyon támogatja” és 29% „inkább támogatja”, tehát 56%-uk inkább pozitívan állt hozzá. Allensbach Intézet (1991. január): a megkérdezettek 47%-a szerint az NSZK kötelezve volt, hogy csapatokat küldjön Törökországba, 28%-a szerint ezt csak a kormány akarta. Allensbach Intézet (1992. február): Egy iraki támadás esetén a Bundeswehr segítsen-e Törökországot megvédeni? 50,4% szerint igen (a nyugati tartományokban 52%, a keletiekben 44%; a CDU/CSU-szavazóknál a legmagasabb, 65%, a zöldekénél csak 33%), és 40,6% nemmel válaszolt (nyugaton 39%, keleten 47%). A többség *Der Spiegel* és a ZDF Politbarometer kutatása szerint is helyeselte az Alpha Jetek Erhaçba küldését (58%, illetve 56%), de ha egy iraki támadás történt volna, a valódi éles bevetést már jóval kevesebben támogatták volna (43%, illetve 48%). Adatok: NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1993: 1089, illetve OLDHAVER 2000: 209–210.

Németország jövőbeli nemzetközi szerepét illetően még mindig éltek a hidegháborús beidegződések. Egy 1990 őszén végzett kutatás azt mutatta ki, hogy a nagy többség egyáltalán nem kívánt egy „világhatalom” állampolgára lenni, ehelyett Svájcot és Svédországot tekintette külpolitikai példaképének, és egy szorosabb európai szövetségi állam létrejöttéről álmodozott.⁴⁸¹ A fokozottabb nemzetközi elköteleződés sem a keleti, sem a nyugati tartományokban nem talált helyeslésre.⁴⁸² A NATO területén kívüli bevetésekben való részvételhez az alaptörvény módosítását pedig több tanulmány szerint is a megkérdozettek háromnegyede elutasította.⁴⁸³ A háborúba a férfiak többsége már nem vonult volna be – főleg, ha nem honvédelemről van szó –, és sokak szerint a Bundeswehrt profi zsoldosokból kellett volna felállítani.⁴⁸⁴

Az 1990–1991-ben készített közvélemény-kutatások szerint tehát a németek többsége elkerülhetetlennek tartotta az öbölháborút, mivel Szaddám Huszeint gazdasági szankciókkal nem lehet megállítani. A szövetségesek pénzügyi megsegítését helyeselték, ugyanakkor a Bundeswehrt nem küldték volna a háborúba (sem „out-of-area”-bevetésekre a jövőben). Törökországban demonstratívan repülhettek az Alpha Jetek, de egy iraki támadás esetén haza is hívták volna azokat. A Szövetségi Kormány tehát az öbölháború előtt és alatt többnyire a szavazópolgárok akaratának megfelelően cselekedett, maradéktalanul azonban mégsem lehetett boldog, mert a jövőben ennél többet, mozgástere bővülését akarta az „out-of-area”-kérdésben.

A németek magatartásáról számtalan szerző, publicista, filozófus, szociológus, történész polemizált ezekben a hónapokban, és legtöbbször a passzivitást történelmi okokra vezette vissza. Voltak, akik szerint a hidegháború alatt a nyugatnémetek megtanulták ötvözni a külpolitikai ambíciók és mozgástér hiányát a nagy gazdasági befolyással és jóléttel, és egy idő után ezen pozíció kényelmessé vált a számukra.⁴⁸⁵ Horst-Eberhard Richter pszichoanalitikus ehhez még hozzátette a második világháború után kialakult kollektív bűntudat érzését, amely azóta generációról generációra öröklődött. Richter az amerikaiaktól „kölcsonvett identitás”-ról, míg mások – köztük Joachim Fest történész – „morális felsőbbrendűség”-ről beszélt, vagyis hogy a németek gyakran tévedhetetlennek hiszik magukat: szörnyű történelmi tapasztalataikból

481 Deutsche gegen Weltmachtrolle. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. január 4. 1991(3). 1.

482 BUHL, Dieter (1991): Verlässlichkeit hat Vorrang. Die deutsche Außenpolitik muß Kurs halten – Westbindung und Europas Aufbau bleiben die Hauptaufgaben. *Die Zeit*, 1991. május 17. 1991(21). 1. <http://www.zeit.de/1991/21/verlaesslichkeit-hat-vorrang> (Letöltés ideje: 2022. december 11.). (A továbbiakban: Verlässlichkeit hat Vorrang)

483 Der Rest ist Schadensbegrenzung 3; Angst vor dem Krieg am Golf, 10. Lásd továbbá a Rand Intézet kutatását, amelyet közöl: HOFFMANN, Hans-Viktor (1994): *Demoskopisches Meinungsbild in Deutschland zur Sicherheits- und Verteidigungspolitik 1993*. Schriftenreihe der AIK, Bd. 8. Strausberg, 150.

484 Starke Truppe. *Der Spiegel*, 1991. február 18. 1991(8). 31.

485 Der Rest ist Schadensbegrenzung 4–6.

kifolyólag nekik kell arra a világot megtanítaniuk, hogy háborúkkal nem lehet nemzetközi konfliktusokat megoldani.

És itt ismét előkerült a „különút” kifejezés, amelyre Németország többé nem léphet, különben ismét katonai eszközökkel kíván majd európai hegemoniára törni. Ebben kifejezetten veszélyesek azok az érzelmi kitörések, amelyek az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a német társadalomra jellemzőek voltak. Helmut Schmidt egykori kancellár ezt írta:

Tavaly égis éró ujjongással, ma a végletekig szomorúan – ez az érzelmek egy „tipikusan német” ingadozása nemzetünk egyesülése és az öbölháború között? Tegnap Gorbacsov dicsőítése és ma, Vilnius és Riga után – hallgatás? A múlt évben hála az amerikaiak iránt, mert a szovjetekkel kötött egyezményeinket a nyugaton átvitték, de ma már vádoljuk az Egyesült Államokat, mert egy erőszakos, a nemzetközi jogot lábbal tipró diktátor ellen a Biztonsági Tanács beleegyezésével katonailag fellép? Tegnap és időtlen idők óta szégyenkezés Auschwitz miatt, de ma már alig mutatjuk az együttérzés jeleit az izraeli nagyváros, Tel-Aviv lakóival szemben?⁴⁸⁶

Ezekből az érzelmi kilengésekből pedig – belső egyensúly híján – könnyen hisztéria válhat, főleg az olyan régiókban, ahol az újraegyesítés után a munkanélküliség az egekbe szökött, és a reménytelen emberek a „nemzeti érzés integrációs eszközeibe” kapaszkodnak.⁴⁸⁷

Abban sem mindenki értett egyet, hogy valóban helytállóak-e Németországra a „gazdasági óriás, politikai törpe” kifejezések, hiszen az 1950-es évek óta az európai integráció egyik fő hajtóereje az NSZK volt.⁴⁸⁸ Ahhoz pedig, hogy az ország világpolitikai tényezővé váljon, sokak szerint nem a katonai bevetéseken keresztül vezet az út. Az egyik cikkben egy moszkvai rádió riporterének szavait idézték: „A bonni vita meghökkentő. Minden a Bundeswehr körül forog. Az egységes Németországnak a világban betöltött szerepének meghatározásában a katonai tényezőnek kéne a legkisebb tényezőt alkotnia.”⁴⁸⁹ Egy másik szerző pedig a németeknek az „out-of-area”-missziókra felhasználható forrásait más célokra összpontosította volna, például bizonyos országok gazdasági felzárkóztatására.⁴⁹⁰

486 SCHMIDT, Helmut (1991): Jammern allein hilft nicht. *Die Zeit*, 1991. január 25. 1991(5). 1. <http://www.zeit.de/1991/05/jammern-allein-hilft-nicht> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

487 GLORZ, Peter (1991): Wider den Feuilleton-Nationalismus. Die Golfkrieg-Debatte hat einmal mehr gezeigt: Deutschlands intellektuelle Rechte beschwört eine gefährliche „Normalität“. *Die Zeit*, 1991. április 19. 1991(17). 1. <http://www.zeit.de/1991/17/wider-den-feuilleton-nationalismus> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

488 Verlässlichkeit hat Vorrang 1.

489 TELTSCHIK, Horst (1991): Was die anderen von den Deutschen erwarten. *Die Zeit*, 1991. május 3. 1991(19). 1. <http://www.zeit.de/1991/19/was-die-anderen-von-den-deutschen-erwarten> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

490 SOMMER, Theo (1991): Die Deutschen an die Front? Anmerkungen zur weltpolitischen Rolle des geeinten Deutschland am Ende des zwanzigsten Jahrhunderts. *Die Zeit*, 1991. március 22. 1991(13). 1. <http://www.zeit.de/1991/13/die-deutschen-an-die-front> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

Akár mennyire is eltérő vélemények fogalmazódtak meg, 1990 második felétől, de főleg a második öbölháborútól kezdődően, kivétel nélkül valamennyi komolyabb, országos terjesztésű német napi- és hetilap foglalkozott az „out-of-area” kérdésével. A publicisztikák különböző érveket sorakoztattak fel az alkotmánymódosítás mellett és azzal szemben, és gyakran teljesen eltérő véleménnyel bíró rovatokat találunk még az egyes lapokon belül is. Ugyancsak szembeűnő az olvasói vélemények (főként a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* és a *Süddeutsche Zeitung* hasábjain), valamint már visszavonult (például Horst Teltschik) és aktív politikusok (többek közt Florian Gerster) véleményeinek rendszeres publikálása. Az 1990-es évek vége felé haladva a sajtóban is látszott az elmozdulás a nagyobb nemzetközi felelősségvállalás támogatásának irányába.

Egyelőre azonban a háború és béke, a nemzetközi szerepvállalás és az új külpolitikai orientáció kérdésében a kormánypártok és a lakosok véleménye messze nem egyezett. Az alkotmányos többség eléréséhez tehát első lépésként valamilyen módon meg kellett győzniük az igazukról az ellenzéket, elsősorban a szociáldemokratákat. A külföldi kritikák és az öbölháború fejleményeinek köszönhetően ez nem tűnt teljesíthetetlen feladatnak, noha a kormánypártokon belül sem született még teljes konszenzus a nemzetközi elköteleződés mértékét illetően. Ennél azonban sokkal nagyobb kihívást jelentett – negyvenévnnyi hidegháború és külpolitikai visszafogottság után – a lakosok véleményének átformálása. Ehhez az „erőpolitikánál” kifinomultabb eszközök szükségeltettek, és a későbbi alfejezetekben látni fogjuk, hogy a CDU főtítkára, a későbbi védelmi miniszter, Volker Rühe a *step-by-step*,⁴⁹¹ vagyis a lassú, óvatos lépésenként megvalósuló taktika nagymesterévé vált. Az ellenzék és az állampolgárok meggyőzése azonban lehetetlen volt anélkül, hogy a kormány látható eredményeket tudjon felmutatni a nyugat- és keletnémet hadsereg sikeres egyesítése és egy modern, bármikor bevethető és ütőképes Bundeswehr felállítása nélkül.

4.2. Ellenségekből bajtársak: a Szövetségi Véderő és a Nemzeti Néphadsereg „egyesítése”

Az új feladatokat vállaló Németországnak természetesen már az ezek teljesítéséhez szükséges átalakított Bundeswehrre volt szüksége. A Bundeswehr és az egész Szövetségi Védelmi Minisztérium számára az 1990-es évek első fele rendkívül sok kihívást jelentett:

- A kettő plusz négyes egyezmény alapján a félmillió Bundeswehrt 1994. december 31-ig 370 ezres létszámúra kellett csökkenteni, ráadásul úgy, hogy közben az

491 Rupert Scholz egykori védelmi miniszter kifejezése. Sozis in der Klemme. *Der Spiegel*, 1991. május 13. 1991(20). 31.

egykor 175 ezres Nemzeti Néphadseregből 18 ezer hivatásos katonát és 48 ezer sorkatonát integráltak az „egyesített hadseregbe”.⁴⁹² Utóbbi esetében nem egyszerűen számokról volt szó, hanem egy olyan léggör biztosításáról, amelyben a nyugatnémet katonák nem érzik magukat fenyegetettnek az egykori ellenség „beszivárgása” által, a keletnémetekkel pedig nem a *Vae victis*-elv alapján járnak el, és kemény munkával a Bundeswehr megbecsült tagjaivá válhatnak.⁴⁹³

- A hidegháborús örökség felszámolása, tehát a Nemzeti Néphadsereg fegyvereitől való megszabadulás (legyen az átvétel, megsemmisítés, külföldre való eladás vagy elajándékozás), és az új tartományokban a katonai infrastruktúra átszervezése, modernizálása.
- Új célok, stratégia lefektetése, ezzel együtt elszakadás a hidegháborús berögződésektől. A Bundeswehr a két blokk közti rivalizálás idején például még – a Varsói Szerződés tagjainak fegyverkezését figyelve – nagy páncéloscsatákra készült. Akkoriban a cél az ellenség elrettentése volt, leegyszerűsítve: a hadsereg azért működött, hogy azt lehetőleg soha ne kelljen bevetni. Most azonban a NATO átalakulásával párhuzamosan – amelynek új irányvonala szerint a felmerülő veszélyeket ott kell elhárítani, ahol azok keletkeznek⁴⁹⁴ – tudatosítani kellett, hogy egy sikeres alkotmánymódosítás után a Bundeswehrnek akár kisebb háborúkban is részt kell vennie. Ezzel kapcsolatban viszont egy, a nyugatnémet hadsereg felállítása óta megkérdőjelezhetetlen koncepció újraértelmezésére volt szükség: érdemes-e fenntartani a sorkatonai szolgálat intézményét? Hiszen a kötelezően bevonuló péket, kőművest vagy egyetemi hallgatót nehéz volt meggyőzni a haza védelmének szükségéről, ha Törökországról vagy a Balkánról, nem pedig a Potsdamer Platzon felvonuló szovjet tankokról volt szó.

Jelen alfejezetben elsősorban az első két ponttal kívánok röviden foglalkozni. 1990. október 3. a német hadtörténelemben egy fontosabb fejezetet zárt le, hiszen aznap szűnt meg a majdnem négy évtizeden át fennálló, modern fegyverzettel felszerelt és szinte bármikor bevethető *Nationale Volksarmee*. Az NVA-nak jutott az egyik legfontosabb szerep az NDK biztonságának fenntartásában, erősen ideologizált volt, és gyakorlatilag párthadseregnek lehetett tekinteni: a tisztek 96%-a, az altisztek 60%-a, a hivatásos

492 HAFTENDORN, Helga (2001): *Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung. 1945–2000*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart – München. 391.

493 LEONHARD, Nina (2004b): 'Armee der Einheit': Zur Integration der NVA-Soldaten in die Bundeswehr. In: GAREIS, Sven Bernhard – KLEIN, Paul (Hrsg.): *Handbuch Militär- und Sozialwissenschaft*. Springer VS, Wiesbaden. 70–80.

494 PFLÜGER, Tobias (2000): Bundeswehr 2005 – bereit für die nächsten Kriege in aller Welt. In: CREMER, Ulrich – LUTZ, Dieter S. (Hrsg.): *Die Bundeswehr in der neuen Weltordnung*. VSA-Verlag, Hamburg. 72.

katonák 14%-a volt a Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) tagja.⁴⁹⁵ Az államapparátus és a párt szorosan összefonódott a hadsereggel, így az NVA az NSZEP-állam egyik legfontosabb tartóoszlopaként működött.⁴⁹⁶ A katonákat igyekeztek a NATO és az NSZK iránti ellenséges magatartásra nevelni, és ebben a világképben a saját tevékenységük (köztük Csehszlovákia 1968-as megszállásában való közreműködés) a béke fenntartásának záloga volt, míg a nyugati ellenség folyamatosan fenyegette és provokálta őket. Ugyanakkor az 1989. őszi kritikus hetekben, amikor országszerte óriási tömegtüntetések zajlottak, az NDK-ban végül nem nyúltak a „pekingi módszerhez”, tehát nem tiporták el a rendszerellenes megmozdulásokat a néphadsereg bevetésével. Ebben szerepet játszott a szovjet vezetők magatartása, Erich Honecker betegsége, és állítólag a katonák egy része is rettegett attól a forgatókönyvtől, hogy saját népe ellen kelljen erőszakosan fellépnie.⁴⁹⁷

Az NDK-ban bekövetkező változások természetesen a hadsereget sem kerültek el. Ahogy kezdtek felszínre törni a rendszer – nem sok büszkeségre okot adó – tettei, a katonák értékrendi válságba kerültek, de még úgy gondolták, hogy reformokkal megmenthető lenne az NVA és akár az NDK is. 1989/1990 fordulóján gyakoriak voltak a kisebb lázadások, sztrájkok, és közülük a beelítzi volt a legkomolyabb, ahol a katonák egy 24 pontos követelménylista alapján képzelték el az „új” NVA-t.⁴⁹⁸ A minisztériumban próbálták menteni a helyzetet, így 1989. december 21-én felállítottak egy kormánybizottságot, amelynek a reformokat kellett vezetnie. A márciusi választásokig több-kevesebb sikerrel hajtottak végre változtatásokat, így az NVA „profilja” néhány hónap alatt jelentősen módosult.⁴⁹⁹ Az új, Lothar de Maizière vezette kormányban sokak megdöbbenésére az NDK története során először (és utoljára) egy civilt neveztek ki védelmi miniszterré, méghozzá a korábbi évek keletnémet ellenzékének egyik vezéralakját, a militarizmus nyílt ellenfelének számító Rainer Eppelmann lelkész. Eppelmann azzal a feltétellel volt hajlandó hivatalba lépni, ha az irányítása alá tartozó szervezet Leszerelési és Védelmi Minisztériummá fogják átnevezni. Az elnevezés már előrevetítette az új kormány irányvonalát, ugyanakkor a miniszter iránti kezdeti gyanakvás ellenére a katonák hamarosan pozitívan csatlódtak benne, mert Eppelmann minden megnyilvánulásában ragaszkodott az „egy állam – két hadsereg” koncepciójához.

495 HOFFMANN, Theodor (1993): *Das letzte Kommando. Ein Minister erinnert sich*. Herford, Berlin – Bonn. 70.

496 DIGUTSCH, Gunnar (2007): Die NVA und die Armee der Einheit. In: NÄGLER, Frank (Hrsg.): *Die Bundeswehr 1955 bis 2005*. Oldenbourg, München. 453.

497 KNABE, Frithjof H. (1994): *Unter der Flagge des Gegners. Wertewandel im Umbruch in den Streitkräften von der Nationalen Volksarmee zur Bundeswehr*. Westdeutscher Verlag, K. h. n. 114.

498 ABLASS, Werner E. (1992): *Zapfenstreich. Von der NVA zur Bundeswehr*. Kommunal-Verlag, Düsseldorf. 28.

499 A legfontosabb reformok a következők voltak: a személyi állományt 170 ezerről 90 ezerre csökkentették; a sorkatonai szolgálatot 12 hónapra módosították; a párt- és politikai szervezeteket feloszlatták; eltörölték az állandó készenléti szolgálatot; bevezették az ötnapos munkahetet. KNABE 1994: 119.

1990 elejétől mindkét német államban komoly viták folytak arról, hogy egy esetleges egyesítés után mi legyen a két német hadsereggel. A Bundeswehrben sokan – nem teljesen alaptalanul – féltek, és nem kívántak együtt dolgozni az egykori ellenséggel, mások szerint egyéni szinten esélyt kell adni mindazoknak, akiknek van erre igényük.⁵⁰⁰ Miközben már folytak a nemzetközi egyeztetések a két ország jövőjéről, és a két védelmi minisztérium, valamint a két hadsereg delegáltjai többször találkoztak különböző tárgyalásokon, továbbképzéseken, Eppelmann miniszter május elején tisztjei előtt kijelentette, hogy a szovjet katonák kivonulásáig az NDK területén valamilyen formában továbbra is működni fog az NVA.⁵⁰¹ Elérhető források híján nem teljesen rekonstruálható, hogy a miniszter ebben valóban hitt-e, vagy csak az NVA-ból való tömeges kilépéseket és a hadsereg összeomlását (azzal együtt az óriási fegyverkészletek őrizetlen hagyását) kívánta-e elkerülni, mindenesetre nyugatnémet részről a néphadsereget még ideiglenes jelleggel sem kívánták a jövőben megtartani. Februárban egy munkacsoport nekilátott az NVA felosztásának menetrendjét kidolgozni, június 13-án pedig Gerhard Stoltenberg miniszter nyilvánosan kijelentette, hogy ha létrejön egy demokratikus, egyesített Németország, amelynek egy kormánya és egy parlamentje van, természetesen csak egy hadsereggel fog rendelkezni.⁵⁰² A döntő csapást a keletnémet haderőre Kohl és Gorbacsov júliusi, kaukázusi tárgyalása mérte, ahol a felek gyakorlatilag megegyeztek az egységes Németország NATO-tagságában és az „új” Bundeswehr létszámának 370 ezresre csökkentésében. Mivel önmagában a nyugatnémet haderő állománya is meghaladta e számot (1989-ben 467 ezer), várható volt, hogy legfeljebb gesztusként fognak keletnémet katonákat a sajátjaik helyére átvenni. A Kaukázus-csúcson született eredmények napvilágra kerülése után az Eppelmann által az NVA-katonákban keltett teljesíthetetlen remények tiltakozásba, frusztrációba, majd szeptembertől rezignáltságba és a bizonytalan jövőtől való félelembe mentek át.⁵⁰³

500 A szkeptikusok úgy gondolták, az NVA katonái egy elnyomó gépezet részei voltak, a keletnémet politikai változásokhoz nem tettek hozzá semmit, csak meghajoltak azok előtt, és akiket az NSZK iránti gyűlöletre neveltek, nem tekinthetik bajtársaknak, főleg nem – adott esetben – feletteseiknek. MEYER, Georg-Maria – COLLMER, Sabine (1993): *Kolonisierung oder Integration? Bundeswehr und deutsche Einheit. Eine Bestandsaufnahme*. Westdeutscher Verlag, Opladen. 9.

501 Lothar de Maizière miniszterelnök a hivatalba lépése után mindössze néhány nappal egy kormánynyilatkozatban kijelentette, hogy az NVA méretét oly módon csökkentik és építik át védelmi jellegűvé, hogy egy átmeneti időre fennmaradjon az új Németországban is. *Regierungserklärung des Ministerpräsidenten de Maizière auf der 3. Tagung der Volkskammer, 19. April 1990*. In: Volkskammer, 10. Wahlperiode, Protokolle; Bd. 27, 41–51. Eppelmann pedig biztosította tisztjeit, hogy az NVA területiális biztonsági funkciókat lát majd el, és NATO-csapatok sem tehetik majd be a lábukat, amíg a szovjeteket nem vonták ki. Kommandeurstagung der Nationalen Volksarmee am 2. Mai 1990 in Strausberg, Vortrag des Ministers für Abrüstung und Verteidigung der Deutschen Demokratischen Republik, Herr Rainer Eppelmann, Redemanuskript. *Sonderheft MW*, 5.

502 OVENS 2003: 400.

503 ABLASS, Werner E. (2003): Von der NVA zur Bundeswehr. In: TIMMERMANN, Heiner (Hrsg.): *Die DDR zwischen Mauerbau und Mauerfall. Dokumente und Schriften der Europäischen Akademie Otzenhausen*. Lit Verlag, Münster – Hamburg – London. 394.

Augusztus 2-ától már a miniszter is elismerte, hogy az NVA hamarosan megszűnik, így számára innentől kezdve a játék tétje az volt, hogy mindez minél fájdalommentesebben menjen végbe, és minél több katona találjon megélhetést a Bundeswehrben.

A Szövetségi Kormányon belül Genscher külügyminiszter volt azon csoport szószólója, akik elutasították az NDK diszkreditált diplomatáinak, bíróinak és főtisztjeinek átvételét, Stoltenberg ugyanakkor a „kiegyezéshez” fontosnak tartotta legalább a katonák és tisztek egy részének alkalmazását. A párharcot végül nagyrészt Genscher nyerte meg, így a sokáig ellenálló Eppelmann, aki személyesen nem volt hajlandó elbocsátani főtisztjeit, szeptember 28-án, négy nappal az újraegyesítés előtt utasította államtitkárát, Werner E. Ablaßt, hogy közölje a rossz hírt az NVA addig hitegetett utolsó 24 tábornokával és admirálisával.⁵⁰⁴ A néphadsereg utolsó heteiben fennállt a veszélye annak, hogy a minisztérium kezéből kicsúszik az irányítás: kósza hírek terjengtek tömeges felmondásokról, egy esetleges katonai puccsról, sőt arról is, hogy a Volksmarine hajóit és tengeralattjáróit a légénység majd elsüllyeszti.⁵⁰⁵ Mindezek ellenére a leépítés komolyabb incidensek nélkül, csendben, kontrollált keretek közt zajlott, így Eppelmann október 2-i parancsa után másnap 0 órakor megszűnt a korábban rettegett Nationale Volksarmee, az esküjük alól felmentett katonák pedig a Bundeswehr tagjai lettek.

Vizsgáljuk meg az NVA beolvasztásával járó problémákat és lehetőségeket. Az újraegyesített Németországnak az általános leszerelési lázban jelentősen csökkentenie kellett a fegyverzetét, így nem volt kérdés, hogy mindezt a keletnémet készletekkel kezdik. Az NVA öröksége 2396 harcocsói, 7620 páncélozott jármű, 5000 ágyú, 10 000 rakéta, 446 harci repülőgép, 188 helikopter, 69 hadi- és 122 speciális hajó, 300 ezer tonna muníció és 1,2 millió kézfegyver volt.⁵⁰⁶ Csak a raktarak őrzéséhez eleinte 11 ezer ember szükségeltetett. A fegyverek legnagyobb részét megsemmisítették, eladták

504 1989 végén a néphadseregnek még 220 főtisztje volt, számuk 1990 nyarára 90-re csökkent, mígnem beállt a szeptemberi végső, 24 fős létszám, akikkel a heti szolgálat végén, péntek délután közölték, hogy nincs rájuk többé szükség. A tisztek nagy része az eljárást megalázónak és a katonai becsülethez nem méltónak találta, Ablaß visszaemlékezése szerint többen nem is voltak hajlandóak koccintani vele. ABLASS 1992: 172.

505 Egy későbbi kutatásban megkérdezték az elbocsátott tisztektől, hogy a puccsnak volt-e reális esélye. A válaszadók szerint technikailag megvalósítható lett volna, erkölcsileg azonban nem, ráadásul semmi értelme nem volt, hiszen az NDK-t ez sem mentette volna meg. Abban viszont egyetértettek, hogy „harc nélkül” kár volt feladni az NVA-t, tehát keményebb követelésekkel néhány kisebb-nagyobb eredményt elkönnyelhetek volna. KNABE 1994: 127. Egy általam megkérdezett katona a saját keletnémet egységének utolsó napjait kifejezetten nyugodtként és viszonylag jól szerveztként írta le, ugyanakkor hozzátette, feladatai közé tartozott régi akták megsemmisítése, amelyek nagy része büntetőeljárásokból állt. Interjú Thomas D.-vel, 2018. augusztus 15.

506 BUNDESMINISTERIUM DER VERTEIDIGUNG (Hrsg.) (1991): *Ein Jahr deutsche Einheit. Eine Leistungsbilanz der Bundeswehr*, Meckenheim, 1991. 5–16; BUHRMESTER, Horst-Dieter (1991): *Das Erbe. Eingliederung der NVA in die Bundeswehr. Wehrtechnik* 1991(23). 20–23.

vagy elajándékozták (többek közt Magyarországnak),⁵⁰⁷ és mindössze 7%-ukat hasznosították a későbbiekben. Köztük volt 24 darab MiG-29-es vadászgép, amelyet a Luftwaffe bár elavultnak tartott, sok jó tulajdonsága miatt megtartásra ítél. 62 keletnémet gyakorlótérből kilencet használtak hosszabb távon, a többit bezárták.⁵⁰⁸ A készletek felhasználása, újrahasznosítása, eltüntetése 1415,8 millió márka költséggel járt, ebből csak a 48 ezer tonna veszélyes hulladék megsemmisítése került 185 millióba. A katonák átvétele ennél bonyolultabb és lényegesen hosszabb folyamatnak bizonyult.

1990 szeptemberétől már minden keletnémet sorkatonát a Bundeswehr előírásai szerint képeztek, és hogy a „belső vezetést” minél jobban elsajátítsák, több ezer tisztet az NSZK-ba küldtek rövid képzésekre. Az október 2-áról 3-ára virradó éjszaka a Bundeswehr 585 ezresre duzzadt, és az akkori NVA-ból már csak kevesen ellenkeztek magukra öltetni az egykori ellenség egyenruháját. Másnap Jörg Schönbohm altábornagy, a keleti tartományokban átmeneti jelleggel felállított Bundeswehrkommando Ost parancsnoka kijelentette Strausbergben, az NVA vezérkarának egykori fellegrárában, hogy „nem győztesként vagy hódítóként” érkeznek „a legyőzöttekhez, hanem németként a németekhez”.⁵⁰⁹ Stoltenberg miniszter az „integrációra” helyezte a fő hangsúlyt, és ezt egy háromlépcsős rendszerben képzelte el: a katonák először „rendelkezési állományba” vagy „tovább folytató” státuszba kerülnek, ahonnan egy részüket átveszik egy kétéves átmeneti időszakra (SaZ 2), majd annak lejárta után hosszú távú szolgálatra. Az október 3-án érkező 90 ezer katonából a 39 ezer sorkatona rögtön folytathatta szolgálatát, a hivatásosakból 900-an kerültek „rendelkezési állományba” és 50 ezren „tovább folytatóba”. 1991 nyaráig összesen 18 ezret vettek át SaZ 2-ként, köztük 6000 tisztet (az érre pályázók felét) és 11200 altisztet (a jelentkezők 90%-át).⁵¹⁰ A kétéves átképzési program letelte után egy független bizottság döntött további alkalmazásukról, és ezen a szűrőn végül 3027 tiszt és 7639 altiszt jutott át, tehát az eredetileg 32 ezres NVA-tisztikar 72%-a

507 Magyarország a készletekből rádiólokátorokhoz, híradó berendezésekhez, különböző alkatrészekhez és húsz darab L-39 „Albatros” kiképző repülőgéphez jutott. Az egész ügy kínosan sokáig húzódtott, ugyanis a magyar fél ezeknél többet akart, a németek pedig különböző okokra hivatkozva utasították el a támadó fegyverek átadását. A szállításokra csak 1994-ben került sor, és összesen 2800 tonna anyagi készlet érkezett, majd egy újabb megállapodás keretében 1995-ben tizennégy Mi-24D és hat Mi-24P helikopter, valamint ötven tonnányi műszaki anyag. HETTYEY András (2019): *Hegemonia helyett. Magyar–német kapcsolatok 1990–2002 között*. L'Harmattan, Budapest. 97–104.

508 Ugyanakkor érdekes, hogy önmagában ez a kilenc gyakorlótér kitett százezer hektárt, miközben a régi NSZK-ban összesen nyolcvanezer hektár állt a Bundeswehr rendelkezésére. UZULIS 2005: 101.

509 Schönbohm a beszédet idézi a visszaemlékezéseiben. SCHÖNBOHM, Jörg (1992): *Zwei Armeen und ein Vaterland. Das Ende der Nationalen Volksarmee*. Siedler Verlag, Berlin. 61.

510 DER BUNDESMINISTER DER VERTEIDIGUNG (Hrsg.) (1993): *Abschlußbericht zur Übernahme von Offizieren und Unteroffizieren der ehemaligen NVA für die Sitzung der Unterausschusses „Streitkräftefragen in den neuen Bundesländern“ des Verteidigungsausschusses des Deutschen Bundestages am 25.3.1993*. 4. Az eredetileg meghatározott számhoz képest 1500-zal többen lettek SaZ 2-státuszúak, Jörg Schönbohm személyes közbenjárására. Ezt hívták akkoriban „Schönbohm-adomány”-nak, mert ezekre az emberekre nagy eséllyel a munkanélküliség várt volna.

kereshetett más megélhetést.⁵¹¹ Egy későbbi felmérés szerint 2001-ben a Bundeswehr 7084 hivatásos katonája szolgált egykor az NVA-ban, mellettük 13 722 civil dolgozó.⁵¹² A legmagasabb rendfokozat, amit elérték, az orvos ezredesi volt.

Természetesen a számok nem tükrözik annak a több tízezer egyénnek a sorát, akiknek az útja a civil életbe vezetett, vagy éppenséggel azokét, akik „befértek” a Bundeswehrbe. Az 1990-es években szerencsére készültek felmérések az érintettek egy részével, így ezekből legalább néhány jellegzetességet megemlíthetünk. Az egyik átfogó kutatásban három nagyobb csoportot állítottak fel aszerint, hogy az új helyzet milyen minőségű változást hozott a megkérdezettek életében. Az NVA felosztatásának legnagyobb vesztesei kétségkívül azok voltak, akik önként vagy kényszerűen nézettek új állás után, főként a 45 év felettek, akiknek egyéb képzettség hiányában a megélhetésük, egzisztenciájuk forgott kockán.⁵¹³ A Bundeswehrbe átvettek között voltak „opportunisták”, akik lényegében a versenyszférától tartva maradtak a katonai pályán, az egyesítéstől azonban sokkal többet vártak, és önmagukra annak veszteseiként tekintettek.⁵¹⁴ A tisztek többségének le kellett nyelnie azt a békát, hogy 2-3 rendfokozattal visszaszorították őket, és gyakran olyan, a régi tartományokból átküldött felettesek parancsoltak nekik, akik maguk is száműzetésként élték meg az új körülményeket, vagy egyszerűen a „dzsungelpénz”-nek nevezett prémiumért jöttek keletre.⁵¹⁵ Ők a szovjet és egykori NVA-kollégáik közt „szélkakas”-nak érezték magukat, a Bundeswehrben pedig „másodrangú katoná”-nak, tehát nem igazán találták helyüket.⁵¹⁶ És voltak – főként a fiatalok között – olyanok, akiknek az integráció, az új értékek átvétele, a „belső vezetés” nem okozott különösebb problémát, így optimistán, új esélyként tekintettek a Bundeswehrre, és realisan látták a két hadsereg közti különbséget.⁵¹⁷

511 Voltak közöttük feltűnően széles körű elbocsátások. A Bundesmarinéban például 1992 áprilisában csak a keletnémet tisztek 9%-a szolgálhatott, egy kisebb, a dranskei támaszponton pedig a korábbi 2500 fős személyzetből 50-en maradhattak. BRINNER, Falko – STORCK, Michael (1998): *Vom Feindbild zur Armee der Einheit*. Universität Rostock, Rostock. 23.

512 DIGUTSCH 2007: 472.

513 KNABE 1994: 145–148.

514 Egy 47 éves alezredes arról panaszkodott, hogy egész addigi élete, minden, amiben hitt, szertefoszlott, és ha ezt látja előre, karrierje helyett több időt szentel családjának: „Nem vesztéként, sokkal inkább legyőzöttként éreztem magam. Egész egyszerűen legyőztek, egy másik ideológia győzött. [...] Nem vesztéként, hiszen nem vesztettem semmit, de legyőztek”. Idézi KNABE 1994: 127.

515 Az egyik állandó viszály a kirívó bérkülönbségekből fakadt. A néhány megkérdezett által „gyarmaturak”-nak vagy „okostojások”-nak (*Besser-Wessi*) tartott nyugati tisztek magasabb fizetés-kiegészítést, „bánapénzt” kaptak, mint keleti kollégáik havi fizetése volt. MEYER–COLLMER 1993: 70–72.

516 Sokan nem értették az önként kilépett katonák közül, hogy egykori kollégáik hogyan tudtak nyugodt lelkiismerettel átállni a másik oldalra. „Szóval amikor a parancsnokomat először követtem fordítóként ...-ba, és az oroszok előtt akkor először bukkantam fel más egyenruhában... Meg kell mondjam, iszonyatos érzés volt.” Uo. 84–86. Egy kutatáson megkérdezettek 45%-a érezte magát egyértelműen „másodosztályú tiszt”-nek, és csak 10%-uk egyáltalán nem. Az „igenek” aránya leginkább a szárazföldi csapatok között volt magas, és ezt – sok egyéb más indok mellett – az ott tapasztalható erős konkurenciaharcra magyarázták. KNABE 1994: 172–174.

517 Alapvető különbségnek tartották az NVA sokkal gyorsabb bevetettségét, és ennek a készenléti állapotnak megvoltak a maga előnyei és hátrányai. Visszagonolván a keletnémet katonák 74,6%-a harcra képesebbnek tekintette az NVA-t a Bundeswehrnél, és, a Szövetségi Köztársaságot néhány óra alatt lerohanták volna,

1991. június 30-án szolgálaton kívül helyezték az átmeneti jelleggel, az NVA felosztatására felállított Bundeswehrkommando Ostot. Az egykori NVA-katonák integrációját körülbelül az ezredfordulóra tekintették formálisan lezártnak. A személyi statisztikákból eltűntek a „keleti” és „nyugati” megkülönböztetések, az egymás iránti bizalom mindkét oldalon nőtt, a fiatalok egyre inkább egyenrangúnak érezték magukat, és a keleti tartományokban kimagaslóan, 20%-kal többen jelentkeztek önkéntes katonáknak, mint nyugaton.⁵¹⁸ Emellett viszont több tízezerre tehető azok száma, akik a két hadsereg egyesítéséből (pontosabban a Bundeswehr keleti kiterjesztéséből) vesztésként kerültek ki. Onnantól kezdve, hogy az NSZK-t nemzetközi egyezmények kötelezték a hadsereg 370 ezer főre való csökkentésére, várható volt, hogy az új, több mint félmillió létszámból elsősorban az egykori NVA-tagokat áldozzák fel. Annak, hogy egyáltalán a sajátjaik helyére néhány ezret átvettek, szimbolikus (az együvé tartozás demonstrálása) és gyakorlati (a keletnémet fegyvereket leginkább ők tudták kezelni és megfelelően őrizni) oka volt. Némileg jogosnak tűnik az NVA-tisztek azon gyakori vádja, hogy őket nem illette meg az a második esély, amely a Wehrmachtban és SS-ben szolgáló katonákat a Bundeswehr megalapításakor igen.⁵¹⁹ Tény azonban az is, hogy az NDK-ban privilegizált helyzetben lévő tisztikar még a kirúgásával vagy korai nyugdíjazásával is jobban járt, mint a keletnémet tartományokban élők jelentős része, akikre tartós munkanélküliség és életszínvonaluk legalább rövid távú hanyatlása várt.⁵²⁰

ha akarják, „péntek délután, amikor már mindenkinek lezárult a szolgálata”. A kiképzés 90%-uk szerint keményebb és egy háborúhoz létszerűbb volt az NVA-ban, ugyanakkor teljes alvettettséget követeltek meg tőlük, és úgy érezték, a katonáknak kisebb értékük van a fegyvereknél. Az egyik katona arra panaszkodott, hogy míg a páncélosa teljesen felszerelten, fényesre pucolva állt egy fűtött teremben, addig a laktanyákban gyakran 12 fok fölé nem ment a hőmérséklet, és borzasztó állapotú konyháik és mosdók voltak. A Bundeswehr előnyeiként említették még a pártpolitikai semlegességet, a transzparenciát, a lényegesen nagyobb személyi szabadságot, a szabályozott és tervezhető szolgálati időt, a nagyobb előrelépési lehetőségeket, a katonák közti bajtársiasabb kapcsolatot. KNABE 1994: 169–171; SCHEVEN, Werner von (2005): *Die Bundeswehr und der Aufbau Ost*. In: BREMM, Klaus-Jürgen – MACK, Hans-Hubertus – RINK, Martin (Hrsg.): *Entschieden für Frieden. 50 Jahre Bundeswehr, 1955 bis 2005*. Rombach Verlag, Freiburg i.B. 446; MEYER–COLLMER 1993: 59–69; COLLMER, Sabine – KLEIN, Paul – LIPPERT, Ekkehard – MEYER, Georg-Maria (1994): *Einheit auf Befehl? Wehrpflichtige und der deutsche Einigungsprozeß*. Westdeutscher Verlag, Opladen. 148–151.

518 LEONHARD, Nina (2005): *Die Soldaten der NVA und die „Armee der Einheit“*. In: BREMM, Klaus-Jürgen – MACK, Hans-Hubertus – RINK, Martin (Hrsg.): *Entschieden für Frieden. 50 Jahre Bundeswehr, 1955 bis 2005*. Rombach Verlag, Freiburg i. Br. 464; LEONHARD, Nina (2004a): *Die Bundeswehr und die „innere Einheit“: Einstellungen von ost- und westdeutschen Soldaten im Vergleich Problemaufriss und erste Ergebnisse des Forschungsprojektes „Armee der Einheit“*. SOWI-Arbeitspapier Nr. 136. 2004. január, Strausberg. 17; DIGUTSCH, Gunnar (2004): *Das Ende der Nationalen Volksarmee und der Aufbau der Bundeswehr in den neuen Ländern*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main. 323.

519 Egy őrnagy szerint „az embernek az az érzése támad, hogy a Szövetségi Kormány azt akarja elérni, amit »elmulasztott« a második világháború utáni »náciatlanításkor«, és ezt most rajtunk próbálják alaposan bepótolni”. Egy alezredes pedig azt mondta, ilyen a második világháború után nem volt, akkor minden német vereséget szenvedett, és csak az idegen hatalmak ítékeztek felettük, de „manapság németek ítékeznek németek felett”. KNABE 1994: 131, 177.

520 Az osztályok nélküli társadalmon belül csak a strausbergi „tábornoki negyedben” adatott meg a lehetőség, hogy az addig bérelt lakásokat, villákat a főtisztek a nyugdíjazáskor rendkívül alacsony áron megvásárolhassák, emellett több ezer márkás búcsúajándékokban részesültek, ami más foglalkoztatási szektorokban szintén ritka volt. OVENS 2003: 436.

A Bundeswehr számára az NVA-katonák átvétele és ezzel párhuzamosan a drasztikus leépítés az addigi legnagyobb változást hozta. Emellett viszont fel kellett készülnie egy új korszak kihívásaira, és az ezekhez való átalakítás nem önállóan, hanem szervezeti kereteken belül ment végbe.

4.3. A Bundeswehr átalakítási kísérletei egy modern haderő irányába

A hidegháború végóráiban, amikor a Szovjetunió kivonulófélben volt Kelet-Európából, az 1991-es római NATO-csúcstalálkozón egy új stratégiát fogadtak el, amely mögött az az új elmélet állt, miszerint egy állam biztonsága már nem csak annak territoriális védelmére vonatkozik. A biztonság preventív jellege – a közvetlen védelemmel ellentétben – a megelőzésre helyezi a hangsúlyt.⁵²¹ A cél most már egy európai biztonsági rendszer kialakítása volt, és az új veszélyforrás nem abból fakadt, hogy egy külső hatalom esetleg megtámadhatja valamely tagországot, hanem hogy a NATO határain kívüli instabilitás közvetett vagy közvetlen módon hatással lehet a szövetség tagállamaira. Emellett készen kellett állni – az ENSZ vagy az EBEÉ/EBESZ mandátuma alapján bizonyos békefenntartó – feladatok átvételére.

A Bundeswehr esetében ez azt jelentette, hogy a könnyebben mobilizálható, válságreakáló, ún. KRK-csapatok (*Krisenreaktionskräfte*) szerepe megnőtt a számbeli- leg sokkal nagyobb fő védelmi erőkkal, a HVK-egységekkel (*Hauptverteidigungskräfte*) szemben, amelyeket eredetileg nagy területek védelmére és visszafoglalására képeztek ki.⁵²² Maga az átalakítás – kisebb-nagyobb intenzitással – egészen a 2020-es évek elejéig folyt, de a kötetben ennek a folyamatnak elsősorban az első évtizedét kívánom röviden ismertetni.

Az újraegyesítés alatt hivatalban lévő védelmi miniszter, Gerhard Stoltenberg volt az első, aki ezen óriási kihívásnak igyekezett eleget tenni. Bizonyos botrányok következtében már 1991-ben folyamatosan jelentek meg cikkek arról, hogy a miniszter pozíciója megrendült, és az elbocsátása közeleg.⁵²³ Mielőtt ez megtörtént volna, Stoltenberg igyekezett a Bundeswehr és ezzel együtt közvetett módon a német külpolitika új irányvonalait lefektetni. Míg ugyanis a pártok és frakciók 1991 eleje óta

521 DEÁK Péter (2007): Válságkezelés, humanitárius intervenció. In: DEÁK Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris, Budapest. 117.

522 PFLÜGER 2000: 73.

523 Az Izraelnek szállított fegyverekről bővebben: Der Apparat macht, was er will. *Der Spiegel*, 1991. november 4. 1991(45). 30–38; Stoltenberg elhibázott személyi politikájáról lásd: Stoltenberg zurückgepfiffen. *Der Spiegel*, 1991. március 25. 1991(13). 16; Politisch mausetot. *Der Spiegel*, 1991. július 29. 1991(31). 23–25.

az „out-of-area”-bevetések körül elkeseredett harcot vívtak, a hadsereg ellenség,⁵²⁴ konkrét célok és feladatok nélkül,⁵²⁵ nem ismerve a védelmi területre szánt költségvetést, gyakorlatilag (lét)bizonytalanságban vergődött. Egy eckenfördei tengeralattjáró parancsnoka a *Der Spiegel* című lapnak erről panaszkodott: „A bonni politikusok lavírozásának” véget kell vetni. „Nem zöldecsukosok vagyunk, van harci megbízatásunk. Azt akarjuk, hogy végre tisztázzák a helyzetet.”⁵²⁶ Más tisztek szerint a döntéshozók egész egyszerűen cserben hagyták őket. Ugyancsak megfigyelhető volt a haderőnemek közti versengés: ha egyszer engedélyezik a Bundeswehrnek a világ különböző pontjain való megjelenést, a szárazföldi csapatok, a Bundesmarine vagy a Luftwaffe lesz leginkább alkalmas az ilyesfajta bevetésekre? Henning von Ondarza, Hans-Joachim Mann és Hans-Jörg Kuebart felügyelőknek mind-mind megvolt a saját elképzelése, hogy miként kéne a hadsereget modernizálni, egy azonban közös volt bennük: sokkal több pénzügyi forrást követeltek az 1990-es évek végéig tartó átalakításokhoz.

Ez azonban a lakosság körében egyáltalán nem lelt támogatásra. Az *Akademie der Bundeswehr für Information und Kommunikation* által végzett közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy a megkérdezettek kétharmada csökkentette volna a védelmi kiadásokat, és egy önkéntesekből álló hadsereget látott volna szívesen.⁵²⁷ 1991-ben rekordszámban, 151 ezren tagadták meg a katonai szolgálatot, és a lakosok egyre megtöbbszörösek voltak velük szemben: a nyugati tartományokban a megkérdezettek 49%-a „elpocsékolt idő”-nek tartotta az egészet.⁵²⁸

A hidegháború után a lakosság akarata találkozott a kormány – és elsősorban a pénzügyminisztérium – azon törekvésével, hogy mivel az atomháború veszélye minimálisnak mondható, ellenben az újraegyesítés óriási terhekkal jár, a védelmi költségvetést csökkentsék, de legalábbis ne növeljék komolyabban. Főként az 1990-es évek első felében tűnt úgy, hogy mindez drasztikus hirtelenséggel történik, hiszen az ország éves kiadásain belül a védelmi költségek aránya néhány év alatt 18%-ról

524 „Régen minden könnyebb volt” – mondta a Flensburg-Mürwikeni Haditengerészeti Iskola oktatója, Georg Eschle fregattkapitány egy interjújában. A térképen Oroszországra mutatva sóhajtozott: „itt volt az ellenség”, most viszont már a politikai képzésen nincs mit átadnia a diákoknak, mert nem érvényes a korábbi sablon, amely szerint a vörös (a Varsói Szerződés) a rosszat, a kék (a NATO) a jót jelenti. *Grundlage entzogen. Der Spiegel*, 1991. október 7. 1991(41). 45.

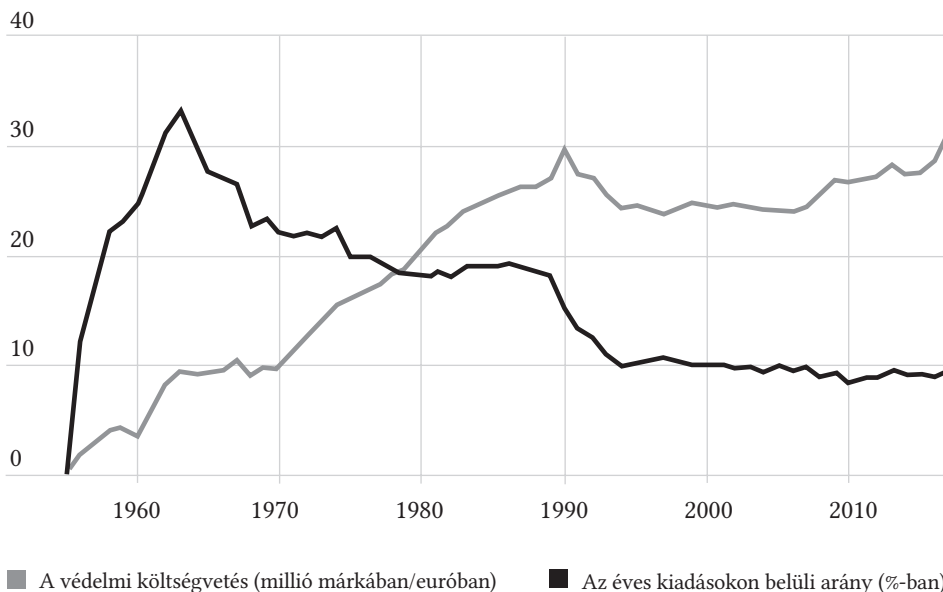
525 Alfred Biehle védelmi megbízottnak az 1991-es évről szóló jelentése szerint a csapatokat egyáltalán nem készítették fel a kritikus helyzetekre, és ez leginkább a második öbölháború idején érződött. Állítólag volt olyan katona, aki az erhaçi küldetésről hamarabb értesült a rádióból, mint hogy a parancsot megkapta volna. SCHUELER, Hans: Ohne Perspektive. Verteidigungsminister Gerhard Stoltenberg muß harsche Kritik vernehmen. *Die Zeit*, 1992. március 20. 1992(13). 1. <http://www.zeit.de/1992/13/ohne-perspektive> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

526 Mit Stolz. *Der Spiegel*, 1991. július 15. 1991(29). 26.

527 Bundeswehr ohne Rückhalt. *Der Spiegel*, 1992. április 20. 1992(17). 16.

528 Freiwillige unbeliebt. *Der Spiegel*, 1992. április 27. 1992(18). 17.

10,5%-ra csökkent.⁵²⁹ Ez aztán a továbbiakban 8 és 10% között állapodott meg, ugyanakkor a mindenkori pénzügyminiszterek és védelmi miniszterek közti számos, olykor nyilvános vitából érződött, hogy a kormányok a Szövetségi Védelmi Minisztériumra egyfajta „malacpersely”-ként tekintettek: ha épp magas volt a költségvetési hiány, és szükség volt 1-2 milliárd márkára (majd euróra), a védelmi költségekből igyekeztek ezeket lefaragni. Mindennek legkésőbb az 1990-es évek végére lettek látható és olykor groteszk következményei, erről majd a koszovói háború kapcsán, az 5.4. *alfejezetben* említek is példákat.

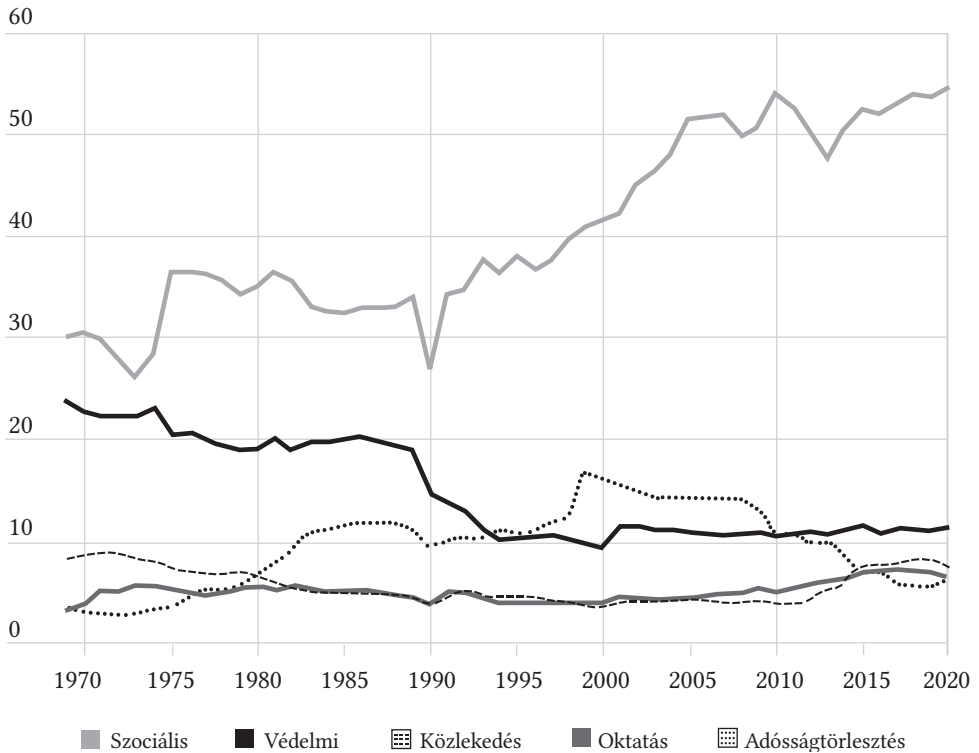

1. ábra. A védelmi költségvetés és relatív arányának változása az NSZK kiadásain belül 1955 és 2015 között (BAYER 2017)

Eközben a célok újrafogalmazása is megkezdődött. Gerhard Stoltenberg 1992. január 20-án megjelent, a Bundestag Védelmi Bizottságának szánt előterjesztésében olyan forgatókönyveket vázolt fel, amelyeket „nem kizárólag egy lehetséges egzisztenciális fenyegetettség, sokkal inkább egy lehetséges stabilitási veszély szemszögéből” kellett figyelni.⁵³⁰ Ebből a „krízis- és konfliktuskezelések jövőbeli kiterjesztendő horizontját” vezette le, amelynek értelmében a „fegyveres erőket a biztonsági óvintézkedések

529 Volker Rühle védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1993. november 24-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/192, Bonn, 1993. november 24. 16631 B–C.

530 Vorlage des Bundesministeriums der Verteidigung an den Verteidigungsausschuss des Bundestages vom 20. Januar 1992: Militärpolitische und Militärstrategische Grundlagen und konzeptionelle Grundrichtung der Neugestaltung der Bundeswehr. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 1992(4). 506.

2. ábra. Az NSZK 1969 és 2018 közti éves kiadásain belül jól látszik, hogy a védelmi költségvetés relatív aránya más kiadásokhoz képest miként változott (%) (BAYER 2017)

politikai eszközévé” kívánta tenni. Stoltenberg előterjesztése egy ponton nagyon hasonlított az 1991-ben, Hans-Adolf Jacobsen történész vezette, független szakértőkből álló csoportnak az új német külpolitikáról írt tanulmányára, amelyben ez állt: „Sem Európában, sem a világon nem várható egy olyan helyzet beállta, amelyben Németország az érdekeit katonai eszközök birtoklása nélkül elégségesen képviselheti.”⁵³¹ A védelmi miniszter koncepciója a német hadsereg feladatait a következő merész, már-már a klasszikus német gyarmati politikára emlékeztető mondatban összegezte: „A világ politikai, gazdasági, katonai és ökológiai stabilitásának követelése és biztosítása; a szabadkereskedelem és a stratégiaileg fontos nyersanyagokhoz való hozzáférés fenntartása.” Ezzel együtt a „Németországi Szövetségi Köztársaság alapvető érdekei közé” sorolta a „nyersanyagokhoz való hozzáférést”. A Bundeswehr legfontosabb küldetése továbbra

531 Unabhängige Kommission für die künftigen Aufgaben der Bundeswehr. *Die künftigen Aufgaben der Bundeswehr. Abschlussbericht und Empfehlungen vom 24. September 1991*, Bonn, 1991. 15.

is Németország területének védelme maradt volna, de a feladatok közé fel kellett volna venni „a NATO-n kívül az ENSZ Alapokmány (VII. fejezet) keretein belüli kollektív bevetésekben való részvételt”. Stoltenberget a német sajtó, az ellenzék és a kormányban lévő kollégái részéről is heves kritika érte.⁵³² Hans-Dietrich Genscher külügyminiszternek az nem tetszett, hogy az indítványban a német határok védelme háttérbe szorult, és túl gyakran terelődött a szó a „globális rizikókra”. Theo Waigel pénzügyminiszter pedig elfogadhatatlannak tartotta a fegyverkezésre szánt pénzügyi követeléseket, miközben a szovjet csapatok kivonulása és az új tartományok felzárkóztatása óriási összeget emésztett fel.⁵³³ Stoltenberg végül a túlerővel szemben visszavonulót fújt, és kijelentette, hogy az általa felvezetett stratégiát később még vita tárgyává tehetik.

A védelmi miniszter ezalatt túl sok energiát volt kénytelen pazarolni a Genscherrel és Waigellel folytatott pozícióharcra, és ez olyan légüres teret szült a hadsereg feletti irányításban, amelyet bizonyos tisztek próbáltak kitölteni. Klaus Naumann főszemlélő parancsára például – akiről Helmut Kohl a kinevezése előtt állítólag azt mondta, „belőle még valamit csinálnunk kell”,⁵³⁴ és akit néhányan „egyenruhát viselő értelmiségi”-nek⁵³⁵ neveztek –, a *Führungsakademie der Bundeswehr* vezérkari tisztjei kidolgozták koncepciójukat a fegyveres erők „nemzeti vezetői képességéről” az „out-of-area”-bevetéseket illetően.⁵³⁶ Eszerint a „szuverenitás biztosításáért körülbelül százezer katonának” bármikor rendelkezésre kell állnia az öbölháborúhoz hasonló bevetésekhez. A hatékonyabb működés érdekében egy parancsnokságot (*Führungskommando Bundeswehr*) kellett volna felállítani egy olyan altábornagy vezetése alatt, aki a főszemlélőnek lett volna közvetlenül alárendelve. Klaus Naumann egy interjúban emellett kimondatlanul Genschert és a Külügyi Hivatalt kritizálva kijelentette: „Ha világbékét akarunk, el is kell köteleződnünk, nem csak részvétet nyilvánítani”. Természetesen a vezérkar újdonsült politikai ambíciói sokak szemében szálkát jelentettek. Az F.D.P. vezetője, Otto Graf Lambsdorff például „a politikai vezetés iránti komoly méretű illojalitást” emlegetett, míg Willy Wimmer védelmi államtitkár azt mondta: „Az apparátus önállósodott.” Naumann-nal a tisztek egy része sem értett egyet, és egy müncheni biztonságpolitikai ülésen többször figyelmeztették: „Vezérezredes Úr, fogja vissza magát, ne feszítse túl a húrt.”⁵³⁷ Gerhard Stoltenbergnek végül nem volt alkalma a nagyratörő tisztjeit sarokba szorítani, ugyanis éppen ezekben a hetekben bukott meg

532 Risiken für Land und Volk. *Der Spiegel*, 1992. január 20. 1992(4). 35.

533 Überholte Denkweise. *Der Spiegel*, 1992. február 24. 1992(9). 107.

534 Stoltenberg zurückgepfiffen. *Der Spiegel*, 1991. március 25. 1991(13). 16.

535 PERGER, Werner A. (1991): Klagen über die „Machtvergessenheit”. *Die Zeit*, 1991. június 7. 1991(24). 5. <http://www.zeit.de/1991/24/klagen-ueber-die-machtvergessenheit> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

536 Größenwahn der Generäle. *Der Spiegel*, 1992. április 6. 1992(15). 18.

537 Uo. 21.

a török páncélosok botránya következtében,⁵³⁸ és ennek a feladatnak végül utódja, Volker Rühle tett eleget röviddel a hivatalba lépése után.⁵³⁹

Ami a hosszú távú átalakításokat illeti, Rühle az elődje által 1992 januárjában lefektetett irányelvektől lényegében nem tért el, de egy összeszedettebb, részletesen kifejtett és megindokolt programtervet állított össze. Az 1992. november 26-i Védelempolitikai Irányelvekben (*Verteidigungspolitische Richtlinien*) a krízisekre adandó gyors, hatékony reakcióra és krízismenedzsmentre fektette a hangsúlyt, amelyekhez nagymértékű rugalmasság és mobilitás szükségeltetik.⁵⁴⁰ Ebben a tervezetben már érzékeltetni lehetett az eltolódást a korábbi, az elrettentést szolgáló tömeghadseregtől a karcsúbb, de könnyebben mobilizálható bevetési hadsereg irányába. Rühle viszont nem tanult Stoltenberg hibáiból, és nem kerülte azokat az érzékeny pontokat, amelyek miatt már elődjének is heves kritikával kellett szembenéznie. Németország érdekei közt ugyanis azon klasszikus érvek, mint „Németország és állampolgárainak védelme külső veszélyekkel és politikai zsarolással szemben”, illetve az „olyan krízisek és konfliktusok megelőzése, behatárolása és befejezése, amelyek Németország sértetlenségének és stabilitásának ártani tudnának” mellett megjelentek olyanok, mint „a szabad világkereskedelem és egy igazságos világgazdasági renden belül a piacokhoz és nyersanyagokhoz való akadálytalan hozzáférés fenntartása”. Ahogyan egykor Stoltenberget, most Rühlet érték olyan vádak, miszerint mindez egy „globális érdekpolitika”, amelyet „katonai beavatkozásokkal” kívánnak elérni.⁵⁴¹ Még ha ezek erősen túlzóak is, tény, hogy az 1992-es irányelv a prioritások tekintetében a gazdasági kapcsolatokat már azonos szintre helyezte a béke és biztonság kérdéseivel.

A Szövetségi Védelmi Minisztérium igyekezett tompítani a támadások élet a hadsereg nemzetköziesítésével, ami ráadásul megfelelt a hidegháború utáni, például a NATO-ban végbemenő tendenciáknak. Az 1992. május 22-i, La Rochelle-ben tartott német–francia-csúcstalálkozón a felek megegyeztek az Eurokorps felállításában, amelynek teljesítésére másfél évvel később sor is került.⁵⁴² 1993 januárjában a NATO és az Eurokorps közti kapcsolatokat és hatásköröket is tisztázták, ez alapján az utóbbit nem

538 1992 márciusában kiderült, hogy a Bundestag tiltása ellenére a Szövetségi Védelmi Minisztérium 1991. novemberben tizenkilenc Leopard-1 páncélost adott el annak a Törökországnak, amely katonai erőt vetett be a területén élő kurd kisebbség üldöztetésére. Stoltenberg néhány hetes magyarázkodás után végül vállalta a felelősséget, és lemondott. „Keine Kontrolle mehr”. *Der Spiegel*, 1992. március 30. 1992(14). 18–20. Magyarország szempontjából ez súlyos következményekkel járt, ugyanis valószínűleg ezen botrány miatt nem szállított Németország támadó fegyvereket Budapestnek a volt keletnémet hadsereg készleteiből. HETTYEY 2019: 99–100.

539 Rühle vor dem Sturm. *Der Spiegel*, 1992. április 20. 1992(17). 93.

540 BMVG: *Verteidigungspolitische Richtlinien vom 26. November 1992*. Bonn, 25. bekezdés

541 Generale machen Politik. Flottillenadmiral a. D. Elmar Schmähling über Planung und Anmaßung deutscher Auslandseinsätze. *Der Spiegel*, 1993. május 3. 1993(18). 24–25.

542 Az Eurokorps történetéről bővebben: <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/1399861c-7b2e-4cff-b508-9a59aae89ba9> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

rendelték alá semmilyen másik katonai szervezetnek. Az 1990-es évek második felétől már különböző bevetéseket (például a Balkánon) is abszolvtak. A Francia–Német Dandárt ennél is korábban, 1989-ben (elsősorban politikai okokból) állították fel, és 1991-től vált bevethetővé. A franciák mellett a németek szinte minden szomszédos nyugati állammal összekötötték csapataik egy részét, többek közt a hollandokkal, a belgákkal, a dánokkal, sőt a britekkel, a spanyolokkal vagy a lengyelekkel is. Ezzel két legyet ütöttek egy csapásra: demonstrálták az európai egységet, amelynek katonai terheiből a Bundeswehr is kiveszi a részét, valamint minimálisra csökkentették a német külpolitika „militarizálódásának” esélyét.⁵⁴³

Újabb fontos deklarációnak számított az „out-of-area”-bevetések körüli alkotmányjogi mizéria kellős közepén, 1994 áprilisában kiadott Fehér Könyv (*Weißbuch*). A Szövetségi Kormány eme dokumentuma bár megerősítette a Bundeswehrnek az 1992-es irányelvben lefektetett feladatait, Németország érdekeit illetően óvatosabb volt, és bölcsen hallgatott a szabad világkereskedelem fenntartásáért tett erőfeszítéseiről. A hadsereg alapfunkciója továbbra is a területi védelem maradt (még ha az NSZK vagy a NATO elleni támadást valószínűtlennek is tartották), a külföldi bevetéseket illetően pedig a humanitárius segítségnyújtáson túl készen kellett állnia a békefenntartásra, sőt akár a nemzetközi kríziskezeltésre is.⁵⁴⁴

Hiába azonban a KRK- és a HVK-egységek közti arányeltolódás érdekében tett erőfeszítések, a hadsereg ilyesfajta reformja még váratott magára. A 370 ezres, majd 340 ezres létszámúra csökkentett Bundeswehren belül a KRK mindössze 50 ezret tett ki, és megmaradtak a nagy páncélos kötelékek is.⁵⁴⁵ A kormány részéről tanúsított rugalmatlanság keresendő egyrészt azon hidegháborús gondolkodás továbbélésében, amely szerint a keleti végeken felemelkedhet egy esetleges újabb fenyegető veszélyforrás. Ezt csak erősítették a Balkánon és a Szovjetunióban történt etnikai összetűzések és a növekvő instabilitás, csökkentette azonban Csehország, Lengyelország és Magyarország belépése a NATO-ba 1999. március 12-én. Annak másik oka pedig, hogy késleltették a hadsereg modernizálását és egyben csökkentését, az volt, hogy a Bundeswehr regionális szinten még mindig komoly gazdasági tényezőnek számított. A kormány ugyanis csak fogcsikorgatva engedhette meg magának, hogy egy-egy tartomány kaszárnyáit és állomáshelyeit bezárassa, hiszen ez a munkanélküliség növekedésével járt volna, befolyásolva a pártok helyi támogatottságát. A létesítmények fenntartása azonban csak egy nagy tömegű hadsereg mellett volt lehetséges, tehát a sorkatonai szolgálathoz

543 BALD 2005: 142.

544 BMVG: *Weißbuch 1994. Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage und Zukunft der Bundeswehr*, Bonn, 1994. április 5. (A továbbiakban: *Weißbuch 1994*) 514–515. bekezdés

545 SCHÖNEBERGER 2014: 96.

sem volt szabad nyúlni, így – annak ellenére, hogy elveik szerint rengetegen elle-nezték azt – ebben sem történt érdemi előrelépés.⁵⁴⁶ És amíg a fegyveres erők ekkora létszámmal bírtak, a védelmi stratégiát is eszerint kellett megfogalmazni.⁵⁴⁷ A későbbi szociáldemokrata–zöld kormány védelmi minisztere, Rudolf Scharping 2000. június 5-i tervezete⁵⁴⁸ is még a területiális országvédelmet nevezte meg a hadsereg legfőbb feladataként. A NATO ezen fenyegetettségi forgatókönyvvel már rég nem számolt, ugyanakkor Scharping sem engedhette meg magának a kötelező sorkatonai szolgálat eltörlésével járó népszerűségvesztést.

Itt tehát ismét megmutatkozott, hogy mivel a választópolgár az informális ratifi-kációs folyamat részét képezi, és a szavazati jogán keresztül szankcionálni tudja a kor-mány működését, ezzel leszűkítheti annak mozgásterét. Annak ellenére, hogy a lakosok közül egyre kevesebben szívlelték, amikor fiaikat behívták sorkatonai szolgálatra, ha arról volt szó, hogy a közelükben lévő állomáshelyet be kell zárni, és ezzel több szá-zan, több ezren elveszítik megélhetésüket, máris másképp gondolkodtak. Mivel pedig a kormánypártok döntéshozatalában a hatalom megtartása, vagyis az újráválasztás elsődleges szemponttal bírt, a hadsereg csökkentését igyekeztek elkerülni, noha védelmi és pénzügyi szempontból ezt többé semmi sem indokolta. A német kormányok hosszú éveken keresztül ezen ördögi körben vergődtek, és a reformok iránti igény megjelenése után két évtizeddel, 2011-ben tudta csak Karl-Theodor zu Guttenberg védelmi miniszter a sorkatonai szolgálat eltörlését véghezvinni. Ezzel Németország volt az egyik utolsó Nyugat-Európában, Ausztria, Norvégia és Svájc mellett.

4.4. A CDU/CSU mint az „out-of-area”-vita motorja

Ahogy fentebb, a 4.1. *alfejezet*ben kifejtettem, Németország második öbölháború alatti elszigetelődése következtében elsősorban a német kormánypártokon belül meg-kezdődött egy átértékelési folyamat, amelynek legfőbb üzenete az volt: ha továbbra sem tudnak elszakadni a hidegháborús stratégiai gondolkodástól, az NSZK pozíciója az új világrendben várhatóan gyengülni fog. Ennek felismerésében a CDU és a CSU jártak az élen, amelyek a nemzetközi felelősségvállalást az ENSZ, a NATO és a NYEU katonai akcióiban való német részvételhez kötötték. Az „out-of-area”-vitában 1991-től gyakorlatilag a saját kezükbe vették a kezdeményezést, és kulcs helyzetbe kerültek

546 SAROTTE, Mary Elise (2001): *German Military Reform and European Security*. Adelphi Paper 340, Oxford – New York. 22–28.

547 SCHÖNEBERGER 2014: 102.

548 BMVG: *Die Bundeswehr sicher ins 21. Jahrhundert. Eckpfeiler für einer Erneuerung von Grund auf*. Berlin, 2000.

azzal, hogy ők tematizálták ezt a diskurzust. Minden más párt – köztük partnerük, az F.D.P. is – csak loholt utánuk, és igyekeztek reagálni az újabb és újabb tervekre, ötletekre.

Úgy tűnik, az uniópártokban körülbelül 1991 tavaszára alakult ki egységes álláspont abban, hogy a jövőben lehetővé kell tenni a Bundeswehr részvételét a nemzetközi jog által engedélyezett békefenntartó és békét kikényszerítő bevetésekben. Ezt első sorban a hidegháború óta megváltozott nemzetközi helyzettel (és abban Németország szerepével), a megsokasodott regionális konfliktusokkal, valamint a multilaterális szervezetek erősítésével indokolták. Az utóbbin némelyek az ENSZ „világcsendőri” funkcióját értették (és ezzel együtt azt, hogy a Biztonsági Tanácsban már állandó helyre jogosultak, ezzel a nemzetközi szervezet megreformálását is elősegítenék), mások az európai integrációt. „Minél európaibb a német politika, az annál inkább szolgálja a német érdekeket” – mondta Hans-Dietrich Genscher még az 1980-as évek végén,⁵⁴⁹ és az egyre szorosabb együttműködés az EK-n belül a német külpolitika prioritása maradt az újraegyesítés után is. „Európa nemcsak egy gazdasági csoportosulás”,⁵⁵⁰ hanem ennek része a közös biztonság- és külpolitika is. Márpedig hogyan lehetne Németország az integráció hajtóereje, a maastrichti szerződés pártfogója, ha a többi EK-partneréhez nem tud felőni a háború és béke kérdésében is?⁵⁵¹ A CDU/CSU-sok válasza erre az volt, hogy a közös európai cselekvőképességet nem szabad korlátozni művileg kiépített akadályokkal, emiatt bizonyos körülmények közt elképzelhetőnek tartottak olyan, a NATO vagy a NYEU keretein belüli, az ENSZ Alapokmányának 51. cikke szerinti katonai bevetéseket, amelyekhez még az ENSZ felhatalmazásával, tehát az ENSZ BT mandátumával sem rendelkeznek.⁵⁵² Ebben viszont teljes mértékben szemben találták magukat még az F.D.P. és az SPD véleményével is, amelyek majd csak 1998 őszén lesznek hajlandóak elengedni ezen legitimációs formát.

Az uniópártokban tehát úgy gondolták, hogy Németország elszigetelődne, ezzel együtt ismét egy veszélyes „különútra” térne, ha az új világrendben is elzárkózna mindenféle katonai bevetés elől, ugyanakkor az is vita felett állt, hogy katonai akciókat unilaterálisan sosem fognak kezdeményezni, azokban csakis más nemzetekkel együtt

549 Idézi: PFETSCH, Frank R. (2011): *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Adenauer zu Merkel*. Wochenschau Verlag, Schwalbach. 165.

550 Volker Rühle védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8639 C.

551 Von deutscher Drückebergerei. CDU-MdB Karl Lamers über Einsatzmöglichkeiten deutscher Streitkräfte im Ausland. *Der Spiegel*, 1992. március 16. 1992(12). 22; LAMERS, Karl (1992): *Sicherheitspolitische Lage und Herausforderungen. Beitrag im Arbeitskreis 1 des Bundeswehrforums: „CDU im Dialog – Bundeswehr der Zukunft*. 1992. november 12. 3.

552 Ezt első sorban a Biztonsági Tanácsban belüli bizonytalan többségi viszonyokkal indokolták, hiszen nem lehettek abban biztosak, hogy minden katonai bevetésről konszenzus születik majd. Márpedig az európai és végső soron a német biztonságpolitikát nem tehetik függővé egy orosz vagy egy kínai vétőtől. PHILIPPI 1997: 85.

hajlandóak részt venni. Mindezen kérdésekben 1991 első felében tehát konszenzus született a CDU/CSU-n belül, emellett viszont számtalan kérdés merült fel azzal kapcsolatban, hogy a Bundeswehr akciórádiuszának kibővítését miképp lehetne elérni. Mielőtt egyáltalán az ellenzékkel foglalkoztak volna, először a másik kormánypártot, az F.D.P.-t kellett meggyőzni, hogy jobb pozícióba kerülhessen.

A megfontoltságáról és pragmatizmusáról ismert Genscher már az izraeli Canossa-járása után többször bejelentette az új német kül- és biztonságpolitikai irányt. Az F.D.P. vezetésén belül azonban nézetkülönbség volt egy kisebb csoport (például Jürgen Möllemann, Gerhard Baum) és a külügyminiszter köre szerveződött „erős emberek” (Werner Hoyer, Günter Nolting, Otto Graf Lambsdorff, Hermann Otto Solms) között. Míg az előbbieket csak az ENSZ parancsnoksága alatti hadműveletekben engedtek volna német katonákat működni, az utóbbiak ennél megengedőbbnek mutatkoztak.⁵⁵³ Abban mindannyian egyetértettek, hogy alkotmánymódosítás nélkül nem lesznek „out-of-area”-bevetések, mert az mind jogi, mind politikai szempontból szükséges, és nem utolsósorban az életüket kockáztató katonáknak is tartoznak annyival, hogy egyértelmű alkotmányjogi helyzetet teremtenek számukra.⁵⁵⁴ Genscher az ENSZ Közgyűlésén 1991. szeptember 25-én be is jelentette a világnak, hogy a németek az alkotmánymódosításon dolgoznak épp, így hamarosan számíthatnak rájuk.⁵⁵⁵ A párt Szövetségi Főbizottságának 1991. május 25-i hamburgi ülésén pedig a külügyminiszter koncepciója győzedelmeskedett, amely szerint – az 1990-es választási programmal ellentétben⁵⁵⁶ – már nemcsak a Bundeswehr békefenntartó bevetésekben való részvételét támogatták, hanem a békét kikényszerítőekben is.⁵⁵⁷ Ez kétségtelenül jó hírt jelentett a CDU/CSU számára, hiszen koalíciós partnerükkel legalább azon nem kellett vitázni, hogy mi a különbség a két bevetési típus között, ugyanakkor a szabaddemokraták azt is jelezték, hogy mindkettőhöz alapkövetelmény – és ehhez foggal-körömmel ragaszkodni is fognak – egy megfelelő alkotmánymódosítás, valamint az ENSZ BT mandátuma. Utóbbival az ENSZ globális szerepét és presztízsét kívánták erősíteni, a német törvényhozó hatalom jogköreit pedig azzal, hogy a Bundestagnak minden egyes bevetést meg kellett szavaznia. Az uniópártokban tehát keserédesen vehették tudomásul a hamburgi határozatot, hiszen a koalíciónak kialakult egy olyan alapvető

553 PHILIPPI 1997: 102.

554 IRMER, Ulrich (1992): SPD darf sich nicht länger verweigern. *Pressedienst der F.D.P. Bundestagsfraktion*, 1992. január 11.

555 A Szövetségi Kormány 1992. június 1-i válasza Andrea Lederer képviselő és a PDS/Linke Liste csoport írásos kérdésére. Deutscher Bundestag, Drucksache 12/2576, Bonn, 1992. június 1. 2.

556 *Das liberale Deutschland. Programm der F.D.P. zu den Bundestagswahlen am 2. Dezember 1990*. Liberal Verlag, Sankt Augustin, 1990. 29.

557 A határozat szövege itt olvasható: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (1992): *„Freiheit und Verantwortung gehören zusammen“. Materialsammlung zur Diskussion über den Einsatz der Bundeswehr im Rahmen von Systemen kollektiver Sicherheit*. Referat III B 5. Bonn, 1992. június, 18.

álláspontja, amelyre építkezve már „csatába indulhattak” az ellenzéki pártok ellen. Ugyanakkor a határozat bizonyos elemei időzített bombaként működtek, és várható volt, hogy ez hamarosan robbanni fog. Fontos volt eldönteni azt is, hogy melyek azok az ellenzéki pártok, amelyekkel egyáltalán lehet minderről érdemben vitázni, anélkül, hogy parttalan szócsatákkal pocsékolják az időt.

A parlamentben is képviselt ellenzéki pártok közül talán a PDS álláspontja tekinthető a vitában a legradikálisabbnak. Ezt Andrea Lederer képviselő egy beszédében átláthatóan összefoglalta: a világnak nincs szüksége sem a NATO-ra, sem a NYEU-ra, sem a német katonai bevetésekre, a bonni Külügyi Hivatalnak pedig az EBEÉ erősítéséért és a globális leszerelésért kellene fellépnie.⁵⁵⁸ A Zöldeknél bonyolultabb volt a helyzet. Az 1980-as évek elején szerveződött nyugatnémet szárny, a Die Grünen, az 1990-es választásokon kiesett a parlamentből, így a mozgalmat a Bundestagban az egykori NDK-s polgárjogi aktivistákból szerveződött Bündnis 90 képviselte.⁵⁵⁹ A két szárny közül a „konzervatívabb”, tehát a hidegháborúból örökölt külpolitikai nézeteket a nyugatnémetek vallották: 1991. áprilisi neumünsteri, valamint júniusi kölni gyűléseiken, hónapokkal az öbölháború után, még a kéksisakos missziókban való német részvételt is elutasították, mert az véleményük szerint az intervenciós politika felé tett első lépést jelentené.⁵⁶⁰ Ezzel szemben a Bündnis 90 álláspontja a szociáldemokratákéhoz állt közel, mivel alkotmánymódosítás és az ENSZ alapvető reformja mellett elképzelhetőnek tartotta a Bundeswehr kéksisakos akcióit.⁵⁶¹ Mivel azonban nem lehetett előre megjósolni, hogy a két szárny fúziója után melyik lesz az általánosan elfogadott koncepció, a kormány szemszögéből a Zöldekre sem lehetett építeni. Így ha a CDU/CSU és az F.D.P. 1991-ben szétnézett a politikai palettán, bármennyi nézeteltérésük is volt, csak az SPD-ben találhatta meg potenciális szövetségését.

558 Andrea Lederer képviselő (PDS/Linke Liste) beszéde a Bundestag 1992. január 16-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/70, Bonn, 1992. január 16. 5888 B.

559 A választási eredmények nagy meglepetést okoztak a párton belül és a sajtónak is, így az azt követő hónapokban sokan temették a mozgalmat, és valószínűtlennek tartották, hogy a nyugatnémet zöldek „protestpártként” még valaha visszatérnek a parlamentbe. Jól jellemzi ezt a gondolatot a *Die Zeit* egyik elemző cikkének néhány mondata: „A zöldek akartak a jövő lenni. Most már ők a múlté. A világot a katasztrófa minden formájától meg akarták óvni. Most pedig ők maguk sodródtak a szakadék szélére”. DRIESCHNER, Frank – GEHRMANN, Wolfgang – KLEINE-BROCKHOFF, Thomas – KOSTREDE, Norbert – POKATZKY, Klaus – STOCK, Ulrich – WERNICKE, Christian (1990): Wie die zukunft aus dem Parlament verschwand. *Die Zeit*, 1990. december 14. 1990(51). 1. <https://www.zeit.de/1990/51/wie-die-zukunft-aus-dem-parlament-verschwand/komplettansicht> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

560 ZILLER, Peter (1991): Grüne lehnen Blauhelm-Einsätze der Bundeswehr strickt ab. *Frankfurter Rundschau*, 1991. június 10.

561 WOLLENBERGER, Vera – SCHMILLEN, Achim (1991): Aus Grüner Sicht – Eine Weltorganisation nach dem Golf-Krieg. Zur Reform der UN und zum Einsatz der Bundeswehr bei Friedensmissionen. *Frankfurter Rundschau*, 1991. május 15.; Archiv Grünes Gedächtnis (A továbbiakban: AGG), B.II.3. Bündis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994–1998, 1713 2/2, a Bündnis 90 ügyvezető bizottságának határozata, Berlin, 1993. május 10.

Bár a szociáldemokraták 1991. májusi brémai pártgyűlése után a CDU/CSU-n belül voltak olyanok, akik kihagyva az ellenzékot, alkotmánymódosítás nélkül küldték volna a szövetségi területen túlra a német csapatokat, Kohl és környezete mégiscsak széles körű egyetértést szeretett volna kialakítani egy ilyen kényes kérdésben. Felmerült azonban, hogy ezt milyen eszközökkel célszerű elérni – a korbács, a mézesmadzag vagy mindkettő segítségével? Mivel a fenyegetőzés a szociáldemokratákat egyáltalán nem hatotta meg, és nem mozdultak el brémai álláspontjuktól, a kormánypártoknak taktikát kellett váltaniuk, engedékenyebb hangot felvenniük, és ennek kivitelezésében fontos változást hozott a kormányban 1992 tavaszán történt két személycsere: Gerhard Stoltenberg védelmi minisztert Volker Rühle váltotta, Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter helyére pedig Klaus Kinkel került.

Stoltenberg bukásáról már korábban szó esett, a népszerűségi listák élén álló Genscher visszavonulásának okairól azonban a bejelentés idején⁵⁶² számtalan elmélet napvilágot látott.⁵⁶³ Ezek részletes ismertetése a kötet szempontjából nem releváns, annál inkább érdekes a külügyminisztériumban uralkodó pánik egy olyan „főnök” elvesztése miatt,⁵⁶⁴ aki az NSZK addigi 42 éves pályafutásának több mint a felében miniszterként tevékenykedett. „Egy olyan időpontban adom fel a hivatalom, amikor a német külpolitika irányvonalai egyértelműen ki vannak jelölve”, búcsúzott Genscher a mellette felnőtt diplomatagenerációtól.⁵⁶⁵ És bár a nagy mű, az újraegyesítés valóban megtörtént, az utódokra maradt több fajsúlyos művelet levezénylése, úgymint az európai integrációnak a maastrichti szerződés utáni folytatása, a balkáni háború kordában tartása vagy Németország nemzetközi szerepének újradefiniálása, ezzel egyben az „out-of-area”-vita lezárása. És annak ellenére, hogy az új külügyminiszter személyét illetően különböző jelöltek neve merült fel, a korabeli újságcikkek és interjúk alapján Klaus Kinkel volt az, akiről sokan úgy gondolták, hogy képes kezelni ezt a korántsem pehelykönnyű örökséget.

562 Genscher erről a nyilvánosság előtt először 1992. január 3-án beszélt a Mitteldeutscher Rundfunk egy televíziós interjújában, majd a hivatalos bejelentés a 65. születésnapján történt, 1992. március 21-én. Maga a visszavonulás pedig április 27-én zajlott, napra pontosan 18 évvel hivatalba lépése után. HOFFMANN, Gunter: Der „Mister Mitte” der Republik. *Die Zeit*, 1992. május 1. 1992(19). 1. <http://www.zeit.de/1992/19/der-mister-mitte-der-republik> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

563 A spekulációk egy része szerint Genscher így akart jobb pozícióba kerülni a szövetségi elnöki székért induló választásokon, mások szerint egészségi okok miatt hagyta el a kétségtelenül rengeteg utazással, stresszel járó pályát. A leggyakrabban elhangzott indok azonban a Jugoszlávia szétesése, Horvátország és Szlovénia túl korai német elismerése miatti személyes kudarc volt. DITTRICH, Denise (2009): *Die FDP und die deutsche Außenpolitik*. Universitätsverlag Potsdam, Potsdam. 48.

564 BERTRAM, Christoph (1992): Viel Respekt, manchmal Vertrauen. *Die Zeit*, 1992. május 1. 1992(19). 2. <http://www.zeit.de/1992/19/viel-respekt-manchmal-vertrauen> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

565 SOMMER, Theo (1992): Der Lotse von Bord. *Die Zeit*, 1992. május 1. 1992(19). 2. <http://www.zeit.de/1992/19/der-lotse-geht-von-bord> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

A hidegfejű, kitartó és racionális jogászként ismert Kinkel számára a külügyi pálya nem volt ismeretlen, hiszen 1974 és 1978 között, négy éven át Genschert mellett dolgozott, majd rátermettségét először a Szövetségi Hírszerző Szolgálat (*Bundesnachrichtendienst*) civil elnökeként, később, 1991 januárjától igazságügyi miniszterként bizonyíthatta. Külügyminiszterre való kinevezésekor a bal- és jobboldali sajtótermékek többsége pozitív színben tüntette fel őt, így például a *Die Zeit*ban is egy olyan diplomátát idéztek, aki Kinkelt alkalmasnak ítélte a miniszteri székre: „A külpolitika olyasmi, amely nagyban múlik az azt irányító embereken. Ezért fontos, hogy Kinkel kellemes ember. Ő nem az a típus, aki a rideg, agresszív német benyomását keltené másokban.”⁵⁶⁶ Az pedig külön érdekesség, hogy a Genschertől balra állók hasonló várakozással tekintettek a jövőbe, mint azon jobboldali értelmiségiek, akik a „genschertizmus” hosszú évtizedei után határozottabb, más államok érzékenységre kevésbé rögeszmésen figyelő új német külpolitikát vártak. És Kinkel igyekezett rögtön tisztázni a szándékait. „A jövőben nem lesz elegendő, hogy a német csapatok az ENSZ bevetésein fegyver nélkül vonuljanak. Ezt szeretném leszögezni.”⁵⁶⁷ Az új külügyminiszter a világ felé egy magabiztos, de nem túlzottan offenzív Németország benyomását kívánta kelteni, és hogy ennek súlyt adjon, az ENSZ New York-i Közgyűlése előtt tartott szűzbeszédében, 1992. szeptember 23-án bejelentette az ország igényét az állandó tagságra a Biztonsági Tanácsban.⁵⁶⁸ A belpolitikában ezzel párhuzamosan igyekezett méltányosnak látszani, és a külügyi kérdések kezelésébe bevonnai az ellenzék egy részét, főleg a szociáldemokratákat, sőt ahogy látni fogjuk, az uniópártok és az SPD egymástól való távolodásával egyre inkább a híd szerepét öltötte magára. Egyelőre azonban még csak 1992-ben járunk, amelyet Kinkel és minisztertársa, Rühle tevékenysége nyomán nevezhetünk a kompromisszumkeresés évének is.

566 PERGER, Werner A. (1992): Bewährungsprobe für den Zögling. *Die Zeit*, 1992. május 8. 1992(20). 2. <http://www.zeit.de/1992/20/bewaehrungsprobe-fuer-den-zoegling> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

567 Worte der Woche. *Die Zeit*, 1992. május 22. 1992(22). 1. <http://www.zeit.de/1992/22/worte-der-woche> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

568 Rede des Bundesaußenministers, Klaus Kinkel, vor der 47. Generalversammlung der Vereinten Nationen am 23.9.1992 in New York. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1992): *Bulletin*. Bonn, 1992. szeptember 25. Az állandó német BT-tagság az 1990-es évek elején merült fel, és az igényt elsősorban a ENSZ büdzséjéhez való magas (harmadik legnagyobb) pénzügyi hozzájárulással, valamint a megváltozott nemzetközi körülményekkel indokolták. Az uniópártokban főként Karl-Heinz Hornhues és Hans Stercken támogatták a BT reformját, az F.D.P.-ben pedig Klaus Kinkel külügyi pályájának vált az egyik prioritásává. A kormányfrakciók 1992 novemberében kiadtak egy közös indítványt, amelyben kijelentették: „Célunk elsősorban az Európai Unió közös politikája az Egyesült Nemzetek Szervezetében, és annak közös képviselője a Biztonsági Tanácsban. Ha ez nem elérhető, a Biztonsági Tanács bővítése esetén a Németországi Szövetségi Köztársaság egy állandó tagságra fog törekedni”. Az indítvány ellenére az F.D.P.-ben csak félszíven támogatták Kinkel álmát, a CDU/CSU-ban pedig maga Kohl kancellár sem rajongott egy újabb kötelezettségért. A későbbiekben, ahogy a BT-tagságért egyre többet kért Butrosz-Gáli ENSZ-főtitkár, Kinkelnek több kollégájával (Volke Rühével, Carl Sprangerrel, Ulrich Irmerrel) kifejezetten megromlott a viszonya. ANDREAE, Lisette (2002): *Reform in der Warteschleife. Ein deutscher Sitz im UN-Sicherheitsrat?* Oldenbourg Verlag, München. 50–128.

Miután az 1991-es brémai SPD-s pártnapoktól 1992 tavaszáig a kormány és az ellenzék között patthelyzet alakult ki, Rühle – egy új munkahelyre belépő dolgozó frissességével és elszántságával – igyekezett közelíteni a két oldal álláspontját. Mindkét felet csillapítva kijelentette, hogy a németek „lélektanilag” még nem készültek fel komolyabb külföldi bevetésekre, az „utóbbi negyven év alatt kialakult ösztönöket a lakosokban pedig nem lehet csak úgy egyszerűen parancssal kitörölni”.⁵⁶⁹ Az ekkor készült közvélemény-kutatások és a Rühle által diktált út nyomán a főszemlész, Klaus Naumann is tett egy lépést hátrébb a késő stoltenbergi éra alatt képviselt álláspontjához képest: „Katonáinkat csak olyan bevetésekre küldhetjük, amelyeket a lakosság többsége valóban támogat. És egyelőre népünkben a kéksisasokhoz hasonló konszenzust még nem látok mással kapcsolatban”.⁵⁷⁰ Mivel tehát a szavazópolgárokat negyvenöt évvel a második világháború után sem érezték még elég érettnek a bevetések elfogadásához, ráadásul a hadsereg felszereltségében is voltak komoly hiányosságok,⁵⁷¹ Rühle kijelentette, hogy „lépésről lépésre kell előre menni”.⁵⁷² Az ellenzék által gúnyosan csak „szalámitaktiká”-nak nevezett terv szerint az alkotmányosság határán táncolva kell fokozatosan komolyabb és nagyobb felelősséggel járó akciókba küldeni a német katonákat („egy újabb szeletet levágni a szalámiból”), ezzel kész tények elé állítva az ellenzékot, főként az ingadozó szociáldemokratákat. Abban, hogy mindkét – kormányzati és ellenzéki – felet kiugrasszák a lövészárkokból, Rühének segítettek a hidegháború lezárásával és a hatalmi vákuumok létrejöttével kialakult új regionális konfliktusok, elsősorban a kambodzsai polgárháború és a balkáni események.

4.5. Az aknák földjén: Kambodzsa

A Bundeswehr első békefenntartó missziójára Németországtól több ezer kilométerre, Kambodzsában került sor. Ezen délkelet-ázsiai országnak az 1970-es évektől kezdve két évtizeden át szörnyű sors jutott: az amerikai bombázások; Lon Nol tábornok uralma; a vörös khmerek hatalomátvétele és hamarosan a lakosság egynegyedének

569 Volker Rühle beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8640 B.

570 Gewachsene Instinkte. *Der Spiegel*, 1992. május 18. 1992(21). 27.

571 KOCH, Dirk – SZANDAR, Alexander (1992): „Raus aus dem Dilemma”. Spiegel-Gespräch mit Verteidigungsminister Volker Rühle über deutsche Einsätze in der Welt. *Der Spiegel*, 1992. december 21. 1992(52). 21. (A továbbiakban: „Raus aus dem Dilemma”); AUST, Stefan – KOCH, Dirk (1992): „Wir haben eine neue Rolle übernommen” – Volker Rühle über deutsche Beteiligung an der Bosnien-Friedens-Gruppe. *Der Spiegel*, 1995. október 16. 1995(42). 26. (A továbbiakban: „Wir haben eine neue Rolle übernommen”)

572 KIESSLER, Richard – SZANDAR, Alexander (1992): „Das ist keine Drohgebärde”. Spiegel-Gespräch mit Verteidigungsminister Volker Rühle über den UNO-Einsatz der Bundeswehr. *Der Spiegel*, 1992. július 20. 1992(30). 32. (A továbbiakban: „Das ist keine Drohgebärde”)

elpusztulása; a vietnámi intervenció; gerillaharcok, éhínség és menekülthullámok. A vietnámi csapatok 1989-ben kivonultak az országból, két évvel később, 1991. október 23-án a kambodzsai uralomért harcoló felek pedig aláírták a párizsi megállapodást. A megegyezés értelmében 1993-ban szabad választásokat kellett tartani, annak előkészítéséig az ország egy átmeneti időszakra, 18 hónapra ENSZ-felügyelet alá került.⁵⁷³

A kambodzsai ENSZ-misszióban 1991 júniusától 34 ország 15 991 katonája, 485 katonai megfigyelő, valamint 32 országból 3359 rendőr vett részt, ezzel az addigi legköltségesebb ilyen típusú bevetésnek számított.⁵⁷⁴ A UNTAC (*United Nations Transitional Authority in Cambodia*) az Egyesült Nemzetek Alapokmányának VI. fejezete alá esett, tehát a kiküldött csapatok erőszakot kizárólag önvédelmi célból alkalmazhattak. Mandátuma értelmében a következő feladatok hárultak a misszióra: rendvédelem; a körülbelül négyszázezer menekült és üldözött visszavezetése az országba; az infrastruktúra helyreállítása; lefegyverzés; a fegyverszünet betartásának felügyelete; aknaszedés; az emberi jogok biztosítása; valamint a szabad választások előkészítése és levezénylése.⁵⁷⁵ Az akció irányításáért a katonai parancsnok (*Force Commander*), az ausztrál John Sanderson altábornagy volt felelős.

Az egyiptomi származású új ENSZ-főtítkárr, Butrosz Butrosz-Gáli kérésére a Kohl-kormány 1991 novemberében – míg a Bundestag álláspontja nem tisztázódott az ügy kapcsán – egy hattagú, mentőtisztekből és altisztekből álló csapatot küldött a UNTAC előmissziójának, a UNAMIC (*United Nations Advance Mission in Cambodia*) kötelékébe. Küldetésük azért kerülte el a közvélemény és a parlamentben ülő képviselők többségének figyelmét, mivel ezek a személyek önkéntesek voltak, tehát nem a Bundeswehr képviselőiben utaztak. 1992 februárjában a különítmény 15 tagúra bővült,⁵⁷⁶ és ők voltak azok, akik Phnompenben egészségügyi ellátóközpontot, valamint az ország északnyugati részén, Battambangban légmentő csomópontot létesítettek.⁵⁷⁷

Természetesen ez csak a kezdet volt, és azt a célt szolgálta, hogy kiderüljön, Kambodzsza milyen mértékben stabil és biztonságos, illetve a német közvélemény érzékenyen reagál-e – ha egyáltalán felfigyel – a külföldi kalandra. Mivel mindkét kérdésben a kormánypártok várakozásainak megfelelő válasz született, 1992. április 8-án a Bundestagban győzelemre vitték a kambodzsai létszámnövelés ügyét, noha az érvelésük során kínosan ügyeltek arra, hogy az ülés alatt a „bevetés” szó ne hangozzék

573 Kambodzsza hidegháború kori történelméről részletesen lásd: DETH, Sok Udom (2009): *The Rise and Fall of Democratic Kampuchea*. *Education about Asia* 14(3). 26–30.

574 A bevetés költsége a számítások szerint 1,6 milliárd dollárt tett ki. GRÄSSLIN 1997: 89.

575 HAZDRA, Peter (2010): *Humanitärer Beitrag zum Peacekeeping: Die UN-Mission in Kambodscha*. In: CHIARI, Bernhard – PAHL, Magnus (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 38–39.

576 Willy Wimmer, a Szövetségi Védelmi Minisztérium államtitkárának beszámolója a Bundestagban. *Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/79*, Bonn, 1992. február 20. 6524 C.

577 UZULIS 2005: 123.

el.⁵⁷⁸ Rühle miniszter ugyanakkor kereste a közös hangot a sejtetően együttműködő SPD-vel, így egy nappal korábban felkereste Hans-Ulrich Klose szociáldemokrata frakcióvezetőt és a védelmi szakembert, Walter Kolbowot.⁵⁷⁹ Ennek meg is lett az eredménye: az ENSZ ilyesfajta misszió támogatására irányuló kérését még az SPD sem merte visszautasítani, így a legnagyobb ellenzéki frakció is megszavazta a küldetést. „Legyen olyan érzésük, hogy minden német mögöttük áll” – mondta Rühle elégedetten a búcsúzkodó mentősöknek néhány héttel később.⁵⁸⁰

A döntés értelmében a katonai mentőszolgálat 145 tagját és a Szövetségi Határőrség 75 tisztviselőjét küldték a most már a UNAMIC-ot felváltó UNTAC nevű misszióra, a kontingens azonban – az ellenzékét csillapítandó – német irányítás alatt maradt.⁵⁸¹ Másfél hónappal a döntés után, május 22-én a németek megkezdték Phnompen város szélén egy erősen megrongálódott épület felújítását, amely a továbbiakban kórházként funkcionált.⁵⁸² Klaus Naumann főszemlésző egy későbbi írásában kifejtette: a kormány nem véletlenül választotta a bevetés ezen formáját, ugyanis egy viszonylag rizikómentes feladattal kívántak bemelegíteni a kéksisakos akciókra, valamint egy jól kommunikálható, pozitív lépéssel szimpátiát szerezni Németország számára.⁵⁸³

A németek a kórházban a bevetés végéig, 1993. november 12-ig összesen 98 ezer vizsgálatot hajtottak végre, köztük rengeteg olyan sebesülést láttak el, amelyek akna-sérülésekből származtak. A legmodernebb gépeket szállították Európából Kambodzsába, köztük ultrahangvizsgálatra szolgáló eszközöket, lélegeztetőgépeket és számítógépes tomográfokat. Az ENSZ New York-i központjában nehezteltek a németekre, ugyanis itt teljesen más jellegű ellátásra volt szükség, mint amire ők berendezkedtek, a Bundeswehr katonái ugyanakkor panaszkodtak, amiért még orvosi maszkot, kesztyűt és köpenyt sem kaptak eleget.⁵⁸⁴ A helyiek közt gyorsan elterjedt a hír, miszerint

578 A Szövetségi Kormány szerint a UNTAC-ban való német részvételt az ENSZ Titkárság kérésére terjesztették elő. A Szövetségi Kormány válasza (Deutscher Bundestag, Drucksache 12/2711, 1992. június 1., 2.) Andrea Lederer képviselő és a PDS/Linke Liste írásbeli kérdésére (Drucksache 12/2576 – Beteiligung deutscher Soldaten an der VN-Friedensmission in Kambodscha).

579 Rühle vor dem Sturm. *Der Spiegel*, 1992. április 20. 1992(17). 91.

580 Blauhelme. *Die Zeit*, 1992. május 15. 1992(21). 1. <http://www.zeit.de/1992/21/blauhelme> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

581 A Szövetségi Kormány válasza (Deutscher Bundestag, Drucksache 12/2711, 1992. június 1., 1.) Andrea Lederer képviselő és a PDS/Linke Liste írásbeli kérdésére (Drucksache 12/2576 – Beteiligung deutscher Soldaten an der VN-Friedensmission in Kambodscha).

582 A Zöldek azon kérdésére, hogy nem katonai szervezetek, például a német Vöröskereszt, a johanniták vagy a Máltai Szeretetszolgálat ugyanezeket a feladatokat is el tudták volna végezni, miért a Bundeswehr küldték Délkelet-Ázsiába, a kormány válasza szerint az „ENSZ kifejezetten a szanitécek támogatását kérte”. A Szövetségi Kormány válasza (Deutscher Bundestag, Drucksache 12/3076, 1992. július 22., 3.) Vera Wollenberger képviselő és a Bündnis 90/Die Grünen írásbeli kérdésére (Drucksache 12/2868 – Entsendung von Sanitätssoldaten der Bundeswehr nach Kambodscha).

583 NAUMANN 2007: 482.

584 NASS, Matthias (1992): Praktikum am Mekong. *Die Zeit*, 1992. augusztus 28. 1992(36). 1. <http://www.zeit.de/1992/36/praktikum-am-mekong/komplettansicht> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

az eredetileg a kéksisakosok ellátására szánt kórházból a németek nem küldenek el egyetlen rászoruló sem, ráadásul a kivizsgálást ingyen végzik, így tömegesen jelentek meg sérült kambodzsaiak. Az épület hamarosan az „angyalok háza”-ként vált ismertté, és eme pozitív elnevezést a Szövetségi Védelmi Minisztérium is előszeretettel használta az imázsfilmjeiben.

Az akció lebonyolításán Németországban és Kambodzsában dolgozók számos értékes tapasztalattal gazdagodtak. A jól ismert mondás szerint teher alatt nő a pálma: a Szövetségi Védelmi Minisztérium és a Külügyi Hivatal adminisztratív munkaejeje kénytelen volt az ENSZ ilyen akcióra vonatkozó szabályait teljesen magáévá tenni, nem beszélve a német jogi útvesztőkben való eligazodásról, a vezetőségnek pedig ki kellett mozdulnia abból a kényelmes helyzetből, amelybe a hidegháború alatt a NATO a döntések felelősségének átvállalásával juttatta. A kambodzsai hőségben szolgálók megtanulták, mit jelent egy soknemzetiségű koalícióban más országok fiaival együttműködni,⁵⁸⁵ ugyanakkor azzal is itt szembesültek, hogy a mentőszolgálatuk elavultnak számít.⁵⁸⁶ Az átszervezéssel kapcsolatban több koncepció is született, végül dr. Gunter Desch javaslatát fogadták el, amely egyben a legrágább megoldást foglalta magában.⁵⁸⁷ Mivel a német katonák trópusi egyenruhával sem rendelkeztek, a Bundeswehr kénytelen volt a franciáktól beszerezni azokat.⁵⁸⁸

Sokatmondó – és a hidegháború alatti elzárkózó nyugatnémet magatartásra tökéletesen rámutató – volt az a beszéd, amelyben Klaus Naumann vezérezredes a következőket mondta: „1944 óta most először töltik német katonák a karácsonyt egy hazájukon kívüli bevetésen”.⁵⁸⁹ Másfél év után a UNTAC nevű ENSZ-misszió befejeződött, a német mentőalakulatok pedig hazatérhettek. Néhányukat ez anyagilag érzékenyen érintette, ugyanis az akcióban részt vevő katonák kifejezetten jól kerestek: a szokásos béren túl havonta 5000 márka ütötte a markukat.⁵⁹⁰ És ha már a költségeknél tartunk, a német kormány az 1990-es években összesen 3,63 millió márkával támogatta a kambodzsai újjáépítést. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (*United Nations High Commissioner for*

585 Az ezzel járó káoszra panaszkodott Peter Fraps orvos ezredes, a Bundeswehr legmagasabb rangú tisztje Kambodzsában. Möglichst unauffällig. *Der Spiegel*, 1992. június 1. 1992(23). 125.

586 Rühle miniszter éppen emiatt a későbbi kéksisakos bevetésekhez két modern, az akkori technológiai követelményeknek megfelelő kórházi hajót kívánt felépíttetni. Feldlazarett auf See. *Der Spiegel*, 1992. június 29. 1992(27). 16.

587 A német koncepció alapján a hiányos infrastruktúra ellenére a Bundeswehr Kambodzsában lévő katonái számára pontosan olyan kórházi ellátást kellett biztosítani, mintha Németországban lettek volna. A franciák ennél egy jóval olcsóbb és kevésbé körülményes megoldást választottak: sebesült katonáikat azonnal hazaszállították Franciaországba. NAUMANN 2007: 484–485.

588 HAZDRA 2010: 43.

589 BALD 2005: 147.

590 Bernd Wilz parlamenti államtitkár 1992. augusztus 27-i válasza Karl-Josef Laumann (CDU/CSU) kérdésére. Deutscher Bundestag, Drucksache 12/3220, 1992. szeptember 4., 25.

Refugees – UNHCR) ebből 1,6 millió, a Nemzetközi és a Német Vöröskereszt 930 ezer, a német követség 150 ezer, a helyi orvosi ellátás pedig 950 ezer márkában részesült.⁵⁹¹

A komoly segítségnyújtás és a misszió békésnek mondható lefolyása következtében a német sajtó keveset, és ha mégis, pozitív módon foglalkozott a bevetéssel, mindezt azonban végül beárnyékolta egy tragikus eset. Röviddel azelőtt, hogy az utolsó német katona is elhagyta Kambodzsát, 1993. október 14-én egy Alexander Arndt nevű altisztet halálos lövések érték. A 26 éves hildesheimi őrmester volt az 58. a kéksisakosok sorában, aki ezen, de az első német, aki egyáltalán bármely hasonló misszió az életét vesztette. A halálát kiváltó támadás oka az volt, hogy kocsjával egy tócsába belehajtva három kambodzsai férfit lespriccelt. Az egyik – feltehetőleg ittas – motoros háromszor lőtt a katonára, aki azonnal meghalt.⁵⁹²

A szerencsétlen haláleset természetesen a német lapok címdalára került, de alapvetően nem kérdőjelezték meg a kambodzsai misszió sikereit. A kérdés inkább úgy szólt: a német politikai és katonai vezetés milyen módon reagál a Bundeswehr első külföldi áldozatának halálhírére? Volker Rühle védelmi miniszter a merényletet értelmetlen erőszakos cselekedetnek nevezte, a missziót pedig különösen sikeresnek. Egy mondata azonban tényleget adott bírálói kezébe: „Most éljük át azokat a keserű tapasztalatokat, amelyekkel más nemzetek már korábban találkoztak.”⁵⁹³ Két szempontból figyeltek fel a szóban forgó mondatra: Rühle Németországot más szuverén államokhoz hasonlította, valamint azt sugallta, hogy a jövőben is számolni kell katonai bevetésekkel és ezekkel együtt hasonló halálesetekkel is.

Bár a férfi temetését szűk családi körben rendezték meg, a halálát követő tizedik napon nagyszabású megemlékezést tartottak a tiszteletére a Bundeswehr egy Hannoverhez közeli létesítményén. Rühle mellett az eseményen részt vett Klaus Kinkel külügyminiszter, valamint a hadsereg több magas rangú tisztje is. A hivatalos ceremónián tartott beszédek nemcsak a családnak és a németeknek szóltak, hanem magukban hordoztak egy külföldnek szánt üzenetet is. Alexander Arndtot nem a szerencsétlen kambodzsai helyzet áldozataként mutatták be, hanem olyan hősként, aki egy jobb világgért harcolt, így a halála sem volt értelmetlen. Az egyik beszéd kihangsúlyozta, hogy a fiatal katona „az országa nevében és a nemzetek közösségének szolgálatában” esett el, tehát nemcsak Kambodzsa békéjének kivívásáért, hanem Németországnak a világbéke elősegítése érdekében tett ígéretéért is.⁵⁹⁴ Egyértelművé vált, hogy az ország továbbra sem kíván letérni arról az útról, amelyre lépett.

591 GRÄSSLIN 1997: 90.

592 UZULIS 2005: 124.

593 Idézi: KÜMMEL, Gerhard – LEONHARD, Nina (2005): *Death, the Military and Society Casualties and Civil-Military Relations in Germany*. SOWI-Arbeitspapier, Nr. 140. Strausberg, 16.

594 Uo. 19.

A kambodzsai ENSZ-misszióba fektetett rengeteg energia és pénz ellenére a kivonulást követően nem volt maradéktalan az öröm. Az 1993. május 23. és 28. között tartott választásokon a 4,7 millió regisztrált szavazásra jogosult 90%-a vett részt, Norodom Szihanuk király életbe léptette az alkotmányt, és kinevezte az új kormányt. A kéksisakosoknak ugyanakkor nem sikerült lefegyverezniük a szemben álló feleket és biztosítani az ország határait, így röviddel a választások után a Vörös Khmer az északi területeken folytatta a katonai ellenállást, egészen 1998-ig, amikor az utolsó állásait is feladta.⁵⁹⁵ A UNTAC tehát hosszú távon lefektette a kambodzsai pacifikálás és gazdasági fejlődés alapjait, de a misszió alatt kitűzött céljainak bizonyos részét nem teljesítette.

Volker Rühle miniszter a maga részéről – a UNTAC kudarcai és Alexander Arndt halála ellenére – igyekezett a Bundeswehr akcióját sikerként csomagolni: bevallotta, hogy mindvégig az alkotmányosság határán táncolt, de véleménye szerint mindez a „német felelősségvállalás új fejezete”-ként kerül bele a történelemkönyvekbe. A német misszió egyébként valóban eredményesen teljesítette feladatait, s ez a sajtó és az ellenzéki pártok számára is megkérdőjelezhetetlen maradt.⁵⁹⁶ A továbbiakban látni fogjuk – főként a szomáliai kaland során –, hogy a kritika hiányának szempontjából ez egy ritka és egyedi esetnek számított.

4.6. A délszláv háború hatása az „out-of-area”-vitára

A nyugat-európai – köztük a német – politikai döntéshozók és társadalmak számára a poszthidegháborús korszak első komoly megrázkódtatását valószínűleg nem a második öbölháború, sokkal inkább a balkáni fejlemények okozták. Bekövetkezett ugyanis az egyik legrosszabb forgatókönyv, amely a kelet-európai régióban kialakult destabilitás alapján elképzelhető volt, méghozzá annak egy kifejezetten brutális és hosszan tartó formájában. Bár a délszláv államok közti fegyveres konfliktustól Nyugat-Európát több száz kilométeres távolság választotta el, ez mégiscsak az első európai háború volt az 1940-es évek óta, és előrevetítette, hogy a szétesőfélben lévő Szovjetunióban vagy akár Csehszlovákiában hasonló folyamat játszódhat le. Emellett kiderült az is, hogy a nyugati kormányok többsége és a nemzetközi közösség képtelen – vagy megfelelő politikai akarat híján nem kíván – gátat szabni az eseményeknek. Legkésőbb 1992 nyarán már látszott, hogy az ENSZ hagyományosnak mondható eszközei, például a kéksisakosok bevetése a Bosznia-Hercegovinához hasonló nem pacifikált területeken hatástalan, sőt kifejezetten veszélyes. Emellett rendkívül nehéz volt megkülönböztetni

595 HAZDRA 2010: 46–49.

596 GRÄSSLIN 1997: 91–92.

a békefenntartó és békét kikényszerítő missziótípusokat, hiszen a polgárháborúba egyre inkább belebonyolódó kéksisakos katonák esetében nem volt egyértelmű, hogy rájuk az ENSZ Alapokmány VI. vagy VII. fejezete vonatkozik-e.⁵⁹⁷ A délszláv háborút tehát nemcsak Jugoszlávia népeinek tragédiájaként értékelhetjük, de mint látni fogjuk, Nyugat-Európára és az ENSZ-re is jelentős hatással volt.

Az évek, évtizedek óta lappangó jugoszláv krízis kilenc évvel Josip Broz Tito halála után, 1989 elején kezdett forrósodni, amikor a koszovói és vajdasági autonómia fel számolása után az elégedetlenkedő albánokkal szemben a szerb kormány brutálisan lépett fel. Az egy évvel későbbi, 1990 áprilisában tartott horvátországi és szlovéniai választásokon a szeparatizmus hívei előretörték, és ahogy egyre inkább távolodtak Jugoszlávián belül Szerbiától, megsokasodtak a helyi etnikai összetűzések.⁵⁹⁸ Mivel az Európai Közösség és az Amerikai Egyesült Államok is egyelőre Jugoszlávia fenn tartása mellett adták le voksukat,⁵⁹⁹ két nappal Szlovénia és Horvátország 1991. június 25-i elszakadása után Slobodan Milošević szerb elnök kiadta a parancsot a Jugoszláv Néphadsereg beavatkozására.

Jugoszlávia a Németországi Szövetségi Köztársaság számára a hidegháborúban, főként az 1970-es évektől fontos politikai és gazdasági partnernek számított. A délszláv állam külkereskedelmében Németország 1990-ben az első helyet foglalta el, a németek kereskedelmi partnerei közt pedig Jugoszlávia állt ekkor a 14. helyen.⁶⁰⁰ Évi több mint kétfélmillió német nyaralt a balkáni országban, ezzel termelve a turizmusból származó jövedelem egyharmadát. A másik irányba mutató népmozgás nem csak a szórakozásról szólt, hiszen az 1980-as években egyre rosszabb gazdasági helyzetbe kerülő Jugoszláviából hétszáz ezren dolgoztak vendégmunkásként az NSZK-ban. A bonni külügyminisztérium és személyesen Genscher miniszter számára a keleti és nyugati blokk között lavírozó délszláv állam akkoriban még a megbízhatóságot jelentette, nem véletlenül volt német vállalatoknak 1991-ben körülbelül 415 millió márka nagyságú

597 MOCKAITIS, Thomas R. (1999): *Peace Operations and Intrastate Conflict. The Sword or the Olive Branch?* Conn, Westport. 79–124.

598 IMBUSCH, Peter (2006): *Der Staatszerfall Jugoslawiens*. In: IMBUSCH, Peter – ZOLL, Ralf (Hrsg.): *Friedens- und Konfliktforschung. Eine Einführung*. Springer VS, Wiesbaden. 229.

599 NEWHOUSE, John (1992): *Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawiens. Blätter für deutsche und internationale Politik* 32(10). 1192. Ahogy Svarka István, Magyarország ideiglenes belgrádi ügyvivője 1990 nyarán összefoglalta, „a Nyugat [...] a Szovjetunióval és Jugoszláviával szemben is azt az elvi álláspontot képviseli, hogy a jelenlegi határok fenntartásával europaizálni kell ezen országokat, függetlenül külső és belső határaik történelmi igazságosságától”. A délszláv állam egyben tartása azért is fontos volt, mivel a tőkés hitelezők 16 milliárd dolláros követeléseinek teljesítésére Jugoszlávia nagyobb garanciát jelentett a zömében fizetésektelen kis jugoszláv tagköztársaságoknál. Magyar Országos Levéltár Nemzeti Levéltár (A továbbiakban: MNL OL) XIX-J-1-j-Jugoszlávia-38d-002768/1990.

600 GEHLE-DECHANT, Silke – STEINFELDER, Joseph – WIRSING, Manuel (2010): *Export, import, Globalisierung Deutscher Außenhandel und Welthandel, 1990 bis 2008*. Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. 5.

befektetésük az országban.⁶⁰¹ A két állam közti jó kapcsolatok bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy 1990-ben és 1991 első felében Németország kitarson Jugoszlávia egysége mellett, de ebben szerepet játszott még néhány egyéb tényező:

- A hidegháborúból örökölt „élni és élni hagyni” felfogása, miszerint más országok belső ügyeibe tilos beleavatkozni, valamint a határok sérthetlenségének elve, amelyet az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1975-ös helsinki záróokmányában harmadik pontként rögzítettek is.⁶⁰²
- Azon feloldhatatlannak tűnő dilemma, hogy a sikeres német újraegyesítés után Bonnak nem szabad asszisztálnia egy másik állam széteséséhez, ugyanakkor a balkáni népeket miért nem illeti meg az önrendelkezéshez való jog, amennyiben azok nem kívánnak egy fedél alatt élni egymással.⁶⁰³ Az utóbbi jog elismerése esetén viszont hol húzódjanak az új határok, főként a soknemzetiségű, „puskaporos hordó” Bosznia-Hercegovinában? És nem szolgál majd mindez precedensként a Szovjetunióban élő nemzetiségek számára?
- 1991 közepéig a Külügyi Hivatal számára a jugoszláv kérdés egyébként sem tartozott a legfontosabb napirendi pontok közé az öbölháború, a maastrichti folyamat előkészítése és az aggodalomra szintén okot adó szovjet belpolitikai események mellett. Ahogy Hans-Dietrich Genscher a későbbiekben állította, 1991 márciusáig a kettő plusz négyes megállapodás ratifikálása gyakorlatilag mindent a háttérbe szorított, és ez az ország mozgásterét a balkáni politikáját illetően is jelentős mértékben befolyásolta.⁶⁰⁴

1991 februárjában már voltak jelei annak, hogy amennyiben a szerbek bevetik a Jugoszláv Néphadsereget, Németország nem támogatja többé az ország egységét. Júniusban, a szlovén és horvát függetlenség kikiáltása után pedig a német döntéshozók egyre inkább hajlottak az önrendelkezési elv elfogadása felé. Elsőként a baloldali pártok, főleg az SPD emelte fel a hangját a szlovén és horvát függetlenség érdekében.⁶⁰⁵ Annak ellenére, hogy Norbert Gansel helyettes frakcióvezető korábban meggyőződéses

601 CALCI, Marie-Janine (2013): Ex-Jugoslawien. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zu deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 468.

602 A helsinki záróokmány teljes terjedelmében elérhető az alábbi linken: <http://hrlibrary.umn.edu/osce/basics/finact75.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

603 MNL OL XIX-J-1-j-Jugoszlávia-35d-00426/57/1991. Éppen emiatt gondolták néhányan már 1990 végén úgy a CDU-ban, hogy Jugoszlávia szétesése elkerülhetetlen, de ha már így történik, békés keretek között történjen. MNL OL XIX-J-1-j-Jugoszlávia-39d-003931/10/1990.

604 MEIER, Viktor (1999): *Wie Jugoslawien verspielt wurde*. Verlag C. H. Beck, München. 384–385. A szerző egy, a volt külügyminiszterrel készített 1994. decemberi beszélgetése alapján.

605 WEISSKIRCHEN, Gert (1991): Europäer müssen ein weiteres Blutbad verhindern. Zur Entwicklung im zerfallenden Jugoslawien. *Sozialdemokratischer Pressedienst*, 1991. július 3. 46(124). 3; ENGHOLM, Björn (1991): Mitteilung an die Presse. *Presseservice der SPD*, 1991. június 30. 1991(227).

jugoszláv-integralista felfogásának számított, már május végétől nyíltan revideálta álláspontját, és követelte az EK kurzusváltását a kérdésben.

1991. július elejétől megfigyelhető volt a német kormány új Balkán-politikája. Genscher az EK-tagok külügyminisztereinek július 5-i ülésén először vetette fel a két új állam elismerését mint olyan lehetőséget, amely megfékezheti az erőszakot.⁶⁰⁶ Két héttel később *Franjo Tuđman* horvát elnököt Kohl és Genscher fogadta Bonnban, ahol – a második világháborúban még partizánként a németek ellen harcoló – *Tuđman* többek között előadhatta a Bosznia-Hercegovináról alkotott véleményét is.⁶⁰⁷ És egyértelműen szembemelve az Európai Közösség hivatalos álláspontjával, a német kancellár júliusban már kijelentette, hogy Szlovéniától és Horvátországtól nem szabad megtagadni a függetlenséghez való jogot.⁶⁰⁸ Az EK-n belüli nézeteltérések ebben a szakaszban egyrészt a „nemzetállam” különböző értelmezéséből, másrészt történelmi okokból fakadtak. A hagyományosan szerbbarát franciák nem nézték jó szemmel, hogy a német kereszténydemokraták a szlovén és horvát konzervatív-katolikus döntéshozókkal szimpatizáltak. François Mitterrand francia elnök Jugoszlávia második világháború alatti szétverésére utalva kijelentette: „Mint bizonyára tudja, Horvátország volt a náci blokk része, nem pedig Szerbia.”⁶⁰⁹ Az 1991-es helyzetet tekintve pedig alapvetően két szemlélet állt egymással szemben: a németek szerint Jugoszlávia gyakorlatilag szétesett, az új államok elismerése, a krízis nemzetköziesítése az addigi belügyből államok közti konfliktussá növekedne, és a be nem avatkozás felmondása a Jugoszláv Néphadsereget is majd visszatarthatja az erőszakos fellépéstől.⁶¹⁰ Ezzel ellentétben más országok, például Hollandia vagy Franciaország elhamarkodottnak találták a német lépéseket, és attól tartottak, hogy mindez felgyorsítja Jugoszlávia szétesését, a szerbek pedig pánikjukban katonai eszközökhöz nyúlnak. Ráadásul Horvátország és Szlovénia gyors elismerésével az egyetlen diplomáciai nyomásgyakorlási eszközük is kicsúszna az EK-tagok kezéből.⁶¹¹

606 MEIER 1999: 391.

607 SCHILLER, Ulrich (2010): *Deutschland und „seine Kroaten”*. Donat Verlag, Bremen. 162.

608 CALCI 2013: 471.

609 Idézi: GUÉRIN-SENDELBACH, Valérie (1999): *Frankreich und das vereinigte Deutschland, Interessen und Perzeptionen im Spannungsfeld*. Springer VS, Opladen. 237. Ahogy Száva János párizsi magyar nagykövetnek francia politikusok mondták, „Franciaország leginkább Szerbiát tekinti stabilizáló tényezőnek”, és a „francia politika elsődrendű célja Jugoszlávia területi egységének megőrzése”. MNL OL XIX-J-1-j-Jugoszlávia-35d-00426/29/1991. Ezzel szemben a német–szerb-viszony romlásán kétségtelenül az sem javított, amikor 1991 júniusában a szerbek – semmisnek nyilvánítva a Josip Broz Tito és Willy Brandt által egykor aláírt kétoldalú megállapodást – német jóvátételt követeltek a második világháborúban okozott károkért. MNL OL XIX-J-1-j-Jugoszlávia-37d-002660/1/1991.

610 Így ugyanis a szerbek kerültek volna az agresszor szerepébe a nemzetek közösségének szemében. MNL OL XIX-J-1-j-Jugoszlávia-33d-002196/6/1991.

611 MNL OL XIX-J-1-j-Jugoszlávia-33d-002196/3/1991; XIX-J-1-j-Jugoszlávia-33d-002196/13/1991.

Németország végül mégis a saját útját járta, és ebben szerepe volt a horvátok részéről mutatott kedvező lépéseknek.⁶¹² George Bush amerikai elnök, Javier Pérez de Cuéllar ENSZ-főtitkár vagy a nemzetközi közösség jugoszláviai tárgyalásainak vezetői, Peter Carrington és Cyrus Vance tanácsai ellenére Bonn 1991. december 23-án bejelentette Szlovénia és Horvátország függetlenségének egyoldalú elismerését. Zágrábban e karácsonyi ajándékot kitörő örömmel fogadták: az ablakokból „Köszönjük, Németország!” feliratú transzparenszek lógtak, Hans-Dietrich Genscher pedig a horvátok szemében olyan hőssé vált, aki a nyugat-európai és amerikai nyomás ellenére harcolt a horvát függetlenségért.⁶¹³ Ezzel szemben Belgrádban egy „negyedik birodalom” eljövételét jósolták, amely most kívánja befejezni a második világháborúban elbukott balkáni térhódítását.⁶¹⁴

Az elismerési kérdés volt az újregyesült Németország első nagy külpolitikai kísérlete, és a teszt súlyos kudarcba fulladt. A Szövetségi Kormány igazán magabiztosan, az európai vezető szerepét demonstrálva próbált fellépni egy ügyben, de alulbecsülte a szerbek elszántságát. Ahelyett ugyanis, hogy a feszültség csillapodott volna, a konfliktus súlyosbodott, Bosznia-Hercegovinában pedig – ahogyan azt az NSZK utolsó jugoszláviai nagykövete, Hansjörg Eiff megjósolta⁶¹⁵ – a helyzet ellenőrizhetetlenné vált.⁶¹⁶ Németország a háború eskalálódására és az erőszak visszaszorítására egyáltalán nem volt felkészülve, így a határozott elismerési politikát követően hónapokig visszavonult

612 A horvát parlament december 4-én elfogadta kisebbségi törvényét, majd 8-án garantálta, hogy a Jugoszláv Néphadsereg kaszárnyáit nem blokkolják tovább. Horvátország mindkét lépést a nyugat-európai követeléseknek megfelelően hajtotta végre. HERKENDELL 2012: 122. Érdemes azonban kihangsúlyozni, hogy a németek az elismerésről már korábban döntöttek, a horvát lépések csak megerősítették szándékukban. Jeszenszky Géza magyar külügyminisztert a budapesti német nagykövet, Alexander Arnot már 1991. november 13-án tájékoztatta az NSZK döntéséről. Kijelentette emellett, hogy Németország társakat keres a politikájához, de „egyedül is kész elismerni a két köztársaságot”. MNL OL XIX-J-1-j-Jugoszlávia-33d-002196/5/1991.

613 Genscherről a horvát fővárosban és Splitben kávézókat, Šibenikben egy utcát neveztek el. 1992 elejétől megtiltották, hogy olyan filmeket vetítsenek a horvát televíziókban, amelyekben Németország megszállóként szerepelt a második világháború alatti jugoszláv területeken. Danke, Deutschland. *Der Spiegel*, 1992. február 3. 1992(6). 152.

614 Groß und Arrogant. *Der Spiegel*, 1992. január 6. 1992(2). 22. A szerbek mellett Nyugat-Európából és az USA-ból is rengeteg kritika érte a németeket. A *The New York Times* egyik cikkében ezt írták: „Az európaiaknak két nagy sokkot kell megemészteniük. A Szovjetunió szétesett, Németország pedig újra itt van”. Természetesen voltak olyanok is, főként amerikaiakról, akik Bonn döntése mellett álltak. Jeane Kirkpatrick, Ronald Reagan korábbi ENSZ-küldötte azt tanácsolta, hogy a németeknek hagyni kell egy kis teret, és nem az USA dolga, hogy a hatalmát korlátozza. Richard Luger, Indiana republikánus szenátora szintén támogatta az aktívabb német külpolitikát és egy olyan Németországot, amely segít Kelet-Európa újjáépítésében, és „ezzel egy időben az Európai Közösségen belüli vezető szerepére hajlandónak mutatkozik”. „Selbstbewußtsein zeigen”. Spiegel-Interview mit Senator Richard Lugar über die neue Bonner Außenpolitik. *Der Spiegel*, 1992. január 6. 1992(2). 24. Svájci vezető körökben szintén túlzónak tartották „a német terjeszkedéssel» kapcsolatos főbiát”, mivel az NSZK kelet-európai érdeklődése pusztán abból adódik, hogy jobban ismeri a régiót. MNL OL XIX-J-1-j-Jugoszlávia-36d-00426/174/1991.

615 EIFF, Hansjörg (2002): Zehn Jahre deutsches Konfliktmanagement im früheren Jugoslawien. In: BIERMANN, Rafael (Hrsg.): *Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden. 159.

616 Cyrus Vance a későbbiekben mindezt az európaiakat, főként a németeket tette felelőssé. Néhány washingtoni Balkán-szakértő egyenesen a német kudarcral magyarázta Genscher hirtelen lemondását a külügyminiszteri székéből. SCHILLER, Ulrich (1992): Sterben für Sarajevo? *Die Zeit*, 1992. június 19. 1992(26). 2. <http://www.zeit.de/1992/26/sterben-fuer-sarajevo> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

a nemzetközi tárgyalási, közvetítési kísérletekből. 1992 tavaszán azonban a boszniai válság kiterjedésével Németországot is megérintette a háború szele. A Balkánról elindult több százezer menekült célpontjává éppen az NSZK vált, és amelyik német esetleg lemaradt volna az exodusról, a televízióból értesülhetett a mindössze néhány száz kilométerre zajló háborús bűncselekményekről. Vukovár vagy Dubrovnik bombázása, a koncentrációs táborok, a civilekkel, de akár a kéksisakos katonákkal való bánásmód mind növelték a németekben a balkáni rendteremtés, a „humanitárius intervenció” iránti vágyat, ráadásul a sajtó a háború első éveiben a gonosztevő szerepét is egyértelműen kiosztotta, méghozzá a szerb vezér Slobodan Miloševićnek.⁶¹⁷

Az NSZK számára a kérdés inentől fogva úgy hangzott: a bizonytalan alkotmányjogi helyzetben miként lehetne hozzájárulni a balkáni béke helyreállításához? Az elismerési politika kudarca után azt biztosan tudták a német fővárosban, hogy hacsak nem kívánnak elszigetelődni, az amerikai és európai partnerekkel közös megoldásban kell gondolkodniuk. „Civil hatalomként” és katonai eszközök híján eleinte a diplomáciai és gazdasági szankciókat támogatták. 1992 tavaszán végül olyannyira élessé vált a helyzet, hogy május 30-án az ENSZ BT Szerbiát és Montenegrót kiáltotta ki a krízis fő felelősének, és nagyszabású embargót hirdetett ellenük.⁶¹⁸ Két nappal később az EK hasonló szellemben járt el, majd július 10-én a NATO és NYEU tagjainak külügyminiszterei Helsinkiben eldöntötték, hogy az embargó betartását katonailag felügyelni fogják a továbbiakban.⁶¹⁹ Ezzel a döntéssel már Németország is lépéskényszerbe került, és így az „out-of-area”-vita – főként a balkáni konfliktus európai volta miatt – hevesebbé vált, mint valaha.

A katonai megoldást illetően más nyugat-európai országokhoz hasonlóan az NSZK-ban is megoszlottak a vélemények. A PDS, valamint a zöld és szociáldemokrata képviselők egy része a Balkán-kérdésben mindenféle erőszakos eszköz alkalmazását elutasította, mivel az a diplomáciai tárgyalások csődjét jelentette volna, ráadásul csak a vérontást fokozta volna.⁶²⁰ Ezzel szemben az 1991 végétől, majd a Bosznia-Hercegovinában 1992 tavaszán elkövetett bűncselekmények után a kormánypártok részéről néhányan még

617 BIERMANN, Rafael (2002): Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan – eine Einführung. In: BIERMANN, Rafael (Hrsg.): *Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden. 23.

618 757. számú határozat (1992), 1992. május 30.

<http://unscr.com/en/resolutions/doc/757> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

619 A helsinki csúcsról bővebben a közösen kiadott nyilatkozatban: *CSCE Helsinki Dokument 1992, The Challenges of Change*. Conference for Security and Co-operation in Europe, 1992 Summit, Helsinki, 1992. július 9–10.; <https://www.osce.org/mc/39530?download=true> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

620 KOLBOW, Walter (1992): Frieden kann nicht erzwungen werden. Zur Diskussion um militärische Einsätze im zerfallenen Jugoslawien. *Sozialdemokratischer Pressedienst*, 1992. augusztus 12., 47(153). 2; BRECHT, Eberhard (1992): Der Frieden kann nicht militärisch erzwungen werden. Zur Entwicklung im zerfallenen Jugoslawien. *Sozialdemokratischer Pressedienst*, 1992. június 4., 47(106). 3.

intenzívebben követelték a katonai intervenciót vagy legalább a Jugoszláv Néphadsereg támaszpontjainak bombázását. Köztük volt Wolfgang Schäuble kereszténydemokrata frakcióvezető, Norbert Blüm miniszter,⁶²¹ az SPD-ből Willy Brandt,⁶²² illetve a Zöldektől például Daniel Cohn-Bendit.⁶²³ És ahogy fentebb említettük, a népirtások és a súlyos háborús bűncselekmények nyilvánossá válásával a német politikai elit komoly morális válságba került: a második világháborús szörnyűségek milyen tanulsággal szolgálnak a mai németek számára? Vajon a Wehrmacht-katonák unokái messze kerüljék el a Balkán-félszigetet, vagy éppen ellenkezőleg, kötelesek megakadályozni egy újabb Auschwitz felállítást, amint felismerik, hogy az készülóban van? Volker Rühle miniszter ezzel kapcsolatban kijelentette: „A katonai eszközök bevetése erkölcsileg szükséges. A rosszul értelmezett pacifizmus ezzel szemben a következményeiben erkölcstelen; mert az már cinikus passzivitást jelent más emberek és népek szörnyű szenvedéseivel szemben.”⁶²⁴ Az mindenesetre szinte egységesen élt a német köztudatban, hogy az egykori Jugoszlávia területére a Bundeswehr szárazföldi csapatokkal semmiképpen se lépjen.⁶²⁵ A Kohl-doktrínaként elhíresült koncepció⁶²⁶ lényegében az alkotmánybíróági döntésig kitarzott, és a kormány majd csak a nyugat-európai országok türelmének elfogytakor, 1995-ben írta felül azt.

621 INTER, Martin (1991): Einsatz der Bundeswehr verlangt. Zwei Minister fordern Intervention in Jugoslawien. *Frankfurter Rundschau*, 1991. november 15. 1; CDU-Politiker stützen Kritik Schwarz-Schillings. *Süddeutsche Zeitung*, 1992. december 17.

622 Az ekkor már súlyosan beteg egykori kancellár a Szocialista Internacionálénak írt levelében kiemelte: „Bárhol is szabadítanak szörnyű szenvedést az emberekre, az minket is megérint. Ne felejtsetek el: aki az igazságtalanságot sokáig hagyja megtörténni, a következő útját tapossa ki.” Brandt személyesen nem tudott részt venni az ülésen, levelét Hans-Jochen Vogel olvasta fel 1992. szeptember 15-én. Ez volt az egykori kancellár utolsó politikai üzenete, a levél elküldése után néhány héttel elhunyt. *Grußwort des Präsidenten der Sozialistischen Internationale, Willy Brandt, an den Kongress der SI in Berlin am 15. September 1992*. https://www.willy-brandt.de/fileadmin/brandt/Downloads/Grusswort_Willy_Brandt_SI_1992.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

623 KOSTEDE, Norbert: Pragmatischer Pazifismus. *Die Zeit*, 1992. július 10. 1. <https://www.zeit.de/1992/29/pragmatischer-pazifismus> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

624 Globale Verantwortung ganz bewußt übernehmen. Die besondere Rolle der Bundeswehr im Rahmen von UN-Missionen. *Allgemeine Wochenzeitung der Juden*, 1993. augusztus 5.

625 „Egy katonai opció Jugoszláviában számomra szóba sem jöhet” – mondta Rühle 1992 júliusában. Volker Rühle beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8640 A.

626 Kohl-doktrínának hívjuk azon kül- és biztonságpolitikai alapelvet, amely szerint azokba az országokba, amelyeket a második világháború alatt a Wehrmacht megszállva tartott, német katonák többé nem léphetnek. A koncepciót Kohl kancellár egy 1991-es parlamenti beszédéből vezették le, amelyben Hans-Ulrich Klose szociáldemokrata frakcióvezető kritikájára válaszolt, aki az európai kormányok Jugoszlávia-politikájának csődjéről beszélt. Íme Kohl szóban forgó mondatai: „Hogy milyen bonyolulttá vált a német külpolitika az újraegyesítés után, éppen ezen a példán [Jugoszlávia – H. P.] is láthatjuk. Igaza van, Klose képviselő úr, a történelem ismét utolért minket. Emiatt egyértelmű – és erről nem is érdemes beszélnünk, én már többször elmondtam, a Szövetségi Kormány is elmondta – hogy Európában – akár-hogy is döntenek egy jugoszláviai bevetésről – vannak olyan területek – Jugoszlávia is kétségtelenül közéjük tartozik –, ahol nem tudjuk elképzelni, hogy ott *német katonák* legyenek bevethetőek. Ez nem a német katonák diszkriminációja, hanem józan politikai megnyilvánulás”. Helmut Kohl beszéde a Bundestag 1991. november 27-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/60, Bonn, 1991. november 27. 5014 B–C (kiemelés az eredetiben).

Ilyen körülmények között a katonai segítséget a lehető legkevesebb rizikóval járó, időben pontosan körülhatárolható, a szövetségesekkel közösen végrehajtott és felmutatható sikerre esélyes misszió formájában képzelték el.⁶²⁷ Egy átgondolatlan és kellő fekészülés nélküli német intervenció, ahol a Bundeswehr katonái akár a szerb csapatok célpontjává is válhattak volna, komoly csapást mért volna Rühle „lépésről lépésre”-politikájára, nem beszélve Németország – az öbölháború és az elismerési politika miatt egyébként is megtépzott – nemzetközi presztízsről.⁶²⁸ „Nő a külpolitikai nyomás, mindenki azt kérdezi tőlem, hogy mikor csatlakozunk már” – panaszkodott Klaus Kinkel külügyminiszter, amiért a Szerbia és Montenegró elleni embargó felügyeletében a nyugati partnerek hiányolták a németek részvételét.⁶²⁹ Miután egy héten belül Kinkel és Rühle is egymást követően Washingtonban tárgyaltak, mindkét miniszter egyetértett abban, hogy az ENSZ boszniai segélyszállításaiban Németországnak is részt kell vennie. Tehát az öbölháborúhoz hasonlóan jelen esetben is kellett az amerikai nyomásgyakorlás a német döntéshozók meggyőzéséhez. Rühle intézte a szállítási kapacitás rendelkezésre bocsátását, Kinkel pedig az akció részleteiről tárgyalt az ENSZ megfelelő szerveiben, valamint Bonnban a kancellárral és az SPD frakcióvezetőjével, Hans-Ulrich Kloseval.⁶³⁰ A nyugati szövetségesek 1992. július 2-ától a körülrzárt Szarajevót léghídon keresztül látták el élelmiszerekkel és más segélycsomagokkal, két nappal később pedig a Luftwaffe is csatlakozott az akcióhoz két Transall-géppel.⁶³¹ Bár a Szarajevó feletti repülés az éber szerb légvédelem miatt nem volt teljesen veszélytelen,⁶³² de a bennrekedt éhező lakosságról sugárzott felvételek és valószínűleg az 1948–1949-es berlini blokád emlékei miatt a német részvétel létjogosultságát kevesen kérdőjelezték meg, és komoly médiafigyelmet vívott ki.⁶³³ Július közepére a konfliktus áldozatainak nyújtott humanitárius segítség már elérte a 150 millió márka értéket.⁶³⁴

627 BIERMANN 2002: 24.

628 KINKEL, Klaus (1994): Peacekeeping Missions: Germany Can Now Play Its Part. *NATO Review*, 1994. október, 42(5); valamint KOCH, Dirk – AUST, Stefan (1995): „Wir drängeln uns nicht vor”. Verteidigungsminister Volker Rühle (CDU) über den Krieg im Kaukasus und Kampfeinsätze der Bundeswehr. *Der Spiegel*, 1995. január 9. 1995(2). 23–25.

629 Toter Vogel. *Der Spiegel*, 1992. július 13. 1992(29). 23.

630 PERGER, Werner A. (1992): Plisch und Plum Zwo. *Die Zeit*, 1992. július 10. 1992(29). 1. <http://www.zeit.de/1992/29/plisch-und-plum-zwo> (Letöltés ideje: 2022. december 11.). (A továbbiakban: Plisch und Plum Zwo)

631 A védelmi megbízott éves beszámolója (1992). Deutscher Bundestag, Drucksache 12/4600, 1993. március 23., 3.

632 Néhány hét alatt 14 támadást intéztek a szerbek az ellátást biztosító repülőgépek, köztük a Transallok ellen. A 28 katonából álló német kontingens tagjai közül többen panaszkodtak a felvilágosítás és a szervezés különböző hiányosságaira. „Combat approach” auf Sarajevo. Deutsche Piloten klagen über die Einsatzbedingungen bei den Hilfsflügen nach Bosnien. *Der Spiegel*, 1992. szeptember 14. 1992(38). 174.

633 Alig egy évvel később, 1993 márciusától a Bundeswehr csatlakozott az *Air Drop* nevű hadművelethez is, amely már nemcsak Szarajevó, hanem Bosznia-Hercegovina más területeinek ellátását tűzte ki céljául. BUNDESMINISTERIUM DER VERTEIDIGUNG, INFORMATIONSSTAB REFERAT ÖFFENTLICHKEITSARBEIT (Hrsg.) (1995): *Beteiligung der Bundeswehr an Missionen der Vereinten Nationen – 1992 bis 1994*. 1995. február, 7. 19.

634 Klaus Kinkel beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8610 B.

Egy másik, az előzőnél kisebb rizikójú, mégis heves reakciókat kiváltó intézkedés az ENSZ által elrendelt embargó felügyeletében való részvétel volt. Július 15-én a Szövetségi Kormány eldöntötte, hogy az adriai tengeri közlekedés ellenőrzését három Bréguet Atlantic típusú haditengerészeti járőrgéppel és egy rombolóval támogatja.⁶³⁵ Az ekkor már harminc éve szolgálatban lévő hajó, a *Bayern*, amely többnyire Gibraltár és az Égei-tenger között szokott ingázni, épp hazafelé tartott, amikor azt a parancsot kapta, hogy induljon el az Adria felé.⁶³⁶ A *Bayern* bevetését már ekkor is csak ideiglenesnek tekintették, hiszen néhány héttel később, július 31-étől a *Niedersachsen* nevű fregatt váltotta.

A kormány döntésekor Helmut Kohl épp Norvégiában tartózkodott, így a nyári szünet kellős közepén, július 22-ére összehívott rendkívüli Bundestag-ülésem nem ő, hanem elsősorban Kinkel és Rühle magyarázkodtak a bevetés szükségességéről. Kinkel rögtön leszögezte, hogy a balkáni háborúért nem a szerb nép, hanem a szélsőséges vezetősége felel.⁶³⁷ A két miniszter nem győzte hangsúlyozni, hogy nem az ő fejükből pattant ki a *Bayern* Adriára való küldése, hanem külső nyomásra tették ezt. A bevetésnek Rühle szerint „szerény hozzájárulás”-nak kell lennie abban, hogy a háborút elfojtsák.⁶³⁸ Amikor pedig Kinkel az F.D.P. július 20-i elnökségi ülésén arról beszélt, hogy Németország nem zárkozhatott el a nyugati partnerek kérése elől, a cseppet sem elragadtatott elődje, Genscher rögtön rávágta, hogy ha ő egykor engedett volna a nyomásnak, akkor rövidesen rövid hatótávolságú rakéták állomásoztak volna az NSZK-ban.⁶³⁹

A két miniszter másik fő érve a bevetés korlátozottsága volt: eszerint a kihajózás mindössze szimbolikus értékkel bír, hiszen a *Bayern* az embargó megsértőire nem lőhet, mindössze figyelmeztetheti őket.⁶⁴⁰ Klaus Naumann főszemlélő szerint a szerb hadiflotta gyenge, aki pedig a levegőből támadná meg a hajót, biztosan csak örült lehet. Mivel egy, a Földközi-tengeren megvalósuló tevékenységről van szó, ezért még csak nem is a NATO területén kívüli, tehát „out-of-area”-ügynek számít.⁶⁴¹ Emellett az ENSZ mandátuma nem tartalmazott a kényszerítő intézkedésekhez szükséges engedélyeket, tehát a német parlament jogkörei sem csorbultak, hiszen ezen „intézkedések a végrehajtó hatalom felelőssége alá tartoznak”.⁶⁴² Kinkel szerint tehát az eljárás nem

635 A védelmi megbízott éves beszámolója (1992). Deutscher Bundestag, Drucksache 12/4600, 1993. március 23., 3.

636 Nahe dran am echten Krieg. *Der Spiegel*, 1992. július 20. 1992(30). 23. (A továbbiakban: Nahe dran am echten Krieg)

637 Klaus Kinkel beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8608 D.

638 Nahe dran am echten Krieg 23.

639 Angetreten zum Krieg. *Der Spiegel*, 1992. július 27. 1992(31). 29.

640 „Das ist keine Drohgebärde”. 33.

641 A kabinet döntése után Rühle és Kinkel elmagyarázta az ellenzéknek, hogy a *Bayern* tevékenysége csak megfigyelésre fog korlátozódni, és a többi hajó csak 450 méterre közelítheti meg. Bonn beschließt Einsatz der Bundesmarine in der Adria. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1992. július 16. 1–2.

642 Klaus Kinkel beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8612 B.

volt alkotmányellenes, a parlament engedélye nem kellett hozzá, és ebben a Külügyi Bizottság július 17-én összehívott ülésén egy nemzetközi jogi szakértőkből álló csoport is megerősítette őt. Az egyébként az ellenzékkel közös hangot kereső külügyminiszter hozzátette, hogy a NYEU- és NATO-Miniszteri Tanács július 10-i helsinki ülése idején a parlament tagjai már a nyári szünetüket élvezték, ezért nem tárgyalhatták meg az ügyet a Bundestagban. Ezenkívül ő még a biztonság kedvéért a kormány július 15-i döntése előtt felvette a kapcsolatot az SPD vezetőivel, a Külügyi Bizottság és a Védelmi Bizottság releváns üléseire pedig szintén delegálhattak tagot. A július 22-i ülésen, hogy Kinkelék demonstrálják a parlament egységes véleményét az ügyben, a kormányt felállító két frakció elfogadott egy közös állásfoglalást, amelyben kijelentették, hogy „a német Bundestag üdvözli és támogatja a Szövetségi Kormány döntését” a *Bayern* és a haditengerészeti járőrgépek kiküldéséről.⁶⁴³

Míg a szarajevói léghíd és az adriai embargó ellenőrzésében való német részvétel, valamint a végrehajtó hatalom ezekre kiterjedő jogkörei kapcsán a CDU/CSU és az F.D.P. nagyjából egy állásponton volt, a legnagyobb ellenzéki frakciót, az SPD-t komoly dilemma elé állította a két ügy.⁶⁴⁴ Már a Szerbia és Montenegró elleni tengeri embargó kérdésében sem értett mindenki egyet. Az SPD elnökségének nyilatkozata szerint az embargó felügyelete mindenképpen szükséges,⁶⁴⁵ ugyanakkor például Hans-Ulrich Klose frakcióvezető nem volt teljesen meggyőződve annak hatékonyságáról. Ahogy a Bundestagban elmondta, amíg a szárazföldön továbbra is folyik a szállítás – főként Görögország, Románia és Oroszország irányából – az egykori Jugoszláviába, és ezt nem akadályozzák meg, az adriai bevetésnek semmi értelme nincs.⁶⁴⁶ Többhetes vita során nem tudtak dűlőre jutni a brémai párthatározat mögé bújó befolyásos szocialista politikusok – elsősorban Oskar Lafontaine, Gerhard Schröder, Rudolf Scharping – az elnökségből azokkal, akik ebben a kérdésben nem mertek frontális támadást indítani a kormány ellen, így végül a karlsruhei Szövetségi Alkotmánybíróság elé vitték az ügyet. Ezzel kívánták ugyanis demonstrálni, hogy az SPD frakcióként is erős, nem hagyja a parlamentet megkerülni a védelempolitikai kérdésekben, ugyanakkor sokak számára furcsa volt, hogy ha a kambodzsai, perzsa-öböli vagy szarajevói bevetések miatt nem tört ki az ellenállás,

643 Entschließungsantrag der Fraktionen der CDU/CSU und F.D.P. zur Erklärung der Bundesregierung Lage und Entwicklung im ehemaligen Jugoslawien und Entscheidung der Bundesregierung über die Beteiligung der Bundeswehr an Überwachungsmaßnahmen von WEU und NATO zur Unterstützung der VN-Resolutionen 713 und 757. Deutscher Bundestag, Drucksache 12/3073, 1992. július 22. 2.

644 INACKER, Michael J. (1994): *Zwischen Real- und Oppositionspolitik: die aussen- und sicherheitspolitische Diskussion der SPD am Scheideweg*. Sankt Augustin, 1994. január, 12–17.

645 Erklärung des Präsidiums der SPD zum Krieg im ehemaligen Jugoslawien. *SPD Pressemitteilung*, 1992. augusztus 17. 1992(555).

646 Hans-Ulrich Klose képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8614 B.

miért éppen a kevés veszéllyel járó adriai misszió kapcsán történne meg.⁶⁴⁷ Kinkel és Rühle szintén nem értették az alkotmánybírósághoz való fordulást, miközben a tengeri bevetés „sokkal kevésbé veszélyes a Szarajevóba történő szállító repüléseknél”.⁶⁴⁸ Vera Wollenberger zöldpárti képviselő szerint a kormány az utóbbi hónapokban „falatonként” adagolta a lakosság szájába a kisebb bevetéseket, amelyhez a szocialisták is szó nélkül asszisztáltak, most viszont amikor a „hatodik szalámiszelet fennakadt a torkukon, eszükbe jutott, hogy a kormány szalámitaktikájáról van szó”.⁶⁴⁹

Több kutató szerint az eljárás nemcsak azt a célt szolgálta, hogy az SPD „életjelet” adjon magáról a választópolgárok felé, hanem a belső konfliktusok lezárását is az alkotmánybíróságtól remélte.⁶⁵⁰ Björn Engholm pártelnök ugyanis a brémai pártnapok határozata óta nem volt hajlandó belenyugodni abba, hogy az SPD csak a kéksisakos missziókban való német részvételt támogatta, ezért, ahogyan attól a párt balszárnya, köztük Katrin Fuchs tartott, „Karlsruhén keresztül kívánja a brémai párthatározatot kibővíteni”.⁶⁵¹ Mindenesetre Engholm hasonlóan gondolkodó kollégája, Hans-Ulrich Klose a párton belüli harcokat nem említve a karlsruhei eljárást hivatalosan azzal indokolta, hogy a kormány „szeletenként hatja végre a német kül- és biztonságpolitika alapvető megváltoztatását”, és ezt az irányváltást a parlament nélkül teszi meg.⁶⁵² Az SPD negyvenyolc oldalas panaszában szintén hasonló szellemben támadta a kormányt, amely szerinte szisztematikusan kiiktatta a Bundestagot az ország biztonságpolitikájáról szóló döntésekből, és az ellenzékét kész tények elé kívánja állítani.⁶⁵³ És itt került a képbe a német alaptörvény két olyan cikke, amelyek köré épülve 1992 nyarán hónapokon át folyt a pártok közti vita.

Egészen pontosan a 87a. és a 24. cikkek és azok értelmezése szülte a konfliktust, amelyben az SPD 1992 júniusában igyekezett a kezdeményező szerepet átvenni, és végre nem csak a kormánypártokra reagálni, ahogyan tette az utóbbi években felmerült biztonságpolitikai kérdésekben. A CDU/CSU a második öbölháború után – annak ellenére,

647 Weit hinein in die Wurzelzone 33–34.

648 Nahe dran am echten Krieg 25.

649 Vera Wollenberger képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8629 C–D.

650 RINKE, Bernhard (2006): *Die beiden großen deutschen Volksparteien und das „Friedensprojekt Europa“: Weltmacht, Zivilmacht, Friedensmacht?* Nomos, Baden-Baden. 182.

651 BANNAS, Günter (1992): Bei Kloses Forderung nach einer neuen Politik kommt der Beifall von der falschen Seite. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1992. július 23. 3. Néhányak szerint a CDU/CSU kifejezetten provokálta az SPD balszárnyát, hogy az alkotmánybíróság elé járuljon. Ha ugyanis az adriai döntés ellen nem tiltakozott volna, azzal súlyos károkat szenvedett volna, a perrel viszont bele kellett mennie abba a rizikós helyzetbe, hogy Karlsruhe esetleg alkotmányjogilag legitimnek nyilvánítja ezeket a bevetéseket. Rühle auf Kriegs-Kurs. *Der Spiegel*, 1992. július 6. 1992(28). 16–17.

652 Hans-Ulrich Klose képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8618 A–B.

653 SPD-Klage eingereicht. *Der Spiegel*, 1992. augusztus 10. 1992(33). 16–17.

hogy Kohl még az 1991. január 30-i kormánynyilatkozatában „tisztázni kívánta az alkotmányjogi alapokat” – már az alaptörvény 24. cikkének (2) bekezdését tekintette a külföldi bevetések jogi hátterének. Ahogyan korábban írtam, ezen cikk szerint az NSZK a béke védelméért egy kölcsönös kollektív biztonsági rendszernek alárendelheti magát, felségjogait átruházhatja arra, így ebben az értelemben a szuverenitásának egy részéről is lemondhat. Ehhez szorosan kötődik a 87a. cikk (2) bekezdése, amely szerint a védelmen kívül a fegyveres erőket csak akkor szabad bevetni, amennyiben ezt az alaptörvény kifejezetten engedélyezi.⁶⁵⁴ Az uniópártok politikusainak nagy része pedig 1991 tavaszától úgy gondolta, hogy a 24. cikk (2) bekezdése tartalmazza a 87a. cikk (2) bekezdése szerinti „engedélyt”, hiszen az NSZK-nak az ENSZ-be való belépésével az ország elfogadta azt is, hogy a békefenntartó és békét kikényszerítő bevetésekben a saját haderejével is közreműködjön,⁶⁵⁵ így tehát alkotmánymódosításra sincs szükség. Az ügy második neuralgikus pontja a 24. cikknek a kölcsönös kollektív biztonsági rendszer körüli értelmezése volt. A CDU/CSU-ból ugyanis többen úgy gondolták, hogy mivel az ENSZ BT-nek több olyan állandó tagja van, ahol a demokráciadeficit komoly problémát jelent, nem engedhetik meg, hogy a világban zajló krízisek kezelése – és ezzel bizonyos szempontból a német külpolitika is – ezen országok kénye-kedvétől függjön. Éppen emiatt néhányan szükség esetén – még ha a misszióhoz szükséges ENSZ-mandátum is hiányzik – a Bundeswehrt más kollektív biztonsági vagy védelmi szövetség – például a NATO, a NYEU vagy az EBEE/EBESZ – keretein belül bevethetőnek tartották.⁶⁵⁶ Az évtized végén, a koszovói háború alatt pontosan ezen elmélet pillanatnyi győzelmét fogjuk látni, érdekes módon egy szociáldemokrata-zöld kormányzás idején. A harmadik problémás terület pedig a kormány és a parlament hatáskörének egyértelmű elválasztása volt. Az ekkor már több mint tíz éve megszakítás nélkül kormányon lévő pártok, a CDU és CSU szerint a katonák kiküldése a végrehajtó hatalom kizárólagos illetékességébe esett, és ebben a parlamentnek nem volt döntési kompetenciája. Emellett sokan úgy gondolták, hogy mivel az Egyesült Nemzetek Alapokmányában nem tesznek különbséget a kéksisakos, vagyis békefenntartó, illetve a harci vagy béketeremtő bevetések közt, ezért a kormány döntési joga értelemszerűen

654 Ezzel a mondattal is csak 1968-ban, tehát tizenkét évvel a Bundeswehr felállítása után egészítették ki az alaptörvényt, korábban csak a 26. cikknek a „támadó háború” tilalmáról szóló mondata rendelkezett erről. Ezzel az 1968-as rendelkezéssel kívánták elkerülni, hogy a katonákat a kormány adott esetben bevehesse sztrájkok vagy tüntetések idején a saját népe ellen. LEICHT, Robert: Mit Volldampf in den Verfassungstreit. *Die Zeit*, 1992. július 24. 1992(31). 1. <http://www.zeit.de/1992/31/mit-volldampf-in-den-verfassungstreit> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

655 Wolfgang Schäuble képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8622 A–B.

656 Karl Lamers képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8646 A.

nemcsak az előbbire terjed ki, hanem az Alapokmány VII. fejezetének minden típusú kényszerítő intézkedéseire is.⁶⁵⁷

Az uniópárti politikusok határozott véleménye ellenére 1992 nyarán érzékelhető volt a közeledési szándék az ellenzék irányába, hiszen egy ilyen komoly témában minél szélesebb, pártokon átívelő konszenzust volt ésszerű kialakítani, már csak azért is, hogy ne egyedül a kormány viselje a felelősséget egy-egy német katona külföldi halála esetén. Wolfgang Bötsch még 1991 márciusában javasolta a 87a. cikk (2) bekezdésének kiegészítését,⁶⁵⁸ 1992 júniusában pedig Karl-Heinz Hornhues bővítette volna a parlament jogköreit.⁶⁵⁹ És annak ellenére, hogy Hornhues a NATO-t és a NYEU-t is kollektív biztonsági szervezetnek tekintette, még évekig csak a kéksisakos akciókban való részvételt támogatta, mert Rühéhez⁶⁶⁰ hasonlóan nem érezte sem a hadsereget technikailag, sem a lakosságot pszichológiailag felkészültnek ennél többre. Bötsch ekkor szintén nem tartotta ördögtől való dolognak az alaptörvény módosítását, ha az elősegíti a politikai konszenzus megszületését, legalább az SPD-vel.⁶⁶¹

Ezzel szemben a szociáldemokraták 1992. június 23-án előálltak egy törvényjavaslattal, amely hosszú távon is mindössze a kéksisakos bevetéseket engedélyezte volna.⁶⁶² Ehhez az alaptörvény 24. és 87a. cikkeit kívánták módosítani, néhány bekezdés kiegészítésével, illetve bevételével. A módosítás értelmében Németország a Bundeswehr bizonyos egységeit az ENSZ alá rendelhette volna, de ennek voltak feltételei:

- a Biztonsági Tanácsnak meg kellett szavaznia az adott missziót;
- a német katonák kizárólag harci megbízatás nélküli, kéksisakos missziókban vehettek volna részt;
- a katonákat⁶⁶³ csak könnyűfegyverzettel látták volna el, és azt is csak önvédelemre használhatták volna.

Azonfelül, hogy a félreértelmezhető feltételek miatt több kérdés is felmerült, tudvalevő volt, hogy a kormány a korlátozást soha nem támogatná. Éppen emiatt Nina Philippi

657 Uo. 8646 B.

658 Union uneins über internationale Aufgaben der Bundeswehr. CSU: Keine Beschränkung auf UNO-Einsätze. *Süddeutsche Zeitung*, 1991. március 15. 2.

659 HORNHUES, Karl-Heinz (1992): Beteiligung der Bundeswehr an Friedensmissionen. SPD-Vorschläge machen Deutschland europaanfähig. *Deutschland-Union-Dienst*, 1992. június 16. Idézi: PHILIPPI 1997: 87.

660 Ruhe will die Voraussetzungen für UN-Einsätze schaffen. Der Verteidigungsminister warnt vor einer Isolierung Deutschlands. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1992. június 10. 8.

661 Wolfgang Bötsch képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8633 C.

662 Az SPD frakció 1992. június 23-i törvényjavaslata, BT-Drucksache 12/2895, 1992. június 23. 1–2.

663 A szociáldemokraták a kéksisakos bevetésekre kizárólag hivatásos katonákat, nem pedig sorkatonákat küldtek volna. Norbert Gansel képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8641 D; Walter Kolbow képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1992. január 16-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/70, Bonn, 1992. január 16. 5884 A.

és Michael Herkendell⁶⁶⁴ egyetértenek abban, hogy az SPD-től ez csak taktikai húzás volt, amellyel a kormányt próbálta lépéskényszerbe csalni: ha az nem fogadja el a szociáldemokraták ajánlatát, a nyilvánosság is láthatja, hogy az uniópártok azért zárkóznak el a kéksisakos missziók engedélyezésétől, mert nem akarják feláldozni a harci bevetések lehetőségét.⁶⁶⁵ A trükk azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, hiszen a *Bayern*t rövidesen kiküldték az Adriára, ezzel a Szövetségi Kormány ismét új precedenst teremtett, az SPD pedig csak futhatott az események után. Mivel a párt ismét zsákutcába keveredett, egerútként kénytelen volt az alkotmánybírósághoz fordulni. Az SPD törvényjavaslatának nem várt hatása volt ugyanakkor az, hogy a többi pártot is cselekvésre készítette, és valóságos „alkotmánymódosító lázat” indított el.

A Zöldek július 2-án álltak elő saját alkotmánymódosító javaslatukkal, amely nagyon közel állt a szociáldemokraták tervéhez, és elmozdulás történt az öbölháború alatt képviselt pacifista, teljes mértékben elzárkózó magatartástól a Bundeswehr korlátozott külföldi bevetethetősége felé.⁶⁶⁶ A PDS kitartott korábbi álláspontja mellett, és július 21-i javaslata⁶⁶⁷ szerint az alkotmányt úgy módosította volna, hogy a Bundeswehr külföldön egyáltalán ne lehessen aktív, tevékenysége kizárólag az ország védelmére korlátozódjon, és csak a védelmi helyzet beálltakor lehessen bevetni.⁶⁶⁸ Ez egyben azt is jelentette volna, hogy mivel az NSZK így képtelen lett volna teljesíteni szövetségi kötelezettségeit, ki kellett volna lépnie a NATO-ból és a NYEU-ból.⁶⁶⁹ Végül augusztus 24-én a szabaddemokraták is benyújtották saját javaslatukat, amely a Bundeswehr külföldi bevetésének feltételévé tette az ENSZ mandátumát, és a kétharmados többség támogatását írta elő feltételként minden egyes bevetéshez. Nina Philippi kutató szerint az utóbbi a minél szélesebb konszenzus keresésén kívül azt a célt szolgálta, hogy az F.D.P. nélkül a CDU/CSU és az SPD ne köthessen semmilyen kompromisszumot.⁶⁷⁰ Természetesen mindez komoly ellenérzéseket váltott ki az uniópártokon belül, de végül az F.D.P. a kétharmad nélkül is belement az adriai megfigyelő tevékenységbe.

664 PHILIPPI 1997: 117–118; HERKENDELL 2012: 127.

665 „Sicherheit in Europa”. *SPD: Pressemitteilung*. 1992. július 10. 1992(493). 5.

666 Vera Wollenberger, Gerd Poppe, Werner Schulz, dr. Wolfgang Ullmann, Konrad Weiß képviselők és a Bündnis 90/Die Grünen csoport indítványa – „Für eine Zivilisierung internationaler Beziehungen – Politik nicht-militärischer Konfliktlösung.“ *Drucksache 12/3014*, 1992. július 2.

667 Dr. Gregor Gysi és Andrea Lederer képviselők, valamint a PDS/Linke Liste törvényjavaslata. *Deutscher Bundestag*, BT-Drucksache 12/3055, 1992. július 21. 3.

668 Dr. Gregor Gysi képviselő (PDS/Linke Liste) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. *Deutscher Bundestag*, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8629 A.

669 PREUSS, Ulrich K. (1993): Die Bundeswehr – Hausgut der Regierung. *Kritische Justiz* 26. 271.

670 PHILIPPI 106. Vagy ahogy egy újságcikkben írták, az F.D.P.-nek ezzel megkérdőjeleződött volna a jelentősége a többség alkotásában, és így az „ellenzéknek úgymond vétőjoga lett volna a német külpolitikában”. STELZENMÜLLER, Constanze (1994): Vor dem Abgrund der Geschichte. *Die Zeit*, 1994. április 22. 1994(17). 1. <http://www.zeit.de/1994/17/vor-dem-abgrund-der-geschichte/komplettansicht> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

Amint láthattuk, a kormány az SPD által is támogatott kambodzsai bevetés után az adriait már „erőből” vitte végig: a kisebb egyeztetések mellett a nyári szünet kellős közepén hozta meg döntését, a Bundestaggal pedig csak egy héttel később egyeztetett. Ennek – és néhány kormánypárti politikus határozott véleményének az – ellenére a háttérben mind a CDU, mind az F.D.P. részéről látszódott egyfajta kompromisszumkeresés az ellenzék, azon belül is az SPD jobbszárnyának irányába. Werner Hoyer, a szabaddemokraták biztonságpolitikai szóvivője egy, a frakciók felett átívelő „nemzeti alapkonszenzust” vizionált, Ulrich Irmer parlamenti képviselő pedig azzal csalogatta a szociáldemokratákat, hogy egy alkotmánymódosítás után nemcsak minden harci bevetéshez szükségeltetne a Bundestag kétharmados támogatása, hanem a kéksisasosokéhoz is a kancellári többség.⁶⁷¹

A még csak néhány hónapja miniszter Volker Rühe amellet, hogy gyakran hangsúlyozta, hogy nem akarja elsietni a katonák kiküldését,⁶⁷² amíg a hadsereget technikailag, a lakosságot pedig pszichológiailag nem készítik fel megfelelően, szintén hajlandó volt jobbkezet nyújtani a szociáldemokratáknak. Érdekes, hogy Rühe főtít-kárként még kemény hangnemet ütött meg az SPD-vel szemben, miniszteri pályája elején viszont már dicsérte azon képviselők bátorságát, akik a párton belül az „out-of-area”-vitában a többséggel szemben a CDU felé nyitottak.⁶⁷³ Sőt, nemcsak a stílusa mérséklődött, de 1992 nyarán valódi kompromisszumot is ajánlott az ellenzéknek: a kormány belemegy egy alkotmánymódosításba, és a következő években lemond a harci bevetésekről, ellenben nem elégszik meg a kéksisasos missziókkal.⁶⁷⁴ Rühe részéről az szintén nagyvonalúnak számított, hogy minden békefenntartó misszióhoz a Bundestag egyszerű többségét, a harci bevetésekhez pedig a kancellári többséget érezte szükségesnek. Ezzel a kormánypártok egy érzékeny témáját feszegette, hiszen megkérdőjelezte azt, hogy a végrehajtó hatalomnak egyáltalán van-e joga a kéksisasos missziókra német katonákat kiküldeni. Minisztertársa, Klaus Kinkel szintén bókolt az SPD jobbszárnyának, és közben folyamatosan panaszkodott, hogy egy nyolcvanmilliós

671 Werner Hoyer képviselő (F.D.P.) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22. 8650 C; Ulrich Irmer képviselő (F.D.P.) beszéde a Bundestag 1992. július 22-i ülésén. Uo. 8637 B. Kancellári többségen az összes parlamenti képviselő többségét értjük, ellenben az egyszerűvel, amelyhez csak az adott indítványról szavazók legalább fele szükségeltetik.

672 „Ügy gondolom, hogy a felelősségtudatba bele kell nőni” – mondta egy Spiegel-interjúban. „Das ist keine Drohgebärde” 32. Vagy ahogyan Londonban 1992 júliusában kifejtette, „egy normális demokrácia kívánunk lenni”, de a tartózkodás kultúrája az 1949-es alaptörvény óta egyfajta második természetévé vált a németeknek, „ez benne van a szívükben és a vérükben”. És a britek azt se felejtsek el, hogy „a második világháború óta egy német katona sem esett el harc közben”. Plisch und Plum Zwo 3.

673 Gow, David (1992): German defence off the fence. *The Guardian*, 1992. augusztus 29.

674 Lényegében a kétharmados alkotmánymódosításban való részvételükért cserébe felajánlotta, hogy a kéksisasosokra azonnal, a harci bevetésekre viszont csak évekkel később küldenének német katonákat. Rühe kündigt Blauhelm-Einsätze für das kommende Jahr an. Kompromiß mit der SPD Voraussetzung für eine Verfassungsänderung. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1992. június 22. 2.

Németország külügyminisztereként „feszélyezve”, sőt „kellemetlenül” érzi magát az Európai Közösség többi külügyminisztere között, amikor a katonai témák kerülnek elő.⁶⁷⁵ Kinkel figyelmeztette a saját pártját, hogy lehetetlen helyzetbe manőverezi magát azzal, hogy az „out-of-area”-kérdésben az uniópártok politikai céljaival egyetért, viszont az alaptörvény jogi értelmezését tekintve az SPD mellett horgonyozott le. Ilyen szempontból az F.D.P. mindegyik más pártnál jobban rá volt utalva az alkotmánymódosítás tető alá hozására, amelyhez viszont közvetítőként mind a CDU/CSU-t, mind az SPD-t meg kellett győznie. Kinkel személy szerint a harci bevetéseket is támogatta, és 1992 decemberében azt ajánlotta, hogy tegyék ezeket a Bundestag kétharmados támogatásának feltételévé.⁶⁷⁶ Nina Philippi szerint ha Kinkel az ajánlatot Rühével egy időben, 1992 nyarán teszi, Björn Engholm szociáldemokrata pártelnök valószínűleg győzelemre viszi az 1992. novemberi bonni pártnapokon a pártvezetőség augusztusi, petersbergi nyilatkozatát, vagyis az SPD külpolitikai irányváltását.⁶⁷⁷ Véleményem szerint erre a szociáldemokraták balszárnyának részéről semmi sem utalt, és még több olyan, külföldről érkező impulzus hiányzott, amely kimozdította volna az SPD-t a holtpontról. Egyelőre ugyanis a párt egy helyben toporgott, a kormány és az ellenzék közti megegyezés kérdésében pedig nem látszott az alagút vége.

Időközben az SPD-t ismét utolérte a dinamikusan változó világpolitika, ahogyan az már 1989 óta megfigyelhető volt. 1992 nyarán ugyanis sorra érkeztek a hírek a Boszniában történő mészárlásokról, Londonban összeült a Jugoszlávia-konferencia, majd több olyan ENSZ-határozatot adtak ki, amelyekkel az erőszakot próbálták visszaszorítani. Így alakult, hogy éppen az SPD bonni pártnapjaival egy időben döntötte el a világszervezet, hogy a Szerbia és Montenegró elleni embargót akár erőszakkal is fenntartja.⁶⁷⁸ Ez nyilvánvalóan újabb külső nyomást helyezett a kormányra, személy szerint Volker Rühét pedig a saját frakcióján belül is támadták, amiért túl engedékeny azzal az SPD-vel, amelyik képtelen a belső problémáit hatékonyan kezelni.⁶⁷⁹ Rühének és Kinkelnek 1992 novemberében volt még egy próbálkozása a közeledésre, amikor a koalícióval való egyeztetés nélkül egy olyan előterjesztést nyújtottak be a kabinet felé,

675 PERGER, Werner A. (1992): Zwischen den Anforderungen des Auswärtigen Amtes und wachsenden Erwartungen seiner Partei: Klaus Kinkel fühlt sich hin und her gerissen: „Ich bin ja nicht der Himmelsknaube“. *Die Zeit*, 1992. október 2. 1992(41). 1. <http://www.zeit.de/1992/41/ich-bin-ja-nicht-der-himmelsknaube/komplettansicht> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*); KOCH, Dirk (1992): Nur nicht drängeln. *Der Spiegel*, 1992. október 5. 1992(41). 26.

676 BICKERICH, Wolfram – KIESSLER, Richard – KOCH, Dirk (1992): „Mit allen zwölfen durchs Ziel“. Außenminister Klaus Kinkel über Europa und die Neuorientierung der deutschen Außenpolitik. *Der Spiegel*, 1992. szeptember 28. 1992(40). 32; SPD lobt Blauhelm-Vorschläge. Kinkels Pläne „hilfreich“ für die Verfassungsdiskussion genannt. *Frankfurter Rundschau*, 1992. december 8.

677 PHILIPPI 1997: 106.

678 787. számú határozat (1992), 1992. november 16. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/787> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

679 CSU für Kampfeteiligung in Jugoslawien. *Süddeutsche Zeitung*, 1993. január 11.

miszerint a *Hamburg* nevű romboló csatlakozzon a NATO és NYEU adriai hajói mellé, de nem vehet részt az embargó biztosításának kényszerítő intézkedéseiben. És bár a kabinet ezt november 19-én elfogadta, Rühle ellen a CDU/CSU-n belül olyan verbális offenzíva indult,⁶⁸⁰ hogy elment a kedve és a türelme az SPD-nek való kompromisszumkereséstől, és már más hangott ütött meg az ellenzékkel szemben. A konfrontáció kezdete a Rühle által javasolt ún. „kiküldési törvénnyel” kezdődött, amelyet ha egyszerű többséggel megszavazott volna a Bundestag, mindenféle alkotmánymódosítás nélkül mehettek volna német katonák akár az ENSZ harci bevetéseire is.⁶⁸¹ A javaslat már akkoriban is egyértelműen provokációnak tűnt: Rühle így akarta az SPD-t rábírní arra, hogy jelentse fel a kormányt a Szövetségi Alkotmánybíróság előtt, és így nem nekik kellett volna bajlódniuk az alaptörvény tisztázásával, hanem az alkotmánybírák kezébe került volna a döntési jog, de azzal együtt a felelősség is. Ezt a nem túl elegáns módszert korábban az uniópártokban is elutasították, az SPD bonni párthatározata után, megegyezés hiányában viszont egyre észszerűbbnek tűnt.⁶⁸² Az SPD végül nem a vártak szerint viselkedett, és ennek kapcsán nem járult az alkotmánybíróság elé, hiszen a kormánykoalíció másik tagja, az F.D.P. ellenállásán a javaslat megbukott. A kormányon belül fortyogó ellentétek éppen ekkoriban törtek felszínre egy másik bevetés kapcsán, és így az „out-of-area”-vita ebben a szakaszában nem a kormány és az ellenzék között vált a leginkább élessé, hanem a koalíciós partnerek szakítópróbájaként híresült el.

4.7. Az időzített bomba felrobban: az AWACS-ügy

Ahogy 1992 nyarán és őszén egyre sokasodtak a hírek a boszniai koncentrációs táborokról, a Balkánról menekülő tömegek nyomorúságáról, és a szerbek visszavonulása sem tűnt esélyesnek, a német kormány retorikája is megváltozott. Klaus Kinkel a *Die Zeit* nevű hetilapban a „szerb vezetés területi hódító háborújáról” írt, akiket mihamarabb „térdre kell kényszeríteni”.⁶⁸³ Ugyanezen cikkben nem kevés szerénységgel

680 A kritikuskok közt volt többek között Wolfgang Schäuble frakcióvezető, Günther Krause közlekedésügyi miniszter és Helmut Kohl kancellár. Verstimmung im Kabinett über Adria-Einsatz der „Hamburg“. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1992. december 16. 1–2.

681 Rühle: Militäreinsatz auch ohne Verfassungsänderung. *Süddeutsche Zeitung*, 1992. november 23.

682 Az SPD-ben Karsten D. Voigt rögtön látta, hogy ez egy csapda a CDU részéről, hogy a szociáldemokraták a nemzetközi felelősségvállalás ellenségének tűnjének. WINTER, Martin (1992): Im Blickpunkt: Bundeswehr-Einsatz. FDP marschiert in der Mitte. *Frankfurter Rundschau*, 1992. február 21. 4. És bár az F.D.P-ben Kinkelen kívül többen próbálták Rühét lebeszélni tervéről, a CDU-ban támogatókra talált, köztük a kancellárra, aki az SPD-t az alkotmánybíróság felé terelte volna. Rühle findet Unterstützung in der CDU. Das „Entsendegesetz“ für den Bundeswehr-Einsatz. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1992. november 24. 4.

683 KINKEL, Klaus (1992): Humanitäre Hilfe für die Flüchtlinge ist ein Gebot der Menschlichkeit und eine dringende Aufgabe für den Westen: Ein Massensterben droht. *Die Zeit*, 1992. december 11. 1992(51). 1. <http://www.zeit.de/1992/51/ein-massensterben-droht/komplettansicht> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*); Mogelet mit Blauhelmen. *Der Spiegel*, 1992. június 29. 1992(27). 52.

állította a külügyminiszter, hogy a nyugati államok közül a humanitárius segítségnyújtásban magasan a németek teljesítettek a legtöbbet: gondolt itt a szarajevói légi-hídra, a német kormány által is támogatott *Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit* nevű szervezet balkáni tevékenységére és negyedmillió menekült befogadására Németországban. A boszniai szörnyűségek láttán ezt többen mégis kevésnek érezték, így például a postaügyi és távközlési miniszter, Christian Schwarz-Schilling, aki december 14-én váratlanul azzal az indokkal mondott le hivataláról, hogy a hatalmas Németország nem tesz semmit a háború megfékezéséért. „Szégyellem, hogy ennek a kormánynak a tagja vagyok” – mondta a miniszter a döntés bejelentése előtt.⁶⁸⁴

Bosznia más tekintetben is felforgatta a kialakult állóvizet az ekkor holtpontra jutó „out-of-area”-vitában. 1992 októberétől a Bosznia-Hercegovina felett az ENSZ által elrendelt légzárlat⁶⁸⁵ ellenőrzésére kiküldött AWACS⁶⁸⁶ repülőgépekbe német légénység is került. Mivel a gépek nem pusztán megfigyelő tevékenységet végeztek, hanem 1993 márciusától a misszió tervei szerint adott esetben akár erőszakkal is kikényszeríthették a légitilalom betartását az azt megsértőkkel szemben,⁶⁸⁷ a nagy összecsapás ezúttal nem a kormány és az ellenzék, hanem a koalíciós partnerek, tehát a CDU/CSU és az F.D.P. között tört ki. A vita alapja véleményünk szerint az volt, hogy az uniópártok és a szabaddemokraták jelen esetben nem ugyanazon politikai szintet tartották elsődleges fontosságúnak. A CDU/CSU elsősorban a nyugati partnereknek, a NATO-nak és az ENSZ-nek kívánt megfelelni. Az AWACS-egységek légénységének harmadát németek tették ki, tehát az ő kivonásuk érzékenyen érintette volna a NATO-t, ráadásul egyik fő támaszpontjuk is az NSZK területén, a holland határ közelében fekvő Geilenkirchenben volt. Az amerikaiak – akik már a francia–német Eurokorps tervezése miatt is veszélyeztetve érezték az általuk vezetett szövetséget – a NATO krízisét vizionálták, amennyiben a németek az AWACS-ügyben visszaléptek volna.⁶⁸⁸ A britek szintén elégedetlenek voltak, és egy magas rangú brit tengernagy kijelentette, hogy a németeknek „szünetet kéne tartaniuk a NATO-ban”, és csak akkor visszatérni, amikor már „az egocentrikus álláspontjukat” feladták.⁶⁸⁹

684 Feldjäger in die Wüste. *Der Spiegel*, 1992. december 14. 1992(51). 24. (A továbbiakban: Feldjäger in die Wüste)

685 781. számú határozat (1992), 1992. október 9. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/781> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

686 A rövidítés az *Airborne Early Warning and Control System* kifejezésből származik, és gyakorlatilag a légtérellenőrző repülőgépekre telepített nagy teljesítményű radar és repülésirányító rendszert jelenti. Az ellenséges repülőgépet már a felszállás pillanatában képes észlelni, ami szárazföldi telepítésű radarokkal csak bizonyos magasságig lehetséges, és a domborzat sem befolyásolja. Célja tehát a korai felismerés és az ellenséges tevékenységre való figyelmeztetés.

687 816. számú határozat (1993), 1993. március 31. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/816> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

688 FITCHETT, Joseph (1993): German General Cautions Bonn. Pullout From Bosnia Patrol Would Hurt NATO, He Says. *International Herald Tribune*, 1993. január 22.

689 BINYON, Michael (1993): Germans agonise over role of their toothless military. *The Times*, 1993. január 7.; INACKER, Michael J. (1993): Geringschätzung im Bündnis für deutsche Offiziere. *Die Welt*, 1993. március 7.

Az ijesztgetések hatottak, így Volker Rühe már 1992 decemberében egy interjúban kijelentette, hogy „minden különleges problémánk ellenére sincs jogunk arra, hogy az ENSZ-t és a NATO-t döntő mértékben hátráltassuk”.⁶⁹⁰ Velük szemben a szabaddemokraták elsősorban a belpolitikára koncentráltak. Amennyiben az AWACS gépek német legénységének adott esetben a légzárlatot akár erőszakkal kellett volna kikényszerítenie a szerb légtérsértőkkel szemben, az már harci bevetésnek számított volna, és ahogyan Werner Hoyer védelmi szakember mondta, „azzal már átlépték volna a Rubicont”.⁶⁹¹ Ez ugyanis az F.D.P. szerint az alaptörvény 87a. cikkét sértette volna meg, a párt pedig a választói felé nem tud felelősséget vállalni egy alkotmánymódosítás nélküli német harci bevetésért.⁶⁹²

És volt egy személy, aki a két tűz közé keveredve próbálta mindkét szintet figyelembe venni, és mindkét koalíciós félnek megfelelni. Klaus Kinkel – saját bevallása szerint – személyesen az uniópártok jogi értelmezéséhez állt közelebb az AWACS-kérdésben.⁶⁹³ De létezett emellett a szabaddemokrata pártvezető Kinkel, akinek hivatalosan az F.D.P. álláspontját, tehát a mihamarabbi alkotmánymódosítást kellett képviselnie. És végül ott volt még a külügyminiszter Kinkel, aki számára az ország külpolitikai érdekei voltak a legfontosabbak. Ahogy korábban írtuk, Genscher utódja rögtön a hivatalba lépése után következetesen hirdette az új német külpolitikát: Németország hajlandó nagyobb felelősséget vállalni a világban zajló krízisek kezelésében, ellenben – többek közt az ENSZ Biztonsági Tanácsában – „helyet követelt a Nap alatt”. De hiába hirdette meg a külpolitika „normalizálódását”, alig fél évvel a külügyminiszteri széke elfoglalása után az AWACS-bevetés kapcsán is húzódzkodtak a németek, ezért Kinkel a nemzetközi konferenciákon nagyon nehéz helyzetbe és nagy nyomás alá került: „A szövetségesek körében már be sem léphetek az ajtón.”⁶⁹⁴ Kinkel a saját skizofrén helyzetét – hogy egyszerre kell helytállnia a más-más érdekeket szem előtt tartó külügyminiszterként és szabaddemokrata pártvezetőként – „kínzó”-nak⁶⁹⁵ minősítette, és természetesen az egyetlen észszerű utat választotta ebben a kényes szituációban: megpróbált a CDU/CSU és az F.D.P. között közvetítő szerepet játszani.

690 „Raus aus dem Dilemma” 21.

691 Mut zum Absurden. *Der Spiegel*, 1993. március 29. 1993(13). 23. (A továbbiakban: Mut zum Absurden)

692 In der Koalition bahnt sich neuer Streit über UN-Einsätze an. Wie verhält sich Bonn bei möglichem Bosnien-Einsatz? *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. január 15. 1.

693 PERGER, Werner A. (1993): Awacs, Verfassungsgericht Bundespräsident – Koalition und Opposition kehren zurück an die alten Fronten. Vorwärts zu neuen Ruppigkeit. *Die Zeit*, 1993. április 2. 1993(14). 1. <https://www.zeit.de/1993/14/vorwaerts-zur-neuen-ruppigkeit/komplettansicht> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

694 KINKEL, Klaus (1993): Verantwortung, Realismus, Zukunftssicherung – Deutsche Außenpolitik in einer sich neu ordnenden Welt. In: AUSWÄRTIGES AMT (Hrsg.): *Deutsche Außenpolitik nach der Einheit 1990–1993*. Meckenheim. 256; 50 Prozent für die Witwe. *Der Spiegel*, 1993. január 11. 1993(2). 34.

695 KINKEL, Klaus (1993): Erklärung der Bundesregierung zur deutschen Mithilfe bei Friedensmissionen der Vereinten Nationen. *Bulletin der Bundesregierung*, 1993. április 23.

Némi bizakodásra adott okot a kormánykoalíció 1993. január 15-i közös javaslata, amelyben kinyilvánította, hogy a Bundestag elé terjeszt egy új alkotmánymódosítást. Az alaptörvény 24. cikkének kiegészítése három bekezdésből állt: az első kettő engedélyezte volna a német fegyveres erők részvételét bármilyen békefenntartó és béketeremtő bevetésben, feltéve, ha a misszió rendelkezik az ENSZ BT mandátumával, és természetesen az ENSZ Alapokmányának VII. vagy VIII. fejezete szerint indul. A harmadik cikkben az NSZK számára megadták a lehetőséget, hogy az ENSZ Alapokmány 51. cikkében említett kollektív önvédelem jegyében a Bundeswehr katonáit bevethesse olyan szövetségek keretein belül, amelynek tagja Németország.⁶⁹⁶ Ez az utolsó pont kísértetiesen hasonlított Volker Rühe „kiküldési törvényének” bizonyos részeire, azzal a különbséggel, hogy az F.D.P.-nek engedve, az uniópártok ismét belementek egy alkotmánymódosításba. Az első két bekezdést (benne a harci bevetésekkel) az SPD jobbszárnya még el is fogadta volna, a harmadik bekezdés azonban minden szociáldemokratánál kiverte a biztosítékot. Günter Verheugen ezt a „hadihajó-diplomácia gondolkodásához” való visszatérésnek nevezte, Karsten D. Voigt szerint pedig „a német külpolitika militarizálódásához” vezetne, ha az ENSZ BT döntése nélkül a németek például a britekkel és a franciákkal Afrikában vagy a Közel-Keleten katonailag bármikor beavatkozhatnának.⁶⁹⁷ Így válna a német „civil hatalom” katonai „intervenciósi hatalommá” rövid időn belül.

És hiába a koalíciós partnerek közeledése, az AWACS körüli szakítópróba éppen az alkotmánymódosító javaslat idején kezdett intenzívvé válni, és maradt még ilyen legalább két hónapig. Az év elején ugyanis Kohl kancellár határozottan kijelentette szabaddemokrata kollégái előtt, hogy a német legénység akkor is az AWACS gépekben marad, ha az ENSZ BT a légitilalom betartását erőszakos eszközökkel is engedélyezni fogja. A kancellár azt mondta, nem tűri, hogy Németország szövetségi pozícióját kockára tegyék, és jó hírnevét veszélyeztessék.⁶⁹⁸ Volker Rühe ezen felbuzdulva szintén bátrabb lett, amikor január végén kijelentette, hogy eleget vitáztak a bevetésről: „Bent maradunk az AWACS repülőgépekben, és kész.”⁶⁹⁹ Az F.D.P. azonban nem engedett, és többen azzal fenyegetőztek, hogy kilépnek a koalícióból.⁷⁰⁰ A frontok megmerevedésekor némelyek abban reménykedtek, hogy a Szerbia felé egyre látványosabban közeledő Oroszország a Biztonsági Tanácsban megvétőzza a Bosznia feletti légitilalom megsértésének erőszakos visszaszorítását.

696 A CDU/CSU- és az F.D.P.-frakciók törvénytervezete, BT-Drucksache 12/4107, 1993. január 13., 1; A CDU/CSU- és az F.D.P.-frakciók törvénytervezetének indoklása, BT-Drucksache 12/4135, 1993. január 15. 1–3.

697 Günter Verheugen képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1993. január 15-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/132, Bonn, 1993. január 15. 11479. A; Karsten D. Voigt képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1993. január 15-i ülésén. Uo. 11466 B–D.

698 Drohung aus Washington 18.

699 Leise im Einsatz. *Der Spiegel*, 1993. február 1. 1993(5). 22.

700 „Dann wird die FDP das Kabinett verlassen”. Lamsdorff: Einsätze der Bundeswehr nur nach Änderung des Grundgesetzes. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. január 25. 1.

A belső problémáit tárgyalásos úton megoldani képtelen koalíciót hidegzuhanyként érte, amikor Oroszország félreállt, és március 31-én az ENSZ BT megszavazta a 816. számú határozatát, amely engedélyezte a légitilalom akár erőszakos módon való betartását. A hagyományos politikai eszközök csődöt mondtak, egyik koalíciós fél sem tudott engedni a pozíciójából, ugyanakkor senki sem akarta befejezni a 11. éve tartó közös kormányzást. És ebbe a zsákutcába érve, egy merőben szokatlan, Klaus Kinkel által márciusban még „politikai szatírának” nevezett megoldáshoz nyúltak.⁷⁰¹ Három nappal az ENSZ BT legújabb határozata után, április 2-án összeült a szövetségi kabinet, és a CDU/CSU jelen lévő tagjainak szavazataival a következőről döntött: „A Szövetségi Kormány egyetért azzal, hogy a NATO–AWACS-egység most már a BT 816. sz. határozata alapján 1993. március 31-étől német részvétellel is azon dolgozzon, hogy ezt a repülési tilalmat véghezvigye.”⁷⁰² Németország tehát egyedül az uniópártok minisztereinek döntéséből vett részt a NATO *Deny Flight* nevű hadműveletén, az F.D.P. távol maradt az említett üléstől. Ez azonban nem a szabaddemokraták néma tiltakozása vagy a cselezésük volt, hanem egy kormányválságot oldott meg. Így ugyanis nem kellett a nevüket adniuk egy alkotmánymódosítás nélküli misszióhoz, mely akár harci bevetésig is fajulhat, de a kormányban sem csalódtak a NATO-partnerek. A helyzet teljes tisztázása érdekében – ugyancsak az előre megbeszéltek szerint – az F.D.P. parlamenti frakciója még aznap az alkotmányos szervek közötti peres eljárást indított, valamint ideiglenes intézkedés iránti kérelmet nyújtott be a Szövetségi Alkotmánybírósághoz a jogi helyzet tisztázásának érdekében.⁷⁰³ Tehát egy olyan párt perelte be a kormányt, amely a kormányzó koalíció egyik tagjaként már évek óta részt vett annak munkájában, és éppen ezért az eljárást „abszurd”-nak vagy „bizarr”-nak nevezték, és elterjedt azon sommás vélemény, miszerint „az alkancellár bepereli a kancellárt”.⁷⁰⁴ Az SPD-frakció még aznap csatlakozott az eljáráshoz, és ugyancsak kérelmezte az alkotmánybíróság ideiglenes intézkedését a német katonák multinacionális AWACS-egységben való részvételéről.⁷⁰⁵ Természetesen a szociáldemokraták megtehették volna, hogy nem várják meg az F.D.P. lépését, és ezzel megelőzik eme kínos eljárást, de ezt a szívességet nem adták meg a szabaddemokratáknak.

701 Mut zum Absurden 18.

702 DAU, Klaus – WÖHRMANN, Gotthard (Hrsg.) (1996): *Der Auslandseinsatz deutscher Streitkräfte, Eine Dokumentation des AWACS-, des Somalia- und des Adria-Verfahrens vor dem Bundesverfassungsgericht*. C. F. Müller, Heidelberg. 13.

703 Uo. 19.

704 A frappáns mondat Hans-Ulrich Klose szociáldemokrata frakcióvezetőtől származik, aki szerint ez „valóban csodás példája a kormányzati művészetnek”. Die FDP sieht die Gefahr eines endlosen Streits vorerst gebannt. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. március 26. 2; WIEFELSPÜTZ, Dieter (2005): *Das Parlamentsheer. Der Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte im Ausland, der konstitutive Parlamentsvorbehalt und das Parlamentsbeteiligungsgesetz*. BWV Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin. 187.

705 Mivel az SPD az előző, az adriai eljárás kapcsán nem kérelmezte az ideiglenes intézkedést, az alkotmánybíróság sem sietett a döntéssel, így annak ügyében csak 1994. július 12-én született ítélet.

A Szövetségi Alkotmánybíróság végül egy gyorsított eljárásban, április 8-án 5:3 arányban elutasította az ideiglenes intézkedés iránti kérelmet.⁷⁰⁶ A bíróság indoklása szerint mivel az AWACS gépek legénységének egyharmadát németek tették ki, az ő visszahívásukkal a NATO komoly problémákkal küszködött volna, és ezt a presztízsvesztéséget Németország nem engedhette meg magának.⁷⁰⁷ A Bundestag két héttel később, április 21-én tárgyalta meg a döntést, amelyen az F.D.P. már üdvözölte, hogy a bíróság elutasította a kérelmét, mivel így „vált lehetségessé [...] a Bundeswehr katonáinak bevetése a NATO–AWACS-egységben a Bosznia-Hercegovina feletti repülési tilalom kikényszerítésére”.⁷⁰⁸ Ugyanezen az ülésen a szabaddemokrata frakció csatlakozott az uniópártokhoz, és kormánytöbbséggel elfogadták az AWACS-bevetést.⁷⁰⁹ Úgy tűnt, a kormány eljárása egyezik a közvélemény enyhe többségének véleményével. Egy 1992. augusztusi kutatás szerint a *Bayern* adriai bevetésével az összlakosság 50,4%-a egyetértett, és 25%-a ellenezte azt,⁷¹⁰ az AWACS-bevetés pedig 1993 áprilisában az egyik kutatás szerint 54,4%-os,⁷¹¹ egy másik szerint 61%-os támogatottságot élvezett.⁷¹²

Az F.D.P. számára megkönnyebbülés volt, sőt igyekezett győzelemként tálni az áprilisi bírósági ítéletet, hiszen a kormánykoalíció megmenekült, az ellenzék pedig nem tudott profitálni a válságból, ugyanakkor a német végrehajtó hatalom számára ez valahol mégis nagy kudarcot jelentett. A koalíciós felek képtelenek voltak egymással megegyezni, a Bundestagra nem akarták bízni a döntést, és ezért az alkotmánybíróságot terhelték egy olyan fajsúlyos kérdésben, amely az újraegyesített Németország egy fontos kül- és biztonságpolitikai kérdéséről szólt. Ráadásul a legnagyobb ellenzéki frakció,

706 Verlautbarung der Pressestelle des Bundesverfassungsgerichts vom 8. April 1993 – Nr. 14/93. Idézi: DAU-WÖHRMANN 1996: 190; Urteil des Zweiten Senats vom 8. April 1993 aufgrund der mündlichen Verhandlungen vom 7. April 1993 (2 BvE 5/93 und 2 BvQ 11/93). In: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, Band 88, Mohr Siebeck, Tübingen, 1993. 173–185.

707 Idézi: PHILIPPI, Nina (2001): *Civilian Power and war*. In: HARNISCH, Sebastian – MAULL, Hanns W. (ed.): *Germany as Civilian Power? The foreign policy of the Berlin Republic*. Manchester University Press, Manchester – New York. 53.

708 A CDU/CSU- és az F.D.P.-frakciók indítványa: A Bundeswehr részvétele az AWACS-bevetésen, BT-Drucksache 12/4754, 1993. április 20. 1.

709 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/151, Bonn, 1993. április 21. 12974.

710 Az Allensbach Intézet 1992. augusztusi közvélemény-kutatása szerint az adriai bevetést a nyugatnémet tartományokban megkérdezettek 54%-a támogatta és 23%-a ellenezte, a keletnémeteknél ugyanezek a számok 36%, illetve 33% voltak. Egy másik, szintén ekkor végzett kutatásuk szerint a nyugatnémetek 43%-a gondolta úgy, hogy a Földközi-tenger NATO-terület, tehát a Bundeswehr ott aktív lehet, 40%-uk viszont nem volt benne biztos, hogy ez alkotmánymódosítás nélkül legitim lenne. A keletnémeteknél ugyanezek az eredmények 23%, illetve 59%. NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1993: 1095–1096.

711 A Forschungsgruppe Wahlen kutatása azt mutatta, hogy az AWACS-bevetést a nyugatnémetek 57%-a és a keletnémetek 44%-a támogatta. ZDF-Politbarometer: Die Stimmung im April. Die Popularität der Regierung nimmt zu. Auch Kanzler Kohl erfreut sich größerer Beliebtheit. *Süddeutsche Zeitung*, 1993. április 24/25.

712 A Forsa Intézet az előbbinél magasabb egyetértést mért: a nyugatnémetek 66%-ának helyeslését találta és a keletnémetek 41%-áét. Blauhelme? Volle Deckung! Die Mehrheit der Deutschen lehnt Blauhelm- und Kampfeinsätze ab. *Die Woche*, 1993. április 22.

az SPD az AWACS-ítélet után egy héttel ismét Karlsruhe elé vonult egy olyan ügyben, amelynek csatáját jóval nehezebb volt megvívni a kormány számára, mint az AWACS körül. A következő alfejezetben a Bundeswehr szomáliai bevetését tekintem át.

4.8. Afrika szarvánál – a szomáliai kaland

A délszláv háború árnyékában, az 1990-es évek elején, Kelet-Afrika egyik hányattatott sorsú országában, Szomáliában egy humanitárius katasztrófa veszélye rémlett fel. A bajok természetesen nem voltak újkeletűek, legalább több évtizedes folyamatok fajultak idáig. Az 1977–1978-ban, Etiópia ellen folytatott vesztes háborút követően az ország vezetője, Sziad Barré bár hatalmon maradhatott, de az 1980-as évek végére a belpolitikai krízis odáig súlyosodott, hogy Szomáliában nyílt polgárháború tört ki. Az USA által támogatott rendszer a hidegháború befejeződésével az amerikai külpolitika számára veszített korábbi jelentőségéből, így külső segítség híján Sziad Barré 1991-ben megbukott, és Kenyába menekült.⁷¹³ A polgárháború mellett rendkívül rosszkor jött az aszály, és a katasztrófális helyzet következtében 1991–1992 fordulóján körülbelül 300 ezer ember vesztette életét.⁷¹⁴ A nyugati sajtó azonban ekkor leginkább a délszláv és a közel-keleti eseményekre figyelt, és majd csak a CNN megrázó felvételeinek hatására fordult Afrika szarva felé.⁷¹⁵ Németországban a Bundestag egy freiburgi képviselője, Gernot Erler már 1991 márciusában felszólította a Szövetségi Védelmi Minisztériumot, hogy siessen az ország segítségére.⁷¹⁶ A kormány részéről azonban a beavatkozás elmaradt, és csak másfél évvel később pótolta ezen hiányosságát.

1992 januárjában az ENSZ BT fegyverszállítási embargót hirdetett ki Szomáliára,⁷¹⁷ majd a UNOSOM-I (*United Nations Operation Somalia*) keretein belül 3500

713 A Szomáliában történekről lásd LEWIS, Ioan M. (2002): *A modern history of the Somali*. Ohio University Press, Ohio. 232–238; SAMATAR, Ahmed Ismail (2007): The Porcupine Dilemma: Governance and Transition in Somalia. *Bildhaan*, 7(57–60). <http://digitalcommons.maclester.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1065&context=bildhaan> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

714 SCHÖNEBERGER 2014: 133.

715 Diadochenkampf. *Die Zeit*, 1992. január 10. 1992(3). 1. <http://www.zeit.de/1992/03/diadochenkampf> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*) (A továbbiakban: Diadochenkampf); Somalia: Das große Sterben. *Der Spiegel*, 1992. augusztus 3. 1992(32). 122. William Moore, egy Szomáliában dolgozó amerikai sebész a *Die Zeit* című hetilapnak azt mondta: „A vietnámi háborúban dolgoztam. De az gyerekjáték volt ahhoz képest, ami Mogadishuban játszódik le”. GAUS, Bettina (1992): Nach der Befreiung die Apokalypse. In Mogadischu kämpfen verfeindete Clans um die Macht. *Die Zeit*, 1992. január 31. 1992(6). 1. <http://www.zeit.de/1992/06/nach-der-befreiung-die-apokalypse> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*). Peter Schumann, az ENSZ Fejlesztési Program Szomáliáért német koordinátora – aki a dél-szudáni, etiópiai és mozambiki éhezések alatt is szolgált – pedig a *Der Spiegel*nek azt mondta, hogy „ami itt történik, árnyékot vet mindenre, amilyen nyomort korábban láttam”. Ein Land, von Gott vergessen. *Der Spiegel*, 1992. augusztus 24. 1992(35). 144.

716 GRÄSSLIN 1997: 97.

717 733. számú határozat (1992), 1992. január 23. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/733> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

megfigyelőt, valamint a segélyszállítmányok elosztásáért felelős dolgozókat küldtek az országba.⁷¹⁸ Németország 1992 augusztusától vette ki részét az ellátás megszervezéséből. A Bundeswehr Transall C-160 típusú repülőgépeivel a kenyai Mombasából szállított élelmiszert és gyógyszert a Mogadishuban, Barderában és Hudurban élő rászorulóknak. Mivel ez egy teljes mértékben fegyvertelen akció volt, fel sem merült, hogy az alaptörvénnyel ne lenne összeegyeztethető.

Az egyre átláthatatlanabb szomáliai helyzet és az ENSZ-dolgozók ellen elkövetett támadások hatására a nyugati kormányok belátták, hogy Szomália államként már nem létezik, és csak külső segítséggel lehet az országot pacifikálni. Az ENSZ BT 1992. december 3-án elfogadta a 794. számú határozatot, és felállította a UNITAF-ot (*United Task Force*).⁷¹⁹ A UNITAF feladata az volt, hogy a Szomáliában érvényben lévő fegyverszünetet fenntartsa, és biztosítsa a lakosság ellátását, míg a UNOSOM-II csapatai megérkeznek. A következő hetekben az amerikai tengerészgyalogság megjelent a szomáliai partoknál, majd őket követték kanadaiak, franciák, britek és az *Operation Restore Hope*-ban részt vevő más nemzetek katonái.

1992. december 17-én a német Szövetségi Kormány – felismerve a kihagyhatatlan alkalmat – eldöntötte, hogy a UNOSOM-II békemisszió számára „Szomália [...] pacifikált régióiban egy megerősített utánpótlási zászlóalj (akár 1500 embert), humanitárius feladatokra” rendelkezésre bocsát.⁷²⁰ Az ellenzék újabb kész tények elé állításán kívül Nina Philippi szerint⁷²¹ a döntésben közrejátszott az ezzel párhuzamosan futó jugoszláv krízis is. Ekkoriban mondott le Christian Schwarz-Schilling szövetségi postaügyi miniszter a kormány túlságosan visszafogott Bosznia-politikája miatt, és míg a délszláv háborúban a konfliktus lecsillapodása valószínűtlennek tűnt, Szomáliában a külső beavatkozás látványosabb sikereket ígért.⁷²² Volker Rühe a háborgó szociáldemokratákat azzal próbálta csillapítani, hogy Németországnak nem szabad nemzetközileg elszigetelődni,⁷²³ és egyébként sem harci bevetésről van szó, mindössze humanitárius segítségnyújtásról. És mivel az SPD-vel sem az AWACS-, sem más hasonló ügyben nem

718 751. számú határozat (1992), 1992. április 24. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/751>, valamint 755. számú határozat (1992), 1992. augusztus 28. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/755> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

719 SCHÖNEBERGER 2014: 133.

720 *Beschlußvorschlag der Bundesminister des Auswärtigen und der Verteidigung vom 17. Dezember 1992.* <http://www.glasnost.de/militaer/bund/92ausldsom.html> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

721 PHILIPPI 1997: 154.

722 RÜHL, Lothar (1993): Ohne Durchgreifen hat militärisches Eingreifen keinen Erfolg. *Die Welt*, 1993. november 19. 6.

723 BERTRAM, Christoph (1992): Die Bundesregierung wird 1500 Soldaten nach Somalia schicken, um den Hungernden dort zu helfen – ein notwendiger Schritt mit unabsehbaren Folgen: Entschlossen ins Ungewisse. Instabilität jenseits der eigenen Grenzen ist die neue Gefahr für unsere Sicherheit. *Die Zeit*, 1992. december 25. 1992(53). <http://www.zeit.de/1992/53/entschlossen-ins-ungewisse/komplettansicht.1>. (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*). (A továbbiakban: Die Bundesregierung wird 1500 Soldaten nach Somalia schicken)

lehet megegyezni, gyorsan kell cselekedni: „Aki éhen hal, nem várhat a német alkotmánybíróságra.”⁷²⁴ Karácsonykor Klaus Naumann főszemlésző látogatást tett a Kenyában állomásozó német pilótáknál, és egyben kihasználta az alkalmat arra, hogy a Mogadishuban felállított amerikai parancsnokságon tárgyaljon. Az amerikaiak részéről az az egyértelmű kérés fogalmazódott meg, hogy a Bundeswehr lehetőleg mihamarabb vegyen részt az akcióban.⁷²⁵

Míg azonban december 17-én még úgy tűnt, a Szomália-bevetésről egyetértés alakult ki a kormánypártok között, a következő napokban ez szertefoszlott. Rühe szerint bár „Kinkel személyesen teljesen az ő vonalukat követi”, sajnos ő, akárcsak az F.D.P., túlságosan az előző külügyminiszter, Genscher befolyása alatt áll, akit „nagy fékező”-nek nevezett.⁷²⁶ Genscher írásban felhívta utódja figyelmét arra, hogy a párt- és frakcióvezetés tudta nélkül ilyen fajsúlyos kérdésekben nem dönthet, sőt meggyőzte az igazságügyi minisztert, Sabine Leutheusser-Schnarrenbergert is, hogy nem szabad „lépésenként kész tények elé állítani, és ezzel súlyosan megosztani a társadalmat”.⁷²⁷ Az F.D.P. és a CDU/CSU közötti vitára ezúttal is az alkotmány 24. és 87a. cikkének eltérő értelmezése adott okot. Genscher és a vele egyetértő szabaddemokraták szerint a Bundeswehr szomáliai humanitárius akciójának mindenképp „pacifikált régióban” kell történnie, ún. kényszerítő intézkedéseket nem tartalmazhat, és a misszió időközben sem válhat fegyveres bevetéssé, különben rögtön haza kell hívni a fiúkat.⁷²⁸ A CDU/CSU az első feltétellel egyetértett, Rühe és Kohl szerint viszont egy ilyen veszélyes országban elképzelhetetlen, hogy a német katonák még önvédelemre se használhassanak fegyvert, és másoknak kelljen testőrként őket védeniük. Ez egyrészt többletterhet jelent más országok haderői számára, ráadásul a Bundeswehrre is demoralizáló hatású lenne. A kormánypártoknak ugyanakkor sok idejük nem maradt közös álláspont kialakítására, mivel januárban az ENSZ-főtitkár, Butrosz Butrosz-Gáli érkezését várták.

Butrosz-Gáli – látva az NSZK-ban évek óta húzódo „out-of-area”-vitát – 1992-ben eldöntötte, hogy személyes látogatásával igyekszik a húzódozó F.D.P.-t és az ellenzéki frakciókat meggyőzni arról, hogy a világnak szüksége van a nagyobb német felelősségvállalásra, Németországnak pedig mindez a külpolitikai érdeke. Ahogy a *Der Spiegel*nek egy interjúban mondta, tudatni szeretné a kormánnyal, hogy mennyire fontos az NSZK az ENSZ számára, és támogatni fogja az olyan alkotmánymódosítást,

724 „Raus aus dem Dilemma” 21–23.

725 Feldjäger in die Wüste 24., NAUMANN 2007: 486.

726 Zickzack nach Afrika. *Der Spiegel*, 1993. január 4. 1993(1). 27.

727 „Eine regelrechte Psychose”. *Der Spiegel*, 1992. december 21. 1992(52). 19.

728 SCHWELIEN, Michael (1993): Frieden schaffen, möglichst ohne Waffen. *Die Zeit*, 1993. június 25. 1993(26). 1. <https://www.zeit.de/1993/26/frieden-schaffen-moeglichst-ohne-waffen/komplettansicht> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

amely engedélyezi a Bundeswehr részvételét a békemissziókban.⁷²⁹ Mielőtt a főtitkár 1993. január 11-én Bonnba utazott, Klaus Kinkel még összehívott egy, a koalíciós és az ellenzéki frakcióvezetőkől, valamint a bel-, az igazságügy- és a védelmi miniszterekből álló tárgyalást.⁷³⁰ Butrosz-Gáli végül a látogatás során nem kerkelt. Bár elismerte az ENSZ-ért korábban tett német teljesítményt, valamint a történelmi terheket és a kényes belpolitikai helyzetet, de egyértelműsítette, hogy ennél a jövőben többre lesz szükség.⁷³¹ Szerinte ugyanis a „világ harmadik legfontosabb államának” részvétele nélkül az ENSZ is erőtlen marad, és kimondta az ellenzéki képviselők fülének rosszul hangzó mondatot: „De [...] még többre van szükségünk: Németország teljes részvételét kívánom az ENSZ békefenntartó és béketeremtő misszióiban.”⁷³² A főtitkár tehát elárulta, hogy nemcsak kéksisakos missziókba várja a német katonákat, hanem harci bevetéseken is. Az ellenzék egy része ezt elgondolkodtatónak találta, mások szerint Butrosz-Gáli szájába Kinkel adta a szavakat,⁷³³ és voltak olyanok is, akik egyáltalán nem tekintették mérvadónak, hogy mit mond egy ENSZ-főtitkár.⁷³⁴

A következő hónapokban a figyelem középpontjába elsősorban az AWACS-ügy került, a szomáliai bevetés kevésbé. Miután azonban az ENSZ BT 814. számú határozata alapján⁷³⁵ felállították a UNOSOM-II-t, Butrosz-Gáli szaván fogta a Szövetségi Kormányt, és április 12-én német csapatok logisztikai támogatását kérte Szomália pacifikált régióiban. A bevetésről szóló tárgyalásokon azonban nehézségek léptek fel, mivel a kormánykoalíción belül továbbra is akadtak nézeteltérések. Furcsamód – ellentétben az AWACS-üggyel – a frontvonal ezúttal nem egyértelműen a CDU/CSU és az F.D.P. között húzódott, inkább a szabaddemokraták vezette igazságügyi minisztérium és a kereszténydemokrata belügyminisztérium, valamint Kinkel Külügyi Hivatala között.⁷³⁶ Sabine Leutheusser-Schnarrenberger miniszter asszony szerint ugyanis a német alaptörvény az

729 STEPHANI, Hans Gerhard – WINDFUHR, Volkhard (1992): „Das hat es noch nie gegeben”. Spiegel-Gespräch mit Uno-Generalsekretär Butros Butros Ghali über die Intervention in Somalia. *Der Spiegel*, 1992. december 7. 1992(50). 170.

730 Feldjäger in die Wüste 24.

731 Boutros-Ghali verlangt von Bonn uneingeschränkte deutsche Beteiligung an allen Aktionen der UN. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. január 12. 2; Ghali für volle Teilnahme Bonns an UNO-Einsätzen. Streit in der Regierungskoalition spitzt sich zu. *Süddeutsche Zeitung*, 1993. január 12.

732 Butrosz-Gáli 1993. január 11-i sajtókonferenciáját idézi: „Freiheit und Verantwortung gehören zusammen“. Materialsammlung zur Diskussion über den Einsatz der Bundeswehr im Rahmen von Systemen kollektiver Sicherheit. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.): *Teil III „Einsatz der Bundeswehr bei Friedensmissionen“ – Grundgesetzänderung*. Bonn, 1993. április, 6.

733 RÜHL, Lothar (1993): Krisenbeherrschung in Europa: Mittel und Wege, Grenzen und Möglichkeiten. *Europa-Archiv* 48(6). 161.

734 Vera Wollenberger képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1993. január 15-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/132, Bonn, 1993. január 15. 11472 C.

735 814. számú határozat (1993), 1993. március 26. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/814> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

736 ...morgen die ganze Welt. *Der Spiegel*, 1993. április 19. 1993(16). 21. (A továbbiakban: ...morgen die ganze Welt)

ENSZ ilyen típusú missziójában való részvételt nem engedélyezte, mert nem teljesítette a bevetettség három alapfeltételét: nem tartalmazhatott kényszerítő intézkedéseket, a katonákat kizárólag „pacifikált övezetbe” küldhették, és nem vehettek részt fegyveres akciókban. Az ENSZ eredeti terve ezeknek a kritériumoknak nem felelt meg. A Bundeswehr ugyanis az Észak-Szomáliában, Boosaaso környékén állomásozó ENSZ-csapatok ellátásáért lett volna felelős, ezen a vidéken pedig fegyver nélkül életveszélyes volt tartózkodni.⁷³⁷ Az F.D.P. néhány képviselője továbbra is ellenezte a missziót, míg Volker Rühe már a kormány döntése előtt egy moszkvai látogatásán kijelentette, hogy júniustól egy szállító- és ellátó zászlóaljjal segítik az ENSZ munkáját Szomáliában.⁷³⁸

Rühe természetesen nem a levegőbe beszélt, és néhány nappal később, április 21-én a kormány elrendelte, hogy 1700 német katonát küld a UNOSOM-II-misszió támogatására.⁷³⁹ A döntést egy hosszú és keménynek ígérkező Bundestag-ülés követte, hiszen a képviselők aznap nem csupán a Szomália-, hanem az AWACS-bevetésről is tárgyaltak, majd szavaztak azokról. A forgatókönyv a megszokott módon alakult: az ellenzék militarizálódással riogatott, Japán külpolitikáját állította fel követendő példaként, és a genscheri időket siratta vissza, a kormánypártok pedig tagadták a vádakát, és az ország nemzetközi súlyához mérhető felelősségre hivatkoztak.⁷⁴⁰ Emellett pedig próbálták egymásra erőltetni az alkotmánymódosító javaslataikat, természetesen eredménytelenül, így a kompromisszumra vagy bármiféle megegyezésre esély sem volt.

Az SPD és a kormánykoalíció is nagyvonalúnak igyekezett mutatkozni, ám a vita ezen szakaszában már talán kevesen hittek a politikai megegyezésben. Az április 21-i ülésen végül a CDU/CSU- és az F.D.P.-frakciókból érkezett képviselők támogatásával az 555 szavazatból 341 támogatta a szomáliai bevetést, néhányval többen, mint az AWACS-bevetést, amelyre 338 igen érkezett.⁷⁴¹ A Bundestag így a kormánypártok állásfoglalásra irányuló indítványával beleegyezett a kormány döntésébe.⁷⁴² A részletekről még egyeztetni kellett az ENSZ-szel, és végül a németeknek sikerült a fontosabb követeléseiket elérniük: a csapatokat „pacifikált régióba” küldték, amely ez esetben nem Boosaasót, hanem a kevésbé veszélyesnek ítélt közép-szomáliai Belet Huent

737 Boosaaso környékét március közepén már a Külügyi Hivatal, a belügyminisztérium és a fejlesztési minisztérium képviselőinek egy missziója bejárta, hogy a biztonsági helyzetet felmérjék. KORNELIUS, Stefan (1993): „Deutsche in sicherer Umgebung stationiert“. *Süddeutsche Zeitung*, 1993. április 20.; RÜHL, Lothar (1993): UNO verlangt deutsche Kampfinsätze. *Die Welt*, 1993. április 19. 1.

738 ...morgen die ganze Welt 19.

739 Beschluß der Bundesregierung zur Unterstützung von UNOSOM II in Somalia. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1993): *Bulletin der Bundesregierung*, 1993. április 23.

740 Hans Wallow képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1993. április 21-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/151, Bonn, 1993. április 21. 12936 C; Walter Kolbow képviselő (SPD) beszéde uo. 12964 A; Peter Glotz képviselő (SPD) beszéde uo. 12969 C; Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde uo. 12928.

741 BT-Drucksache 12/4759, 12976 C.

742 A CDU/CSU és az F.D.P. frakciók indítványa: A Bundeswehr segítségnyújtási bevetése az ENSZ humanitárius intézkedéseivel Szomáliában, BT-Drucksache 12/4759, 1993. április 21.

jelentette; a misszió nem tartalmazhatott ún. kényszerítő intézkedéseket; és Rühle védelmi miniszter kezében maradt a főparancsnoki jogosultság.⁷⁴³

Ám hiába sikerült megszerezni a Bundestagban a parlamenti többséget és a katonák számára a kedvezőbb bevetési feltételeket, az SPD továbbra is alkotmányellenesnek ítélte az eljárást. A szociáldemokrata frakció – az Adria- és AWACS-ügyek után – ekkor perelte be 11 hónapon belül harmadszor a kormányt a Szövetségi Alkotmánybíróság előtt, majd a Bundestagban beterveztett egy javaslatot a „kéksisakos bevetésekről szóló alaptörvény-módosítás haladéktalan elfogadásáról”.⁷⁴⁴ Egyik képviselőjük, Karsten D. Voigt a beterveztést így magyarázta: „Mi alapvetően támogatjuk a missziót, de úgy gondoljuk, hogy mielőtt azt végrehajtanánk, egy alkotmánymódosítás mindenképp szükséges. Ebből is nyilvánvaló, hogy nem érdekünk, hogy a missziót önmagában akadályozzuk. Mi csupán az Alkotmánybíróságtól várunk egy alkotmányjogi magyarázatot.”⁷⁴⁵ Ráadásul sem ő, sem a Szomáliát megjárta Günter Verheugen nem tartotta a Bundeswehrt alkalmasnak az ország újjáépítési munkálataira.⁷⁴⁶

Látva az alkotmányjogi vitát, az ENSZ-főtitkár felajánlotta, hogy személyesen megjelenik az alkotmánybíróság előtt, ezzel kihangsúlyozván, hogy az ENSZ számára milyen kiemelten fontos a német részvétel.⁷⁴⁷ Néhány hónapnyi tanakodás után végül a Karlsruheban székelő alkotmánybírák egy előzetes ítélet⁷⁴⁸ értelmében, június 23-án engedélyezték a Bundeswehr számára a UNOSOM-II-ben való részvételt, amennyiben a Bundestag beleegyezik az akcióba. Az AWACS-döntés után ez egy újabb pofont jelentett az SPD balszárnyának, ennek ellenére továbbra is úgy gondolták, hogy ez nem egy humanitárius akció, hanem egy, az alaptörvény 87a. cikke szerinti katonai

743 Erklärung des Bundesverteidigungsministers zur Entsendung eines deutsche Unterstützungsverbandes nach Somalia. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1993): *Bulletin der Bundesregierung*, 1993. május 17. Az, hogy a német csapatok végül nem Észak-Szomáliába kerültek, állítólag sem az ENSZ vezetőinek, sem a UNOSOM parancsnokainak nem volt ellenére. Dr. Volkmar Köhler kereszténydemokrata képviselő szerint május 11-én Kofi Annan ENSZ-főtitkárhelyettes azt mondta, hogy „bár az Észak kellemes és stabil, de nem sikerült azt teljesen pacifikálni; nincs és nem is volt ott ENSZ-csapat abban a régióban. Ha a német kontingens északkeleten kerülne bevetésre, tudnia kell, hogy más ENSZ-csapatok nem tudnának garantálni és biztosítani a számukra egy biztonságos területet a tartózkodásuk idejére”. Volkmar Köhler képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1993. június 17-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/163, Bonn, 1993. június 17. 13992 D.; Thomas M. Montgomery, a UNOSOM-II alparancsnoka hasonlóan mondott a német Georg Bernhardt vezérőrnagynak: „Ha északra mentek, magatokra lesztek utalva, nem pedig ENSZ-mandátum alá kerültök”. Deutsche überrompelt. *Der Spiegel*, 1993. augusztus 9. 1993(32). 16; Nur Gewehr zeigen. *Der Spiegel*, 1993. május 17. 1993(20). 36. (A továbbiakban: Nur Gewehr zeigen)

744 BT-Drucksache 12/4768, 1993. április 21. Idézi: SCHÖNEBERGER 2014: 134.

745 Idézi: PHILIPPI 1997: 151.

746 ...morgen die ganze Welt 22.

747 Boutros-Ghali zu einer Stellungnahme vor dem Bundesverfassungsgericht bereit. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. június 21., 1.

748 Urteil des Zweiten Senats vom 23. Juni 1993 aufgrund der mündlichen Verhandlungen vom 22. Juni 1993 (2 BvQ 17/93). In: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, Band 89, Mohr Siebeck, Tübingen, 1994. 38–47.

bevetés,⁷⁴⁹ mivel a németek más országok haderejének fognak logisztikai segítséget nyújtani.⁷⁵⁰ Az ítélet után rögtön másnap a kormányt alkotó frakciók benyújtották a szomáliai misszióról szóló beadványukat,⁷⁵¹ amelyről a Bundestag július 2-án tárgyalta és szavazott, és ismételten támogatta a küldetést.⁷⁵² Azt azonban érdemes itt kiemelni, hogy mind az alkotmánybíróági ítélet meghozatalakor, mind a Bundestag július 2-i szavazásakor a német csapatok már Szomáliában tartózkodtak, tehát utólagos engedélyeztetés történt. Csak sejteni lehet, hogy az alkotmánybírákat döntésük meghozatalakor befolyásolta-e azon forgatókönyv rémképe, miszerint alig a kiutazásuk után a német katonákat rögtön haza is kéne hívni, és ezzel Németország komoly presztízsvesztést szenvedne.⁷⁵³ Az alkotmányjogi háttér ismertetése után nézzük meg röviden a misszió lefolyását.

Miután a kormány 1993 áprilisában döntött a misszióról, két héttel később, 28-án a védelmi minisztérium felvette a kapcsolatot a többi, Szomáliában szolgáló csapattal, majd május 12-én kiutazott egy előegység a terep felmérésének céljából.⁷⁵⁴ A tiszteket előtte Koblenzben pszichológiai képzésnek vetették alá, ahol amerikaiak és britek adták át nekik a saját háborús tapasztalataikat.⁷⁵⁵ A Belet Huenben állomásozó németeknek a megbízásuk szerint az ideérkező indiai katonákat kellett logisztikai támogatásban részesíteniük, ők azonban késtek. Annak érdekében, hogy a várakozás ne legyen demoralizáló hatású, és hasznukat vegye Szomália, a Bundeswehr katonái kutakat fúrta, egy gátat és egy repülőteret építettek fel, több létesítményt (hidakat, iskolákat) hoztak rendbe, egy helyi kórházban pedig összesen 7500 sebesültet láttak el.⁷⁵⁶ Mivel az éhezés visszaszorítása a misszió ezen szakaszában már gyakorlatilag megtörtént,

749 Günter Verheugen képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1993. június 24-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/166, Bonn, 1993. június 24. 14332 B; Anke Fuchs képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1993. június 17-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/163, Bonn, 1993. június 17. 13995 B.

750 Volker Rühle az SPD ezen érvelése előtt értetlenül állt, és ezt mondta a már Szomáliában szolgáló katonák munkájáról: „Naponta 450 000 liter ivóvizet termelünk ki. Ha egy indiai katonának adok 10 liter vizet, akkor az Önök szerint egy harci bevetésen való részvétel. Ha egy mellette álló szomálinak adok ugyan-csak 10 liter vizet, akkor az már humanitárius segítségnyújtás. Ez badarság. Ez így egyben egy humanitárius bevetés, amely Szomália jövőjét biztosítja be.” Volker Rühle védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1993. június 17-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/163, Bonn, 1993. június 17. 14002 A.

751 Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/5248, Bonn, 1993. június 24.

752 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/169, Bonn, 1993. július 2. 14608.

753 Klaus Kinkel a következményeket az ítélet előtt egy héttel így foglalta össze, ezzel nyomást gyakorolva a bíróságra: A katonák visszahívása ebben a fázisban súlyos hiba lenne, mert a többi ENSZ-csapatot magukra hagynák, komoly nehézségeket okozva ezzel nekik; a külpolitikai kár kifejezetten nagy lenne, Németország hitelességén és cselekvési készségén csorba esne; a katonák moráljára katasztrofális hatással lenne, de a „legnagyobb károkat [...] a szomáliai lakosság szenvedné el”. Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1993. június 17-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/163, Bonn, 1993. június 17. 13997 D–13998 A.

754 NAUMANN 2007: 486.

755 Junge, schreib nach Hause. *Der Spiegel*, 1993. május 10. 1993(19). 41.

756 Helden an der Patsche. *Der Spiegel*, 1993. október 25. 1993(43). 32.

a hidak építése vagy a mezőgazdaság talpra állítása pedig nem kifejezetten katonai feladatok voltak, komoly feszültségeket okozott a munka elosztása a Bundeswehr és a civil segítség szervezetek között.⁷⁵⁷ Sokan azt sem értették, hogy a Klaus Kinkel által egy „német gyalogos zónához” hasonlóan biztonságosnak ítélt Közép-Szomáliába miért szállít páncéloklöket és páncélosokat a Bundeswehr.⁷⁵⁸

Rögtön az első kint töltött hónapokban szaporodtak a figyelmeztető jelek, miszerint ez nem lesz olyan sima menet, mint a kambodzsa. A katonáknak rengeteg lopással⁷⁵⁹ és technikai problémával⁷⁶⁰ kellett megküzdeniük, a költségek az egekbe szöktek,⁷⁶¹ ennél azonban sokkal súlyosabb volt, hogy kiújult a polgárháború, és hirtelen az ENSZ és a külföldi katonák váltak az egyik háborús féllé. A korábbi diktátor, Sziad Barré kiűzése után a hatalmi vákuumot kihasználva Ali Mahdi Mohammed és Mohammed Farrah Aidid a klánjaikkal egymásnak estek. A kéksisakosok eleinte – az éhínség felszámolása idején – igyekeztek távol tartani magukat a konfliktustól, sőt Aidid azt hitte, a saját céljaira használhatja őket.⁷⁶² A tavasz végére azonban elmérgesedett a helyzet, és június 5-én 23 pakisztáni katona esett áldozatul egy tömeggyilkosságnak.⁷⁶³ Az ENSZ erre válaszként hajtóvadászatot indított Aidid ellen, és mivel a hadúr Mogadishu utcáira terelte az összecsapásokat, ezek során több ártatlan helyi lakos is az életét veszítette.⁷⁶⁴

A németeket azonban ez nem tántorította el céljaiktól. Kinkel még az alkotmánybíróági ítélet előtt kijelentette, hogy a pakisztániak elleni támadás nem indokolja a Bundeswehr akciójának leállítását, sőt a visszavonulásnak „komoly következményei lennének a nemzetközi megbecsülésünkre”. Helmut Kohl is hasonlóan kommentálta az esetet: „Az nem lehet, hogy a németek rögtön elfutnak, ha veszélyessé válik a helyzet.” Klaus Naumann főszemlész pedig a misszió veszélyeire utalt, amikor azt mondta, hogy ez komolyabb az AWACS-bevetésnél: „Készülnünk kell akár veszteségekre is”, ami halálos áldozatokkal is járhat.⁷⁶⁵ Ennek ellenére még a *Der Spiegel* is csak olyan kato-

757 Wo fliegen wir hin? *Der Spiegel*, 1993. május 3. 1993(18). 23.

758 Schritt für Schritt in den Krieg. *Der Spiegel*, 1993. április 26. 1993(17). 18.

759 A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának vezetője, Horst Hamborg elmondta, hogy egy alkalommal összesen 400 tonna élelmiszer tűnt el, és volt olyan része Mogadishunak, amelyet cinikusan „Bermuda-háromszög”-nek neveztek. HIELSCHER, Almut (1993): „Somalia lebt wieder”. *Der Spiegel*, 1993. január 4. 1993(1). 96.

760 Rengeteg panasz érkezett például a Bell UH-1D típusú helikopterekre, amelyek a hőségben, 35 fok felett körülbelül feleannyi árut tudtak szállítani, mint Németországban, az aggregátoraik ráadásul 25 óra repülés után felmondták a szolgálatot. Bedingt einsatzfähig. *Der Spiegel*, 1993. június 21. 1993(25). 16; Bleierne Libellen. *Der Spiegel*, 1993. július 12. 1993(28). 47.

761 Teurer Afrika-Trip. *Der Spiegel*, 1993. június 7. 1993(23). 14.

762 Nur Gewehr zeigen 36.

763 MATTHIES, Volker (1994): Die UNO in Somalia: Operation enttäuschte Hoffnung. *Aus Politik und Zeitgeschichte* B31, 12. Egy 1961-es kongói akció óta – amikor 44 ghánai katona esett áldozatul – ez volt a legvéresebb támadás ENSZ-katonák ellen.

764 Somalia: Strafaktion der UNO. *Der Spiegel*, 1993. június 14. 1993(24). 142.

765 Auch Verluste. *Der Spiegel*, 1993. június 14. 1993(24). 33.

nákkal találkozott kint, akik nem akartak szembenézni azzal, hogy veszélyes területen szolgálnak, és egyáltalán nem készültek még hazamenni.⁷⁶⁶ Sőt, állítólag lélegzetvisz szafojtva figyelték a ZDF híreit, amikor bejelentették a Szövetségi Alkotmánybíróság döntését, majd óriási öröm tört ki a pozitív hír hallatán.⁷⁶⁷ Nem mindenki jutott el azonban Szomáliába, ugyanis az önkéntesek közt túljelentkezés volt, amiben a kalandvágy mellett szerepet játszhatott az alapszoldon felüli havi nettó 4500 márka fizetés is.⁷⁶⁸

A nyár közepére azonban tornyosulni kezdtek a kisebb-nagyobb botrányok. A helyiek szemében éppenséggel nem váltott ki szimpátiát az, hogy Belet Huenben a fizikailag megterhelő feladatokat velük végeztették. Az ugyancsak furcsának tűnt, hogy míg a németek a Shabelle nevű folyó vizét egy speciális eljárással ihatóvá tették számukra, saját vizüket Németországból szállították oda.⁷⁶⁹ 1993 szeptemberében az egyik német televíziós csatorna, az ARD arról tudósított, hogy néhány bajor katona lopással gyanúsított szomáliaiakat kínzott. A legkomolyabb eset az volt, amikor a zászlóalj táborába egy – valószínűleg lopás céljából – belopódzó fegyvertelen helyit lelőttek. A Bundeswehr mindkét alkalommal belső vizsgálatot indított, a gyanúsítottakat azonban bizonyíték híján felmentették.⁷⁷⁰ Hasonló, de olykor súlyosabb esetekre más nemzetek fiai által is sor került, így jártak az olaszok, kanadaiak vagy az amerikaiak is.

Időközben az is kiderült, hogy Szomáliában ekkorra már nem létezett „pacifikált övezet”. Július 15-én Belet Huen repülőterén ismeretlenek lövésekkel „üdvözölték” a német katonákat, de a támadásban senki sem sérült meg.⁷⁷¹ Ilyen körülmények között nőtt a Bundeswehr katonáinak tehetetlenségérzése és frusztrációja, hiszen a bonni döntés értelmében fegyvert nem használhattak, és olasz katonák védték őket.⁷⁷² Ráadásul az eredeti céljukat sem teljesítették, miszerint egy 4000 fős indiai alakulatot logisztikai támogatásban részesítettek volna. Az országban fokozódó polgárháborús helyzet hatására ezeket a katonákat ugyanis máshová küldték, és sohasem találkoztak

766 HOLM, Carsten (1993): Säbelraßler oder Hosenscheißer. *Der Spiegel*, 1993. június 21. 1993(25). 116–117.

767 „Friedfertiger Kreuzzug”. Erleichterung und Angst bei den Deutschen in Belet Huen. *Der Spiegel*, 1993. június 28. 1993(26). 27.

768 Verpflichtung empfunden. *Der Spiegel*, 1993. július 12. 1993(28). 16.

769 Rühes Schwindeleien. Rupert Neudeck über Lehren aus dem deutschen Somalia-Einsatz. *Der Spiegel*, 1994. február 21. 1994(8). 26. (A továbbiakban: Rühes Schwindeleien)

770 GRÄSSLIN 1997: 101.

771 Aidid tábornok magára vállalta a merényletet, sőt nem sokkal a támadás után ismeretlenek a Hotel Al Sahafiban, ahol akkoriban köztudottan rengeteg újságíró szállt meg, szórólapokat osztogattak, amelyekben felszólították a németeket az országból való távozásra. WIEDEMANN, Erich (1993): „Ganz normaler Auftrag”. *Der Spiegel*, 1993. július 26. 1993(30). 110.

772 Nun siegt mal schön. *Der Spiegel*, 1994. július 18. 1994(29). 23. (A továbbiakban: Nun siegt mal schön) Hamarosan el is terjedt egy vicc a német katonák között: Ha találkozol egy felfegyverzett banditával, biztosítsd ki fegyvered, majd emeld a magasba és kiabálj határozottan: „Állj! Megállni! Különben hívok egy olaszt!”. KRABBE, Günter (1993): Die Angst der Bundesregierung vor Somalia. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. október 20. 14.

a németekkel.⁷⁷³ Klaus Naumann október 2-án még igyekezett ezen tárgyalások útján módosítani, sikertelenül.⁷⁷⁴

Az SPD ezzel párhuzamosan visszavonta a bevetés halk támogatását, a Zöldek pedig követelték a kivonulást.⁷⁷⁵ Érdekesebb volt azonban, hogy kezdett szétesni a kormánykoalíció egysége. A CDU részéről Karl Lamers, az F.D.P. oldalán Olaf Feldmann, Theo Waigel, Jürgen Koppelin vagy maga a külügyminiszter, Klaus Kinkel is csak fenntartásokkal álltak az akció mögé. Ekkor már maga Rühle is bevallotta, hogy „az nem egy pacifikált terület”, majd július 25-én elrepült Belet Huenbe leellenőrizni a körülményeket, és tárgyalat néhány befolyásos helyivel.⁷⁷⁶

A misszió körüli bizonytalanság egyértelműen látszott a közvélemény-kutatásokon is. Egy 1993. januári kutatás szerint a német lakosság több mint kétharmada, 68%-a támogatta német katonák bevetését Szomáliában,⁷⁷⁷ ez májusban 48,8%-ra csökkent (miközben a bevetés ellenzői már 49%-ra duzzadtak),⁷⁷⁸ júliusban pedig már csak 42% helyeselte, míg a megkérdezettek több mint fele, 51%-a hazahívta volna a katonákat.⁷⁷⁹ Látszik tehát, hogy amikor még a szomáliai éhezőről szóló tudósítások frissen éltek a németek fejében, kétharmaduk a Bundeswehrt is kiküldte volna az éhínség megállítására, viszont ahogyan a közbiztonsági helyzet romlott, és egyre szaporodtak az ENSZ-katonák elleni támadások (és erről a média is rendszeresen beszámolt), a lakosság többsége néhány hónap után lezárta volna a németek afrikai szolgálatát. A kormánypártokra így nemcsak az ellenzék részéről zúdultak támadások, de a közhangulat drasztikus romlására is tekintettel kellett lenniük.

Az ENSZ-csapatok az ősz folyamán továbbra is gyakran váltak támadások célpontjaivá, Mogadishuban egy ilyen során 18 amerikai katona veszítette életét. Az amerikai elnök, Bill Clinton hamarosan bejelentette, hogy az amerikai kontingenst

773 „Was ist schon sicher?” Interview mit dem UNO-Sonderbeauftragten für Somalia, Jonathan Howe. *Der Spiegel*, 1993. augusztus 16. 1993(33). 99.

774 NAUMANN 2007: 487.

775 Gerd Poppe képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1993. június 24-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/166, Bonn, 1993. június 24. 14337–14338.

776 FRITZ-VANNAHME, Joachim (1993): Der Feldherr begrüßt die Truppe. *Die Zeit*, 1993. július 30. 1993(31). 1. <http://www.zeit.de/1993/31/ausbildung-in-stiefeln/komplettansicht> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*); „Es gibt kein Zurück”. *Der Spiegel*, 1993. július 19. 1993(29). 20.

777 Ezen a kutatáson is látszott a nyugat- és keletnémetek véleménye közti különbség. A nyugati tartományokban megkérdezettek 71%-a, a keletiek 57%-a támogatta a szomáliai missziót (az Allensbach Intézet kutatása). KÖCHER, Renate (1993): Breite Mehrheit für Blauhelm-Einsätze deutscher Soldaten. Anhänger aller Parteien wollen Beteiligung an UN-Aktionen. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. február 11.

778 A régi tartományokban a támogatottság 53%-os volt, az újakban 32%-os, míg az ellenzés 45%-os, illetve 65%-os (az Infá kutatása). Idézi: PHILIPPI 1997: 170.

779 Az Emnid a kutatáshoz 1993. július 19. és 21. között 1500 embert kérdezett meg. Ami a pártszimpátiát illeti, a legkevesebben a CDU/CSU választói közül – 33% – hívták volna haza a katonákat, a szabaddemokratáknál ez 46%-os volt, a szociáldemokratáknál már a többség, 56%, a zöldeknel pedig 59%. WIEDEMANN, Erich (1993): „Ganz normaler Auftrag”. *Der Spiegel*, 1993. július 26. 1993(30). 111.

legkésőbb 1994. március 31-ig kivonják.⁷⁸⁰ Augusztusban pedig már az is látszott, hogy ha az ENSZ katonái és dolgozói valaha elhagyják az országot, sok jóra nem lehet számítani. Helmut Kohl, Klaus Kinkel és Volker Rühle eleinte igyekeztek hangsúlyozni, hogy a Bundeswehr katonái az amerikai bejelentésére nem fognak az országból fejesztve menekülni.⁷⁸¹ Ráadásul Aidid tábornok egy, a *Der Spiegel*nek adott interjújában kijelentette, hogy neki a németekkel az égvilágon semmi baja nincs, mert rájuk újjáépítőként, nem pedig megszállókként tekintenek.⁷⁸² 1993. október 14-én azonban több ezer kilométerre Szomáliától egy olyan tragikus eset történt, amelyre Kohlék nem számítottak. A lényegesen kisebb kockázati területként besorolt Kambodzsában a fentebb már említett körülmények közt egy német mentőtiszt, Alexander Arndt halálát lelte. Rühle rámutatott, hogy az eset nem lesz befolyással a Bundeswehr szomáliai vagy más bevetésére, de talán nem véletlen, hogy egy nappal később már arról beszélt, hogy „nem mi leszünk azok, akik Szomáliában utolsóként kapcsolják le a villanyt”.⁷⁸³

Eközben más országok – például Belgium, Franciaország – csapatai is elhagyták 1994 elején Szomáliát, így a Szövetségi Kormány lépését többé már nem lehetett a német „különút” egy újabb példájának tekinteni. Ennek ellenére Rühle és Kinkel komoly csatákat vívtak egymással a csapatok kivonását illetően. A külügyminiszter Butrosz-Gálinál igyekezett jó pontokat szerezni azzal, hogy új feladatokat kért a Szomáliában várakozó katonáknak, Rühét pedig azzal vádolta, hogy a nagy lelkesedése után elsietve akarja haza küldeni a Bundeswehrt, ezzel komoly károkat okozva az állandó ENSZ BT-tagságért vívott küzdelmében. A védelmi miniszter szerint az ENSZ „eltévedt Mogadishu utcáin”, és „elvesztette a politikai célt a szemei elől”. Ilyen körülmények között, főleg az amerikaiak kivonulása után felelőtlenség a németeket ott-tartani, és a biztonságukról neki kell döntenie: „Én vagyok a főparancsnok és a katonákért felelős”. Ráadásul Rühle szerint nem ezen a néhány hónapon fog múlni Kinkel nagy külpolitikai álma: „Vannak olyan országok, például a Fidzsi-szigetek, amelyeknek komoly kéksisakos múltjuk van, mégisincs állandó helyük a Biztonsági Tanácsban.”⁷⁸⁴

780 Nichts wie weg. *Der Spiegel*, 1993. október 11. 1993(41). 181.

781 FRITZ-VANNAHME, Joachim (1993): Die Bonner Angst vor dem Rückzug. *Die Zeit*, 1993. október 15. 1993(42). 1. <https://www.zeit.de/1993/42/die-bonner-angst-vor-dem-rueckzug/komplettansicht> (Letöltés ideje: 2022. december 11.); Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1993. október 27-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/184, Bonn, 1993. október 27. 15935 A.

782 HIELSCHER, Hans – WIEDEMANN, Erich (1993): „Wir vertrauen den Deutschen”. General Mohammed Farah Aidid über die gescheiterte UNO-Mission und die Friedenschancen für Somalia. *Der Spiegel*, 1993. november 1. 1993(44). 179. Az akkori mogadishui közbiztonságot hüen tükrözi, hogy az interjú felvétele után a *Der Spiegel* riporterei épphogy csak élve el tudták hagyni a várost. Sieg der Gewalt. *Der Spiegel*, 1993. november 1. 1993(44) 176.

783 Nach dem Mord in Phnom Penh nimmt die Debatte über deutsche Soldaten in Somalia an Heftigkeit zu. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. október 16. 1.

784 Krieg der Worte. *Der Spiegel*, 1993. november 22. 1993(47). 40.

Rühe végül meggyőzte a kancellárt, hogy nem ér annyit egy bizonytalan ENSZ BT-szék, mint néhány esetleges haláleset, és az azzal járó népszerűségcsökkenés. 1993 karácsonya előtt így a Bundeswehr egységét átszervezték, és 400 főre csökkentették, 1994 februárjától pedig azt is folyamatosan kivonták Belet Huenből. A kabinet 1993. december 20-i döntése⁷⁸⁵ a következő év március 31-ében határozta meg a kivonulás határidejét, ezt végül 8 nappal korábban teljesítették, különösebb fennakadások nélkül. A hazavonuló katonák közül többen is a pályafutásuk csúcának tekintették a missziót, és aggódtak, hogy mi történik az országgal, ha ők már nem lesznek ott.⁷⁸⁶ Rühe a hazatérőket a Köln-Bonn repülőtéren ünnepélyes keretek között fogadta, a Bundeswehr második kéksisakos akcióját pedig a közvélemény elé sikerként, az emberiség egy fontos megnyilvánulásaként tálalta.

Nézzük meg a szomáliai német misszió eredményeinek mérlegét. Ha a bevetést gyakorlati szempontból közelítjük meg, a Bundeswehr számos új – csak a terepen megismerhető – tapasztalatot szerzett. Ahogyan Kambodzsában történt, itt is óriási földrajzi távolságot kellett leküzdeniük, a csapatok és a felszerelés szállítása nem volt egyszerű feladat. Az is kiderült, hogy – más, az 1990-es években folytatott háborúhoz hasonlóan – a sajtó, főként a televíziós hírcsatornák gyakran hamarabb értesültek (és tájékoztatták az olvasókat/nézőket) a kint törtétekről, mint például maga az illetékes minisztérium.⁷⁸⁷ A Bundeswehr emellett többé nem állíhatta magáról, hogy más országok állampolgárainak haláláért nem felelős (lásd a táborba belépődő férfi halálának esetét).⁷⁸⁸ A katonák között néhány kihágásra sor került, összesen 40 ismert esetben.⁷⁸⁹ Az evakuálás szintén komoly kihívások elé állította a hadsereget.

Ugyanakkor az effektív segítségnyújtáshoz – a légierő korábbi helyállítását kivéve – a német részvétel már túl késő volt.⁷⁹⁰ Amikor 1993 májusában az első német katonák megérkeztek, az éhínséget a UNITAF visszaszorította, a folytatódó polgárháború elleni harcban pedig egyébként sem vehettek részt. Így tehát – az indiaiakra

785 A védelmi megbízott éves beszámolója (1993). Deutscher Bundestag, Drucksache 12/6950, 1994. március 8., 3; Kabinettschluß zur Beendigung der Bundeswehrbeteiligung an UNOSOM II. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1993): *Bulletin der Bundesregierung*, 1993. december 23.

786 „Ja, Menschlichkeit”. *Der Spiegel*, 1994. január 24. 1994(4). 40–41. (A továbbiakban: „Ja, Menschlichkeit”)

787 A német ZDF közszolgálati televízió csatornának és a Deutsche Welle rádióknak Belet Huenben komoly táborra volt a Bundeswehr mellett.

788 NAUMANN 2007: 488. A lelőtt Abdullahi Farah Mahmud családjának állítólag 3000 dollárt és két teherautónyi tűzfát fizettek a németek kárpótlásként. Ja, Tapferkeit. *Der Spiegel*, 1994. március 7. 1994(10). 27. (A továbbiakban: Ja, Tapferkeit)

789 Az esetek közt voltak engedetlenségek, lopások, felelőtlenül leadott lövések, droghasználat, valamint egy tiszt bizonyíthatóan kenőpénzt fogadott el. A védelmi megbízott éves beszámolója (1993). Deutscher Bundestag, Drucksache 12/6950, 1994. március 8., 3; Kleine Gabe in Dschibuti. *Der Spiegel*, 1994. február 21. 1994(8). 16.

790 SCHÖNEBERGER 2014: 135.

várva – fegyvertelen katonák iskolákat építettek újjá, és a vizet alakították ihatóvá, de ezt, ahogyan az ellenzék és a sajtó is folyamatosan szóvá tette, a civil segélyszervezetek szakszerűbben és a bevetés magas költségeinek töredékéért is elvégezhetnék volna.⁷⁹¹ A némelyik cikkben csak „a Bundeswehr nagy hadgyakorlatá”-nak⁷⁹² nevezett akció nyilvánvalóan elsősorban a német kormány bel- és külpolitikai törekvéseit szolgálta.

Véleményem szerint a UNOSOM-II-ben – akárcsak a UNTAC-ben – való részvételnek elsősorban az volt a célja, hogy a hidegháború után kialakult világrendben a maga helyét kereső újraegyesített Németország a felelősségvállalás új fejezetének eleget tegyen. A korábbi hibák – például az öbölháború alatti magatartás vagy az AWACS-ügy – kiküszöbölése szintén megemlíthető. Nina Philippi szerint a német aktivitás azt a célt is szolgálta, hogy az állandó ENSZ BT-tagsághoz közelebb kerüljenek. A biztonságpolitikai szakértő ezt abban is bizonyítva látja, hogy a tagság elnyeréséhez benyújtott kérelmet éppen egy nappal a szomáliai német részvétel bejelentése után nyújtották be.⁷⁹³

Ha a bevetés belpolitikai vetületét vizsgáljuk, kiemelendő Volker Rühle korábban már említett „szalámitaktikája”: az alkotmányos akadályok folyamatos leépítése „humanitárius csomagolásban”, eleinte a katasztrófák sújtotta övezetekben való fellépés, majd a békemissziók és az „out-of-area” bevetések segítségével.⁷⁹⁴ A taktika része volt a kormánykoalíció pártjai, majd az ellenzék megnyerése,⁷⁹⁵ és természetesen a legfontosabb, a lakosság hozzászoktatása a Bundeswehr katonáinak külföldi jelenlétéhez. Az alkotmánybírást emellett kész tények elé állították, és előbb-utóbb állást kellett foglalnia a bevetések legitimitását illetően.

Ilyen tekintetben a UNOSOM-II messzemenőig sikertelen küldetése, a polgárháborúban tobzódó Szomália saját sorsára hagyása, a békemisszió alatti több ezer civil áldozat⁷⁹⁶ ellenére a Bundeswehr bevetésének pozitív hozadéka volt. Németország megítélése a nemzetközi közösségen belül javult, presztízse a nemzetközi szolidaritást és cselekvőképességet illetően nőtt, miközben katonái Afrika szarvánál, egy pacifikálnak minősített területen eredeti feladatukkal szemben (az indiai egység utánpótlásának

791 Körülbelül 240 millió márkáról van szó, amely a következő költségekből állt: 102 milliót tett ki a szállítás és az eszközök áthelyezése, 77,6 milliót a különleges körülmények közti bevetésből adódó többlet és további 59,6 milliót az anyagbeszerzés. PHILIPPI 1997: 155. A német sajtóban ugyanakkor ennél magasabb, 310–330 millió márkás összegekről volt szó. „Ja, Menschlichkeit” 41; Ja, Tapferkeit 27.

792 Rühes Schwindeleien 26.

793 PHILIPPI 1997: 154.

794 GRÄSSLIN 1997: 108.

795 Az SPD kapcsán ez látványosan sikerült is. A szociáldemokraták a békemissziók felállításának szükségességét nem kérdőjelezték meg, csupán a bevetések alkotmányjogi háttérét kívánták tisztázni.

796 Ami az áldozatokat illeti, az amerikai Szomália-megbízott, Rober Oakley szerint 6-10 ezer szomáliai halt meg csak 1993 júniusa és októbere között, amikor a kéksisakosok összecsaptak Aidid tábornok szimpatizánsaival. Anthony Zinni vezértábornagy szerint kétharmaduk gyermek és asszony volt. GRÄSSLIN 1997: 106.

biztosítása) az újjáépítésben segédkeztek. A Bundeswehr egységeinek hazaérkezése után a német sajtó a 2006-os iszlamista fordulatig már csak ritkán tudósított az afrikai ország további sorsáról: a hadurak és klánok összecsapásairól, a kialakult szeparatizmusról, a radikális iszlamizmus előretöréséről vagy az átláthatatlan atomizálódásról.⁷⁹⁷ Ahogyan Christian Hacke német történész, szociológus írta, „Szomália is az elszalasztott külpolitikai lehetőségek színhelye lett. Bár a Bundeswehr egységeinek 1993 májusában/júniusában Szomáliába való kiküldése jó szándékkal történt, azonban az eredeti célok megvalósításához a német katonák már későn érkeztek”.⁷⁹⁸

A szomáliai misszió ugyanakkor a német kormány számára mondhatni kettős győzelemmel végződött:

- Miközben az AWACS-ügy tisztázásával a CDU/CSU és az F.D.P. túl volt a mélyponton, és az „out-of-area”-vitát illetően többé-kevésbé egységes álláspontot képviselt, az SPD-t sikeresen sarokba szorította. A szociáldemokraták ugyanis odáig manővereztek, amíg már a hitelességük fenntartása érdekében kénytelenek voltak az alkotmánybírószághoz fordulni, amelytől azonban ismét kocsarat kaptak. Mindezt úgy, hogy ráadásul az SPD-ből többen is politikailag kívánatosnak tartották a missziót, csak éppen az alaptörvénnyel nem volt az szerintük összeegyeztethető.⁷⁹⁹
- A külpolitikai nyomásnak is eleget tett, hiszen a körülményekhez képest hosszú időn át állomásoztak német katonák Szomáliában, és egyáltalán nem az elsők között hagyták el az országot. Persze – tegyük hozzá – ez még messze nem ért állandó helyet az ENSZ Biztonsági Tanácsában.

Ha a belpolitikai folyamatokat nézzük, az SPD azért mégis elkönnyvelhetett egy kisebb sikert. A Szövetségi Alkotmánybíróság 1993. június 23-i ítélete ugyanis a parlamenti beleegyezés feltételévé tette a katonák Szomáliában maradását, tehát ezzel a törvényhozó hatalom, a Bundestag jogait erősítette, márpedig a kormány korábban úgy vélte, ez a végrehajtó hatalom kizárólagos hatáskörébe tartozik. Ezzel együtt természetesen a felelősség is megoszlott, ami egy komoly incidens esetén a kormány válláról némi képp levette volna a terhet.

797 MENKHAUS, Ken (2004): *Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism*. Adalphi Paper 364. Oxford University Press, Oxford. 15–47.

798 HACKE, Christian (2004): *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Ullstein, Berlin. 418.

799 ENGHOLM, Björn (1993): „Zur Hilfe verpflichtet”. *Der Spiegel*, 1993. április 26. 1993(17). 21; Karsten D. Voigt képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1993. április 21-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/151, Bonn, 1993. április 21. 12930 A.

4.9. Az alkotmánybírósági ítélet

A kormány az ellenzék felett aratott kisebb győzelmeit igyekezett gyorsan kihasználni, és egyrészt ígéretekkel, másrészt fenyegetőzéssel rábírní még egy alkotmánymódosításra. A meggyőzést illetően leginkább az SPD jobbszárnyában bízhatott, hátha megtörténik a várt külpolitikai fordulat a párton belül. Az alkotmányjogi vita ezen szakaszában főleg Wolfgang Schäuble és Klaus Kinkel gyakoroltak nyomást a másik oldalra.⁸⁰⁰ Ők három évrre építették stratégiájukat:

- Közeleg az 1994-es „szuper választási év”, amikor nemcsak szövetségi parlamenti választásokra kerül sor, de nyolc tartományban tartományi, valamint helyhatósági választásokat is tartanak, és el kellene kerülni, hogy egy ilyen fontos és bonyolult téma, mint Németország alapvető külpolitikai irányultsága, kampánytémává váljon. Ezt még Kohl kancellár is kiemelte.⁸⁰¹
- Közösen még átírhatják az alaptörvényt, és erről Bonnban kellene dönteni, nem pedig Karlsruheban. Ha ugyanis kifutnak az időből, és az alkotmánybíróság kihirdeti ítéletét, mind az SPD, mind a kormány pórul járhat, és ebbe utólag már nem szólhatnak bele.
- Akárhogyan is döntene az alkotmánybíróság, ha idáig fajulna egy alapvetően politikai vita, az nagy presztízsveszteséget jelentene az 1949 óta fennálló német demokratikus rendszer számára.

„Közélsünk egymás felé” – címezte többször is a német külügyminiszter az ellenzéknek eme szavakat, ám az ehhez szükséges rugalmasság a koalíciós partnerei felől ekkor már nem létezett. A CDU/CSU-ban valószínűleg úgy gondolták, hogy az alkotmánybírák hasonlóan gondolkodnak az AWACS- és a somáliai missziók engedélyezéséről, mint ők, ezért a kisebb győztes csaták után a háborút nagyobb önbizalommal folytatták, mint valaha. Engedményekről már gyakorlatilag szó sem lehetett, és ezekről még az 1992 közepén/végén méltányos Volker Rühe is lemondott. A tárgyalások alapja már csakis az F.D.P.-vel közösen kiadott 1993. januári 15-i alkotmánymódosító javaslatuk lehetett.

Az F.D.P.-ben viszont sokan attól tartottak, hogy az alkotmánybíróság esetleg túl nagy hatalmat adhat a kormány kezébe, és anélkül indíthatja el a Bundeswehr katonáit

800 Wolfgang Schäuble képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1993. június 24-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/166, Bonn, 1993. június 24. 14327 B–14328 A; Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1993. július 2-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/169, Bonn, 1993. július 2. 14594 C; Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1993. június 17-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/163, Bonn, 1993. június 17. 13998 B.

801 Bundeswehr-Soldaten in Somalia eingetroffen. Union fordert „Burgfrieden“ im Parteienstreit. *Süddeutsche Zeitung*, 1993. július 23. 1.

külföldre, hogy a parlamentet arról meg kéne kérdeznie. Furcsán hangozhat ez egy olyan párt részéről, amely 1969 óta folyamatosan kormányon volt, de a szabaddemokraták valóban igyekeztek a végrehajtó hatalmat kordában tartani a törvényhozóval szemben. Klaus Kinkel ekkor – bízva abban, hogy az 1993 nyarán az SPD élére került Rudolf Scharping, elődjével, Björn Engholmmal szemben erélyesebben tud majd fellépni – kompromisszumot javasolt, és felajánlotta, hogy a harci bevetésekben való részvételt a Bundestag kétharmados többségétől tegyék függővé.⁸⁰² Mivel a „nagy konszenzuskeresést” nem egyeztette az uniópártokkal, a külügyminiszterre nyilvános ösztűz zúdult a nyár végéig. Schäuble a tervet örülségnek nevezte, Rühle pedig így reagált: „A kétharmadról szó sem lehet. Semmi esetre sem”. A védelmi és a külügyminiszter viszonyát ekkoriban ráadásul más ügyek is jelentősen terhelték,⁸⁰³ de Kinkelben saját párttársai közül is többen csalódtak. A CDU/CSU álláspontjához közel álló Hermann Otto Solms szerint Kinkel a saját pártját „hidépítő”-ként akarja feltüntetni, de kétséges, „hogy ez célravezető-e”.⁸⁰⁴

Kinkelnek az ellenzékhez való közeledése egy ideig mégis a siker esélyével kezegetett. Az SPD-ben ugyanis az alkotmánybíróság két kosara után erősebbé vált a Hans-Ulrich Klose köré csoportosult „jobboldali szárny”,⁸⁰⁵ amely hangosan követelte az 1991-es brémai párthatározat érvényességének átgondolását. Sőt, a szomáliai bevetésről szóló júliusi Bundestag-szavazás előtt néhány képviselő azzal fenyegetőzött, hogy a frakciófegyelmet megsértve, a koalíció mellett szavaz, ezzel demonstrálván, hogy még vannak olyanok az SPD-ben, akik komolyan veszik Németország nemzetközi súlyát. Miután Heidemarie Wiczorek-Zeul egy nyílt levélben fenyegetőzni kezdett, végül

802 Harmlos humanitär. *Der Spiegel*, 1993. június 21. 1993(25). 28.

803 Rühle és Kinkel alapvetően két területen rivalizált egymással. A külügyminiszter ekkoriban már komoly erővel küzdött Németország állandó helyéért az ENSZ BT-ben, és ezt többek közt a nemzetközi szervezet katonai akcióiban való német részvétellel kívánta elérni. Ezzel szemben a Bundeswehr katonáinak életéért a védelmi miniszter viselt politikai felelősséget. Rühle und Kinkel in Harmonie? Bundesregierung soll über Abzug aus Somalia entscheiden. *Frankfurter Rundschau*, 1993. november 18. 4. A konfliktus másik forrása az volt, hogy a védelmi miniszter túl gyakran nyúlt át kollégája szakterületére, Kohl pedig nem határozta meg egyértelműen a hatásköröket. Rühét a túl gyakori külföldi útjai miatt a sajtó már „árnyék- külügyminiszter”-nek nevezte. Muß noch lernen. *Der Spiegel*, 1993. szeptember 13. 1993(37). 24. Kinkel az állandó ENSZ BT-tagságért való küzdelmében egyébként a külügyekbe némiképp szintén befolyással bíró fejlesztésügyi minisztérium fejével, Carl Sprangerrel is összezapott, aki 1997 márciusában nyilvánosan kijelentette, hogy a külügyminiszter tolokodása a BT-ben „kínos, stílustalan és végső soron kontraproduktív”. Idézi: SCHMITT, Eva Mareike (2013): *Weltordnung in der Revision. Die deutsche Politik zu der Reform des Sicherheitsrates 1990–2005*. Springer VS, Wiesbaden. 179.

804 Allzu forsch. *Der Spiegel*, 1993. augusztus 2. 1993(31). 22.

805 Köztük a hamburgi főpolgármester, Henning Voscherau, Rajna-vidék–Pfalz tartomány kormányának egyik minisztere, Florian Gerster, az SPD-frakció jogi munkacsoportjának szakértője, Hans de With, illetve a védelmi- és NATO-ügyekkel foglalkozó Brigitte Schulte. Ezen, párton belüli csoportot „seeheimi kör”-nek is hívták. THRÄNERT, Oliver (1993): Aspekte deutscher Sicherheitspolitik in den neunziger Jahren. *Studie zur Außenpolitik* 1993(55). 15. A tanulmány elektronikusan is elérhető: <https://www.fes.de/fulltext/aussenpolitik/00033toc.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.); GLÖTZ, Peter (1993): Rokoko-Saal-Politik. Notizen zur deutschen Außenpolitik nach 1989. *Neue Gesellschaft, Frankfurter Hef*e 40(7). 605–611.

senki sem szavazott a koalíció mellett, de 14 képviselő tartózkodott, többen pedig nem is szavaztak. Az ugyancsak jobboldali fordulatot sejtetett, hogy a bizalmat veszített Björn Engholm után azt a Rudolf Scharpingot választották pártelnökké, aki a „balosnak” számító Wieczorek-Zeullal és Gerhard Schröderrel szemben nyerte meg a szavazást.

Scharping Kloséhoz hasonlóan a brémai párthatározatot maga mögött hagyta volna, és az 1994-es választásokig az „out-of-area”-kérdést mihamarabb le akarta zárni. Klaus Kinkel 1993. nyári javaslatával nyíltan szimpatizált, sőt saját alkotmánymódosítással állt elő. Eszerint valóban semmi értelme nincs (és lehetetlen) megkülönböztetni a hidegháború után a kéksisakos és harci bevetéseket, ezért a Bundeswehr mindenfajta „out-of-area”-akcióját a Bundestag kétharmados beleegyezéséhez kellene kötni. Ez egyrészt szemben állt a CDU/CSU azon felfogásával, hogy ebben a végrehajtó hatalomnak áll jogában dönteni, ugyanakkor az SPD tabuit is döntögette, hiszen ezzel a harci bevetésekben való részvétel is legálissá vált volna. Ezzel ismét egy, a nyilvánosság előtt zajló SPD-n belüli háború vette kezdetét.

Az egyik oldalon állt a frakcióvezető, Hans-Ulrich Klose, Karsten D. Voigt, Norbert Gansel, velük szemben az előző kancellárjelölt, Oskar Lafontaine, Heidemarie Wieczorek-Zeul és Gerhard Schröder, köztük pedig Rudolf Scharping, aki Kloseék irányába próbálta terelni a balszárnyat.⁸⁰⁶ Az első összecsapás nem váratott sokat magára: az 1993. augusztus 23-i elnökségi ülésen Lafontaine és Wieczorek-Zeul a brémai-bonni határozatok elárulásával vádolta meg Klosét, aki azzal védekezett, hogy ő egy nemzetközileg cselekvőképes Németországot képzelt el.⁸⁰⁷ Amikor az ülés második felében látszott, hogy a vitában a mérleg nyelve Lafontaine felé dől, Scharping, Klose legnagyobb megdöbbenésére, kihátrált a frakcióvezető mögül, és kijelentette: „Nem rejtem véka alá: ha a pártot szolgálja az, hogy a pártelnök ebben a kérdésben egy lépést hátrébb tegyen, a párt egységéért ezt megteszem.”⁸⁰⁸ Nehezen rekonstruálható, mi állt Scharping döntésének hátterében, de a hosszú távú cél elérése érdekében valószínűleg elnapolta a döntést, és igyekezett a párt külpolitikai irányváltását előkészíteni a novemberi wiesbadeni pártnapokra.⁸⁰⁹

A kisebb vereség ellenére ugyanis Klose is kitartott a véleménye mellett. Ahogy Timm Schöneberger kutató rámutatott, Klose és a balszárny közti háború a pártok döntésmechanizmusának működése szempontjából is nagyon érdekes.⁸¹⁰ Formálisan ugyan bár a pártszervek nem vesznek részt a parlamenti döntéshozatalban, hanem a frakció,

806 Riskantes Manöver. *Der Spiegel*, 1993. július 12. 1993(28). 16; SCHARPING, Rudolf (1993): Der Tanker bekommt Kurs und Fahrt. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. szeptember 15. 4.

807 RINKE 2006: 246.

808 Vor dem Rohr. *Der Spiegel*, 1993. szeptember 13. 1993(37). 22.

809 Die SPD weiter uneins über Bundeswehr-Einsätze. Außenminister Kinkel von Scharping enttäuscht. SPD-Kommission gegen UN-Kampfeinsätze. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. augusztus 28., 1.

810 SCHÖNEBERGER 2014: 169.

amelynek a vezetője Hans-Ulrich Klose volt. A frakcióvezérnek azonban önmagában kevés hatalma van, még ha a frakció más befolyásos tagjai mellé is állnak, hiszen a párttal szemben is igazolnia kell a tevékenységét, és a pártgyűléseken a párton belüli ratifikációs eljárásnak alá kell vetnie magát. A pártgyűléseken pedig néhány olyan befolyásos politikus is tud maga köré szervezni a frakcióvezérrel szembeni csoportokat, akik adott esetben még a frakciónak sem tagjai.

1993. november 16. és 19. között végül sor került az „out-of-area”-vitában kiemelten fontos wiesbadeni szociáldemokrata pártnapokra. Kinkel külügyminiszter a gyűlés előtt utoljára még próbált hatást gyakorolni az SPD-re: az ENSZ „Biztonsági Tanácsában csak akkor tudunk és fogunk állandó helyet kapni”, amelyért szerinte az SPD állt ki egyik elsőként, „ha előtte a sürgősen szükséges alkotmánymódosítást véghezvittük. Ahhoz viszont Önökre is szükségünk van”.⁸¹¹ A külügyminiszter szavai nem találtak befogadó fülekre. Hans-Ulrich Klose, ahogyan az előre borítékolható volt, a nagyobb német nemzetközi felelősségvállalásért szólalt fel, és kijelentette, hogy Németország nem lehet többé csak „a biztonság fogyasztója”, hanem „a biztonság kitermelőjeként” is fel kell lépnie.⁸¹² Norbert Gansel is kiállt mellette, Matthias Esche pedig rámutatott arra, hogy a Boszniában szenvedőket nemcsak szép szavakkal kell támogatni, hanem tettekkel is. Klose irányváltása azonban nem aratott nagy sikert, és a pártnapok végére gyakorlatilag abban született döntés, hogy nincs egyértelmű külügyi kurzus, a párt megvárja az alkotmánybírósági ítéletet. Sőt, a pártelnökség tagjainak megválasztása során látszott, hogy a kül- és biztonságpolitikai témákat erőltető tagjelölteket, legyenek azok bármely oldalon, a támogatás megvonásával büntették a pártban szavazásra jogosultak. Tehát sokaknak már elégük volt az évek óta húzódó „out-of-area”-vitából.

Az SPD balszárnyának ismételt, részleges győzelme nemcsak a párton belül okozott csalódást, hanem a kormányoldalon is, hiszen ez azt jelentette, hogy most már csak az alkotmánybíróság dönthet, politikai megoldás nem fog születni. A gyűlés utáni Bundestag-ülésen az SPD a kormány soraiból kapott hideget-meleget. Michael Glos keresztényszociális képviselő megköszönte Hans-Ulrich Klose „bátor kiállítását”, a pacifisták által megfertőzött SPD-t viszont elmarasztalta. Szerinte nevetséges, hogy miközben a szociáldemokraták támogatják az állandó német ENSZ BT-tagságot, és erősíteni akarják a szervezetet, a jelenlegi politikájuk „gyakorlatilag az ENSZ-ből való részleges kilépéssel” egyenlő.⁸¹³ Ekkor már a kancellár is megszólalt az ügyben. Kohl

811 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1993. szeptember 24-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/177 Bonn, 1993. szeptember 24. 15315 A–B.

812 HERKENDELL 2012: 141.

813 Michael Glos képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1993. november 24-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/192, Bonn, 1993. november 24. 16538 B–C.

szerint a történelem megmutatta, hogy egyedül kéksisakosokkal nem védhető meg a béke, ezért „aki ezt a mondatot elutasítja, az a nemzetközi politikában cselekvésképtelen. Aki cselekvésképtelen, szövetségképtelen. Aki szövetségképtelen, hosszú távon kormányzásra is alkalmatlan”. Az SPD ismét nem tanul a hibájából, ahogyan azt tette 1983-ban, a NATO kettős határozata körüli vita idején, és ha rajta múlt volna, a német egység még ma sem létezne. Kohl emellett kikérte magának, hogy a Bundeswehrt a pártgyűlésen intervenció s hadseregnek nevezték, amely „hatalatlan arroganciáról és emberi ridegségről” tesz tanúbizonyságot.⁸¹⁴

Alapvető kérdésekben a következő fél évben sem történt közeledés a kormány-
pártok és az ellenzék között, így mindkét fél az alkotmánybírák ítéletére várt, amely-
nek még az 1994. júliusi, nyári szünet előtt meg kellett születnie. A korábbi berlini igaz-
ságügyi szenátor, Jutta Limbach vezetésével összeült második szenátusnak egy három
vádpontból álló ügyel kellett megküzdenie: a német hadihajóknak az adriai embargó
felügyelete körüli bevetésével, a UNOSOM-II-misszióban való részvétellel (mindkettő
az SPD parlamenti frakciójának beadványa alapján), valamint a Bosznia felett repülő
AWACS gépek német szerepével (ez az SPD- és F.D.P.-frakciók közös indítványa volt).
Általánosságban véve pedig három fő kérdésre várták a választ a politikai pártok:

- (1) Az alaptörvény a békefenntartó akciókon kívül engedélyezi-e a béketeremtő
missziókban való német részvételt? Ez a már korábban említett értelme-
zésbeli különbséget hozta felszínre, vagyis hogy némely párt a 24. cikk (2)
bekezdését, mások a 87a. cikk (2) bekezdését vették alapul.
- (2) Mely nemzetközi szervezetek tekinthetők kollektív biztonsági rendszerek-
nek, kizárólag az ENSZ vagy esetleg más intézmények is?
- (3) A parlamenti ellenzéknek milyen szintű beleszólása lehet a hadsereget illető
kérdésekbe? A külföldi bevetések elfogadásához elég a parlament egyszerű
többsége vagy a kancellári többség, vagy akár a kétharmadra is szükség van?

A karlsruhei döntést talán azért várták feszült figyelemmel, mert az alaptörvény cik-
keinek értelmezésén túl az SPD kormányzásra való képessége, sőt az NSZK nemzet-
közi súlya és a mindenkori Szövetségi Kormány külpolitikai vonala volt a tét.⁸¹⁵ 1994.
július 12-én végre eljött a nagy nap, az ítélet kihirdetése, amelynek legfőbb tételeit az
alábbiakban láthatjuk:

- (1) A Bundeswehr mindhárom – a fentiekben említett – bevetéséhez *elégséges
jogi háttérrel biztosított az alaptörvény 24. cikkének (2) bekezdése*, amelyekhez

814 Helmut Kohl kancellár beszéde a Bundestag 1993. november 24-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenar-
protokoll 12/192, Bonn, 1993. november 24. 16559 D–16560 B.

815 STELZENMÜLLER, Constanze (1994): Vor dem Abgrund der Geschichte. *Die Zeit*, 1994. április 22. 1994(17). 1. <http://www.zeit.de/1994/17/vor-dem-abgrund-der-geschichte/komplettansicht> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

ráadásul az ENSZ BT által elfogadott határozatok is társultak, ily módon nemzetközi jogi tekintetben legitimnek számítottak.⁸¹⁶ Az alkotmány csak 1968-ban elfogadott kiegészítése, a 87a. cikk (2) bekezdése nem áll szemben az előbbi cikk alkalmazásával a fegyveres erőknek a kölcsönös kollektív biztonsági szervezet keretein belüli bevetéséhez.⁸¹⁷

- (2) Az alkotmánybíróság a kollektív biztonsági szervezetek közé sorolta az ENSZ-en kívül a NATO-t és a NYEU-t is, mivel valamennyi a béke fenntartását és a biztonságot szolgálta. Az ezekhez való csatlakozással az NSZK a tagsághoz szükséges feladatok átvételét, tehát bizonyos esetekben a Bundeswehr bevetését is vállalta.⁸¹⁸
- (3) Mivel a hidegháború lezárulása óta kitört lokális konfliktusok és polgárháborúk kezelésére indított békefenntartó és békeherető missziók közti határvonal elmosódott, és a kettő közti különbségtétel is elveszítette értelmét, a kollektív biztonsági szervezet keretein belül a Bundeswehr részvétele mindkettőben megengedett.⁸¹⁹
- (4) Mivel a Bundeswehr a „parlament hadserege”, minden egyes fegyveres bevetéséhez szükségeltetik a Bundestag (lehetőleg előzetes) konstitutív hozzájárulása, amely egyszerű többséggel elfogadható.⁸²⁰ Ezt a parlamenti jogkört elsősorban nem az alaptörvényből vezették le a bírák, sokkal inkább a német alkotmányjogi hagyományokból, miszerint a fegyveres erőkről nem dönthet egyedül a végrehajtó hatalom, hanem a parlament kezében van az ellenőrzése, illetve annak felhasználása.⁸²¹ A humanitárius segítségnyújtás nem tartozik ebbe a kategóriába, hiszen azokban az esetekben nem fegyveres bevetésről van szó.

A politikai megegyezésre képtelen pártok tehát megkapták kérdéseikre a választ, amelynek talán a legfőbb eredményét a Szövetségi Alkotmánybíróság alelnöke, Jutta Limbach így foglalta össze: „[A bíróság – H. P.] a kormány és a parlament cselekvési

816 Az adria embargó felügyeletét az 1992. május 30-i 757. határozat, a szomáliai UNOSOM-II-missziót az 1993. március 26-i 814. határozat, a Bosznia-Hercegovina feletti repülési tilalom betartatását az 1993. március 31-i 816. határozat rendelte el.

817 Urteil des Zweiten Senats vom 12. Juli 1994 aufgrund der mündlichen Verhandlungen vom 19. und 20. April 1994 (2 BvE 3/92, 5/93, 7/93, 8/93). In: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, Band 90, Mohr Siebeck, Tübingen, 1994. 286; 355. A dokumentum elérhető online is: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv090286.html#Rn205> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

818 Uo. 345.

819 Uo. 352.

820 Uo. 387.

821 A konstitutív ez esetben azt jelenti, hogy a Bundestag nemcsak a kormány döntésének megerősítésére hivatott, hanem önállóan dönthet a bevetésről. Ugyanakkor kezdeményező joga nincsen, tehát a végrehajtó hatalmat nem kötelezheti a bevetési parancs kiadására. Amennyiben a Bundeswehrt rendkívül gyorsan kell riadóztatni, és az nem várhat a parlament összehívásáig, az utólagos szavazás is elégséges, ahogyan arra később például az albániai Libelle-hadművelettel ser kerül, 1997 márciusában. Uo. 385–389.

kompetenciáit elkülönítette egymástól, és nem utolsósorban visszaállította a kormány cselekvőképességét azzal, hogy a CDU és az F.D.P. jelenlegi kormánykoalíciójának önkorlátozását feloldotta.”⁸²² A parlament jogkörei megerősödtek, egyértelművé váltak az „out-of-area”-kérdésben, ugyanakkor az ítélet legfőbb győztesének mégis a végrehajtó hatalmat tekinthetjük, hiszen akár harci bevetésekre is vállalkozhatott a Bundeswehrrel, és ehhez elég volt megszereznie a Bundestag egyszerű többségét. Mindez nem csupán a kormány mozgásterét adta vissza és bővítette ki, hanem az ország szuverenitása is helyreállni látszott, főleg mivel erre az időre esett az utolsó orosz csapatok kivonulása is. Ahogyan Theo Sommer írta a *Die Zeit*-ben: „Negyvenöt éven át kereste önmagát a Szövetségi Köztársaság. Most végre megtalálta: újraegyesült; többé nincs nemzeti vagy inkább: fizikai létében veszélyeztetve; a megszállók szuverenitási láncaitól szabadon; és 1994. július 12. óta most már azon alkotmányjogi vita hurkából is kibújt, amelybe a pártpolitikusai a hidegháború vége óta egyre inkább belezavarodtak. Az egyesített Németország így ezentúl egy állam a többi állam között.”⁸²³ A *Der Spiegel* pedig így kommentálta az új idők: „Az ENSZ megbízásából a németek most már bárhol részt vehetnek humanitárius missziókban és harci bevetésekben – még ha nem is világcsendőrként, de legalább segédseriffként.”⁸²⁴

Mivel az alkotmánybíróság megállapította, hogy a Szövetségi Kormány 1992-ben és 1993-ban az adriai-, az AWACS- és a Szomália-missziókra úgy küldött német katonákat, hogy a parlamenttel ezekről előtte nem konzultált, megsértette a Bundestagnak az alaptörvény által biztosított jogköreit, így a bevetések formális ratifikációját meg kellett ismételni. A jogász Klaus Kinkel ragaszkodott hozzá, hogy a kormánynak az erről szóló előterjesztését⁸²⁵ és az alkotmánybírósági ítélet utáni helyzetet tárgyalják meg azonnal, ezért a parlament mielőbbi összehívását sürgette. Azzal érvelt, hogy nem hagyhatják bizonytalan jogi helyzetben a külföldön szolgáló német katonákat, ráadásul az alkotmánybíróság is előírta a parlament sürgős utólagos hozzájárulását az ilyen bevetésekhez. A CDU-ban, CSU-ban és az SPD-ben⁸²⁶ sem lelkesedtek az ötletért, hogy a képviselőket a nyári szabadság kellős közepén hívják haza, de végül Helmut Kohl a külügyminiszter mellé állt. Az egyik kabineti tag a döntést ezzel indokolta: „Mindenki tudta, hogy ez a meggyengült koalíciós partner felé történő előzékenység

822 LIMBACH, Jutta (1996): Das Bundesverfassungsgericht als politischer Machtfaktor. *Humboldt Forum Recht* 1996(12). 1.

823 SOMMER, Theo (1994): Nicht jede Macht muß alles müssen. *Die Zeit*, 1994. július 15. 1994(29). 1. <http://www.zeit.de/1994/29/nicht-jede-macht-muss-alles-muessen/komplettansicht> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

824 Nun siegt mal schön 23.

825 Antrag der Bundesregierung Deutsche Beteiligung an Maßnahmen von NATO und WEU zur Durchsetzung von Beschlüssen des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen zum Adria-Embargo und Flugverbot über Bosnien-Herzegowina, Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/8303, Bonn, 1994. július 14.

826 Rudolf Scharping képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240, Bonn, 1994. július 22. 21169 C.

volt”, tehát az őszi parlamenti választások előtti gesztus az F.D.P. irányába.⁸²⁷ A Bundestag 1994. július 22-i különleges ülésén végül nagy többséggel elfogadták a kormány előterjesztését a Bundeswehr részvételéről a már meglévő missziókban: a 488 leadott szavazatból 424-en támogatták a részvételt, 48-an elleneztek, 16-an pedig tartózkodtak.⁸²⁸ A számokból jól látszik, hogy a parlamenti ellenzék nagy része is megszavazta a német missziókat, hiszen az alkotmánybírósági döntés után ezeknek az egy-két éve folyó bevetéseknek politikai tétjük már nem volt. Ennél egy fokkal izgalmasabb a pártok és frakciók reakciója az ítéletre, hiszen várható volt, hogy a kormány nem áll meg az előbb említett három bevetésnél.

Nagyon érdekes, hogy a Bundestag két legnépesebb frakciója, a CDU/CSU és az SPD is – más-más okból – saját győzelmeként tálalta az ítéletet, de egyikük sem feszítette túl ezzel a húrt. Kohl kancellár nagyon elégedettnek mutatkozott az eredménnyel, akárcsak az uniópártok más politikusai.⁸²⁹ Az ügyben nyilatkozó szociáldemokraták a parlament jogköreinek megszilárdítását üdvözölték. Hans-Ulrich Klose frakcióvezető szerint a pártja fontos eredményt ért el azzal, hogy „a Bundestagnak olyan jogköröket mondtak ki, amelyeket a Szövetségi Kormány eddig megtagadott tőle”. Rudolf Scharping pártelnök az ítéletet a parlament győzelmeként értékelte, amely rácafólt „a CDU/CSU és a kormány által kívánt szabad kéz politikájára”.⁸³⁰ Scharping helyettese, Heidemarie Wieczorek-Zeul pedig rámutatott arra, hogy végre a nép dönthet arról, hogy a fiait kiküldené-e akár Európán kívüli országok hadszíntereire, vagy sem: „Aki nem szeretné, hogy német katonákat (távoli) háborúba küldjenek, tennie kell azért, hogy a Bundestagban a megfelelő többség ehhez meglegyen.”⁸³¹ A Zöldek és a PDS/Linke Liste képviselői nem tagadták, hogy mélyen csalódtak az ítéletben. A Zöldek visszalépésnek nevezték a döntést, a párt elnökségének három tagja, Ludger Volmer, Helmut Lippelt és Angelika Beer pedig egy közleményben kijelentette, hogy az „ókonzervatív” alkotmánybíróság a negyven évnyi önkorlátozást „egy régmúlt korszak kollektív önámításának” mondta ki, és ők elutasítják, hogy ez a katonai önkorlátozás az NSZK-t „a teljes szuverenitásának érzékelésében akadályozná”.⁸³² Emellett megígérték, hogy egy megfelelő alkotmánymódosításért fognak harcolni. A PDS nevében Andrea

827 Alles gedeckt. *Der Spiegel*, 1994. július 25. 1994(30). 29. (A továbbiakban: Alles gedeckt)

828 Helmut Becker képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240, Bonn, 1994. július 22. 21208 C.

829 Der Bundeskanzler mit dem Karlsruher Urteil „sehr zufrieden”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1994. július 13. 2. (A továbbiakban: Der Bundeskanzler mit dem Karlsruher Urteil)

830 Rudolf Scharping képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240, Bonn, 1994. július 22. 21169 C; *Mitteilung des SPD Pressedienstes*, 1994. július 13. 1.

831 SCHILDER, Hans (1994): Zum Sterben verpflichtet? *Die Zeit*, 1994. július 15. 1994(29). 1. <http://www.zeit.de/1994/29/zum-sterben-verpflichtet/komplettansicht> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

832 *Pressemitteilung des Bundesvorstandes, Bündnis90/Die Grünen*. 90/94. sz., 1994. július 12. 1. A dokumentum elérhető online: <http://www.glasnost.de/militaer/bund/94ausldgruen.html> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

Lederer képviselő mondta, hogy az ítélet „a békepolitika szempontjából egy óriási vereség”, hiszen most már egy harci bevetés adott esetben „éjjel 24 órakor 15 képviselő jelenlétével megszerezheti a jóváhagyását”.⁸³³ Az „out-of-area”-kérdésben – egyelőre – leginkább elutasító álláspontot képviselő két párt tehát az alkotmánybírósági döntést is kételkedve fogadta, hiszen a kormány így már német katonákat küldhetett harci bevetésekre is, és ehhez a parlamenti kormánytöbbség is elegendő volt.

A kérdés innentől fogva az volt, hogy a kormány akarja-e egyáltalán a Bundeswehr katonáit távoli tájak harcmezein látni? Klaus Kinkel külügyminiszter az általa szorgalmazott 1994. július 22-i különleges parlamenti ülésen kijelentette, hogy az NSZK külpolitikája az újraegyesítés után az alkotmánybírósági ítélettel lett „teljesen cselekvésre és szövetségesként alkalmas”, és ez egyben az EU győzelme is, hiszen egy lépéssel közelebb kerültek a közös európai kül-, biztonság- és védelempolitika felé. Hogy megnyugtassa a hallgatóságot, kijelentette: az ítélet után is maradnak „a tartózkodás jól bevált kultúrájánál. Nem fogunk előre tolnakodni. A kül- és biztonságpolitikai normalitás nem a világrendőr szerepet jelenti, nem azt jelenti, hogy német katonákat küldjünk mindenhova, ahol baj van. [...] A német külpolitika militarizálódására nem kerülhet sor. A katonai kényszer a nemzetközi béke biztosítása során mindig csak *ultima ratio* lehet”.⁸³⁴ Emellett bejelentette, hogy Németországnak várhatóan a következő két évben az ENSZ BT-ben egy nem állandó helye lesz, ők viszont továbbra is az állandóra pályáznak: „A több felelősség nagyobb beleszólási jogot is követel. Ezért szeretnénk ott jelen lenni, ahol ma a világbékéről a legfontosabb döntések születnek.”⁸³⁵ Ehhez azonban tenni is kell, és ennek bemutatása a parlamenti ülésen a CDU/CSU frakcióra maradt. Michael Glos képviselő és Volker Rühle védelmi miniszter elmagyarázták,⁸³⁶ hogy az adriai és az AWACS-bevetéseket nem csupán megszavazni kell a Bundestagban, az alkotmánybíróság által előírtak szerint, hanem mivel jelenlegi helyzetükben életszerűtlenek, ki is kell azokat bővíteni.⁸³⁷ A parlament által elfogadott kibővítés értelmében az Adrián cirkáló német hajók a tengeri blokádot az azt megsértőkkel szemben akár erőszakkal is megvédezhették, az AWACS gépekben ülő német katonák pedig

833 Andrea Lederer képviselő (PDS/Linke Liste) beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240, Bonn, 1994. július 22. 21195 B.

834 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240, Bonn, 1994. július 22. 21167 C–D.

835 Uo. 21168 B.

836 Michael Glos képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240, Bonn, 1994. július 22. 21175; Volker Rühle védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. Uo. 21187 A.

837 A *Hamburg* nevű romboló például az adriai blokádsértőket nem állíthatta meg lövésekkel, csak más NATO-hajóknak jelenthette a gyanús mozgásokat. Állítólag a német hajóknak küldött parancsok gyakran azzal a kínos mondattal záródtak, hogy: „... or are you German?”. Nun siegt mal schön 23; Die Bundesregierung wird 1500 Soldaten nach Somalia schicken 1.

a fedélzeten maradhattak, ha a gépek a NATO területén kívülre – például Ausztria vagy Magyarország légterébe – sodródtak.⁸³⁸

Az 1994. július 12-i alkotmánybírósági döntés egy többéves közéleti, politikai vita fontos állomását, részleges lezárását jelentette. És bár a szociáldemokraták keserű mosollyal az arcukon hirdették győzelmüket, hiszen a parlament jogköreit a Bundeswehrről szóló döntésekben valóban megerősítették, az ítélet többi pontját illetően súlyos vereséget szenvedtek: a kormánypártok frakciói ezentúl alkotmánymódosítás nélkül, akár harci bevetésekre is küldhettek katonákat, és ehhez még engedményeket sem kellett tenniük az ellenzéknek, mivel a saját parlamenti többségükkel is megszavazhatták azokat. Wolfgang Schäuble kiemelte, hogy a szociáldemokraták „most már nem bújhatnak el a rég elcsépelet érveik mögé”, hanem „egyértelműen állást kell foglalniuk”.⁸³⁹ Karl-Heinz Hornhues képviselő (CDU/CSU) szerint az SPD-nek „kell viselnie a felelősséget” a kialakult helyzetért, hiszen a kormány részéről több ízben kapott méltányos ajánlatot, amely lehetőséggel a makacssága miatt nem élt.⁸⁴⁰ Hornhuesnek abban igaza volt, hogy az SPD Volker Rühe 1992. nyári vagy Klaus Kinkel 1993. őszi alkotmánymódosító javaslatával sokkal jobban járt volna, hiszen mindkettő nagyobb beleszólási jogot adott volna az ellenzék kezébe, de sem Björn Engholm, sem Rudolf Scharping pártelnökök nem tudták ezeket elfogadtatni a párt balszárnyával.

Bár az SPD tudomásul vette a számára nem túl kedvező ítéletet, de már a július 22-i Bundestag-ülésen látszott, hogy mi lesz az a következő kapaszkodó, amellyel próbálja a kormány hatalmát korlátozni az „out-of-area”-kérdésben. Gerd Poppe zöldpárti képviselő érveléséhez⁸⁴¹ hasonlóan a szociáldemokraták is úgy értelmezték a nyilvánosság előtt az ítéletet, miszerint az csak az ENSZ parancsnoksága alatt végrehajtott bevetéseket engedélyezné.⁸⁴² Ahogyan Timm Schöneberger is rámutatott, a néhány évvel később történtek fényében ez a stratégia igazi öngólt jelentett, hiszen éppen a szociáldemokraták és zöldek koalíciójából felálló Schröder-kormány indítja el a Bundeswehrt a koszovói háborúba, ráadásul az ENSZ mandátuma nélkül.⁸⁴³ És ezt a várható folyamatot élesen látó Karl Lamers kereszténydemokrata képviselő az álláspontjuk nehezen fenntartható voltára előre felhívta a szociáldemokraták figyelmét: „[...] figyelmeztetni szeretném Önöket arra, hogy már megint akadályokat építenek fel maguk elé,

838 Alles gedeckt 29; Deutsche Soldaten sollen Verbündeten gleichgestellt werden. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1994. július 16. 1–2.

839 Der Bundeskanzler mit dem Karlsruher Urteil 2.

840 Karl-Heinz Hornhues képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. *Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240*, Bonn, 1994. július 22. 21198 C.

841 Gerd Poppe képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. *Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240*, Bonn, 1994. július 22. 21184 A.

842 SCHARPING, Rudolf (1994): *Mitteilung des SPD Pressedienstes*, 1994. július 13. 1–2. Ennek a bíróság semmi jelét nem adta, hiszen az adriai- és az AWACS-bevetések – amelyek közül egyik sem ENSZ-parancsnokság, csak a világszervezet felhatalmazása alatt folyt – legitim volta ezt az indoklást eleve kizárta. PHILIPPI 1997: 56.

843 SCHÖNEBERGER 2014: 191.

amelyeket egy szép napon át kell majd ugraniuk.⁸⁴⁴ És bár az alkotmánybírósági ítéletet több jogász és politikatudományi szakértő is amiatt kritizálta,⁸⁴⁵ hogy az ENSZ-en kívül a NATO-t és a NYEU-t is kollektív biztonsági szervezetnek tekintette, ez jogilag védhető volt, és Nina Philippi szerint politikai megfontolások is közrejátszottak benne: egy kínai vagy orosz vétó az ENSZ BT-ben azt jelentette volna, hogy a Bundeswehrt egy-egy hadművelet során mozdulatlanságra kárhóztatják. Az ítélettel viszont „nem Kína vagy Oroszország dönthet a Bundeswehr bevetéséről, hanem a Szövetségi Kormány és a Bundestag”⁸⁴⁶.

Az 1994. július 12-i karlsruhei ítéletre tehát a belföldi reakciók – többnyire politikai megfontolásból – felemásak voltak, a külföldiek viszont szinte egytől egyig pozitívnak tekinthetők. A sajtóban előfordult, hogy az európai német hegemonia eljövételével riogatták az olvasókat,⁸⁴⁷ akárcsak 1989 végén, 1990 elején, de a legtöbb cikk inkább üdvözölte az új, pozitívnak értékelt korszakot, ahol a németek szembenéznek a realitásokkal. Az egyik szerint a „német különút végével” Bonn „lassan és habozva válik katonai hatalommá”, és ez jelenti „a végső lépést a második világháború árnyékából való kilépésre”.⁸⁴⁸ A politikusok is inkább lehetőséget láttak az ügyben egy aktívabb német külpolitikára, mintsem valós fenyegetést vagy veszélyt. Az amerikai szenátusban már 1994 elején felszólították az NSZK-t, hogy végre teljes mértékben vegyen részt az ENSZ harci bevetéseiben, és ha ebben az alaptörvény akadályozza, egy ehhez megfelelő alkotmánymódosítást fogadjanak el a Bundestagban.⁸⁴⁹ Sokan szimbolikus jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy az alkotmánybírósági döntés kihirdetésével szinte egy időben masíroztak német katonák az Eurokorps keretein belül a francia nemzeti ünnepen (július 14-én) Párizsban, Bill Clinton amerikai elnök pedig a Brandenburgi kapu alatt, kelet felé nézve búcsúztatta a megszálló csapatokat Berlinből (július 11-én), és kijelentette, hogy „semmilyen kellemtelenséget nem érez annak elképzelése során,

844 Karl Lamers képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1994. július 22-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240, Bonn, 1994. július 22. 21191 D.

845 BOTHE, Michael (1994): Rätsel aus Karlsruhe. *Der Spiegel*, 1994. július 25. 1994(30). 28.

846 PHILIPPI 1997: 58.

847 HUBEL, Helmut – MAY, Bernhard (1995): *Ein „normales“ Deutschland? Die souveräne Bundesrepublik in der ausländischen Wahrnehmung*. Band 92, Arbeitspapiere zur Internationalen Politik, Bonn. 125.

848 A New Era for Germany. *International Herald Tribune*, 1994. július 19.

849 Az amerikai szenátus néhány napon belül két határozatot is elfogadott erről. Az egyiket Bill Roth delaware-i republikánus szenátor kezdeményezte, aki Németország és Japán állandó ENSZ BT-helyét attól tette függővé, hogy mindkét nemzet eleget tesz-e a tagsággal járó „mindennemű kötelezettségnek”. William Cohen, Maine állam republikánus szenátora pedig mihamarabbi alkotmánymódosítást követelt. A 96:1 arányban elfogadott határozat felszólította Németországot, hogy „a szükséges alkotmányjogi és politikai intézkedéseknek” tegyen eleget. Cohen a vitában elmondta, hogy a németek egy része három évvel a teljes szuverenitás elnyerése után sem látta be, hogy a jogokkal köteleességek is járnak, és sajnálkozott amiatt, hogy némelyek még egy alkotmánymódosítás esetén is történelmi okokkal hátráltatnák az ENSZ-bevetéseken való részvételt. In zwei Resolutionen: US-Senat fordert Bonn zu UNO-Einsätzen auf. *Süddeutsche Zeitung*, 1994. február 3. 1.

hogy német egységek vegyenek részt az ENSZ-nek az öbölben [Perzsa-öböl – H. P.] végrehajtott bevetéséhez hasonlóakban. Németország az európai integrációs folyamatban vezető szerepet vállalt, ebben a szerepében bevált, és az Európában a hatalom felosztása közben is józan tárgyalásokat folytatott”.⁸⁵⁰ Borisz Jelcin orosz elnök már néhány hónappal korábban támogatta a Bundeswehr részvételét a nemzetközi békemissziókban, sőt lehetségesnek tartotta német katonák jelenlétét akár a Balkánon, akár az egykori Szovjetunió forrongó területein.⁸⁵¹ Douglas Hurd brit külügyminiszter szintén támogatta az aktívabb Németországot: „A Szövetségi Köztársaság a legfontosabb gazdasági hatalom Európában. Viszont a mai napig nem lett jelentősebb hatalom, ha a biztonságpolitikáról vagy békemissziókról van szó. De ennek változnia kell, és ezt üdvözlöm is. Kíváncsiak vagyunk, hogy Németország az új kihívásokra milyen gyorsan és hatásosan válaszol.” Az esetlegesen fellángoló német nacionalizmustól pedig nem tartott: „Thatcher asszonynak voltak hasonló félelmei, ez volt külpolitikájának legfőbb hibája a berlini fal leomlása után. A német külpolitika nyugodtan lehet határozottabb. Én ezt jó dolognak tartom”.⁸⁵² A francia külügyminisztérium szintén üdvözölte a karlsruhei ítéletet, mert ezzel egy lépéssel közelebb kerülhettek az Eurokorps vagy a német–francia brigád felé.⁸⁵³

Butrosz Butrosz-Gáli ENSZ-főtitkár természetesen melegen üdvözölte a karlsruhei ítéletet, hiszen ő már évekkorábban kérte a németeket, hogy zárják le a vitát, sőt, felajánlotta azt is, hogy személyesen megjelenik a bíróság előtt.⁸⁵⁴ Az ENSZ egyik szóvivője a döntés után elmondta, hogy „Butrosz-Gáli azt várja, hogy a németek a jövőben nagyobb szerepet játsszanak a világpolitikában, és köszöni a németek készségét ehhez”.⁸⁵⁵ Ez a várakozás azonban nemcsak a szavak szintjén maradt, hanem valódi kérések formájában is megfogalmazódott, és a németek hajlandóságát két módon igyekezett elérni: nyomásgyakorlással és ígéretessel.

Már 1993 őszén megkeresték a Szövetségi Kormányt, hogy küldjön csapatokat olyan, konfliktusokkal terhelt országokba és térségekbe, mint Haiti, Angola, Macedónia vagy a kaukázusi Hegyi-Karabah,⁸⁵⁶ majd 1994. május 12-én az ENSZ főtitkárának helyettese, Kofi Annan kért száz német kéksisakost a népiirtás kellős közepén álló

850 Der Bundeskanzler mit dem Karlsruher Urteil 2.

851 Jelzin: Deutsche Soldaten auf den Balkan. *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 1994. április 24.

852 DÖRFLER, Bernd – LEICK, Roman (1994): „Wir sind keine Unruhestifter”. Interview mit dem britischen Außenminister Douglas Hurd über die Konflikte in der Europapolitik. *Der Spiegel*, 1994. július 25. 1994(30). 31.

853 Der Bundeskanzler mit dem Karlsruher Urteil 2.

854 Boutros-Ghali verlangt von Bonn uneingeschränkte deutsche Beteiligung an allen Aktionen der UN. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1993. január 12. 1993(9). 1.

855 Der Bundeskanzler mit dem Karlsruher Urteil 2.

856 Streit über den „Knopfdruck“. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. február 16. 7.

Ruandába.⁸⁵⁷ És annak ellenére, hogy a franciák a németekkel együtt az Eurokorpsszal szívesen meneteltek volna Ruandában, és erről Klaus Kinkel is pozitívan nyilatkozott, Volker Rühle határozott nemmel válaszolt.⁸⁵⁸ Az alkotmánybíróági ítélet előtt ugyanis már nem kívánta újra felizzítani a belpolitikai parazsat, ráadásul a csalódást okozó szomáliai kaland után nem kockáztatott meg egy nagyobb vállalkozást Afrikában. Ahogy mondta, a ruandai bevetésnél nem játszanak közre német érdekek, a katonai helyzet átláthatatlan, ezért kifejezetten veszélyes is. Szerinte egyébként sem kellene ilyen „orchideabetetésekre elpazarolniuk” az erejüket, ellenzi a Bundeswehr „világszerte való bevetéseit, akárki is követeli azokat”, a német érdekek pedig elsősorban Európában és perifériáján (Észak-Afrikában és legfeljebb a Közel-Keleten) húzódnak.⁸⁵⁹ Németország végül egy kisebb kaliberű humanitárius missziót teljesített azzal, hogy segítette a ruandai lakosság ellátásában, 158 millió márkát állított ki élelmiszer és gyógyszerek vásárlására, valamint rendőrtiszteket küldött, a rend helyreállítása céljából.⁸⁶⁰ Az ENSZ 1993-as kérései közül emellett abba belement, hogy különösebb felhajtás nélkül három katonai megfigyelőt és nyolc mentőtisztet a Kaukázusba küldjön, ahol a UNOMIG (*United Nations Observer Mission in Georgia*) keretein belül a Grúzia és Abházia közti konfliktus enyhítésében segédkeztek. Az Inguri nevű folyó körül kialakított biztonsági zóna őrzésében, valamint a háborús menekültek ellátásában részt vevő 136 fős csapaton belül a Bundeswehr állította ki a számbelileg legnagyobb kontingenst.⁸⁶¹

Rühle Kinkel és az ENSZ számára nemcsak az afrikai bevetések kérdésében játszotta az ünneprontó szerepét, hanem az állandó kéksisakos csapatok felállításában is. Butrosz-Gáli 1993-ban levonta a következtetéseket abból, hogy Szomáliába csak nehezen tudott összeszedni bevethető egységeket, és az értelemszerűen értékes idő elpazarolásával jár, ezért egy állandó „ENSZ-hadsereget” kívánt fenntartani, és ehhez kérte a tagok hozzájárulásait. 1994 márciusában a főtitkár küldötteinek türelmét a német

857 A kérés New Yorkban fogalmazódott meg, és Annan egy 100 fős egészségügyi csapatot kért, amely egy tábori kórházat épített volna ki, és magával vitt volna 50 járművet, valamint egy, légi szállításra bevethető egységet. Bonn: Keine Sanitäts-Soldaten nach Ruanda. *Süddeutsche Zeitung*, 1994. május 20. 1.

858 Kinkel azt mondta, hogy ő személy szerint segítene a népirtáson átesett Ruandán, ugyanakkor a szomáliai tapasztalatok után az európaiak már óvatosabbak a beavatkozásokkal. Vele ellentétben Rühle nagyon visszafogott volt, mivel a hadsereg anyagilag és létszámát tekintve is túlterhelt. UNO-Anfrage in Bonn unterschiedlich beurteilt. *Süddeutsche Zeitung*, 1994. május 19. 1.

859 Ganz heiß. *Der Spiegel*, 1995. január 23. 1994(4). 25. (A továbbiakban: Ganz heiß)

860 A Luftwaffe egy Boeing 707-esz szállított Nairobiból a zairei Gomába (ahol körülbelül egymillió ruandai menekült élt) segélycsomagokat, és az akciót a PDS-en kívül mindegyik német parlamenti frakció támogatta. Die Bundeswehr beteiligt sich an der Luftbrücke zur Versorgung ruandischer Flüchtlinge in Zaire. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1994. július 18. 1; PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1995): *Almanach der Bundesregierung 1995/1996*. Bonn. 316.

861 A sajtó figyelme sajnos csak egy tragikus eset bekövetkezése után szegeződött ide: 2001. október 8-án Grúzia felett az ENSZ egyik helikopterét lelőtték, amelynek következtében nyolc katona, köztük egy német mentőtiszt az életét veszítette. UZULIS 2005: 125. A bevetésről bővebben: KARBE VON STÜNZNER, Karl-Christoph (2000): Erfahrungen einer Beobachtermission – UNOMIG. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 308–315.

védelmi minisztérium még arra hivatkozva kérte, hogy várják meg az alkotmánybíró-sági ítéletet, de 1995 elejéig sem történt előrehaladás a rendelkezésre bocsátandó német egységek ügyében.⁸⁶² Rühe időhúzása miatt komoly feszültség alakult ki a Kancellári Hivatal és a Külügyi Hivatal, valamint a Szövetségi Védelmi Minisztérium között, elsősorban amiatt, mert Kinkelék ismét ezzel kívántak jó pontokat szerezni az állandó ENSZ BT-tagsághoz. És egy pillanatig úgy tűnt, céljuk eléréséhez jó úton haladnak. Miután Bonnban gyakran panaszkodtak arra, hogy az ENSZ politikai és katonai döntéshozatalában marginális szerepet játszanak, a főtitkár hirtelen németeket kezdett ültetni fontos pozíciókba. Manfred Eisele vezérőrnagyot a békefenntartó műveletekért felelős főtitkárhelyettesé (*Assistant Secretary General for Planning and Support of Peacekeeping Operations*) nevezték ki, amely a főtitkárok legmagasabb rangú katonai tanácsadói tisztségét jelentette.⁸⁶³ Karl Theodor Paschke diplomatából – aki az amerikaiak hathatós támogatását is élvezte – pedig az ENSZ pénzügyi főellenőre (*United Nations Office of Internal Oversight Services*) lett, és az volt a feladata, hogy a rosszul gazdálkodó, korrupt ügyektől hangos világszervezet költségvetését átláthatósággal és a bürokrácia csökkentésével racionalizálja.⁸⁶⁴ És bár Németország 1995–1996-ban a Biztonsági Tanács nem állandó tagjaként szolgált, az állandó hely az ígéretes és tervek szintjén maradt. Klaus Kinkel kellemetlenül érintette Butrosz-Gáli azon kijelentése, hogy az ENSZ-nek fontosabb ügyei vannak a BT kibővítésénél, és „ezen lépés már valószínűleg nem történik meg az ENSZ alapításának 50. évfordulójáig”,⁸⁶⁵ tehát 1995-ig, ettől függetlenül továbbra is pályázott a helyre, és igyekezett ezt a nagyobb katonai felelősségvállalással elérni. És volt néhány olyan misszió, amelyben a Bundeswehr részvételét már nemcsak a koalíciós partnerei, hanem az ellenzék egy része is elkerülhetetlennek tartotta.

4.10. Összefoglaló

Jelen fejezetben az „out-of-area”-vita leghevesebb időszakát, a második öbölháború és az 1994. júliusi alkotmánybíró-sági ítélet közti éveket elemeztem. Ebből kiderült, hogy az öbölháború előtt és alatt Németországra gyakorolt külföldi nyomás sem volt hatástalan,

862 Ghali wird vertröstet. *Der Spiegel*, 1995. január 16. 1995(3). 16; Lego für die UNO. *Der Spiegel*, 1994. március 14. 1994(11). 23.

863 Ganz heiß 25. Manfred Eisele izgalmas életútjáról bővebben: GRIEP, Ekkehard (Hrsg.) (2013): *Des Friedens General. Manfred Eisele – vom Kriegsflüchtling zum obersten Blauhelm*. Herder, Freiburg im Breisgau. Már a jövődöbéli főtitkárhelyettes személyét illetően is kínosan hosszú vita alakult ki a bonni minisztériumok között, mivel Kinkel a saját köréből kívánt diplomatát küldeni, és miután kiderült, hogy Butrosz-Gálinak katonára van szüksége, Helmut Harff ezredest jelölte. Rühének viszont megvolt a saját kedvence, Dieter Schuster ezredest, akit viszont túl fiatalnak és nem elég tapasztaltnak tartottak. Ekkor a közjátékba a Kancellári Hivatal is beszállt, és Manfred Eisele személyében született meg a kompromisszumos megoldás. *Order vom großen Geist. Der Spiegel*, 1994. május 16. 1994(20). 25.

864 Deutscher Revisor. *Der Spiegel*, 1994. augusztus 29. 1994(35). 126.

865 Zu forsch, zu kernig. *Der Spiegel*, 1994. szeptember 12. 1994(37). 32.

hiszen már 1991-ben egyetértettek a kormánypártok (illetve az ellenzék egy szűk része) abban, hogy a második világháború óta alkalmazott katonai absztinencia a hidegháború és az újraegyesítés utáni korszakban többé már nem fenntartható. A változás motorja kétségtelenül a CDU és a CSU voltak, amelyekben 1991 nyarára a célokat illetően gyakorlatilag konszenzus született, de hogy azokat milyen eszközökkel érvék el, abban korántsem. Maximális követelésük az volt, hogy német katonák mind békefenntartó, mind békét kikényszerítő bevetéseken is részt vehessenek, akár az ENSZ BT mandátuma nélkül, és ha úgy adódik, nemcsak az ENSZ, de a NATO vagy a NYEU keretein belül is. Ezen feltételek miatt az ellenzéki pártok mellett a saját koalíciós partnerükkel, az F.D.P.-vel is erősen ütköztek nézeteik, így számítani lehetett arra, hogy ha nem hajlandó mindkét fél valamelyest engedni a pozíciójából, az akár kormányválságot is okozhat, ami 1993-ban néhány hétre valóban bekövetkezett.

Mivel a közvélemény-kutatásokból látszott, hogy a lakosság nem támogatja az aktívabb nemzetközi katonai részvételt, az ellenzéki pártok közül pedig legalább az SPD-t meg kellett volna győzni egy alkotmánymódosításhoz, az új védelmi miniszter, Volker Rühe a konfrontáció helyett egy lassabb, de hosszú távon hatékonyabb módszert alkalmazott. A gúnyosan „szalámitaktiká”-nak nevezett eljárásra talán inkább a hozzászoktatás vagy kész tények elé állítás illik, hiszen Rühe az alkotmányosság határán táncolva küldte újabb és újabb bevetésekre katonáit, így a németek számára idővel szinte „mindennaposá” vált a Bundeswehr külföldi jelenléte, az ellenzék pedig csak loholt az események után. A kambodzsai, szomáliai vagy grúzai missziók mind azt a célt szolgálták, hogy látható sikerekkel növeljék a szimpátiát e politika iránt. Eközben a parlamenti frakciók képtelenek voltak megegyezni egy kétharmados többség számára elfogadható alkotmánymódosításban, így a törvényhozó hatalom abba a kínos helyzetbe került, hogy egy, az újraegyesült Németország egyik legfontosabb kül-, biztonság- és védelempolitikai kérdésében a Szövetségi Alkotmánybíróságnak kellett döntenie. Az 1994. júliusi ítélet bár megerősítette a Bundestag jogköreit a Bundeswehr külföldi bevetéseit illetően, alapvetően a CDU/CSU szinte teljes győzelmét jelentette. Bármennyire nem tetszett az ellenzéknek a döntés, a német katonák innentől kezdve nemcsak a kéksisakos, de a harci bevetésekre is szabadon mehettek, és ehhez elég volt a parlament egyszerű többségének, tehát akár a kormánypártoknak az áldása. A következő, 5. fejezetben láthatjuk, hogy ettől függetlenül a kormány célja továbbra is az volt, hogy a Bundeswehr akcióihoz minél szélesebb támogatást szerezzen mind a parlamenti ellenzéken, mind a lakosságon belül. Ehhez hamarosan kiváló, de annál szomorúbb apropót jelentett a délszláv háború súlyosbodása, amelynek megfékezésében a Bundeswehrnek is szerepet szántak.

5. AZ ÚJ NÉMET FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A GYAKORLATBA ÁTÜLTETVE

Én csak annyit mondtam: nem tanácsolom Németország bármilyen aktív részvételét ezekben a dolgokban, míg ezekben nem látom Németország érdekét, amelyek akár – elnézést a kifejezés durvaságáért – egyetlen pomerániai gránátos egészséges csontjait se érik meg. Ezzel arra kívántam utalni, hogy honfitársaink és katonáink vérével takarékosabban kell bánnunk, tehát olyan önkényes politikára ne pazaroljuk, amelyhez semmilyen érdekünk nem fűződik.⁸⁶⁶

Otto von Bismarck

5.1. A Tornádók támadása

Bosznia-Hercegovinában 1992 áprilisától muszlim és horvát fegyveres erők közösen harcoltak a helyi szerbek által támogatott jugoszláv hadsereg ellen, mígnem 1993 elejétől kitört az ún. második háború a bosnyákok és horvátok között.⁸⁶⁷ Az ENSZ BT 743. számú határozata⁸⁶⁸ értelmében felállították a UNPROFOR-t (*United Nations Protection Force*), amely felügyelte a jugoszláv hadsereg kivonulását Horvátországból, de nem tudta megakadályozni azt, hogy fegyvereik egy része paramilitáris alakulatokhoz kerüljön. 1992 végére a szerbek Bosznia-Hercegovina területének 70%-át felügyelték, majd a Vance–Owen-terv⁸⁶⁹

866 Otto von Bismarck birodalmi kancellár 1876-ban így értékelte a folyamatosan forrongó Balkán éppen aktuális konfliktusát, és az abba esetlegesen bekapcsolódó német politikát. *Protokolle des Deutschen Reichstages*, Bd 45, 2. Legislaturperiode, 4. Session 1876, 24. Sitzung, 1876. december 5., 585.

867 1992 és 1995 szeptembere között körülbelül 145 ezer ember esett ennek áldozatául. Szarajevót 1992 áprilisa és 1996 februárja között körbezárták, és a modern kori történelem egyik leghosszabb ostroma 1425 napig tartott. KESSELRING, Agilolf (2010a): Bosnien-Herzegowina: Von UNPROFOR zu EUFOR Althea. In: CHIARI, Bernhard – PAHL, Magnus (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 50–57.

868 743. számú határozat (1992), 1992. február 21. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

869 A Cyrus Vance-ről és David Owenről elnevezett terv Bosznia-Hercegovina decentralizációját tűzte ki célul, hogy ezzel nyerje meg mindhárom fő nemzetiség támogatását a háború befejezésére. A tervet 1993 januárjában, Genfben hozták nyilvánosságra, és eszerint minden etnikum (a szerbek, a horvátok és a bosnyákok) három-három tartományt vezettek volna, emellé jött volna még Szarajevó körzet, amely szintén muszlim többségű volt. A terv egyik fő hiányosságának nevezhető, hogy etnikailag homogén területeket nem tudtak lehatárolni, újabb nagyszámú kisebbségi csoportok kerültek volna más nemzetiségű vezetőség irányítása alá.

hatására a horvátok is ki akarták vágni saját szeletüket az országból. A korábban már említett 816. számú határozat volt hivatott segíteni a két tűz közé került bosnyákokon, amely Bihać, Gorazde, Szarajevó, Srebrenica, Tuzla és Žepa városokat (és azok környezetét) ún. védett övezetté (*safe area*) nyilvánította. A „biztonsági zóna”-koncepció azonban nem vált be, mert a városok egy része továbbra is szerb ostrom alatt állt, ezért a NATO és a NYEU a hihetőbb elrettentés céljából közös fellépésben egyezett meg, és felajánlották a UNPROFOR-nak a légi támogatást. Ennek ellenére a háború 1993-ban is folytatódott, és látszott, hogy az ENSZ BT határozatait a gyenge konfliktuskezelő eszközökkel nem lehet véghezvinni.

A már évek óta elhúzódó boszniai polgárháború lezárásában és az ország helyzetének rendezésében Németország 1993 második felétől igyekezett tevékenyen részt venni. Hans-Dietrich Genscher 1991-es elhibázott elismerési politikája után az NSZK évekig tudatosan visszavonult a kezdeményező pozícióból, és ezzel a trenddel szakítva, 1994 februárjában a német fővárosban tartottak egy Bosznia-konferenciát. A konferencián felvázolt német álláspont⁸⁷⁰ egy részét egy hónappal később beépítették a washingtoni egyezménybe, amelynek értelmében megalapították a horvát–muszlim föderációt. A kiegyezés szimbólumaként kezelt Mostarba adminisztrátorként végül Bréma egykori szociáldemokrata főpolgármesterét, Hans Koschnickot küldték.⁸⁷¹ Részben az ő védelmére, de főként a város közbiztonságának javítása érdekében Koschnickot 55 német rendőr és szövetségi határőr követte. Bonn külön figyelt arra, hogy a kiküldött rendőrök között legyenek olyanok, akik beszélik a helyi nyelveket, sőt voltak köztük egykor Mostarból az NSZK-ba áttelepült személyek is.

Eközben a szerbekkel 1994 elejétől kritikussá fordult a helyzet, és komolyabb háborús összetűzésekre is sor került. Februárban a NATO F-16-osai lelőttek néhány, a repülési tilalmat megsértő szerb gépet, a szárazföldön pedig a szerbek megtámadtak brit és francia ENSZ-csapatokat. Miután a Gorazde körüli védett övezetbe is behatoltak,

870 Mivel a németek úgy érezték, hogy lényegesen nagyobb meggyőző erővel bírnak a horvátok, mint a szerbek iránt, ezért elsőként a horvátokkal kellene a muszlimokat kibékíteni Bosznia-Hercegovinában, majd pedig a szerbeket jobb belátásra bírni, Oroszország közvetítésével. Szarajevót ENSZ-felügyelet alá kívánták vonni, a szétlőtt Mostart pedig egy német adminisztrátor felügyelete alatt, többek közt német rendőrök, katonák és civil szakértők segítségével újjáépíteni. Patron für den Frieden? *Der Spiegel*, 1994. február 28. 1994(9). 18.

871 Koschnickot a város muszlimjai nagy érdeklődéssel várták, a horvátok viszont ellenségesen fogadták, amelynek az érkezése után néhány héttel hangot is adtak: 1994. szeptember 11-én egy páncéloköller rálöttek a Hotel Eróban található szobájára, de Koschnick szerencséjére aznap éjjel még egy tárgyaláson volt, így megúsza a merényletet. SCHILLER 2010: 193. Egy beszámolóból kiderült, hogy az ambiciózus Koschnick íróasztalán egy képet tartott a második világháborúban elpusztult Brémáról, „hátha valaki azt állítaná, hogy itt egy vak beszél a színekről”. Az adminisztrátor hozzáfűzte, hogy mivel gyerekként a brémai romok között nőtt fel, pontosan tudja, mit érezhetnek a mindenüket elveszített, de az újjáépítésre kész mostari lakosok. MALZAHN, Claus Christian (1994): „Es muß klappen”. *Der Spiegel*, 1994. december 19. 1994(51). 41. Mostar első adminisztrátorának tevékenységéről bővebben: EICHER, Joachim (1997): Kuda ides Mostar? – Mostar in der Ära Koschnick. *Südosteuropa Mitteilungen* 1997(3). 185–203.

és az ENSZ katonai megfigyelőit túszként tartották fogva, a NATO először indított támadást szerb szárazföldi állások ellen. Érdekes, hogy az NSZK-ban a NATO eljárását a koalíciós pártokon kívül még az SPD balszárnyán is legitimnek tartották, de a német katonák esetleges részvétele természetesen ennél jóval több feszültséget szült.⁸⁷² 1994 második felében a harcok súlyosbodtak a NATO és a boszniai szerb erők között, és a nyugati országok közvéleménye egyre inkább a szerbek ellen fordult, miután a védett övezeteket figyelmen kívül hagyva Tuzlát lőtték, az elfogott ENSZ munkatársakat pedig élő pajzsként használták a NATO légitámadásai ellen. A háború utolsó tabujai is megdőltek ezzel, és egyértelművé vált, hogy a szembenálló felek nem ugyanazon szabályok szerint játszanak.

Ez volt az a pont, amikor Bonnban már nemcsak vitázni kellett a német részvételről egy égetően sürgős katonai beavatkozásban, hanem nyíltan állást foglalni és dönteni. Még ha az ellenzék oldalán nem is mindenkinek tetszett az eredménye, de az alkotmánybírói ítélet megszületett, tehát amögé többé nem lehetett bújni, az 1994. őszi parlamenti választások pedig ismét a fekete-sárga koalíció győzelmét hozták, így a külpolitikai kontinuitás is sejthető volt.⁸⁷³ A felkérés nem is váratott magára sokat. Az SPD külpolitikai szóvivőjét, Karsten Voigtot egy amerikai látogatása során arról faggatták, hogy a Bundeswehrt melyik kéksisakos misszióban lehetne bevetni.⁸⁷⁴ Az amerikaiak kérése részben Macedóniára vonatkozott, hogy az albán-macedón határon állomásozó csapataikat váltsák fel, de legalább erősítsék meg németekkel. Ezzel párhuzamosan tárgyalások folytak a német kormány, az ENSZ és az EBEÉ között, hogy a Bundeswehr bevethető lenne-e az örmények és azeriek közti krízisövezetben, Hegyi-Karabah vidékén. Az 1994. december 5–6-án tartott budapesti csúcson, ahol döntöttek az EBEÉ-nek EBESZ-re való átnevezéséről is, a tagok megegyeztek abban, hogy a német katonákat az egyik legveszélyesebb frontszakaszra küldenék, a Terter folyó völgyébe, ahol rengeteg partizán tevékenykedett.⁸⁷⁵ Ezek a megkeresések komolyabban nem ütötték meg sem a politikai pártok, sem a közvélemény ingerküszöbét, a Joulwan-felkérés viszont túlzás nélkül új fejezetet nyitott az „out-of-area”-kérdésben.

872 „Das Nein war deutlich“. Interview mit der SPD-Vizechefin Heidemarie Wieczorek-Zeul über Bundeswehreinsätze. *Der Spiegel*, 1994. március 7. 1994(10). 22–23; Balkan in Bonn. *Der Spiegel*, 1994. április 18. 1994(16) 18.

873 A CDU/CSU és az F.D.P. együttműködésének lendülete az 1994. október 16-i választásokon már láthatóan megtorpant, de ezúttal még elégségesnek bizonyult a parlamenti többség megszerzésére. Az SPD szorosan felzárkózott az uniópártok mögé, a kormánypártok veszteségei pedig értelemszerűen a keleti tartományokban voltak a legdrasztikusabbak, ahol Kohl legendás ígérete ellenére nem „virágzó vidékek” volt látható, hanem a magas munkanélküliség és elvándorlás a nyugati országrészek felé. A választásról bővebben: EMMERT, Thomas – JUNG, Matthias – ROTH, Dieter (1998): Zwischen Konstanz und Wandel – Die Bundestagswahl vom 16. Oktober 1994. In: KAASE, Max – KLINGEMANN, Hans-Dieter (Hrsg.): *Wahlen und Wähler. Analysen aus Anlaß der Bundestagswahl 1994*. Westdeutscher Verlag, Opladen. 46.

874 „Da müssen wir hin”. *Der Spiegel*, 1994. november 7. 1994(45). 18–19.

875 Bundeswehr ins Partisanengebiet? *Der Spiegel*, 1994. december 12. 1994(50). 130. A budapesti csúcstalálkozó nyilatkozata az alábbi linken elérhető: <http://www.osce.org/mc/39554?download=true> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1994 szeptemberétől már megjelentek a NATO-ban vészhelyzeti forgatókönyvek⁸⁷⁶ arra vonatkozólag, ha a katonák épsége érdekében a UNPROFOR-t ki kellene vonni Boszniából. Aktuálissá ez novemberben, decemberben vált egyrészt a helyi harcok súlyosbodásával, másrészt az amerikai kongresszus új erőviszonyai miatt: a republikánus többség a muszlimok fegyverembargóját szerette volna felmondani, de ebben az esetben a franciák és a britek a saját UNPROFOR-katonáikat nem hagyták volna Boszniában. Éppen emiatt George Joulwan, a NATO Szövetséges Európai Haderők főparancsnoka november 30-án tett egy előzetes felkérést a német kormánynak, hogy a UNPROFOR esetleges kivonását támogathatná-e 6-8 darab ECR-Tornado repülőgéppel,⁸⁷⁷ sőt adott esetben az ellenséges radarállomásokkal is felvinné-e a harcot Boszniában.⁸⁷⁸ Majd december 8-án a NATO formálisan is feltette a németeknek a kérdést, hogy kész-e rá, és amennyiben igen, milyen egységekkel segítené a UNPROFOR kivonásának biztosítását.⁸⁷⁹ Erről egyébként minden NATO-tagállamot megkérdeztek, de Bonn esetében a Tornadókon⁸⁸⁰ kívül 4-6 utászzászlóalj került szóba hidak építéséhez, három távközlési zászlóalj, két szállító század, katonai rendőrök, mentős egységek, mentőhelikopterek is.⁸⁸¹ A német kormányra nőtt a nyomás, mivel Bill Clinton amerikai elnök is szakított addigi nézeteivel, miszerint nem küld amerikai szárazföldi csapatokat Boszniába, de most már hajlandó volt tízezer katonát a NATO rendelkezésére bocsátani. December 14-én pedig a NATO tagállamai egyöntetűen – tehát a németekkel együtt – elfogadták az esetleges UNPROFOR-kivonás katonai biztosításáról szóló tervet.⁸⁸²

A boszniai bevetés alaposan feladta a leckét a német pártoknak, és mivel sem az alkotmánybírósaági ítélet, sem a közelgő parlamenti választások érvei mögé nem bújhattak

876 HEINRICH, Arthur (1995): Unternehmen Tornado. Unvollständige Chronologie einer außenpolitischen Grundsatzentscheidung. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 40(2). 148.

877 Az ECR rövidítés az *Electronic Combat and Reconnaissance* kifejezést takarja, és ezek a gépek az ellenséges radarállomások felderítésére, azonosítására és megsemmisítésére szolgálnak. Az ECR-Tornadók a szövetséges repülőgépek, így szállítók, megfigyelők előtt haladtak, és amennyiben a boszniai szerb légvédelmi SAM-állomások harci radar műszereit érzékelték, azokat HARM-rakétákkal (*High Speed Antiradiation Missiles*) teheték ártalmatlanná. Ezúton a saját egységeik előtt sópörték szabadá az utat, és mindez megkövetelte, hogy a Tornadók mindig más egységekkel kerüljenek közösen bevetésre, így német különakciókra nem is kerülhetett sor. Forrás a Luftwaffe honlapjáról: <https://www.bundeswehr.de/de/organisation/luftwaffe> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

878 „Wie in Somalia”. *Der Spiegel*, 1994. december 5. 1994(49). 18. (A továbbiakban: „Wie in Somalia”)

879 Die NATO fragt nach deutschen Bodentruppen. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1994. december 13. 1.

880 A Bundeswehr ECR-Tornadóinak azért volt ekkora értékük, mivel Európában csak a Luftwaffe rendelkezett ekkor a megfelelő ECR-speciális gépekkel. Természetesen az amerikaiaknak is voltak hasonló gépeik, de ekkor épp nem állomásoztak Európában. SOMMER, Theo (1994): Die Nato hat Kampfflugzeuge der Bundeswehr für Bosnien aufgefördert. *Die Zeit*, 1994. december 9. 1994(50). 1. <http://www.zeit.de/1994/50/deutsche-tornados/komplettansicht> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

881 „Kein Hurra geschrien”. *Der Spiegel*, 1994. december 19. 1994(51). 19. (A továbbiakban: „Kein Hurra geschrien”)

882 Zárónyilatkozat, M-DPC/NPG-2(94)126, 1994. december 15., online itt olvasható: <https://www.nato.int/docu/pr/1994/p94-126e.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

többé, a bevetést ellenzőknek a Kohl-doktrína és a „történelmi teher” maradt utolsó szalmaszálként. Érdeemes megfigyelni, hogy a támogatók és ellenzők már 1994 decemberétől nem pártalapon oszlottak meg a politikai palettán. Hermann Otto Solms szabaddemokrata frakcióelnök politikailag nem feltétlenül tartotta kívánatosnak a bevetést, Klaus Kinkel pedig azt mondta, hogy alaposan gondolják meg, hogy „pont a szerbek ellen vonulnak-e”, mert lehetséges, hogy a németek jelenléte „inkább rontana a helyzeten, mintsem javítana”.⁸⁸³ A Külügyi Hivatalban Wolfgang Schäublenek a bosnyákok fegyverembargójának feloldásáról szóló ötletét sem támogatták, mivel a szakértők szerint a szerbek még azelőtt óriási offenzívát indítanak, mielőtt a fegyverek eljutnának a bosnyákok kezébe.⁸⁸⁴ Ehelyett a külügyminiszter is a tárgyalások megkezdését, valamiféle átfogó fegyverszünetet, majd békeszerződést képzelt el.

Velük szemben Volker Rühe amellet kardoskodott, hogy vállalják a kért szolidaritást a szövetségekkel, a NATO védelmi minisztereinek december 14-i értekezletén pedig kijelentette, hogy mivel a szövetség jövőjéről van szó, nincsenek kétségei afelől, hogy Németország szolidárisan fog viselkedni.⁸⁸⁵ Rühével egyetértett abban a pártjának egy része, hogy felejtsek el végre egérútként használni a történelmi terhet, Karl Lamers pedig azt mondta, hogy nem engedhetik meg, hogy az olyan tömeggyilkosok, mint Radovan Karadžić „a német múltat Németország szövetségesi képességével” szemben cinikusan felhasználják.⁸⁸⁶

Az ellenzéki pártokban nagy zavart keltett a NATO felkérése. Az SPD-ben Rudolf Scharping pártelnök igyekezett a kormánykoalíció kezéből kivenni a kezdeményezést, és rögtön „konzultációkat” ajánlott fel. A párt realpolitikai szárnya bár kritizálta a német Tornadók részvételét az akcióban, de nyilvánvaló volt számukra, hogy Németországnak „a saját és az Európai Unió érdekében egyaránt [...] hozzá kell tennie a részét az ilyen kihívások megoldásában. Minden ipari társadalom nemcsak a haszonélvezője a nemzetközi stabilitásnak és biztonságának, hanem ki kell venniük a részüket azok fenntartásában és alakításában”.⁸⁸⁷ A párt wiesbadeni határozatának azon téziséét, hogy harci bevetésekre nem küldik a Bundeswehrt, azzal kerülték ki, hogy a kivonulás biztosítását békefenntartó hadműveletként értelmezték. Scharping a párt vezetését és a frakció tagjait december 21-én egy négyoldalas levélben próbálta meggyőzni arról, hogy legalább fontolják meg, hogy támogatják-e a boszniai bevetést.⁸⁸⁸ A Scharpingot

883 „Wie in Somalia” 19.

884 IHLAU, Olaf: Nato, Bonn und Bihac. *Der Spiegel*, 1994. december 5. 1994(49). 21.

885 NEUBECK 2007: 221; „Kein Hurra geschrien” 18.

886 Karl Lamers képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1994. december 15-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/9, Bonn, 1994. december 15. 412 B.

887 SCHARPING, Rudolf (1995): Rede auf der Münchener Konferenz für Sicherheitspolitik am 5. Februar 1995. *Presseservice der SPD*, 1995. február 5. 3.

888 Die SPD kann kommen. *Der Spiegel*, 1995. január 2. 1995(1). 21.

támogatók közé tartozott Hans-Ulrich Klose, Günter Verheugen, Freimut Duve, Karsten Voigt és „lelkiismereti okokból” Norbert Gansel is.⁸⁸⁹ Velük szemben állt a pacifista szárny „szokásos erős párosa”, Oskar Lafontaine és Heidemarie Wieczorek-Zeul.⁸⁹⁰ A Bündnis 90/Die Grünen párton belül ekkor még a többség ellenezte a Bundeswehr bevetését Boszniában, de az ő körükben is voltak „elhajlók”, mint például Werner Schulz, Gerd Poppe vagy Waltraud Schoppe.⁸⁹¹

Maga a kancellár az EBESZ budapesti csúcsán kijelentette, hogy együttérez a nélkülöző boszniai lakossággal, és ő a második világháború idejéből tudja, mi az éhezés, de ő az a kancellár szeretne maradni, „aki ebbe az összecsapásba nem fog katonát küldeni”, tehát kitart a róla elnevezett doktrína mellett.⁸⁹² Miután azonban néhány nappal később megtörtént Joulwan hivatalos felkérése, és Clinton is katonákat ígért a NATO-nak, Kohl a megváltozott nemzetközi helyzetben már arról beszélt, hogy nem hagyhatják cserben a partnereiket.⁸⁹³ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy szárazföldi csapatokat továbbra sem akart látni ott, ahova egykor a Wehrmacht betette a lábát, de ez alól kivételt jelentettek a mentő-, szállító- és utánpótlási egységek. Egykori kereszténydemokrata kollégája, Roman Herzog szövetségi elnök hasonlóan megengedő volt az utóbbiakkal kapcsolatban, de a szárazföldi harci egységek bevetését „kifejezetten kellemetlen” gondolatnak nevezte.⁸⁹⁴ Bár egy államelnöknek lehet a közvéleményt befolyásoló hatása, ez egyelőre még nem látszott: az egyik ekkor készült kutatás szerint csak a lakosság egyharmada tartotta jó ötletnek, ha a kormány Tornado gépeket állít a NATO rendelkezésére Boszniában.⁸⁹⁵

889 „Drohpotential muß sein” – Hans-Ulrich Klose (SPD) über Tornado-Einsätze in Bosnien. *Der Spiegel*, 1994. december 12. 1994(50). 24; Luft und Wasser. *Der Spiegel*, 1994. december 26. 1994(52). 24.

890 LAFONTAINE, Oskar (1995): Die neuen Kreuzritter. Gegen deutsche Kampfeinsätze in Bosnien. *Der Spiegel*, 1995. január 2. 1995(1). 22; Lafontaine widerspricht Scharping. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. február 3; LAFONTAINE, Oskar (1995): Für eine Außenpolitik der militärischen Zurückhaltung. *Süddeutsche Zeitung*, 1995. február 3.

891 Lásd például Joschka Fischer 1994. december 15-i beszédét a Bundestagban, aki figyelmeztetett arra, hogy „a történelem hatását” ne becsüljék alá az aktuális eseményekre vonatkozóan. Joseph Fischer képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1994. december 15-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/9, Bonn, 1994. december 15. 414 B; AGG, B.II.3. Bündnis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994–1998, 1713 1/2. A; Bündnis 90/Die Grünen 65/1994. számú sajtónyilatkozata, 1994. december 14.

892 Ganz verbindlich 22.

893 „Kein Hurra geschrien” 18.

894 DIDZOLEIT, Winfried – KOCH, Dirk (1994): „Da bin ich ungeduldig” – Bundespräsident Roman Herzog über Bosnien-Einsätze und Vergangenheitsbewältigung der Deutschen. *Der Spiegel*, 1994. december 19. 1994(51). 22.

895 A *Der Spiegel* által megrendelt Emnid-kutatás (1500 megkérdezett, 1994. december 5. és 7. között) eredményei: Kérdés – A Szövetségi Kormány igent mondjon-e a NATO felkérésére, hogy Tornado-típusú harci repülőgépeket állítson rendelkezésére a Bosznia-bevetésben? Igen: 33% (országos szinten), 35% (a nyugati tartományokban), 23% (a keleti tartományokban). Nem: 62% (országos szinten), 59% (a nyugati tartományokban), 71% (a keleti tartományokban). Nem válaszolt: 5% (országos), 6% (nyugaton), 6% (keleten). Közli: Ganz verbindlich 26.

Ettől függetlenül december 20-án a kabinet úgy döntött, hogy ha elkerülhetlenné válna az evakuálás, a NATO rendelkezésére bocsát mentőalakulatokat, de nem Boszniában, hanem a horvátok adriai tengerpartján, ezenkívül szállító- és harci repülőgépeket, hajókat, valamint tiszteket Sarajevóban.⁸⁹⁶ Egyelőre ezen forгатókönyv nem volt aktuális, ezért a Bundestagot ki is hagyták a döntéshozatalból, amelyre egyébként az 1994. július 12-i alkotmánybíróági ítélet kötelezte a kormányt.⁸⁹⁷ És bár 1995. február 7-én Joulwan egy újabb levélben már a rendelkezésre bocsátott német egységek pontos felsorolását kérte,⁸⁹⁸ a parlamentet még hónapokig nem avatták be a tervekbe. Ez kifejezetten bosszantotta az ellenzéket, de egyelőre nem tehetett semmit, mivel a Bundeswehr bevetése híján még nem volt szó az alaptörvény megsértéséről.

1995 tavaszán, miközben az amerikaiak és a németek próbálták meggyőzni⁸⁹⁹ Franjo Tuđman horvát elnököt, hogy az ENSZ katonáinak ne kelljen elhagyniuk Horvátországot (mert az a boszniai kivonulást is eredményezte volna), a balkáni helyzet tovább súlyosbodott. A boszniai szerbek ismét nehézfegyverzettel lőtték Sarajevót (amelyet egyébként az ENSZ raktáraiból foglaltak le), majd miután több száz külföldi foglyot láncoltak taktikailag fontos épületekhez, a nyugati államok kommunikációja is megváltozott. „Betelt a pohár”, mondta erre Helmut Kohl harciasan.⁹⁰⁰ Egyheti tárgyalás után Franciaország, Hollandia és Nagy-Britannia június 3-án megegyezett, hogy felállítanak egy gyors bevetési csapatot (*Rapid Reaction Force*), amelynek feladata – az ENSZ BT 998. határozata⁹⁰¹ alapján – hogy biztosítsa a UNPROFOR-katonák védelmét, és ne kelljen azoknak Boszniából kivonulniuk. A németeknek az akcióban való részvételét Volker Rühle az angliai tárgyalásai során még elutasította, de néhány nappal később Párizsban már más hangnemet ütött meg.⁹⁰² Ezek voltak azok a hetek, amikor a kormánynak meg kellett magyaráznia az ellenzék és a saját szavazói felé is, hogy a korábbi beleegyezése a UNPROFOR kivonásának biztosításába, magában foglalja a gyors bevetési csapat támogatását is. Rühének nem volt nehéz meggyőznie erről a kollégáit, és bár Kohl eleinte

896 MEIERS, Franz-Josef (2006): *Zu neuen Ufern? Die deutsche Sicherheits- und Verteidigungspolitik in einer Zeit des Wandels 1990–2000*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn. 281–282; Die Bundesregierung bietet der NATO Flugzeuge und Schiffe an. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1994. december 21. 1.

897 Nina Philippi szerint ennek alapvetően az volt az oka, hogy ha a kormány a Bundestagot már a hadművelet tervezési ideje alatt értesítette volna a részletekről, tehát hónapokkal a bevetés előtt, a hadművelet jellege és rizikói is időközben megváltozhattak, nem beszélve arról, hogy néhány, a nem nyilvánosságnak szánt részlet is kiszivároghatott volna. Ezért a kormány a rizikósabb változat mellett döntött: csak közvetlenül a hadművelet elindítása előtt vonta be a Bundestagot a döntéshozatalba, ezzel megkockáztatva, hogy az esetleg elutasítja a bevetést, óriási károkat okozva Németország nemzetközi megítélésében. PHILIPPI 1997: 98.

898 Nato-Anfrage an Bonn zum Bosnien-Abzugsplan. Forderung nach einer verbindlichen Zusage. *Neue Zürcher Zeitung*, 1995. február 9.

899 Karotte unter der Nase. *Der Spiegel*, 1995. március 13. 1995(11). 21.

900 Nur noch Gewalt. *Der Spiegel*, 1995. június 5. 1995(23). 30. (A továbbiakban: Nur noch Gewalt)

901 998. számú határozat (1995), 1995. június 16. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/998> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

902 Az Európai Unió tagállamainak és Észak-Amerika országainak védelmi miniszterei számára tartott párizsi konferenciáról van szó.

fékezni próbálta a folyamatot,⁹⁰³ valamint hosszú bevetéssel számoltak, a kabinet június 26-án eldöntötte, hogy az NSZK részt vesz a Rapid Reaction Force támogatásában, és ebbe a „szövetségi szolidaritásba” a következők tartoznak:

- légi szállítási erők a Bosznia-Hercegovina területén kívüli ENSZ-békecsapatok ellátására;
- mentőegységek Horvátországban egy német–francia tábori kórházban;
- további személyzet az olaszországi és horvátországi nemzetközi főhadiszállásokra;
- a Luftwaffe ECR- és felderítő Tornadóival, valamint a haditengerészet Bréguet Atlantic repülőgépeivel védelmet és támogatást biztosít a gyors bevetési egységeknek;
- amennyiben egy kivonulás elkerülhetetlenné válik, az előbb felsorolt támogatáson kívül további tengeri egységeket, valamint még több német katonát biztosítanak a nemzetközi főhadiszállásoknak.⁹⁰⁴

És itt köszönt vissza az egy évvel korábbi karlsruhei ítélet, amelyben a parlament jogköreit megerősítették, hiszen a Bundestagnak ebbe a döntésbe még bele kellett egyeznie. A PDS/Linke Liste maradt a korábbi nézeteinél, és egy állásfoglalásra irányuló indítványban⁹⁰⁵ utasította el a kormány döntését. A Zöldeknél Jürgen Trittin pártszóvivő fogadtatott el kolléganője, Krista Sager ellenállása ellenére a szövetségi elnökségben egy határozatot, amely a frakciótól elvárta, hogy semmi esetre se támogassa a Bundeswehr balkáni bevetését.⁹⁰⁶ Annak ellenére, hogy Helmut Lippelt parlamenti képviselő, valamint egy, a Zöldekhez közeli értelmiségi csoport is búcsút ajánlott az elnökségnek a radikális pacifizmustól, egy állásfoglalásra irányuló indítványban ők is nemet mondtak a UNPROFOR katonai támogatására, ehelyett a boszniai konfliktus szabályozásának civil elemeit erősítették volna.⁹⁰⁷ Joschka Fischer ekkor még a külpolitika militarizálódásától féltette Németországot, de már csak néhány hét kellett ahhoz, hogy a srebrenicai vérengzés után átértékelje álláspontját.

Az SPD-ben a megszokott módon Oskar Lafontaine és Heidemarie Wiecek-Zeul a párt pacifista kurzusáért harcolt hevesen, és először egy május 12-i, majd egy

903 Selbst geleimt. *Der Spiegel*, 1995. június 19. 1995(25). 37. (A továbbiakban: Selbst geleimt)

904 Deutsche Beteiligung an den Maßnahmen zum Schutz und zur Unterstützung des schnellen Einsatzverbands im früheren Jugoslawien einschließlich der Unterstützung eines eventuellen Abzugs der VN-Friedenstruppen. BT-Drucksache 13/1802, 1995. június 20. 3. A kormány döntése nem határozta meg a kiküldött katonák maximális számát. A kontingens végül körülbelül 1700 katonából állt.

905 A PDS állásfoglalásra irányuló indítványa a Szövetségi Kormány 13/1802-es számú indítványához, BT-Drucksache 13/1808, 1995. június 26.

906 Nur noch Gewalt 31.

907 A Bündnis 90/Die Grünen állásfoglalásra irányuló indítványa a Szövetségi Kormány 13/1802-es számú indítványához, BT-Drucksache 13/1828, 1995. június 28.

június 12-i elnökségi ülésen⁹⁰⁸ fogadtatták el az ECR-Tornadók bevetésének elutasítását. Rudolf Scharping annak ellenére, hogy az év elején még a kormány felé tapogatózott e kérdésben, ismét nem mert megkockáztatni egy összetűzést a balszárnnyal, és az 1993. novemberi pártgyűléshez hasonlóan a realistákat magukra hagyta.⁹⁰⁹ Június 22-én demonstratívan a parlamenti étteremben magyarázta el négyszemközt Helmut Kohlnak a párt elutasító álláspontját,⁹¹⁰ majd egy héttel később a párt egy saját indítványt terjesztett a Bundestag elé, amely a kormányétól gyakorlatilag csak abban különbözött, hogy az SPD kategorikusan kizárta Boszniában a német harci repülőgépek bevetését, és a mandátumnak 1995. december 31-i határidőt szabott.⁹¹¹ Az erről tartott, frakción belüli szavazáson az indítványt 156-an támogatták és 56-an elleneztek, és már többen előre kijelentették, hogy nem az SPD-jét, hanem a kormányét fogják támogatni.⁹¹²

A kormánypártok és az SPD között tehát láthatóan az ECR-Tornadók miatt volt nézeteltérés, noha a kormány ezen gépek bevetését nagyon magas kritériumokhoz kötötte. Ezzel igyekezett minimalizálni a bevetés esélyét, és így mind a nyugati partnereiknek, mind az ellenzéknek egy köztes megoldással megfelelni. A belpolitikai cél ugyanis az volt, hogy a kérdést ne pártpolitikai határok mentén rendezzék, ne polarizáljanak, hanem az ellenzéki térfélen is minél több képviselőt nyerjenek meg az üggyhöz. Rájuk elsősorban nem a többség megszerzéséért volt szükség (hiszen a kormánypártok önmagukban az egyszerű többséget is bőven elérték), hanem hogy egy rizikós végkimenetelű bevetés felelősségét megosszák. Heidemarie Wieczorek-Zeul szerint a kancellár stratégiája ezzel az, hogy „amikor az első ónkoporsó hazaér, az ellenzék is ott álljon a sír mellett, és vállaljon érte felelősséget”.⁹¹³ Nézzük meg, hogy a kormánynak ez milyen mértékben sikerült.

A Bundestagban 1995. június 30-án ismét heves vitákkal teli ülésre került sor. Klaus Kinkel nem kertelt azt illetően, hogy nem csak a boszniai lakosság megmentése a szavazás tétje, ennél többről van szó: „német érdekekről és az eddigi politikánk

908 Selbst geleimt 38.

909 Ennek háttérben valószínűleg az állt, hogy az SPD számára legfontosabb tartományban, Észak-Rajna-Vesztfáliában az 1995. májusi tartományi választásokon 15 év után elveszítették az abszolút többséget, így az egyedüli kormányzást, és a Zöldekkel kellett koalícióra lépniük. A választási eredmény és néhány szerencsétlenül elejtett mondat miatt megingott Scharping pozíciója a párton belül, aki azonban az 1998-as parlamenti választásokra is a párt kancellárjelöltje kívánt maradni. Elkerülődjő a balszárnnyal való, egyelőre reménytelen összecsapást, Scharping ebben a kérdésben engedett Lafontaine-nek.

910 Dabeisein ist Alles. *Der Spiegel*, 1995. június 26. 1995(26). 25.

911 Az SPD állásfoglalásra irányuló indítványa a Szövetségi Kormány 13/1802-es számú indítványához, BT-Drucksache 13/1835, 1995. június 28. 2.

912 NEUBECK 2007: 230. Hans-Ulrich Klose és Freimut Duve például kinyilvánították, hogy a parlamenti szavazáson a lelkiismeretük szerint fognak dönteni, nem párthatározatok alapján. BRANDES, Ada (1995): SPD streitet sich erneut über Tornado-Einsatz. *Frankfurter Rundschau*, 1995. június 17.

913 Nur noch Gewalt 31.

következményeiről és hitelességéről”, a Németországot érintő menekülthullámokról és a közös európai kül- és biztonságpolitika jövőjéről.⁹¹⁴ Az SPD-s többség véleményét Rudolf Scharping pártelnök képviselte, aki a kormány indítványában a Kohl-doktrína felmondását látta, és több ponton is elfogadhatatlannak tartotta azt.⁹¹⁵ A jobbszárnyból Norbert Gansel címezte a kormánynak, hogy bár a jelenlegi indítványukat támogatni fogják, ne bízzák el magukat, mert sem a Jugoszlávia-politikájukkal nem értenek egyet teljesen, sem azzal, hogy „a Szövetségi Köztársaság katonai hatalmának normalizálódásával” akarnak megszabadulni a német történelem terheitől és tanulságaitól.⁹¹⁶ Kollégája, Hans-Ulrich Klose azzal magyarázta a saját szavazatát, hogy bár nem teljesen biztos benne, hogy a bevetés nem végződik vereséggel, de abban biztos, hogy ha a UNPROFOR kivonul Boszniából, az a totális háború kezdetét jelenti.⁹¹⁷ A PDS-ből Gregor Gysi nagyhatalommá, sőt atomhatalommá való törekvésekről beszélt, amely odáig fog vezetni, hogy már nem egy európai Németországról, hanem egy német Európáról lesz szó.⁹¹⁸ A Zöldek között Joschka Fischer ekkor még a német külpolitika önkorlátozásának felmondásától tartott, és vitába keveredett a szabaddemokrata Wolfgang Gerhardttal, aki a „pacifista elefántcsonttorony” elhagyására szólította fel, ahonnan nem lehet segíteni a bajba jutott embereken. Gerhardt szerint egy szinten már a pacifizmus teljesen értelmetlen, és csak a jogtiprókat bátorítja fel.⁹¹⁹ A zöld „realisták” közül többen is felszólaltak, és beszédekkel letették az alapjait a hamarosan bekövetkező fordulatnak, amikor Fischer kilép az „elefántcsonttoronyból”, és próbál magával rántani másokat is.

A szavazás eredményein végül némi elhajlás látszott a kormánypártok koncepciójának irányába. A 655 leadott szavazatból 386-an támogatták és 258-an elutasították a kormány indítványát, 11-en tartózkodtak.⁹²⁰ Ez azt jelenti, hogy az összes CDU/CSU-képviselő, valamint az F.D.P.-ben egy kivétellel igennel szavaztak, a PDS-ből pedig mindenki nemmel. Az SPD-ből sokan tartózkodtak és 45-en támogatták a kormány szándékait, köztük olyan kül- és védelempolitikával foglalkozó „nagyagyúk”, mint Hans-Ulrich Klose, Karsten D. Voigt, Erwin Horn, Norbert Gansel, Freimut Duve vagy

914 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1995. június 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 3956 D–3957 D.

915 Rudolf Scharping képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1995. június 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 3960 D–3964 A.

916 Norbert Gansel képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1995. június 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 4011 B.

917 Hans-Ulrich Klose képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1995. június 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 3982 D.

918 Gregor Gysi képviselő (PDS) beszéde a Bundestag 1995. június 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 3979 B–C.

919 Joseph Fischer képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1995. június 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 3973 D; Wolfgang Gerhardt képviselő (F.D.P.) beszéde uo. 3978 A.

920 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 4018.

Walter Kolbow. A Zöldek között egyelőre csak négy „elhajlót” találunk, Gerd Poppet, Waltraud Schoppet, Marieluise Becket és Helmut Lippeltet, és ők is rögtön leszögezték, hogy ez egyszeri alkalom volt, a kormány ne számítson rájuk szövetségesként. Ám hamarosan mind ők, mind a szociáldemokraták úgy ítélték meg, hogy ha kormányra akarnak kerülni, Németország nemzetközi kötelezettségeinek alá kell rendelniük a pártjaikban uralkodó nézeteket. „Az idő bebizonyítja, hogy ez nem egy letérés volt a szociáldemokrácia közös útjáról” – mondta erről Norbert Gansel.⁹²¹

A kormány tehát az 1994. júliusi karlsruhei ítélet után ismét komoly győzelmet aratott az „out-of-area”-vitában, az ellenzék addigi álláspontjának eróziója pedig megindult. Klaus Kinkel azt ígérte, hogy ezen hozzájárulás „nem jelent letérést a jól meggondolt politikánkról: vagyis hogy nem küldünk szárazföldi harci csapatokat az egykori Jugoszláviába. És ez így is marad”.⁹²² Ehhez képest Wolfgang Schäuble ugyanezen a vitán, néhány perccel később már a Kohl-doktrínát kezdte megkérdőjelezni: „Ami a második világháborúban, a hitleri időkben szörnyűség történt, nem ad jogot és indokot arra, hogy most félreálljunk, és azt mondjuk, hogy mások vessenek be csapatokat, mi viszont ne, és ezzel mások szemében inkább egy pozitív morális kérdésre tartunk jogot. Erre nincs okunk.”⁹²³ És valóban, ha jobban megnézzük, 1995. június 30-ával a Bundeswehr bevetésének utolsó földrajzi és történelmi határait kezdték el nagyon óvatosan felszámolni. Még ha Horvátországba a szárazföldi erők közül csak mentős alakulatokat küldtek is, az ECR-Tornadókban ülő német katonákat a második világháború vége óta először mobilizálták harci bevetésre.

Mindeközben a boszniai háború a brutalitás és a nemzetközi jog megsértésének tekintetében a csúcspontjára ért. Már 1995 tavaszán is egyre rosszabb helyzetbe kerültek a srebrenicai és žepai védett zónákban élők, mivel a boszniai szerbek az odatartó segélykonvojokat rendre megállították, a zónákat ideiglenesen elhagyó kéksisakos katonákat pedig már nem engedték vissza. A kiéheztetés és legyengítés hatásos volt, így a szerb csapatok júliusban déli irányból gyakorlatilag komolyabb ellenállás nélkül bevonultak a srebrenicai zónába, Žepa pedig 25-én esett el.⁹²⁴ A kéksisakosok parancsnoka, Thomas Karremans hiába kérte több alkalommal a NATO légi támogatását, az elmaradt, a szerbek pedig a túszként kezelt UNPROFOR-katonák kivégzésével fenyegetőztek. Ez nem

921 Norbert Gansel képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1995. június 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 4011 A.

922 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1995. június 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 3957 D.

923 Wolfgang Schäuble képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1995. június 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30. 3967 A.

924 Az ENSZ-főtitkár beszámolója a Közgyűlésnek, annak 53/35. határozata alapján. A/54/549, 1999. november 15. <https://undocs.org/A/54/549> Srebrenica elestéről és az ott történt mézárásról bővebben a 239–393. bekezdésben (57–86. oldal). *(Letöltés ideje: 2022. december 11.)*

volt elszigetelt, egyedi eset a boszniai háború során, az azonban megdöbbenést keltett, amikor a július 14-i felderítő útjuk során a kéksisakos katonák Srebrenicában egyetlen élő bosnyákot sem találtak. A hónap második felében kiderült, hogy mit jelent a szerbek új, a korábnál türelmetlenebb etnikai tisztogatása. A muszlim nőket és gyerekeket buszokon telepítették ki a zónából, a férfiakra és fiatal fiúkra pedig még szörnyűbb sors várt: a július 12. és 17. között folytatott tömeggyilkosságok során 6975-en veszítették életüket, gyakorlatilag a holland kéksisakos katonák szeme láttára.

Az eset az ENSZ iránt esetleg még megmaradt illúziókat szinte teljes mértékben romba döntötte: egy, a UNPROFOR-katonák által védett és biztosított zónában, a kéksisakos katonák jelenlétében történt meg egy genocídium, ráadásul Európában, ahol állítólag a 20. század első felének borzalmait mindenki számára tanulságosak voltak. Jacques Chirac francia elnök rögtön harciasan is nyilatkozott, amikor kijelentette, hogy a srebrenicai védett zónát vissza kell foglalniuk. Törökország az ENSZ BT-t kritizálta élesen,⁹²⁵ amely képtelen volt a védetteket megóvni, és az arab országok reakciói is oly hevesek voltak, hogy Helmut Kohl komolyan tartott egy, a boszniai szerbek és horvátok ellen indított „vallásháborútól”, amelybe valamilyen módon Szaúd-Arábia és Irán, de akár Törökország is bekapcsolódhatott volna. „Erre nem kerülhet sor” – szögezte le egy kabineti ülésen július közepén.⁹²⁶ Gerd Schmückle, aki az 1970-es évek végén a NATO európai főparancsnok-helyettese volt, is éles kritikával illette az ENSZ BT-t annak alkalmatlansága miatt.⁹²⁷ A német belpolitika és az „out-of-area”-vita szempontjából a srebrenicai eset, tehát ismét egy külső tényező olyan döntő fordulatot hozott, amelyre legutoljára talán a második öbölháború alatt került sor. A szociáldemokratáknál a pártban látszólag a következő hónapokban is a *status quo* uralkodott, de látni fogjuk, hogy a parlamenti frakció teljesen elszakad a „bázis”, a párttagok és a pártvezetés nézeteitől. A Zöldeknél hasonló konfliktus alakult ki a frakció és a párt között, de míg az SPD-ben már korábban elindult az „erodálódás”, a Zöldeknél a fordulat szinte radikálisan hirtelennek tűnhet. A két párt jobbratolódása az „out-of-area”-kérdésben lett az egyik alapja azon folyamatnak, amely során egészen az 1998-as közös kormányalakításig közeledtek egymáshoz, és az 1995. nyári események jelentik majd az egyik utalási és igazodási pontot 1998 őszén és 1999 tavaszán, amikor ezen két pártnak kellett döntenie német katonáknak a koszovói háborúba küldéséről. A következő, 5.2. *alfejezetet* az SPD és a Zöldek irányváltásának szenteljük, mivel az 1998-ra létrejövő széles konszenzus ebben a fél évben gyökerezik.

925 Lásd <http://www.hri.org/news/turkey/trkpr/1995/95-07-14.trkpr.html#02> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

926 Beim ersten Schnee. *Der Spiegel*, 1995. július 17. 1995(29). 115.

927 SCHMÜCKLE, Gerd (1995): Beistand ohne Verstand. *Der Spiegel*, 1995. július 17. 1995(29). 116.

5.2. Zöld fordulat és szociáldemokrata elnökváltás

A nyugatnémet zöld mozgalmon belül már az 1980-as évektől kezdve a „fundamentalisták” és „ökoszocialisták”, valamint a pragmatikus „realisták” próbáltak egymáson felülkerekedni a hosszú távú célokat illetően, míg nem az 1990-es választásokon kiestek a parlamentből.⁹²⁸ Mint korábban szó esett róla, ezzel párhuzamosan az egykori NDK polgárjogi aktivistáiból szerveződött Bündnis 90 meglepő sikert ért el a keletnémet tartományokban, így a zöldmozgalmat a következő négy évben a keletiek képviselték a parlamentben. Három évvel később megtörtént a Die Grünen és a Bündnis 90 fúziója, és 1994-ben együttes erővel visszatértek a Bundestagba.

Az 1990-es nagy optimizmus közepette (német újraegyesülés, általános leszerelési kedv, többségében békés kelet-európai rendszerváltozások, az ENSZ szerepének növekedése) a nyugati zöldek még kitartottak az 1980-as évekből örökölt külpolitikai nézeteik mellett: a nemzetközi konfliktusokat a kollektív biztonsági szervezeteken (ENSZ, EBEÉ) belül kell megoldani, elsősorban prevencióval, rosszabb esetben gazdasági szankciókkal, elrettentéssel, de semmiképpen sem katonai erővel, mivel az további erőszakot szül.⁹²⁹ A NATO ilyesformán – de főképp, mivel a hidegháború befejeződött, a nukleáris pusztulás veszélye elmúlt – teljesen felesleges, mihamarabb fel kell azt számolni, a nemzeti haderőket lefegyverezni, és inkább a megreformált ENSZ-t globális és az EBEÉ-t regionális szinten erősíteni. Arra hivatalosan gondolni sem mertek, hogy mi a teendő, ha a nem katonai konfliktuskezelő eszközök csődöt mondanak, és ezen hiányosságuk hamarosan utolérte őket, hiszen a poszthidegháborús korszak első éveiben sorban törtek ki a súlyosabbnál súlyosabb regionális háborúk. Ezek nyitányakor, a második öbölháború alatt még vehemensen tiltakoztak az Irak-ellenes koalíció beavatkozása ellen, sőt az újjáéledő békemozgalom, amelyben a Zöldek is érdekeltek voltak, még több tízezres demonstráló tömegeket tudott az utcára csalogatni. A Bundeswehr következő években történt bevetései miatt nem csupán a német külpolitika militarizálódásától tartottak, hanem kizárólag kicsi és semleges országok katonáit küldték volna kéksisakos missziókra, mivel véleményük szerint a nagy- és középhatalmak csak a saját önző érdekeiket érvényesítenék kéksisakos álcában.⁹³⁰ Merev elzárkózásuk akkor kezdett feloldódni, amikor a délszláv

928 DRIESCHNER, Frank – GEHRMANN, Wolfgang – KLEINE-BROCKHOFF, Thomas – KOSTREDE, Norbert – POKATZKY, Klaus – STOCK, Ulrich – WERNICKE, Christian (1990): Wie die zukunft aus dem Parlament verschwand. *Die Zeit*, 1990. december 14. 1990(51). 1. <http://www.zeit.de/1990/51/wie-die-zukunft-aus-dem-parlament-verschwand/komplettansicht> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

929 DIE GRÜNEN: Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990, 21. A választási program online is elérhető: https://www.boell.de/sites/default/files/assets/boell.de/images/download_de/publikationen/1990_Wahlprogramm_Bundestagswahl.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

930 BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (1994): *Nur mit uns: Programm zur Bundestagswahl 94*. Verabschiedet auf der Bundesdelegiertenkonferenz in Mannheim im Februar 1994, 72. Az 1994-es választási program itt is elérhető: https://www.boell.de/sites/default/files/assets/boell.de/images/download_de/stiftung/1994_Wahlprogramm.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

háború a politikai és gazdasági nyomásgyakorlás ellenére sem hagyott alább, a televíziós közvetítésekből és boszniai látogatásaikból⁹³¹ pedig kiderült, hogy a balkáni háborús bűncselekmények Európában évtizedek óta nem ismert szintre léptek.

Daniel Cohn-Bendit az elsők között volt, akik a nyugati államok, sőt a korábban oly gyűlölt NATO katonai beavatkozását követelték már 1992–1993-ban. Ők úgy gondolták, hogy Slobodan Milošević szerb elnök fasiszta rendszert tart fenn, a szerbek által felállított koncentrációs táborokat pedig csak katonai erővel lehet felszabadítani, ahogyan az történt a második világháborúban a németek foglyaival. A zöld mainstreamtól eltérő nézeteik miatt a pártgyűléseken eleinte a német bűnök relativizálásával, sőt olykor rasszizmussal vádolták őket,⁹³² de ahogyan a következő években a baloldali radikálisok kezdték elhagyni a pártot, a balkáni helyzet pedig súlyosbodott, a „realisták” felé dőlt a mérleg nyelve.

A reálpolitikai szárny egyik ikonikus figurája, Joschka Fischer, miután 1991-ben másodjára is tartományi (hesseni) környezetvédelmi miniszterré nevezték ki, a nyugat-német zöldek, majd a fúzió után az egész párt egyik legerősebb emberévé lépett elő. Fischer a Bosznia-vitából éveken át következetesen távol tartotta magát, és még 1994-ben is ellenezte a Bundeswehr balkáni bevetését: „Meg vagyok győződve róla, hogy német katonák ott, ahol a második világháborúban Hitler katonái tomboltak, a konfliktust csak felizzítanák, nem pedig megszüntetnék.”⁹³³ Annak ellenére, hogy a párt keleti szárnya, a Bündnis 90 támogatta volna az ENSZ erőteljesebb kéksisakos beavatkozását Boszniában, a pártvezetéssel nem tudták elfogadtatni akaratukat, így ez kimaradt az 1994-es európai parlamenti és a német parlamenti választási programjukból is.⁹³⁴

931 A Zöldek parlamenti delegációjának 1993-as boszniai látogatása után egy különleges pártnapot is tartottak Brémában, amelyen az élménybeszámolók a hallgatóság egy részét az ideológiájuk felülvizsgálatára sarkalltak. AGG, B.II.2. Bündnis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994–1998, 303/2. Bosnien-Herzegowina am Ende? Bericht über eine Reise von Abgeordneten und anderen Mandatierten von Bündnis 90/Die Grünen nach Bosnien-Herzegowina und Kroatien (2–9. Juni 1993). A pártnapon ennek ellenére egy olyan határozatot fogadtak el, amely elfogadhatatlannak tartotta a katonai intervenciót Boszniában, és ehelyett a békés eszközök használatát támogatta. Beschluß der außerordentlichen Bundesversammlung von Bündnis 90/Die Grünen vom 9.10.1993, Gewaltfreiheit und Menschenrechte – friedenspolitische Grundlinien von Bündnis 90/Die Grünen, Bonn, 1993.

932 Cohn-Bendit 1994 áprilisában egy tüntetésen a gorazdei védett övezetben rekedtek helyzetét az 1944-es varsói gettóházadás résztvevőihöz hasonlította, amiért számtalan kritikát kapott. A biztosítékot már korábban, egy 1993. októberi, Bonnban tartott pártgyűlésen verte ki azzal a mondatával, hogy a bosnyák muszlimok „az európai kultúra részei” és „a mi vérünk emberei”, amiért végül majdnem kizavarták a tereméből. A holokauszt más bűnökhöz való hasonlítása, valamint a „vérségi alapon” való megkülönböztetés borítékolhatóan nagy figyelmet keltett a német baloldalon, valószínűleg ez is volt Cohn-Bendit célja. „Cohn-Bendit: Gorazde ein zweites Warschauer Ghetto”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1994. április 21.; GEIS, Matthias (1993): „Immun gegen Mitleiden”. *die tageszeitung*, 1993. október 11.; AGG, B.II.3. Bündnis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994–1998, 1713 1/2. COHN-BENDIT, Daniel: *Global denken heißt global und verantwortlich handeln. Für die Weiterentwicklung einer bürgerbewegt-grünen Außen- und Sicherheitspolitik*, Antrag an die BDK Bündnis 90/Die Grünen am 9.10.93 in Bonn, Beethovenhalle. 3.

933 Warten auf den nächsten Parteitag. *die tageszeitung*, 1994. december 30. 12.

934 BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (1993): *Lieber Europa erweitern als Demokratie beschränken. Programm zur Europawahl 1994*. Verabschiedet von der Bundesdelegiertenkonferenz in Aachen 12–14. November 1993, 46; BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (1994): *Nur mit uns: Programm zur Bundestagswahl 94*. Verabschiedet auf der Bundesdelegiertenkonferenz in Mannheim im Februar 1994, 51.

Fischernél a fordulópont 1995 nyarán, a srebrenicai vérengzés után érkezett el, amikor nyílt levélben indított frontális támadást a boszniai beavatkozást még mindig feleslegesnek tartó pacifisták ellen. A frakcióvezető hosszas tanakodás után vette rá magát a konfrontációra, miután közeli, szintén „realista” társai, Krista Sager és Hubert Kleinert saját felhívást akartak közzélni, ha Fischer ezt nem tenné meg magától.⁹³⁵ A tizenkét oldalas levél szerint a békés eszközök kora lejárt, Boszniában népirtás folyik, a szerbek fittyet hánynak a nemzetközi jog írott és íratlan szabályaira, a német baloldal pedig elveszíti az erkölceit és lelkét, ha a továbbiakban is megtűri a „balkáni fasizmus” tombolását.⁹³⁶ A több ezer bosnyák meggyilkolása, akiket az ENSZ képtelen volt megvédeni, megmutatta számára, hogy pártja egyik alapelve, az erőszakmentesség nem minden esetben fenntartható, és az erőszakra olykor erőszakkal kell válaszolni. Ezzel Fischer vált a Zöldeken belül azon pozíció élharcosává, akik genocídium esetén a harci bevetést megengedhetőnek tartották,⁹³⁷ sőt „erkölcsi kötelesség”-nek nevezték, és szinte vele egy időben Jürgen Habermas, az egyik legnépszerűbb baloldali értelmiségi is az intervenció mellett tette le voksát.⁹³⁸ Egy héten belül tehát két baloldali vezéralak búcsúzott el nyilvánosan a pacifista nézeteitől. Ez azonban még csak azt jelentette, hogy a boszniai muszlimok számára biztosították volna a hatékony önvédelemhez szükséges körülményeket, vagy a NATO által megerősített ENSZ-csapatokkal szorították vissza a szerbeket.⁹³⁹ Hogy a hadműveletben német katonák is részt vehettek volna, arról szó sem volt egyelőre.

A levél természetesen komoly vihart kavart, és a reakciók nem korlátozódtak a párton belülre. A Ludger Volmer, Kerstin Müller, Claudia Roth, Jürgen Trittin és Angelika Beer körüli pacifista szárny különböző vádakkal illette Fischert. Ők mindannyian továbbra is ragaszkodtak a békés kényszerítő eszközökhöz, egyrészt mert egy

935 Gefeiert oder gefoltert. *Der Spiegel*, 1995. augusztus 7. 1995(32). 32. (A továbbiakban: Gefeiert oder gefoltert). AGG, B.II.3. Bündis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994 – 1998, 1247 1/2. Erklärung zum Fall von Srebrenica, 1995. július 14.

936 FISCHER, Joschka (1995): Die Katastrophe in Bosnien und die Konsequenzen für unsere Partei. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 40(9). 1141–1150.

937 Érdekes, hogy több „kiábrándult”, egykori zöld politikus, író azt állítja, Fischer valójában sosem volt pacifista, de csak akkor mert a háború mellett felszólalni, amikor a nemzetközi helyzet már az ő malmára hajtotta a vizet. Véleményük szerint Fischer az 1980-as évek eleje óta a külügyminiszteri székről álmodozott, és mivel rájött, hogy egy, a NATO-tagságot elutasító párt nem kerülhet Németországban kormányra, szépen lassan igyekezett a „réálpolitikai vonalat” ráerőltetni pártjára. Ezen folyamat 1994-től felgyorsult, és Schmidt egy tanulmányában megkísérlti azt a cinikus kijelentést, hogy Fischernek a kurzusváltáshoz „már csak egy valódi népirtás hiányzott”, amelyet Srebrenicával megkapott. DITFURTH, Jutta (2011): *Krieg, Atom, Armut. Was Sie reden, was Sie tun: die Grünen*. Rotbuch Verlag, Berlin. 134; SCHMIDT, Christian Y. (1999): Die Grünen, die Nato und der Krieg. In: BITTERMANN, Klaus – DEICHMANN, Thomas (Hrsg.): *Wie Dr. Joseph Fischer lernte, die Bombe zu lieben*. Verlag Klaus Bittermann, Berlin. 141.

938 „Ein Abgrund von Trauer” – Interview mit dem Philosophen Jürgen Habermas über die Intellektuellen und den Balkan-Krieg. *Der Spiegel*, 1995. augusztus 7. 1995(32). 34–35.

939 IHLAU, Olaf – LERSCH, Paul (1995): „Das wäre blutiger Zynismus”. Joschka Fischer über die Kritik an seinem Bosnien-Papier und den Pazifismus der Grünen. *Der Spiegel*, 1995. augusztus 21. 1995(34). 27–28. (A továbbiakban: „Das wäre blutiger Zynismus”)

katonai bevetés csak több áldozatot eredményezne, másrészt mivel szerintük a nem katonai eszközöket nem hajtották végre konzekvensen, így még van bennük potenciál a sikerre.⁹⁴⁰ Fischert politikai kétszínűséggel vádolták, amiért a horvátok által elűzött több százezer krajjinai szerbért nem emelte fel hangját, és az intervenció jogot azért sem tartották erkölcsileg igazolhatónak, mert akkor a világ minden hasonló konfliktusába be kellene avatkozni.⁹⁴¹ A pacifista szárny a fenntartásait végül írásban is összesítette, és Fischer nyílt levelére október végén szintén nyílt levéllel válaszolt.

Az elvi és a pacifizmusról szóló nézeteltérések mellett azonban fontosabb kiemelni a Fischer-level mögötti hatalmi harcot és a hosszú távú célokat. Mivel a zöld frakcióvezető már valószínűleg ekkortól erőteljesen gondolkodott a kormányalakítás lehetőségén, feltételezhető, hogy ezt a belső konfliktust éppen azért ő robbantotta ki, hogy a vitát is ő tarthassa abban a mederben, amellyel nyitni lehetne a többi párt, de elsősorban az SPD felé. Mert bár eleinte Rudolf Scharping és Oskar Lafontaine is kritizálta Fischert, amiért a szociáldemokratákat hirtelen „jobbról kezdte el előzni”,⁹⁴² közben viszont látszott, hogy az SPD parlamenti frakciója egyre inkább távolodik a pacifista gondolatoktól.

Érdekes, hogy külpolitikai tervei kapcsán Fischert a realista szárny is kritizálta, de az előzővel éppen ellenkezőleg, mivel szerintük túl enyhe nézeteket képvisel. Walter Schoppénak nem tetszett, hogy a levél még így is rengeteg engedményt nyújtott a pacifistáknak,⁹⁴³ Daniel Cohn-Bendit szintén hasonlót mondott: „Ha Fischer valaha külügyminiszter lesz, nem tarthatja fenn ezen véleményét.”⁹⁴⁴

A jobbról és balról érkező támadások ellenére a párton, de legfőképp a frakción belüli erózió lassacskán megindult. Másfél hónappal korábban, az 1995. június 30-i parlamenti szavazáson még csak négyen helyeselték a Bundeswehr bevetését a Rapid Reaction Force támogatásában. Fischer levelét most viszont már számtalan zöld politikus üdvözölte országszerte,⁹⁴⁵ de legfőképpen a hesseni „realista mag”, amelybe

940 STOCK, Wolfgang (1995): Eine ernsthafte Zerreißprobe für Bündnis 90/Die Grünen. Fragen an den grünen Pazifismus. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. szeptember 15.

941 AGG, B.II.3. Bündis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994–1998, 1247 2/2. MÜLLER, Kerstin – ROTH, Claudia – TRITIN, Jürgen – VOLMER, Ludger: *Wohin führt die Forderung nach einer militärischen Interventionspflicht gegen Völkermord? Ein offener Brief an die Mitglieder von Bündnis 90/Die Grünen*, 1995. 5.

942 LAFONTAINE, Oskar: Wer nur militärische Aktionen als Handeln begreift, liegt schief. *Frankfurter Rundschau*, 1995. augusztus 3.

943 Gefeiert oder gefoltert 33.

944 Idézi: SCHMIDT 1999: 154.

945 AGG, B.II.3. Bündis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994–1998, 1247 1/2. BÜTIKOFER, Reinhard (1995): *Meine Position zur Frage einer militärischen Intervention in Bosnien-Herzegowina*, 1995. szeptember 4.; Fischer für militärische Sicherung der bosnischen Schutzzonen. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. augusztus 2.; STOCK, Wolfgang (1995): Internationale Solidarität. Am Schicksal Bosniens entbrennt ein Konflikt zwischen grünen Pazifisten und „Bellizisten“. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. június 2.; Hessische Grüne unterstützen Fischers Haltung zu Bosnien. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. augusztus 3.; Frau Sager für „Friedenszwingung“. Mit deutscher Beteiligung. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. szeptember 14.

egyébként maga a frakcióvezető is sorolható. Ők úgy gondolták – és ebben az 1995. őszi események alapján igazolva érezték magukat –, hogy ha tetszik a NATO-ellenes zöldeknek, ha nem, az atlanti szövetség nélkül nem lesz béke a Balkánon. De személy szerint Fischer ekkor még tartotta magát a júniusi álláspontjához, vagyis hogy a Bundeswehr ne vegyen részt a boszniai harci bevetésben, és ez majd csak a daytoni egyezmény tető alá hozása alatt változik meg. Még mielőtt erre rátérnénk, nézzük meg az 1995. őszi eseményeket, hogy mekkora változás áll be katonailag és politikailag a Balkánon.

Miközben Boszniában a szerbek felszámoltak több védett zónát, és Sarajevót továbbra is nehéztüzérséggel lőtték, Horvátország augusztusban offenzívát indított a Krajina-i Szerb Köztársaság ellen, és elűzött több százezer szerb lakost Banja Luka és a Vajdaság irányába. Németország hivatalosan „sajnálkozott” a történetek miatt, de nem tiltakozott ellene élesen, sőt az ENSZ BT-ben az Egyesült Államokkal együtt megakadályozta Zágráb határozattal való elítélését. Ellenben a szerbek boszniai ténykedésére válaszul a NATO augusztus 30-ától megindította a *Deliberate Force* fedőnevű hadműveletét, amelynek keretében szerb állásokat, raktárakat és fegyvergyárakat bombázott, többek közt Tuzla, Mostar, Banja Luka és Goražde térségében. A NATO csapásai egészen a sarajevói védett zóna feladásáig folytatódtak. Ennek, valamint a horvát sikerek hatására már szeptemberben látszott, hogy a szerbek visszavonulása csak idő kérdése.

Bár június 30-án a Bundestag megszavazta adott esetben akár német ECR-Tornádók bevetését is, még a támogatók közül is sokan azt remélték, hogy erre végül nem lesz szükség.⁹⁴⁶ A repülőgépek legénysége – már amióta először szóba került a vadászgépek esetleges bevetése, 1995. januártól – komolyan készült az éles helyzetre.⁹⁴⁷ A pilóták ugyanakkor panaszkodtak arra, hogy a Balkánon a politikai és katonai helyzet túl bonyolult, az öbölháború képlete sokkal egyszerűbb volt, valamint a német parlament felől érezhető bizonytalanságra.⁹⁴⁸ Július 21-étől nyolc ECR-Tornado és hat RECCE-Tornado állomásozott az olaszországi Piacenzában,⁹⁴⁹ szeptember 1-jétől pedig védelmet és támogatást biztosítottak a gyors bevetési egységnek a *Deliberate Force*-hadműveleten belül, tehát harci körülmények között. Augusztus elején

946 Letzter Versuch. *Der Spiegel*, 1995. július 3. 1995(27). 26.

947 „Heute geht's zum Feind”. *Der Spiegel*, 1995. január 30. 1995(5). 76.

948 A 32. vadászrepülő ezred parancsnoka, Johann G. Dora szerint a legénységet nehéz úgy felkészíteni, hogy azt sem tudják, hogy adott esetben rakétákat egyáltalán lehetnek-e a saját maguk és mások védelmére: „Az embereinknek tudniuk kell, hogy mit csinálhatnak és mit nem. Semmi sem veszélyesebb, mint amikor a legénységnek először utána kell kérdeznie”. „Immer eine Chance” – Kommodore Johann G. Dora über den Bosnien-Einsatz. *Der Spiegel*, 1995. június 26. 1995(26). 24. Emellett sokan bizalmatlanok voltak az ECR-Tornádókkal szemben, mert azokat sebezhetőbbeknek találták más típusú gépeknél. „Es gibt Bessere”. *Der Spiegel*, 1995. június 26. 1995(26). 23.

949 JERTZ, Walter (1996): Die Luftwaffe im UNPROFOR-Einsatz. *Wehrtechnik* 28(5). 46–47.

a horvátországi Splittől 25 kilométerre a németek emellett egy modern hadikórházat állítottak fel.⁹⁵⁰

Ahogy korábban írtam, a német kormány nemzetközi katonai elköteleződésének a saját maga által felállított Kohl-doktrína volt ekkor még az egyik utolsó akadálya. A CDU/CSU-n belül 1995 első felében többen megkérdőjelezték ennek a további fenntarthatóságát, de az ECR-Tornadók és mentőcsapatok kiküldése ellenére a kormány továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy német szárazföldi csapatok Boszniába nem léphetnek. Véleményük 1995 őszén változott meg, ahogy kezdett kikristályosodni a balkáni béke tető alá hozása.

Németország nemzetközi súlya nemcsak a balkáni rendezésben tanúsított diplomáciai erőfeszítései, hanem az ENSZ-nek és NATO-nak nyújtott katonai segítség hatására 1995-ben érezhetően felértékelődött. 1994 tavaszán a Bosznia-kontaktcsoport tagja lett (amelyet sokan csak „nagyhatalmi klub”-nak neveztek), és sokat tett a horvát–bosnyák föderáció, Mostar pacifikálása és leszerelésről szóló megegyezés terén.⁹⁵¹ Most már Kinkel külügyminiszter is visszafogottabban nyilatkozott a szerbekről, mint a srebrenicai eset körüli hetekben: „Németország nem folytat szerbellenes politikát.”⁹⁵² Az ENSZ New York-i Közgyűlésén tárgyalta Milan Milutinović jugoszláv külügyminiszterrel, és azt mondta, minden fél számára méltányos békét akar a Balkánon elérni.⁹⁵³ Helmut Kohl pedig a saját pozitív személyes kapcsolatát igyekezett bevetni Borisz Jelcin orosz elnök meggyőzésében, hogy Oroszország ne zárkózzon el a balkáni háború lezárásában való részvételtől. A katonai erőviszonyok változásának és Richard Holbrooke korábbi bonni nagykövet erőfeszítéseinek köszönhetően már a szerbek is nyitottak voltak a tárgyalásokra. Október 12-én megállapodtak egy általános tűzszünetben, november 1-jétől pedig az amerikai Daytonban megkezdődtek a béketárgyalások Slobodan Milošević szerb, Franjo Tuđman horvát és Alija Izetbegović bosnyák elnök között. A teljes elszigeteltségben az amerikaiak a három felet többhetes, megszakítások nélküli tárgyalásokra kényszerítették, amelynek végén, november 21-én megszületett a békeszerződés, ezzel lezárva az évek óta pusztító háborút a Balkánon.⁹⁵⁴ Megegyeztek

950 Az egyik idősebb helyi horvát a németek megjelenéséről mondta: „Először egy diktatúra katonáiként jöttek, majd turistákként, most egy demokrácia katonáiként. Remélhetőleg nemsokára ismét turistákként jelennek meg”. Az ENSZ által követelt semlegesség látszatának betartása érdekében a németek szolgálat után csak civilként járhatták a környéket, nehogy kompromitálódjanak az ünneplő horvátokkal, noha azok többnyire bajtársként kezelték őket. SCHUMACHER, Hajo (1995): Warten auf Kundschaft. *Der Spiegel*, 1995. augusztus 14. 1995(33). 37.

951 IHLAU, Olaf (1995): „Ach, der Westen”. *Der Spiegel*, 1995. augusztus 28. 1995(35). 75.

952 „Wir sind ehrliche Makler” 80.

953 Länger verheddern. *Der Spiegel*, 1995. október 2. 1995(40). 36. (A továbbiakban: Länger verheddern)

954 Az egyezmény szerint Bosznia-Hercegovinát az eredeti határai szerint kell megtartani, viszont két önállósággal bíró országrészre osztották fel: a területileg szinte ugyanakkora bosnyák–horvát föderációra és a szerb autonóm államra. Mindkét tagállamnak van saját elnöke, parlamentje és kormánya, de természetesen közös ügyek és szervek is maradtak, úgymint a külpolitika és külkereskedelem vagy az alkotmánybíróság. Az egyezmény angolul itt elérhető: <https://www.osce.org/bih/126173?download=true> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

többek között abban is, hogy a boszniai békefolyamatra egy hatvanezres nemzetközi haderőt, az IFOR-t (*Implementation Force*) hívják életre, amely a UNPROFOR-t váltaná fel. Tanulva a korábbi hibákból, az IFOR-t kizárólag a NATO irányítása alá vonták, és ehhez az ENSZ által az Alapokmány VII. fejezete szerinti, „robusztus” mandátummal hatalmazták fel. Az oly régóta várt béke beköszönteni látszott, és ennek biztosításában Németországra is számítottak, ami újabb kihívás elé állította a német pártokat.

A daytoni egyezmény körüli reakciókból látszott egyrészt az óriási megkönnyebbülés a német közvéleményben és a német politikusok közt, másrészt a nagyfokú hajlandóság a béke biztosításában való részvételre, hogy a még gyenge lábakon álló balkáni konszenzus ne érjen rövid véget. Annak elképzelésében azonban nagy különbségek mutatkoztak, hogy Németország ehhez milyen formában járuljon hozzá. Október elejéig Kinkel és Rühe is kizárták a csapatok Boszniába küldését, és az ENSZ békefenntartó műveletekért felelős főtitkárhelyettese, Manfred Eisele szerint is a szerb elégedetlenkedők „céltablájává” válhatnak, mert Ratko Mladić, a boszniai szerb hadseregpáncsnok „minden német katonának halált ígért”.⁹⁵⁵ Egy németek elleni merénylet pedig évekkel visszavethette volna Rühe óvatos „lépésről lépésre” politikáját az „out-of-area”-kérdésben. A nemzetközi nyomás hatására aztán a következő hetekben a kormány az IFOR-ban való részvételt a háborús felek egyetértésétől tette függővé.⁹⁵⁶ Nagy meglepetésére az ezt leginkább ellenzendő fél, Jugoszlávia sem emelt kifogást. Milutinović külügyminiszter New Yorkban kijelentette, hogy „Németország a legfontosabb hatalom Európában, [...] Németország nélkül nem lesz béke a Balkánon”, és egyáltalán nem utasította el a Bundeswehr bevetését Bosznia-Hercegovinában.⁹⁵⁷ A Kohl-doktrína tehát nem volt releváns egy olyan ország számára, amely az egyik leginkább sértve érezhette volna magát német katonák második világháború utáni újbóli boszniai megjelenése miatt.

Ettől függetlenül a Kohl-doktrínát formálisan, a megfogalmazásokat tekintve életben kellett tartani, eközben azonban nagyon érdekesen – részben nemzetközi nyomásra, és talán még mindig az állandó ENSZ BT-helyet remélve – leveti magáról a Szövetségi Kormány a saját maga által felállított korlátokat. „Ha a történelem zivatarai ránk zúdulnak, többé már nem mondhatjuk, hogy ez nem tartozik ránk” – hangzott el a kancellár szájából e mondat októberben, a Bundeswehr felállításának 40. évfordulója alkalmából tartott ünnepségen.⁹⁵⁸ Volker Rühe október közepén már 2000-4000 német katona bevetését tervezte ún. „zöldsisakosként”, de nem a szerbek, horvátok és muszlimok közti „feszültségi mezőbe”, mert az újabb eszkalációt okozhatna.⁹⁵⁹ A kontingens számára nem

955 Länger verheddern 37.

956 Uo. 37–38; Schnell rein, schnell raus. *Der Spiegel*, 1995. október 16. 1995(42). 22. (A továbbiakban: Schnell rein, schnell raus); Frankreich bringt Eurokorps ins Spiel. Paris und die Nato fordern deutsche Heeresseinheiten für Bosnien. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. szeptember 22.

957 Schnell rein, schnell raus 23.

958 Wir sind jetzt dran. *Der Spiegel*, 1995. október 30. 1995(44). 34. (A továbbiakban: Wir sind jetzt dran)

959 „Wir haben eine neue Rolle übernommen” 24.

volt előirányozva harci bevetés, hanem logisztikai támogatásban és ellátásban kellett részesíteniük a NATO-csapatokat. Rühle remélte, hogy a misszió egy évig tart, és hat hónap után csökkenthetik a kint lévő erőket, de Manfred Eisele már akkor kétségbe vonta, hogy ez elég lenne. És bár Rühle visszautasította a „szalámitaktika” vádját, ekkor egy újabb szeletet vágott le abból a bizonyos szalámiból: a logisztikai egységeknek már boszniai területen is tevékenykedniük kell, mert ahogy mondta, azok „mégsem fordulhatnak vissza Bosznia határainál. De Boszniában továbbra sem állomásoztatjuk a katonáinkat, hanem Horvátországban”.⁹⁶⁰ Emellett a boszniai főhadiszállásokra a Bundeswehr több tucat tisztjét kívánta küldeni, a NATO integrált struktúráinak keretein belül. Két varázsszó jelentette tehát a Kohl-doktrína kiskapuit: a Bosznia-Hercegovinában folytatandó tevékenység, horvátországi állomásoztatás mellett, illetve az integrált struktúra. A Szövetségi Kormány erről szóló döntése végül a daytoni egyezmény aláírása után egy héttel, november 28-án született meg, amely szerint a hatvanezres NATO-békecsapat számára 4000 német katonát állít rendelkezésre, elsősorban logisztikai és ellátási célokra. A döntést azonban a Bundestagnak is el kellett fogadnia, és Rühle már a döntés előtt kifejezetten optimistán nyilatkozott. Szerinte az ellenzék (az SPD, a Zöldek egy része) és a közvélemény nem fog elzárkózni a NATO-csapatok logisztikai támogatásától, és egy nagy konszenzus a parlamentben „jót tenne a katonáknak és Németországnak a nemzetközi felelősség vállalásában”.⁹⁶¹ A következőkben vizsgáljuk meg, hogy a védelmi miniszternek volt-e oka ily magabiztosan nyilatkozni.

Az SPD-ben egyre jobban látszott a frakció és a párt egymástól való eltávolodása: míg a parlamenti frakció nagy része szinte teljesen átvette a kormány álláspontját, a párt a gondolataiban megrekedt valahol 1992–1993-ban. A frakció – Rudolf Scharping és Günter Verheugen előterjesztésére – 1995. október végén egy olyan állásfoglalást fogadott el, amely széles körű egyetértést mutatott a kormány terveivel: eszerint a katonák akár Boszniába is betehették a lábukat, feltéve, ha a misszió határozott idejű, és harci feladatot nem kapnak, csak az ott szolgáló utánpótlási egységeket és mentőalakulatokat védik.⁹⁶² Emellett Boszniában csak „ideiglenesen” táborozhatnak, alapvetően Horvátországban állomásoznak. Scharping az ECR-Tornadók kérdését nagy ívben kerülte, és a kormányhoz való közeledést azzal indokolta, hogy a formálódó békeszerződés alapvetően új helyzetet teremt. A frakción belül volt egy – most már – kisebbség, amely ezt alapvetően helytelennek vélte, de az ebbe tartozó politikusoknak a pártban nagyobb befolyásuk volt. És ott sokan voltak, akik Scharping külpolitikai vonalát – és egyáltalán az utóbbi években nyújtott teljesítményét – az SPD számára károsnak ítélték. Nem véletlen, hogy a soron következő, 1995. november 15. és 17. közötti

960 Uo.

961 Uo. 25.

962 Wir sind jetzt dran 34.

mannheimi pártnapokra akadt is kihívója az elnöki székért, méghozzá a balszárny erős embere, Oskar Lafontaine személyében.

Lafontaine maga is elismerte, hogy részben az SPD jövőbeli külpolitikai kurzusa miatt indult a választáson,⁹⁶³ és kettejük szembenállása akár a frakció és a párt közti hatalmi harcként is értelmezhető. Bár a novemberi mannheimi pártnapokon már nem olyan heves viták zajlottak, mint néhány évvel korábban, még így is egyértelmű volt, hol húzódnak a frontvonalak. A kihívó, Lafontaine a szupranacionalizmus kiterjesztésében látta a kelet-európai stabilitás egyetlen lehetséges elérési módját, és elutasította a németek részvételét a balkáni harci bevetésekben.⁹⁶⁴ A „realistákat” elsősorban Rudolf Scharping és Karsten D. Voigt képviselte, akik szerint egy nemzetközileg tárgyalt és elfogadott megegyezés végrehajtásában, még ha az katonai jellegű is, Németországnak részt kell vennie.⁹⁶⁵ Voigt a beszédében elmondta, hogy az SPD nemcsak magát, de Németországot is elszigetelné nemzetközileg, ha elutasítana egy olyan felkérést, amelyet az ENSZ a NATO-val, az Európai Unióval, a korábbi hadviselő felekkel, az iszlám világgal és Oroszországgal közösen hozott meg.

A pártnapon végül az egyik fél számára sem megnyugtató döntések születtek. Lafontaine 321:190 arányban megnyerte a pártelnöki választást Scharpinggal szemben, ez mindenképp a balszárny győzelmeként értékelhető. Akárcsak az is, hogy mivel Karsten D. Voigt nem jelöltette magát a párt elnökségébe, Norbert Ganselt pedig nem választották meg, a vezetőségből kiszorultak a kifejezetten külpolitikára szakosodott „realisták”. Az IFOR-ról pedig az a kompromisszum született, hogy felszólították a saját parlamenti képviselőiket, „a békemissziót teljes mértékben támogassák”, kivéve a német ECR-Tornadók kiküldését és az egységek harci feladatának elfogadását.⁹⁶⁶ Ez a „teljes mértékben” megfogalmazás önmagában egy ellentétben alapszik, hiszen a júniusi döntés után várható volt, hogy a kormány által felajánlandó „csomagba” a vadászgépek továbbra is beletartoznak, és ez valóban zavart is okozott a képviselők fejében. A pártnapon látszólag a balszárny győzedelmeskedett, hiszen a két évvel korábbi, wiesbadeni határozatokat erősítették meg, a vezetőségben pedig nőtt a pacifisták befolyása. Ez ugyanakkor nem volt igaz a frakcióra, amelynek a nagy része az „out-of-area”-kérdésben ekkorra már közelebb állt a Szövetségi Kormány álláspontjához, mint a saját pártja határozataihoz. Véleményünk szerint az elszakadás az 1995. nyári boszniai háborús események és a daytoni egyezmény tető alá hozása, tehát elsősorban nemzetközi faktork hatására ment végbe, amelyek legalább olyan hatást gyakoroltak a német ellenzéki erőkre, mint 4-5 évvel korábban a második öbölháború a kormánypártokra.

963 Lafontaine wirft Scharping den Federhandschuh zu. *Berliner Zeitung*, 1995. november 16. 1.

964 HERKENDELL 2012: 148.

965 HERKENDELL 2012: 149.

966 Im SPD-Streit über Bundeswehreinätze in Bosnien setzt sich Lafontaine durch. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. november 18. 1.

A Szövetségi Kormány IFOR-döntéséről november 30-án vitáztak először a Bundestagban. A „realista” SPD-képviselők nagyon okosan benyújtottak egy indítványt a mannheimi határozat szellemében (tehát támogatva a kormány döntését az ECR-Tornadókön kívül), és azt a parlament, ahogyan sejthető volt, el is utasította, 351:207 arányban.⁹⁶⁷ És bár megfogalmazták a kifogásaikat a kormány eljárását illetően, nem merték megkockáztatni az elutasítással járó esetleges politikai károkat. Günter Verheugen szerint „az ECR-Tornadók részvételét továbbra is rossznak tartjuk [...], de senkinek nem tesszük meg azt a szívességet, hogy a nemzetközi békecsapat átfogó értékelését ettől az egyetlen technikai részlettől tegyük függővé”.⁹⁶⁸ Mivel az indítványuk elutasítása után a frakció fő szószólói, Scharping, Verheugen és Voigt is úgy látták, az IFOR-részvétel nem bukhat meg az ECR-Tornadók kérdésén, azt ajánlották, hogy a szociáldemokrata frakció fogadja el a kormány döntését.⁹⁶⁹ Egy héttel később, a december 6-i Bundestag-ülésen, amikor már a kormány döntéséről szavaztak, Scharping kijelentette, hogy mivel hosszú évek humanitárius próbálkozásai után a balkáni népiertást csak a katonai erő tudta megakadályozni, az SPD a kérdést „újraértékelte, és arra a meggyőződésre jutott, hogy ebben a helyzetben, Boszniában a daytoni egyezmény és az ahhoz köthető békefolyamat katonai biztosítása és végrehajtása szükséges és helyes”.⁹⁷⁰ A szavazáson végül a párton belüli vereség után a frakcióvezető akarata érvényesült: 187 szociáldemokrata képviselő igennel, 55 nemmel szavazott, egy pedig tartózkodott.⁹⁷¹ Látszik tehát, hogy – Heidemarie Wiczorek-Zeul vezetésével – a frakción belül is kitartott még egy kisebbség, amely a pacifista álláspontot képviselte, de háromszor ennyien támogatták a Bundeswehr IFOR-részvételét, akár egy harci bevetésben, ECR-Tornadókkal kiegészülve. Mindössze fél évvel korábban, június 30-án az arány még 45 igen, 190 nem, 9 tartózkodás volt. De közben történt egy Srebrenica, majd egy Dayton, és a frakcióban a feje tetejére álltak a korábbi erőviszonyok. Érdekes emellett, hogy a szavazás után az új pártelnök nem vállalta a nyílt konfrontációt a frakció fejével. Lafontaine a frakció többségének döntését formálisan üdvözölte,⁹⁷² majd 1996 januárjában Scharpingot választották a pártelnökség kül- és biztonságpolitikai bizottságának elnökévé. Ennek a bizottságnak az volt a feladata, hogy a soron következő pártnapra dolgozza ki a párt átfogó külpolitikai irányvonalait, és hogy ezekre milyen hatással volt Scharping, arra a későbbiekben fogunk rátérni.

A fentiekből tehát láthattuk, hogy a Volker Rühe által a német IFOR-részvételről megálmódott széles konszenzushoz a szociáldemokrata frakció nagy részét sikerült

967 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/74, Bonn, 1995. november 30. 6469 D.

968 Günter Verheugen képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1995. november 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/74, Bonn, 1995. november 30. 6434 D.

969 Weites Herz. *Der Spiegel*, 1995. november 27. 1995(48). 26.

970 Rudolf Scharping képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1995. december 6-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/76, Bonn, 1995. december 6. 6635.

971 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/76, Bonn, 1995. december 6. 6673–6675.

972 LAFONTAINE, Oskar. In: *SPD: Pressemitteilung*, 1995. december 12. 1995(588). 2.

megnyerni. A Zöldek közeledése a kormányhoz még 1995 első felében is valószínűtlennek tűnt, ezért nem is számoltak velük potenciális szövetségesként. 1995 nyarától azonban a körükben is olyan folyamatok játszódtak le, amelyek élénken felkeltették a kormánypártok figyelmét. Joschka Fischer még a levelének nyilvánosságra kerülése után is ragaszkodott korábbi véleményét illetően ahhoz, hogy a Bundeswehrnek semmi keresnivalója nincs Boszniában. Ez 1995 őszén, a daytoni békefolyamat alatt változott meg, és a kormánypártokhoz hasonlóan ő is ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a korábbi hadviselő felek a németek jelenlétét fogadják el.

Fischer és a reálpolitikai szárny az őszt azzal töltötte, hogy próbálta meggyőzni a párton belüli pacifistákat az IFOR-részvétel szükségességéről, hiszen tudták, hogy erről előbb-utóbb nekik is szavazniuk kell a Bundestagban. Néhány nappal az IFOR-bevetésről szóló szavazás előtt, december 2–3-ára tűzték ki Brémába a pártgyűlésüket, amelyre már konkrét külpolitikai elképzeléseket kellett előkészíteni mindkét oldalon. A pacifisták részéről Ludger Volmer dolgozott ki egy tervezetet, amely gyakorlatilag a Zöldek 1992-es törvényjavaslatát vette át, tehát nézetei érdemben nem változtak.⁹⁷³ Eszerint a Bundeswehr részvétele szigorúan tilos a harci bevetésekben, ugyanakkor megengedett a gazdasági szankciók határozottabb keresztülvitelében és a kéksisakos missziókban. Ezzel szemben a „realisták” által beterveztett, Rupert Kleinert tollából származó indítvány kimondta, hogy népirtás esetén az ENSZ harci bevetése „erkölcsi kötelesség”, és szinte szóról szóra ugyanazon érveket használták, mint a CDU/CSU néhány évvel korábban: a németeknek a történelmük miatt „kifejezetten visszafogottnak” kell lenniük, de „a nemzetközi közösség misszióiban hosszú távon nem lehet külön szerepük, [...] miközben a többiek illetékesek a kockázatos vállalkozásokban”.⁹⁷⁴ A brémai pártnap előtt egy héttel a két indítvány megfogalmazója egy, a *Der Spiegel*nek adott interjújában vitáztak egymással hevesen, tehát a nyilvánosság előtt is vállalták a konfrontációt a másik tábor meggyőzésére.⁹⁷⁵

A pártgyűlésen végül a jelenlévők többsége Volmer indítványát támogatta, tehát elutasította a Bundeswehr bármi fajta harci bevetését. Ugyanakkor 1995 nyara óta óriási elmozdulás történt a reálpolitikusok nézetei felé, hiszen Kleinert tervére (legvégső esetben akár a katonai intervenció is legitim) a tagok 38%-a szavazott.⁹⁷⁶ Mind a sajtó, mind maguk az érintettek is úgy érezték, Brémából Fischer és társai mentek haza győztesként. „A szervezett pacifizmus a blokkok szembenállásának végével láthatóan elveszítette meggyőző erejét” – búcsúzott el a hidegháború kori zöldektől a láthatóan megkönnyebbült

973 Auszug aus dem von der Bundesversammlung der Grünen angenommenen Antrag zur Außen- und Friedenspolitik. *Das Parlament*, 1995. december 8.

974 Scharfe Töne, ein Antrag und ein Brief. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. november 7. 7.

975 LERSCH, Paul (1995): „Den Menschen helfen” – Die Grünen Hubert Kleinert und Ludger Volmer über militärische Interventionen. *Der Spiegel*, 1995. november 27. 1995(48) 41, 44, 47.

976 Für Antrag zu UN-Einsätzen. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. november 11.

Fischer.⁹⁷⁷ A pártnap formális győztese arra kérték a frakciót, hogy az IFOR-részvételtől szóló szavazáson utasítsák el a kormány indítványát.⁹⁷⁸ Néhány nappal a pártgyűlés után következett az említett Bundestag-ülés, ahol Fischer és a „realisták” rögtön leszögezték, hogy Bréma ellenére ebben a kérdésben a kormány mellé állnak. A korábban már számos alkalommal hallott indokok mellett kiemelték, hogy az alapértékeiket a balkáni véres nacionalizmus és fasizmus, illetve a boszniai háború szörnyűségei miatt kellett átgondolniuk.⁹⁷⁹ A voksoláson végül igen érdekes eredmény született: a 48 fős zöld frakcióból 22-en a kormány indítványa ellen szavaztak, 22-en támogatták azt, és volt még négy „taktikai” tartózkodó, akik egyik csoport felé sem akarták a mérleg nyelvét dönteni.

A június 30-i négy „elhajlózó” képest tehát jelentős átrendeződés ment végbe a frakción belül, és mivel a kormánynak erre a 22 szavazatra egyébként nem volt szüksége a többség eléréséhez (hiszen a kormánypártok és az SPD nagy része is támogatta az indítványt), főként azt a célt szolgálta, hogy Fischer megmutassa: elindultak (legalábbis külpolitikailag) a kormányzati felelősség vállalásának irányába. Ráadásul a közvélemény-kutatások szerint a Bündnis 90/Die Grünen választóinak többsége ekkor már legitimnek tartotta az erőszak alkalmazását, ha azzal elejét veszik egy népiirtásnak.⁹⁸⁰ Az SPD-hez hasonlóan a Zöldeknél is a frakció és a párt között, pontosabban a frakció vezetősége és a pár elnöksége között húzódott a frontvonal. De míg az SPD-ben Lafontaine legalább igyekezett pozitívan nyilatkozni a szavazás eredményéről, és a képviselők szabad akaratáról beszélt, addig a Zöldeknél mélyült az ellentét. Ludger Volmer szerint a „szakadárok” a pártot nem képviselték méltóan, Jürgen Trittin pedig a frakciófegyelem megsértésével vádolta őket, és kijelentette, hogy komolyan el kell gondolkodni a párthatározatokat blokkoló parlamenti képviselők eljárásán. Trittin az említett Emnid-kutatás eredményeit nem tartotta reprezentatívnak, ezért szerinte az sem igaz, hogy a szavazók feladták volna a pacifizmus elvét.⁹⁸¹ Egyelőre tehát kibékíthetetlennek tűnt a két tábor, mivel Fischer az 1998-as választásokra már kormányzásra alkalmas pártot akart a Zöldekből faragni, a pacifistáik viszont ennek az oltárán nem voltak hajlandók feláldozni az egyik alapértéküket.

977 BUCHSTEINER, Jochen (1995): Das Prinzip Fischer. *Die Zeit*, 1995. december 8. 1995(50). 1. http://www.zeit.de/1995/50/Das_Prinzip_Fischer/komplettansicht (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

978 Eine starke Minderheit der Grünen einverstanden mit einem Bosnien-Einsatz der Bundeswehr. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1995. december 4.

979 Joseph Fischer képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1995. december 6-i ülésén. *Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/76*, Bonn, 1995. december 6. 6657 C.

980 Grüne Wähler sind für Kampfeinsätze. *Der Spiegel*, 1995. december 4. 1995(49). 17. Ezen Emnid-kutatás szerint a Zöldek szavazóinak csak 27%-a utasította el minden körülmények között a Bundeswehr NATO területén kívüli harci bevetéseit. Ezzel szemben 52%-uk támogatta, ha ezzel megelőzhető egy népiirtás, és további 16%-uk akkor, ha az ENSZ ezt kívánja. A kutatásból az is kiderült, hogy minél fiatalabb egy szimpatizáns, annál inkább támogatja a harci bevetéseket: a 18-24 évesek 68%-a, a 25-29 évesek 59%-a, a 30-44 évesek 50%-a, a 45-59 évesek 44%-a és a 60 felettiiek 46%-a.

981 „Tränen auf allen Seiten” – Grünen-Vorstandssprecher Jürgen Trittin über den Konflikt nach der Bosnien-Abstimmung. *Der Spiegel*, 1995. december 11. 1995(50). 36–37.

Az egyetlen párt, amelyet a meggyőződésében komolyabban nem ingatott meg sem a balkáni háború, sem annak katonai vagy politikai rendezése, a PDS/Linke Liste volt. A párt saját indítványát⁹⁸² a Bundestagban nem szavazták meg, és a kormány minden, a Bundeswehr külföldi bevetéseiről szóló tervét zártan elutasította. Miután pedig az SPD és a Zöldek is nyitni kezdtek a kormánypártok felé, már őket is vehemensen támadták.⁹⁸³ Gregor Gysi a népirtás fogalmának relativizálásáról beszélt, mert szerinte a kormány csak azokban a régiókban „talál” népirtást, ahova közvetlen érdekei kötik.⁹⁸⁴ Így például Boszniában igen, míg Ruandában vagy Afganisztánban kevésbé. Emellett arra figyelmeztetett, hogy az IFOR-részvétellel „egy olyan ajtót nyitnak ki, amelyet soha többé nem tudnak bezárni”. Bár Nina Philippi kutatónak egy PDS-munkatárs azt állította, 1995-ben azért voltak zárt viták a boszniai kérdés katonai megoldása körül,⁹⁸⁵ a külvilág felé ebből semmi sem látszott. A PDS 1996. január 20–21-én tartott magdeburgi pártnapjain megerősítették korábbi álláspontjukat: a szemükben két megtúrt nemzetközi szervezetet, az ENSZ-t és az EBESZ-t támogatni, erősíteni kell, de Németország maradjon ki mindenfajta katonai kalandból, még a kéksisakos missziókból is.⁹⁸⁶

Az IFOR-részvételtől szóló két Bundestag-ülés, a november 30-i és december 6-i már kevésbé folyt olyan hevesen, mint a hasonló témájú korábbiak. Szinte minden frakció kiemelte, hogy a balkáni háborút európai volta ellenére az amerikaiaknak kellett megoldaniuk, és ez fontos lecke kell, hogy legyen az EU számára. Ettől függetlenül a német hozzájárulás mértékét a kormány büszkén fejtegette.⁹⁸⁷ Biztosították a parlamentet, hogy az IFOR-ba küldendő négyezer német katona 70%-a hivatásosokból fog állni, és a sorkötelesek közül is csak önkéntesek jelentkezhetnek.⁹⁸⁸ A tizenkét hónapos misszió költségeit 700 millió márkára becsülték.⁹⁸⁹ Hogy a kormány a szavazás tétjét

982 A PDS csoport indítványa (Kein Einsatz der Bundeswehr im früheren Jugoslawien), BT-Drucksache 13/3127, 1995. november 28.

983 Andrea Lederer képviselő (PDS/Linke Liste) beszéde a Bundestag 1995. november 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/74, Bonn, 1995. november 30. 6443 C.

984 Gregor Gysi képviselő (PDS/Linke Liste) beszéde a Bundestag 1995. december 6-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/76, Bonn, 1995. december 6. 6647 D–6649 B.

985 PHILIPPI 1997: 142.

986 Beschluß der 2. Tagung des 4. Parteitagés der PDS am 20/21.1.1996.

987 A 400 ezer menekült befogadása mellett az NSZK 1991 és 1995 között egymilliárd márkával is segítette az egykori Jugoszláviát. Az EU hozzájárulásának kb. egyharmadát állta, és komoly újjáépítési projektekben vett részt (például a mostari vasúti híd helyreállításában, egy szarajevói kórház felszerelésében stb.). Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1995. november 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/74, Bonn, 1995. november 30. 6428 C–6429 B. A *Der Spiegel* 1995. decemberében a következő összegekről írt: 14 milliárd márkát költöttek a németországi menekültekre, emellett 2,2 milliárd márkát helyben, az egykori Jugoszlávia területén (ebből 973 milliót az ENSZ békemissziójára és a gyors bevetési egységre, 680 milliót az EU-segítség keretein belül, 432 milliót humanitárius segítségnyújtásra, 70 milliót Mostarban, 33 milliót a kereskedelmi szankciók megfigyelésére). Deutsche Milliarden. *Der Spiegel*, 1995. december 11. 1995(50). 18.

988 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1995. november 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/74, Bonn, 1995. november 30. 6430 B–D; Volker Rühle védelmi miniszter beszéde uo. 6446 C.

989 Theodor Waigel pénzügyminiszter beszéde a Bundestag 1995. december 6-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/76, Bonn, 1995. december 6. 6655 B.

magasra rakta, abból is látszik, hogy egyrészt személyesen a kancellár is felszólalt (amire ritkán akadt példa az „out-of-area”-vitákban), másrészt a külügyminiszter ettől várta több problémára is a megoldást.⁹⁹⁰ Az SPD-ben és a Zöldek körében megtörtént „jobbratolódás” hatására a szavazáson végül a kormány teljes sikert aratott: a leadott 656 szavazatból 543-an támogatták az indítványát, és mindössze 107-en elleneztek.⁹⁹¹ Ez a június 30-i álláshoz képest 157-tel több támogatót jelentett, miközben a bevetés merészebb volt a korábbihoz képest, hiszen a katonák már akár Bosznia-Hercegovinában is tevékenykedhettek. Ahhoz, hogy fél év alatt a képviselők 83%-a elfogadja a Kohl-doktrína átlépését, sajnálatos módon történnie kellett egy srebrenicai esetnek, valamint a NATO fellépésére megkötött daytoni egyezménynek. És a közvélemény-kutatások is tükrözték a Bundestagban végbement változásokat: 1994 decemberében a lakosok 62%-a még elutasította a Tornádók bevetését,⁹⁹² 1995 januárjában 31%⁹⁹³ és júniusban is még csak 37% támogatta azt.⁹⁹⁴ Míg ugyanebben a hónapban a Bundeswehr kéksisakos bevetéseit csak 48% helyezte, szeptemberig ez már kétharmadra nőtt. Az ENSZ keretein belüli harci bevetéseket támogatók pedig a júniusi 30%-ról októberre több mint 50%-ra nőttek.⁹⁹⁵ A német Tornádók kiküldését illetően is nőttek a számok. A boszniai, 1995. nyári szörnyűségek után, szeptemberben a lakosság több mint fele, 54,8%-a már célszerűnek és az egyetlen hatékony módszernek tartotta a katonai eszközök bevetését,⁹⁹⁶ miután pedig a NATO beavatkozása meghozta hatását, és november elején megkezdődtek a daytoni tárgyalások, a németek 59,6%-a gondolta úgy, hogy az IFOR szárazföldi csapataiban német katonáknak is fel kell vonulniuk.⁹⁹⁷

990 Kinkel szerint az IFOR-hozzájárulással nemcsak Bosznia-Hercegovina lakosságán segítenek, de a NATO iránti bizalom és szimpátia nő, javulnak a francia–német kapcsolatok, sőt kialakulhat egy európai biztonság- és védelempolitikai identitás. Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1995. december 6-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/76, Bonn, 1995. december 6. 6650 D – 6651 C.

991 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/76, Bonn, 1995. december 6. 6673 B.

992 A nyugati tartományokban ez a szám 59% volt, a keletiekben egészen magas, 71%, tehát majdnem a lakosok háromnegyede utasította el a német beavatkozást. Ganz verbindlich 26.

993 Az Allensbach Intézet kutatása szerint a nyugati tartományokban megkérdőztettek 48%-a ellenezte a bevetést, a keletiekben pedig 62%. NOELLE-NEUMANN, Elisabeth (1995): *Öffentliche Meinung und Außenpolitik. Die fehlende Debatte in Deutschland. Internationale Politik* 50(8). 7.

994 BECK, Albrecht A. (2008): *Deutsches Konfliktmanagement im ehemaligen Jugoslawien, 1991–1998*. Südwest-deutscher Verlag für Hochschulschriften, Saarbrücken. 442.

995 Der Ruf wird besser. *Der Spiegel*, 1995. november 6. 1995(45). 16.

996 A Forschungsgruppe Wahlen intézet 1995. szeptemberi kutatása szerint a nyugatnémetek 58%-a és a keletnémetek 42%-a támogatta a Tornado-bevetést. ZDF-Politbarometer: Die Stimmung im September. Helmut Kohls gewaltiger Vorsprung. *Süddeutsche Zeitung*, 1995. szeptember 16/17. Az Allensbach Intézet szeptemberben csak általánosságban kérdezett rá arra, hogy német katonák részt vegyenek-e a NATO boszniai harci bevetésén, és alacsonyabb egyetértést mért. A nyugatnémetek 56%-a, a keletnémetek 31%-a, az összlakosságnak pedig 51%-a támogatta a bevetést. Az intézet 600, a politikai, gazdasági életben és a közigazgatás csúcsán dolgozó, „elit” személlyel is végzett egy külön kutatást, akik körében – mint egyébként más, hasonló kutatásokon is – jóval magasabb volt a támogatottság, ez esetben 90%. NOELLE-NEUMANN, Elisabeth – KÖCHER, Renate (Hrsg.) (1997): *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1993–1997*. Band 10, K. G. Saur, Verlag für Demoskopie Allensbach am Bodensee, München. 1147.

997 A Forschungsgruppe Wahlen intézet kutatása szerint novemberben a nyugatnémetek 63%-a és a keletnémetek 46%-a tartotta szükségesnek a német részvételt az IFOR-ban. ZDF-Politbarometer: Die Stimmung

A Rühle által megálmodott politikai konszenzus mellett a társadalmi is alacsonyabb volt tehát, és érdekes módon még a néhány évvel korábban militarizmussal fenyegető olyan lapok, mint például a *Die Zeit* is megértőbbnek bizonyultak.

5.3. Bosznia-Hercegovina újjáépítése: az IFOR- és SFOR-bevetések

Miután a daytoni egyezményt Bosznia-Hercegovina, Horvátország és Jugoszlávia elnökei 1995. december 14-én aláírták Párizsban, az ENSZ BT egy nappal később, az 1031. számú határozata⁹⁹⁸ értelmében felhatalmazta a NATO-t, hogy a békeszerződésben lefektetett módon segítse elő Bosznia-Hercegovina pacifikálását, akár erőszakos eszközökkel is, az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete szerint. Ezzel a „robosztus” mandátummal kezdődött a UNPROFOR-t váltó IFOR pályafutása, amelynek elsődleges feladata a fegyverszünet felügyelete, valamint a lefegyverzés volt. Szerencsétlen sorsú elődjével szemben az IFOR már kizárólag NATO parancsnokság alá került, és 30 ország 52 ezer katonájának részvételével működött. Ezzel kezdetét vette a *Joint Endeavour*-hadművelet.

Mivel a daytoni egyezmény viszonylag rövid határidőket szabott, a csapatok kiküldése még karácsony előtt megkezdődött. A 2500 főből álló előcsapatokhoz a német kormány is mindenképp szeretett volna hozzájárulni 170-180 fővel.⁹⁹⁹ A német kontingens (*German Contingent Implementation Force* – GECONIFOR) elsősorban szállító-, logisztikai, utász- és mentőegységekből állt, azokat pedig harci csapatok biztosították (páncélos felderítők és hegyivadászok, Luchs, illetve Fuchs típusú felderítő és szállító páncélosokkal felszerelve).¹⁰⁰⁰ Noha rengeteget tevékenykedtek Boszniában, támaszpontjaik Horvátországban voltak: Zadarban, Benkovacban, Šibenikben és környékén, Solarisban, Trogirban és Primoštenben.¹⁰⁰¹ A körülbelül 2600 főből álló szárazföldi egység mellett a Bundesmarine a rombolóival és fregattjaival 29 bevetésen vett részt, a Luftwaffe Tornadói pedig körülbelül kétezer repülést abszolváltak a légtér biztosítása, a bevetési terep felderítése és a nemzetközi megállapodások felügyelete érdekében. A Bundestag 1996. február 9-i döntése értelmében a Tornadók a kelet-szláviai

im November. Schwerer Abschied von der D-Mark. Trotz ihrer kritischen Einstellung halten 42 Prozent der Deutschen die Einführung der Euro-Währung für Notwendig. *Süddeutsche Zeitung*, 1995. november 18/19.

998 1031. számú határozat (1995), 1995. december 15. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1031> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

999 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1995. november 30-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/74, Bonn, 1995. november 30. 6430 D.

1000 KESSELRING 2010a: 59.

1001 RAUCH, Andreas M. (2009): Die sicherheitspolitische Bedeutung von UNPROFOR, IFOR und SFOR im Kontext des Balkan-Konflikts. In: GIESSMANN, Hans J. – WAGNER, Armin (Hrsg.): *Armee im Einsatz. Grundlagen, Strategien und Ergebnisse einer Beteiligung der Bundeswehr*. Nomos Verlag, Baden-Baden. 307.

ENSZ-hadművelet (*United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium* – UNTAES) támogatására is bevethetővé váltak.¹⁰⁰²

A német katonák – más országok fiaihoz hasonlóan – különböző veszélyeknek voltak kitéve. A boszniai infrastruktúra helyreállítása előtt rendszerint az aknátlantást is el kellett végezni, olykor mostoha körülmények között, ráadásul a nemrég még szembenálló felek időnkénti tűzharcai közepette.¹⁰⁰³ Ezért amikor az NSZK-ból felügyelő bizottságot küldtek ellenőrizni, hogy a Boszniában szolgálók számára méltányos-e a napi 130 márkás, adómentes zsold, a katonák valószínűleg nem véletlenül a védelmi megbízott, Claire Marienfeld szemé láttára robbantottak fel egy öt és fél kilós aknát. A látvány megtette a hatását: a bonniak a zsoldot megérdemeltnek ítélték, és „hivatalosan is megerősítették, hogy a fiúk nem kirándulni mentek oda”.¹⁰⁰⁴ Egy sérülésmentes bevetésnek természetesen politikai tétje is volt. Rühle miniszter tisztában volt vele, hogy akár a politikai karrierje is függhet a misszió sikerétől, és egy esetleges terrortámadás évekre visszavetheti a lakosság és az ellenzék meggyőzését szolgáló stratégiájában.¹⁰⁰⁵

A GECONIFOR missziója kisebb botrányokkal, balesetekkel szolgáltatott némi municiót a sajtó számára. Így például nézeteltérésekről lehetett hallani a Szövetségi Védelmi Minisztérium és boszniai civil szervezetek között, vagy amikor az egyik konvojban haladó hét tonnás német teherautó a sofőr figyelmetlensége miatt egy szakadékba zuhant.¹⁰⁰⁶ Fegyelmi problémák szintén előfordultak, de a kontingens méretét tekintve nem feltűnő mértékben.¹⁰⁰⁷ A Boszniából érkező hírek túlnyomó többsége ugyanis a németeket illetően pozitív volt.

Az IFOR-misszió keretein belül 1800 szállító és utász feladatot végeztek el, ezek 80%-át az ún. „Box”-ban, Bosznia-Hercegovinában. A konvojok összesen több mint 5 millió kilométert tettek meg, a fent említett ismertebb incidens ellenére csak minden 190 ezer kilométerre jutott egy-egy baleset. Jelentős volt az újjáépítés volumene: 2004-ig a Bundeswehr Bosznia-Hercegovinában civil partnereivel együtt 1800 lakóházat és 42 iskolát újjított fel, vagy épített újra, emellett hidak és az úthálózat javítása is kezükön

1002 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/87, Bonn, 1996. február 9. 7693 A–B.

1003 SCHUMACHER, Hajo (1996): Der Tod im Schnee. *Der Spiegel*, 1996. február 26. 1996(9). 36.

1004 Schöner wohnen. *Der Spiegel*, 1996. március 4. 1996(10). 17; Angst vor Minen. *Der Spiegel*, 1996. március 25. 1996(13). 17.

1005 Unser Ibuk. *Der Spiegel*, 1995. december 25. 1995(52). 36.

1006 Bundeswehr – Viel Wind aus Bonn. *Der Spiegel*, 1996. január 15. 1996(3). 17; RIECHMANN, Friedrich W. (2000): Von Kroatien in die „Box”. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 160.

1007 1996 augusztusáig tizennégy katonát küldtek haza súlyosabb kihágások miatt, és harmincan kaptak pénzbüntetést, mert alkalmanként kiszöktek – a helyi éjszakai életet felfedezni. A sajtó egyik többször emlegetett esete egy kíváncsi katona története volt, aki a bevetés unalmas perceiben köveket dobált egy aknára, hogy meglássa, vajon mekkorát robban, ezzel veszélyeztetve társait. SROLDT, Hans-Ulrich (1996): „Die tun viel für uns”. *Der Spiegel*, 1996. augusztus 26. 1996(35). 62. (A továbbiakban: „Die tun viel für uns”)

viselte a nyomát.¹⁰⁰⁸ Trogirban a Bundeswehr, Manfred Eisele, az ENSZ békefenntartó műveletekért felelős főtitkárhelyettese szerint „minden idők legjobb hadikórházát” építette fel,¹⁰⁰⁹ amelyben rendkívüli korszerűségének köszönhetően 60 nemzet páciensei mellett „még amerikaiak is kezeltették magukat”, ahogyan azt Frank Schindelhauser orvosezredes mondta büszkén. Talán a legnagyobb elismerés azonban mégis a helyiektől érkezett. A Drina menti Ustikolina városka polgármestere, Pilav Sulejman szerint az ott állomásozó német csapatok nem félelmet, sokkal inkább önbizalmat adnak a lakosoknak: „Ez egy kis bátorságot ad nekünk. A németek sokat tesznek értünk.”¹⁰¹⁰ A hivatalos feladataik teljesítésén kívül ez a katonák egészen hétköznapi gesztusaiban is megmutatkozott, érződött tehát annak bizonyítási vágya, hogy a németek „valójában mennyire normálisak”. Rühle miniszter is úgy ítélte meg, hogy a Bundeswehr mindenkiben bizalmat gerjesztett, még a szerbekben is.¹⁰¹¹ A helyi német kontingens parancsnoka, Friedrich Riechmann altábornagy is osztotta ezt a véleményt: „Az agresszió, amelyet korábban a biztonsági erőink érezhettek, de amelyet határozottan elhárítottak, a katonáink teljesítménye előtt tiszteletbe váltott át.”¹⁰¹² A németek iránti elégedettség azonban az optimista előrejelzések ellenére sem jelentette azt, hogy a közbiztonság jelentősen javult volna, és 1996 második felében ne érződött volna továbbra is feszültség a levegőben.

1996 áprilisában a Szövetségi Kormány még ragaszkodott azon álláspontjához, hogy az IFOR-misszió lejártával, 12 hónap után a katonákat hazahívják. A Bundestag ugyanis ilyen jellegű mandátumot szavazott meg, és ezen nem kíván változtatni. Ráadásul, ahogy Rühle mondta, „a Balkán útvesztőiben könnyen el lehet tévedni”, ezért is lenne kívánatos megteremteni Boszniában a katonai erőegyensúlyt, majd távozni onnan.¹⁰¹³ Július végén Kinkel is úgy nyilatkozott, hogy a NATO-szövetségeseikkel „közösben be- és közösben kivonulnának”, vagyis december 20-ig, az IFOR-mandátum lejártáig maradnának ott. Rühle hozzátette, hogy kár beszélni a meghosszabbításról, mert az csak levénné a nyomást a szemben álló felek válláról, hogy kibéküljenek, a bevetés pedig „tizenkét hónapra lett lefektetve, és emellett maradunk”.¹⁰¹⁴ Július 21-én Wilhelms-havenben pedig ezt mondta: „Aki azt hiszi, hogy ezen missziót majd más néven viszik tovább, óriásit téved.”

1008 UZULIS 2005: 128.

1009 Luxus im Lazarett. *Der Spiegel*, 1996. április 22. 1996(17). 17.

1010 „Die tun viel für uns” 60.

1011 Durch die Schluchten. *Der Spiegel*, 1996. szeptember 2. 1996(36) 27. (A továbbiakban: Durch die Schluchten)

1012 RIECHMANN 2000: 163.

1013 KOCH, Dirk (1996): „Über den Kopf gewachsen”. Verteidigungsminister Volker Rühle (CDU) über Feindbilder, Wehrpflicht und den deutschen Bosnien-Einsatz. *Der Spiegel*, 1996. április 15. 1996(16). 28.

1014 Durch die Schluchten 26.

A nyilvánosságnak szóló mondatok elhangzásával párhuzamosan azonban más jellegű tárgyalások is folytak. Május közepén a Külügyi Hivatal és a Szövetségi Védelmi Minisztérium tartott egyeztetést arról, hogy lenne-e igény a balkáni jelenlét folytatására, és a többség amellett érvelt, hogy bár kisebb létszámban, de 1997-ben is katonailag kell biztosítani a békefolyamatot, különben ismét elszabadulhat a pokol Boszniában.¹⁰¹⁵ 1996. május 29-én Rühle egy kabinet-i ülésen, Kohl kancellár előtt mondta, hogy alulbecsülték a problémák mértékét, és mint kiderült, az EBESZ és a civil szervezetek által vállalt feladatok nehezebbek a katonaiaknál. A NATO már júliusban megkezdte a következő misszió előkészítését, de a tagok – elsősorban belpolitikai okokból – az IFOR meghosszabbításáról ekkor még hallani sem akartak.

Hogy a Szövetségi Kormány átfogó képet kapjon az aktuális helyzetről, 1996. augusztus 15-én és 16-án a Külügyi Hivatal politikai igazgatóját, Wolfgang Ischingert és a Szövetségi Védelmi Minisztérium tervezési vezetőjét, Ulrich Weisser altengernagyot Bosznia-szakértőkkel egyetemben a krízisrégióba küldte. Miután meghallgatták a különböző nemzetiségek, majd az IFOR képviselőinek beszámolóit, helyzetjelentéseit, a következő hangvételű ajánlást intézték a kormánynak: mivel a korábbi hadviselő felek nem akarnak politikailag együttműködni, és a levegő feszültséggel teli, német harci csapatok jelenlétével kell őket a háborútól elrettenteni. Ulrich Weisser erre egy beszédében két évvel később, 1998. október 19-én így tért ki: „A Zágrábból Bonnba tartó hazautunkon közös javaslatot dolgoztunk ki a két miniszter számára: itt az ideje, és egész Boszniában ezt el is fogadják, hogy Németország korlátozások nélkül vegyen részt az ország stabilizálásában, szolidaritásból – és lehetőleg a német–francia brigáddal.”¹⁰¹⁶ Mivel a jelentés nagy hatást gyakorolt Rühle miniszter álláspontjára, ezzel befolyásolva a kormányt is, Weisser kiemelt jelentőséget tulajdonított látogatásuknak.

Rühle valóban az ő érvelésüket használta a Védelmi Bizottság augusztus 29-i ülésén, ahol már a Bundeswehr egy teljesen új szintű bevetéséért kardoskodott. Mivel az általános biztonsági helyzet nem javult, és külföldi katonák nélkül újra kitörhet a háború, szerinte a Bundeswehrnek december után is maradnia kell a Balkánon. És mivel a helyiek közül még a szerbek is örülnének a német jelenlétnek, és nem leselkedik rájuk nagyobb veszély, mint más ország katonáira, a Bundeswehrnek – kisebb létszámban és új mandátummal, de – most már Bosznia-Hercegovinában kell szolgálnia. Bár a GECONIFOR is tevékenykedett és táborozott Boszniában, támaszpontjai még Horvátországban voltak, ezzel némiképp fenntartották a Kohl-doktrína érvényességének látszatát. Rühle új terve azonban már teljesen átlépett ezen a korlátozáson: német

1015 MEYER ZUM FELDE, Rainer (2002): Die deutsche Mitwirkung an den Friedensmissionen in Bosnien und Herzegowina nach Dayton aus militärpolitisches Sicht. In: BIERMANN, Rafael (Hrsg.): *Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden. 74–75.

1016 Uo. 76.

harcis csapatok olyan területre kerültek volna, ahol a Wehrmachtról nem túl jó emlékeket őriztek. A védelmi miniszter bejelentését a külügyminiszter korainak tartotta, de tartalmával, üzenetével nem vitázott, sőt megerősítette azt. Maga Kohl kancellár sem kifogásolta a róla elnevezett doktrína felszámolását, mert a misszió meghosszabbítására szükség van. Ha az IFOR valóban kivonulna december 20-ig, szörnyű lenne, „ahogy néznénk a tévében karácsonykor, miként esnek megint egymásnak a szemben álló felek”.¹⁰¹⁷ Azt pedig ő állítólag sosem mondta, hogy a Wehrmacht által megszállt területekre egyáltalán nem léphetnek: „Én sosem beszéltem így, hanem azon megfogalmazást használtam, hogy oda, ahol a megoldás, nem pedig a probléma részeseivé válunk, oda mehetünk, még akkor is, ha fennállnak történelmi terhek. És ehhez tartom is magam. Katonáink a konfliktus minden felében bizalmat gerjesztettek.”¹⁰¹⁸

1996 nyarán, kora őszén tehát gyorsan megtörtént a váltás onnan, hogy az IFOR mandátumának lejártával a német katonák hazatérnek, odáig, hogy egy új misszióban maradnak, sőt harci egységekkel most már Bosznia-Hercegovinában fognak szolgálni, ugyanolyan jogkörökkel mint más országok fegyveres erői. Hogy a kormánynak ez lehetővé vált, elsősorban annak volt köszönhető, hogy a Bundeswehr profi munkát végzett a Balkánon, a sikerek a kisebb botrányokat elhanyagolhatóvá tették, a helyiek szemében pedig jelentős bizalmat élvezett. Nem véletlen, hogy nemcsak a kormánypártok és az SPD ítélték hasznosnak a német balkáni jelenlétet, hanem a közvélemény többsége is támogatta a missziót.¹⁰¹⁹

Az ősz folyamán kezdett kikristályosodni, hogyan is nézne ki az IFOR-t követő misszió. Október 18-án az Észak-atlanti Tanács megbízta a SACEUR-t, hogy vizsgálja ki az új bevetés katonai feltételeit, és ebben a civil karakternek már hangsúlyosabbnak kellett lennie, és olyan feladatokat is vállalni kellett, amelyek az IFOR-ból kimaradtak. A német kontingenst a három haderőnemben összesen 3000 fős nagyságúra tervezték, és a francia szektorban a Szarajevó és Mostar közti területen kívánták bevetni. December 4-én a Szövetségi Kormány és a Védelmi Bizottság is támogatta Rühle és Kinkel közös javaslatát, amely az előbb említett feltételek szerint állított volna a NATO rendelkezésére csapatokat. 9-én a NATO Katonai Bizottsága által előterjesztett *Joint Guard*-tervet a Tanács, 10-én a tagok külügyminiszterei is elfogadták. Eszerint a *Stabilization Force* (SFOR) 60 ezer katonát foglalt magába, köztük 17 nem NATO-tagállam, főleg Oroszország csapatait. A legfőbb német javaslatok is bekerültek a feladatok közé, úgymint

1017 Durch die Schluchten 26–27.

1018 Koch, Dirk (1996): „Wir bleiben nicht ewig.” Verteidigungsminister Volker Rühle (CDU) über den Bosnien-Einsatz und die Zusammenarbeit mit Rußland. *Der Spiegel*, 1996. szeptember 23. 1996(39). 25.

1019 Egy közvélemény-kutatás szerint a német lakosság 65%-a támogatta a bevetést az egykori Jugoszláviában. Uo.

a menekültek hazajuttatása, az önkormányzati választások biztosítása és széles körű lefegyverzés. Egy nappal később a Szövetségi Kormány a december 4-én támogatott javaslatot elfogadta, és a Bundestag elé küldte szavazásra.¹⁰²⁰ Az IFOR-misszióval szemben az SFOR-ról a Bundestag úgy szavazhatott, hogy előtte az ENSZ BT a mandátumot már megadta neki, még hozzá 12-én az 1088. számú határozattal.¹⁰²¹ A kormány a felelősség szétosztása érdekében próbált ismét minél szélesebb konszenzust biztosítani az SFOR-hoz, az ellenzéki pártokat azonban ezúttal a Kohl-doktrína teljes felszámolásának szükségességéről kellett meggyőznie.

Az SPD-ben, miután 1995 őszén Rudolf Scharpingot Oskar Lafontaine váltotta a pártelnöki székben, frakcióvezetői pozícióját megtarthatta, sőt egy újabb fontos tisztséget kapott a pártban: 1996 januárjában átvette a kül- és biztonságpolitikai irányelvi bizottság vezetését, amelynek a következő pártnapokra kellett egy átfogó koncepciót kidolgoznia az SPD külpolitikájáról. Ennek élén Scharping úgy ítélte meg, hogy az SPD kormányzásra való alkalmasságát mi sem bizonyítja jobban, mint ha a kormány külpolitikájához hasonul, ahogy írták: „Egyetértés az alapelvekben, különbségek az operatív kérdésekben.”¹⁰²² A néhány éve még keményen ellenálló szociáldemokraták tehát – egy továbbra is elkötelezett kisebbséget leszámítva – gyakorlatilag a kormány „out-of-area”-politikáját követték, még ha olykor néhány csípős megjegyzéssel próbálták is az önálló külpolitikai gondolkodás látszatát fenntartani. Hogy az SFOR-ról szóló döntésüket megkönnyítsék, a kormánypártiak 1996 kora őszén a végső, 3000-es kontingensnél jóval kisebbről beszéltek, és folyamatosan kihangsúlyozták a tervezett misszió civil karakterét. Az év közepén több szociáldemokrata is jelezte, hogy támogatni fogja a Bundeswehr bevetését, amennyiben az IFOR-missziót valamilyen formában meg kell hosszabbítani.¹⁰²³ Amikor azonban kiderült, hogy harci bevetésről lesz szó, ráadásul Bosznia-Hercegovinában, Scharping november közepéig vonakodott: a harci bevetés az az „egyértelmű határ, amelyet mi az SPD-ben nem kívánunk átlépni”. December 3-án viszont a párt elnöksége kijelentette, hogy „az újjáépítési folyamat újabb katonai biztosítása szükséges”, és a „nemzetközi békemisszió a támogatásukra” talál.¹⁰²⁴ Tehát erősen sejteni lehetett, hogy a Bundestag december 13-i ülésén megszavazzák a német SFOR-bevetést.

A zöld pártelit 1996 őszén tett egy hatnapos boszniai körutat, hogy meggyőződjön az IFOR munkájának eredményeiről, valamint arról, hogy egyáltalán szükséges-e

1020 MEYER ZUM FELDE 2002: 79–82.

1021 1088. számú határozat (1996), 1996. december 12. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1088> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1022 GÜNSCHE, Karl-Ludwig (1996): Wie die SPD in der Außenpolitik Profil gewinnen will. *Die Welt*, 1996. október 31.; Die SPD will Regierungsfähigkeit beweisen. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1996. október 31. 4.

1023 Gemeinsam drinnen. *Der Spiegel*, 1996. július 8. 1996(28). 29.

1024 Bravourös erledigt. *Der Spiegel*, 1996. december 9. 1996(50) 52.

továbbra is katonákat állomásoztatni az országban. Személyesen találkozhattak a háború áldozataival, özvegyekkel, árvákkal, láthattak szétbombázott városokat, Banja Luka érseke pedig azzal vádolta őket, hogy semmit sem tettek a rengeteg gyilkosság megakadályozásáért. Joschka Fischer és Krista Sager igazolva érezték magukat egy évvel korábbi álláspontjukat illetően, Kerstin Müller – ahogy ő mondta – az út hatására megingott, Jürgen Trittin pedig a delegáción belül egyedül maradt a világnézetével. Trittin szomorúan konstatálta, hogy a helyiek nem panaszkodnak az idegen katonák jelenléte miatt: „az emberek itt sajnos megkívánják, hogy kívülről kormányozzák őket.”¹⁰²⁵ Klaus Rose (CDU/CSU) képviselő néhány héttel később mondta, hogy a Zöldek az útjukon „lehet, hogy nem tanulták meg, de legalább be kellett látniuk, hogy az ideológiai álláspontok kegyetlenek tudnak lenni, főleg, ha a pacifizmus köntösét viselik magukon”.¹⁰²⁶ Az 1998-as kormányváltásra készülő Fischer eközben tudatosan és demonstratívan mutatkozott a német kontingenssel, a trogiri támaszponton pedig kijelentette, hogy a Bundeswehr „engem nagyon kellemesen meglepett. Ez valóban egy demokratikus polgári hadsereg”.¹⁰²⁷ Trittin mindezt rossz színjátéknak titulálta, és a balszárnnyal továbbra sem volt hajlandó támogatni német katonák balkáni jelenlétét, pláne nem harci egységekkel Bosznia-Hercegovinában. És ezúttal, az SFOR-kérdésben Trittin győzedelmeskedett.

Az 1996. december 13-i Bundestag-ülésen ugyanis a Zöldek – az egy évvel korábbi IFOR-szavazással ellentétben – nem a kormány szája íze szerint viselkedtek. Bár Fischer elismerte az IFOR érdemeit, és hogy anélkül a háború nem fejeződött volna be, a daytoni egyezményben azt a veleszületett hibát nehezményezte, hogy a háborút egykor szorgalmazó „hadurak” is a tárgyalóasztalhoz kerülhettek, így Bosznia-Hercegovinában továbbra is jelentős befolyással bírnak.¹⁰²⁸ Ebből következett az egyik fő kifogása az SFOR-bevetést illetően: ha majd lejár a 18 hónapos mandátum, ahogy az IFOR-é is gyorsan elmúlt, „18 hónap múlva Dayton konstrukciós hibája miatt ismét egy mandátumról kell döntenünk?”.¹⁰²⁹ Ezzel nem kívánta az IFOR-t utódlás nélkül befejezni, hanem a NATO helyett egy ENSZ vezette missziót javasolt. Fischerék másik tiltakozása természetesen a Kohl-doktrína félreállítása ellen szólt, mivel a német hozzájárulás

1025 Gutes Gewissen. *Der Spiegel*, 1996. október 28. 1996(44). 34.

1026 Klaus Rose képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1996. november 7-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/135, Bonn, 1996. november 7. 12161 D.

1027 A német kontingens 1996. január óta hivatalban lévő parancsnoka, Friedrich Riechmann altábornagy elégedetten beszélt a találkozóról: „Olyan politikusok is meglátogattak minket, akik nem állnak közel a fegyveres erőkhöz. Eközben az előítéleteiktől megszabadulhattak, és görcsök nélküli beszélgetéseket kezdhettünk”. RIECHMANN 2000: 165.

1028 Klaus Rose képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1996. november 7-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/135, Bonn, 1996. november 7. 12161 D.

1029 Joseph Fischer képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1996. december 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/149, Bonn, 1996. december 13. 13500 A.

minőségi kibővítése a boszniai helyzettel nem magyarázható és nem indokolható. A kormánypártok szerint a Zöldek elveszítették a realitásérzéküket, ha az egész világon egyedüliként küldenének ENSZ-csapatokat Boszniába a NATO-misszió helyett, Fischer ismételt pálfordulása pedig egészen példa nélküli.¹⁰³⁰ A Zöldek mindezek ellenére hajthatatlanok maradtak, és kitartottak amellett, hogy Boszniában a NATO-val szemben az ENSZ-t kell erősíteni, német harci egységeknek pedig semmi keresnivalójuk ott. A szavazás is ennek megfelelően zajlott: a kormány indítványát a legtöbben, 25-en elutasították, az IFOR-ra igennel szavazók többsége, 16-an tartózkodtak, és csak ketten – Vera Lengsfeld és Waltraud Schoppe – támogatták az SFOR-részvételt.¹⁰³¹

A PDS a december 13-i ülésen néhány kisebb meglepetéssel szolgált. Elismerte egyrészt, hogy Dayton nélkül nem lenne béke, az IFOR nélkül kitört volna ismét a háború, a Bundeswehr pedig nemcsak komoly segítséget nyújtott a balkániaknak, de az előzetes félelmek ellenére „nem vált a probléma részévé”.¹⁰³² Másrészt viszont a PDS nem esett ki a szerepéből, és továbbra is nagy hibának tartotta a német katonai visszafogottság feladását, Rühle „szálamitaktikáját” pedig hat év után befejezettnek minősítette, mert a lakosságot teljesen közömbössé tette a bevetések iránt. A kormány indítványára végül az összes PDS-képviselő nemmel szavazott.

Az említett Bundestag-ülésen a kormánypártiak és a szociáldemokraták álláspontja nagyon közelített egymáshoz. Kinkel elmondta, bár sokat elért az IFOR, a gazdasági újjáépítés és a föderáció elfogadtatása nagyon nehézkesen halad. Éppen ezért lenne szükség az SFOR-ra, amelyen belül 3000 katonájával Németország állítaná ki a negyedik legnagyobb kontingenst, és ez a 18 hónap alatt összesen 15 ezer katonát érintene.¹⁰³³ Rühle a francia–német katonai együttműködést emelte ki, amely akár követendő mintaként szolgálhatna a Balkánon egymással ellenségeskedő népek számára. „Az egykori Jugoszláviában, ami a gyűlöletet és elvakultságot illeti, még mindig sok maradt a 19. századból és a 20. század első feléből. [...] Ezek a német és francia katonák a 21. századi politikát jelképezik” – mondta büszkén.¹⁰³⁴ Az SPD-n belül volt egy kisebbség, amely a Zöldekhez hasonlóan a NATO ENSZ-szel szembeni előnyben részesítését, valamint a boszniai német harci bevetést kifogásolta. Nagy csapást jelentett azonban rájuk, hogy a balszárny egyik vezéralakja, Heidemarie Wiczorek-Zeul ezúttal nem állt

1030 Günther Friedrich Nolting képviselő (F.D.P.) beszéde a Bundestag 1996. december 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/149, Bonn, 1996. december 13. 13501 C.

1031 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/149, Bonn, 1996. december 13. 13519 A.

1032 Andrea Gysi képviselő (PDS/Linke Liste) beszéde a Bundestag 1996. december 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/149, Bonn, 1996. december 13. 13503 A.

1033 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1996. december 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/149, Bonn, 1996. december 13. 13492 A; Karl Heinz Hornhues képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1996. december 13-i ülésén. 13499 C.

1034 Volker Rühle védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1996. december 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/149, Bonn, 1996. december 13. 13510 B.

melljük. Az SFOR támogatását azzal indokolta, hogy az IFOR-ral ellentétben az ENSZ mandátuma már a Bundestag döntése előtt kéznél van, a német Tornadók pedig nem rontottak a kialakult helyzeten.¹⁰³⁵

A szavazáson végül látszott a CDU/CSU, az F.D.P. és az SPD szinte teljes egyetértése – a 613 leadott szavazatból 499-en támogatták a kormány indítványát, az SPD-ben pedig 45-re csökkent azok száma, akik nemmel szavaztak vagy tartózkodtak.¹⁰³⁶ Az egy évvel korábbi, IFOR-szavazás óta a bevetést ellenzők összesített száma tovább csökkent, 107-ről 93-ra, noha ezúttal már a Kohl-doktrína teljes felszámolása volt a tét. Az SPD – alig két évvel a következő parlamenti választások előtt – ekkorra már belátta, hogy az „out-of-area”-kérdésben a kormány álláspontjához kell közelítenie, hogy mind belpolitikai szinten, a szavazók előtt, mind a nemzetközi szinten, főként a nyugati partnerei szemében kormányzásra képesnek és alkalmasnak tűnjön. Tehát amennyiben sikerülne Helmut Kohlt 16 év után leváltani, az SPD a külpolitikai kontinuitást képviselné, meglepetéseket nem okozna. A Zöldek részéről ezt Joschka Fischer is felismerte, aki abban bízhatott, hogy az SPD egyedül nem tudna kormányt alakítani, így szüksége lesz a Bündnis 90/Die Grünen pártra a koalícióhoz. Miután Kohl egy hírhedt, 1997. húsvéti interjúban¹⁰³⁷ minden előzmény nélkül bejelentette, hogy a választásokon ismét ő – nem pedig a kiszemelt utód, Wolfgang Schäuble – fog indulni, a baloldali jelöltek ebben egy soha vissza nem térő alkalmat láttak, hogy végre legyőzzék a CDU/CSU-t. Fischer és Scharping (majd Gerhard Schröder) ezekben az években már tudatosan készültek a közös kormányzásra, ennek rendelték alá külföldi útjaikat, és próbálták csillapítani a pártjaikban lapuló pacifista kisebbséget minden egyes katonai bevetésről szóló vitán. Erre végül szükségük is lett, mert „jobbratolódásuk” csúcspontján, 1998–1999-ben pártjaikkal egy ENSZ-mandátum nélküli háborús részvételt kellett elfogadtatniuk, amely a megfelelő felvezetés nélkül – főként a Zöldeknél – akár pártszakadással is járhatott volna.

Az SFOR-szavazáson tehát a jelen lévő képviselők mindössze egyötöde nem támogatta a Kohl-doktrína felszámolását. A misszió lebonyolítása mellett 1997 kora tavaszán a Bundeswehrnek meggyűlt a baja egy előre nem tervezett akcióval is. Márciusban ugyanis Albániában különböző belpolitikai okok miatt kaotikussá vált a helyzet: a fegyveres erők működésképtelenné váltak, lakosok jutottak fegyverhez, a közbiztonság megállíthatatlanul romlott, mindennapossá váltak az utcai lövöldözések. Mivel nem úgy tűnt, hogy az albán kormány úrrá tud lenni a helyzeten, a Külügyi Hivatal

1035 Heidemarie Wiczorek-Zeul képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1996. december 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/149, Bonn, 1996. december 13. 13526.

1036 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/149, Bonn, 1996. december 13. 13519 A.

1037 „Farbe bekennen”, Helmut Kohl-interjú az ARD-ben Marion van Haarennel és Sigmund Gottliebvel, 1997. április 3., Fernseh/Hörfunkspiegel Inland I, 1997. április 4.

utasítására a tiranai német követség a fővárosba rendelte az országban tartózkodó német állampolgárokat.¹⁰³⁸ 12-én a követség értesítette Bonnt, hogy az állampolgáraikra életveszély leselkedik, az evakuálásra azonban sem a szárazföldön, sem tengeren, sem civil légi úton nincs lehetőség. Másnap a kancellár, a külügyminiszter és a védelmi miniszter elrendelték az evakuálást, amelyet a Bundeswehrnek kellett kiviteleznie, német parancsnokság alatt. Aznap este értesítették a kialakult helyzetről a Bundestag-frakciók elnökeit, a vezérkar pedig kiadta az utasítást a Bosznia-Hercegovinában szolgálatot teljesítő parancsnoknak, hogy másnap végezzék el az evakuálást Tiranából. 14-én megkezdődött a *Libelle*-hadművelet, amelynek értelmében hat, CH-53 típusú helikopterrel kimentettek az albán fővárosból 21 német állampolgárt, valamint 23 ország további 95 állampolgárát.¹⁰³⁹ Az egyik helikopterre ismeretlenek lövéseket adtak le, de senki sem sebesült meg. Az akciót az írásbeli parancs beérkezésétől számítva mindössze 20 óra alatt lebonyolították, mondhatni teljes sikerrel: a Bundeswehr most először tevékenykedett kizárólag nemzeti hatáskörben, és ez hozzájárult a hadsereg önbizalmának növeléséhez.¹⁰⁴⁰

A katonai siker mellett azonban a politikai döntéshozatal körül akadtak összetűzések Bonnban – a kabinetnek meg kellett magyaráznia, miért nem vonták be a parlamentet és az ellenzéki pártokat az akcióba. A Külügyi, Védelmi és Jogi Bizottságok véleményét ugyanis csak a hadművelet után kérte ki a kormány, és a parlamenti hozzájárulást is utólag szerezte meg. A Bundestagban az ügyet a március 20-i ülésen tárgyalták meg, ahol Kinkel külügyminiszter elmondta, hogy az albán közbiztonsági helyzet néhány nap alatt drámaian romlott, villámgyorsan evakuálniuk kellett az embereket. A *Libelle*-hadművelet „alkotmányjogi és a nemzetközi jogi értelemben is biztosított volt”, a nem német állampolgárok kimentésének pedig „lenyűgöző külföldi visszhangja” lett.¹⁰⁴¹ A PDS és a Zöldek egy része nemcsak a parlamenti jogkörök vélt megsértése miatt tiltakozott, hanem szerintük az akcióval Németország – nagyhatalomként – egész egyszerűen beletaposott egy védtelen ország, Albánia szuverenitásába is.¹⁰⁴² A szavazáson végül alig néhányan voksoltak nemmel, az eljárást ellenzők inkább tartózkodással fejezték ki nemtetszésüket. Ettől függetlenül az ellenzékieknek is el kellett ismerniük, hogy a kormány időben és megfelelően tájékoztatta őket a különböző bizottságokban,

1038 GLAWATZ, Henning (2000): Flug ins Ungewisse – Die Operation Libelle. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandsseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 295–296.

1039 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1997. március 20-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/166, Bonn, 1997. március 20. 14970 A.

1040 BIERMANN 2002: 99.

1041 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1997. március 20-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/166, Bonn, 1997. március 20. 14969 D – 14970 B.

1042 Andrea Gysi képviselő (PDS) beszéde a Bundestag 1997. március 20-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/166, Bonn, 1997. március 20. 14978 D – 14979 A.

az eljárás egyedi, „különleges eset” volt, az alkotmánybíróság az 1994. júliusi ítéletében pedig megadta a lehetőséget a végrehajtó hatalomnak a Bundestag nélküli döntéshez, amennyiben azt gyorsan kell meghozni, és utólag a parlament elé járul.

Eközben az SFOR 18 hónapja alatt igyekeztek a német katonák egy fenntartható Bosznia-Hercegovinát kiépíteni. A Bundeswehr a főhadiszállását a Szarajevó melletti Rajlovacban állította fel, ahol az otthonosság érzetét keltve kineveztek egy Potsdamer Allee-t, egy Düsseldorfert és egy Leipziger Straßet, volt saját „német” boltjuk és tábori postai hivataluk.¹⁰⁴³ A német SFOR-kontingensek alapvetően a GECONIFOR-ra kiosztott feladatokat vették át, emellett viszont új volt a CL-289-es drónosztag, amely 1999-ig a kivont Tornádókat helyettesítette a légi felderítésben.¹⁰⁴⁴ A német–francia közös dandár egyik legkülönlegesebb feladata az ún. *Colombo*-akció volt, vagyis II. János Pál pápa védelme szarajevói útja során, 1997. április 12-én és 13-án.¹⁰⁴⁵

Németország alapvető érdeke volt, hogy Bosznia-Hercegovinából élhető országot varázsoljon, ahova az onnan elmenekültek szívesen térnek vissza. Már csak azért is az érdekében állt, mivel a menekülthelyzet komoly problémák elé állította a német államot: a menekültek eltartása évente hárommilliárd márka többletköltséget jelentett, és ez elsősorban a nem éppen virágzó keletnémet tartományokban szült ellenszenvet, a szélsőjobboldal erősödését, gyakori támadásokat a menekültotthonok ellen. 1997 januárjáig a Németországban tartózkodó 333 ezer ember közül mindössze 10 ezren tértek vissza önként Boszniába és 54-et küldtek el a hatóságok.¹⁰⁴⁶ A várható életkörülményeket javítandó, 1997 nyarának elején a Szövetségi Kormány úgy döntött, több pénzt és figyelmet fog szentelni a lakáshelyzet javítására, így az akkor alapított civil-katonai együttműködéssel foglalkozó csoport (*Civil–Military Cooperation* – CIMIC) 1998 közepéig 177 segítségnyújtási projektet zárhatott le, köztük 900 lakás felépítését.¹⁰⁴⁷ Egy, a Szövetségi Védelmi Minisztérium megbízásából, 1997 októberében megjelent összeítő tanulmány¹⁰⁴⁸ szerint a daytoni egyezmény béketámogatására német részről addig 18,4 milliárd márkát költöttek (amelynek csak kis hányadát, 1,8 milliárdot jelentették a katonai költségek), a Bosznia-Hercegovinának nyújtott 3,2 milliárd dollár nagyságú

1043 UZULIS 2005: 128.

1044 KESSELRING 2010a: 62.

1045 BUDDÉ, Hans-Otto (2000): *Gleiche Rechte und Pflichten – Die deutsche Beteiligung an SFOR*. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 166.

1046 MEYER ZUM FELDE 2002: 85.

1047 GOEBEL, Peter (2000): *Beteiligung der Bundeswehr am Wiederaufbau in Bosnien-Herzegowina*. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 316.

1048 BMVg – Planungstab, *Bilanz deutscher Beiträge und Leistungen für Sicherheit und Stabilität, 1997. október 30.* Idézi: MEYER ZUM FELDE 2002: 87.

pénzügyi segítségből pedig körülbelül 500 milliót vállalt magára az NSZK.¹⁰⁴⁹ Érdemes megtekinteni a német kontingens 18 hónapos (1996. december 20. és 1998. június 19. közötti) SFOR-bevetése alatt teljesített szolgálat néhány mutatóját:

- Szárazföldi csapatok: az egykori háborús felek megfigyelése (472 objektum és 1053 konvoj ellenőrzése); szállítás (15 131 tonna rakomány a szárazföldön; 2557 repült óra helikopterekkel); mentőszolgálat (körülbelül 70 ezer kezelt páciens);
- Luftwaffe: felderítés, megfigyelés és az SFOR-csapatok biztosítása (1570 repülés RECCE-Tornadókkal és 190 ECR-Tornadókkal); légi szállítás (4500 tonna rakomány, 66 ezer utas);
- Bundesmarine: német hajók többszöri bevetése az Adrián a *Determined Guard/Silent Watch*-hadműveleten belül; tengeri megfigyelés.

Az IFOR-ban és SFOR-ban a Bundeswehr összesen több mint 38 ezer katonája vett részt.¹⁰⁵⁰ A fentebb felsorolt imponáló teljesítmény ellenére pontosan az történt, amit Joschka Fischer az 1996. decemberi Bundestag-ülésein megjósolt, vagyis hogy az SFOR 18 hónapos bevetése nem lesz elég Bosznia-Hercegovina tartós stabilizálására, ezért mielőtt az lejárna, ismét kénytelenek lesznek a meghosszabbításról tárgyalni. A NATO-tagok védelmi minisztereinek 1997. december 2–3-i, valamint a külügyminiszterek 16-i csúcán már az SFOR-misszió lejárta utáni katonai biztosítás volt napirenden. A német fél a tervet és a Bundeswehr részvételét a korábbi feltételeihez szabta (a bevetés alapját a daytoni egyezmény és az ENSZ BT egy új mandátuma alkossa; a korábbi hadviselő felek beleegyezésére szükség van; minden NATO-tagállam részvétele kötelező, és lehetőleg Oroszország és nem NATO-tagállamok is nyújtsanak segítséget).¹⁰⁵¹ Hosszas kidolgozás után, 1998. május 28-án a NATO-külügyminiszterek, június 11-én a védelmi miniszterek elfogadták az új hadműveleti tervet. Ezzel a boszniai békefolyamat, két és fél évvel a daytoni egyezmény aláírása után, a harmadik fázisába lépett. Az ENSZ BT június 15-én az 1174. határozata¹⁰⁵² alapján további 12 hónapos mandátumot adott az SFOR-nak, a német Szövetségi Kormány pedig két nappal később eldöntötte, hogy továbbra is részt vesz a békefolyamatban. Így került a döntés ismét a Bundestag elé.

A parlament június 19-i ülésén a kormánynak nem kellett különösebb erőfeszítéseket tennie az ellenzék meggyőzéséért. A szociáldemokraták részéről Günter Verheugen azt mondta, hogy a békefolyamatnak továbbra is szüksége van katonák

1049 Összehasonlításképpen: az USA 604 millió dollárral, Japán 267 millióval segítette a romokban heverő országot.

1050 BUNDESMINISTERIUM DER VERTEIDIGUNG (Hrsg.) (1999): *Folgeoperation SFOR. Informationen über die Beteiligung der Bundeswehr an der Stabilisierung des Friedens im ehemaligen Jugoslawien* 19.

1051 MEYER ZUM FELDE 2002: 90–91.

1052 1174. számú határozat (1998), 1998. június 15. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1174> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

jelenlétére,¹⁰⁵³ Joschka Fischer pedig kijelentette, „a nemzetközi békecsapatok kivonása után a háborús veszélyek ismét fellángolnának Boszniában”.¹⁰⁵⁴ Az eredmények is ennek megfelelően alakultak: az 576 leadott szavazatból 528-an szavaztak igennel és csak 37-en nemmel (11-en tartózkodtak), tehát a jelen lévő képviselők 91%-a támogatta a kormány indítványát.¹⁰⁵⁵ Az ülésen valójában az SFOR folytatása erősen háttérbe szorult, ehelyett az őszi parlamenti választások miatti politikai csatározások folytak, valamint az erősen aggodalomra okot adó koszovói helyzettel foglalkoztak. Az is egyre inkább látszott, főleg az ellenzék ellenállásának hiányán, hogy az SFOR inkább rutinműveletté vált, és valóban hasznos munkát végzett, a stabilitást jelképezte Bosznia-Hercegovinában. Rainer Meyer zum Felde, aki a védelmi minisztériumban két éven át az SFOR-ra specializálódott referensként dolgozott, egy beszélgetés alkalmával a külügyminisztérium egyik munkatársától ezt hallotta: „Bosznia? Ott egy kicsi, sokat szenvedett országnak segítünk, hogy lépésről lépésre visszataláljon az európai nemzetek körébe.”¹⁰⁵⁶ A legnagyobb probléma most már áthelyeződött máshova, a kisebbre zsugorodott Jugoszláviába, azon belül is a többnyire albánok lakta Koszovóba.

5.4. Ellenzékből kormányra kerülve – A nagy vörös–zöld külpolitikai fordulat a koszovói háború árnyékában

A daytoni egyezmény hiányosságai és ebből fakadóan a hosszú távú következményei nem csak Bosznia-Hercegovinában érződtek, sokkal inkább Jugoszlávia albánok lakta régiójában, Koszovóban. Utóbbi ugyanis az egyezmény kidolgozói teljes mértékben kihagyták a rendezésből, mivel Milošević hallani sem akart a témáról, és az egyébként is döcögősen haladó tárgyalásokat senki sem kívánta ennek erőltetésével kockáztatni. Az éppen a passzív ellenállásukat folytató koszovói albánokban ellenben mély keserűséget szült, hogy a felülről várt függetlenség elmaradt, és sokan úgy gondolták, hogy innentől fogva a saját kezükbe kell venniük sorsukat, akár fegyverrel is. A nyugati diaszpórák pénzügyi támogatásaiból és az Albániából átcsempészett könnyűfegyverekkel működő Koszovói Felszabadítási Hadsereg (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës*, rövidítve: UÇK) 1998 elejétől gerillaháborút indított a szerb rendőri és katonai egységek ellen. Miután az UÇK négy szerb rendőrt meggyilkolt, márciusban már a jugoszláv hadsereg is felvonult a tartományban, és a Drenica-völgyben megölték a felkelők egyik vezetőjét, Adem Jasharit

1053 Günter Verheugen képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1998. június 19-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/242, Bonn, 1998. június 19. 22423 C.

1054 Joseph Fischer képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1998. június 19-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/242, Bonn, 1998. június 19. 22429 B.

1055 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/242, Bonn, 1998. június 19. 22451 A.

1056 MEYER ZUM FELDE 2002: 94.

80 családtagjával és hozzátartozójával együtt.¹⁰⁵⁷ Mindez elindított egy erőszakhullámot, amely háborús zónává alakította a régiót, és amelyben a civileket sem kímélték. Nyáron az UÇK már ellenőrzése alatt tartotta a tartomány majdnem felét, a jugoszláv hadsereg ellenoffenzívája viszont a felkelőket az erdőkbe hajtotta, és negyedmillió albán menekült el otthonából.¹⁰⁵⁸ A folyamat tehát körbeért: ahonnan 1989-ben formálisan elindult Jugoszlávia szétesése és a balkáni krízis, alig egy évtizeddel később visszatért ugyanoda, Koszovóba. Közben azonban Horvátország, Szlovénia és Bosznia-Hercegovina elnyerte függetlenségét, s ezt a koszovói albánok irigykedve figyelték.

A fejlemények a nyugati döntéshozók körében aggodalomra adtak okot, hiszen a srebrenicai népirtás emlékei még nem voltak túl távoliak, a megoldást illetően azonban eltérő vélemények születtek. A NATO-ban már 1998 márciusától elgondolkodtak a Jugoszlávia elleni esetleges légitámadásokon, hogy elejét vegyék a konfliktus elmérgesedésének. Bill Clinton amerikai elnök kijelentette, hogy meg fogják akadályozni, hogy Koszovóból egy második Bosznia-Hercegovina váljon, a NATO Katonai Bizottságának elnöke, a Bundeswehr korábbi főszemlézője, Klaus Naumann pedig biztos volt benne, hogy a szövetség a levegőből a koszovói „harci tevékenység lezárását el tudná érni”.¹⁰⁵⁹ Május 25-én az Észak-atlanti Tanács kiemelten foglalkozott az ügygel, majd június 11-én felszólította a szövetség katonai hatóságait, hogy dolgozzák ki a beavatkozás terveit.

Mindezek mögött azonban óriási vita folyt az esetleges akció legitim voltáról. A hidegháború után egyre gyakrabban merült fel az emberi jogok védelme és az államok szuverenitásának tiszteletben tartása közti dilemma, amely végső soron azt a kérdést vetette fel, hogy mely értékeket tekinti elsődlegesnek a nemzetközi közösség.¹⁰⁶⁰ Koszovó egy független állam, Jugoszlávia része volt, tehát némely értelmezés szerint akár belügynek, egy terrorista szervezet elleni fellépésnek is tekinthették az UÇK viszszaszorítását. Azok táborában, akik egy humanitárius katasztrófa közeledte miatt a kívülről érkező beavatkozást indokoltnak is tartották, sokan úgy gondolták, hogy egy szuverén állam elleni katonai intervencióhoz szükségeltetik az ENSZ Biztonsági Tanácsának mandátuma. Főleg az utóbbit illetően voltak nézeteltérések: az amerikaiak és britek a keményebb fellépést támogatták, akár az ENSZ felhatalmazása nélkül is,

1057 KESSELRING, Agilolf (2010b): *Der Krieg der NATO gegen Jugoslawien und der Einsatz im Kosovo 1998/99*. In: CHIARI, Bernhard – PAHL, Magnus (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 67.

1058 RIECKS, Ansgar – WEIGOLD, Dieter (2000): *Der Kosovo-Konflikt – eine militärpolitische Auswertung*. In: KRAUSE, Joachim (Hrsg.): *Kosovo. Humanitäre Intervention und Kooperative Sicherheit in Europa*. Springer VS, Opladen. 19.

1059 CALCI 2013: 476; „Kehr um, Milosevic!“. *Der Spiegel*, 1998. június 15. 1998(25). 134. (A továbbiakban: „Kehr um, Milosevic!“)

1060 FINNEMORE, Martha (2003): *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force*. Cornell University Press, Ithaca – London. 6.

a németek, franciák és olaszok tárgyalásokban gondolkodtak, orosz közvetítéssel.¹⁰⁶¹ A politikai megoldásra törekedve, a Balkán-kontaktcsoport júniusban kidolgozta követeléseit a szerbek felé,¹⁰⁶² az oroszok pedig nem csupán arra tettek ígéretet, hogy jobb belátásra térítik Miloševićet, de olykor kifejezetten fenyegetőztek is. Azt már előre borítékolni lehetett, hogy egy NATO-bevetéshez megfelelő ENSZ-határozatot Oroszország megvétőzna, ha pedig felhatalmazás nélkül indulnának Belgrád irányába, azzal véget érhetne a közös kooperáció, amely a hidegháború vége óta kialakult.¹⁰⁶³ És egy pillanatra úgy tűnt, hogy mégsem kell fegyverhez nyúlni, mivel Milošević formálisan beleegyezett a nyugati követelésekbe. Július 6-ától a körülbelül 50 diplomatából álló megfigyelő csoportot, a *Kosovo Diplomatic Observer Mission*ot beengedték Koszovóba, viszont mivel ezt a légüres teret az UÇK kihasználta a saját hódításaira, a harcok a nyár folyamán fokozódtak. A felkelők rendszerint az első világháborúból fennmaradt lőfegyverekkel próbálták a jugoszláv hadsereggel szemben ellenállni, szeptemberre pedig a menekültek száma meghaladta a negyedmilliót.¹⁰⁶⁴ Az ENSZ Biztonsági Tanácsa végül szeptember 23-án elfogadta az 1199. számú határozatát,¹⁰⁶⁵ amelyben többek közt az azonnali fegyverszünetet, a szerb rendőri és katonai egységek kivonását, valamint a humanitárius szervezetek Koszovóba beengedését és a menekültek visszatérésének garanciáját követelte. Bár az oroszok azt el tudták érni, hogy a megfogalmazásból kimaradjon Jugoszlávia katonai eszközökkel való fenyegetése, a választási lázban égő Németországra ez nagyon komoly nyomást helyezett, és az is kérdéses volt, hogy ha a háborúról és békéről kell határozni, melyik kormányt illeti meg a döntés joga.

1998 első felében Németországban nagyon érdekesen fonódtak össze a belpolitikai és nemzetközi események: az őszi parlamenti választások és az előtte folytatott kampányidőszak mellett egy komoly európai konfliktus volt kialakulóban, és az utóbbival kapcsolatos külföldi nyomás alatt erősen összerosódtak a határok a kormánypártok és az ellenzék nézetei között. Az eset nagyon szépen megmutatta, hogy egy-egy pártnak olykor, országa nemzetközi presztízsét fenntartandó, az ellenzéki létből kormányra kerülve villámgyors fordulatot kell vennie bizonyos kérdésekben. Hiszen egy dolog az ellenzékben, a pozíció természetes velejárájaként a kormány törekvéseit kordában tartani, és megint más az országot vezetve olyan döntéseket hozni, amelyek megfelelnek a nemzetközi kötelezettségeknek, még ha a párt egyes nézeteit ehhez félre is kell tenni.

1061 Stunde des Paters. *Der Spiegel*, 1998. március 23. 1998(13). 20. (A továbbiakban: Stunde des Paters)

1062 HAPTENDORN, Helga (2001): *Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung, 1945–2000*. DVA Verlag, Stuttgart – München. 414.

1063 Drohung aus Moskau. *Der Spiegel*, 1998. július 6. 1998(28). 18.

1064 Leben im Wald. *Der Spiegel*, 1998. szeptember 7. 1998(37). 188.

1065 1199. számú határozat (1998), 1998. szeptember 23. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

A Kohl-kormány 1998 nyaráig egyértelműen egy békés megoldásban gondolkodott a koszovói konfliktust illetően. Bár Klaus Kinkel elismerte, hogy az albánoknak végső soron autonómiát kell biztosítani, de kimondta: „Koszovó Belgrádhhoz tartozik. Senki sem akar ott bármiféle határmódosításokat vagy elkülönítést.”¹⁰⁶⁶ A szerbeket gazdasági előnyökkel (a Világbankhoz és IMF-hez való közelítéssel, kedvező hitelekkel) akarta jobb belátásra bírni, és ennek érdekében Hubert Védrine francia külügyminiszterrel együtt Miloševićhez utazott tárgyalni.¹⁰⁶⁷ A neorealista magyarázat szerint a németeket a balkáni nyugalom mellett egy égetőbb, saját érdek is fűzte a mihamarabbi rendezéshez. A földrajzi közelség miatt már a boszniai válság idején is az NSZK volt a menekültek első számú célpontja, ami jelentős terhet rótt a költségvetésre. Manfred Kanther belügyminiszter júniusban már 140 ezer menedékkérőről beszélt, ami szerinte belpolitikai problémákat okozhat, főleg mivel egyes koszovóiak korábbi létfenntartási szokásai (például a csempészet) Németországban egyszerűen bűncselekménynek számítotak.¹⁰⁶⁸ Miután a britek és amerikaiak a NATO-ban sürgették a koszovói beavatkozás terveinek előkészítését, már a németek sem zárkóztak el teljes mértéken a katonai megoldástól.¹⁰⁶⁹ Abban a kérdésben azonban két ellentétes tábor alakult ki, hogy ehhez mindenképpen szükségeltetik-e az ENSZ BT felhatalmazása.

A kormányon belül a „legalista” álláspont élharcosa a jogász Klaus Kinkel – és természetesen a körésereglett F.D.P. – volt. A külügyminiszter attól tartott, hogy egy ENSZ-felhatalmazás nélküli katonai kaland veszélyes precedenst teremthet, és annak érdekében, hogy ebben a burkoltan amerikai hatalmi terjeszkedésben Németország ne vállaljon szerepet, a német külpolitikai mozgástér elé felhúzott egy újabb akadályt. Az F.D.P. frakcióvezetője, Hermann Otto Solms pedig az ENSZ autoritálásának újabb zuhanásától félt, ami katasztrófát jelentene a világszervezet számára.¹⁰⁷⁰ Emellett egy orosz vétó semmibe vételét is igencsak veszélyes eljárásnak tartották. Az talán nem meglepő, hogy Kinkellel szemben az örök rivális Volker Rühle képviselte az „intervencionista” álláspontot, az azonban legalábbis furcsa, hogy a katonai kalandokkal a szomáliai kudarc óta óvatos védelmi miniszter ezt már 1998 nyarának elején is nyilvánosan vállalta.¹⁰⁷¹ Rühle júniusban kijelentette, hogy ha Milošević páncélosokkal és tűzérsséggel lö saját állampolgáira, az már nem belső ügy, és a helyzet elmérgesedése

1066 „Einige verlieren die Nerven” – Minister Klaus Kinkel über den Kosovo-Konflikt und den internationalen Druck auf Belgrad. *Der Spiegel*, 1998. március 16. 1998(12). 180.

1067 Stunde des Paters 20.

1068 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1998. június 19-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/242, Bonn, 1998. június 19. 22422 B.

1069 BECK 2008: 332.

1070 Deutsche als Degen der USA? *Der Spiegel*, 1998. június 22. 1998(26). 125. (A továbbiakban: Deutsche als Degen der USA?)

1071 DEUPMANN, Ulrich (1998): Streit zwischen Kinkel und Rühle wegen Kosovo verschärft sich. *Berliner Zeitung*, 1998. június 16.

és a menekülthullámok „potenciálisan destabilizáló hatással lehetnek az egész régióra”.¹⁰⁷² A védelmi miniszter szerint bár mindenkinek könnyebb és kívánatosabb lenne egy ENSZ-mandátumot szerezni a Jugoszlávia elleni légitámadásokhoz, de naivitással, ha valaki azt hiszi, hogy az oroszok lemondanak hagyományos szövetségeseikről, a szerbekről. Egy orosz vétóhoz, így egy másik állam pillanatnyi álláspontjához kötni a szuverén Németország külpolitikai mozgásterét pedig kifejezetten káros. És mivel 1998 nyarán már az amerikaiak és britek is hajlottak a beavatkozás felé, Rühle az évek óta hangoztatott érvhez, a szövetségi kötelezettséghez nyúlt: „Nem maradhatunk tovább a nézőtéren, és csak nézelődünk, miközben lenn a stadionban tovább folynak a vérfürdők.”¹⁰⁷³ Kohl kancellár a koszovói kérdésben, akárcsak azelőtt az „out-of-area”-vitában, igyekezett a háttérben maradni, és inkább a miniszterekre hagyta az érvek ütköztetését.¹⁰⁷⁴ Eleinte még inkább a külügyminiszter álláspontját osztotta a mandátumot illetően, de ügyelt rá, hogy óvatosan fogalmazzon, és nyitva hagyjon kiskapukat, ha esetleg anélkül kellene Jugoszláviát bombáznia.¹⁰⁷⁵

A kormány tehát megosztott volt a kérdéssel kapcsolatban, így mindkét tábornak szüksége volt támogatásra az ellenzék soraiból, és itt sokakat meglepett a szociáldemokraták viselkedése. Bár egyetlen választási eredmény sem tekinthető előrelépésként, pláne a 16 éve regnáló „örök kancellár”, Helmut Kohl ellen, az azonban már 1998 márciusától, Gerhard Schröder jelölésétől elég jól látszott a közvéleménykutatásokból, hogy a Zöldek segítségével megtörténhet a másfél évtizede várt csoda, a kormányváltás.¹⁰⁷⁶ Az egyelőre ellenzéki szociáldemokrata vezetőknek tehát annak tudatában kellett állást foglalniuk, hogy tetteiknek komoly következménye lehet, hiszen néhány hónap múlva nekik kell éles helyzetben dönteniük egy bevetésről. A sort az SPD frakció külpolitikai szóvivője, Karsten D. Voigt kezdte, aki bár kívánatosnak tartotta az ENSZ mandátumát, de el tudott képzelni egy olyan helyzetet, amikor ettől el lehet tekinteni.¹⁰⁷⁷ Az „intervencionista” álláspontot képviselte Gerhard Schröder kancellárjelölt és Rudolf Scharping frakcióvezető is.¹⁰⁷⁸ Velük szemben állt az SPD-n

1072 „Kehr um, Milosevic!” 134.

1073 „Zu Zuschauern degradiert”. *Der Spiegel*, 1998. augusztus 17. 1998(34). 33; Volker Rühle védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1998. június 19-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/242, Bonn, 1998. június 19. 22437.

1074 „Kanzler für Generationen”. *Der Spiegel*, 1995. október 2. 1995(40). 25.

1075 Helmut Kohl kancellár beszéde a Bundestag 1998. június 18-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/241, Bonn, 1998. június 18. 22185 B.

1076 Egy 1998. március 25–26-án, az Emnid által készített kutatás például az SPD-t 42%-osra, a CDU/CSU-t 36%-osra, a Zöldeket 7%-osra, az F.D.P.-t 5%-osra mérte. Die alten Dämlichkeiten. *Der Spiegel*, 1998. március 30. 1998(14). 23. (A továbbiakban: Die alten Dämlichkeiten) Június 8–9-én az SPD már 43%-on állt, míg az uniópártok támogatottsága 35%-osra csökkent. Countdown für Bonn: noch 15 Wochen. *Der Spiegel*, 1998. június 15. 1998(25). 17.

1077 „Kein Nato-Einsatz ohne deutsche Beteiligung”. *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 1998. június 14. 1998(24). 2.

1078 GAUS, Bettina: Flüge über den Kosovo nur mit Mandat? *Die Tageszeitung*, 1998. június 16.; „Die Nato setzt auf das Treffen Jeltzins mit Milosevic”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1998. június 15. 1998(135). 1.

belül Günter Verheugen és a pártot mindig balra húzni próbáló pártvezető, Oskar Lafontaine.¹⁰⁷⁹ Mindkét oldalon voltak tehát befolyásos emberek, a Zöldek viszont éles helyzetben ennél is kiszámíthatatlanabbnak mutatkoztak.

Miután úgy tűnt, hogy Joschka Fischernek az 1996 és 1998 közti években sikerült a saját álláspontjához közelítenie kollégáit, az 1998. márciusi magdeburgi pártnapon ez ügyben még egy utolsó, érzékeny vereséget kellett elszenvednie. A baloldali szárnyal, elsősorban Jürgen Trittinnel és Ludger Volmerrel kötött megállapodás szerint a választási programban az SFOR meghosszabbítását fogják támogatni, ellenben a NATO keleti bővítését nem.¹⁰⁸⁰ Fischer indítványát végül egy szavazat különbséggel elvetették, és ezen a frakcióvezető olyannyira feldühödött, hogy visszalépéssel fenyegetőzött, amennyiben a júniusi Bundestag-ülésen a zöld képviselők az SFOR meghosszabbításáról nem szavazhatnak szabadon.¹⁰⁸¹ Ahogy ő mondta, ezzel a balszárny a zöld projektet veszélyeztetné. Projekten itt lényegében a másfél évtizedes ellenzéki lét utáni közös kormányzásra gondolt, az SPD-vel karöltve, amely kormányban, az NSZK hagyományainak megfelelően a kisebbik koalíciós pártot illetné meg a külügyi tárca irányítása. Fischer tehát a külügyminiszteri pozícióról álmodva már 1998 tavaszán igyekezett erőt, stabilitást és felelősséget mutatni, és ennek fontos eleme volt az esetleges kormányváltás utáni kontinuitás hangsúlyozása: „A külpolitikai megbízhatóság az előfeltétele egy sikeres kormányzásnak.”¹⁰⁸² Az SFOR meghosszabbításáról szóló június 19-i Bundestag-ülésen végül 32 kollégájával együtt megszavazta a kormány indítványát, és Koszovóra tekintve elmondta, hogy Belgrádtól követelni kell az erőszak befejezését és a különleges csapatok kivonását.¹⁰⁸³ Néhány nappal később pedig ultima ratióként, vagyis végső eszközként egy ENSZ BT-mandátum nélküli katonai beavatkozás gondolatával is eljátszott, tehát – igaz, finomabban fogalmazva, de – Rühle álláspontját osztotta.¹⁰⁸⁴ Pártja balszárnyán elsősorban Hans-Christian Ströbelével és Jürgen Trittinnel került ellentétbe. Ströbele, bár a NATO felszámolását már nem tartotta realistikusnak,¹⁰⁸⁵ továbbra is a külpolitika militarizálódásával riogatott. Trittin nála egy fokkal mérsékeltebb volt:

1079 Günter Verheugen képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1998. június 19-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/242, Bonn, 1998. június 19.

1080 Die alten Dämlichkeiten 23.

1081 SCHMIDT 1999. 144; Fischers Drohung. *Der Spiegel*, 1998. május 4. 1998(19). 17.

1082 DOERRY, Martin – IHLAU, Olaf – MALZAHN, Christian (1998): „Es kracht und raucht”. Spiegel-Gespräch mit Joschka Fischer über die Mühsal, die Grünen in eine Regierungspartei zu verwandeln. *Der Spiegel*, 1998. március 30. 1998(14). 33.

1083 Joseph Fischer képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1998. június 19-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/242, Bonn, 1998. június 19. 22430 A.

1084 Deutsche als Degen der USA? 127.

1085 Tegyük hozzá, hogy ez, valamint a Bundeswehr méretének drasztikus csökkentése 1997-ben egészen komolyan megfordult a Zöldek fejében, és csak azután akkor került le a napirendről, hogy a szociáldemokraták fenyegetőztek, hogy közös kormányzás esetén ez szóba sem jöhet. VOLMER, Ludger (1998): *Die Grünen und die Außenpolitik – ein schwieriges Verhältnis*. Westfälisches Dampfboot, Münster. 526.

még az „oroszlánbarlangba”, a Bundeswehr tisztikara előtt is hajlandó volt nézeteit árnyalni és megvédeni, de emellett azt is kimondta, hogy az ENSZ felhatalmazása nélküli beavatkozással kinyitnák „a nemzetközi kaput a mindenkori regionális hatalmaknak. Akkor pedig még több gyilkosság, még több népirtás fog történni”.¹⁰⁸⁶ Fischer tehát számíthatott arra, hogy komoly problémákkal kell szembenéznie, ha esetleg a későbbiekben dönteniük kell a koszovói bevetésről.

1998 szeptemberében végül drámaian gyorsan értek össze a bel- és külpolitikai folyamatok. Miután az ENSZ BT 1199. határozatában kimondták, hogy a több ezer, a szabad ég alatt alvó menekültre és a télre való tekintettel humanitárius katasztrófa veszélye fenyeget,¹⁰⁸⁷ az amerikaiak és britek erre a határozatra hivatkozva kívánták a NATO katonai előkészületeit felgyorsítani és Miloševićre nyomást gyakorolni. Egy nappal a határozat kihirdetése után, szeptember 24-én a NATO arra kérte tagjait, hogy tegyék meg felajánlásaikat, ki milyen egységgel járulna hozzá Koszovó pacifikálásához.¹⁰⁸⁸ Mivel az oroszokra ebben a kérdésben nem számíthattak, William Cohen amerikai védelmi miniszter sürgette az ENSZ-mandátum nélküli bevetést, ha pedig az európaiak ebben nem követnék, oldják meg a balkáni problémát maguk, az USA segítsége nélkül.¹⁰⁸⁹

Mindezalatt Németország külpolitikailag éppen a „béna kacska” állapotába került, hiszen az 1998. szeptember 27-i választások eredményei kormányváltást hoztak, de az SPD–Zöldek koalíciója még nem lépett hivatalba.¹⁰⁹⁰ Így az amerikaiaknak már nem csupán a megbízható Kohl–Kinkel–Rühe hármassal kellett egyezkedniük, hanem Schröderrel és Fischerrel is. „A külpolitikát illetően aggódok a legkevésbé. Abban ugyanis érdekekről és az érdekek kiegyenlítéséről van szó” – mondta Schröder magabiztosan a választási győzelem éjszakáján.¹⁰⁹¹ Azt persze nem tudhatta, hogy kancellári karrierjének és a koalíció teherbírásának első évét alapvetően a koszovói krízis kezelése fogja meghatározni.

1086 „Auf dem falschen Bein”. *Der Spiegel*, 1998. március 30. 1998(14). 28; Feuer frei. *Der Spiegel*, 1998. május 11. 1998(20). 38; „Mal Klartext reden”. *Der Spiegel*, 1998. június 29. 1998(27). 35.

1087 A számítások szerint ekkorra már 100 falu, illetve 45 ezer ház pusztult el, 280 ezer menekültet regisztráltak Albániában és Macedóniában, rajtuk kívül 50 ezren a közeli hegyekben és erdőkben bujdosnak. KESSELRING 2010b: 69.

1088 KRAUSE, Joachim (2000b): Die deutsche Politik in der Kosovo-Krise. In: KRAUSE, Joachim (Hrsg.): *Kosovo. Humanitäre Intervention und Kooperative Sicherheit in Europa*. Springer VS, Opladen. 110.

1089 COHEN, William (1998): „Erste Stufe der Mobilisierung von Luftstreitkräften”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1998. szeptember 25. 1998(223). 2.

1090 Az SPD a szavazatok 40,9%-ával magasan vezetett a 35,1%-os CDU/CSU előtt, míg a kisebb pártok versenyében a Zöldek is az F.D.P. előtt végeztek. A 669 képviselői helyből így kényelmes, 345 tagú többséggel rendelkeztek. https://web.archive.org/web/20090416044844/http://www.bundeswahlleiter.de/de/bundestagswahlen/fruehere_bundestagswahlen/btw1998.html (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1091 „Wir machen keine Experimente” – Gerhard Schröder über die Anfänge seiner Kanzlerschaft und Rot-Grün. *Der Spiegel*, 1998. szeptember 29. 1998(55). 13.

Az SPD-ben hosszú évek vitái után belátták, hogy az egykor Willy Brandt, Helmut Schmidttel és Egon Bahrral világpolitikát író pártban a külpolitika mostoha-gyerekké vált, és csak loholnak a kormánypártok által diktált tempó után. Éppen ezért Rudolf Scharping és Horst Ehmke vezetésével kidolgoztak egy „külpolitikai minimumot”, amelyet aztán az 1997-es hannoveri pártnapon el is fogadtak.¹⁰⁹² Ennek ellenére 1998 márciusában nem Scharping lett a párt kancellárjelöltje, hanem a külpolitikai témákban alig megnyilvánuló alsó-szászországi miniszterelnök, Gerhard Schröder. Ez persze alapvetően nem jelentett semmit, hiszen például Helmut Kohl az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején „provinciális”-nak, „tipikusan belpolitikus”-nak tartották, de végül rácafélt az előítéletekre, és a nemzetközi tárgyalóasztaloknál is helytállt. Schröder iránt mégis kifejezetten bizalmatlanok voltak nyugaton, egyrészt mivel nem igazán ismerték, másrészt a közvetlen közelében dolgozó kollégái – elsősorban Lafontaine SPD-pártelnök és Fischer zöld külügyminiszter – miatt. Ez ahhoz vezetett, hogy jelölésétől kezdve különleges bizonyítási vágy hajtotta, ami érezhető volt az 1998. augusztusi washingtoni útján is, ahol többek közt Bill Clintonnal tárgyalt.¹⁰⁹³ Persze egy dolog volt a külpolitikai kontinuitást emlegetni, és egy másik éles helyzetben olyan döntést hozni, amely a párt alapelveivel erősen ütközik. „Hamarosan megmutatkozhat, mennyire megbízhatatlan Schröder – méghozzá a koszovói konfliktusban” – mondta Volker Rühle egy interjúban néhány nappal a NATO szeptemberi kérése előtt.¹⁰⁹⁴

Három nappal a választási kudarc után, szeptember 30-án összeült a régi kabinet, már Schrödert és Fischert is kénytelen-kelletlen bevonva a tárgyalásokba, és Rühle „intervencionista” álláspontját fogadta el: amennyiben a NATO a katonai beavatkozás mellett dönt, még egy ENSZ-felhatalmazás nélkül is támogatják azt, az akcióhoz pedig 14 felderítő- és ECR-Tornadót állítanak rendelkezésére. Kinkel ekkor még kitartott „legalista” nézetei mellett, Fischer pedig szintén attól félt, hogy veszélyes precedenst teremthet az ENSZ BT figyelmen kívül hagyása.¹⁰⁹⁵

Miután a NATO-Tanács október 8-án elfogadta a Jugoszlávia elleni légi hadműveletek tervét, és kiadta az elsőfokú mobilizáció parancsát (*Activation Order – ACTORD for*

1092 Rudolf Scharping *Politikwechsel in Deutschland – Innovation und Gerechtigkeit* című terve, amelyet az 1997. október 21-i dortmundi pártkongresszuson jelentett be. *SPD Pressemitteilung*, 1997. október 21.; Antrag A 1, Außen-, Sicherheits- und Entwicklungspolitik. In: *Parteitag Hannover (1997)*. Határozatok, 27. Idézi: HERKENDELL 2012: 155.

1093 KAPS, Carola (1998): Schröder präsentiert sich als verlässlicher Partner. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1998. augusztus 6. 1998(180). 3; FRANKENBERGER, Klaus-Dieter (1998): Wie weit trägt das Kontinuitätsversprechen? *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1998. szeptember 29. 1998(226). 16. Fischer pedig többször is elmondta, hogy „nem lesz a zöld pártnak külön külpolitikája, hanem egyetlen német külpolitika várható”.

1094 AUST, Stefan – IHLAU, Olaf – SCHMIDT-KLINGENBERG, Michael (1998): „Auf den letzten Zentimetern” – CDU-Verteidigungsminister Volker Rühle über die Wahlchancen der Koalition, die Zuverlässigkeit des SPD-Kandidaten und die Nachfolge von Helmut Kohl. *Der Spiegel*, 1998. szeptember 21. 1998(39). 31.

1095 Fischer warnt vor Militäreinsatz. *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 1998. október 4. 1998(40). 2.

Limited Air Response and Phased Air Operations), Slobodan Milošević felvette a tárgyalásokat az amerikaiak balkáni szakértőjével, Richard Holbrooke-kal.¹⁰⁹⁶ Hogy növeljék a Miloševićre helyezett nyomást, és az hajlandóbbnak mutatkozzon a megegyezés felé, az amerikaiak követelték az azonnali német hozzájárulást az esetleges NATO-akcióhoz. És hiába bizonygatta korábban Schröder és Fischer a külpolitikai kontinuitást, az irántuk (és koalíciójuk iránt) érzett nagyfokú bizalmatlanságot jól jelzi, hogy Washington még a régi kormánytól és az előző Bundestagtól várta a döntést.¹⁰⁹⁷ Persze az igaz, hogy Schröder és Fischer legkésőbb a szeptember 30-i kabineti ülés óta felkészülhetett az amerikaiak sürgetésére, de miután Bill Clinton október 9-én időt akart nekik adni mindehhez,¹⁰⁹⁸ legalábbis furcsa volt néhány nappal később ez az eljárás és főleg a szeptember 27-i választási eredmények figyelmen kívül hagyása. „Mindössze tizenöt percünk maradt, hogy a háború és béke kérdéséről döntsünk” – mondta később némiképp keserűen Fischer.¹⁰⁹⁹ A kibúvók időszaka tehát drámai hirtelenséggel lezárult: külső nyomásra, Németország nemzetközi elszigetelődésének elkerülése érdekében dönteni kellett egy olyan német katonai bevetésről, amelynek legalábbis vitatott volt a nemzetközi jogi alapja.¹¹⁰⁰ Azt ugyanis sem Kinkel, sem Schröder, sem Fischer nem merte megkockáztatni, hogy a Milošević és Holbrooke közti tárgyalások megszakadása, így akár a koszovói béke helyreállítása az ő lelkén száradjon. Így végül október 12-én a kabinet úgy ítélte meg, hogy a humanitárius katasztrófa fennállásának veszélye és az ENSZ BT 1199. határozatának esetleges be nem tartása jugoszláv részről megfelelő indokot biztosítana a NATO légitámadásaihoz, amelyekben – természetesen a szövetségesi szolidaritás jegyében – a Bundeswehrnek is részt kellene vennie.¹¹⁰¹ A következő napokban a jugoszláv elnök visszavonulót fűjt, és megszületett az ún. Holbrooke–Milošević-egyezmény, amelynek értelmében egy kétezer fős EBESZ-megfigyelő misszió (*Kosovo Verification Mission*, KVM) léphetett Koszovóba, amelynek le kellett vezényelnie a menekültek biztonságos hazaengedését.¹¹⁰² Richard Holbrooke

1096 KESSELRING 2010b: 69.

1097 HOFMANN, Gunter (1999): Wie Deutschland in den Krieg geriet. *Die Zeit*, 1999. május 12. 1999(20). 1. https://www.zeit.de/1999/20/199920.krieg_xml/komplettansicht (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*). (A továbbiakban: *Wie Deutschland in den Krieg geriet*)

1098 RAITH, Michael (2006): *Der rot-grüne Beitrag zur Konfliktregulierung in Südosteuropa. Eine Rollen- und zivilmachttheoretische Untersuchung der deutschen Kosovo- und Mazedonienpolitik*. Nomos Verlag, Baden-Baden. 92.

1099 *Wie Deutschland in den Krieg geriet* 1. Némely egykori zöld képviselő és értelmiségi, mint Jutta Dittfurth vagy Christian Y. Schmidt, akik megkérdőjelezték Fischer őszinteségét, cinikusan inkább azt kérdezte: „Miért tartott neki egyáltalán egy egész negyedórán át, hogy beleegyezzen a háborús bevetés elindításába?”. SCHMIDT 1999: 133.

1100 KRAUSE, Joachim (2000a): Deutschland und die Kosovo-Krise. In: REUTER, Jens – CLEWING, Conrad (Hrsg.): *Der Kosovo Konflikt. Ursachen, Verlauf, Perspektiven*. Wieser Verlag, Klagenfurt. 406.

1101 „Kabinet billigt Nato-Einsatz”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1998. október 13. 1998 (237). 2.

1102 Lásd <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/192453.stm> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

néhány héttel később kulcsszerepet tulajdonított a megegyezés megszületésében a német katonai hajlandóságnak:

A döntő pillanat az volt, amikor [Clinton – H. P.] a németeket meggyőzte, hogy egyezzenek bele egy ENSZ BT mandátum nélküli NATO-bevetésbe. Ha azt nem fogadták volna el, nem lenne most meg a bevetési parancsunk, és Milošević nem tett volna engedményeket. Elismerésemet kell kifejeznem: Schröder, Fischer, Kohl és Kinkel iránt, hiszen egy jövődöbéli és egy már elköszönő kormány közti együttműködés jött létre. Véleményem szerint ez példátlan a német történelem során. [...] A németek az amerikaiak legszorosabb szövetségesei. Az amerikai–német kapcsolat a koszovói probléma megoldásának kulcsa.¹¹⁰³

Az egyezmény ellenére fennállt a veszélye, hogy Milošević megszegi ígéretét, ezért az október 12-i német kabineti döntést a biztonság kedvéért mihamarabb a Bundestagban is meg akarták tárgyalni. Az október 16-i parlamenti ülésen komolyabb vita gyakorlatilag már nem folyt, a képviselők magyarázkodásai és mentegetőzése valószínűleg inkább a választóiknak szólt. Klaus Kinkel elmondta, hogy Miloševićet terheli a fő felelősség a koszovói tragédiáért, és ő nyilvánvalóan csak a katonai nyomásból ért. Elmondása szerint bár igencsak nehezebbre esett a döntés, a koszovói akut humanitárius vészhelyzet megköveteli a cselekvést, és ha a diplomáciai eszközök csődöt mondanak, az ENSZ mandátuma nélkül is elégséges jogalap áll a katonai bevetés rendelkezésére. Németország beleegyezése nélkül nem születhetne meg a NATO bevetési parancsa, egyébként is „a NATO a Bundeswehr repülőgépeire és a német legénységre [...] rá van utalva”, amely állítás az 1999-es koszovói háború fényében erősen túlzónak tűnik.¹¹⁰⁴ Gerhard Schröder kihangsúlyozta, hogy a Kohl-kormány minden tőle telhetőt megtett a békés megoldás érdekében, és Holbrooke megsúgta neki, hogy Milošević utolsó reménye az volt, hogy a német kormányváltás miatt a NATO is döntésképtelen lesz. Erre azonban a kulturált együttműködésnek köszönhetően rácsáfoltak. Természetesen ő is „egy új, egyértelmű felhatalmazással ellátott ENSZ-mandátumnak jobban örült volna”, de a német elzárkózás komoly károkat okozna a szövetségnek és az EU-nak, végső soron az NSZK „tekintélyének és jelentőségének végzetes veszteségét” vonná maga után. És arra is felhívta a figyelmet, hogy az újabb menekülthullámok Németországot érintenék leginkább, ezért kifejezett érdeke fűződik a balkáni békéhez és stabilitáshoz.¹¹⁰⁵

1103 A Richard Holbrooke-kal készített interjú a következő linken elérhető: GRADELS, Nathan (1998): „Enorme Zugeständnisse”. *Focus*, 1998. október 26. 1998(44). https://www.focus.de/politik/ausland/ausland-enorme-zugestaendnisse_aid_172140.html (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1104 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1998. október 16-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/248, Bonn, 1998. október 16. 23127 D–23131 B.

1105 Gerhard Schröder, Alsó-Szászország tartomány miniszterelnökének (SPD) beszéde a Bundestag 1998. október 16-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/248, Bonn, 1998. október 16. 23136 B–23138 A.

A jövődöbéli védelmi miniszter Rudolf Scharping ehhez hozzátette, hogy ha most nem cselekednek, az csak felbátorítja a Miloševićhez hasonlóan gondolkodó politikusokat világszerte.¹¹⁰⁶ Joschka Fischer kiemelte, hogy a NATO nem önmagának osztott ki mandátumot, és ez egy vészhelyzet, kivételes eset, amely azonban nem teremthet precedenst. Jugoszláviában pedig nem kizárólag a humanitárius katasztrófa elkerülése a tét, hanem az onnan áradó „állandó európai háborús veszély” megfékezése is.¹¹⁰⁷ Érdekes, hogy olyan háborúellenes képviselők, mint például Hermann Scheer, az ülésen nem kaptak szót, csak írásos nyilatkozatukat csatolhatták a jegyzőkönyvhöz. Egyedül Gregor Gysi kifogásolta a PDS/Linke Liste nevében – a régi Bundestag összehívását és hogy a többi frakció ilyen gyorsan lemondott az ENSZ-mandátumáról: „Megváltoztatják a nemzetközi jog szerinti világrendet, amelyet 1945 után az ENSZ Alapokmánya lefektetett [...], anélkül, hogy új világrend állna rendelkezésükre.”¹¹⁰⁸

A Kohl-kormány utolsó indítványa végül elsöprő támogatást szerzett: 503-an igennel szavaztak 63 nem és 18 tartózkodás ellenében. A Zöldeknél ez az arány 29:9:8 volt, és a nagyszámú SPD-ben is csak 21-en szavaztak ellene.¹¹⁰⁹ Tehát egy támadó jellegű harci bevetést, amely az ENSZ BT felhatalmazásával sem rendelkezett, a jelen lévő képviselők 86%-a, köztük a zöld frakció több mint fele és az SPD 87%-a támogatta, ami a néhány évvel korábbi álláspontjukhoz képest (amikor sokan még a kéksisakos missziókban való Bundeswehr-részvételt is elutasították) óriási változást jelentett. A PDS-en kívül – amely frakció tagjai zártan és fegyelmezetten elutasították az indítványt – tehát szinte az egész parlament átvette azt a szemléletet, amelynek a CDU/CSU volt a korai zászlóvivője, vagyis a hidegháború utáni merészebb német katonai felelősségvállalást. A bevetések utolsó formai akadályá, az ENSZ BT mandátumához való ragaszkodás is elhárult ezzel a kormány elől, külpolitikai mozgásterét ezzel komolyan növelve. Talán a legszembeütőbb változás a Zöldeknél volt megfigyelhető, akik még az év közepén is merész ötleteikkel sokkolták az SPD-t, mostanra azonban a balszárnyat lecsendesítve igyekeztek kormányzásra alkalmasnak látszani. Ezzel kapcsolatban Jürgen Trittin szájából hangzott el a kulcsmondat egy interjúban: „A külpolitikáról szóló veszekedéseink egy része egyben annak vitája volt, hogy milyen a helyes viselkedés ellenzékeként. Mostantól már felelősségteljesen kell az országot vezetnünk. A jövőben a konszenzusra törekvés a fontos.”¹¹¹⁰ Eszerint tehát az ellenzékben a párt

1106 Rudolf Scharping képviselő (SPD) beszéde a Bundestag 1998. október 16-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/248, Bonn, 1998. október 16. 23148 B.

1107 Joseph Fischer képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1998. október 16-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/248, Bonn, 1998. október 16. 23141 B – 23142 A.

1108 Gregor Gysi képviselő (PDS/Linke Liste) beszéde a Bundestag 1998. október 16-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/248, Bonn, 1998. október 16. 23145 A–23147 A.

1109 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/248, Bonn, 1998. október 16. 23161 B.

1110 Man kennt sich, man dutzt sich. *Der Spiegel*, 1998. október 12. 1998(42). 27.

alapelveit szükséges hangoztatni, kormánypártként viszont a kompromisszum érdekében le kell mondani ezek egy részéről. Joschka Fischer a pártján belüli ellenlábasai közt is ügyesen osztotta szét a felelősséget, ezzel némi hallgatásra ítélve őket. Trittinből környezetvédelmi miniszter lett, Ludger Volmert pedig – aki néhány évvel korábban még azt ajánlotta Fischernek, hogy fogjon egy puskát, és masírozzon vele Szarajevóba¹¹¹¹ – a Külügyi Hivatal államminiszterévé nevezték ki, és az október 9-i washingtoni útjukon már Bill Clinton kezét szorongatta. Volmer néhány nappal a Bundestag-ülés után egy interjúban kijelentette: „Nem mondhatjuk azt, hogy mivel a világ ily komplikált, lemondunk a kormányzás iránti igényünkről.”¹¹¹² A zöld párton belül ebben a néhány hónapban gyakorlatilag csak a pacifista szárny „utolsó bástyái”, Hans-Christian Ströbele és Ulrich Cremer emelték fel néha a hangjukat. Szintén a balszárny külpolitikai vereségeként könyvelhető el a néhány nappal később, az SPD-vel megkötött koalíciós egyezmény, amelyben elismerték a NATO-t a béke és biztonság őreként, ragaszkodtak az amerikai csapatok Európában maradásához, és nem érték el, hogy kizárják a Bundeswehr harci bevetéseit a nemzetközi konfliktusok megoldásában.¹¹¹³ Emellett hiába mondták ki, hogy „aktívan hozzájárulnak az Egyesült Nemzetek Szervezete erőszak-monopóliumának fenntartásához”, ha egyszer pár nappal korábban, az október 16-i Bundestag-ülésen éppen az ellenkezőjét szavazták meg, és gyakorlatilag a Biztonsági Tanács autoritását negligálták. A Zöldek tehát számtalan engedményt voltak kénytelenek a kormányzás oltárán adni, ennek ellenére az új külügyminiszter, Joschka Fischer néhány merészebb ötlete miatt¹¹¹⁴ a nyugati partnerek továbbra is bizalmatlanok maradtak vele szemben. Nemcsak Rudolf Scharping magyarázkodhattott miatta Washingtonban,¹¹¹⁵ de Gerhard Schrödernek is szüntelenül nyugtatgatnia kellett nyugati kollégáit, hogy a Zöldek hamarosan beleszoknak a kormányzásba, „Joschka Fischer pedig a kollégái kedvence lesz”.¹¹¹⁶ Látszólag ez sikerült, 1999 elején azonban több jel mutatott arra, hogy bizonyos országokban nehezen nyelték le a német kormányváltás keserű piruláját, valamint azt a tényt, hogy már nem Kohlal és Kinkellel, hanem Schröderrel és Fischerrel kell tárgyalniuk.

1111 „Das wäre blutiger Zynismus” 27.

1112 „Wir sind da im Dilemma” – Der grüne Außenpolitiker Ludger Volmer über die Kosovo-Krise und die deutsche Zustimmung zum NATO-Angriff. *Der Spiegel*, 1998. október 19. 1998(43). 31.

1113 *Aufbruch und Erneuerung – Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert, Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen*. Bonn, 1998. október 20. 47.

1114 PÖRTNER, Rainer – IHLAU, Olaf (1998): „Wir wollen keinen Soli tanzen” – Joschka Fischer über sein Selbstverständnis als Außenminister und das Klima in der Koalition, über Europa- und Sicherheitspolitik und Menschenrechte. *Der Spiegel*, 1998. november 23. 1998(48). 86.

1115 GUJER, Eric (1998): Mehrdeutigkeiten in der deutschen Außenpolitik. Plädoyer Fischers für eine Änderung der NATO-Doktrin. *Neue Zürcher Zeitung*, 1998. november 25. 1.

1116 IHLAU, Olaf – SZANDAR, Alexander (1998): Fischers Schläge. *Der Spiegel*, 1998. november 30. 1998(49). 88.

Az 1998. október 16-i döntés a Holbrooke–Milošević-egyezmény¹¹¹⁷ megkötése miatt egyelőre nem jelentette a Bundeswehr számára a háborús bevetést, de ha arra mégis sor kerülne, az ECR-Tornádók – a boszniai akciójukkal ellentétben – offenzív felszereléssel is útnak indulhattak. Az egyezmény értelmében 2000 EBESZ-megfigyelő felügyelte a jugoszláv csapatok kivonulását, a menekültek hazatértét, valamint nekik kellett volna a szabad választásokat lebonyolítaniuk és a rendőröket kiképezniük. Belgrádnak annyi engedményt tettek, hogy továbbra is Koszovóban állomásoztathatót 15 ezer katonát és 10 ezer rendőrt, a NATO pedig csak fegyvertelen repülőgépekből cikázhatott szerb területek felett. Németország mindehhez több értelemben is hozzájárult. Klaus Kinkel már október közepén 150-200 német szakember kiküldéséről beszélt,¹¹¹⁸ és végül valóban, az EBESZ-misszió (KVM) személyzetének tizedét vállalták. A légi megfigyeléshez (*NATO Kosovo Air Verification Mission*) CL-289 típusú drónokkal, valamint a haditengerészet Bréguet Atlantic repülőgépeivel járultak hozzá.¹¹¹⁹ Az ENSZ BT 1203. számú határozata¹¹²⁰ alapján a NATO elindította *Joint Guarantor* nevű hadműveletét, amely a KVM védelmére egy 1500 fős egységet (*Extraction Force – EXFOR*) állomásoztatott a macedóniai Tetovóban, köztük 190 német katonával. Utóbbi miatt a Bundestagban a PDS élesen tiltakozott, az akciót Macedónia szuverenitásának megsértéseként és a délszláv konfliktusba való belerántásaként értelmezte.¹¹²¹

A következő hónapokban a formális fegyverszünet ellenére egyre inkább romlott a helyzet Koszovóban, mígnem 1999. január közepén egy Račak nevű faluban egy szerb rendőr meggyilkolása után 45 helyi lakos lelte halálát. A beszámolók eltérőek voltak: William Walkernek, a helyi EBESZ-misszió vezetőjének vallomása alapján szisztematikus kivégzés történt a hatóságok részéről; a szerbek viszont hazugnak nevezték őt, mivel szerintük a halottak UÇK-katonák voltak, akik harc közben estek el. Walkert 48 órán belül ki akarták utasítani az országból, de mivel Wesley Clark, a SACEUR és Klaus Naumann, a NATO Katonai Bizottságának elnöke kijelentették, hogy ez *casus bellit* jelentene, Walker egyelőre maradhatott.¹¹²² A račaki eset ennek ellenére sokakban azt a meggyőződést erősítette nyugaton, hogy – ahogyan Boszniában is kiderült – a szerbeket kizárólag katonai erővel lehet megállítani és jobb belátásra

1117 A megállapodásban kimondták Jugoszlávia egységét és szuverenitását, emellett viszont biztosítani kellett a koszovói polgárok és etnikai közösségek teljes egyenlőségét, Koszovóban pedig erősíteni az önkormányzatiságot, és kilenc hónapon belül szabad választásokat tartani.

1118 Klaus Kinkel külügyminiszter beszéde a Bundestag 1998. október 16-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/248, Bonn, 1998. október 16. 23130 B.

1119 KESSELRING 2010b: 70.

1120 1203. számú határozat (1998), 1998. október 24. <http://unsr.com/en/resolutions/doc/1203> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)

1121 Heidi Lippmann-Kasten képviselő (PDS) beszéde a Bundestag 1998. november 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/6, Bonn, 1998. november 13. 364 B.

1122 FLOTTAU, Renate – IHLAU, Olaf – SCHLEICHER, Roland (1999): Im Teufelskreis der Gewalt. *Der Spiegel*, 1999. január 25. 1999(4). 136–137.

bírni.¹¹²³ Szerintük Račak lett az új Srebrenica előtti utolsó megálló, ahol még ki lehetett szállni a népirtás gőzöséből.

Abban mindenki biztos volt, hogy a Holbrooke–Milošević-egyezmény ilyen formában nem lesz elegendő. Az amerikaiak és britek most már rögtön a légitámadásokhoz nyúltak volna, a többi EU-tag, kiváltképp Németország azonban az *ultima ratio* előtt még minden diplomáciai eszközt ki akart használni. Így hívták életre február 6. és 23. között a Párizs melletti Rambouillet-ben a nemzetközi tárgyalásokat a belgrádi kormány és a koszovói albánok képviselői között, a Balkán-kontaktsoport felügyelete alatt. Utóbbi a fegyverek lenyugvását javasolta a következő három évre, miközben állandó NATO-jelenlét alatt a tartomány demokratizálódását megkezdték volna.¹¹²⁴ Milošević ebben Koszovó elszakadásának első lépcsőfokát látta, ezért a tárgyalások megszakadtak, sőt az amerikaiak balkáni közvetítőjét, Christoph Hillt sem volt hajlandó fogadni Belgrádban.¹¹²⁵ Második felvonásként Párizsban tárgyaltak március 15. és 19. között, de a 82 oldalas egyezményt elintezte egyik fél sem akarta aláírni, és a koszovói delegáció is csak erőteljes nyugati nyomásra tette meg ezt. Ekkorra már egyértelművé vált, a szerbek háború nélkül még autonómiát sem adnának Koszovónak. A tárgyalásokat felfüggesztették, néhány nappal később pedig az EBESZ-megfigyelőket hazahívták Jugoszláviából. Az utolsó utáni esélyként Richard Holbrooke-ot küldték Belgrádba, akinek Dayton és az 1998. őszi egyezmény után ezúttal nem sikerült a lehetetlen: nyolc órányi kimerítő tárgyalás után feladta az ígéretést Miloševićnek, és hazafelé tartva szomorúan konstatálta: „Most már csak néhány óra választ el minket a tragédiától.”¹¹²⁶ Március 23. estjén Javier Solana NATO-főtitkár kiadta a parancsot a légitámadásokra, másnap pedig megindultak a bombázások Jugoszlávia ellen. „Ha most habozunk, azzal a szerbeknek adunk engedélyt a gyilkosságokra” – mondta Bill Clinton amerikai elnök.¹¹²⁷ Három és fél év után a háború ismét visszatért a Balkánra.

Az 1999 eleji diplomáciai próbálkozások egybeestek Németország soros elnökségével az Európai Unióban, a Nyugat-európai Unióban és a G7/G8-csoportban. Ennek ellenére a rambouillet-i és párizsi tárgyalásokon megalázó módon csak a konzultációkba vonták be, az érdemi döntésekből kimaradt.¹¹²⁸ Hiába bizonygatta tehát szüntelenül a vörös–zöld kormány a külpolitikai kontinuitást, még mindig jelentős bizalmatlanság érződött a nyugati partnerei részéről. Részben emiatt, de főleg a békés megoldás érdekében Fischerék minden

1123 LUTZ, Dieter S. (2001): Völkermord, Moral und die Unabwendbarkeit von Kriegen am Beispiel Kosovo. In: BECKER, Johannes M. – BRÜCHER, Gertrud (Hrsg.): *Der Jugoslawienkrieg – Eine Zwischenbilanz*. LIT, Münster. 192.

1124 A koszovói békéről és öngazgatásról szóló ideiglenes megállapodás, Rambouillet, 1999. február 23. https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/kosovo_ramb.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1125 Milošević pokert hoch. *Der Spiegel*, 1999. február 22. 1999(8). 157.

1126 FLOTTAU, Renate – IHLAU, Olaf (1999): „Die Alternative heißt Krieg”. *Der Spiegel*, 1999. március 15. 1999(11). 209. (A továbbiakban: „Die Alternative heißt Krieg”)

1127 FLOTTAU, Renate – SCHLEICHER, Roland (1999): Marsch in die Sackgasse. *Der Spiegel*, 1999. március 22. 1999(12). 197.

1128 KRAUSE 2000b: 113.

követ megmozgattak, hogy elkerüljék a háborút. A külügyminiszter már februártól sürgette egy, a daytonihoz hasonló konferencia összehívását,¹¹²⁹ a rambouillet-i tárgyalásokat pedig élete legnehezebbjeinek értékelte, mert „most először kellett háborúról vagy békéről” döntenie.¹¹³⁰ Miután ezek, illetve a párizsiak nem hoztak eredményt, elutazott Pristinába, ahol szemrehányásokat tett a koszovói albánoknak, amiért – ekkor még – ők sem írták alá az egyezményt, és ezzel nem kerültek erkölcsileg jobb pozícióba az ellenálló Miloševićsel szemben. Belgrádba ugyancsak elutazott, ahol a szerb elnöknek kijelentette, hogy ő „egy ragyogó taktikus, de rossz stratégá”, és figyelmeztette, hogy az ellenállása a NATO légi-csapásait fogja eredményezni, amit mindenki szívesen elkerülne.¹¹³¹ A fenyegető szavak leperegtek Miloševićről, és a felek hamarosan a fegyverekhez nyúltak.

A vörös–zöld kormány pozíciói ekkoriban érezhetően gyengültek a belpolitikában. Februárban a hesseni tartományi választásokat – amely Fischer számára „hazai pályát” jelentett – elveszítették, és a CDU az F.D.P.-vel alakíthatott kormányt. A zöld párton belül egyre többen gondolták úgy, hogy Fischer a világpolitikába menekül, országszerte azonban a fájdalmas benzináremelés miatt Jürgen Trittin lett a közellenség. Az SPD-ben Oskar Lafontaine egyik napról a másikra összecsomagolt, és levélben lemondott pénzügyminiszteri, valamint pártelnöki pozíciójáról. Döntésében közrejátszott az is, hogy Németország fokozatosan sodródott egy, a nemzetközi jog szerint kétes legitimitációjú háború felé.¹¹³² Bár Schrödernek rövid távon kellemetlen volt e személyi döntés, végső soron megszabadult egyik legfőbb konkurensétől, majd megválasztatta magát pártelnökké. E kisebb belpolitikai krízis még inkább megkövetelte a háborúba lépés megfelelő indoklását és morális előkészítését.

Az elsődleges hivatkozási alap a račaki mészárlás volt, összekötve a srebrenicai emlékekkel.¹¹³³ Ebben kétségtelenül Joschka Fischer ment a legmesszebb, aki az

1129 FISCHER, Joschka (2007): *Die rot-grünen Jahre. Deutsche Außenpolitik – vom Kosovo bis zum 11. September*. Knauer TB, Köln. 123.

1130 LERSCH, Paul – MALZAHN, Clau Christian – SCHMIDT-KLINGENBERG, Michael (1999): „Wann wachen wir endlich auf?” – Joschka Fischer über sein Amt als Außenminister, die Schwierigkeiten des Regierens und die Lebenslügen der Grünen. *Der Spiegel*, 1999. március 1. 1999(9). 29.

1131 „Die Alternative heißt Krieg” 209.

1132 BRUNS, Tissy (1999): Die SPD, am Tag danach: Gerhard Schröder bestreitet, daß es eine Krise gibt. *Der Tagesspiegel*, 1999. március 13. 3.

1133 IHLAU, Olaf – VON ILSEMANN, Siegesmund (1999): „Geduld und Zähigkeit”. Bundesverteidigungsminister Rudolf Scharping über die Eskalation des Konflikts im Kosovo, die Handlungsoptionen der NATO und deutsche Vorbehalte. *Der Spiegel*, 1999. január 25. 1999(4). 138–140; DARNSTÄDT, Thomas – FOLLATH, Erich (1999): Krieg für das gute Gewissen. *Der Spiegel*, 1999. április 26. 1999(17). 33. Fischer egy interjúban kijelentette: „Igen, eleinte az Appeasement híve voltam, jó okból. De Srebrenica óta megváltoztattam álláspontomat. Egyértelművé vált számomra, hogy az Appeasement Miloševićsel szemben mindig csak további tömegsírokhoz vezet. Hogy emiatt több engedmény nem lehetséges, arról meg vagyok győződve, akármilyen nehezünkre is esik ez”. HOGREFE, Jürgen – AUST, Stefan – LERSCH, Paul (1999): „Milosević wird der Verlierer sein” – Außenminister Joschka Fischer über den Stand im Krieg gegen Jugoslawien, über die Kriegsziele der NATO und seine fehlgeschlagene Friedensinitiative. *Der Spiegel*, 1999. április 19. 1999(16). 38. (A továbbiakban: „Milosević wird der Verlierer sein”)

irányváltásának okát a boszniai vérfürdővel indokolta, a *Newsweek*nek pedig egy nevezetes interjút adott, amelyben kijelentette: „Az én generációm két tapasztalattól vezérelve nőtt fel. Az első a »soha többé háborút« mondás. A második a »soha többé Auschwitzot«. [...] Ha Miloševićet elfogadjuk győztesként, az annak az Európának a végét jelentené, amelyben én hiszek.”¹¹³⁴ A külügyminiszter ekkortájt gyakran hasonlította Miloševićet Hitlerhez,¹¹³⁵ a koszovói albánok legyilkolását az auschwitzi haláltábor működéséhez, a fasiszta Jugoszláviát pedig olyan államnak nevezte, amely folyamatosan veszélyt jelent az európai békére és stabilitásra. Emiatt koncentrációs táborok zsidó túlélői élesen tiltakoztak, relativizálással vádolva őt, egykori kolléganője, Jutta Ditfurth pedig ezt írta róla: Fischer cinikusan „összekeverte a német történelmet, mint a gulyást, amelyből aztán a legfinomabb falatokat kihalászhatta magának.”¹¹³⁶

Az újabb népirtás megakadályozása mellett gyakori érvként hangzott el a lehetséges eszközök kimerítése, vagyis a német diplomácia elérte határait, valamint hogy Milošević – és nem a szerb nép, ezt külön kihangsúlyozták – kompromisszumokra képtelen, így egyedül ő felelős a háborúért.¹¹³⁷ A német érdekek aláhúzása szintén nem hiányozhatott: egyrészt az, hogy az újabb menekülthullámok Németországot érintenék a leginkább, másrészt a külpolitikai izolációtól való félelem, vagyis hogy nem hagyhatják cserben szövetségeseiket még egy katonai bevetés esetén sem.¹¹³⁸ A Bundestagban ezen érvekkel szemben csak kevesen szólaltak fel, leginkább a PDS és a Bündnis 90/Die Grünen pacifista szárnyának képviselői. Gregor Gysi Jugoszlávia bombázását a nemzetközi jog megsértésének, támadó háborúnak nevezte, és azt az elképzelést „absztrakt frázis”-nak, miszerint a németek nem a szerb néppel, hanem Miloševićsel folytatnak háborút, hiszen „a bombák sohasem az egyes diktátorokra, hanem mindig a népre irányulnak. [...] Ez így történt Irakban is. [...] Szaddám Huszein vajon a bombatámadások hatására bármilyen módon is gyengébb lenne ma?”¹¹³⁹ A Zöldeknél Hans-Christian Ströbele főképp a nemzetközi jogalapot, az ENSZ BT mandátumát hiányolta, és véleménye szerint a háborúval csak romlani fog

1134 „We Have To Win This”. *Newsweek*, 1999. április 19. <http://www.newsweek.com/we-have-win-164834> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1135 Egy későbbi interjújában némiképp tagadta, de legalábbis árnyalta a két politikus összehasonlítását: „Nem hasonlítom Miloševićet Hitlerhez. Csak azt mondom, hogy 1989 óta azt a nemzeti politikát követi, amelyet a húszas és harmincas években követtek, vagyis a más népek elleni erőszakra épülőt.” „Milosevic wird der Verlierer sein” 38.

1136 DITFURTH 2011: 176.

1137 Joseph Fischer külügyminiszter beszéde a Bundestag 1999. március 26-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/31, Bonn, 1999. március 26. 2584 B–C; Gerhard Schröder kancellár beszéde a Bundestag 1999. március 26-i ülésén. Uo. 2571 B–D.

1138 Rudolf Scharping védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1999. február 25-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/22, Bonn, 1999. február 25. 1699 D; Einsatz von Bodentruppen nicht ausgeschlossen. *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 1999. január 24. 1999(3). 2.

1139 Gregor Gysi képviselő (PDS) beszéde a Bundestag 1999. március 26-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/31, Bonn, 1999. március 26. 2587 D–2588 A.

a koszovói albánok helyzete, ezért vissza kell ülni a tárgyalóasztalhoz.¹¹⁴⁰ A Zöldek március 5. és 7. közötti erfurti szövetségi delegálti konferenciáján Ströbele brémai kollégájával, Uli Cremerrel együtt megfogalmazott egy indítványt, amelyben elutasították a harci bevetéseket, és inkább egy, az EBESZ vagy az ENSZ irányítása alatt álló békemissziót küldtek volna Koszovóba.¹¹⁴¹ Fischer előre megmondta, hogy nem ez a konferencia fog dönteni egy olyan világpolitikai eseményről, mint a koszovói háború, és a külügyminiszter pozíciója a pártján belül ekkor még oly szilárdnak bizonyult, hogy gond nélkül lesöpörték Ströbele indítványát az asztalról. A Zöldek tehát komolyabb ellenállás tanúsítása nélkül elfogadták – de legalábbis csendben túrték –, hogy Németország 54 évvel a második világháború befejezése után, az ENSZ BT felhatalmazása nélkül Jugoszlávia bombázásába kezdjen.

A parlament február 25-én tárgyalta a rambouillet-i egyezmény katonai biztosításáról, vagyis hogy akár hatezer katonát is küldhetnének mindhárom fegyvernemből a koszovói térség pacifikálására. Mivel az egyezmény ekkor még meg sem született, a CDU/CSU némi ellenállást tanúsított annak érdekében, hogy jobb pozícióba kerüljön, így végül Schäuble és Rühle kiharcolta a kormány garanciáját arra, hogy az egyezmény aláírása után a parlament még tárgyalni fog az ügyről.¹¹⁴² Az indítványt így nagy többséggel (556 igen, 42 nem, 10 tartózkodás) elfogadták, szokás szerint az egész PDS és néhány zöld képviselő ellenében.¹¹⁴³ Scharping az említett ülésen nem kertelt az EXFOR-ban való részvétel veszélyeit illetően, Rühle pedig dicsérte az ő hivatali ideje alatt meghozott strukturális reformokat, amelyek nélkül a Bundeswehr el sem indulhatna Koszovóba.¹¹⁴⁴ Az egykori védelmi miniszternek ebben kétségtelenül igaza volt, ugyanakkor éppen ekkoriban – ahogy a sajtó figyelme a közelgő háború miatt a német hadseregre irányult – egyre több kellemetlen hír érkezett annak hiányos felszereltségéről. Kiderült például, hogy az újonnan beszerzett Leopard-2A5 típusú páncélosok hiányzó alkatrészek miatt nem teljesen bevetethők, ráadásul a személyzet sem szokott az új technológiához, így egyhetes gyorstalpaló kurzusok után máris küldték őket Macedóniába.¹¹⁴⁵ A védelmi minisztérium költségvetésének éveken át tartó megnyirbálása

1140 Hans-Christian Ströbele (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1999. február 25-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/22, Bonn, 1999. február 25. 1711 D; Hans-Christian Ströbele képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1999. március 26-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/31, Bonn, 1999. március 26. 2612 B–2613 D.

1141 Uneinigkeit bei den Grünen. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1999. március 5. 1999(54). 4.

1142 Bundestag stimmt Einsatz im Kosovo zu. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1999. február 26. 1999(48). 2.

1143 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/22, Bonn, 1999. február 25. 1715 C.

1144 Rudolf Scharping védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1999. február 25-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/22, Bonn, 1999. február 25. 1701 C; Volker Rühle képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1999. február 25-i ülésén. Uo. 1702 C.

1145 Blamage mit Leo. *Der Spiegel*, 1999. március 8. 1999(10). 17; Schnellkurs im Leo. *Der Spiegel*, 1999. március 15. 1999(11). o. n.

megbosszulta magát, és ez olyan esetek kapcsán mutatkozott meg, mint hogy a 86 Transall szállító-repülőgépből ekkorra már csak 30 volt bevethető állapotban.¹¹⁴⁶

„Mi nem viselünk háborút, de egy békés megoldást Koszovóban katonai eszközökkel is kénytelenek vagyunk kivívni” – hangzott el Gerhard Schröder híres mondata 1999. március 24-én egy német televíziócsatornán. A második világháború utáni első német háborús bevetés okaként Milošević népiértő politikájának megállítását nevezte meg, és külön kihangsúlyozta, hogy nem a szerb nép elleni háborúról van szó.¹¹⁴⁷ Március 24-én megkezdődött a *Szövetséges Erők* nevű hadművelet, amelyhez a német kormány 1998. október 12-i, majd a Bundestag 16-i döntése értelmében Németország 14 darab Tornadóval járult hozzá. A 10 ECR-Tornado feladata az elektronikus felderítés és a radarokkal ellátott ellenséges légvédelmi állások kikapcsolása, a 4 RECCE-Tornadóé pedig az optikai és infravörös-felderítés volt. Ha pusztán a számadatokat nézzük, a Luftwaffe szinte jelentéktelen mértékben vett részt a háborúban, hiszen a körülbelül 1000 gépből 14 viselte magán a vaskeresztes jelzést, az ECR-gépek összesen 450 bevetése, a RECCE-gépek további 70 bevetése pedig az egész misszió bevetéseinek 1,5%-át tette ki.¹¹⁴⁸ Kétségtelen, hogy az NSZK háborúba vonása elsősorban szimbolikus értékkel bírt, a Tornádók azonban emellett a hadművelet számára fontos és hasznos munkát végeztek. Ezeknek kellett ugyanis „pajzsként és kardként”¹¹⁴⁹ feltörniük az ellenséges légvédelmet, és megtisztítani az utat a NATO-bombázók előtt. A UNPROFOR, SFOR és más balkáni bevetésekkel szemben ezúttal már nemcsak önvédelemről volt szó, hanem a jugoszláv légvédelem tönkretételéről, és természetesen eközben az ellenséges támadások veszélyeinek is ki voltak téve.¹¹⁵⁰ A német gépek összesen körülbelül 200 Harm rakétát lőttek ki, amely gyakran komoly mérlegeléseket követelt meg, mert a szerbek – Szaddám Huszeinhez hasonlóan – előszeretettel telepítették radarjaikat óvodák és kórházak közvetlen közelébe.¹¹⁵¹

1146 Egészen olyan groteszk történetekről lehetett ekkoriban hallani, mint hogy a Transallokban nem volt pénz kicsérlni az ablakokat, így azokat fémlemezekkel helyettesítették, és az ejtőernyősöknek lámpásokat adtak, hogy egyáltalán a fedélzeten megtalálják az ajtókilincset. Null Ausblick. *Der Spiegel*, 1999. március 22. 1999(12). 18.

1147 Erklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder zur Lage im Kosovo. In: PRESSE- UND INFORMATION-SAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1999): *Der Bundeskanzler der Bundesrepublik Deutschland*, 1999. március 24. (111/99), 1. A nyilatkozat egy rövid részlete megtekinthető itt: <https://www.youtube.com/watch?v=xoQEjTlW3cQ> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1148 UZULIS 2005: 131.

1149 FLOTTAU, Renate – IHLAU, Olaf – VON ILSEMANN, Siegesmund – KOCH, Dirk – METTKE, Jörg – SCHLEICHER, Roland (1999): „Alle Serben im Krieg”. *Der Spiegel*, 1999. március 29. 1999(13). 200. (A továbbiakban: „Alle Serben im Krieg”)

1150 KUEBART, Jan (2002): Die NATO-Luftoperationen im Kosovo. In: BIERMANN, Rafael (Hrsg.): *Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden. 251.

1151 SZANDAR, Alexander (1999): Minenhund und Bodyguard. *Der Spiegel*, 1999. március 29. 1999(13). 202.

A hadműveletet a németek a Tornadókon kívül Transall szállítógépekkel, CL-289 típusú drónokkal, valamint a haditengerészet Bréguet Atlantic repülőgépeivel támogatta. A Bundesmarine a tengeri akciókban *Rheinland-Pfalz* nevű fregattjával és *Oker* nevű felderítőhajójával vett részt.¹¹⁵² A Bundestag 1998. november 13-i döntése után decembertől német szárazföldi katonák állomásoztak a 70 ezres macedóniai városban, Tetovóban. Feladataik közt szerepelt az előbb említett drónok segítségével a szövetségeseket ellátni légi felvételekkel a jugoszláviai csapatmozgásokról, illetve ha veszélyessé válik a helyzet, az EBESZ-megfigyelőket kimenteni Koszovóból. A korabeli beszámolók szerint a katonák morálja kifejezetten jó volt, ugyanakkor az ellátásra panaszkodtak, a boszniai Rajlovacban lévő tábor utólag „földi paradicsom”-nak tűnt a macedóniai körülményekhez képest.¹¹⁵³ A koszovói helyzet romlásával egyre inkább bővítették az EXFOR-t: 1999. március elejétől újabb német egységek érkeztek Macedóniába, amelyek a háború kitörése után a jugoszláv határtól 25 kilométerre valóságos erődött építettek ki a támaszpontjukból, mert fennállt paramilitáris erők átszivárgásának a veszélye.¹¹⁵⁴ Čegranében az EXFOR katonái felállítottak és működtettek egy tábort 40 ezer menekült számára,¹¹⁵⁵ a német szállító-repülőgépek pedig 1250 tonna élelmiszert és csomagot szállítottak Macedóniába. A szomszédos Albániában további 500 német katona tevékenykedett, akik négy menekülttábor kiépítésében segítettek, és ide pedig 1500 tonna rakományt szállítottak.¹¹⁵⁶

Sokak meglepetésére a világ legerősebb katonai szövetségének bombázásaitól Milošević nem dobta be rögtön a törölközőt, sőt úgy tűnt, a szerb nép összezárva kitart elnöke mellett. A légicsapások a legfőbb céljukat, a humanitárius katasztrófa megelőzését nem érték el, ugyanis a jugoszláv erők egyre drasztikusabb eszközökkel üldözték el az albánokat Koszovóból, és féltő volt, hogy a szomszédos Albánia és Macedónia nem fog bírni a menekülthullámmal. Ahogy teltek a hetek, egyre komolyabban fennállt a veszélye annak, hogy a NATO zsákutcába manőverezte magát: vagy leállítja a légiháborút, ezzel fennállásának 50. évfordulóján komoly presztízavesztésedet szenved el, vagy kénytelen lesz szárazföldi csapatokkal bevonulni Koszovóba, amiért pedig senki sem kívánta vállalni a felelősséget.¹¹⁵⁷ Egy ideig tehát úgy tűnt, a bombázások hatástalanok

1152 KESSELRING 2010b: 73.

1153 KOELBL, Susanne (1999): Am Rad drehen. *Der Spiegel*, 1999. február 15. 1999(7). 154.

1154 KORFF, Fritz von (2000): Das deutsche Kontingent in einer Führungsrolle. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 174–175.

1155 LEHMANN, Kai (2008): Der Luftkrieg der NATO und die deutsche Beteiligung am Einmarsch in das Kosovo 1999. In: CHIARI, Bernhard – KESSELRING, Agilolf (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Kosovo*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 89.

1156 KESSELRING 2010b: 74.

1157 MEIERS 2006: 305–307.

maradnak, ellenben tévedésből gyakran nem gazdasági, katonai célpontokat találtak el a gépek, hanem egyre több hír érkezett civil áldozatokról.¹¹⁵⁸

Schröder kancellár egy interjúban kifejezte afölött érzett örömét, ahogyan a német lakosság reagált a háborúra, és semmiféle felesleges nacionalista megnyilvánulásokat nem engedett meg magának.¹¹⁵⁹ A valóság ennél némiképp összetettebb volt. A háború kitörésekor a baloldali sajtó „ijesztő történelmi párhuzamot” látott az 1914-es és 1999-es események közt, hiszen ugyanúgy a balkáni puszkaporos hordó robbanásával és a szerbeknek adott ultimátummal indult a „rövid” 20. század, és ugyanitt is zárul le, de remélhetőleg ezúttal anélkül, hogy az oroszok baráti jobbkézet nyújtanának szláv testvéreiknek.¹¹⁶⁰ A közvélemény-kutatások sem adtak okot az öröme. A bombázások elején a megkérdezettek 64%-a tartotta helyénvalónak az akciót, március végére már csak 50%-uk, és 64% a tárgyalásokhoz való visszatérést követelte.¹¹⁶¹ Április második hetében a támogatók aránya tovább csökkent,¹¹⁶² egy héttel később pedig már csak 41% hitt a légitámadások hatékonyságában.¹¹⁶³ A háborús eszközök helyett a tárgyalásokat részesítette előnyben a lakosság többsége, a szárazföldön indítandó offenzívát pedig

1158 „Alle Serben im Krieg” 200. Az egyik eltévedt Harm rakéta például egy szerbiai katonai célpont helyett, 50 kilométerrel a határtól egy Szófia melletti lakóházba csapódott be. BERG, Stefan – PÖRTNER, Rainer – SCHUMACHER, Hajo (1999): „Da bröckelt was”. *Der Spiegel*, 1999. május 3. 1999(18). 23. (A továbbiakban: „Da bröckelt was”)

1159 LEINEMANN, Jürgen – KNAUP, Horand – AUST, Stefan (1999): „Ich bin kein Kriegskanzler”. *Der Spiegel*, 1999. április 12. 1999(15). 33. (A továbbiakban: „Ich bin kein Kriegskanzler”)

1160 Az ilyen jellegű cikkek közül lásd pl. „Alle Serben im Krieg” 194–200; IHLAU, Olaf (1999): „Serbien muß serbien”. *Der Spiegel*, 1999. március 29. 1999(13). 208.

1161 A *Der Spiegel* megbízásából az Emnid-intézet által március 29-én és 30-án, ezer megkérdezett részvételével végzett kutatás további kérdései és eredményei: (1) A NATO Szerbia elleni háborúját továbbra is indokoltnak találja? 50% szerint igen; 18% szerint nem, már nem; 28% szerint sosem volt indokolt. (2) A NATO azonnali hatállyal állítsa le a támadásokat, hogy inkább tárgyalásokra kényszerítse Jugoszláviát? 64% szerint igen; 33% szerint ne, folytassa. (3) Amennyiben szárazföldi csapatokat kell bevetni Koszovóban, abban németek is részt vegyenek? 36% igennel válaszolt; 61% nemmel. (4) Fél attól, hogy a háború európai méretűvé kiteljesedik? 45% igen, fél; 54% nem fél ettől. (5) Úgy gondolja, hogy a NATO a jövőben a világcsendőr szerepet átveszi? 50% szerint igen, 40% szerint nem. (6) Amennyiben a szerbek lelőnének egy német Tornadót, vagy Macedóniában német katonákat támadnának meg, a kormányt vissza kéne vonnia a csapatokat? 47% szerint igen, haza kell hívni őket; 47% szerint nem. A kutatás eredményeit közli: „Ich darf nicht wackeln”. *Der Spiegel*, 1999. április 5. 1999(14). 23–25. (A továbbiakban: „Ich darf nicht wackeln”) Egy másik adatközlés szerint az SPD-re szavazók mindössze kétharmada volt elégedett a párt külpolitikai kurzusával a háború kitörésekor. FRANZ, Markus (1999): Die SPD in Zeiten des Krieges. *Die Tageszeitung*, 1999. április 10., 4.

1162 HOGREFE, Jürgen – LERSCH, Paul – PÖRTNER, Rainer – SZANDAR, Alexander (1999): „Zweimal total verkalkuliert”. *Der Spiegel*, 1999. április 12. 1999(15). 27.

1163 Az április 20–21-én végzett Emnid-kutatás eredményei: 1. A NATO ugyanúgy folytassa bombázásait a koszovói konfliktusban, mint eddig? 41% szerint igen (a nyugati tartományokban 43%, a keletiekben 33%). 2. A NATO szárazföldi csapatokkal is megtámadja Jugoszláviát? 17% szerint igen (a nyugati tartományokban 19%, a keletiekben 11%). 3. A légitámadásokat azonnali hatállyal le kellene állítani? 34% szerint igen, azonnal (a nyugati tartományokban 30%, a keletiekben 49%). A kutatást közli: HOGREFE, Jürgen – SZANDAR, Alexander (1999): „Die Spaltung liegt in der Luft”. *Der Spiegel*, 1999. április 26. 1999(17). 23. (A továbbiakban: „Die Spaltung liegt in der Luft”)

csak a lakosok kevesebb mint egyötöde (17%) helyeselte. Május elejére már a megkérdezettek 52%-a egyoldalú fegyverszünet megkötését követelte a NATO-tól.¹¹⁶⁴

Az első, bombázásokkal teli hetekben minden kormánytag határozottan tagadta, hogy a légiháború sikertelensége esetén szárazföldi bevetésre kerülne sor. Ehhez szerintük mind a nemzetközi, mind a belpolitikai akarat hiányzik, a Macedóniában állomásozó egységek pedig túl alacsony létszámúak, és a fegyverzetük sem elégséges.¹¹⁶⁵ Április közepétől aztán néhány politikustól – például Joschka Fischertől vagy Erhard Eppertől – kétértelmű nyilatkozatokat lehetett hallani, mintha számításba vették volna a háború kibővítését. Bár az F.D.P. és a CDU/CSU részéről is többen kinyilvánították, hogy frakcióik nem szavaznák meg a Bundeswehr szárazföldi háborúját,¹¹⁶⁶ nem lehet tudni, hogy éles helyzetben, nemzetközi nyomás alatt ugyanígy tettek volna-e. Az mindenestre egyértelműen látszott, hogy az elhúzódó háború miatt a kancellárnak és a külügyminiszternek nem az ellenzékkel gyűlt meg elsősorban a baja, hanem a saját pártjaikat kellett egyben tartaniuk. Emellett a kereszténydemokraták soraiból érkező szövetségi elnök, Roman Herzog is megértőnek bizonyult, és kijelentette: még akkor sem mondaná el véleményét nyilvánosan a szárazföldi háborúról, ha arra kérnék őt.¹¹⁶⁷

Az SPD-ben Oskar Lafontaine március 11-i lemondásával Schröder számára egyértelműen a legkeményebb ellenfél esett ki a párt balszárnyáról, aki elődeinek – Björn Engholmnak vagy Rudolf Scharpingnak – számtalanszor tört borsot az orra alá, legalábbis ami a párt külpolitikai irányváltását illeti. A pártelnök lemondásában – saját elmondása szerint – szerepet játszott a háborúba sodródás is.¹¹⁶⁸ Bár a parlamenti frakcióban márciusban nem érződött ellenállás a háborúba lépés miatt, a hónap végétől a sajtóban már megjelentek kritikus hangok néhány képviselő részéről.¹¹⁶⁹ Az április 12-i különleges pártnap előtt pedig a párt elnökségében is bizonytalanság volt érezhető.¹¹⁷⁰ Mindezek ellenére Schröder kitarított álláspontja mellett, hogy egy

1164 „Da bröckelt was” 22.

1165 AUST, Stefan – SPÖRL, Gerhard – SZANDAR, Alexander (1999): „Wir kommen unserem Ziel näher” *Der Spiegel*, 1999. április 26. 1999(17). 30; PÖRTNER, Rainer – SZANDAR, Alexander (1999): „Alle hatten Skrupel”. *Der Spiegel*, 1999. március 29. 1999(13). 219. AGG, A – Angelika Köster-Loßback, 22. Bundestagsfraktion Bündnis 90/Die Grünen: Erklärang zum Kosovo-Krieg, 1999. április 22. In: *In der Debatte*, 18-99, Bonn, 8.

1166 HILDEBRANDT, Tina – PÖRTNER, Rainer – SCHUMACHER, Hajo (1999): „Nicht mit Tschingderassabum”. *Der Spiegel*, 1999. április 26. 1999(17). 42.

1167 LEINEMANN, Jürgen – AUST, Stefan – NOACK, Hans-Joachim (1999): „Ein Fall von Notwehr”. *Der Spiegel*, 1999. április 5. 1999(14). 30.

1168 Lafontaine viszonylag hosszú hallgatás után egy interjúban azt mondta, hogy a kormány „felkészületlenül, sőt valósággal felelőtlenül” vonta be magát a háborúba. Emellett azt sérelmezte, hogy őt sem 1998 októberében, sem 1999 februárjában nem értesítették időben a fejleményekről, és csak a rambouillet-i tárgyalások bukása után hívta fel őt Schröder, hogy adja áldását a légiháborúra: „Háborús belépés telefonon keresztül – ilyet nem lehet csinálni”. „Kriegseintritt per Telefon”. *Der Spiegel*, 1999. április 12. 1999(15). 19.

1169 BRECHT, Eberhard (1999): NATO-Intervention war unvermeidlich. In: *SPD Pressemitteilung*, 1999. március 26. 235(1999). 1; „Ich darf nicht wackeln” 27.

1170 Bedenken im SPD-Vorstand. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1999. március 30. 1999(75). 4; Nicht nur „die üblichen Verdächtigen”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1999. március 31. 1999(76). 16.

népirtás megakadályozásáért, tehát egy jó ügyért harcolnak, és más alternatíva híján nem tekintett magára „háborús kancellár”-ként.¹¹⁷¹ A különleges pártnapon leginkább Scharping védelmi miniszter állt ki mellette, aki szokás szerint az állítólagos szerb háborús bűnök felsorolásával kívánta maga mellé állítani a hallgatóságot.¹¹⁷² A bonni pártnapon végül Schrödert csak a szavazatok 76%-ával választották pártelnökké, ezzel az 1946 utáni SPD-ben negatív rekordot állított fel, Koszovó-politikájához mégis sikerült a párttagok többségének támogatását megszereznie.¹¹⁷³ És bár a légiháború elhúzódása miatt még májusban is lehetett hallani elégedetlenkedőkről, az SPD-ben összehasonlíthatatlanul kisebb viharok kavargtak, mint a Zöldeknél.

Joschka Fischernek elsősorban nem az ellenzékkel kellett megküzdenie, hanem saját pártjának balszárnyával. Áprilisban még próbálta lecsillapítani az tiltakozókat, de amikor felmerült a szárazföldi offenzíva lehetősége, kicsúszott a kezéből az irányítás. Néhány képviselőjük pártszakadástól tartott, másokat inzultusok érték,¹¹⁷⁴ a helyi szervezetek közül pedig egyre több követelte a bombázások azonnali leállítását, vagy épp „önfeloszlattással” fenyegetőzött.¹¹⁷⁵ Az egyik közvélemény-kutatás szerint csak a megkérdezettek 24%-a gondolta úgy, hogy Fischer „zöld külpolitikát” folytat, 31% szerint nevezhető még a párt „pacifistának”, és ugyanannyian (47%-47%) hitték, hogy a vörös–zöld koalíció kitart 2002-ig, mint ahányan a szétesését vizionálták.¹¹⁷⁶ És valóban, ahogy egyre közeledett a sorsdöntő május 13-i pártnap, Schröder kancellár egyértelműen a Zöldek tudtára adta, hogy a háborúból való kiugrásuk a koalíció végét jelentené: „Ha a Zöldek nem játszanak tovább, akkor más partnert keresek magamnak.”¹¹⁷⁷ Fischer – ahogyan korábban már oly sokszor – ismét a kilépéssel fenyegetőzött, ezzel szintén emelve a tétet.

A bielefeldi pártnapon a realistáknak nem a mérsékelt pacifista és a kormányba bevont Jürgen Trittinnel vagy Ludger Volmerrel kellett megküzdeniük, hanem a végletekig pacifista körrel, mely Hans-Christian Ströbele, Claudia Roth és Uli Cremer körül alakult ki. Utóbbiak indítványa a légitámadások azonnali egyoldalú leállítását követelte, a békeegyezmény biztosítását pedig nem a NATO, hanem az ENSZ vagy EBESZ békemissziójával akarták biztosítani.¹¹⁷⁸ Ströbele nem kérdőjelezte meg Fischert

1171 „Ich bin kein Kriegskanzler” 33.

1172 SCHARPING, Rudolf in: Sonderparteitag (1999), 58. Idézi: HERKENDELL 2012: 177.

1173 Schröder neuer Vorsitzender der SPD. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1999. április 13. (85/1999), 1.

1174 Gila Altmann államtitkár ajtajára valaki azt írta ki, „Háborús uszító!”, Antje Radcke pártszóvivőnek pedig egy rendezvényen azt kiabálták, „NATO-s fegyverhordozó”. LERSCH, Paul – SCHUMACHER, Hajo (1999): Weltpolitik in Bielefeld. *Der Spiegel*, 1999. május 10. 1999(19). 26. (A továbbiakban: Weltpolitik in Bielefeld)

1175 „Die Spaltung liegt in der Luft” 24.

1176 A kutatást az Emnid-Intézet végezte a *Der Spiegel* megbízásából, 1999. május 4-én és 5-én, és ezer megkérdezettel dolgoztak. Weltpolitik in Bielefeld 22.

1177 „Die Spaltung liegt in der Luft” 23.

1178 BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (Hrsg.) (1999): *Die Luftangriffe sofort beenden und mit der Logik des Kriegsführung brechen*. Antragsteller Claudia Roth, Christian Ströbele u. a., 2. Außenordentliche Bundesdelegiertenkonferenz 23. Mai 1999, Bielefeld.

külgügyminiszteri pozíciójában, mások viszont kioktatónak, elrugaszkodottnak tartották őt, és olyan gúnyneveket aggattak rá, mint a „láthatatlan” vagy „a mi kis Stresemannunk”¹¹⁷⁹. A realistáknak emellett szó szerint fájdalmas úton kellett rájönniük arra, hogy a gyűlésen csalódott, emiatt hatványozottan agresszív zöld választókból sem volt hiány. A rendőrség előzetes figyelmeztetései ellenére a rendezvény szervezői óriási biztonsági réseket hagytak szabadon, így szinte bárki bejuthatott a bielefeldi csarnokba. Rögtön a gyűlés előtt Claudia Rothot megdobta valaki, Gunda Röstelt, Gisela Nackent és Rezzo Schlauchot pedig könnyebben megverte a tömeg. Joschka Fischer szintén a „vérét adta” a háborúért: mivel elutasította, hogy egy plexiüveget húzzanak fel a pulpitus elé, az egyik tüntető olyan erővel tudta megdobni a külgügyminisztert egy festékgolyóval, hogy megrepedt a dobhártyája.¹¹⁸⁰ A sérült Fischerről készült képek körbejárták a világsajtót, ennek ellenére elsődleges célját teljesítette: a realisták indítványát¹¹⁸¹ – a NATO egyoldalú, időben meghatározott fegyverszünete, diplomáciai erőfeszítések és egy stabilitási paktum tető alá hozása a Balkánon – a delegáltak némi többséggel (800 szavazatból 440-nel) elfogadták. Eközben pártját is egyben tudta tartani, így a pacifisták lenyugtatásával a kormánykoalíciót egyelőre nem veszélyeztette semmi.

A Zöldek nem csak Bielefeldben kívántak „világpolitikát folytatni”,¹¹⁸² hanem a balkáni rendezésből is igyekeztek kivenni részüket. A légitámaszpontokkal párhuzamosan ugyanis komoly német erőfeszítések indultak a konfliktus tárgyalásos, békés lezárására. Ez egyrészt az orosz–német konzultációk szaporodásában nyilvánult meg, másrészt a NATO meggyőzésében, hogy vizsgálja felül célkitűzéseit.¹¹⁸³ A németek a rambouillet-i és párizsi tárgyalásokhoz hasonlóan a NATO döntéshozatalában is másodlagos szerepet játszottak, ennek ellenére Fischernek a róla elnevezett tervvel sikerült új lendületet hoznia a Miloševićsel szemben elvárt feltételek átgondolásában,¹¹⁸⁴ és ötleteit a washingtoni NATO-csúcs nyilatkozatába is beépítették.¹¹⁸⁵ A német külgügyminiszter

1179 Utalás a weimari köztársaság külgügyminiszterére, Gustav Stresemannra, aki az 1920-as évek eleji krízisek után diplomáciai manőverei segítségével igyekezett Németországot a Nyugaton is elismert és tisztelt nagyhatalommá emelni.

1180 Michael Vesper, Észak-Rajna–Vesztfália tartomány építésügyi miniszter a „merénylettel” kapcsolatban tett fel egy érdekes kérdést: „Mi történt volna, ha annak a férfinak nem festékgolyója, hanem lőfegyvere lett volna?”. A tüntető ráadásul rövid dulakodás után el is tudott menekülni a csarnokból. SCHMID, Barbara – STUPPE, Andrea (1999): Mann im Strickrock. *Der Spiegel*, 1999. május 17. 1999(20). 30.

1181 BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (Hrsg.) (1999): *Frieden und Menschenrechte vereinbaren! Für einen Frieden im Kosovo, der seinen Namen zu Recht trägt!*. Beschluß der 2. Außerord. Bundesdelegiertenkonferenz, Bielefeld, 13. Mai 1999.

1182 BUCHSTEINER, Jochen (1999): Das grüne Theater. *Die Zeit*, 1999. május 12. 1999(20). 1. https://www.zeit.de/1999/20/199920.gruene_.xml/komplettansicht (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1183 Fischer: NATO-Zielplanung muß überprüft werden. Kosovo-Diplomatie stockt. *Der Tagesspiegel*, 1999. május 22. 1.

1184 „Die Spaltung liegt in der Luft” 23.

1185 NATO-csúcsstalálkozó, sajtónyilatkozat, 1999. április 23. www.nato.int/docu/pr/1999/p99-062d.htm (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

Koszovót sem felosztani, sem függetlenné nyilvánítani nem kívánta, ehelyett egy multi-etnikus tartományt képzelt el, ahova minden üldözött biztonságosan visszatérhet.¹¹⁸⁶ Tervének újdonsága az volt, hogy a G8-csoportot bekapcsolta a tárgyalásokba, ezzel megadva Oroszországnak a beleszólási lehetőséget. Ez lett az alapja a május 6-i petersbergi nyilatkozatnak, amely a későbbi békeegyezményhez nyújtott támpontot. Mivel Jelcin elnök továbbra is csak jóindulatú semlegességet tanúsított Jugoszlávia iránt, annak pedig komoly veszteségeket okoztak a NATO bombái, június elején Milošević sokak meglepetésére bedobta a törölközőt: elismerte a petersbergi nyilatkozatot, majd 9-én a szerbek a Kumanovo melletti repülőtéren aláírták az ún. katonai-technikai megállapodást.¹¹⁸⁷ A NATO másnap befejezte légitámadásait, így 79 napi bombázás után véget ért a koszovói háború.

A németek kifejezetten büszkék voltak arra, hogy hozzájárultak a békéhez. Schröder kancellár az orosz–német kapcsolatok gyümölcsozttetését emelte ki, és saját szerepüket illetően kijelentette: „A németeknek véleményem szerint különleges felelősségük van az európai bővítési folyamatban. Eredetileg azt gondoltuk, ez a felelősség egyedül Közép- és Kelet-Európára vonatkozik. Fokozatosan és a koszovói konfliktus következtében rájöttünk: ez Délkelet-Európára is vonatkozik.”¹¹⁸⁸ Fischer pedig a bombázások leállítása után láthatóan megkönnyebbülten mondta: „Hosszú idő után ma végre ismét egy kicsit boldog vagyok.” Szerinte ezek a napok úgy kerülnek a történelemkönyvekbe, mint „a háborúk eltűnésének napjai Európában”.¹¹⁸⁹ 1998 ősze, és főleg 1999 tavasza ugyanakkor megmutatta azt is, hogy a poszthidegháborús korszakban a hegemon USA, ha az érdekei úgy kívánják, a fontos kérdésekben egyedül dönt, sőt más országok belügyeibe is szívesen belenyúl. 1998 októberében elérte, hogy a választások ellenére még a régi Bundestag szavazzon az esetleges háborús bevetésről, ellenben a rambouillet-i és párizsi tárgyalásokon, majd a NATO céljainak kijelölésében, az EU-és G8-elnökség ellenére Németországnak csak megalázó, másodlagos szerep jutott.¹¹⁹⁰

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1999. június 10-én elfogadta az 1244. számú határozatát (csak Kína tartózkodott), amelynek értelmében a már a rambouillet-i tárgyalásokon javasolt *Kosovo-Force* (KFOR) nevű békecsapat került bevetésre.¹¹⁹¹ A cél az

1186 „Milosević wird der Verlierer sein” 38.

1187 A Nemzetközi Biztonsági Erők („KFOR”) és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, valamint a Szerb Köztársaság kormányai közti megállapodás, 1999. június 9. <https://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1188 LEINEMANN, Jürgen – PREUSS, Joachim (1999): „Ohne freudige Gefühle” – Bundeskanzler Gerhard Schröder über die Aussicht auf Frieden, die Lehren des Krieges und das Verhältnis der Europäer zu Amerika. *Der Spiegel*, 1999. június 7. 1999(23). 34.

1189 HOGREFE, Jürgen – IHLAU, Olaf – VON ILSEMAN, Siegesmund – SZANDAR, Alexander (1999): Die Last des Friedens. *Der Spiegel*, 1999. június 14. 1999(24). 161. (A továbbiakban: Die Last des Friedens)

1190 HERKENDELL 2012: 182.

1191 1244. számú határozat (1999), 1999. június 10. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

volt, hogy a jugoszláv fegyveres erők Koszovóból való kivonulása után ne keletkezzen hatalmi vákuum a tartományban (amelyet várhatóan az UÇK töltött volna be, akárcsak az egy évvel korábbi nyáron), és az 50 ezres békemisszió rögtön az ENSZ mandátuma után vonuljon be.¹¹⁹² A német kormány még február végén adott garanciát a CDU/CSU-nak arra, hogy egy békeegyezmény aláírása után a Bundestagban megvitatják a Bundeswehr részvételét az egyezmény katonai biztosításában.

Ez a nap június 11-én érkezett el, amelyre a kormány egy olyan indítványt nyújtott be, amely szerint a KFOR-ba 8500 katonával és természetesen megfelelő felszereléssel csatlakoznának, és ez az állomány időnként (például kontingensváltáskor) növelhető lenne.¹¹⁹³ A parlamenti ülésen Joschka Fischer megismételte, hogy ez egy történelmi nap, és jó eséllyel az utolsó európai háború lezárása. Hozzátette, a bombázások nélkül nem értek volna el semmit, és ha a PDS-re hallgatnak, megállíthatatlanná vált volna az egész régió destabilizációja.¹¹⁹⁴ Az uniópártok nevében a kormányt Karl Lamers biztosította frakciója támogatásáról, ugyanakkor aggódva tekintett az addigi legveszélyesebb bevetésre és az azzal járó áldozatokra.¹¹⁹⁵ Az indítvány ellenzői (vagy legalábbis nem támogatói) szokás szerint a PDS frakció tagjai, illetve a Zöldek eltántoríthatatlan pacifistái voltak. Gregor Gysi szerint a NATO a bombázások ellenére sem érte el eredeti céljait,¹¹⁹⁶ Hans-Christian Ströbele pedig kifogásolta a kormány zsarolási stratégiáját, miszerint addig nem nyújt gazdasági támogatást Jugoszláviának, amíg Milošević marad az elnök.¹¹⁹⁷ A szavazás végül a már megszokott mederben folyt: a leadott 540 szavazatból 505-en támogatták az indítványt, 24-en ellene szavaztak, 11-en tartózkodtak. Az SPD-ben mindössze 2 nem, 1 tartózkodás született, a Zöldeknél pedig a 34 igen ellenében 7 tartózkodás.¹¹⁹⁸ Az ellenállás hiánya magyarázható a misszió hasznos, békés, könnyen értelmezhető céljaival, valamint azzal, hogy rendelkezett az ENSZ felhatalmazásával.

A döntés értelmében Németország csatlakozott egy 39 országból álló koalícióhoz, amely a balkáni stabilizációban kívánt részt venni. A Bundeswehr állította ki a britek után a második legnagyobb kontingenst, így ez lett a hadsereg addigi legnagyobb külföldi vállalkozása. Már két nappal a fegyverszünet után, június 12-én 23 órakor

1192 RAITH 2006: 180.

1193 Antrag der Bundesregierung: Deutsche Beteiligung an einer internationalen Sicherheitspräsenz im Kosovo zur Gewährleistung eines sicheren Umfeldes für die Flüchtlingsrückkehr und zur militärischen Absicherung einer Friedensregelung für das Kosovo auf der Grundlage der Resolution 1244 (1999) des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen vom 10. Juni 1999. Deutscher Bundestag, Drucksache 14/1133, 1999. június 11.

1194 Joseph Fischer külügyminiszter beszéde a Bundestag 1999. június 11-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/43, Bonn, 1999. június 11. 3562 A–D.

1195 Karl Lamers képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1999. június 11-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/43, Bonn, 1999. június 11. 3565 C–3566 B.

1196 Gregor Gysi képviselő (PDS) beszéde a Bundestag 1999. június 11-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/43, Bonn, 1999. június 11. 3573 B.

1197 Hans-Christian Ströbele képviselő (Bündnis 90/Die Grünen) beszéde a Bundestag 1999. június 11-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/43, Bonn, 1999. június 11. 3583 D.

1198 Uo. 3584 D.

befutottak az első német csapatok a délnyugat-koszovói Prizren városába.¹¹⁹⁹ A német főerőknek a macedóniai Tetovóból egy 300 kilométeres kitérőt kellett tenniük, az albániai Kukesen keresztül, mert a közvetlen koszovói–macedóniai útvonalon volt néhány, a páncélosok számára járhatatlan alagút.¹²⁰⁰ A csapatok egy része a német kontingens főparancsnokával, Helmut Harff dandártábornok vezetésével, a másik Fritz von Korff dandártábornok irányítása alatt vonult be mindössze néhány nap alatt. Harffot vehemens, engedetlenséget nem tűrő parancsnoknak ismerték, aki az egyik legtapasztaltabb német tiszt volt a külföldi bevetések terén.¹²⁰¹ Németország Koszovóban, Franciaország és Olaszország mellett egy saját szektort vett át, és most először vállalt *lead-nation*ként felelősséget a béke biztosításában egy külön területért. A multinacionális dandárban 13 nemzet katonái vettek részt (többek között azeriek, bolgárok, hollandok, osztrákok, oroszok, svájciak, szlovákok vagy törökök), és Délnyugat-Koszovóban egy maximálisan 110 kilométeres észak–déli, valamint egy 60 kilométeres kelet–nyugati kiterjedésű területért feleltek. Emellett a német katonák a pristinai KFOR-főhadiszálláson is jelen voltak, amely közvetlenül a NATO alá tartozott.¹²⁰²

A Bundeswehr alapvető feladatait az alábbiakban határozták meg:

- az erőszak és elnyomás azonnali befejezésének biztosítása;
- a jugoszláv katonai, paramilitáris és rendőri erők visszavonulásának ellenőrzése;
- Koszovó minden polgára számára egy biztonságos környezet megteremtése és fenntartása, valamint minden menekült és üldözött visszatértenek lehetővé tétele (ellenőrző pontok felállítása és üzemeltetése, őrzőjáratok, aknakeresés és azok eltávolítása);
- a nemzetközi szervezetek támogatása a demokratikus átmeneti struktúrák fejlesztésében, valamint normális életkörülmények biztosítása a lakosok számára;
- egész Koszovó, beleértve az UÇK demilitarizálása;
- a humanitárius segítségnyújtó szervezetek akadálytalan Koszovóba jutásának segítése.¹²⁰³

A KFOR mindössze öt nap alatt húszezresre duzzadt, 15-én az utolsó jugoszláv erők is kivonultak Prizren térségéből, 17-én pedig az UÇK felajánlotta, hogy nem visel fegyvert a prizreni, orahovaci és suva rekai térségben. Bár a KFOR a *Joint Guardian*-művelet keretén belül a SACEUR-nak tartozott felelősséggel, tevékenységének döntő alapját az ENSZ BT 1244. számú határozata jelentette. Mivel ez – ellentétben a daytoni egyezményvel – nem

1199 VON KORFF 2000: 175.

1200 Die Last des Friedens 162.

1201 Harff a „szomáliai kaland” idején a németek első parancsnoka volt, majd 1997-től Mostarban is szolgált. KOELBL, Susanne (1999): Der „Habicht” und sein Adjutant. *Der Spiegel*, 1999. június 14. 1999(24). 158.

1202 UZULIS 2005: 132.

1203 BUNDESMINISTERIUM FÜR VERTEIDIGUNG, PRESSE- UND INFORMATIONSSTAB (Hrsg.) (2000): *Ein Jahr danach. Die Bundeswehr im Kosovo-Einsatz. Eine Dokumentation, stand: 24. März 2000*. Bonn, 7–8. (A továbbiakban: Ein Jahr danach)

egy átfogó leírást tartalmazott, amely a koszovói nemzetközi jelenlét minden részletét szabályozta volna, a csapatok számára rugalmas cselekvést biztosított.¹²⁰⁴

Prizrenben a németeket az albánok eleinte kitörő lelkesedéssel, felszabadítóként üdvözölték: a Bundeswehr járműveit és páncélosait virágcsokrokkal terítették el, a katonák szinte mindenhol a helyiek örömodáiba, köszönetnyilvánításaiba ütköztek.¹²⁰⁵ A Bundeswehr feladatai közé elsősorban a rendőri teendők ellátása és a közbiztonság helyreállítása tartozott. Igyekeztek helyiekből felépíteni a hatóságokat, rendőrséget, igazságszolgáltatást, de eleinte nagyon nehéz volt bárkit is találni ezek ellátására.¹²⁰⁶ Emellett a lakosok számos köztörvényes bűncselekményt követtek el, és nemcsak a szerbek és albánok között folyt tovább a csatározás, hanem a lefegyverzések során olykor németekre is támadtak. Dietmar Jeserich alezredes mondta ezzel kapcsolatban: „Nem tűrjük, hogy az UÇK mutakozzon a helyzet uraként, az egyetlen hatalom itt csak a KFOR lehet.”¹²⁰⁷ A bombacsapdák és aknák mellett komoly veszélyt jelentett még a menekültek óriási tömegben, kaotikus állapotok közti visszatérése.¹²⁰⁸ Nekik ugyanis mihamarabb biztosítani kellett az alapvető ellátást és tetőt a fejük fölé. Csak a német szektorban 26 ezer házat kellett felújítani. A KFOR-nak köszönhetően a víz- és áramellátás idővel helyreállt, a kórházakat gyógyszerekkel látták el, és a németek különleges táborigényeikben 1999-ben és 2000-ben körülbelül 600 ezer adag ételt osztottak ki a helyieknek. 2000-től már a civil-katonai együttműködésen (CIMIC) volt a hangsúly, így a németek 1700 lakást tettek újra lakhatóvá, 86 iskolai projektet zártak le, és a kórházakban is segítettek.¹²⁰⁹ A körülbelül 3000 szárazföldi járművük mellett a Luftwaffe a CIMIC-projektekhez BELL UH-1D típusú helikoptereket biztosított.¹²¹⁰

Bár a német lakosság eleinte nem volt elragadtatva a Bundeswehr bevetésétől,¹²¹¹ akárcsak az IFOR esetében, ez idővel pozitív mérleget mutatott. Heiko Biehl egy tanulmányában a Bundeswehr Társadalomtudományi Intézetének évente készített közvélemény-kutatásai alapján rámutatott arra, hogy a koszovói konfliktusban milyen jól látszott a régi és új tartományokban élők eltérő elképzelése a német kül- és biztonságpolitikának a politikai elit által kívánt irányáról. Egy évvel a háború után, 2000-ben készített kutatás

1204 OLSHAUSEN, Klaus (2000): Mit KFOR und UNMIK sechs Monate im Kosovo. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 253–254.

1205 LEHMANN 2008: 93.

1206 ULRICH, Andreas (1999): „Wir beginnen bei Null”. *Der Spiegel*, 1999. június 28. 1999(26). o. n.

1207 EMCKE, Carolin – KOELBL, Susanne – ULRICH, Andreas (1999): Der Geruch verwesenden Fleisches. *Der Spiegel*, 1999. június 21. 1999(25). 166–167.

1208 Die Last des Friedens 164.

1209 UZULIS 2005: 132.

1210 Ein Jahr danach 8.

1211 A *Der Spiegel* megbízásából 1999. június 15-én és 16-án készült Emnid-kutatás szerint az ezer megkérdezett 34%-a érzett csak büszkeséget a német katonák miatt, amikor a Bundeswehr bevonulásakor látták az újjongó koszovói tömeget. 58%-uk nemmel válaszolt, 8% tartózkodott. Stolz, nein danke. *Der Spiegel*, 1999. június 21. 1999(25). 20.

szerint a megkérdezettek 22%-a tartotta (nyugaton 25%, keleten 9%) „teljes mértékben helyesnek” a Bundeswehr részvételét a Jugoszlávia elleni légitámadásokban, 35% „inkább helyesnek” (37% nyugaton, 28% keleten), 29% „inkább helytelennek” (27% nyugaton, 38% keleten) és 14% „teljes mértékben helytelennek” (11% nyugaton, 26% keleten).¹²¹² A német légitámadások tehát a háború után is erősen megosztották a lakosságot, a KFOR-ban való részvétel azonban – vélhetően mivel annak egy ENSZ-mandátum szolgált alapul – magas fokú támogatottságra lelt. 1999-ben a megkérdezettek 83%-a (nyugaton 86%, keleten 69%) ítélte helyesnek a részvételt, 2000-ben 77%-a (nyugaton 79%, keleten 71%).¹²¹³

A következő években Koszovó látszólag stabilizálódott, így egyre kevesebb hír születt az ott állomásozó német katonákról. A nyomasztó gazdasági elmaradottság és magas munkanélküliség miatt azonban a hamu alatt égett még a parázs, és ez 2004 tavaszán kapott lángokra. Mitrovicában ugyanis elterjedt egy állítólagos rituális gyilkosság híre (eszerint szerbek albán gyerekeket öltek meg, és dobtak az Ibar nevű folyóba), amely egy óriási szerbellenes erőszakhullámot váltott ki. A lincselésekben 50 ezer ember vett részt, eredménye 19 halott, 1100 sebesült, 17 elpusztított templom és 120 ház, valamint több ezer ember elüldözése volt.¹²¹⁴ Az eset rendkívül kínos volt a Bundeswehr számára, mivel a német katonák érthetetlen hibái nélkül a helyzet nem durvulhatott volna el ilyen szinten. Peter Struck védelmi miniszter kénytelen volt a nyilvánosság előtt beszámolni ezekről: komoly kommunikációs nehézségek a KFOR-csapatok között (a német katonák nem beszéltek angolul); felszereltségük elégtelen volt; a lögyakorlatok hiánya; krízisterv híján felkészületlenül érte őket a lincselési hullám.¹²¹⁵ A német közvéleményben mindezek miatt erőre kapott a vita, hogy a balkáni kríziskezelésben a német részvételnek ilyen formában van-e értelme, érdemes-e több pénzt fektetni az ügybe, vagy inkább teljesen ki kellene vonulni, átadva a stafétát a civil újjáépítőknél.

5.5. Az „out-of-area”-bevetések társadalmi megítélése

Bár a korábbiakban – egy-egy bevetés, például a koszovói kapcsán – már szó esett a lakosság véleményéről a Bundeswehr külföldi szerepvállalását illetően, e fejezet végén érdemes átfogóan megvizsgálni a közvélemény-kutatásokból kiolvasható jellegzetességeket. Ezekből leginkább az tűnik ki, hogy az 1990-es évek során egyre inkább

1212 Forrás: SOWI-Bevölkerungsumfrage 2000 (2696 megkérdezett összesen, ebből 510 keletnémet, 2186 nyugatnémet), közli: BIEHL 2001: 11.

1213 Forrás: SOWI-Bevölkerungsumfrage 1999 (2703 megkérdezett összesen, ebből 509 keletnémet, 2194 nyugatnémet); SOWI-Bevölkerungsumfrage 2000 (2402 megkérdezett összesen, ebből 446 keletnémet, 1956 nyugatnémet), közli: BIEHL 2001: 12.

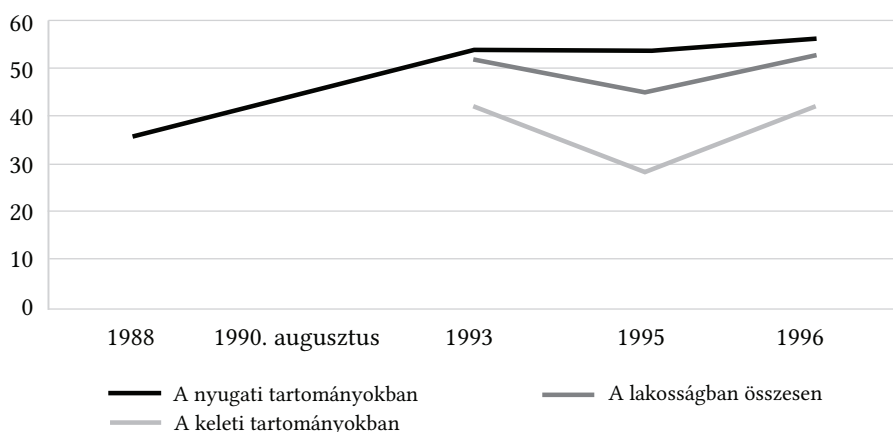
1214 CHIARI, Bernhard (2008): Zurück in den Krieg? Die Unruhen vom März 2004. In: CHIARI, Bernhard – KESSELRING, Agilolf (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Kosovo*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 102–103.

1215 UZULIS 2005: 133.

elfogadottá vált a nemzetközi konfliktusok katonai megoldása, és ha szükségszerű volt, a Bundeswehr részvétele is a válságkezelésben. A közvélemény-kutató intézetek adatai némiképp eltérők, a tendencia és bizonyos érdekességek viszont mindegyikből kiolvashatók. Nézzük meg ennek a folyamatnak a részletes időbeni lefolyását.

A vizsgált időszak elején, 1990 augusztusában, tehát amikor Irak épp annektálta Kuvaitot, az újraegyesítés előtti NSZK lakosságának 33%-a teljes mértékben elutasította, hogy a Bundeswehrt bármilyen körülmények közt a NATO területén kívül is bevessék.¹²¹⁶ Emellett a támogatók majdnem fele is csak a veszélyben lévő német állampolgárok kimentését tudta elképzelni feladatként. Ugyanekkor, 1990 augusztusában rákérdeztek arra is, hogy módosítsák-e az alkotmányt annak érdekében, hogy a Bundeswehr a Perzsa-öbölhöz hasonló krízisövezetekben is bevethetővé váljon. A megkérdezettek 53%-a ellenezte az alkotmánymódosítást, 32% támogatta, és 15% volt bizonytalan a választ illetően.¹²¹⁷ Két évvel később, 1992 nyarán, már az újraegyesített Németországban jelentősen, 38%-ra csökkent az ellenzők aránya, a támogatóké stagnált (30%-on), a bizonytalanoké pedig 32%-ra nőtt.¹²¹⁸

Az 1980-as évek végétől az 1990-es évek közepéig egyre többen gondolták úgy, hogy Németországnak ENSZ-tagállamként nemzetközi felelősséget kell vállalnia a világban zajló krízisek kezelésében (3. ábra).¹²¹⁹ Országos szinten ez az évtized közepén 45 és 53% között állt meg, a nyugati és a keleti tartományokban pedig jelentős különbség volt tapasztalható. Az Allensbach Intézet e kutatása során még nem tett különbséget az ENSZ-bevetések között, tehát a békefenntartó és békét kikényszerítő missziók közt.

3. ábra. Azok aránya, akik szerint Németországnak, ENSZ-tagállamként nemzetközi felelősséget is kéne vállalnia (%), 1988–1996 (NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1997: 1145.)

1216 Körülbelül ezer, 16 éven felüli megkérdezett. NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1993: 1085.

1217 Uo.

1218 Az Emnid 1992-es kutatását idézi: OLDHAVER 2000: 207.

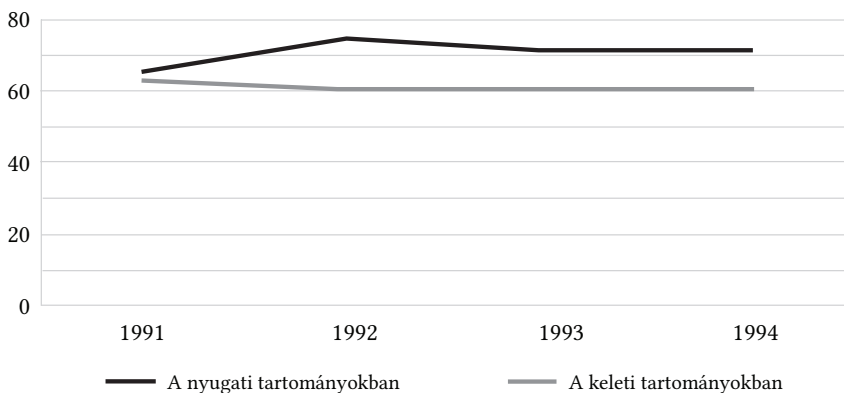
1219 Körülbelül ezer, 16 éven felüli megkérdezett. NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1997: 1145.

Ezen belül fontos kérdés volt, hogy a megkérdezettek mit értenek nemzetközi felelősségvállaláson. Egy 1992. márciusi kutatáson a következő válaszok születtek arra a kérdésre, hogy ez katonailag történjen-e meg:

1. táblázat. A nemzetközi felelősségvállalás értelmezése, 1992
(NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1993: 1094.)

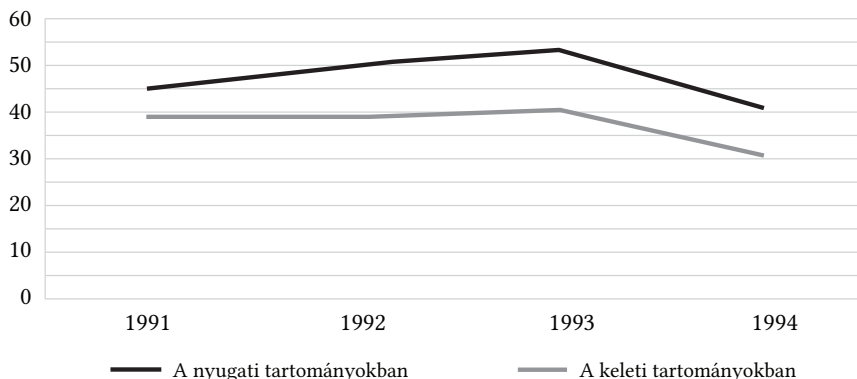
Válasz	A régi tartományokban megkérdezettek (%)	Az új tartományokban megkérdezettek (%)
Végre Németországnak is részt kellene vennie a kéksisakos bevetésekben. Nem bújhatunk ki továbbra is a felelőség alól, és nem bízhatjuk másokra a piszkos munkát.	45	26
A történelmünkre való tekintettel ne vegyünk részt az ENSZ-békecsapatokban. Katonák helyett inkább a gazdasági és politikai befolyásunkat vessük be.	37	57
Nem tudja eldönteni.	18	17

A kutatásokból az is látszik, hogy míg a kéksisakos, tehát a békefenntartó missziókban való részvételnek a nyugati tartományokban 70% körüli támogatottsága volt, a keletiekben 60% körüli, az ENSZ békét teremtő, tehát harci bevetéseire a német katonákat pedig a nyugati lakosok 40–55%-a, a keletiek 30–40%-a küldte volna ki, az 1991 és 1994 közti időszakban (4–5. ábra).¹²²⁰

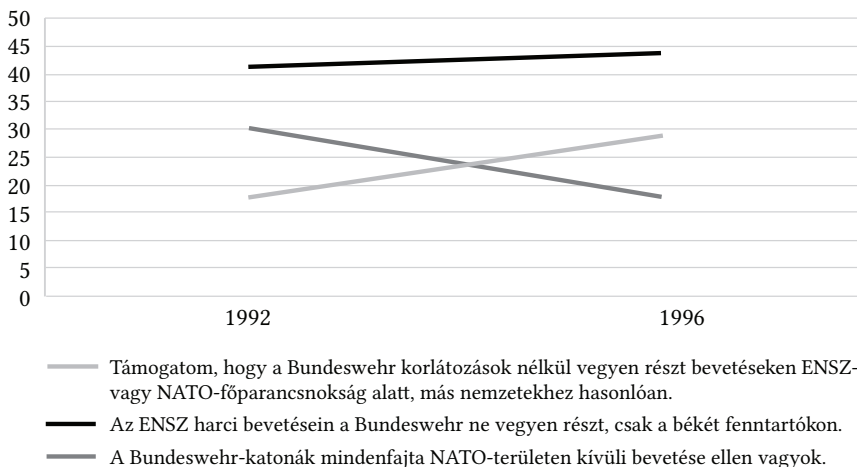
4. ábra. Azok aránya, akik szerint a Bundeswehr jövőbeli feladata a békefenntartó missziókban való részvétel (%), 1991–1994 (KLEIN 2005: 479.)

1220 Az Emnid 1991-es, 1992-es, 1993-as, 1994-es erre vonatkozó adatai. Ezeket közli: KLEIN, Paul (2005): Die Akzeptanz der Bundeswehr in der deutschen Bevölkerung im späten 20. Jahrhundert. In: BREMM,

5. ábra. Azok aránya, akik szerint a Bundeswehr jövőbeli feladata a békét teremtő ENSZ-bevetéseken való részvétel (%), 1991–1994 (KLEIN 2005: 479.)

Az Allensbach kutatásaiból hasonló tendencia rajzolódik ki: bár jóval többen támogatták a csak kéksisakos bevetéseket, mind ezek, mind a harci bevetések támogatóinak száma lassan, de folyamatosan nőtt, míg a teljes elutasítottság csökkent (30%-ról 18%-ra).¹²²¹

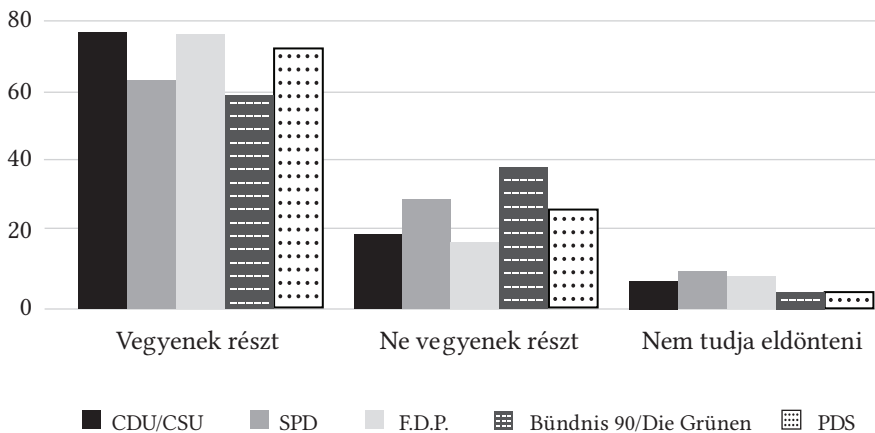
6. ábra. Ön szerint milyen típusú missziókban vegyen részt a Bundeswehr? (%), 1992–1996 (NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1997: 1143.)

A válaszadásoknál nemcsak egy kelet–nyugati különbség figyelhető meg, de a pártok támogatói között is nagyok az eltérések. Az alábbi ábrákból (7–9. ábra) kiderül, hogy az aktívabb katonai felelősségvállalást főként a kormánypártokra szavazók támogatták,

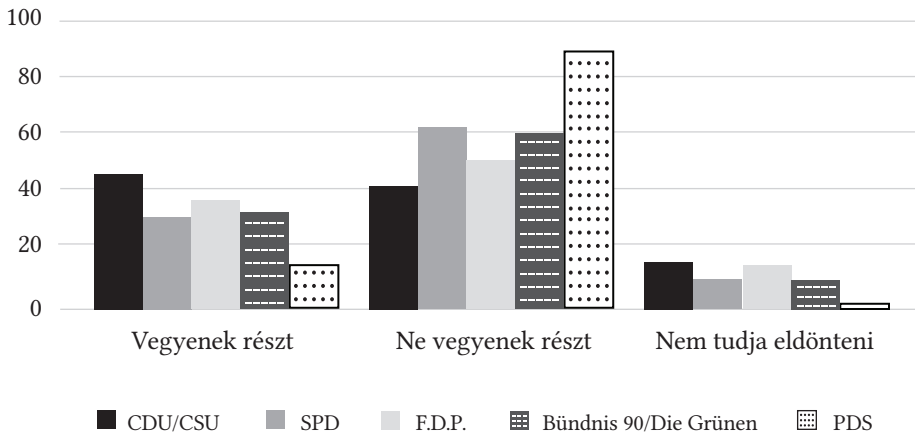
Klaus-Jürgen – MACK, Hans-Hubertus – RINK, Martin (Hrsg.): *Entschieden für Frieden. 50 Jahre Bundeswehr, 1955 bis 2005*. Rombach Verlag, Freiburg i. Br. 479.

1221 Ezer, 16 éven felüli megkérdezett – 500 keleten és 500 nyugaton. NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1997: 1143.

és legkevésbé a PDS-re voksolók.¹²²² Utóbbiak több mint fele még 1996-ban, tehát a daytoni békeegyezmény után is ellenezte a Bundeswehr bármiféle külföldi bevetését.

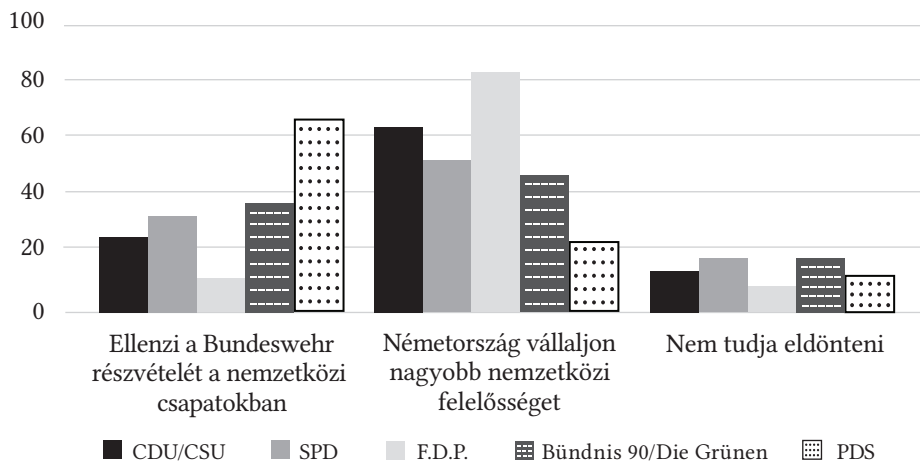

7. ábra. A békefenntartó missziókban való német részvétel támogatottsága, pártpreferencia szerint (%), 1993. április (NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1997: 1146.)

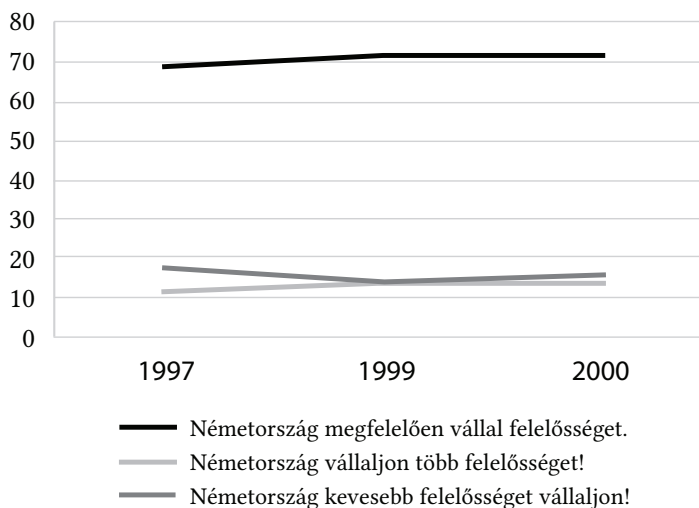
8. ábra. Az ENSZ-parancsnokság alatti, békét kikényszerítő bevetésekben való német részvétel támogatottsága, pártpreferencia szerint (%), 1993. április (NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1997: 1146.)

1222 Mindkét kutatás esetében ezer, 16 éven felüli megkérdezett – 500 keleten és 500 nyugaton. NOELLE-NEUMANN-KÖCHER 1997: 1146.

9. ábra. A békefenntartó missziókban való német részvétel támogatottsága, pártpreferencia szerint (%), 1996. július (Noelle-Neumann-Köcher 1997: 1146.)

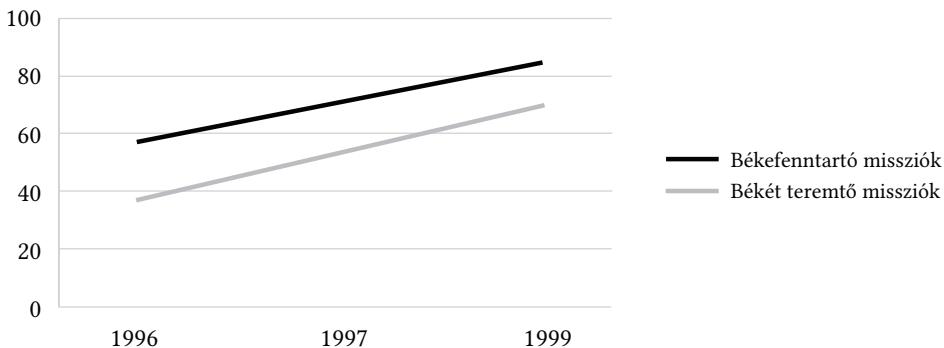
Az évtized második felében továbbra is növekedett a nagyobb katonai szerepvállalást helyeslők aránya.¹²²³

10. ábra. Ön szerint – a nemzetközi békecsapatokban való részvételt tekintve – az újraegyesített Németország a nemzetközi felelősségének eleget tesz? (%), 1997–2000 (COLLMER 2004: 216.)

1223 Forrás: 1997-hez AIK 1997, 1999-hez és 2000-hez: Emnid SPL 2000. Az adatokat idézi: COLLMER, Sabine (2004): „All politics is local”: Deutsche Sicherheits- und Verteidigungspolitik im Spiegel der Öffentlichen Meinung. In: HARNISCH, Sebastian – KATSIOLIS, Christos – OVERHAUS, Marco (Hrsg.): *Deutsche Sicherheitspolitik. Eine Bilanz der Regierung Schröder*. Nomos Verlag, Baden-Baden. 216.

És láthatóan ekkor ért be a kormány közvéleményt átformáló politikája, valamint a nemzetközi eseményekből vett tanulságok: a vizsgált időszak végéig, 1999-ig meredeken nőtt azok aránya, akik a Bundeswehr fő feladatai közt tartották számon a kéksisakos missziókban való részvételt, és azoké is, akik az ENSZ harci bevetéseit is elfogadták.¹²²⁴ Az alábbi ábrán (11. ábra) ez egyértelműen kivehető.¹²²⁵

11. ábra. A Bundeswehrnek mely típusú missziókban való részvétel a feladata? (%), 1996–1999
(*Demoskopisches 1996: 22; Demoskopisches 1999: 21.*)

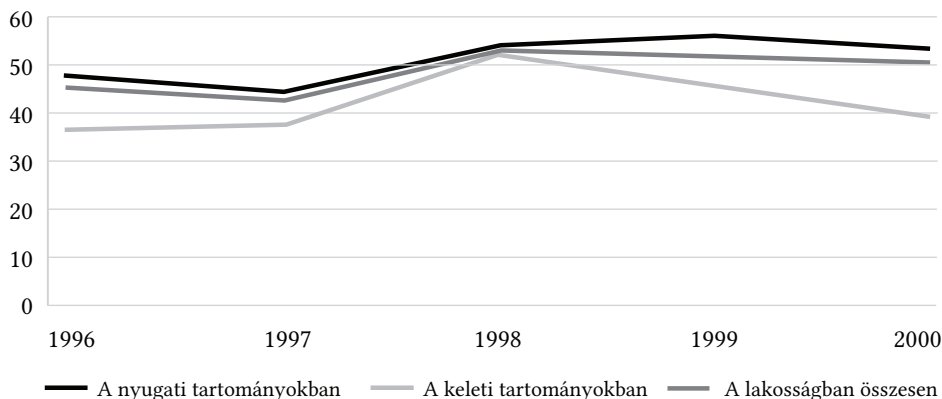
Országos szinten tehát még ha százalékpontokban volt is néha eltérés a közvélemény-kutató intézetek eredményei között, egy tendencia egyértelműen kirajzolódik, vagyis hogy a Bundeswehr külföldi bevetései egyre inkább elfogadottá váltak. Ha viszont külön vizsgáljuk a nyugati és keleti tartományokat, egy érdekes jelenség figyelhető meg: a kül- és biztonságpolitika prioritásainak eltérő felfogása. Míg a nyugati lakosok több mint fele támogatta Németország aktívabb részvételét a nemzetközi problémák, krízisek és konfliktusok kezelésében, addig a keletiek ehelyett a saját, belső problémáik megoldását sürgették, a nemzetközi szintéren visszafogottságot követeltek.¹²²⁶ Érdekes ennek az időbeli megoszlása, ahogy az alábbi ábrán (12. ábra) is látszik.¹²²⁷

1224 Tegyük hozzá, a Bundeswehr külföldi jelenlétét továbbra is a legtöbben azzal tartották indokolhatónak, ha német állampolgárokat kellene krízisövezetekből evakuálni, ahogyan az történt például Albániában 1997 tavaszán. SPANGENBERG 1998: 18.

1225 Forrás: Emnid, idézi: *Demoskopisches Meinungsbild in Deutschland zur Sicherheits- und Verteidigungspolitik 1996*. AIK-Texte 1997, Band 21, Strausberg, 1997. 22; *Demoskopisches Meinungsbild in Deutschland zur Sicherheits- und Verteidigungspolitik 1999*. AIK-Texte 1/2000, Strausberg, 2000. 21. A kutatásban a 16 év feletti német lakosságot kérdezték meg.

1226 Egy 2000-ben készített kutatás a következő eredményeket hozta. Kérdés: Németország aktívabb vagy visszafogottabb kül- és biztonságpolitikát kövessen? Aktívabb politikát támogatók: a nyugati megkérdezettek 56%-a, a keletiek 40%-a, az összlakosság 53%-a. Visszafogottabb politikát támogatók: nyugatiak 44%-a, keletiek 60%-a, az összlakosság 47%-a. Forrás: SOWI-Bevölkerungsumfrage 2000, 2366 megkérdezett (1927 nyugati, 439 keleti), idézi: BIEHL 2001: 17.

1227 SOWI-Bevölkerungsumfragen 1996 bis 2000, 1996-ban: 1129 megkérdezett (949 nyugatnémet, 180 keletnémet); 1997-ben: 1088 megkérdezett (901 nyugati, 187 keleti); 1998-ban: 1099 megkérdezett (882 nyugati, 217 keleti); 1999-ben: 1471 megkérdezett (1243 nyugati, 228 keleti); 2000-ben: 1245 megkérdezett (1071 nyugati, 174 keleti). Az adatsort idézi: BIEHL 2001: 18.

12. ábra. Az aktívabb német kül- és biztonságpolitikát támogatók aránya (%), 1996–2000 (BIEHL 2001: 18.)

Tehát míg 1998-ig egyre inkább közelít egymáshoz a két országrész lakosainak véleménye, 1999-ben, Jugoszlávia bombázásának évében ismét kinyílik az olló, és az egymástól való távolodás 2000-ben is folytatódott. Ahogy az előző, 5.4. *alfejezetben* láthattuk, ugyanez a különbség volt megfigyelhető a koszovói háború alatt, valamint a boszniai pacifikálással kapcsolatban is.¹²²⁸ Heiko Biehl ebből arra a következtetésre jut egy tanulmányában, hogy nem eseti eltérésekről van szó, hanem arról, hogy általánosan más elképzelések voltak a nyugat- és keletnémeteknek a biztonságpolitikáról, a nemzetközi elköteleződésről és a békeszabályozásról. Bár Rühe miniszter lépésenként hozzászoktatta a lakosságot a Bundeswehr aktívabb külföldi jelenlétéhez, és emiatt közelített a két országrész lakosainak véleménye egymáshoz, a koszovói konfliktus, ahogy Biehl írja, „konkretizálta az absztrakt vitákat a »nagyobb felelősség vállalásáról« és »nemzetközi elköteleződésről«. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a német kül- és biztonságpolitikában végbement váltásnak milyen következményei lehetnek”.¹²²⁹ Biehl szerint emiatt régi, elnyomott és lappangó ellenérzések és reflexiók törtek felszínre – és ebből a szempontból a koszovói konfliktus fordulópontnak számít –, de ahhoz képest, hogy az NDK-ban a Bundeswehr és a NATO évtizedeken át ellenséggépként szolgált, a nyugat- és keletnémetek véleménye közti különbség még így is meglepően alacsony volt.

1228 A SOWI 1999-ben és 2000-ben is végzett egy erre vonatkozó kutatást. Kérdés: Helyesnek találja, hogy a NATO a boszniai konfliktusba beavatkozott? 1999-ben a nyugatiak 88%-a, a keletiek 54%-a, az összlakosság 74%-a helyeselte. 2000-ben a nyugatiak 76%-a, a keletiek 59%-a, az összlakosság 73%-a értett egyet. Forrás: SOWI-Bevölkerungsumfragen 1999 und 2000. 1999-ben: 2689 megkérdezett (2181 nyugatnémet, 508 keletnémet); 2000-ben: 2401 megkérdezett (1950 nyugatnémet, 451 keletnémet). Az adatsort idézi: BIEHL 2001: 15.

1229 BIEHL 2001: 27.

5.6. Összefoglaló

A koszovói krízis és hogy annak megoldásában Németországnak – legrosszabb forgatókönyvként – akár katonailag is részt kellene vennie, már 1998 tavaszától bekerült a politikai diskurzusba, hiszen a NATO a boszniai események megismétlődésétől tartva légitámadásokkal fenyegetőzött. A németek alapvetően diplomáciai nyomásgyakorlással és Jugoszlávia számára gazdasági előnyök biztosításával akarták megoldani a problémát. A Bundeswehr bevetése főképp azért okozott gondot, mert a korábbi években a német pártok egy újabb akadályt húztak fel maguk elé, amelyet egyébként az alaptörvény nem is írt elő. Azzal, hogy az ENSZ felhatalmazását tették meg a hadsereg külföldi bevetéseinek alapfeltételéül, abba a feloldhatatlannak tűnő dilemmába kerültek, hogy a Biztonsági Tanácsban a szinte biztosra vehető orosz (és akár kínai) vétó ellenére hogyan támadhatnak meg egy másik szuverén államot, amelyik – némi értelmezés szerint – a belügyeit intézi, még ha erősen megkérdőjelezhető módzserrel is. Ezzel párhuzamosan a nyugati partnerek, főleg az amerikaiak és britek részéről erős nyomás nehezedett a kormányra, hogy vegyen részt a NATO esetleges légitámadásaiban, különben az NSZK-t a nemzetközi izoláció fenyegetheti. Az akkori kormánypártok közül a CDU/CSU-nak nem okozott volna különösebb gondot egy újabb akadály átlépése, és szokatlan módon a tagok többsége az ellenzék soraiban ülő SPD-ben is ezt az álláspontot osztotta, míg koalíciós partnerük, az F.D.P. a nemzetközi jogot máshogy értelmezte. A PDS, mint fennállása óta mindvégig, ezúttal is ellenezte a Bundeswehr bármiféle külföldi katonai szerepvállalását. A Zöldek esetében ért össze a legérdekesebben az ENSZ BT félreállításának elvi ellenzése, valamint a választási siker és a kormányváltás küszöbén mutatandó külpolitikai felelősségvállalás. Tehát – bár a külpolitikai témák az NSZK parlamenti választásaiban ritkán bírtak központi jelentőséggel – a jövődbeli szociáldemokrata–zöld koalíció úgy ítélte meg, hogy külpolitikai kontinuitást, a nemzetközi szervezetek tagjaként megbízhatóságot kell sugározni. És ennek érdekében az SPD-n és a Bündnis 90/Die Grünen párton belül le kellett csendesíteni a pacifista érzelmű tagokat, ami többé-kevésbé sikerült is. 1998 szeptemberében a vörös–zöld koalíció 16 év ellenzéki lét után legyőzte az uniópártok és a szabaddemokraták szövetségét a parlamenti választásokon. És éppen ekkor, még a választási győzelmet alig megemészelve, a nemzetközi események ismét erősen beleszóltak a német belpolitika alakulásába: az amerikaiak nemcsak mihamarabbi döntésre kényszerítették a németeket, hogy ezzel sakkban tartsák Slobodan Miloševićet, hanem példátlan módon – mivel bizalmatlanok voltak az SPD és a Zöldek iránt – a leváltott kormánytól és az előző összetételű Bundestagtól várták el mindezt. Az 1998. október 16-i ülésen az SPD és a Zöldek nagy része, tekintettel a kormányzati felelősségre, támogatta a német Tornádók Jugoszlávia elleni bevetését, akár az ENSZ mandátuma

nélkül is. Erre egy ideig nem volt szükség, hamarosan azonban a diplomáciai erőfeszítések ellenére a NATO légitámadásai elkerülhetetlenné váltak. A háborúba Németország lényegében már komolyabb belső ellenállás nélkül lépett be, hiszen a döntéshozók nem győzték kihangsúlyozni, hogy egy népirtás megelőzéséről van szó, egy jó ügyért harcolnak. A bombázások viszont elhúzódtak, a civil áldozatok száma növekedett, és úgy tűnt, mindez hatástalan Miloševićsel szemben, ráadásul az etnikai tisztogatások is felgyorsultak, így Németországban erősen megkérdőjeleződött a katonai bevetés értelme. Az SPD-ben Gerhard Schröder a legfőbb konkurens, Oskar Lafontaine visszavonulásával végig tudta vinni akaratát, a Zöldeknél mindez bonyolultabb volt. Joschka Fischer, mint korábban már többször, a saját személye maradását kötötte össze az általa képviselt külpolitikai vonal fenntartásával, és így sikerült a tagság számára szükséges többségét meggyőznie, a pártszakadást elkerülnie.¹²³⁰

A Bundeswehr így 54 évvel a második világháború lezárta után végül nemcsak egy másik szuverén állam elleni, ENSZ-felhatalmazás nélküli katonai támadásban vett részt, hanem a KFOR keretein belül Koszovóban egy önálló szektorért is felelősséget vállalt. Mindez ironikus módon két olyan párt kormányzása alatt történt, amelyeknek egyébként is komoly nehézségeket okozott a hidegháború utáni külpolitikai irányvonal lefektetése. Hosszú évek vitái után ez az SPD-nek 1997-re némiképp sikerült, kormányra kerülésének első heteiben azonban azt ismét felül kellett írnia. A Zöldek velük együtt megtapasztalhatták azokat a kormányzati felelősséggel járó kényszerpályákat, amelyek Németország nemzetközi szervezetekben való részvételével és hatalmi státuszával jártak.¹²³¹ Egy sajtócikkben Fischerről és '68-as kortársairól írtak találóan: „Ahogy sokan az ő generációjából, ő is az intézményeket akarta megváltoztatni. Végül viszont az intézmények változtatták meg az egykori utcai harcost szinte a felismerhetlenségig.”¹²³²

1230 Utólag maga Hans-Christian Ströbele, Fischer egyik párton belüli lehangosabb kritikusa is jelentéktelennek minősítette a kormánykoalíció vagy egyáltalán a Zöldek szakadásának esélyét. A szerző interjúja Hans-Christian Ströbelével, 2018. július 21.

1231 Hevő Péter (2021): Fegyverbe, fegyverbe? A délszláv háború hatása a németországi zöldmozgalomra. *Múltunk – Politikatörténeti Folyóirat* 65(4). 158.

1232 „Ich darf nicht wackeln” 27.

6. ÖSSZEZÉS

*Nemcsak a politikai vitát nyertük meg, hanem megnyertük az erkölcsi vitát is. Ma már mindenki tudja, hogy kifejezetten erkölcstelen lehet katonákat nem bevetni, amikor az az egyetlen lehetőség, hogy megállítsunk egy háborút és tömeggyilkosságot.*¹²³³

Volker Rühle

6.1. Következtetések

Jelen kötetben egy körülbelül egy évtizedes, 1990 és 1999 közötti folyamat elemzésére tettem kísérletet, amely a német kül-, biztonság- és védelempolitikában, valamint a Bundeswehr struktúrájában és működésében hozott alapvető változásokat. Két elveszített világháború után és a német megosztottság árnyékában az NSZK megtanulta, hogyan lehet „kereskedő állam”-ként, politikai hegemoniára való törekvés nélkül gazdasági érdekeit és állampolgárainak jólétét békés eszközökkel elérni. Bár rendelkezett nagy létszámú és jól felszerelt hadsereggel, a biztonságát egyedül, szövetségesei nélkül nem lett volna képes garantálni, a Bundeswehr pedig alapvetően elrettentésként szolgált, vagyis hogy azt sose kelljen bevetni a Varsói Szerződés tagállamai ellen. Az 1980-as években a nyugatnémet pártok közt gyakorlatilag konszenzus uralkodott a Bundeswehr külföldi bevetettségét illetően, és csak az évtized végére látszott némi elhajlás az aktívabb nemzetközi szerepvállalás irányába. Az USA, illetve az ENSZ néhány bevetésre már ekkor is kért német katonákat, és noha ezeket a felkéréseket Bonn elutasította, komoly megrökönyödést ezzel nem váltott ki, mivel a német megosztottság miatt a lépése bizonyos mértékben érthető is volt. A Szövetségi Kormány azonban nagyon nehéz helyzetbe hozta magát azzal, hogy indoklását nem politikai, hanem jogi útra terelte, amivel az alkotmányjogi viták végeérhetetlen labirintusában találta magát az 1990-es évek első felében.

Az 1990-es újraegyesítéssel alapvető változások következtek be. Németország talán kedvezőbb geopolitikai helyzetbe került, mint valaha, és mivel elsőrangú érdeke volt egy stabil, szabad kereskedelmi útvonalakkal rendelkező új nemzetközi

¹²³³ Volker Rühle védelmi miniszter beszéde a Bundestag 1998. június 19-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/242, Bonn, 1998. június 19. 22435 C.

rendszer kiépítése, „civil hatalom”-ként a multilaterális szervezetek erősítését tűzte ki célul. Miután a hidegháború lezárult, és a kétpólusú világ átalakult, az évtized elején egy pillanatra egyfajta túlzott optimizmus uralkodott a demokratikus országokban. Hamarosan azonban új típusú, nehezen előre látható fenyegetések bukkantak fel, és mivel a világ különböző pontjain hatalmi vákuumok keletkeztek, sorban törtek ki véres regionális konfliktusok és polgárháborúk. Mindezek hatására a nyugati partnerek most már nem kérték, hanem egyenesen követelték Németországtól a tehermegosztást, vagyis hogy gazdasági súlyának megfelelően, katonailag is járuljon hozzá a nemzetközi stabilitás fenntartásához. És bár az NSZK a külpolitikájának értékorientált elemeit (például az emberi jogok védelmét) büszkén hirdette, a német politikai elitben és a társadalomban mélyen meghonosodott a „tartózkodás kultúrája”, a katonai eszközöktől való irtózás, a „civil hatalmi” gondolkodás egy sajátos formája.

A kívülről érkező nyomás és a hidegháborúból örökölt német visszafogottság között feloldhatatlan ellentét született, és ennek előbb-utóbb felszínre kellett törnie. Ebben a folyamatban katalizátorként hatott a második öbölháború alatti feszültség Németország és partnerei között, és itt jutunk el a kötet elején felvetett *első hipotézis*-hez. Egy, a bonni vezetés számára rendkívül kedvezőtlen időpontban – amikor szinte minden figyelme és energiája az újraegyesítésre összpontosult – kellett a Szaddám Huszein ellen alakult koalíciót katonailag támogatnia, és ennek nem a vártak szerint tett eleget. A németek kifogásaira váratlanul heves brit, francia és elsősorban amerikai reakciók érkeztek, amelyeket csak súlyosbított az Irakkal folytatott fegyverkereskedelmi botrány, valamint Izrael „elgázosításának” rémképe. Helmut Kohl és Hans-Dietrich Genscher igyekezett a kedélyeket egy óriási pénzügyi hozzájárulással csillapítani, de a kormánypártok számára nyilvánvalóvá vált, hogy a „csekk-könyv-diplomácia” a jövőben többé nem fenntartható.

A kötetben az 1990–1991-es eseményeknek kiemelt terjedelmet és részletes elemzést szenteltem. Mindez annak tulajdonítható, hogy ezen másfél év indítja el az egész átgondolási folyamatot a német politikai elitben, ekkor mozdítják el addigi kényelmes, katonailag absztinens pozíciójából az NSZK-t. E ponton érdemes kihangsúlyozni: a neorealista prognózisokkal szemben *a második öbölháború alatt a nemzetközi partnerek felől érkező nyomás nélkül a Bundeswehr külföldi bevetéseiről szóló diskurzus ilyen formában és intenzitással nem indult volna be, sőt az a kérdés is joggal feltehető, hogy egyáltalán sor került volna-e rá. A társadalom részéről, legalábbis a közvélemény-kutatások eredményei szerint erre nem volt igény.*

A katalizátor hatására végül is az 1980-as években lezártnak tűnt „out-of-area”-vita újjáéledt, és ebben a kezdeményező szerepet a kormánypártok, elsősorban a CDU és a CSU vállalták. Mivel az F.D.P. ragaszkodott a kérdés jogi tisztázásához és az alkotmánymódosításhoz, a szociáldemokratákat is meg kellett győzniük a szükséges parlamenti kétharmad

eléréséhez. Az SPD ekkoriban a saját démonaival küzdött, és akárcsak az 1980-as évek végén, most is képtelen volt önerőből a külpolitikai fordulatra, vagyis hogy a körülötte elszaladó világ új kihívásaira adekvát választ adjon. Több sikertelen próbálkozás után a kormánypartok és az SPD közti közeledésbe új szintet hozott Klaus Kinkel külügyminiszterre és Volker Rühle védelmi miniszterre való kinevezése. Kinkelnél már megfigyelhető, hogy a Bundeswehrre külpolitikai eszközként tekintett, amellyel nemcsak a németekről a világban alkotott képen kívánt javítani, hanem abban reménykedett, hogy az ENSZ BT-be is bejuttatja az NSZK-t, állandó tagként. Hiszen aki a (financiális és katonai) terheket vállalja, annak a döntéshozatalban is részt kell vennie, gondolta Kinkel. Rühle pedig a konfrontáció helyett a hozzászoktatás eszközéhez nyúlt, vagyis az alkotmányosság határán táncolva küldte újabb és újabb bevetésekre katonáit, ezzel próbálván szimpátiát szerezni a lakosságban e politika iránt. Mivel a parlamenti frakciók több évi vita után is képtelenek voltak megegyezni egy alkotmánymódosításban, végül a Szövetségi Alkotmánybíróság engedélyezte 1994. júliusi ítéletében a Bundeswehr „out-of-area”-bevetéseit. Ez alapvetően a kormánypartok győzelmét hozta, mivel a német katonák innentől kezdve nemcsak a kéksisakos, de a harci bevetésekre is szabadon mehettek, és ehhez elég volt a parlament egyszerű többségének, tehát akár csak a kormánypartok áldása.

A kormány azonban az alkotmánybírósági döntés után sem kezdett felelőtlen intervenciók politikába. Rühle miniszter továbbra is minél szélesebb támogatásra törekedett a Bundeswehr akcióihoz, mind a parlamenti ellenzéken, mind a lakosságon belül. Ráadásul a szomáliai kudarc után kétszer is meggondolta, hogy hova és milyen céllal küldi ki katonáit, és emiatt vállalta a konfrontációt Kinkellel. Az „out-of-area”-vitában ekkor ismét egy külső tényező teremtett új helyzetet: a délszláv, főként a boszniai háború súlyosbodása, amely során a népiertástól sem riadtak vissza. Rühle folytatta jól bevált „lépésről lépésre”-taktikáját, és ennek köszönhetően az NSZK a külpolitikai mozgásterébe beépített akadályokat fokozatosan átlépte. Először csak német szállító repülőgépek, majd vadászgépek köröztek a balkáni légtérben, később már szárazföldi csapatok léphettek be Horvátországba, végül pedig olyan területekre is, ahol egykor a Wehrmacht járt, például Bosznia-Hercegovinába. A saját maguk által felállított katonai korlátokat és tabukat tehát a németeknek 1996-ra sikerült lebontaniuk, és lényegében csak egy maradt, amelytől végül 1999 tavaszán búcsúztak el: az ENSZ BT felhatalmazásához való ragaszkodás. Lutz Holländer szerint a koszovói háború esetében egyértelmű elmozdulást láthatunk a „civil hatalmi” szereptől, hiszen egy Maull-féle „civil hatalom” nem vett volna részt egy ENSZ-mandátum nélküli katonai bevetésen, még az emberi jogok látványos megsértése esetén sem.¹²³⁴

1234 HOLLÄNDER, Lutz (2007): *Die politischen Entscheidungsprozesse bei Auslandseinsätzen der Bundeswehr 1999–2003*. Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main. 156.

Nagyon érdekes az ellenzéki pártok és frakciók magatartása az 1990 és 1998 közötti időszakban. Az évtized elején még mindhárom párt elutasította a Bundeswehr külföldi bevetéseit. Az SPD-ben 1991-ben indult be egy nagyon lassú átértékelési folyamat, amely hatására a Hans-Ulrich Klose vezette jobbszárny és az Oskar Lafontaine mögött álló pacifisták vívtak egymással elkeseredett küzdelmet. A Zöldeknél ez a váltás később történt, de a srebrenicai népiirtás után annál radikálisabb fordulatot vett. A PDS volt az egyetlen olyan párt, amelynek álláspontja a vizsgált időszakban nem, vagy csak alig mozgott el. Nézzük meg az alábbi táblázatban (2. táblázat), hogy a Bundeswehr „out-of-area”-bevetéseinek parlamenti támogatottsága hogyan változott.

2. táblázat. A Bundeswehr külföldi bevetéseinek parlamenti támogatottsága (Bundestag-jegyzőkönyvek alapján)

A Bundestag-szavazás időpontja	A bevetés megnevezése	Igen szavazat	Nem szavazat	Tartózkodás
1993. április 21.	AWACS	338	208	9
1993. április 21.	UNOSOM-II	341	206	8
1995. június 30.	UNPROFOR védelme	386	258	11
1995. december 6.	IFOR	543	107	6
1996. december 13.	SFOR	499	93	21
1998. június 19.	SFOR (a mandátum meghosszabbítása)	528	37	11
1998. október 16.	A koszovói NATO-bevetés	503	63	18

A táblázattal kiválóan szemléltethető, ahogyan a Bundestagban a közhangulat elmozdult a kormánypártok álláspontja felé. „Mindig előre rohan, magával húz másokat, és megváltoztatja a helyzetet – valóságosan és az emberek fejében is” – mondta 1998-ban Matthias Wissmann közlekedésügyi miniszter kollégájáról, Volker Rühéről.¹²³⁵ És valóban, Rühle talán a leghatékonyabb módszert választotta a Bundestag meggyőzéséhez, így az évtized végére az ellenzéki pártok körében megtörténik egyfajta „jobbrtolódás”, vagyis az „out-of-area”-kérdésben vonakodva, de átveszik a jobboldali német pártok álláspontját. Tegyük hozzá, Rühle egyedül képtelen lett volna véghezvinni mindezt, szükség volt a háttérből a kancellár csendes támogatására és nem utolsósorban a világban zajló véres konfliktusokra (és azok közvetítésére a médiában). Az SPD és a Bündnis 90/Die Grünen pártok fordulata 1998 őszére vált nyilvánvalóvá, amikor kormányra kerülésük előszobájában szavazták meg az ENSZ BT felhatalmazása nélküli, Jugoszlávia elleni német bombázást, mivel úgy ítélték meg, hogy kormánypártokként csak így tudnak

1235 Deutsche als Degen der USA? 127.

megfelelni az NSZK nyugati partnereinek. Tehát a szemükben ez lett a követendő példa, ez jelentette már a nemzetközi katonai felelősségvállalást, amely nélkül Németország elszigetelődött volna, és ezt még egy „civil hatalom” sem engedhette meg magának. Paul Breuer kereszténydemokrata képviselő a szociáldemokratáknak címezve mondta 1998 novemberében: „Engedjék meg, hogy felhívjam figyelmüket, a régi koalíció volt az, amelyik irányadóan követelte az 1990-es évek elején Németország új felelős szerepét a nemzetközi közösségben, és Önök akkoriban a másik oldalon álltak. [...] Nélkülünk Németország tekintélye a világban és a német kül- és biztonságpolitika kiszámíthatósága súlyos károkat szenvedett volna.”¹²³⁶ A politikai elit szemében 1998-ra tehát már dicsőségnak számított az, ami miatt néhány évvel korábban a baloldali pártok még a „külpolitika militarizálódásával” és egy újabb „különútra” téréssel riogattak.

A „lépésről lépésre”-politika másik kiemelt célja a közvélemény átformálása volt, és ezzel eljutottunk a könyv elején felvetett *második és harmadik számú hipotézishez*. Egy demokratikus országban a választópolgárok preferenciáit a politikai elit nem hagyhatja figyelmen kívül a külpolitikai döntései meghozatala során sem, hiszen a kettő közti jelentős eltérés később a szavazóurnáknál megmutatkozhat. Ugyanakkor a kormány a külpolitikai mozgásterének bővítésére törekedhet azzal, hogy a közvéleményt igyekszik meggyőzni a saját álláspontjának helyességéről. Ezen belül természetesen vannak viszonylag egyszerűen – akár a médián keresztül – befolyásolható elemek, amelyek dinamikusán változnak, és évtizedeken át kialakult percepciók, értékek, amelyek csak nagyon lassan (vagy egy óriási sokk hatására hirtelen)¹²³⁷ mozdulnak el. Christian Freuding szerint az „out-of-area”-kérdésben a kormány magatartása a nemzetközi kapcsolatok elméletei közül leginkább a konstruktivista logika megfordításával magyarázható.¹²³⁸ A döntéshozatal során ugyanis a külső elvárások magasabb prioritást élveztek a belső, társadalmilag elfogadott normáknál. Utóbbiak tehát kevésbé játszottak szerepet a bevetések elindításakor, ehelyett a kormány középtávon igyekezett egy olyan társadalmi konszenzust kialakítani, amely igazolta az aktívabb német szerepvállalásról szóló döntéseit.

Az 5.5. *alfejezetből* kiderült, hogy az 1990-es évek során a német társadalomban egyre inkább elfogadottá vált a nemzetközi konfliktusok katonai eszközökkel való megoldása, és ha szükségszerű volt, a Bundeswehr részvétele is a válságkezelésben.

1236 Paul Breuer képviselő (CDU/CSU) beszéde a Bundestag 1998. november 13-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/6, Bonn, 1998. november 13. 360 C.

1237 BERGER, Thomas U. (1996): Norms, Identity, and National Security in Germany and Japan. In: KATZENSTEIN, Peter J. (ed.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press, New York. 356.

1238 FREUDING, Christian (2007): Streitkräfte als Instrument deutscher Außen- und Sicherheitspolitik seit Mitte der neunziger Jahre. *Studien zur Internationalen Politik* 2007(2). Hamburg. 57–58, 104.

A közvélemény-kutató intézetek adatai némiképp eltérőek, a növekvő tendencia és néhány jellegzetesség viszont mindegyikből kiolvasható:

- A békefenntartó missziók támogatottsága mindvégig magasabb volt a békét kikényszerítőknél, hiszen az utóbbiak nagyobb veszélyforrást képviseltek a német katonákra vonatkozóan.
- A régi és új tartományokban eltérően ítélték meg a német kül- és biztonságpolitika prioritásait. Míg a nyugati lakosok többsége sürgette az aktívabb katonai részvételt a nemzetközi válságkezelésben, addig a keletiek az ország belső problémáit tartották égetőbbnek, a nemzetközi szintéren visszafogottságot követeltek.
- A pártok szimpatizánsai közül a CDU/CSU-t választók voltak a legmegengedőbbek az „out-of-area”-kérdésben, a PDS szavazói a legkevésbé. Ha viszont a PDS-t nem vesszük figyelembe, az évtized végére a többi pártra szavazók véleménye között csekélyebb különbség volt, mint regionális (kelet–nyugati) szinten.

A CDU/CSU és az F.D.P. vezette kormányoknak tehát az 1990-es évek végére sikerült a negyven év alatt kifejlődni „tartózkodás kultúráját” legalább oly módon formálniuk, hogy a katonai intervenciót a lakosság elfogadja *ultima ratió*ként, vagyis egy-egy nemzetközi konfliktus lezárásában végső eszközként. A Bundeswehr külföldi jelenlétét egyre többen támogatták, s ez a növekvő tendencia szorosan követte a pártokon belüli hasonló folyamatokat. Nina Philippi ezt „kollektív tanulási folyamat”-nak nevezi,¹²³⁹ és ismerve egy olyan öntudatos „civil hatalom” kialakulása, amely értékorientált külpolitikát folytat, és a szélsőségek (vagyis a teljes absztinencia és a hegémontörekvések) közti középutat megtalálva lép fel a nemzetközi közösség erősítéséért és azon belül saját érdekeiért. Hogy a katonai eszközök iránti ellenérzéseit a német társadalom le tudta küzdeni, sajnos kellett hozzá egy sor szörnyű regionális (főként a délszláv) konfliktus, azok közvetítése a médiában, valamint az a szerencse, hogy a külföldi kalandokban német katonák ellen komolyabb incidensek nem történtek. A kötet függelékében látható a Bundeswehr 1991 utáni bevetéseinek felsorolása, és az alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy az ezredforduló utáni első évtizedre szinte „normalitássá” vált a német katonák külföldi jelenléte, legyen az Európán kívüli kontinenseken, akár több ezer kilométerre az ország határaitól. A fegyveres erők különböző helyeken való szétosztása a vörös–zöld kormánykoalíciók idején csúcspontot ért el, és előfordult, hogy egy időben tízezer német katona teljesített külföldön szolgálatot.

1239 PHILIPPI 1997: 174.

6.2. Vita lezárva?

Miután az 1990-es években fokozatosan felszámolták a hadsereg „out-of-area”-bevetései előtti akadályokat, a Bundeswehr számára „kinyílt a világ”. Jugoszlávia 1999-es, ENSZ-mandátum nélküli bombázásával úgy tűnt, ledöntötték az utolsó tabukat, és az ezredforduló környékére a német politikai elit és társadalom rövid időre félretette az 1945 után kialakult önkorlátozás kultúráját. A Bundeswehr egyre inkább távolodott hidegháborús formájától, és „bevetésben lévő hadsereggé” (*Armee im Einsatz*) vált. Bár a NATO területén kívüli katonai szerepvállaláshoz a Szövetségi Alkotmánybíróság már 1994-ben megadta a zöld jelzést, az ítéletet megerősítették egy 2005-ös törvénnyel (*Parlamentsbeteiligungsgesetz*), amely részletezte a Bundeswehr külföldi akcióiról szóló döntéshozatalt.¹²⁴⁰ Eszerint a kormánynak részletes tervezetet kell benyújtania a parlament elé a bevetés várható költségeiről és hosszáról, valamint a katonák számáról. Mindez csak „fegyveres vállalkozásokra” vonatkozik, humanitárius missziókra nem, és a parlament nem kezdeményezhet egy ilyen eljárást, csak a kormány tervezetéről szavazhat. Némely értelmezés szerint ezzel a Bundestag vált Európában az egyik legtöbb jogosultsággal rendelkező parlamentté a hadsereg ügyeit illetően, mások viszont felhívják a figyelmet arra, hogy az eddigi tapasztalatok inkább a kormány dominanciáját igazolják.¹²⁴¹

Az utóbbi negyed évszázad külföldi bevetéseire fókuszálva egy hullámzó folyamat rajzolódik ki. A szociáldemokrata–zöld-koalíció alatt óriási ütemben nőtt a külföldön szolgáló katonák száma, egyre több misszióban vettek részt, ezzel együtt a költségek megsokszorozódtak, és a Bundeswehr már vállalt vezetői feladatokat az akciók során.¹²⁴² Fő műveleti területe 2001 szeptemberéig a Balkán volt, földrajzi spektruma azonban a terrortámadások után kiszélesedett. Az ENSZ-, NATO- és EU-missziók keretein belül három kontinensen (Európán kívül Afrikában és Ázsiában) vált aktívvá, sőt egy rövid ideig még Ausztráliában is megfordult. Feladatai változatosak voltak, humanitárius misszióktól kezdve (Mozambik, 2000), lefegyverzésen (Macedónia, 2001) és sebesültek evakuálásán át (Gáza, 2000) kalóztámadások megakadályozásáig (Szomália

1240 HETTYEY 2014: 72.

1241 Ahogy Ulf von Krause rámutatott, a kormány többször visszaélt kezdeményező jogával, amikor szándékosan csak nagyon rövid időt adott a Bundestagnak a bevetésről szóló vitához. Máskor a kancellár a saját hatalmának fenntartásához használta eszközként a Bundeswehr bevetéséről szóló szavazást, ahogyan 2001 novemberében történt. A Bundestag képtelen volt megakadályozni vagy felülvizsgálni a németek afganisztáni bevetésének eskalációját, és a gyakorlat inkább azt mutatja, hogy a parlament csak jóváhagyja a kormányban már eldöntött akciókat. VON KRAUSE 2013: 315–316, 356.

1242 A Kohl-kormány leváltásakor, 1998 őszén 2800 katona állomásozott külföldön, 2003 elején pedig már 10 ezer fővel Németország adta a legtöbb katonát az USA mögött a nemzetközi bevetésekhez. A költségek a koalíció megalakulásakor 200 millió eurónál jártak, 2003-ban 1,5 milliárdra rúgtak. SEDLMAYR, Sebastian (2008): *Die aktive Außen- und Sicherheitspolitik der rot-grünen Bundesregierung 1998–2005*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 154.

partjai, 2008-tól). A legtöbb katonát és erőforrást a koszovói és afganisztáni bevetések igényelték, s ahogy ezekből folyamatosan kivonták az egységeket, úgy csökkent jelentős mértékben a külföldön tartózkodó állomány a 2010-es évek közepére. Ezzel párhuzamosan arányaiban egyre több katona szolgált az évtized második felében ENSZ- vagy EU-missziókban, mint NATO vezette akciókban, és Ázsia helyett az új célpont Afrika lett.

A hadsereg külföldi jelenlétének támogatása a német társadalomban erősen függött a missziók sikereitől és az akciók elindításának indoklásától. Olyannyira megszokottá vált német egyenruhások masírozása a világ különböző tájain, hogy a missziók többségéről a lakosság nem is hallott, vagy legfeljebb akkor, ha valami balul sült el.¹²⁴³ Horst Köhler szövetségi elnök ezt a társadalom és hadsereg közti távolságtartást nevezte „barátságos érdektelenség”-nek,¹²⁴⁴ amely részben a történelmi tapasztalatokból, részben abból ered, hogy ezeket a távoli missziókat nem érezték magukénak.

Az aktívabb nemzetközi szerepvállalás ugyanakkor nem jelentett automatikus részvételt minden fegyveres beavatkozásban, ezt jól mutatja Irak, Líbia és Szíria esete. 2002-ben a Gerhard Schröder vezette német kormány kategorikusan elutasította az amerikai terveket Irak lerohanására, sőt a szövetségi választások idején központi kampánytémává tette az ellenszegülő „német út” folytatását, ezzel nemcsak a győzelemig emelve népszerűségét, hanem a mélypontba lökve az amerikai–német kapcsolatokat is.¹²⁴⁵ 2011-ben Angela Merkel kormánya tartózkodott az ENSZ BT-ben a líbiai ellenzék támogatásától, sőt visszavonta hajóit a líbiai partoknál végrehajtott tengeri blokád felügyeletéből, és kivonta azokat a katonáit, akik AWACS gépeken tartózkodtak a térségben. 2012-ben pedig Berlin amellett kardoskodott, hogy a szíriai polgárháborúban a nyugati hatalmak ne avatkozzanak közbe a felkelők oldalán az Aszad-rezsim ellen.¹²⁴⁶ Tehát miközben azt látjuk, hogy a Bundeswehr egyre inkább a német kül- és biztonságpolitika legitim eszközévé vált (például az állandó ENSZ BT-tagság eléréséhez),

1243 Egy 2007-es felmérés szerint például a megkérdezettek fele nem hallott egyes bevetésekről, és mindössze 5%-uk állította magáról, hogy tisztában van az aktuális bevetések helyzetével. Idézi: KAIM, Markus (2009): Deutsches Interesse versus Bündnisverpflichtung: Zur Frage nationaler Handlungsspielräume bei Auslandseinsätzen der Bundeswehr. In: GIESSMANN, Hans J. – WAGNER, Armin (Hrsg.): *Armee im Einsatz. Grundlagen, Strategien und Ergebnisse einer Beteiligung der Bundeswehr*. Nomos Verlag, Baden-Baden. 180.

1244 Horst Köhler szövetségi elnök beszéde a Bundeswehr tisztjeinek gyűlésén, Bonn, 2005. október 10. https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Horst-Koehler/Reden/2005/10/20051010_Rede.html (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1245 A „diplomáciai jégkorszakban” Hertha Däubler-Gmelin igazságügyi miniszter egyenesen Hitlerhez hasonlította George W. Bush amerikai elnököt. MEYER, Berthold (2007): Von der Entgrenzung nationaler deutscher Interessen. Die politische Legitimation weltweiter Militäreinsätze. *HSFK-Report* 2007(10). 9. Ugyanakkor az iraki háborúból a Bundeswehr végül nem tudott teljesen kimaradni, hiszen a katonák az eszkaláció esetére maradtak a helyükön az AWACS gépeken Törökországban, valamint a Fuchs felderítő páncélosokban Kuvaitban. SEDLMAYR 2008: 85–86, 153.

1246 VON KRAUSE 2013: 358–360.

nem volt ez teljesen lineáris folyamat, részben a változó biztonsági környezet, részben belpolitikai és gazdasági okok miatt.

A számtalan külföldi bevetés közül az afganisztáni jelentette a legnagyobb kihívást Berlin számára, amely markánsan befolyásolta a Németország aktívabb nemzetközi szerepvállalásáról szóló vitát. A 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően Schröder biztosította Bush elnököt Németország „korlátlan szolidaritásáról”, és felajánlotta neki „mindennemű segítséget, amely szükséges”.¹²⁴⁷ A kezdeti harcias megfogalmazások és az elsietett nagyvonalú ígéretetek a későbbiekben hosszú távú elköteleződéssel jártak. November 7-én a Szövetségi Kormány eldöntötte, hogy csatlakozik az *Operation Enduring Freedom* (OEF) terrorizmusellenes műveleteihez.¹²⁴⁸ A döntés értelmében a Bundeswehr (akár egyidőben 3900 katonája) felvehetette a harcot a terroristákkal, ehhez pedig a jogi háttérret az ENSZ BT 1368. számú határozata biztosította, amely a terrortámadásokat a nemzetközi béke és biztonság elleni fenyegetésként értékelte.¹²⁴⁹ A Bundestagban azonban az SPD és a Zöldek balszárnyának ellenállása miatt fennállt a veszély, hogy a kormány nem szerzi meg a parlament hozzájárulását, ezért Schröder a bevetésről szóló szavazást a szociáldemokrata–zöld kormánykoalícióról szóló bizalmi szavazással kötötte össze. A kockázatos lépés végül sikerült, és hajszálnyi többséggel megszavazták az OEF-ben való részvételt,¹²⁵⁰ de annak műveleteibe a németek nem rögtön a kezdetektől fogva kapcsolódtak be, és tevékenységüket főként Kuvaitban, a Földközi-tengeren és Afrika szarvánál fejtették ki.

Németország a terrorizmus elleni hadjárat során elsősorban nem katonai hadműveletben, hanem az újjáépítésben és az ahhoz szükséges biztonság kivívásában gondolkodott. Nem véletlen, hogy 2001. december 22-én a Bundestagban már óriási többséggel fogadták el az *International Security Assistance Force* (ISAF) támogatását 1200 német katonával, amelynek célja az ideiglenes afgán kormány megsegítése és a kabuli régió biztonságának fenntartása volt.¹²⁵¹ Néhány év alatt az afganisztáni német mandátum minden tekintetben kibővült, és egyre inkább távolodott a kezdeti céloktól. A csapatok létszáma 5350 főig növekedett,¹²⁵² új bevetési területekkel (Kabulon túl előbb Kunduzban, majd Faiszabádban), és egyre nagyobb felelősséget vállaltak egészen az

1247 Gerhard Schröder szövetségi kancellár beszéde a Bundestag 2001. szeptember 12-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/186, Berlin, 2001. szeptember 12. 18293 C.

1248 Antrag der Bundesregierung auf Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte vom 7. November 2001. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 12(1). 1506–1509.

1249 1368. számú határozat (2001), 2001. szeptember 12. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1250 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/202, Berlin, 2001. november 16. 19893 A. Néhányan ezt szarolásnak nevezték, amellyel a parlament jogai csorbultak a Bundeswehr ellenőrzését illetően, hiszen a bevetésről szóló szavazás a hatalom megtartása körüli csatározássá süllyedt. VON KRAUSE 2013: 303.

1251 Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/210, Berlin, 2001. december 22. 20850 A.

1252 Németország több ciklusban is a legtöbb katonát adta az ISAF-misszióhoz az amerikaiak és britek mögött. HETTYEY 2014: 74.

Északi Regionális Parancsnokság vezetéséig. Ezzel együtt megváltozott a Bundeswehr fegyverzete, felszerelése, és bár az első években a német politikusok kínosan ügyeltek arra, hogy a bevetést „békeművelet”-nek nevezzék, 2009 után kénytelenek voltak elismerni, hogy belecsúsztak egy elhúzódó háborúba. A biztonsági helyzet eskalációjára nehézfegyverek telepítésével igyekeztek válaszolni, de a Tornado- és AWACS repülőgépek bevetéséről éles viták folytak odahaza.¹²⁵³ Különösen a 2009-es, civil áldozatokkal járó kunduzi incidens után egyre több kritika érte a bevetés lebonyolítását, és a második világháború után talán először érezte a német lakosság a saját bőrén a háború árnyoldalait, hiszen 59 Bundeswehr-katona esett el Afganisztánban.¹²⁵⁴ Ahogy a társadalom realizálta a helyzet súlyosbodását, a misszió támogatottsága meredeken zuhant,¹²⁵⁵ és már csak kevesen hitték el Peter Struck korábbi szociáldemokrata védelmi miniszter híressé vált szavait, miszerint „Németország biztonságát a Hindukusban is védeni kell”.¹²⁵⁶ Emellett a Bundeswehr fokozott igénybevételével a 2010-es évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a hadsereg a teljesítőképessége határára ért, és átfogó reformokra van szükség.¹²⁵⁷

Már a Bundeswehr balkáni – főként koszovói – szerepvállalásával is számtalan olyan probléma vált láthatóvá, amely a haderő alapvető átszervezése felé mutatott. Az ezredforduló környékén több olyan jelentés született, amely az 1990-es években elhanyagolt területeket figyelembe véve javaslatot tett azokra a reformokra, amelyek nyomán alkalmazkodni kívántak az új biztonsági kihívásokhoz. A cél egy, a nemzetközi válságkezelésre felkészített hadsereg létrehozása volt, összhangban a NATO 1999-es Stratégiai Koncepciójával, ennek megfelelően a területvédelemmel szemben növelni és differenciálni kellett a KRK-csapatokat. Elődjéhez hasonlóan azonban a szociáldemokrata–zöld kormány is szembesült a társadalom ellenállásával (például a katonai bázisok bezárása kapcsán), ezért az ambiciózus tervek csak egy része valósult meg. Az egyik alapvető kérdés a hadsereg ideális létszáma, ezzel együtt a sorkötelesség fenntartása volt, s az

1253 VON KRAUSE 2013: 315.

1254 Lásd <https://www.bundeswehr.de/de/ueber-die-bundeswehr/gedenken-tote-bundeswehr/todesfaelle-bundeswehr> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1255 Az ISAF-ben való részvételt 2001-ben még a lakosság enyhe többsége támogatta, 2009-ben viszont már 70% körül járt az elutasítók aránya. CSIKI Tamás (2012): A német védelempolitika régi-új alapjai és új felépítménye. *SVKI Elemzések* 2012(1). 2.; VON KRAUSE 2013: 325.

1256 Peter Struck védelmi miniszter beszéde a Bundestag 2002. december 20-i ülésén. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 15/17, Berlin, 2002. december 20. 1314 D. Struck később elismerte, hogy erős naivitás volt részükről abban bízni, hogy ők nem jutnak a szovjetek sorsára Afganisztánban, és eredetileg mindössze két-három éves bevetésben gondolkodtak. ZDF, Frontal-Dokumentation „Sterben für Afghanistan“, 2010. március 16. Idézi: KILIAN 2011: 545.

1257 Ahogy Csiki Varga Tamás írja egy tanulmányában, Németország a 2011-es líbiai műveletekben többek közt azért sem vett részt, mert egyszerűen katonailag sem volt képes egy újabb nagyszabású bevetésre koncentrálni. CSIKI 2012: 3.

ajánlásokkal szemben a kormány végül nem kockáztatott meg egy radikális leépítést. A kötelező sorkatonai szolgálat kivezetését végül a 2008-as világgazdasági válság „oldotta meg”, hiszen az azt követő pénzügyi megszorítások miatt 2011-ben felfüggesztették a sorkötelességet. Ezzel a lépéssel drasztikusan csökkent a Bundeswehr személyi állománya, a 2010-es 246 ezer főről a 2015-ös mélypontot jelentő 177 ezer főre, amellyel egy rövid ideig még az olasz hadseregnél is kisebb volt.¹²⁵⁸ Az óriási létszámhiány miatt bizonyos lépésekkel (növekvő bérek, javuló lakhatás, családtámogatás) igyekeztek a katonai életpályát vonzóvá tenni a fiatalok számára, így a csökkenő trendet 2016-ban sikerült megállítani. Bár 2020 nyarán felkapaszkodtak a 185 ezer fős létszámra, a 2025-re kitűzött 203 ezres állomány eléréséhez már olyan megoldások is felmerültek, mint a hadsereg megnyitása más uniós állampolgárok előtt.¹²⁵⁹

A védelmi büdzsé az 1990-es években történt zuhanást követően az ezredfordulóra a GDP 1,4%-a körül stabilizálódott, és nagyjából ezen a szinten maradt 2009-ig.¹²⁶⁰ A gazdasági válság hatása alatt azonban a kormány 2010 nyarán úgy döntött, hogy az államháztartási kiadáscsökkentés keretein belül a védelmi minisztériumot 2014-ig 8,3 milliárd euró költségvonással sújtja.¹²⁶¹ Ez a megszorítás készítette végül a tárcát 31 katonai bázis bezárására, a sorkatonai szolgálat feladására és a hadsereg állományának jelentős – 70 ezer fővel való – csökkentésére.¹²⁶² E fél évtizedet nevezhetjük a gazdasági racionalizáció időszakának, ugyanakkor az akut forráshiány miatt tovább amortizálódott a haditechnikai eszközpark. A tendencia az évtized közepén fordult meg, részben a javuló gazdasági mutatók, de elsősorban a 2014-es ukrajnai események hatására, ami rámutatott arra, hogy a területvédelem még Európában sem elhanyagolható feladat. A védelmi kiadásokat emiatt a 2014 és 2018 közti ciklusban 16%-kal növelték, de az eszközbeszerzések aránya még így is rendkívül alacsony maradt, és a sajtóban folyamatosan beszámoltak a Bundeswehr működésképtelen fegyverzetéről.¹²⁶³ Annak ellenére, hogy Berlin gyakran került ösztűz alá az alacsony védelmi büdzséje miatt, a NATO által elvárt 2%-os arányszám nem tűnt realitásnak, legfeljebb az 1,5%-os arány elérése 2024-ig. Az Ukrajnában kitört háború ugyanakkor teljesen új helyzetet teremtett, amelyre reagálva Olaf Scholz kancellár 2022. február 27-én egy 100 milliárd

1258 ETL Alex – CSIKI VARGA Tamás (2019): A Bundeswehr finanszírozása és készenléte. *SVKI Elemzések* 2019(20). 5.

1259 SPECK Gyula (2020): A Bundeswehr humán stratégiája 2016 után. *Nemzet és Biztonság* 2020(4). 59; CSIKI VARGA Tamás (2019): Vezetőváltás a német védelmi tárca élén. *SVKI Nézőpontok* 2019(3). 5.

1260 ETL–CSIKI VARGA 2019: 3.

1261 MEIERS, Franz-Josef (2012): Aufbau, Umbau, Abbau: die Neuausrichtung der Bundeswehr. *Österreichische Militärische Zeitschrift* 2012(3). 286.

1262 CSIKI 2012: 8.

1263 Tanulmányában Csiki Varga Tamás említett a Bundeswehr készenlétével kapcsolatban néhány botrányos esetet. 2017 végén a hadrendben álló 58 darab NH-90 helikopter közül például mindössze 13 volt bevetésre kész, az 52 darab Tiger harci helikopter közül 12, a 128 darab Eurofighter vadászrepülőgép közül pedig 39 volt bevethető. CSIKI VARGA 2019: 5.

eurós védelmi csomagot jelentett be, egyben célul kitűzve a védelmi kiadások növelését a GDP arányában 2%-ra. Az orosz agresszió okozta sokk hatására a lakosság a bejelentéskor támogatta a lépést,¹²⁶⁴ de persze felmerül a kérdés, hogy ez az – első pillantásra – óriásinak tűnő összeg mennyiben lesz képes modernizálni a Bundeswehr évtizedek óta leépült fegyverrendszereit.

Ami a stratégiai dokumentumokat és gondolkodást illeti, egy nagyon érdekes folyamatot figyelhetünk meg az ezredforduló óta. A koszovói és afganisztáni bevetéssel Berlin átlépett a Bundeswehr külföldi missziói elé korábban saját maga által felállított akadályok többségén, így a 2000-es évek elején úgy tűnt, más országokhoz hasonlóan, a hadsereg bekerülhet a német kül- és biztonságpolitika eszköztárába. Németország biztonságát egyre kevésbé csak a földrajzi határokhoz kötött értelmezték, új típusú fenyegetéseket neveztek meg, ezzel együtt a területvédelem és az ehhez szükséges hagyományos haderő háttérbe szorult.¹²⁶⁵ Egyre inkább az ország határain kívülre (akár több ezer kilométerre) tekintettek, és a nemzetközi válságkezelés lett a Bundeswehr egyik fő feladata. Az afganisztáni fiaskó és a költségvetési megszorítások után azonban a nemzetközi elköteleződés némileg lelassult, és a 2011-es Védelempolitikai Irányelvekben (*Verteidigungspolitische Richtlinien*) a „nemzeti érdekeket” a „nemzetközi felelősségvállalás” elé helyezték.¹²⁶⁶ Ugyanakkor ez a dokumentum már nyíltan külpolitikai eszközként tekintett a hadseregére, nem számolt konvencionális katonai fenyegetéssel, éppen ezért a sorkatonai szolgálat kivezetésével a Bundeswehr elindult a professzionális haderőre való átállás útján. Látva az arab tavaszt követő közel-keleti és észak-afrikai forrongó eseményeket, elsősorban a képességspektrum kiszélesítésén dolgoztak, hogy a csapatok a válságkezelés során minél többféle feladatot tudjanak ellátni.¹²⁶⁷

A haderőmodell-váltás kellős közepén hidegzuhanyként hatott a Krím annexiója és a kelet-ukrajnai válság, hiszen kiderült, hogy Oroszország nem tekinti véglegesnek a hidegháború után kialakult európai országhatárokat. Ezzel párhuzamosan az Iszlám Állam hódított meg egyre nagyobb területeket a Közel-Keleten, Európában pedig szaporodtak az iszlamista indíttatású terrortámadások. E kihívások hatására született meg

1264 Az ARD-Deutschland Trend 2022. március 1–2-i közvélemény-kutatása szerint a lakosság 69%-a támogatta Scholz tervét, főképp az ellenzékben lévő CDU/CSU szavazói. Egy másik, az RTL megbízásából készített felmérés ennél is magasabb, 78%-os egyetértést mért. A kutatásokat idézik: CSIKI VARGA Tamás – ETL Alex (2022): Forradalom vagy kiigazítás? A német haderő fejlesztésének kérdései az orosz-ukrán háború fényében. *SVKI Elemzések* 2022(5). 2.

1265 CSIKI Tamás (2014): Német stratégiai és védelempolitikai jövőkép I. *SVKK Elemzések* 2014(2). 4.

1266 VON KRAUSE 2013: 347.

1267 CSIKI VARGA Tamás – ETL Alex (2020): Németország stratégiai jövőképe és a Bundeswehr reformfolyamata. *Honvédségi Szemle* 2020(1). 22.

az ún. müncheni konszenzus,¹²⁶⁸ amely visszatért a korábban kitűzött, de egy ideig megtorpanó „normalizálódás”, tehát az aktívabb német nemzetközi szerepvállalás útjára. A 2016-os Fehér Könyvben (*Weißbuch*) már egyszerre jelent meg feladatként a kollektív területvédelem és a katonai erő alkalmazása válságkezelés esetén. Ez megkövetelte a korábbi terv, tehát a kisebb, gyorsan mobilizálható Bundeswehrre való teljes átállás helyett a robusztus területvédelmi képességek fejlesztését, miközben a válságkezelési profil is fennmarad.¹²⁶⁹ Emellett a szövetséges haderők hálózatába mélyebben kívánták integrálni a Bundeswehrt, támogatták hosszú távon az Európai Védelmi Unió létrehozását, és NATO-keretnemzetként különböző feladatok ellátására vállalkoztak (például Litvániában).

Mindezen lépések ellenére továbbra is számtalan kritika éri Németországot a kül-, biztonság- és védelempolitikáját illetően. Bár Jugoszlávia bombázása után a Bundeswehr külföldi missziókba való küldése egyre gyakoribbá vált, ez nem jelentett automatikus részvételt mindennemű intervencióban. Ahogy Peter Struck védelmi miniszter mondta 2004-ben, „nem bárhol és bármikor”, tehát a Szövetségi Kormány minden egyes felkérést külön megvizsgál, és szuverén módon dönt a Bundeswehr bevetéséről.¹²⁷⁰ A németek megtanultak nemet mondani, önállóan döntést hozni (akár szembemenve a szövetségesek elvárásaival), és ez Irak, Líbia vagy Szíria esetében nagy port kavart. A partnerállamok elsősorban a kiszámíthatóságot hiányolták, tehát kíváncsiak voltak a kritériumokra, hogy mely esetekben bízhatnak Berlin segítségében. Miért támogatták például Jugoszlávia ENSZ-mandátum nélküli bombázását, miközben Irak megtámadását nem? Miért vettek részt Libanon partjainál a tengeri megfigyelésben, és miért tagadták meg ugyanezt Líbia esetében? A nemzetközi szerepvállalást illető kritika főként a 2010-es évek első felében volt jelentős, amikor a Bundeswehr átalakítása miatt valóban tapasztalható volt egyfajta befelé fordulás, Guido Westerwelle külügyminiszter pedig nyíltan vállalta a „tartózkodás kultúrájának” követését. Ugyanakkor azt is hozzá kell tenni, hogy a számok alapján Németország egyáltalán nem lógott ki szövetségesei közt a sorból, ami a missziókban való részvételt illeti.¹²⁷¹ A 2010-es évek elején 7000 fő körül mozgott a külföldön szolgálatot teljesítő katonák száma, amely az afganisztáni

1268 A 2014-es Müncheni Biztonságpolitikai Konferencián Ursula von der Leyen védelmi, Frank-Walter Steinmeier külügyminiszter és Joachim Gauck szövetségi elnök egyetértettek abban, hogy Németországnak hosszú távon is a gazdasági erejéhez mérten kell felelősséget vállalnia a világban zajló konfliktusok kezelésében. CSIKI VARGA 2019: 3.

1269 ALTDORFER–CSIKI VARGA 2021: 7.

1270 MEYER 2007:10.

1271 Ahogy Hettyey András egy tanulmányában rámutatott, 2014 elején a nagyobb EU-s tagállamok közül Németországnál csak Nagy-Britannia küldött több katonát ENSZ-, NATO- és EU-műveletekbe. Meglepő módon a katonák többsége (85%-a) NATO-missziókban vett részt, és csak 5%-uk kéksisakosban, noha Berlin hagyományosan az ENSZ szerepkörének támogatójaként lép fel. HETTYEY 2014: 80–82.

ISAF-művelet lezárása és a KFOR-erők csökkentése után 3000 fő körül stabilizálódott a 2020-as évek elejéig.¹²⁷² Ugyancsak elsősorban Berlint támadták az alacsony védelmi költségvetése miatt, miközben a NATO-tagállamok többsége még a 2010-es évek végén sem érte el a szövetség walesi csúcstalálkozóján kitűzött 2%-os honvédelmi GDP-ráfordítást.¹²⁷³ Az ukrajnai háború kitörése után pedig ismét a németekre szegeződött a figyelem, amikor 2022 elején nem voltak hajlandók nehézfegyverekkel ellátni Kijevet. Berlin végül módosított fegyverszállítási eljárásán, sőt a második öbölháború alatti magatartásához hasonlóan utólag igyekezett hatalmas összeggel kompenzálni,¹²⁷⁴ de kezdeti habozása nagy kárt okozott nemzetközi megítélésében. Németországról tehát bizonyos kérdésekben továbbél a vonakodó szövetséges képe, amely gyakran elfedi a nemzetközi válságkezelésben kifejtett valódi teljesítményét.¹²⁷⁵ Akár jogosnak is tűnhet Berlint bírálni, amiért külpolitikája időnként reaktív és kiszámíthatatlan, és lehetőségeihez mérten nem vállal vezető szerepet az európai védelemben, de a kritikák egy részének elejét lehetne venni szerencsésebb kommunikációval (akár a szövetségesi szolidaritás hiteles – és nem üres – kinyilvánításával) és jobb időzítéssel a döntéshozatalban.

Természetesen mindez összefügg azzal, hogy a társadalomban mélyen gyökerezik a katonai eszközöktől való ódzkodás és „civil hatalmi” felfogás, amelyen nem lehet egyik napról a másikra átlépni, még ha egy pillanatra úgy is tűnt, ez az önkorlátozás a múlté. Az ezredforduló környékén a németek többsége már támogatta a nemzetközi válságkezelést (akár fegyverrel), de mire ez állandósulhatott volna, a lendület az afganisztáni kudarc hatására a 2010-es években megtorpant.¹²⁷⁶ Ahogy Ulf von Krause

1272 A kézirat lezártakor (2023. január) ez egészen pontosan 3155 főt jelentett 3 kontinensen, 13 bevetés keretein belül. STATISTA RESEARCH DEPARTMENT: *Anzahl der an internationalen Einsätzen beteiligten deutschen Soldaten der Bundeswehr* (Stand: 19. Dezember 2022). <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/72703/umfrage/anzahl-der-soldaten-der-bundeswehr-im-ausland/> (Letöltés ideje: 2023. január 10.)

1273 Mike Pence amerikai alelnök például többször nevezte Berlint a tehermegosztás alól kibújók vezérének, sőt 2020 nyarán a Trump-adminisztráció azzal fenyegetőzött, hogy katonáinak harmadát kivonja Németországból. OLESEN, Mikkel Runge (2020): Donald Trump and the battle of the two percent. *Danish Institute for International Studies*, Policy Brief, 2020. október 20. <https://www.diis.dk/en/research/donald-trump-and-the-battle-of-the-two-percent> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

1274 A 2022. január 24. és november 20. közti időszakban egyenesen Németország jelölte ki a harmadik legnagyobb keretet az Ukrajnának szánt fegyverek és más katonai felszerelés szállítására, jóval többet, mint a sokkal kevésbé kritizált Franciaország. Emellett humanitárius segítségnyújtásban Ukrajna második legnagyobb támogatója, a GDP-hez mért arányaiban is messze megelőzve a franciákat vagy az olaszokat. IFW KIEL INSTITUTE FOR THE WORLD ECONOMY: *The Ukraine Support Tracker*. <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set>. A már szállított vagy engedélyezett fegyverek listáját lásd a Szövetségi Kormány honlapján: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/krieg-in-der-ukraine/lieferungen-ukraine-2054514> (Letöltés ideje: 2023. január 10.)

1275 HETTYEY 2014: 84.

1276 Az ISAF-misszió kezdetén, 2002-ben a megkérdezettek 29%-a várta el az országtól a külpolitikaitartózkodást, öt évvel később az arányuk 52%-ra nőtt, és még 2017-ben is ugyanezen a szinten maradt. NOELLE, Elizabeth – PETERSEN, Thomas (2007): Ein Hauch von Isolationismus. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2007. január 24. <https://www.faz.net/aktuell/politik/allensbach-analyse-ein-hauch-von-isolationismus-1409506/in-der-weltpolitik-wieder-1420319.html> (Letöltés ideje: 2022. december 11.); GREVEN, Ludwig (2017): Mehr Verantwortung für die Welt? Nix da! *Die Zeit*, 2017. december 5. <https://www.zeit>

megállapította, manapság égetően hiányzik a széles körű társadalmi-közéleti diskurzus a fegyveres erők helyéről és szerepéről a német kül- és biztonságpolitikában.¹²⁷⁷ A stratégiai konszenzus és az érdekek pontos lefektetése segíthet meghozni a döntéseket a Bundeswehr feladatáról, strukturájáról és bevetéseiről, és nem melleleg a tartós stratégiai jövőkép kialakításának egyik előfeltétele.

Azt is látni kell ugyanakkor, hogy az utóbbi harminc évben számos eredmény született ebben a folyamatban.¹²⁷⁸ Az újraegyesítés óta Németország hosszú távon nem folytatott „különutas” politikát, nem tört katonai hegemoniára Európában, továbbra is a multilaterális megoldásokban hisz, és nem kérdőjelezi meg az ENSZ, a NATO vagy az EU jelentőségét. A válságkezelés során a diplomáciai eszközöket és gazdasági nyomásgyakorlást részesíti előnyben, de végső esetben vállalja a katonai erő alkalmazását, és részt vesz akár a NATO területén kívüli, „out-of-area” harci bevetésekben is. Németország tehát a „normalizálódás” döcögős útján halad a haderő alkalmazását illetően, de ebben a folyamatban vannak mély hullámvölgyek, és ez az időnkénti passzivitás, a kezdeményezés hiánya olykor látványosan találkozik a partnerállamok türelmetlenségével. Berlin évtizedek óta keresi az arany középutat az unilaterális kiszámíthatatlanság és a szövetségesei elvárásait kielégítő, mérlegelés nélküli elköteleződés között. A jövő megmutatja, hogy külső körülmények hatására, a nemzetközi rendszer és a biztonsági környezet változására tartósan átalakulhat-e a hidegháborúból örökölt „tartózkodás kultúrája”.

de/politik/deutschland/2017-12/aussenpolitik-deutschland-internationale-verantwortung-sigmar-gabriel-umfrage-koerber-stiftung/komplettansicht (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*). Egy 2012-es felmérés szerint a megkérdezettek háromnegyede támogatta a Bundeswehr fenntartását, és elégedett is volt vele, de a katonai erő használatát elutasította. 94%-uk támogatta a Bundeswehr humanitárius bevetését külföldön, például természeti katasztrófák esetén, ellenben harci bevetését a NATO-bevetések részeként mindössze 36%-uk. HOFFMANN, Andrea Claudia (2012): „Meine erste Loyalität gilt dem Staat”. *Focus*, 2012. július 23. 2012(29). 24.

1277 VON KRAUSE 2013: 349.

1278 CSIKI 2014: 8.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS BIBLIOGRÁFIA

Szakirodalom és dokumentumgyűjtemények

- ABELSHAUSER, Werner (1983): *Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland (1945–1980)*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- ABLASS, Werner E. (2003): Von der NVA zur Bundeswehr. In: TIMMERMANN, Heiner (Hrsg.): *Die DDR zwischen Mauerbau und Mauerfall. Dokumente und Schriften der Europäischen Akademie Otzenhausen*. Lit Verlag, Münster – Hamburg – London. 391–395.
- Allied Command Europe Force. *Soldat und Technik*, 1991(3).
- ALTDORFER Domonkos – CSIKI VARGA Tamás (2021): A német stratégiai vízió átalakulása a 2010-es években. *Nemzet és Biztonság*, 2021(1). 3–23. <https://doi.org/10.32576/nb.2021.1.2>
- ANDERSON, Jeffrey – GOODMAN, John (1993): Mars or Minerva? A United Germany in a Post-Cold War Europe. In: KEOHANE, Robert – NYE, Joseph – HOFFMANN, Stanley (ed.): *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe, 1989–1991*. Cambridge, MA. 23–62.
- ANDREAE, Lisette (2002): *Reform in der Warteschleife. Ein deutscher Sitz im UN-Sicherheitsrat?* Oldenbourg Verlag, München. <https://doi.org/10.1524/9783486833287>
- BALD, Detlef (2005): *Die Bundeswehr. Eine kritische Geschichte 1995–2005*. Verlag C. H. Beck, München.
- BARANYI, Tamás Péter (2019): The Evolution of NATO against a European Geopolitical Background. In: BARANYI, Tamás Péter – STEPPER, Péter (ed.): *NATO in the 21st Century – A Central European Perspective*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 13–26.
- BECK, Albrecht A. (2008): *Deutsches Konfliktmanagement im ehemaligen Jugoslawien, 1991–1998*. Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften, Saarbrücken.
- BEEGER, Peter – HUMM, Thomas (1992): Rolle und Beitrag Deutschlands. In: ZEHRER, Hartmut (Hrsg.): *Der Golfkonflikt. Dokumentation, Analyse und Bewertung aus militärischer Sicht*. Verlag E. S. Mittler & Sohn, Herford und Bonn. 307–331.

- BEISHEIM, Marianne – DREHER, Sabine – WALTER, Gregor – ZANGL, Bernhard – ZÜRN, Michael (Hrsg.) (1999): *Im Zeitalter der Globalisierung? Thesen und Daten zur gesellschaftlichen und politischen Denationalisierung*. Nomos Verlag, Baden-Baden.
- BENDEL, Lothar (1998): Die Legitimität von Streitkräften im demokratischen Rechtsstaat. Thesen zur Konzeption „Innere Führung“. In: JACOB, Ludwig – JUSTENHOVEN, Heinz-Gerhard (Hrsg.): *Wehrstruktur auf dem Prüfstand: zur Debatte über die neue Bundeswehr*. Kohlhammer, Stuttgart. 78–83.
- BENDER, Thomas (1991): *SPD und europäische Sicherheit. Sicherheitskonzept und Struktur der Sicherheitssysteme in den achtziger Jahren*. Tuduv, München.
- BERGER, Thomas U. (1996): Norms, Identity, and National Security in Germany and Japan. In: KATZENSTEIN, Peter J. (ed.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press, New York. 317–356.
- BIERMANN, Rafael (2002): Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan – eine Einführung. In: BIERMANN, Rafael (Hrsg.): *Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden. 13–38.
- BOKODI Ágnes (2011): Mit tartanak fenn a békefenntartók? Az ENSZ békefenntartó műveletek sikerének értékelése. *Külügyi Szemle* 2011(nyár). 91–115.
- BREDOW, Wilfried von (1998): Sicherheitspolitik, Streitkräfte und Wehrstruktur vor den Herausforderungen einer turbulenten Weltordnung. In: JACOB, Ludwig – JUSTENHOVEN, Heinz-Gerhard (Hrsg.): *Wehrstruktur auf dem Prüfstand: zur Debatte über die neue Bundeswehr*. Kohlhammer, Stuttgart. 11–24.
- BREDOW, Wilfried von (2011): Mühevollte Weltpolitik. Deutschland im System internationaler Beziehungen. In: JÄGER, Thomas – HÖSE, Alexander – OPPERMANN, Kai (Hrsg.): *Deutsche Außenpolitik*. Springer VS, Wiesbaden. 719–734. https://doi.org/10.1007/978-3-531-93024-4_30
- BRINNER, Falko – STORCK, Michael (1998): *Vom Feindbild zur Armee der Einheit*. Universität Rostock, Rostock.
- BRUNNER, Stefan (1993): *Deutsche Soldaten im Ausland. Fortsetzung der Außenpolitik mit militärischen Mitteln?* Verlag C. H. Beck, München.
- BUDDE, Hans-Otto (2000): Gleiche Rechte und Pflichten – Die deutsche Beteiligung an SFOR. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 166–173.
- BUHRMESTER, Horst-Dieter (1991): Das Erbe. Eingliederung der NVA in die Bundeswehr. *Wehrtechnik* 1991(23). 20–23.
- Bulletin der Europäischen Gemeinschaften* 1990(9). 73.

- BULLOCK, John – MORRIS, Harvey (1991): *Saddam's War. The Origins of the Kuwait Conflict and the International Response*. Faber and Faber, London.
- BUSSE, Volker (2005): *Bundeskanzleramt und Bundesregierung. Aufgaben, Organisation, Arbeitsweise*. C. F. Müller Verlag, Heidelberg.
- BUWITT, Detlef (1991): Erfahrungen des Bundesgrenzschutzes aus der UNTAG-Friedensmission in Namibia. In: KOCH, Ernst (Hrsg.): *Die Blauhelme. Im Einsatz für den Frieden*. Report Verlag, Frankfurt am Main. 229–245.
- CALCI, Marie-Janine (2013): Ex-Jugoslawien. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zu deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90250-0_35
- CHIARI, Bernhard (2008): Zurück in den Krieg? Die Unruhen vom März 2004. In: CHIARI, Bernhard – KESSELRING, Agilolf (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Kosovo*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 101–110.
- CHIARI, Bernhard (2010): Agadir 1960: Der Erdbebeneinsatz in Marokko. In: CHIARI, Bernhard – PAHL, Magnus (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 25–32.
- COHEN, Eliot A. (1985): *Citizens and Soldiers. The Dilemmas of Military Service*. Cornell University Press, Ithaca – New York.
- COLLMER, Sabine (2004): „All politics is local”: Deutsche Sicherheits- und Verteidigungspolitik im Spiegel der Öffentlichen Meinung. In: HARNISCH, Sebastian – KATSIOLIS, Christos – OVERHAUS, Marco (Hrsg.): *Deutsche Sicherheitspolitik. Eine Bilanz der Regierung Schröder*. Nomos Verlag, Baden-Baden. 201–226.
- CSIKI Tamás (2012): A német védelempolitika régi-új alapjai és új felépítménye. *SVKI Elemzések* 2012(1). 1–18.
- CSIKI Tamás (2014): Német stratégiai és védelempolitikai jövőkép I. *SVKK Elemzések* 2014(2). 1–8.
- CSIKI VARGA Tamás (2019): Vezetőváltás a német védelmi tárca élén. *SVKI Nézőpontok* 2019(3). 1–8.
- CSIKI VARGA Tamás – ETL Alex (2020): Németország stratégiai jövőképe és a Bundeswehr reformfolyamata. *Honvédségi Szemle* 2020(1). 20–32. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.1.2>
- CSIKI VARGA Tamás – ETL Alex (2022): Forradalom vagy kiigazítás? A német haderő fejlesztésének kérdései az orosz-ukrán háború fényében. *SVKI Elemzések* 2022(5). 1–14.
- DAU, Klaus – WÖHRMANN, Gotthard (Hrsg.) (1996): *Der Auslandseinsatz deutscher Streitkräfte, Eine Dokumentation des AWACS-, des Somalia- und des Adria-Verfahrens vor dem Bundesverfassungsgericht*. C. F. Müller, Heidelberg.

- DEÁK Péter (2007): Válságkezelés, humanitárius intervenció. In: DEÁK Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris, Budapest. 117–129.
- DEMETER György (szerk.) (1997): *NATO kézikönyv*. XVI. számú függelék. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest.
- DETH, Sok Udom (2009): The Rise and Fall of Democratic Kampuchea. *Education about Asia* 14(3). 26–30.
- DIGUTSCH, Gunnar (2004): *Das Ende der Nationalen Volksarmee und der Aufbau der Bundeswehr in den neuen Ländern*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main.
- DIGUTSCH, Gunnar (2007): Die NVA und die Armee der Einheit. In: NÄGLER, Frank (Hrsg.): *Die Bundeswehr 1955 bis 2005*. Oldenbourg, München. 451–476.
- DITTRICH, Denise (2009): *Die FDP und die deutsche Außenpolitik*. Universitätsverlag Potsdam, Potsdam.
- DOERING-MANTEUFFEL, Anselm (1988): *Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer, Außenpolitik und Innere Entwicklung 1949–1963*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- DÖRR, Torsten (2009): *Die Nationale Volksarmee im Beitrittsprozess zur BRD*. Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, München.
- EICHER, Joachim (1997): Kuda ides Mostar? – Mostar in der Ära Koschnick. *Südosteuropa Mitteilungen* 1997(3). 185–203.
- EIFF, Hansjörg (2002): Zehn Jahre deutsches Konfliktmanagement im früheren Jugoslawien. In: BIERMANN, Rafael (Hrsg.): *Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
- ELIAS, Norbert (1976): *Über den Prozeß der Zivilisierung*. Band 2, Frankfurt am Main.
- EMMERT, Thomas – JUNG, Matthias – ROTH, Dieter (1998): Zwischen Konstanz und Wandel – Die Bundestagswahl vom 16. Oktober 1994. In: KAASE, Max – KLINGEMANN, Hans-Dieter (Hrsg.): *Wahlen und Wähler. Analysen aus Anlaß der Bundestagswahl 1994*. Westdeutscher Verlag, Opladen. 45–83. https://doi.org/10.1007/978-3-663-07812-8_3
- Europa-Archiv*, 45/17 (1990), D 447; D 456.
- Europa-Archiv*, Folge 19/1990. D 509–512.
- ETL Alex – CSIKI VARGA Tamás (2019): A Bundeswehr finanszírozása és készenléte. *SVKI Elemzések* 2019(20).
- FINNEMORE, Martha (2003): *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force*. Cornell University Press, Ithaca – London.

- FREUDING, Christian (2007): Streitkräfte als Instrument deutscher Außen- und Sicherheitspolitik seit Mitte der neunziger Jahre. *Studien zur Internationalen Politik* 2007(2). Hamburg.
- FRÖHLICH, Claudia (2009): Rückkehr zur Demokratie – Wandel der politischen Kultur in der Bundesrepublik. In: REICHEL, Peter – SCHMID, Harald – STEINBACH, Peter (Hrsg.): *Der Nationalsozialismus – die zweite Geschichte. Überwindung, Deutung, Erinnerung*. C. H. Beck, München.
- FUKUYAMA, Francis (1989): The End of History? *The National Interest*, 1989. nyár. <http://www.wesjones.com/eoh.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- FULBROOK, Mary (2001): *A német nemzeti identitás a holokauszt után*. Helikon Kiadó, Budapest.
- GEHLE-DECHANT, Silke – STEINFELDER, Joseph – WIRSING, Manuel (2010): *Export, import, Globalisierung Deutscher Außenhandel und Welthandel, 1990 bis 2008*. Statistisches Bundesamt, Wiesbaden.
- GELSEI András (2002): Békekikényszerítő műveletek. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 2002(2). 7–12.
- GERSTER, Florian (1994): *Zwischen Pazifismus und Verteidigung: Die Sicherheitspolitik der SPD*. Nomos Verlag, Baden-Baden.
- GLAWATZ, Henning (2000): Flug ins Ungewisse – Die Operation LIBELLE. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 295–307.
- GLOTZ, Peter (1993): Rokoko-Saal-Politik. Notizen zur deutschen Außenpolitik nach 1989. *Neue Gesellschaft, Frankfurter Hefe* 40(7). 605–611.
- GNESETTO, Nicole – ROPER, John (1992): *Western Europe and the Gulf: a Study of West European reactions to the Gulf War*. Paris Institute for Security Studies of Western European Union, Paris.
- GOEBEL, Peter (2000): Beteiligung der Bundeswehr am Wiederaufbau in Bosnien-Herzegowina. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 316–328.
- GÖRTEMAKER, Manfred (2003): *A Német Szövetségi Köztársaság története*. Korona Kiadó, Budapest.
- GRAF VON BAUDISSION, Wolf (1969): *Soldat für den Frieden, Entwürfe eine zeitgemäße Bundeswehr*. Piper Verlag, München.

- GRÄSSLIN, Jürgen (1997): *Lizenz zum Töten? Wie die Bundeswehr zur internationalen Eingreiftruppe gemacht wird*. Knauer, München.
- GRIEP, Ekkehard (Hrsg.) (2013): *Des Friedens General. Manfred Eisele – vom Kriegsflüchtling zum obersten Blauhelm*. Herder, Freiburg im Breisgau.
- GUÉRIN-SENDELBACH, Valérie (1999): *Frankreich und das vereinigte Deutschland, Interessen und Perzeptionen im Spannungsfeld*. Leske + Budrich, Opladen. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-99387-8>
- GUTJAHR, Lothar (1994): *German Foreign and Defence Policy after Unification*. Pinter Publishers, London.
- GYÖRY-BARCSA Andrea (2014): *A NATO stratégiai koncepciónak tükröződése a Németországi Szövetségi Köztársaság biztonság- és védelempolitikájában*. PhD-értekezés. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest. <https://doi.org/10.17625/nke.2015.004>
- HACKE, Christian (2004): *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Ullstein, Berlin.
- HACKE, Christian (1997): Die Haltung der Bundesrepublik Deutschland zur NATO-Osterweiterung. In: PRADETTO, August (Hrsg.): *Ostmitteleuropa, Rußland und die Osterweiterung der NATO. Perzeptionen und Strategien im Spannungsfeld nationaler und europäischer Sicherheit*. Westdeutscher Verlag, Opladen. 232–249. https://doi.org/10.1007/978-3-322-97081-7_9
- HAFTENDORN, Helga (2001): *Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung. 1945–2000*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart – München.
- HAGEN, Ulrich vom (2005): „Zivil-militärische Beziehungen“. In: LEONHARD, Nina – WERKNER, Ines-Jacqueline (Hrsg.): *Militärsoziologie. Eine Einführung*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 68–90. https://doi.org/10.1007/978-3-663-10804-7_4
- HAZDRA, Peter (2010): Humanitärer Beitrag zum Peacekeeping: Die UN-Mission in Kambodscha. In: CHIARI, Bernhard – PAHL, Magnus (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich.
- HECKNER, Peter (1991): „Auf Wiedersehen“ und „Gülle, Gülle“. *Luftwaffe* 1991(5).
- HEINRICH, Arthur (1995): Unternehmen Tornado. Unvollständige Chronologie einer außenpolitischen Grundsatzentscheidung. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 40(2). 144–155.
- HELLMANN, Gunther – WAGNER, Wolfgang – BAUMANN, Rainer (2014): *Deutsche Außenpolitik*. Springer VS, Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-05022-1>
- HERBRINK, André (1997): *Bundeswehr missions out-of-area*. Norwegian Institute of International Affairs, 1997. december.

- HERKENDELL, Michael (2012): *Deutschland. Zivil- oder Friedensmacht? Außen- und sicherheitspolitische Orientierung der SPD im Wandel (1982-2007)*. Verlag J. H. W. Dietz, Bonn.
- HERSPRING, Dale R. (2000): *Requiem für eine Armee. Das Ende der Nationalen Volksarmee der DDR*. Nomos, Baden-Baden.
- HETTYEY András (2014): A vonakodó szövetséges? – Németország külföldi katonai bevetései a viták és a számok tükrében. *Külügyi Szemle* 13(tavaszi). 69–87.
- HETTYEY András (2017): Ki az úr a házban? – A német külpolitikai döntéshozatal struktúrája. *Európai Tükör* 20(1). 63–75.
- HETTYEY András (2019): *Hegemónia helyett. Magyar–német kapcsolatok 1990–2002 között*. L'Harmattan, Budapest.
- HEVŐ Péter (2014): „A halál exportőrei”: Egy német fegyverbotrány a második Öbölháború elején. In: MAJOROS István (szerk.): *Öt Kontinens – Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék Tudományos Közleményei* 2014(2). 111–132.
- HEVŐ Péter (2015): Visszaszámlálás a „Sivatagi Vihar” előtt. Német belpolitikai viták a második Öbölháború elején. In: ERDŐDY Gábor – HEVŐ Péter (szerk.): *Kút – az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola kiadványa* 14(1). 175–194.
- HEVŐ Péter (2017): Az NSZK külpolitikája a kuvaiti krízis első felében. In: NOVÁK Anikó (szerk.): *Kölcsönös átszövődések*. Külgazdasági és Külügyminisztérium, Budapest. 343–359.
- HEVŐ Péter (2018): A korlátozott terjeszkedés. Helmut Kohl és Közép-Európa. In: LUKÁCS István – MAJOROS István (szerk.): *Közép-európai arcképcsarnok*. ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest. 145–166.
- HEVŐ Péter (2019): A NATO az iránykeresés évtizedében. In: BARANYI Tamás Péter – STEPPER Péter (szerk.): *Fókuszban – NATO 70/20*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 35–39.
- HEVŐ, Péter (2019): A Step-by-Step Revision of the Treaty of Versailles? Gustav Stresemann's Eastern Policy. *Corvinus Journal of International Affairs* 2019(2–4). 76–87. <https://doi.org/10.14267/cojourn.2019v4n2a5>
- HEVŐ Péter (2019): Egy érdekházasság, túl a gyémántlakodalmon – Németország helye és szerepe a NATO-ban. In: BARANYI Tamás Péter – STEPPER Péter (szerk.): *Fókuszban – NATO 70/20*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 79–84.
- HEVŐ Péter (2021): Fegyverbe, fegyverbe? A délszláv háború hatása a németországi zöldmozgalomra. *Múltunk – Politikatörténeti Folyóirat* 65(4). 131–159.
- HILL, Christopher (1990): European Foreign Policy: Power Bloc, Civilian Model – or Flop? In: RUMMEL, Reinhardt (ed.): *The Evolution of an International Actor, Western Europe's New Assertiveness*. Boulder, k. h. n. 31–35. <https://doi.org/10.4324/9780429310690-3>

- HIRTZ, Klaus-Peter (1991): Operation Südflanke. *Truppenpraxis* 1991(6). 622–627.
- HOFFMANN, Oskar (1993): *Deutsche Blauhelme bei UN-Missionen. Politische Hintergründe und rechtliche Aspekte*. Verlag Bonn Aktuell, München.
- HOLLÄNDER, Lutz (2007): *Die politischen Entscheidungsprozesse bei Auslandseinsätzen der Bundeswehr 1999–2003*. Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main.
- HOLST, Christian (1998): Einstellung der Bevölkerung und der Eliten: Vom alten zum neuen außenpolitischen Konsens? In: EBERWEIN, Wolf-Dieter – KAISER, Karl (Hrsg.): *Deutschlands neue Außenpolitik. Band 4: Institutionen und Ressourcen*. Oldenbourg Verlag, München. 227–238.
- HORVÁTH Jenő (szerk.) (2005): *Világpolitikai lexikon (1945–2005)*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HOWE, Jonathan T. (1991): NATO and the Gulf Crisis. *Survival* 1991(3). <https://doi.org/10.1080/00396339108442593>
- HÖHNE, Benjamin (2015): Parteien als Vertreter außen- und sicherheitspolitischer Bevölkerungseinstellungen? Responsivität politischer Parteien in einem gouvernemental geprägten Politikfeld. In: BIEHL, Heiko – SCHOEN, Harald (Hrsg.): *Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Urteil der Bürger*. Springer VS, Wiesbaden. 207–236. https://doi.org/10.1007/978-3-658-08608-4_8
- HUBEL, Helmut – MAY, Bernhard (1995): *Ein „normales“ Deutschland? Die souveräne Bundesrepublik in der ausländischen Wahrnehmung*. Band 92, Arbeitspapiere zur Internationalen Politik, Bonn.
- HUBERT, Hans-Peter (Hrsg.) (1993): *Grüne Aussenpolitik*. Verlag die Werkstatt, Göttingen.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1994): *A katona és az állam*. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest.
- IMBUSCH, Peter (2006): Der Staatszerfall Jugoslawiens. In: IMBUSCH, Peter – ZOLL, Ralf (Hrsg.): *Friedens- und Konfliktforschung. Eine Einführung*. Springer VS, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90219-7_5
- INACKER, Michael J. (1991): *Unter Ausschluß der Öffentlichkeit? Die Deutschen in der Golfallianz*. Bouvier, Bonn.
- INACKER, Michael J. (1994): *Zwischen Real- und Oppositionspolitik: die aussen- und sicherheitspolitische Diskussion der SPD am Scheideweg*. Sankt Augustin, 1994. január, 12–17.
- JACOBS, Jörg (2013): Öffentliche Meinung, Bundeswehr und Informationsarbeit. In: WIESNER, Ina (Hrsg.): *Deutsche Verteidigungspolitik*. Nomos, Baden-Baden. 307–318. <https://doi.org/10.5771/9783845241401-305>

- JANOWITZ, Morris (1964): *The Military in the Political Development of New Nations*. University of Chicago Press, Chicago.
- JANOWITZ, Morris (1960): *The Professional Soldier*. Free Press, New York.
- JERTZ, Walter (1996): Die Luftwaffe im UNPROFOR-Einsatz. *Wehrtechnik* 28(5). 46–47.
- JOPP, Heinz Dieter (1992): Spurensuche im Irak. ABC-Waffen im Kräftespiel der orientalischen Konflikte. *Europäische Sicherheit* 1992(1).
- KAASE, Max – GIBOWSKI, Wolfgang G. (1990): Deutschland im Übergang. Parteien und Wähler vor der Bundestagswahl 1990. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 1990(37–38). 14–26.
- KAIM, Markus (2009): Deutsches Interesse versus Bündnisverpflichtung: Zur Frage nationaler Handlungsspielräume bei Auslandseinsätzen der Bundeswehr. In: GIESSMANN, Hans J. – WAGNER, Armin (Hrsg.): *Armee im Einsatz. Grundlagen, Strategien und Ergebnisse einer Beteiligung der Bundeswehr*. Nomos Verlag, Baden-Baden. 176–185. <https://doi.org/10.5771/9783845214078-176>
- KAISER, Karl – BECHER, Klaus (1992): *Deutschland und der Irak-Konflikt. Internationale Sicherheitsverantwortung Deutschlands und Europas nach der deutschen Vereinigung*. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V., Bonn.
- KALDRACK, Gerd (1986): WHNS-Unterstützungskommando Neuer Großverband des deutschen Heeres. *Truppenpraxis* 1986(3).
- KARBE VON STÜNZNER, Karl-Christoph (2000): Erfahrungen einer Beobachtermission – UNOMIG. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 308–315.
- KELLER Krisztina (2002): *Az újraegyesült Németország növekvő nemzetközi biztonságpolitikai szerepvállalása, a Bundeswehr „out-of-area” bevetéseinek tükrében*. PhD-értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest.
- KESSELRING, Agilolf (2010a): Bosnien-Herzegowina: Von UNPROFOR zu EUFOR Althea. In: CHIARI, Bernhard – PAHL, Magnus (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 50–57.
- KESSELRING, Agilolf (2010b): Der Krieg der NATO gegen Jugoslawien und der Einsatz im Kosovo 1998/99. In: CHIARI, Bernhard – PAHL, Magnus (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Auslandseinsätze der Bundeswehr*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich. 65–79.
- KHADDURI, Majid – GHAREEB, Edmund (1997): *War in the Gulf, 1990–1991, The Iraq–Kuwait Conflict and Its Implications*. Oxford University Press, New York.

- KILIAN, Dieter E. (2011): *Politik und Militär in Deutschland: die Bundespräsidenten und Bundeskanzler und ihre Beziehung zu Soldatentum und Bundeswehr*. Miles Verlag, Berlin.
- KINKEL, Klaus (1994): Peacekeeping Missions: Germany Can Now Play Its Part. *NATO Review* 1994. október, 42(5).
- KISS J. László (2005): Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben. In: Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 51–159.
- KISS J. László (2007): Német külpolitika és az iraki válság – változás a folytonosság útján? *Külügyi Szemle* 6(nyár-ősz). 86–115.
- KLEIN, Paul (2005): Die Akzeptanz der Bundeswehr in der deutschen Bevölkerung im späten 20. Jahrhundert. In: BREMM, Klaus-Jürgen – MACK, Hans-Hubertus – RINK, Martin (Hrsg.): *Entschieden für Frieden. 50 Jahre Bundeswehr, 1955 bis 2005*. Rombach Verlag, Freiburg i. Br.
- KLEIN, Paul – ZIMMERMANN, Rolf (Hrsg.) (1993): *Beispielhaft? Eine Zwischenbilanz zur Eingliederung der Nationalen Volksarmee in die Bundeswehr*. Nomos, Baden-Baden.
- KORFF, Fritz von (2000): Das deutsche Kontingent in einer Führungsrolle. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn.
- KORTE, Karl-Rudolf (1998): Kommt es auf die Person des Kanzlers an? Zum Regierungsstil von Helmut Kohl in der „Kanzlerdemokratie“ des deutschen „Parteienstaates“. *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 29(3). 387–401.
- KORTE, Karl-Rudolf (2013): Bundeskanzleramt. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90250-0_14
- KRAMER, Andreas (1995): *Die FDP und die äußere Sicherheit. Zum Wandel der sicherheitspolitischen Konzeption der Partei von 1966 bis 1982*. Holos Verlag, Bonn.
- KRAUSE, Joachim (2000a): Deutschland und die Kosovo-Krise. In: REUTER, Jens – CLEWING, Conrad (Hrsg.): *Der Kosovo Konflikt. Ursachen, Verlauf, Perspektiven*. Wieser Verlag, Klagenfurt.
- KRAUSE, Joachim (2000b): Die deutsche Politik in der Kosovo-Krise. In: KRAUSE, Joachim (Hrsg.): *Kosovo. Humanitäre Intervention und Kooperative Sicherheit in Europa*. Springer VS, Opladen. <https://doi.org/10.1007/978-3-663-10543-5>
- KRAUSE, Ulf von (2013): *Die Bundeswehr als Instrument deutscher Außenpolitik*. Springer VS, Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-00185-8>

- KUEBART, Jan (2002): Die NATO-Luftoperationen im Kosovo. In: BIERMANN, Rafael (Hrsg.): *Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
- KUTZ, Magnus-Sebastian (2014): *Öffentlichkeitsarbeit in Kriegen. Legitimation von Kosovo-, Afghanistan- und Irakkrieg in Deutschland und den USA*. Springer VS, Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-04864-8>
- KÜMMEL, Gerhard (2001): *Civil-Military Relations in Germany: Past, Present and Future*. SOWI Arbeitspapier Nr. 131. Strausberg.
- KÜMMEL, Gerhard – LEONHARD, Nina (2005): *Death, the Military and Society Casualties and Civil-Military Relations in Germany*. SOWI-Arbeitspapier, Nr. 140. Strausberg.
- KÜMMEL, Gerhard – BIEHL, Heiko (2015): Gradmesser der zivil-militärischen Beziehungen. Der Beitrag von Umfragen und Einstellungsforschung zur Militärsoziologie. In: BIEHL, Heiko – SCHOEN, Harald (Hrsg.): *Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Urteil der Bürger*. Springer, Wiesbaden. 13–37. https://doi.org/10.1007/978-3-658-08608-4_1
- KÜSTERS, Hanns Jürgen (Hrsg.) (2014): *Deutsche Europapolitik Christlicher Demokraten von Konrad Adenauer bis Angela Merkel (1945–2013)*. Droste Verlag, Düsseldorf.
- LAPP, Peter Joachim (1992): *Ein Staat – eine Armee. Von der NVA zur Bundeswehr*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn – Bad Godesberg.
- LAUGEN, Torunn (1999): Stumbling into a new role. NATO's out-of-area policy after the Cold War. *Forsvarsstudier* 1999(5). Institutt for Forsvarsstudier, Oslo.
- LEHMANN, Kai (2008): Der Luftkrieg der NATO und die deutsche Beteiligung am Einmarsch in das Kosovo 1999. In: CHIARI, Bernhard – KESSELRING, Agilolf (Hrsg.): *Wegweiser zur Geschichte – Kosovo*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich.
- LEONHARD, Nina (2004a): *Die Bundeswehr und die „innere Einheit“: Einstellungen von ost- und westdeutschen Soldaten im Vergleich Problemaufriss und erste Ergebnisse des Forschungsprojektes „Armee der Einheit“*. SOWI-Arbeitspapier Nr. 136. 2004. januar, Strausberg.
- LEONHARD, Nina (2004b): 'Armee der Einheit': Zur Integration der NVA-Soldaten in die Bundeswehr. In: GAREIS, Sven Bernhard – KLEIN, Paul (Hrsg.): *Handbuch Militär- und Sozialwissenschaft*. Springer VS, Wiesbaden. 70–80. https://doi.org/10.1007/978-3-322-93538-0_7
- LEONHARD, Nina (2005): Die Soldaten der NVA und die „Armee der Einheit“. In: BREMM, Klaus-Jürgen – MACK, Hans-Hubertus – RINK, Martin (Hrsg.): *Entschieden für Frieden. 50 Jahre Bundeswehr, 1955 bis 2005*. Rombach Verlag, Freiburg i. Br. 457–470.

- LIMBACH, Jutta (1996): Das Bundesverfassungsgericht als politischer Machtfaktor. *Humboldt Forum Recht* 1996(12).
- LUTZ, Dieter S. (2001): Völkermord, Moral und die Unabwendbarkeit von Kriegen am Beispiel Kosovo. In: BECKER, Johannes M. – BRÜCHER, Gertrud (Hrsg.): *Der Jugoslawienkrieg – Eine Zwischenbilanz*. LIT, Münster.
- LÜKŐ Dénes (2003): A demokratikus államokban a civil-katonai kapcsolatok legfontosabb jellemzői, törvényi és intézményi háttere, levonható következtetések. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 7(2).
- MAKK László (2008): *A haderő átalakítása a hidegháború utáni korszak biztonsági kihívásainak tükrében. A Magyar Honvédség haderőátalakításai a rendszerváltástól a NATO-tagzásig (1989–1999)*. PhD-értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest.
- MARTINUSZ Zoltán (2007): Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO). In: DEÁK Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris, Budapest.
- MÁRTON Andrea (é. n.): *A civil társadalom helyzetének és szerepének változásai*. 1. http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1327252926_Marton_Andrea_Civil_tarsadalom_helyenek_es_szerepenek_valtozasai_-_biztonsagpolitika.hu.pdf (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)
- MARUZZA Zoltán (2012): *A német újrafegyverkezés és a hidegháború 1945–1969. Összegzés és dokumentumok*. L'Harmattan, Budapest.
- MATTHIES, Volker (1994): Die UNO in Somalia: Operation enttäuschte Hoffnung. *Aus Politik und Zeitgeschichte* B31, 12.
- MAULL, Hanns W. (1990/1991): Germany And Japan: The New Civilian Powers. *Foreign Affairs* 69(5). <https://doi.org/10.2307/20044603>
- MAULL, Hanns W. (1992): Zivilmacht: Die Konzeption und ihre sicherheitspolitische Relevanz. In: HEYDRICH, Wolfgang (Hrsg.): *Sicherheitspolitik Deutschlands: Neue Konstellationen, Risiken, Instrumente*. Stiftung Wissenschaft und Politik, Baden-Baden. 771–786.
- MAULL, Hanns W. (1993): Großmacht Deutschland? Anmerkungen und Thesen. In: KAISER, Karl – MAULL, Hanns W. (Hrsg.): *Die Zukunft der deutschen Außenpolitik*. Arbeitspapiere zur Internationalen Politik, Band 72, Bonn. 53–72.
- MEIER, Viktor (1999): *Wie Jugoslawien verspielt wurde*. Verlag C. H. Beck, München.
- MEIERS, Franz-Josef (2006): *Zu neuen Ufern? Die deutsche Sicherheits- und Verteidigungspolitik in einer Zeit des Wandels 1990–2000*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn.
- MEIERS, Franz-Josef (2012): Aufbau, Umbau, Abbau: die Neuausrichtung der Bundeswehr. *Österreichische Militärische Zeitschrift* 2012(3). 286–295.

- MENKHAUS, Ken (2004): *Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism*. Adalphi Paper 364. Oxford University Press, Oxford. 15–47. <https://doi.org/10.1080/714027939>
- MESSNER, Johannes (1958): *Das Naturrecht, Handbuch der Gesellschaftsethik, Staatsethik und Wirtschaftsethik*. Tyrolia Verlag, Innsbruck – Wien – München.
- MEYER, Berthold (2007): Von der Entgrenzung nationaler deutscher Interessen. Die politische Legitimation weltweiter Militäreinsätze. *HSFK-Report* 2007(10).
- MEYER, Georg-Maria – SEIFFERT, Ruth (1991): Tapfer Verteidigen – Die Bundeswehr und die Möglichkeit des Krieges. *Information für die Truppe* 1991(5).
- MEYER ZUM FELDE, Rainer (2002): Die deutsche Mitwirkung an den Friedensmissionen in Bosnien und Herzegowina nach Dayton aus militärpolitisches Sicht. In: BIERMANN, Rafael (Hrsg.): *Deutsche Konfliktbewältigung auf dem Balkan*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden. 57–102.
- MEYFARTH, Lothar (1991): *Der Einsatz deutscher Soldaten im Falle eines bewaffneten Angriffs auf die Türkei*. Diskurs 14, Führungsakademie der Bundeswehr, Fachzentrum Dokumentation, 1991.
- MILITÄRGESCHICHTLICHES FORSCHUNGSAMT (Hrsg.) (2012): *Volker Ruhe – in der Mitte Europas*. Militärgeschichtliches Forschungsamt, Potsdam.
- MOCKAITIS, Thomas R. (1999): *Peace Operations and Intrastate Conflict. The Sword or the Olive Branch?* Conn, Westport. 79–124.
- NAUMANN, Klaus (1999): Zur Aktualität des „wehrhaften“ Staatsbürgers. Das Problem militärischer Obligationen in der Zivilgesellschaft. In: JACOB, Ludwig – JUSTENHOVEN, Heinz-Gerhard (Hrsg.): *Wehrstruktur auf dem Prüfstand*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart – Berlin – Köln. 117–128. https://doi.org/10.30965/9783657764808_010
- NAUMANN, Klaus (2007): Der Wandel des Einsatzes von Katastrophenhilfe und NATO-Manöver zur Anwendung von Waffengewalt und Friedenserzwingung. In: NÄGLER, Frank (Hrsg.): *Die Bundeswehr 1955 bis 2005*. Oldenbourg, München. 477–494.
- NELL-BREUNING, Oswald von (1960): Art. Militarismus. In: SACHER, Hermann – NELL-BREUNING, Oswald von (Hrsg.): *Gesellschaftliche Ordnungssysteme*. Wörterbuch der Politik, Heft V, Verlag Herder, Freiburg.
- NÉMETH István (válogatta) (1993): *A német kérdés 1945–1990*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- NEUBECK, Arne Freiherr von (2007): *Die Transformation der Bundeswehr von der Verteidigungs- zur Einsatzarmee. Eine sicherheitspolitische Analyse unter Berücksichtigung politischer, verfassungspolitischer und militärpolitischer Aspekte*. PhD Dissertation. Julius-Maximilians-Universität, Würzburg.

- NEWHOUSE, John (1992): Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawiens. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 32(10).
- NOELLE-NEUMANN, Elisabeth – KÖCHER, Renate (1978): *Die verletzte Nation. Über den Versuch der Deutschen ihren Charakter zu ändern*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart.
- NYE, Joseph S. (1990): Soft Power. *Foreign Policy* 80(ösz). 153–171. <https://doi.org/10.2307/1148580>
- OLESEN, Mikkel Runge (2020): Donald Trump and the battle of the two percent. *Danish Institute for International Studies*, Policy Brief, 2020. október 20. <https://www.diis.dk/en/research/donald-trump-and-the-battle-of-the-two-percent> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- OLSHAUSEN, Klaus (2000): Mit KFOR und UNMIK sechs Monate im Kosovo. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 253–276.
- OOYEN, Robert van (2014): *Das Bundesverfassungsgericht und der Einsatz der Bundeswehr*. Verlag für Verwaltungswissenschaft, Frankfurt am Main.
- OPPELLAND, Thorsten (2013): Parteien. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 269–279. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90250-0_19
- OPPERMANN, Kai – HÖSE, Alexander (2011): Die innenpolitischen Restriktionen deutscher Außenpolitik. In: JÄGER, Thomas – HÖSE, Alexander – OPPERMANN, Kai (Hrsg.): *Deutsche Außenpolitik*. Springer VS, Wiesbaden. 44–78. https://doi.org/10.1007/978-3-531-93024-4_2
- OVENS, Ove (2003): *Die Nationale Volksarmee der DDR zwischen „Wende“ und Auflösung. Der Untergang der NVA im Lichte des Zusammenbruchs der DDR*. PhD Dissertation, Universität Regensburg, Ingolstadt.
- OVERHAUS, Marco (2008): *Die deutsche NATO-Politik*. Nomos, Trier. <https://doi.org/10.5771/9783845216669>
- PANNKOKE, Jörg (1998): *Der Einsatz des Militärs im Landesinnern in der neueren deutschen Verfassungsgeschichte*. IUS VIVENS Rechtsgeschichtliche Abhandlungen, Münster.
- PETERS, Dirk (2007): Ansätze und Methoden der Außenpolitikanalyse. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90250-0_63
- PFETSCH, Frank R. (2011): *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Adenauer zu Merkel*. Wochenschau Verlag, Schwalbach.

- PFLÜGER, Tobias (2000): Bundeswehr 2005 – bereit für die nächsten Kriege in aller Welt. In: CREMER, Ulrich – LUTZ, Dieter S. (Hrsg.): *Die Bundeswehr in der neuen Weltordnung*. VSA-Verlag, Hamburg. 72–88.
- PHILIPPI, Nina (1997): *Bundeswehr-Auslandseinsätze als außen- und sicherheitspolitisches Problem des geeinten Deutschlands*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- PHILIPPI, Nina (2001): Civilian Power and war. In: HARNISCH, Sebastian – MAULL, Hanns W. (ed.): *Germany as Civilian Power? The foreign policy of the Berlin Republic*. Manchester University Press, Manchester – New York. 49–67.
- PLATÓN: *Az állam.* (ford. JÁNOSY István) <http://mek.niif.hu/03600/03629/03629.htm#152> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- POND, Elizabeth (1993): *Beyond the Wall. Germany's Road to Unification*. Brookings Institution Press, Washington.
- PÖTZSCHKE, Jana – RATTINGER, Hans – SCHOEN, Harald (2015): Mehr als ein Thema für Spezialisten? Der Afghanistaneinsatz der Bundeswehr und das Wahlverhalten bei der Bundestagswahl 2009. In: BIEHL, Heiko – SCHOEN, Harald (Hrsg.): *Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Urteil der Bürger*. Springer, Wiesbaden. 123–146. https://doi.org/10.1007/978-3-658-08608-4_5
- PREUSS, Ulrich K. (1993): Die Bundeswehr – Hausgut der Regierung. *Kritische Justiz* 26. 263–277. <https://doi.org/10.5771/0023-4834-1993-3-263>
- PRÜFERT, Andreas (Hrsg.) (1991): *Einsatz der Bundeswehr außerhalb des NATO-Bündnisses*. Karl-Theodor-Molinari-Stiftung e.V., Bonn.
- PUTNAM, Robert D. (1988): Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-Level Games. *International Organization* 42(3). 427–460. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027697>
- RAITH, Michael (2006): *Der rot-grüne Beitrag zur Konfliktregulierung in Südosteuropa. Eine Rollen- und zivilmachttheoretische Untersuchung der deutschen Kosovo- und Mazedonienpolitik*. Nomos Verlag, Baden-Baden.
- RAUCH, Andreas M. (2009): Die sicherheitspolitische Bedeutung von UNPROFOR, IFOR und SFOR im Kontext des Balkan-Konflikts. In: GIESSMANN, Hans J. – WAGNER, Armin (Hrsg.): *Armee im Einsatz. Grundlagen, Strategien und Ergebnisse einer Beteiligung der Bundeswehr*. Nomos Verlag, Baden-Baden. 300–308. <https://doi.org/10.5771/9783845214078-300>
- REEB, Hans-Joachim (1992): *Bundeswehr – wozu? Auftrag und Legitimation von Streitkräften im vereinten Deutschland*. Verlag Ernst Knoth, Melle.
- RIECHMANN, Friedrich W. (2000): Von Kroatien in die „Box“. In: GOEBEL, Peter (Hrsg.): *Von Kambodscha bis Kosovo. Auslandseinsätze der Bundeswehr seit Ende des Kalten Krieges*. Report Verlag, Frankfurt am Main – Bonn. 154–165.

- RIECKS, Ansgar – WEIGOLD, Dieter (2000): Der Kosovo-Konflikt – eine militärpolitische Auswertung. In: KRAUSE, Joachim (Hrsg.): *Kosovo. Humanitäre Intervention und Kooperative Sicherheit in Europa*. Springer VS, Opladen. https://doi.org/10.1007/978-3-663-10543-5_2
- RIESS, Cornelia B. (1997): *Der überforderte Partner? Konzepte amerikanischer Deutschlandpolitik nach dem Ende des Ost-West-Konflikts*. Lit, Münster.
- RINKE, Bernhard (2006): *Die beiden großen deutschen Volksparteien und das „Friedensprojekt Europa“: Weltmacht, Zivilmacht, Friedensmacht?* Nomos, Baden-Baden.
- ROOS, Ulrich (2010): *Deutsche Außenpolitik. Eine Rekonstruktion der grundlegenden Handlungsregeln*. Springer VS, Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-531-92355-0>
- RUDZIO, Wolfgang (2006): *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- RÜHE, Volker (1993): *Betr.: Bundeswehr, Sicherheitspolitik und Streitkräfte im Wandel*. Verlag E. S. Mittler & Sohn, Berlin – Bonn – Herford.
- RÜHE, Volker (1994): *Deutschlands Verantwortung. Perspektiven für das neue Europa*. Berlin, Ullstein.
- RÜHE, Volker (1999): Die Bundeswehr der Zukunft. In: DÖNHOF, Marion (Hrsg.): *Was steht uns bevor? Mutmaßungen über das 21. Jahrhundert. Aus Anlaß des 80. Geburtstages von Helmut Schmidt*. Siedler, Berlin. 35–42.
- RÜHL, Lothar (1993): Krisenbeherrschung in Europa: Mittel und Wege, Grenzen und Möglichkeiten. *Europa-Archiv* 48(6). 159–166.
- SAMATAR, Ahmed Ismail (2007): The Porcupine Dilemma: Governance and Transition in Somalia. *Bildhaan* 7. 57–60. <http://digitalcommons.macalester.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1065&context=bildhaan> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- SAROTTE, Mary Elise (2001): *German Military Reform and European Security*. Adelphi Paper 340, Oxford – New York.
- SCHEVEN, Werner von (2005): Die Bundeswehr und der Aufbau Ost. In: BREMM, Klaus-Jürgen – MACK, Hans-Hubertus – RINK, Martin (Hrsg.): *Entschieden für Frieden. 50 Jahre Bundeswehr, 1955 bis 2005*. Rombach Verlag, Freiburg i. Br. 441–455.
- SCHILLER, Ulrich (2010): *Deutschland und „seine Kroaten“*. Donat Verlag, Bremen.
- SCHLAFFER, Rudolf J. – SANDIG, Marina (2015): *Die Bundeswehr 1955 bis 2015: Sicherheitspolitik und Streitkräfte in der Demokratie. Analysen, Bilder und Übersichten*. Rombach Verlag, Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr.

- SCHLAIM, Avi (1994): Israel and the Conflict. In: DANCHEV, Alex – KEOHANE, Dan (ed.): *International Perspectives on the Gulf Conflict, 1990–91*. St Martin's Press, London. 79–99. <http://users.ox.ac.uk/~ssfc0005/Israel%20and%20the%20Conflict.html> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- SCHMIDT, Christian Y. (1999): Die Grünen, die Nato und der Krieg. In: BITTERMANN, Klaus – DEICHMANN, Thomas (Hrsg.): *Wie Dr. Joseph Fischer lernte, die Bombe zu lieben*. Verlag Klaus Bittermann, Berlin.
- SCHMIESE, Wulf (2000): *Fremde Freunde. Deutschland und die USA zwischen Mauerfall und Golfkrieg*. Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich.
- SCHMITT, Eva Mareike (2013): *Weltordnung in der Revision. Die deutsche Politik zu der Reform des Sicherheitsrates 1990–2005*. Springer VS, Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-01184-0>
- SCHÖNEBERGER, Timm (2014): *Vom Zweiten Golfkrieg zum Kampfeinsatz im Kosovo. Eine Zwei-Ebenen-Analyse der Bundeswehreinätze in den 90er Jahren*. Springer, Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-05490-8>
- SCHWAB-TRAPP, Michael (2001): Der Kosovokrieg und die deutsche politische Kultur des Krieges. *Sozialer Sinn* 23(2). 233–258. <https://doi.org/10.1515/sosi-2001-0202>
- SCHWARZ, Hans-Peter (1985): *Die gezähmten Deutschen. Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit*. DVA Verlag, Stuttgart.
- SCHWARZ, Hans-Peter (1994): *Die Zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne*. Siedler Verlag, Berlin.
- SEDLMAYR, Sebastian (2008): *Die aktive Außen- und Sicherheitspolitik der rot-grünen Bundesregierung 1998–2005*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- SIEDSCHLAG, Alexander (1995): *Die aktive Beteiligung Deutschlands an militärischen Aktionen zur Verwirklichung Kollektiver Sicherheit*. Europäische Hochschulschriften, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien.
- SIEWERT-PROBST, Judith (1998): Die klassischen außenpolitischen Institutionen. In: EBERWEIN, Wolf-Dieter – KAISER, Karl (Hrsg.): *Deutschlands neue Außenpolitik. Band 4: Institutionen und Ressourcen*. Oldenbourg Verlag, München. 13–28. <https://doi.org/10.1515/9783486829303.13>
- SPECK Gyula (2020): A Bundeswehr humán stratégiája 2016 után. *Nemzet és Biztonság* 2020(4). 59–79. <https://doi.org/10.32576/nb.2020.4.5>
- STAACK, Michael (2000): *Handelsstaat Deutschland. Deutsche Außenpolitik in einem neuen internationalen System*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn.

- TELTSCHIK, Horst (2015): *329 sorsfordító nap. A német újraegyesülés – belülről* (Csösz Róbert ford.). Antall József Tudásközpont, Budapest.
- THOMAS, Caroline – NIKUTTA, Randolph (1990/1991): Bundeswehr und Grundgesetz. Zur neuen Rolle der militärischen Intervention in der Außenpolitik. *Militärpolitik Dokumentation*. Band 78/79. 1990/1991. Frankfurt am Main.
- THRÄNERT, Oliver (1993): Aspekte deutscher Sicherheitspolitik in den neunziger Jahren. *Studie zur Außenpolitik* 1993(55).
- TOGNONI, Stefan (2012): *Deutschland und die NATO*. Salon Literatur Verlag, München.
- TÓTH Sándor (1999): A hadsereg és a társadalmi elvárások változása. *Repüléstudományi Közlemények* 11(27). 135–142.
- UZULIS, André (2005): *Die Bundeswehr. Eine politische Geschichte von 1955 bis heute*. Mittler, Hamburg.
- VARWICK, Johannes (2013): Nordatlantische Allianz. In: SCHMIDT, Siegmund – HELLMANN, Gunther – WOLF, Reinhard (szerk.): *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-531-90250-0>
- VARWICK, Johannes – WOYKE, Wichard (1999): *NATO 2000. Transatlantische Sicherheit im Wandel*. Springer VS, Opladen. <https://doi.org/10.1007/978-3-663-01669-4>
- Weekly Compilation of Presidential Documents* 26(33). 1990. augusztus 11.
- Weekly Compilation of Presidential Documents* 26(35). 1990. augusztus 30.
- WEICK, Curd-Thorsten (2001): *Die schwierige Balance. Kontinuität und Brüche deutscher Türkei-politik*. Lit Verlag, Münster i. Westf.
- WEIDENFELD, Werner – WAGNER, Peter M. – BRUCK, Elke (1998): *Außenpolitik für die deutsche Einheit. Die Entscheidungsjahre 1989/90, Geschichte der deutschen Einheit in vier Bänden*. Band 4. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart.
- WELLER, Christoph (2000): *Die öffentliche Meinung in der Außenpolitik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-83361-7>
- WIEFELSPÜTZ, Dieter (2005): *Das Parlamentsheer. Der Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte im Ausland, der konstitutive Parlamentsvorbehalt und das Parlamentsbeteiligungsgesetz*. BWV Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin.
- WIJK DE, Rob (1997): *NATO on the Brink of the New Millenium. The Battle for Consensus*. Brassey's Ltd., London – Washington.
- WINKLER, Heinrich August (2005): *Németország története a modern korban*. II. kötet, Osiris Kiadó, Budapest.
- ZIMMER, Mark (1995): *Einsätze der Bundeswehr im Rahmen kollektiver Sicherheit*. Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main.

Visszaemlékezések

- ABLASS, Werner E. (1992): *Zapfenstreich. Von der NVA zur Bundeswehr*. Kommunal-Verlag, Düsseldorf.
- BAKER, James (1995): *The Politics of Diplomacy*. Putnam's and Sons, New York.
- DITFURTH, Jutta (2011): *Krieg, Atom, Armut. Was Sie reden, was Sie tun: die Grünen*. Rotbuch Verlag, Berlin.
- FISCHER, Joschka (2007): *Die rot-grünen Jahre. Deutsche Außenpolitik – vom Kosovo bis zum 11. September*. Knauer TB, Köln.
- HOFFMANN, Theodor (1993): *Das letzte Kommando. Ein Minister erinnert sich*. Herford, Berlin – Bonn.
- KOHL, Helmut (2007): *Erinnerungen, 1990 bis 1994*. Droemer Knauer Verlag, München.
- SCHÖNBOHM, Jörg (1992): *Zwei Armeen und ein Vaterland. Das Ende der Nationalen Volksarmee*. Siedler Verlag, Berlin.
- VOLMER, Ludger (1998): *Die Grünen und die Außenpolitik – ein schwieriges Verhältnis. Eine Ideen-, Programm- und Ereignisgeschichte grüner Außenpolitik*. Westfälisches Dampfboot, Münster.

Interjúalanyok

- STRÖBELE, Hans-Christian: jogász, a Die Grünen párt alapítótagja, szóvivője (1990/1991), képviselője a Bundestagban (1998–2017), és helyettes frakcióvezetője (2002–2009). Az interjú 2018-ban készült.
- D., Thomas: Egykori sorkatona, aki 1990 májusa és 1991 májusa között teljesítette szolgálatát, először az NVA-ban, majd a Bundeswehrben. Az elsők között volt, akinek a szolgálati idejét 18 hónapról 12 hónapra csökkentették. Az interjú 2018-ban készült.

A közvélemény-kutatások eredményei

- BIEHL, Heiko (2001): *Wendepunkt Kosovo? Sicherheitspolitische Einstellungen in den alten und neuen Ländern*. SOWI-Arbeitspapier, Nr. 128, Strausberg, 2001. május.
- COLLMER, Sabine (2002): Einstellungsmuster der Deutschen Bevölkerung zu Fragen einer Gemeinsamen Europäischen Sicherheitspolitik. In: KERNIC, Franz – ERNST, Werner (Hrsg.): *Öffentliche Meinung und europäische Sicherheitspolitik. Eine gesamt-europäische Vergleichsanalyse*. Nomos, Baden-Baden. 147–197.

- COLLMER, Sabine – KLEIN, Paul – LIPPERT, Ekkehard – MEYER, Georg-Maria (1994): *Einheit auf Befehl? Wehrpflichtige und der deutsche Einigungsprozeß*. Westdeutscher Verlag, Opladen. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-94208-1>
- Demoskopisches Meinungsbild in Deutschland zur Sicherheits- und Verteidigungspolitik 1996*. AIK-Texte 1997, Band 21, Strausberg, 1997.
- Demoskopisches Meinungsbild in Deutschland zur Sicherheits- und Verteidigungspolitik 1999*. AIK-Texte 1/2000, Strausberg, 2000.
- HOFFMANN, Hans-Viktor (1994): *Demoskopisches Meinungsbild in Deutschland zur Sicherheits- und Verteidigungspolitik 1993*. Schriftenreihe der AIK, Bd. 8. Strausberg.
- KNABE, Frithjof H. (1994): *Unter der Flagge des Gegners. Wertewandel im Umbruch in den Streitkräften von der Nationalen Volksarmee zur Bundeswehr*. Westdeutscher Verlag, K. h. n. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-97045-9>
- MEYER, Georg-Maria – COLLMER, Sabine (1993): *Kolonisierung oder Integration? Bundeswehr und deutsche Einheit. Eine Bestandsaufnahme*. Westdeutscher Verlag, Opladen. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-94242-5>
- NOELLE, Elisabeth – NEUMANN, Erich Peter (Hrsg.) (1956): *Jahrbuch der Öffentlichen Meinung 1947-1955*. Band 1, Verlag für Demoskopie, Allensbach.
- NOELLE-NEUMANN, Elisabeth – KÖCHER, Renate (Hrsg.) (1993): *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1984-1992*. Band 9, K. G. Saur, Verlag für Demoskopie Allensbach am Bodensee, München – New York – London – Paris.
- NOELLE-NEUMANN, Elisabeth (1995): *Öffentliche Meinung und Außenpolitik. Die fehlende Debatte in Deutschland*. *Internationale Politik* 50(8).
- NOELLE-NEUMANN, Elisabeth – KÖCHER, Renate (Hrsg.) (1997): *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1993-1997*. Band 10, K. G. Saur, Verlag für Demoskopie Allensbach am Bodensee, München.
- OLDHAVER, Mathias (2000): *Öffentliche Meinung in der Sicherheitspolitik. Untersuchung am Beispiel der Debatte über einen Einsatz der Bundeswehr im Golfkrieg*. Nomos Verlag, Baden-Baden.
- SPANGENBERG, Stefan (1998): *Bundeswehr und öffentliche Meinung*. SOWI-Arbeitspapier, Nr. 114, Strausberg, 1998. november.

A törvényhozó hatalom dokumentumai (megjelenési sorrendben)

Protokolle des Deutschen Reichstages, Bd 45, 2. Legislaturperiode, 4. Session 1876, 24. Sitzung, 1876. december 5.

Deutscher Bundestag, Drucksache 10/64, Bonn, 1983. május 13.

Deutscher Bundestag, Drucksache 10/277, Bonn, 1983. július 29.

Deutscher Bundestag, Drucksache 10/289, Bonn, 1983. augusztus 5.

Deutscher Bundestag, Drucksache 10/815, Bonn, 1983. december 14.

Deutscher Bundestag, Drucksache 10/1172, Bonn, 1984. március 23.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 10/67, Bonn, 1984. április 12.

Deutscher Bundestag, Drucksache 10/75, Bonn, 1984. június 8.

Deutscher Bundestag, Drucksache 10/4198, Bonn, 1985. november 8.

Deutscher Bundestag, Drucksache 11/13, Bonn, 1987. május 21.

Deutscher Bundestag, Drucksache 11/1659, Bonn, 1988. január 15.

Deutscher Bundestag, Drucksache 11/2468, Bonn, 1988. június 10.

Deutscher Bundestag, Drucksache 11/2477, Bonn, 1988. június 13.

Deutscher Bundestag, Drucksache 11/3171, Bonn, 1988. október 24.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/146, Bonn, 1989. június 1.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/152, Bonn, 1989. június 22.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/167, Bonn, 1989. október 19.

Deutscher Bundestag, Drucksache 12/487, 1990. augusztus 5.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/221, Bonn, 1990. augusztus 23.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/224, Bonn, 1990. szeptember 13.

Deutscher Bundestag, Drucksache 11/7880, Bonn, 1990. szeptember 14.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/226 Bonn, 1990. szeptember 20.

Deutscher Bundestag, Drucksache 11/8040, Bonn, 1990. október 4.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/231, Bonn, 1990. október 25.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/235, Bonn, 1990. november 15.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 11/236, Bonn, 1990. november 22.

Deutscher Bundestag, Drucksache 11/8482, Bonn, 1990. november 23.

Deutscher Bundestag, Drucksache 12/25, Bonn, 1991. január 7.

- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/2, Bonn, 1991. január 14.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/3, Bonn, 1991. január 17.
- Deutscher Bundestag, Drucksache 12/43, Bonn, 1991. január 25.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/6, Bonn, 1991. január 31.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/7, Bonn, 1991. február 1.
- Deutscher Bundestag, Drucksache 12/84, Bonn, 1991. február 15.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/14, Bonn, 1991. március 13.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/18, Bonn, 1991. március 21.
- Deutscher Bundestag, Drucksache, Bonn, 12/535, 1991. május 31.
- Deutscher Bundestag, Drucksache, Bonn 12/1271. Bonn, 1991. október 9.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/60, Bonn, 1991. november 27.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/70, Bonn, 1992. január 16.
- Vorlage des Bundesministeriums der Verteidigung an den Verteidigungsausschuß des Bundestages vom 20. Januar 1992: Militärpolitische und Militärstrategische Grundlagen und konzeptionelle Grundrichtung der Neugestaltung der Bundeswehr. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 1992(4). 506.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/79, Bonn, 1992. február 20.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/2895, 1992. június 23., 1–2.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/3014, 1992. július 2.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/3055, 1992. július 21.
- Entschließungsantrag der Fraktionen der CDU/CSU und F.D.P. zur Erklärung der Bundesregierung Lage und Entwicklung im ehemaligen Jugoslawien und Entscheidung der Bundesregierung über die Beteiligung der Bundeswehr an Überwachungsmaßnahmen von WEU und NATO zur Unterstützung der VN-Resolutionen 713 und 757, Deutscher Bundestag, Drucksache 12/3073, 1992. július 22.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/101, Bonn, 1992. július 22.
- Deutscher Bundestag, Drucksache 12/3220, 1992. szeptember 4.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/110, Bonn, 1992. október 8.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache, 12/3558, 1992. október 27.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/4107, 1993. január 13.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/4135, 1993. január 15. 1–3.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/132, Bonn, 1993. január 15.
- Deutscher Bundestag, Drucksache 12/4600, 1993. március 23.

- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/4754, 1993. április 20.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/4759, 1993. április 21.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/151, Bonn, 1993. április 21.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/163, Bonn, 1993. június 17.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/166, Bonn, 1993. június 24.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/5248, Bonn, 1993. június 24.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/169, Bonn, 1993. július 2.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/177 Bonn, 1993. szeptember 24.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/184, Bonn, 1993. október 27.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/192, Bonn, 1993. november 24.
- Deutscher Bundestag, Drucksache 12/6950, 1994. március 8.
- Antrag der Bundesregierung (*Deutsche Beteiligung an Maßnahmen von NATO und WEU zur Durchsetzung von Beschlüssen des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen zum Adria-Embargo und Flugverbot über Bosnien-Herzegowina*), Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 12/8303, Bonn, 1994. július 14.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 12/240, Bonn, 1994. július 22.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/9, Bonn, 1994. december 15.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/18, Bonn, 1995. február 9.
- Antrag der Bundesregierung (*Deutsche Beteiligung an den Maßnahmen zum Schutz und zur Unterstützung des schnellen Einsatzverbands im früheren Jugoslawien einschließlich der Unterstützung eines eventuellen Abzugs der VN-Friedenstruppen*), BT-Drucksache 13/1802, 1995. június 20.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 13/1808, 1995. június 26.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 13/1828, 1995. június 28.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 13/1835, 1995. június 28.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/48, Bonn, 1995. június 30.
- Deutscher Bundestag, BT-Drucksache 13/3127, 1995. november 28.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/74, Bonn, 1995. november 30.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/76, Bonn, 1995. december 6.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/87, Bonn, 1996. február 9.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/135, Bonn, 1996. november 7.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/149, Bonn, 1996. december 13.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/166, Bonn, 1997. március 20.

- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/241, Bonn, 1998. június 18.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/242, Bonn, 1998. június 19.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/248, Bonn, 1998. október 16.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/6, Bonn, 1998. november 13.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/22, Bonn, 1999. február 25.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/31, Bonn, 1999. március 26.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/43, Bonn, 1999. június 11.
- Antrag der Bundesregierung (*Deutsche Beteiligung an einer internationalen Sicherheitspräsenz im Kosovo zur Gewährleistung eines sicheren Umfeldes für die Flüchtlingsrückkehr und zur militärischen Absicherung einer Friedensregelung für das Kosovo auf der Grundlage der Resolution 1244 (1999) des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen vom 10. Juni 1999*), BT-Drucksache 14/1133, 1999. június 11.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/186, Berlin, 2001. szeptember 12.
- Antrag der Bundesregierung auf Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte vom 7. November 2001. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 12(1). 1506–1509.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/202, Berlin, 2001. november 16.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 15/17, Berlin, 2002. december 20.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/210, Berlin, 2001. december 22.

A végrehajtott hatalom dokumentumai (megjelenési sorrendben)

- PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.): *Bulletin*, 1982. május 5. 1982(38).
- Regierungserklärung des Ministerpräsidenten de Maizière auf der 3. Tagung der Volkskammer, 19. April 1990*. In: Volkskammer, 10. Wahlperiode, Protokolle; Bd. 27, 41–51.
- PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1990): *Bulletin*, 1990(102), 1990. augusztus 25.
- PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1991): *Bulletin*, 1991. január 19. 1991(6).
- Unabhängige Kommission für die künftigen Aufgaben der Bundeswehr. *Die künftigen Aufgaben der Bundeswehr. Abschlussbericht und Empfehlungen vom 24. September 1991*. Bonn, 1991. 15.

- BUNDESMINISTERIUM DER VERTEIDIGUNG (Hrsg.) (1991): *Ein Jahr deutsche Einheit. Eine Leistungsbilanz der Bundeswehr*. Meckenheim, 1991. 5–16.
- BMVG: *Verteidigungspolitische Richtlinien vom 26. November 1992*. Bonn.
- PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (1992): *“Freiheit und Verantwortung gehören zusammen“*. *Materialsammlung zur Diskussion über den Einsatz der Bundeswehr im Rahmen von Systemen kollektiver Sicherheit*. Referat III B 5. Bonn, 1992. június.
- Beschlußvorschlag der Bundesminister des Auswärtigen und der Verteidigung vom 17. Dezember 1992*. <http://www.glasnost.de/militaer/bund/92ausldsom.html> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)
- KINKEL, Klaus (1993): Verantwortung, Realismus, Zukunftssicherung – Deutsche Außenpolitik in einer sich neu ordnenden Welt. In: AUSWÄRTIGES AMT (Hrsg.): *Deutsche Außenpolitik nach der Einheit 1990–1993*. Meckenheim.
- DER BUNDESMINISTER DER VERTEIDIGUNG (Hrsg.) (1993): *Abschlußbericht zur Übernahme von Offizieren und Unteroffizieren der ehemaligen NVA für die Sitzung der Unterausschusses „Streitkräftefragen in den neuen Bundesländern“ des Verteidigungsausschusses des Deutschen Bundestages am 25.3.1993*.
- KINKEL, Klaus (1993): Erklärung der Bundesregierung zur deutschen Mithilfe bei Friedensmissionen der Vereinten Nationen. *Bulletin der Bundesregierung*, 1993. április 23.
- Beschluß der Bundesregierung zur Unterstützung von UNOSOM II in Somalia. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1993): *Bulletin der Bundesregierung*, 1993. április 23.
- Erklärung des Bundesverteidigungsministers zur Entsendung eines deutsche Unterstützungsverbandes nach Somalia. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1993): *Bulletin der Bundesregierung*, 1993. május 17.
- Kabinettsbeschluß zur Beendigung der Bundeswehrebeteiligung an UNOSOM II. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1993): *Bulletin der Bundesregierung*, 1993. december 23.
- BMVG: *Weißbuch 1994. Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage und Zukunft der Bundeswehr*. Bonn, 1994. április 5.
- PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1995): *Almanach der Bundesregierung 1995/1996*. Bonn.
- BUNDESMINISTERIUM DER VERTEIDIGUNG, INFORMATIONSTAB REFERAT ÖFFENTLICHKEITSARBEIT (Hrsg.) (1995): *Beteiligung der Bundeswehr an Missionen der Vereinten Nationen – 1992 bis 1994*. 1995. február, 7.

BUNDESMINISTERIUM DER VERTEIDIGUNG (Hrsg.) (1999): *Folgeoperation SFOR. Informationen über die Beteiligung der Bundeswehr an der Stabilisierung des Friedens im ehemaligen Jugoslawien.*

BUNDESMINISTERIUM FÜR VERTEIDIGUNG, PRESSE- UND INFORMATIONSSTAB (Hrsg.) (2000): *Ein Jahr danach. Die Bundeswehr im Kosovo- Einsatz. Eine Dokumentation, stand: 24. März 2000.* Bonn.

BMVG: *Die Bundeswehr sicher ins 21. Jahrhundert. Eckpfeiler für einer Erneuerung von Grund auf.* Berlin, 2000.

A Szövetségi Alkotmánybíróság döntései (megjelenési sorrendben)

Urteil des Zweiten Senats vom 8. April 1993 aufgrund der mündlichen Verhandlungen vom 7. April 1993 (2 BvE 5/93 und 2 BvQ 11/93). In: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, Band 88, Mohr Siebeck, Tübingen, 1993. 173–185.

Urteil des Zweiten Senats vom 23. Juni 1993 aufgrund der mündlichen Verhandlungen vom 22. Juni 1993 (2 BvQ 17/93). In: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, Band 89, Mohr Siebeck, Tübingen, 1994. 38–47.

Urteil des Zweiten Senats vom 12. Juli 1994 aufgrund der mündlichen Verhandlungen vom 19. und 20. April 1994 (2 BvE 3/92, 5/93, 7/93, 8/93). In: *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts*, Band 90, Mohr Siebeck, Tübingen, 1994. 286–394.

Pártdokumentumok, politikusok beszédei, írásai (megjelenési sorrendben)

Kommandeurstagung der Nationalen Volksarmee am 2. Mai 1990 in Strausberg, Vortrag des Ministers für Abrüstung und Verteidigung der Deutschen Demokratischen Republik, Herr Rainer Eppelmann, Redemanuskript. *Sonderheft MW*, 5.

BAKER, James (1990): Diplomatic Efforts to Establish International Solidarity. *American Foreign Policy* 1990. Dokument 324. 1990. szeptember 15.

Oskar Lafontaine beszéde az SPD berlini pártnapján 1990. szeptember 28-án. *SPD Pressemitteilung* 1990(417). 1990. október 1.

Richard von Weizsäcker szövetségi elnök beszéde: http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Richard-von-Weizsaecker/Reden/1990/10/19901003_Rede.html (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

- DIE GRÜNEN: *Das Programm zur 1. gesamtdeutschen Wahl 1990*. https://www.boell.de/sites/default/files/assets/boell.de/images/download_de/publikationen/1990_Wahlprogramm_Bundestagswahl.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- Das liberale Deutschland. Programm der F.D.P. zu den Bundestagswahlen am 2. Dezember 1990*. Liberal Verlag, Sankt Augustin, 1990.
- KRÖNING, Volker (1991): Keine Weltmachtrolle für die Bundesrepublik. Golf-Krieg und Beistandspflichten der Bundesrepublik Deutschland. *Sozialdemokratischer Pressedienst* 46(16). 1991. január 23.
- Entschließung des SPD-Parteirates zum Golfkrieg. *SPD Pressemitteilung*, 1991. február 5. 1991(35).
- BRANDT, Willy (1991): Eine Friedensordnung für den Nahen Osten. *Europa-Archiv, Zeitschrift für Internationale Politik* 46(5).
- Stellungnahme der Kommission Sicherheitspolitik beim SPD-Parteivorstand zur sicherheitspolitischen Verantwortung der Bundesrepublik Deutschland. *SPD Pressemitteilung*, 1991. május 17. 1991(163).
- ENGHOLM, Björn (1991): Mitteilung an die Presse. *Presseservice der SPD*, 1991. június 30. 1991(227).
- WEISSKIRCHEN, Gert (1991): Europäer müssen ein weiteres Blutbad verhindern. Zur Entwicklung im zerfallenden Jugoslawien. *Sozialdemokratischer Pressedienst*, 1991. július 3. 46(124).
- IRMER, Ulrich (1992): SPD darf sich nicht länger verweigern. *Pressedienst der F.D.P. Bundestagsfraktion*, 1992. január 11.
- BRECHT, Eberhard (1992): Der Frieden kann nicht militärisch erzwungen werden. Zur Entwicklung im zerfallenden Jugoslawien. *Sozialdemokratischer Pressedienst*, 1992. június 4., 47(106).
- „Sicherheit in Europa”. *SPD: Pressemitteilung*. 1992. július 10. 1992(493).
- KOLBOW, Walter (1992): Frieden kann nicht erzwungen werden. Zur Diskussion um militärische Einsätze im zerfallenen Jugoslawien. *Sozialdemokratischer Pressedienst*, 1992. augusztus 12., 47(153).
- Erklärung des Präsidiums der SPD zum Krieg im ehemaligen Jugoslawien. *SPD Pressemitteilung*, 1992. augusztus 17. 1992(555).
- Grußwort des Präsidenten der Sozialistischen Internationale, Willy Brandt, an den Kongress der SI in Berlin am 15. September 1992*. https://www.willy-brandt.de/fileadmin/brandt/Downloads/Grußwort_Willy_Brandt_SI_1992.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

- Rede des Bundesaußenministers, Klaus Kinkel, vor der 47. Generalversammlung der Vereinten Nationen am 23. 8. 1992. in New York. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1992): *Bulletin*, Bonn, 1992. szeptember 25.
- LAMERS, Karl (1992): *Sicherheitspolitische Lage und Herausforderungen. Beitrag im Arbeitskreis 1 des Bundeswehrforums: „CDU im Dialog – Bundeswehr der Zukunft*. 1992. november 12.
- Materialsammlung zur Diskussion über den Einsatz der Bundeswehr im Rahmen von Systemen kollektiver Sicherheit. In: PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.): *Teil III „Einsatz der Bundeswehr bei Friedensmissionen“ – Grundgesetzänderung*, Bonn, 1993. április, 6.
- Archiv Grünes Gedächtnis, B.II.3. Bündis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994 – 1998, 1713 2/2, 1993. május 10.
- AGG, B.II.2. Bündnis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994–1998, 303/2. Bosnien-Herzegowina am Ende? Bericht über eine Reise von Abgeordneten und anderen Mandatierten von Bündnis 90/Die Grünen nach Bosnien-Herzegowina und Kroatien (2–9. Juni 1993).
- AGG, B.II.3. Bündis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994 – 1998, 1713 1/2. COHN-BENDIT, Daniel: *Global denken heißt global und verantwortlich handeln. Für die Weiterentwicklung einer bürgerbewegt-grünen Außen- und Sicherheitspolitik*, Antrag an die BDK Bündnis 90/Die Grünen am 9.10.93 in Bonn, Beethovenhalle.
- BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (1993): *Lieber Europa erweitern als Demokratie beschränken. Programm zur Europawahl 1994*. Verabschiedet von der Bundesdelegiertenkonferenz in Aachen 12–14. November 1993.
- BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (1994): *Nur mit uns: Programm zur Bundestagswahl 94*. Verabschiedet auf der Bundesdelegiertenkonferenz in Mannheim im Februar 1994.
- Pressemitteilung des Bundesvorstandes, Bündnis90/Die Grünen, 90/94. sz.*, 1994. július 12. 1. <http://www.glasnost.de/militaer/bund/94ausldgruen.html> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)
- Mitteilung des SPD Pressedienstes*, 1994. július 13.
- AGG, B.II.3. Bündis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994–1998, 1713 1/2. A Bündnis 90/Die Grünen 65/1994. számú sajtónyilatkozata, 1994. december 14.
- SCHARPING, Rudolf (1995): Rede auf der Münchener Konferenz für Sicherheitspolitik am 5. Februar 1995. *Presseservice der SPD*, 1995. február 5.
- AGG, B.II.3. Bündis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994 – 1998, 1247 1/2. Erklärung zum Fall von Srebrenica, 1995. július 14.

- FISCHER, Joschka (1995): Die Katastrophe in Bosnien und die Konsequenzen für unsere Partei. *Blätter für deutsche und internationale Politik* 40(9). 1141–1150.
- AGG, B.II.3. Bündnis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994–1998, 1247 1/2. BÜTIKOFER, Reinhard (1995): *Meine Position zur Frage einer militärischen Intervention in Bosnien-Herzegowina*, 1995. szeptember 4.
- AGG, B.II.3. Bündnis 90/Die Grünen Bundestagsfraktion 1994 – 1998, 1247 2/2. MÜLLER, Kerstin – ROTH, Claudia – TRITTIN, Jürgen – VOLMER, Ludger: *Wohin führt die Forderung nach einer militärischen Interventionspflicht gegen Völkermord? Ein offener Brief an die Mitglieder von Bündnis 90/Die Grünen*, 1995. 1–8.
- Auszug aus dem von der Bundesversammlung der Grünen angenommenen Antrag zur Außen- und Friedenspolitik. *Das Parlament*, 1995. december 8.
- Lafontaine, Oskar. In: *SPD: Pressemitteilung*, 1995. december 12. 1995(588).
- Beschluß der 2. Tagung des 4. Parteitages der PDS am 20/21.1.1996.
- „Farbe bekennen“, Helmut Kohl-interjú az ARD-ben Marion van Haaren és Sigmund Gottlieb, 1997. április 3., Fernseh/Hörfunkspiegel Inland I, 1997. április 4.
- Aufbruch und Erneuerung – Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert, Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen*, Bonn, 1998. október 20.
- BRECHT, Eberhard (1999): NATO-Intervention war unvermeidlich. In: *SPD Pressemitteilung*, 1999. március 26. 235(1999).
- AGG, A – Angelika Köster-Loßack, 22. Bundestagsfraktion Bündnis 90/Die Grünen: Erklärung zum Kosovo-Krieg, 1999. április 22. In: *In der Debatte*, 18-99, Bonn, 8.
- BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (Hrsg.) (1999): *Die Luftangriffe sofort beenden und mit der Logik des Kriegsführung brechen*. Antragsteller Claudia Roth, Christian Ströbele u. a., 2. Außenordentliche Bundesdelegiertenkonferenz 23. Mai 1999, Bielefeld.
- BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN (Hrsg.) (1999): *Frieden und Menschenrechte vereinbaren! Für einen Frieden im Kosovo, der seinen Namen zu Recht trägt!*. Beschluß der 2. Außerord. Bundesdelegiertenkonferenz, Bielefeld, 13. Mai 1999.
- Horst Köhler szövetségi elnök beszéde a Bundeswehr tiszteinek gyűlésén, Bonn, 2005. október 10.
- https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Horst-Koehler/Reden/2005/10/20051010_Rede.html (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

Magyar levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-J-1-j (Külügyminisztérium TÜK-iratok), Jugoszlávia, 38., 39. doboz (1990), 33., 35., 36., 37. doboz (1991)

Felhasznált sajtótermékek

Allgemeine Wochenzeitung der Juden, Berliner Zeitung, Commentary, Der Spiegel, Der Tagesspiegel, Die Tageszeitung, Die Welt, Die Woche, Die Zeit, Focus, Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Frankfurter Rundschau, General-Anzeiger, Hessische Allgemeine, International Herald Tribune, Los Angeles Times, Műchner Merkur, Neue Zürcher Zeitung, New York Times, Newsweek, Rhein Zeitung, Rheinischer Merkur, Süddeutsche Zeitung, The Guardian, The Times, Thüringer Allgemeine, Time, Wall Street Journal (Brussels), Washington Post, Welt am Sonntag.

Online elérhető dokumentumok és videók (megjelenési sorrendben)

NATO (1949): *Az Észak-atlanti Szerződés*. Washington DC. http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

NATO (1990): *Erklärung der NATO-Gipfelkonferenz in London, 6. Juli 1990*. London: <https://www.chronik-der-mauer.de/material/178915/erklaerung-der-nato-gipfelkonferenz-in-london-6-juli-1990> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

NATO (1991): *The Alliance's New Strategic Concept 1991*. https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_23847.htm (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

NATO (1991): *Rome Declaration on Peace and Cooperation*. Rome <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c911108a.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

NATO (1992): *Final Communiqué*. Gleneagles. <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c921021a.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

NATO (1994): *Final Communiqué*. Brussels. <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c941201a.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

NATO (1994): *Final Communiqué*. Brussels. <https://www.nato.int/docu/pr/1994/p94-126e.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

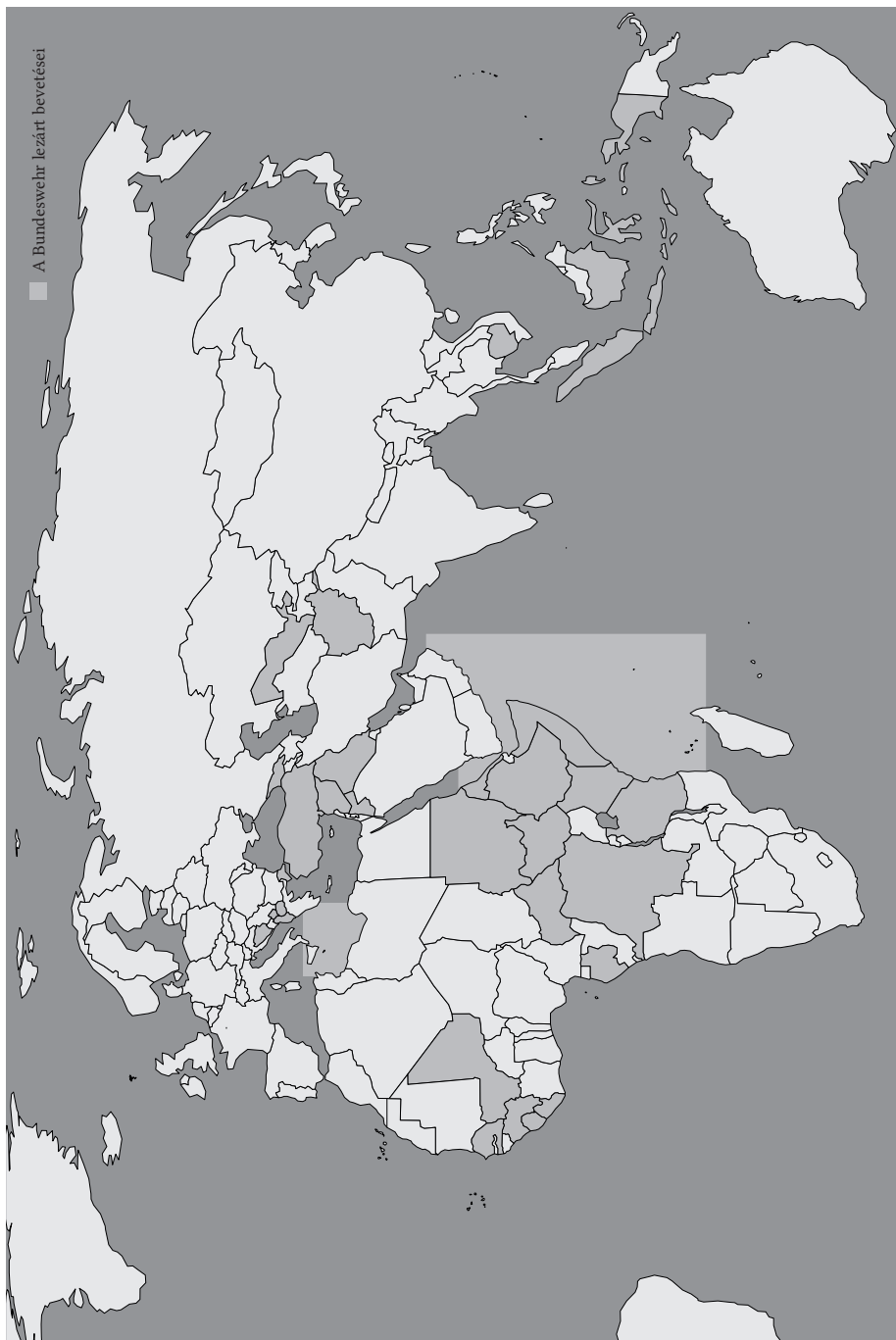
- SOLANA, Javier (1996): *NATO: Shaping Up for the Future*. IISS, London, 1996. szeptember 19. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_25147.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- NATO (1999): *NATO-Gipfelerklärung zum Kosovo*. www.nato.int/docu/pr/1999/p99-062d.htm (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- NATO (1999): *Military Technical Agreement between the International Security Force („KFOR“) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia*. <https://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- ENSZ (1945): *Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya*. San Francisco, 1945. június 26. <http://www.grotius.hu/doc/pub/HBJFWJ/az%20ensz%20alapokm%C3%A1nya.pdf> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1990): *Resolution 660 of 2 August 1990*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/660> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1990): *Resolution 661 of 6 August 1990*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/661> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1990): *Resolution 662 of 9 August 1990*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/662> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1990): *Resolution 665 of 25 August 1990*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/665> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1990): *Resolution 678 of 29 November 1990*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/678> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1992): *Resolution 733 of 23 January 1992*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/733> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1992): *Resolution 743 of 21 February 1992*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1992): *Resolution 751 of 24 April 1992*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/751> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1992): *Resolution 755 of 28 August 1992*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/755> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1992): *Resolution 757 of 30 May 1992*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/757> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1992): *Resolution 781 of 9 October 1992*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/781> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

- UN SECURITY COUNCIL (1992): *Resolution 787 of 16 November 1992*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/787> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1993): *Resolution 814 of 26 March 1993*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/814> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1993): *Resolution 816 of 31 March 1993*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/816> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1995): *Resolution 998 of 16 June 1995*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/998> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1995): *Resolution 1031 of 15 December 1995*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1031> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1996): *Resolution 1088 of 12 December 1996*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1088> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1998): *Resolution 1174 of 15 June 1998*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1174> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1998): *Resolution 1199 of 23 September 1998*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1998): *Resolution 1203 of 24 October 1998*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1203> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (1999): *Resolution 1244 of 10 June 1999*. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN GENERAL ASSEMBLY (1999): *Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35. The fall of Srebrenica*. <https://undocs.org/A/54/549> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- UN SECURITY COUNCIL (2001): *Resolution 1368 of 12 September 2001*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- CSCE (1975): *The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe*. Aug. 1, 1975, 14 I.L.M. 1292 (Helsinki Declaration). <http://hrlibrary.umn.edu/osce/basics/finact75.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- The President's News Conference on the Persian Gulf Crisis. *PPP*, 1990. augusztus 22. 1990(2). 1160. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=18780> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

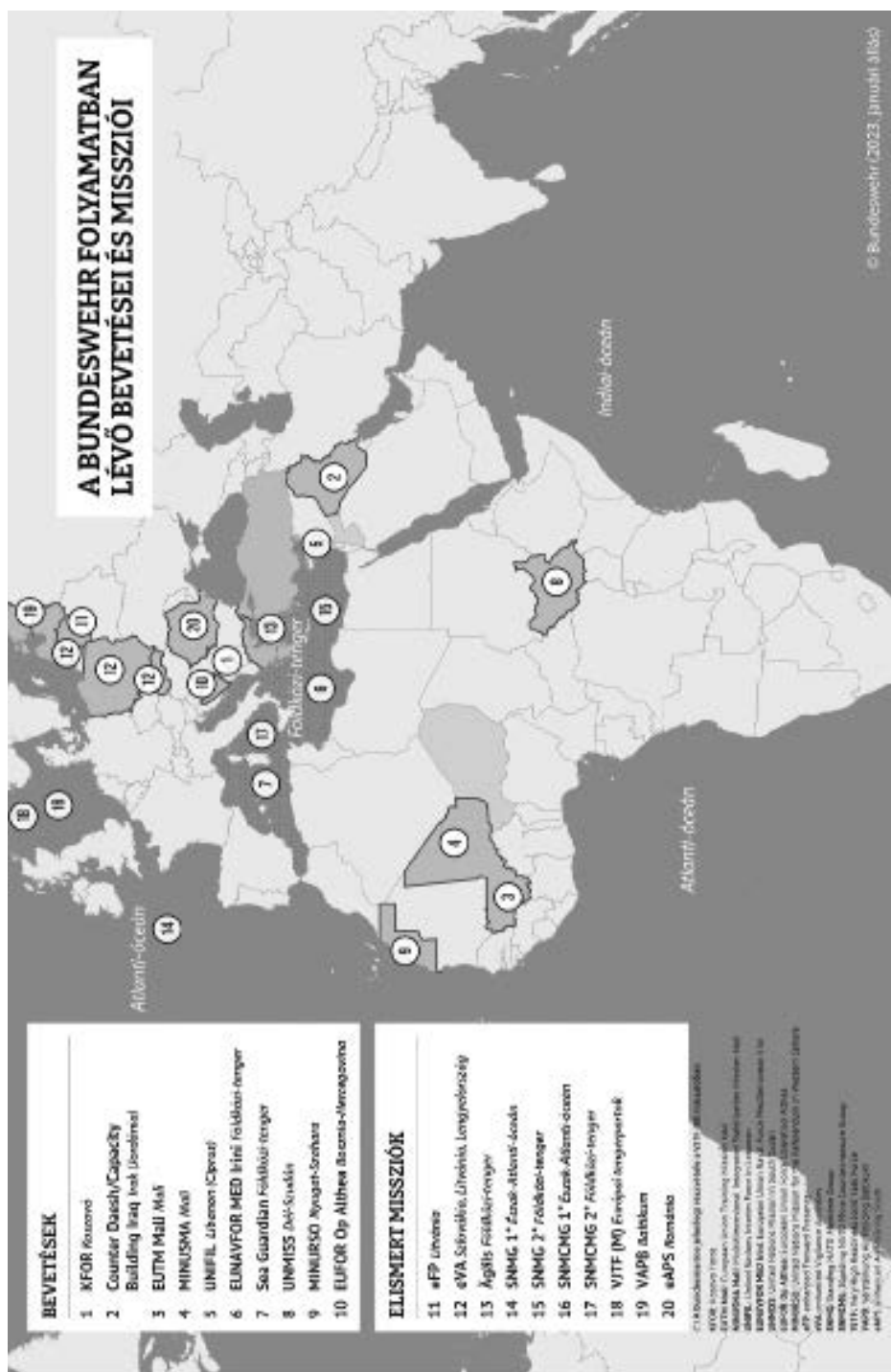
- WEU (1992): *Petersberg-Erklärung des WEU-Ministerrates*. Bonn, 19. Juni 1992. https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/16938094-bb79-41ff-951c-f6c7aae8a97a/publishable_de.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- CSCE (1992): *Helsinki Dokument 1992, The Challenges of Change*. Helsinki, 9–10. July 1990. <https://www.osce.org/mc/39530?download=true> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- CSCE (1994): *BUDAPEST DOCUMENT 1994 TOWARDS A GENUINE PARTNERSHIP IN A NEW ERA*. Budapest, 21 December 1994. <http://www.osce.org/mc/39554?download=true> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. Initialled in Dayton on 21 November 1995 and signed in Paris on 14 December 1995. <https://www.osce.org/bih/126173?download=true> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo Rambouillet*. France - February 23, 1999. https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/kosovo_ramb.pdf (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- CVCE: *The Eurokorps*. <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76dfd066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/1399861c-7b2e-4cff-b508-9a59aae89ba9> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- Bundeswehr, Luftwaffe: <https://www.bundeswehr.de/de/organisation/luftwaffe> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- Adventure Express 97: <http://www.globalsecurity.org/military/ops/adventure-express-97.htm> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- Grundgesetz: <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- IMF Database: <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- Die erste Bundestagswahl im vereinigten Deutschland: https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2010/32428961_kw48_gesamtdeutsche_wahl/203386 (Letöltés ideje: 2022. december 11.)
- Hessen Landtagswahlen, 20. Januar 1991. <http://web.statistik-hessen.de/themenauswahl/wahlen/daten/ltw03/landtagswahlen-zeitreihe-seit-1946/index.html> (Letöltés ideje: 2022. december 11.)

- Wahl zum 14. Deutschen Bundestag am 27. September 1998. https://web.archive.org/web/20090416044844/http://www.bundeswahlleiter.de/de/bundestagswahlen/fruehere_bundestagswahlen/btw1998.html (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)
- Erklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder zur Lage im Kosovo. PRESSE- UND INFORMATIONSAMT DER BUNDESREGIERUNG (Hrsg.) (1999): *Der Bundeskanzler der Bundesrepublik Deutschland*. 1999. március 24. 111(99). 1. <https://www.youtube.com/watch?v=xoQEjTIW3cQ> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)
- BAYER, Stefan (2017): *Der Verteidigungshaushalt – Trendwende bei den Verteidigungsausgaben?* Bundeszentrale für politische Bildung, 2017. június 16. <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verteidigungspolitik/249290/verteidigungsausgaben> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)
- STATISTA RESEARCH DEPARTMENT. <https://de.statista.com> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)
- Bundeswehr. <http://www.bundeswehr.de> (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*) (*Letöltés ideje: 2022. december 11.*)
- IFW KIEL INSTITUTE FOR THE WORLD ECONOMY (2022): *The Ukraine Support Tracker*. <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set> (*Letöltés ideje: 2023. január 10.*)

FÜGGELÉK

13. ábra. A Bundeswehr már lezárt bevetései (globálisan) (Forrás: <http://www.bundeswehr.de>)

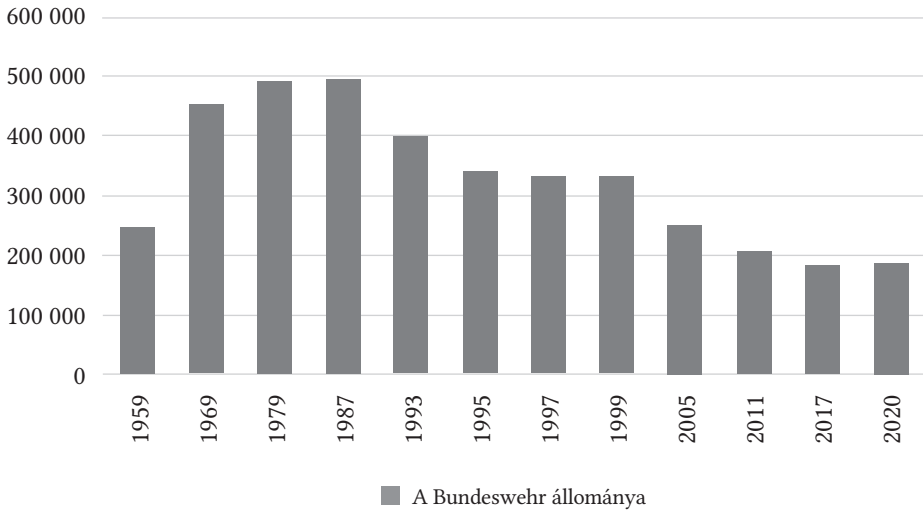
14. ábra. Folyamatban lévő bevetések, 2023. január (Forrás: <http://www.bundeswehr.de>)

3. táblázat. A Bundeswehr külföldi bevetései 1991 és 2022 között
(Forrás: SCHLAFFER–SANDIG 2015: 63. alapján)

Kormány	Időtartam	Ország/régió	Bevetés
IV. Kohl-kormány (CDU/CSU–FDP)	1991. január–március	Törökország	AMF Air
	1990. augusztus – 1991. szeptember	Perzsa-öböl	Südflanke
	1991. augusztus – 1996. szeptember	Irak	UNSCOM
	1991. október – 1993. november	Kambodzsa	UNAMIC/UNTAG
	1992. február – 1995. december	Bosznia-Hercegovina	UNPROFOR
	1992. június – 1996. június	Jugoszlávia/Adria	Sharp Guard
	1992. július – 1996. június	Bosznia-Hercegovina	A nemzetközi légi-híd Szarajevó felett
	1993. április – 1995. december	Bosznia-Hercegovina	Deny Flight
	1993. augusztus – 1994. március	Szomália	UNOSOM II
	1994. január–április	Afrika szarva	Southern Cross
	1994. március – 2009. június	Grúzia	UNOMIG
	1994. július–december	Ruanda	UNAMIR
V. Kohl-kormány (CDU/CSU–FDP)	1995. július–december	Horvátország, Bosznia-Hercegovina	UNPF
	1995. augusztus–szeptember	Bosznia-Hercegovina	Deliberate Force
	1995. december – 2004. december	Bosznia-Hercegovina	IFOR/SFOR
	1997. március	Albánia	Libelle
I. Schröder-kormány (SPD–Bündnis 90/Die Grünen)	1998. december – 1999. június	Macedónia	EXFOR
	1999. április–augusztus	Albánia	AFOR
	1999. március–június	Koszovó	Allied Force
	1999. június – 2000. szeptember	Adria	Allied Harvest I + II
	1999. június óta	Koszovó	KFOR
	1999. október – 2000. február	Kelet-Timor	Interfet
	2001. augusztus – 2003. december	Macedónia	Essential Harvest/ Concordia Amber Fox/Allied Harmony/Concordia
	2001. november – 2003. november	Földközi-tenger	Active Endeavour
2001. november – 2010. december	Afrika szarva	Enduring Freedom (maritim)	

Kormány	Időtartam	Ország/régió	Bevetés
I. Schröder-kormány (SPD-Bündnis 90/ Die Grünen)	2001. november óta	Németország (bázis)	StratAirMedEvac
	2002. január – 2014. december	Afganisztán	ISAF
	2002. február – 2003. július	Kuvait	Enduring Freedom (ABCAbwBTL)
	2002. március – 2017. november	Afganisztán	UNAMA
	2003. július–szeptember	Kongói Dem. Közt.	Artemis
II. Schröder-kormány (SPD-Bündnis 90/Die Grünen)	2004. január–június	Kongói Dem. Közt.	Avenir
	2004. február – 2008. július	Etiópia/Eritrea	UNMEE
	2004. december – 2012. szeptember	Bosznia-Hercegovina	EUFOR Althea
	2004. december, 2005. október – 2007. december	Szudán	AMIS
	2005. április – 2011. július	Szudán	UNMIS
	2005. június – 2014. szeptember	Kongói Dem. Közt.	EUSEC RD Congo
	2006. július–november	Kongói Dem. Közt., Gabon	EUFOR RD Congo
	2001. december – 2003. szeptember 2005. május – november	Afganisztán	Enduring Freedom (KSK)
2005. szeptember – 2006. március	Indonézia	AMM	
I. Merkel- kormány (CDU/CSU–SPD)	2006. szeptember óta	Libanon	UNIFIL II
	2007. november – 2020. december	Darfúr	UNAMID
	2008. december – 2022. április	Afrika szarva	NAVFOR Atalanta
	2008. január – 2009. március	Csád	EUFOR Tchad/RCA
II. Merkel-kormány (CDU/CSU–FDP)	2010. február – 2013. december	Uganda	EUTM SOM
	2011. február–március	Líbia	Pegasus
	2011. március	Tunézia	HUMHITUN
	2011. július óta	Dél-Szudán	UNMISS
	2012. július – 2014. november	Dzsibuti/Szomália/ Tanzánia	EUCAP Nestor
	2012. december – 2015. november	Törökország	Active Fence Turkey/AF TUR
	2013. február óta	Mali	EUTM Mali
	2013. február–június	Mali, Szenegál	AFISMA
	2013. június óta	Mali, Szenegál	MINUSMA
2013. október óta	Nyugat-Szahara	MINURSO	

Kormány	Időtartam	Ország/régió	Bevetés
III. Merkel-kormány (CDU/CSU-SPD)	2014. április – 2015. február	Közép-Afrikai Közt.	EUFOR RCA
	2014. április–szeptember	Földközi-tenger	MEM OPCW
	2014. április – 2018. március	Szomália	EUTM SOM
	2014. november – 2015. március	Libéria	Ebola
	2014. november – 2018. december	Afrika szarva/ Szomália	EUCAP Nestor
	2015. január – 2021. június 29.	Afganisztán	Resolute Support Mission AFG
	2015. január – 2018. április	Észak-Irak	Kiképzési támogatás – Irak
	2015. március – 2016. május	Libéria	UNMIL
	2015. június óta	Szíria/Irak	Counter Daesh
	2015. május – 2019. június	Földközi-tenger	EU NAVFOR MED
	2016. július óta	Földközi-tenger	Operation Sea Guardian
IV. Merkel- kormány (CDU/CSU-SPD)	2018. március – 2019. február	Líbia	UNSMIL
	2019. április óta	Jemen	UNMHA
	2020. május óta	Földközi-tenger	EUNAVFOR MED IRINI
	2021. augusztus 16–26.	Kabul	Evakuálás
I. Scholz-kormány (SPD-Bündnis 90/ Die Grünen-FDP)	2022. július óta	Bosznia-Hercegovina	EUFOR Althea

15. ábra. A Bundeswehr létszáma 1959 és 2017 között
 (Forrás: Das Statistik-Portal, <https://de.statista.com>)

Mi történt a németekkel, vajon elfelejtettek harcolni? Honnan ered Németország tartózkodó külpolitikai magtartása? Miért nem vállal nagyobb szerepet a nemzetközi katonai akciókban? Gyakran találkozhatunk e kérdésekkel a sajtóban – főként az ukrajnai háború kitörése óta –, ám a Berlint célzó kritikák korántsem előzmény nélküliek.

A hidegháború idején az NSZK-beli politikai pártok többsége egyértelműen úgy gondolta, hogy a Bundeswehr elsősorban az ország védelmére szolgál, és ezt az alaptörvényben is rögzítették. Az Európában 1989 és 1991 között végbement változások az NSZK-ra és az ország hadseregére erőteljes hatást fejtettek ki. Jelen kötet a német történelemnek azt a körülbelül egy évtizedes szeletét mutatja be, amelyben az 1990-es újraegyesítés és a második öbölháború alatti katonai visszafogottságtól az ezredfordulóra a németek elértek odáig, hogy részt vegyenek a koszovói háborúban, és katonáik a világ különböző pontjain állomásoznak. Ehhez számtalan politikai, alkotmányjogi, strukturális problémát kellett megoldaniuk – nem beszélve egyfajta mentalitásváltásról, vagyis azon tabuk félreállításáról, amelyek főleg a nyugatnémetekre voltak jellemzőek az 1945-ös újrakezdés óta.

Hevő Péternek, az ELTE Társadalomtudományi Kar adjunktusának a könyve elsősorban azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy Németország miként mozdult el az aktívabb nemzetközi szerepvállalás irányába, ehhez milyen akadályokat kellett leküzdenie, és a mindenkori német kormány hogyan próbált egyensúlyozni a szövetségesi elvárások és a hazai fenntartások között.

A kötetet ajánljuk mindazoknak, akiket érdekli, hogy milyen biztonságpolitikai kihívásokkal kellett szembenéznie a nemzetközi közösségnek közvetlenül a hidegháború utáni években, és hogy Németországban ezekre milyen válaszok születtek. E könyv ugyancsak hasznos lehet azon olvasók számára, akik szeretnék megismerni a német külpolitikai döntéshozatal működését, az egyes intézmények szerepét és a pártok véleményét a különböző kül-, biztonság- és védelempolitikai kérdéseket illetően. Nem utolsósorban azoknak is ajánljuk, akik napjaink híradásait követve nem értik, honnan ered a német stratégiai visszafogottság, a korlátozott nemzetközi ambíciószint, és miért éppen Berlin kerül oly gyakran a kritikák célkeresztjébe.

ISBN 978-963-489-602-9

ELTE | TáTK

ELTE

EÖTVÖS
KIADÓ